

ISSN 1728-5496

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК BULLETIN

№4(72), 2021

«Педагогика ғылымдары» сериясы
Серия «Педагогические науки»
Series «Pedagogical sciences»

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Abay Kazakh National Pedagogical University

ХАБАРШЫ

«Педагогика ғылымдары» сериясы

Серия «Педагогические науки»

Series «Pedagogical sciences»

№4 (72), 2021 ж.

Алматы, 2021

Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті

ХАБАРШЫ

«Педагогика ғылымдары» сериясы,
№4 (72), 2021 ж.

Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір.
2001 ж. бастап шығады

Бас редактор
п.ғ.д., профессор –
Қ.Қ. ЖАМШЕИСОВА

Бас редактордың орынбасары –
п.ғ.к., профессор
Ш.Ж. Колумбаева

Жауапты хатшы – п.ғ.к., доцент
Б.А. Қиясова

Техникалық хатшы –
А.С. Косшыгулова

Редакция алқасы:

Н.Н. Хан – п.ғ.д., профессор
Абай атындағы ҚазҰПУ

С.А. Ұзақбаева – п.ғ.д., профессор
Абылайхан атындағы ҚазХҚЭТУ

А.Е. Жумабаева – п.ғ.д., профессор
Абай атындағы ҚазҰПУ

З.А. Мовкебаева – п.ғ.д., профессор
Абай атындағы ҚазҰПУ

Г.С. Саудабаева – п.ғ.д.,
қауымд. профессор

Абай атындағы ҚазҰПУ

А.Е. Берикханова – п.ғ.к., профессор
Абай атындағы ҚазҰПУ

Б.Е. Букабаева – ф.ғ.к., доцент
Қ. Сәтбаев атындағы ҚазҰТУ

Ю.Б. Дроботенко – п.ғ.д., доцент
Ресей, Омск

Н.Б. Михайлова – психол.ғ.к., доцент
Германия

В.П. Тарантей – п.ғ.д., профессор
Беларусь, Гродно

Түркер Курт – PhD докторы, доцент
Анкара, Түркия

© Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университеті, 2021

Қазақстан Республикасының мәдениет
және ақпарат министрлігінде
2009 жылы мамырдың 8-де тіркелген
№10104-Ж

Басуға 28.12.2021 қол қойылды.
Таралымы 300 дана. Көлемі 40.75 е.б.т.
Пішімі 60x84 1/8. Тапсырыс 365.

050010, Алматы қаласы.
Достық даңғылы, 13
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университеті «Ұлағат»
баспасының баспаханасында басылды

МАЗМҰНЫ СОДЕРЖАНИЕ CONTENT

ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМЫНЫҢ ТАРИХЫ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ МЕН ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕНІҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННАЯ МЕТОДОЛОГИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКИ, ОБРАЗОВАНИЯ И НАЦИОНАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ

Жампеисова К.К. О сущности кризиса высшего образования.....	5
Жанадилова Қ.Б. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің метақұзыреттілігін дамытудың әдіснамалық маңызы.....	11
Досжанов Б.А., Альменаева Р.У., Жарменова Б.К. Білім беруде мобильді оқыту технологиясының тенденциясы мен болашағы.....	25
Төлегенұлы Н. Қазақстандағы жалпы білім беру стандарты дамуының шетелдік тәжірибесі.....	33
Әлқожаева Н.С., Қыяқбаева Ұ.Қ. Қазақстандағы зайырлы білім беру мен ағарту жүйесінің дамуы.....	41
Маликова Г. Қ., Жуматаева Е. Этнопедагогикалық білім мазмұнындағы тектіліктің педагогикалық негізі.....	48

ЖОҒАРЫ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНАН КЕЙІНГІ БІЛІМ: МӘСЕЛЕЛЕР, ЖАҒАШЫЛДЫҚ, ДАМУ БОЛАШАҒЫ

ВУЗОВСКОЕ И ПОСЛЕВУЗОВСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ПРОБЛЕМЫ, ИННОВАЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Мовкебаева З. А., Ахметова А. Е. Создание условий для обучения студентов с инвалидностью в Казахских вузах.....	60
Джусубалиева Д.М. Роль цифровой образовательной среды в формировании иноязычных компетенций.....	70
Досаева А.С., Глеубай С.Т. Ағылшын тілін оқытуда студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастыру.....	75
Бегалиева С.Б., Шмакова Е.С. Дистанционное обучение: технологии, методы и перспективы в преподавании РКИ.....	83
Акрамова А.С., Бай Цинсинь, Кариев А.Д. Медиа-технологии в нравственном воспитании студентов.....	89
Абдигалбарова У.М., Берикханова А.Е., Стамбекова А.С. Анализ международного опыта вхождения выпускников ТиПО и вузов в профессию «Педагог».....	100
Kudyrbayeva G.B Features of primary school teacher training in multilingual education.....	107

Abai Kazakh National Pedagogical University

BULLETIN
Of Pedagogical sciences
№4 (72), 2021 y.

Periodicity: Four issues per year
Since 2001

EDITOR-IN-CHIEF:
Doctor of pedagogical sciences, professor –
K.K. ZHAMPEISOVA

Deputy editor-in-chief:
Candidate of pedagogical sciences, professor –
Sh.Zh. Kolumbayeva

Deputy editor-in-chief
Candidate of pedagogical sciences
Kiyassova B.A.

Doctor of pedagogical sciences, professor –

Han N.N. KazNPU named after Abai,
Doctor of pedagogical sciences, professor –
Uzakbayeva S.A.

Kazakh Ablai khan University of International,
Relations and World Languages,
Doctor of pedagogical sciences, Associate professor –
Saudabayeva G.S.

KazNPU named after Abai,
Doctor of pedagogical sciences, professor –
Zumabayeva A.

KazNPU named after Abai,
Doctor of pedagogical sciences, professor –
Movkebayeva Z.

KazNPU named after Abai,
Candidate of pedagogical sciences, professor –
Berikhanova A.E.

KazNPU named after Abai,
Candidate of philological sciences, docent –
Bukabayeva B.E. K.I. Satbayev KazNRTU,
Doctor of pedagogical sciences, professor –

Drobotenko Y.B. Russia,
Candidat psychology, of pedagogical sciences –
Mihailova N.B. Germany,

Doctor of pedagogical sciences, professor –
Tarantey V.P. Belarus,
Doctor PhD – **Turker Kurt** Turkey

© Kazakh national pedagogical university after
Abai, 2021

The journal is registered by the
Ministry of Culture and Information RK
8 May 2009. N10107 – Ж

Signed to print 28.12.2021.
Format 60x84 1/8. Volume 40.75 – ubl.literature.
Edition 300 num. Order 365.

050010, Almaty, Dostyk ave., 13.
KazNPU after Abai

Publishing house «Ulagat»
Kazakh National Pedagogical University
after Abai

Орынбаева Л.К. Эффективные пути формирования
личностных качеств учащихся в условиях информа-
тизации внеучебной деятельности школы..... 254
Ахметова Э.К. Инклюзивті білімге ата-аналардың
тиімді қатынасын қалыптастыру..... 262

**МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ, БАСТАУЫШ БІЛІМ
БЕРУ, АРНАЙЫ ЖӘНЕ ҚОСЫМША БІЛІМ
БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ПРОБЛЕМЫ ДОШКОЛЬНОГО И
НАЧАЛЬНОГО, СПЕЦИАЛЬНОГО И
ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Сыздықбаева А.Д., Сейдуалиева А.Н. Оценка каче-
ства дополнительного образования детей в условиях
школы (опыт Казахстана)..... 271
Жубандыкова А.М., Амангелді Ж.А. Мектеп
жасына дейінгі балалардың эмоционалды зиятын
заттық-дамытушы орта арқылы дамыту..... 279
Нишанбаева С.Х. Сәдуақас Г.Т. Абилхаирова Ж.А.
Оқыту үдерісіндегі ғылыми түсініктер арқылы бас-
тауыш сынып оқушыларының зерттеушілік
мәдениетін қалыптастыру..... 286
Сайдахметов Б. Фейзулдаева С.А. Бекжанова Б.Ж.
Цифрлы ресурстар арқылы бастауыш сынып оқушы-
ларының танымдық қабілеттілігін дамыту..... 297
Усенова М.Э. Жиенбаева Н.Б. Есту қабілеті зақым-
далған бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік
белсенділігі мен сөйлеу деңгейінің өзара байланысын
эксперименттік зерттеу..... 311
Біздің авторлар..... 317

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршы журналының «Педагогика ғылымдары» сериясы Ғылыми еңбектің негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі Білім және ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынатын ғылыми басылымдар тізбесіне енгізілді (2021 жылғы 28 қаңтардағы №52 бұйрығына 1-қосымша №568 бұйрығы).

Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Педагогические науки» внесен в список для публикации основных результатов научных деятельности по педагогическим наукам изданий рекомендуемых Комитетом по обеспечению качества в сфере образования и науки Министерства образования и науки Республики Казахстан (дополнение к приказу №52 от 28 января 2021 г. №568)

ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМЫНЫҢ ТАРИХЫ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ БІЛІМ
БЕРУ МЕН ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕНІҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННАЯ МЕТОДОЛОГИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКИ,
ОБРАЗОВАНИЯ И НАЦИОНАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ

МРНТИ 14. 35. 07

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.01>

Жампеисова К.К.^{1*}

*¹НАО Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Республика Казахстан*

О СУЩНОСТИ КРИЗИСА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В данной работе актуализируется проблема кризиса высшего образования в мировом образовательном процессе. Значимость данной проблемы потребовала от автора всестороннего анализа литературы, в которой раскрывается сущность исследуемого феномена. В работе говорится о неправомерности представления системы высшего образования как, находящейся в глубоком кризисе. Раскрываются характерные черты современного общества, свидетельствующие об обратном.

Представлена роль высшего образования, как основного источника развития интеллекта, интеллектуального потенциала личности, вне которых научно-технический прогресс был бы невозможен. Утверждается, что кризиса в системе высшего образования нет, есть перманентно возникающие противоречия (движущие силы развития природы, общества и человека), требующие их системного разрешения. Отмечается необходимость повышения психолого-педагогической и методологической культуры педагога высшего образования как значимых компонентов в структуре их личности.

Ключевые слова: кризис, высшее образование, кризис высшего образования, противоречия, учебный процесс высшей школы

Қ.Қ. Жампеисова¹

*¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы, Қазақстан Республикасы*

ЖОҒАРЫ БІЛІМ ДАҒДЫРЫСЫНЫҢ МӘНІ ТУРАЛЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада әлемдік білім беру үдерісінде жоғары білімнің дағдарыс мәселесі өзектендірілген. Бұл мәселенің маңыздылығы автордан зерттелетін құбылыстың мәнін ашатын ғылыми әдебиеттерге жан-жақты талдау жасауды талап етті. Мақалада жоғары дағдарыс жағдайындағы жоғары білім беру жүйесінің ұсынылмағандығы туралы айтылады. Керісінше куәландыратын қазіргі қоғамға тән белгілер ашылды.

Жоғары білімнің рөлі адамның интеллектуалды дамуының негізгі көзі болып табылады, оның сыртында ғылыми-техникалық прогресс мүмкін емес еді. Жоғары білім беру жүйесінде дағдарыс жоқ, олардың жүйелі шешілуін қажет ететін тұрақты түрде туындайтын қарама-қайшылықтар (табиғаттың, қоғамның және адамның дамуының қозғаушы күштері) бар деген пікір айтылады. Жеке тұлға құрылымының маңызды компоненттері ретінде жоғары оқу орнының оқытушысының психологиялық, педагогикалық және әдістемелік мәдениетін жетілдіру қажеттілігі атап өтілді.

Түйін сөздер: дағдарыс, жоғары білім, жоғары білім дағдарысы, қайшылықтар, жоғары білім берудің оқу процесі

Zhampeisova K.K.¹

¹Abai Kazakh National Pedagogical University
Almaty, Republic of Kazakhstan

ON THE ESSENCE OF THE CRISIS IN HIGHER EDUCATION

Abstract

In this work, the problem of the crisis of higher education in the world educational process is actualized. The significance of this problem demanded from the author a comprehensive analysis of the literature, which reveals the essence of the phenomenon under study. The paper speaks of the inappropriateness of the representation of the higher education system as being in deep crisis. The characteristic features of modern society are revealed, which testify to the opposite.

The role of higher education is presented as the main source of the development of intelligence, the intellectual potential of a person, outside of which scientific and technological progress would be impossible. It is argued that there is no crisis in the higher education system, there are permanently arising contradictions (the driving forces of the development of nature, society and man) that require their systemic resolution. The need to improve the psychological, pedagogical and methodological culture of a teacher of higher education as significant components in the structure of their personality is noted.

Keywords: crisis, higher education, crisis of higher education, contradictions, educational process of higher education

Введение. В последние десятилетия многие ученые методично пишут о том, что система высшего образования находится в глубоком кризисе. При этом исследователи [1;2; 3; 4; 5] системно ссылаются на работу Ф.Г. Кумбса [3], которая была опубликована им еще 50 лет назад.

По нашему убеждению, говорить о том, что система высшего образования находится в глубоком кризисе не совсем правомерно. Сегодня весь мир говорит о том, что мы живем в динамичном, быстро развивающемся, быстро изменяющемся постиндустриальном обществе. Постиндустриальное общество – это общество информации, общество новых знаний. Общество, которое сегодня называют цифровым обществом. Или еще сильнее - киберобществом, в котором правят информационно-коммуникационные, цифровые, смарт – и стем – технологии. Сегодня есть предприятия, где труд человека полностью заменен роботами (Предприятие «Сименс»). Тогда о каком глубоком кризисе высшего образования идет речь? Ведь научно-технический прогресс осуществляется за счет человека, его интеллекта, интеллектуального потенциала. Основным источником развития интеллекта, интеллектуального потенциала личности является образование, высшее образование в частности.

В качестве главной причины кризиса, исследователи [2] отмечают несоответствие современного содержания системы высшего образования требованиям времени, что приводит данную систему к напряжению.

Но система высшего образования и должна быть в перманентном напряжении. Если система, человеческий мозг в частности, не будут в напряжении, то они никогда не будут продуктивными. Именно наличие напряжения, свидетельствует о том, что система высшего образования является открытой, системно реагирует на те внешние влияния, которые обязывают ее проводить определенные реформы, что и делается повсеместно.

Если бы система высшего образования не оказывалась в перманентном напряжении, то и не было бы никакой революции в научно-техническом прогрессе. Сегодня в научных источниках [4], говорится о таких характерных чертах современного общества (шестого технологического уклада) как: телекоммуникация, интернет, электроника; переход к биотехнологии, нанотехнологии, искусственному интеллекту. Ученые отмечают, что мы проходим новую фазу развития цивилизации, которая представляется как информационная, цифровая, кибер цивилизация.

Причем говорится не просто об экономике, а об инновационной экономике, которую делают высококвалифицированные работники, сотрудники с высоким уровнем развития интеллекта,

интеллектуального потенциала, которые всегда составляли и составляют в обществе небольшой процент [4].

Но ведь этих интеллектуальных сотрудников миру предоставила, в первую очередь, система высшего образования! Естественно то, что система высшего образования не может на все 100% готовить высококвалифицированных работников.

Главная задача высшей школы обеспечить усвоение студентами на высоком уровне профессионального стандарта, в рамках которого идет процесс обучения. Потому и не случайно качество обученности выпускников того или иного высшего учебного заведения, определяется уровнем освоенности ими этого стандарта. Что собой представляет стандарт? В данном документе обозначается минимум знаний, умений, навыков, способов деятельности, которыми должен овладеть студент за время обучения в вузе. Высокий профессионализм приходит с опытом.

Материалы и методы исследования. Методологию исследования составили системно-целостный подход к изучению проблемы, учение о движущих силах развития личности, природы и общества, а также методы теоретического исследования. В их числе: анализ имеющейся литературы по проблеме, сравнительный анализ в том числе; синтез, абстрагирование, идеализация, обобщение, метод дедукции и индукции.

Результаты и обсуждение. Находится ли система высшего образования в глубоком кризисе - на сегодня это большой, большой вопрос. В данной статье нами высказывается собственная точка зрения и она не является истиной в последней инстанции.

Но, здесь нельзя не согласиться с Д.Сандаковым, который отмечает, что кризис системы – это накопление и/или обострение внутрисистемных и межсистемных противоречий, нарушающих стабильность системы» [2]. Соглашаясь с данной точкой зрения, отметим: развитие никогда не идет по возрастающей. Развитие носит синусоидный характер: с подъемами и спадами. Наличие синусоидного характера развития свидетельствует о том, что в системе постоянно возникают противоречия, требующие системного разрешения. Противоречия есть движущая сила развития личности, природы и общества. Там, где они разрешаются система восстанавливается и движется вперед. Там, где разрешение противоречий отсутствует, там возникает конфликтная ситуация. Если конфликтная ситуация остается не разрешенной, то система деформируется и распадается. И это правомерно. С нашей точки зрения, кризис – это системно возникающие противоречия, которые системно должны разрешаться. Здесь важно осознать законы философии: переход количества в качество, спиралеобразное развитие, закон отрицания отрицаний. И самое главное: человек, природа и общество развиваются по одним и тем же законам: 1) движущимися силами развития природы, человека и общества являются противоречия; 2) основным средством разрешения противоречий является деятельность человека.

Современный мир живет в условиях рыночных отношений, в основе которых лежит конкуренция (соревнование). Конкуренция требует перманентного обновления содержания образования. Если содержание не обновляется ни о каком развитии не может идти речи. При отсутствии такого подхода - кризис будет явлением перманентным. Только ежедневное, ежечасное обновление сознания человека и, соответственно, содержания его образования и деятельности - есть путь развития и необходимое условие системного выхода из системно возникающих проблем (противоречий).

С учетом сказанного выше, нельзя не отметить: система высшего образования как мировая, так и отечественная не стоит на месте. Она находится в перманентном разрешении противоречий посредством системного обновленного содержания образования, образовательных программ, внедрения инновационных методов и технологий обучения в практику современных вузов. Другой вопрос, у кого-то это происходит на высоком уровне, у кого-то не совсем хорошо. Учебники для высшей школы очень объемны, перегружены излишней информацией, ненужными рассуждениями. Вопрос здесь не только в системном обновлении содержания образования. Проблема зачастую состоит в некачественном наборе абитуриентов, в низком профессионализме профессорско-преподавательского состава, отсутствием у него высокого уровня методологической, психолого-педагогической составляющих. Что имеем на входе, то имеем на выходе. У значительной части студентов, как и преподавателей нет осознания того, что постиндустриальное общество – это, как, мы уже сказали выше, быстро меняющееся общество, общество основанное на конкуренции, новых знаниях.

Вместе с тем, нельзя не отметить: от качества психолого-педагогической составляющей в профессиональной деятельности педагога высшего образования, зависит качество учебно-воспитательного процесса, качество подготовки будущего специалиста. Высочайшая специальная + методологическая + психолого-педагогическая подготовка – это универсальные составляющие профессиональной компетентности педагога высшего образования. В международной практике преподаватель вуза – это особая профессия (ЮНЕСКО). Чтобы преподавание в вузе стало профессией, мало знать свой предмет на отлично. Преподавание в вузе – это высшая ступень педагогического мастерства и ответственная работа. Пример тому опыт Стэнфордской высшей школы бизнеса, свидетельствующий о высоком профессионализме, методологической и психолого-педагогической подготовленности преподавательского состава к организации учебного процесса, высокой требовательности руководства к качественному набору претендентов и, соответственно, к качеству их обучения, с опорой фундаментальную подготовку.

Как известно, в Болонской декларации, обозначены пути выхода системы высшего образования из кризиса. Они всем известны, нет смысла здесь на них останавливаться. Но важно отметить, что в данном документе ключевым направлением, панацеей выхода из кризиса обозначено личностно-ориентированное обучение, компетентностный подход, результатом которого должно стать развитие компетенций. И совершенно правомерно была принята новая парадигма (модель) образования: учение через всю жизнь. Данная парадигма выдвинула на первое место непрерывное образование, сделав таким образом, ведущим видом деятельности личности самообразование. То есть был взят ориентир на фундаментальную самоподготовку студентов к жизни и труду в новом быстроменяющемся обществе.

С тех пор прошло более 20 лет, а мировое образовательное сообщество не прекращает разговора о наличии кризиса в системе высшего образования.

В данном случае нельзя не учитывать, что в условиях конкуренции неоспоримым является факт быстрого старения знаний. В этих условиях важно сформировать у студентов осознание того, что самообразование и только самообразование, способность самостоятельно добывать нужные знания, самостоятельно исследовать зону неизвестного, постоянно обновлять свою оперативную часть – интеллект (мозг, ум...) новым содержанием - есть путь к успеху. У студентов должна быть сформирована установка на то, что конкурентоспособные личности – это личности с высоким уровнем развития интеллекта и, что образование и только образование есть основной источник развития его интеллекта, его интеллектуального потенциала, его конкурентоспособности, основу которой составляет творческий труд.

В некоторых исследованиях отмечают, что одной из причин кризиса является преобладание в современной системе образования подготовки узких специалистов [6]. Однако, если мы обратимся к опыту бизнес-школ [7], то заметим, что они, наоборот, стараются привлекать к работе именно таких специалистов, отмечая при этом, что такой подход позволяет улучшить качество образовательных услуг.

В условиях динамично развивающегося общества, высшее образование должно системно обновляться, модернизироваться [8;9]. Обновлению должны подлежать как содержание учебных дисциплин (обогащение их новыми идеями, их реструктуризация), так и обеспечение образовательного процесса передовыми технологиями обучения (Хамидулина). И это естественный процесс. В данном случае совершенно правомерно высказывание о том, что модернизация требует опоры на законы современного естествознания, акцентирующее внимание на перестройку сознания и деятельности человека [6].

Есть и такая позиция: чтобы общество развивалось, система высшего образования должна зеркально отражать ее потребности и запросы - необходимо готовить специалистов, способных работать в реальных условиях. На наш взгляд, эта точка зрения заслуживает особого внимания.

Вместе с тем, мы считаем, что доведение содержания высшего образования до уровня зеркального отражения потребностей и запросов общества, не изменит кардинально, сложившуюся кризисную ситуацию в системе высшего образования. Мы убеждены в том, что зеркальное отражение содержания образования потребностям общества не совсем отвечает вызовам времени.

Здесь наиболее целесообразными, с нашей точки зрения, являются позиции ученых, которые акцентируют внимание на опережающем характере обучения студентов [8;9;10;11] и двойного опережения подготовки педагога высшего образования по отношению к подготовке обучаемых ими студентов к жизни в быстро меняющемся обществе (В.А. Юрисов, Н.Д. Никандров).

С учетом сказанного выше правомерно обратиться к известным положениям выдающегося психолога Л.С. Выготского о зонах актуального и зонах ближайшего развития, а также к его высказыванию, что процессы развития не совпадают с процессами обучения. Только то обучение является «правильно организованным», которое забегает вперед развития. Следовательно, только то содержание образования будет правильным, если будет идти впереди запросов общества. Если применить теорию Л.С. Выготского в рамках системы высшего образования, помятуя о том, что и природа, и общество и личность развиваются по одним и тем же законам, то можем получить следующее.

Система высшего образования должна системно осуществлять работу в режиме входа и выхода «Я-реального» из зоны комфорта - зоны актуального развития в зону ближайшего развития, то есть в зону «Я идеального», в нашем случае – это зона неизвестного (см. Схема 1).

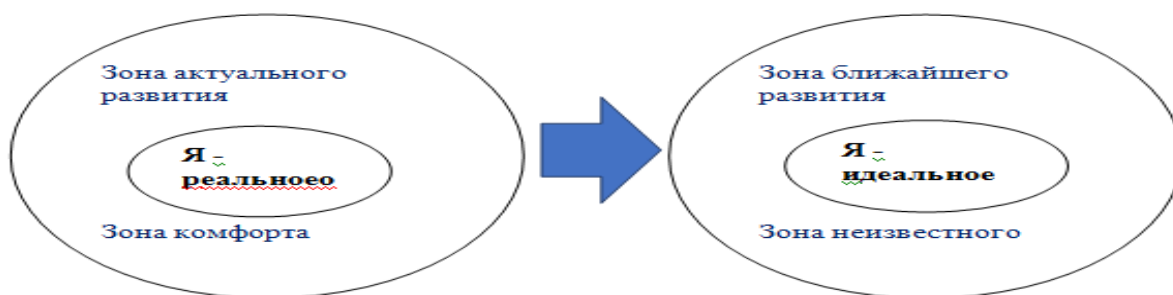

Схема 1. Выход «Я-реального» из зоны комфорта (зоны актуального развития) в зону ближайшего развития - «Я идеального», в зону неизвестного

Что значит зона актуального развития для обучающихся? Она всем известна. Тем не менее в рамках данной работы отметим: эта такая зона, когда обучающийся может делать все самостоятельно, без помощи педагога. Зона ближайшего развития – это зона где обучающемуся нужна помощь педагога. Следовательно, чтобы содержание образования, высшего в частности, всегда было востребовано необходимо, чтобы оно перманентно находилось в зоне ближайшего развития, где ведущую роль играет исследовательский характер обучения.

И примером тому могут служить лучшие мировые практики [7], актуализирующие скрытые возможности человеческого сознания [12], основанные на культурно-антропологическом, личностно-ориентированном характере обучения [7;13], формирующие и развивающие у студентов: качества адаптивного лидерства, ведущие их к социального успеху; способность к творческому труду; самоуправлению; генерации, внедрению и материализации новаторских идей; умение обращать внимание на мельчайшие ростки или «знаки» приближающегося, но еще не наступившего будущего в настоящем; выносливость и способность к скоростному усвоению материала; готовность самостоятельно «переваривать» большие объемы литературы; креативность мышления; способность раннего предвидения и предупреждения кризисных ситуаций [7].

Что делает мировые вузы успешными? Прежде всего, качественный набор абитуриентов, высокие требования к преподавательскому составу.

Выводы. Анализ современных исследований по проблеме и наш личный опыт позволяют сделать ряд выводов:

1. Неприемлимой является позиция исследователей, занимающихся проблемами высшей школы, и характеризующих ее, как *находящуюся в глубоком кризисе*. Основным доводом о кризисном состоянии высшего образования представляется разрыв между быстрыми темпами развития научно-технического прогресса и сложившимися системами образования не способными адекватно отреагировать на ее резкое ускорение. Если бы система высшего образования находилась бы в глубоком кризисе, то и научно-технический прогресс тоже находился бы в глубоком кризисе. Так

как глубокий кризис в системе высшего образования привел бы ее к стагнации, а, следовательно, и к стагнации научно-технического прогресса. На практике современное общество семимильными шагами движется к новому скачку в его цивилизационном развитии – киберобществу.

2. Научно-технический прогресс осуществляется за счет человека, его интеллекта, интеллектуального потенциала. Основным источником развития интеллекта, интеллектуального потенциала личности является образование, высшее образование в частности. В настоящее время, в динамично развивающемся обществе, высшее образование ориентировано на формирование конкурентоспособной, интеллектуально развитой и функционально грамотной личности будущего специалиста. И это правомерно. Цель определяет задачи, содержание, средства, формы, методы и приемы обучения. Системно разрешая, возникающие перед ней противоречия, она посредством обновления стандартов, образовательных программ, учебников и учебных пособий, внедрения новых инновационных технологий, движется в верном направлении. Проблема обучения, воспитания и развития специалистов нового типа не является одномоментным актом.

3. Современные вузы должны изучать лучшие мировые практики, основанные на выявлении скрытых возможностей человеческого сознания и деятельности; акцентирующие внимание на опережающем, исследовательском характере обучения студентов, перманентно вводя их в зону неизвестного; на подготовку их к профессиональной деятельности в условиях быстро меняющегося общества.

4. В условиях быстроменяющегося общества повышаются и актуализируются требования к методологической, психолого-педагогической подготовке преподавателей вузов.

5. При обновлении стандартов, образовательных программ, разработке учебников и учебных пособий следовать принципу лучше меньше, но глубже, прогматичнее. Помятуя о том, что стандарт должен определять минимум необходимых знаний, умений, способов деятельности, носить практико-ориентированный характер.

Список использованной литературы:

1. Алак Ж. Вклад в будущее: приоритет образования. – М.: Педагогика – Пресс, 1993. – С. 45-60.
2. Сандаков Д. Разрушение образования: кризис или антикризисная программа - obrazovanie.by/sandakov/krizis-ili-ne-krizis
3. Кумбс Ф.Г. Кризис образования в современном мире (системный анализ). – М., 1970.
4. Маслов В.И. Роль образования в современном мире // Век глобализации. Выпуск №2. – 2013. – С.83-89.
5. Багдасарян В.Э. Мировой кризис образования: необходимость возвращения к истокам - <https://vbagdasaryan.ru/mirovoy-krizis-obrazovaniya-neobhodimost-vozvrascheniya-k-istokam>
6. Колесников А.А. О синергетической концепции высшего образования //
7. Известия Южного федерального университета. Технические науки. –1998. – С. 238-242.
8. Игнатов И. Инновационные тенденции в развитии системы американского корпоративного образования - [cyberleninka.ru/article/n/...](http://cyberleninka.ru/article/n/)
9. Хамидуллин А.М., Маджуга А.Г. Синергетическое образование как основа формирования у обучающихся нового мировоззрения //ЖУРНАЛ Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Психология и педагогика 2012. – С.44-48.
10. Делор Ж. Образование: сокрытое сокровище. Основные положения Доклада Международной комиссии по образованию для XXI века // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.ifar.ru/library/book201.pdf>.
11. Стратегия опережения как основа модернизации профессионального образования ... [/studref.com/521360/pedagogika/...](http://studref.com/521360/pedagogika/)
12. Караманова Д.А. Кризис российского высшего образования: к проблеме аспектизации //Лабиринт: журнал социально-гуманитарных исследований. – № 1. – 2012.
13. Varsh J. Innovative management: A conversation with Gary Hamel and Lowell Bryan // McKinsey Quarterly. № 2. – 2008. – С. 22-28
14. Антропологический подход - studopedia.ru/10_253948_...

References:

1. Allak ZH. *Vklad v budushchee: prioritet obrazovaniya*. – M.: Pedagogika – Press, 1993. – S. 45-60.
2. Sandakov D. *Razrushenie obrazovaniya: krizis ili antikrizisnaya programma - obrazovanie.by sandakov krizis-ili-ne-krizis*
3. Kumbs F.G. *Krizis obrazovaniya v sovremennom mire (sistemnyj analiz)*. – M., 1970.
4. Maslov V.I. *Rol' obrazovaniya v sovremennom mire // Vek globalizacii. Vypusk №2. – 2013. – S.83-89.*
5. Bagdasaryan V.E. *Mirovoj krizis obrazovaniya: neobhodimost' vozvrashcheniya k istokam - https://vbagdasaryan.ru/mirovoj-krizis-obrazovaniya-neobhodimost-vozvrashheniya-k-istokam*
6. Kolesnikov A.A. *O cinergeticheskoy koncepcii vysshego obrazovaniya //*
7. *Izvestiya YUzhnogo federal'nogo universiteta. Tekhnicheskie nauki. –1998. – S. 238-242.*
8. Ignatov I. *Innovacionnye tendencii v razvitii sistemy amerikanskogo korporativnogo obrazovaniya - cyberleninka.ru/article/n/...*
9. Hamidullin A.M., Madzhuga A.G. *Sinergeticheskoe obrazovanie kak osnova formirovaniya u obuchayushchihsya novogo mirovozzreniya //ZHURNAL Vestnik Rossijskogo universiteta družby narodov. Seriya: Psihologiya i pedagogika 2012. – S.44-48.*
10. Delor ZH. *Obrazovanie: sokrytoe sokrovishche. Osnovnye polozheniya Doklada Mezhdunarodnoj komissii po obrazovaniyu dlya XXI veka // Elektronnyj resurs]. — Rezhim dostupa: http://www.ifap.ru/library/book201.pdf.*
11. *Strategiya operezheniya kak osnova modernizacii professional'nogo obrazovaniya .../studref.com/521360/pedagogika/...*
12. Karamanova D.A. *Krizis rossijskogo vysshego obrazovaniya: k probleme aspektizacii>//Labirint: zhurnal social'no-gumanitarnyh issledovanij. – № 1. – 2012.*
13. Barsh J. *Innovative management: A conversation with Gary Hamel and Lowell Bryan // McKinsey Quarterly. № 2. – 2008. – С. 22-28*
14. *Antropologicheskij podhod - studopedia.ru/10_253948_...*

МРНТИ 14. 35 .07

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.02>

Қ.Б. Жанадилова^{1*}

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ МЕТАҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУДЫҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ МАҢЫЗЫ

Аңдатпа

Мақалада болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің метақұзыреттілігін дамытудың әдіснамалық маңызы сипатталады. Ең алдымен, философиялық (ақылға күшті болу, өзін-өзі тануға ұмтылу, өзі үшін, жаңа ойдан келетін таңғажайып пен қуаныш жолындағы ілім, таным, сезім танымы, диалектика және т.б.) талдаулардағы негізгі ұғымдық категорияларды жіктеп көрсетеді. Метақұзыреттілік түсінігінің психологиялық (белсенділік, біртұтастық және дербестік қасиеттері), педагогикалық (үздіксіз білім алуға дайындық, қолда бар білімді, дағдыларды, қабілеттерді жаңа қызмет объектілеріне беруге дайын болу) аспектілері талданады. Метақұзыреттіліктің субъективтілігі құрылымдық жағынан баяндалады. «Метақұзыреттілік» ұғымының контент-талдауы беріледі. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің метақұзыреттілігін дамытудың әдіснамалық тұғырлары әдіснамалық тұғырлар (жүйелілік, тұлғалық, көпсубъектілі, синергетикалық) мен қағидаларды (ұмтылысты демеу, субъектілік) ұсынылады. Әдіснамалық қағидаларға сәйкес, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің метақұзыреттілігін дамытудың компоненттері (мотивациялық, мазмұндық, рефлексиялық), өлшемдері мен көрсеткіштері айқындалып беріледі. Компоненттердің құрылымдық-мазмұндық сипатын беруде анықтаушы эксперимент бойынша диагностикалық жұмыстар талданады. Эксперименттің нәтиже-

лері көрсеткіштерге сай пайыздық өңдеулер арқылы түсіндіріледі. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің метақұзыреттілігін дамытудың тиімділігіне қарай ұсыныстар қарастырылады.

Түйін сөздер: метақұзыреттілік, өзін-өзі дамыту, таным, үздіксіз білімге дайындық, жүйелілік тұғыр, тұлғалық тұғыр, көпсубъектілі тұғыр, синергетикалық тұғыр, ұмтылысты демеу қағидасы, субъектілік қағидасы.

Жанадилова Қ.Б.¹

¹*Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан*

МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ РАЗВИТИЯ МЕТАКОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация

В статье описывается методологическое значение развития метакомпетентности будущих учителей начальных классов. Прежде всего, философские (быть сильным в разуме, стремиться к самопознанию, учение о себе, о странностях и радостях, исходящих от новой мысли, познание, чувственное познание, диалектика и др.) выделяют основные понятийные категории в анализе. Анализируются психологические (свойства активности, сплоченности и самостоятельности), педагогические (готовность к непрерывному образованию, готовность передавать имеющиеся знания, умения, способности в новые объекты деятельности) аспекты понятия метакомпетентности. Субъективность метакомпетентности излагается структурно. Дается контент-анализ понятия «метакомпетентность». Методологические подходы к развитию метакомпетентности будущих учителей начальных классов предлагаются методологические подходы (системность, личностность, многосубъектность, синергетичность) и принципы (стремление, субъектность). В соответствии с методологическими принципами определяются компоненты (мотивационные, содержательные, рефлексивные), критерии и показатели развития метакомпетентности будущих учителей начальных классов. Анализируются диагностические работы по констатирующему эксперименту в передаче структурно-содержательного характера компонентов. Результаты эксперимента объясняются процентными обработками по показаниям. Будут рассмотрены предложения по эффективности развития метакомпетентности будущих учителей начальных классов.

Ключевые слова: метакомпетентность, саморазвитие, познание, готовность к непрерывному образованию, подход системности, подход личностности, многосубъектный подход, синергетический подход, принцип поддержки устремлений, принцип субъектности.

K.Janadilova¹

¹*Kazakh national pedagogical University named after Abai
Almaty, Republic of Kazakhstan*

METHODOLOGICAL SIGNIFICANCE OF THE DEVELOPMENT OF METACOMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Abstract

The article describes the methodological significance of the development of metacompetence of future primary school teachers. First of all, philosophical (to be strong in the mind, to strive for self-knowledge, learning about oneself, about the oddities and joys emanating from a new thought, cognition, sensory cognition, dialectics, etc.) distinguish the main conceptual categories in analysis. Psychological (properties of activity, cohesion and independence), pedagogical (readiness for continuing education, willingness to transfer existing knowledge, skills, abilities to new objects of activity) aspects of the concept of metacompetence are analyzed. The subjectivity of metacompetence is stated structurally. A content analysis of the concept of "meta-competence" is given. Methodological approaches to the development of metacompetence of future primary school teachers methodological approaches (consistency, personality, multi-personality, synergy) and principles (aspiration, subjectivity) are proposed. In accordance with the

methodological principles, the components (motivational, meaningful, reflexive), criteria and indicators of the development of metacompetence of future primary school teachers are determined. The diagnostic work on the ascertaining experiment in the transmission of the structural and substantive nature of the components is analyzed. The results of the experiment are explained by percentage treatments according to indications. Proposals on the effectiveness of the development of metacompetence of future primary school teachers will be considered.

Keywords: metacompetence, self-development, cognition, readiness for continuing education, systematic approach, personality approach, multi-subject approach, synergetic approach, the principle of aspiration support, the principle of subjectivity.

Кіріспе. Қазіргі еңбек жағдайында тұлғаның әлеуеті мен білім алуудағы қабілеті аса маңызды, ол білім үдерісінде жүзеге асырылады. Нәтижесінде қазіргі білім дамуға бағытталуы керек екендігін ескерсек, олар барлық дағдылардың құрылымдық құрамдас бөлігі болып табылатын метақұзыреттіліктерге тиімді бейімделуінде, бағдарлануында және өзін-өзі реттеуінде мүмкіндік алатын білім алушыларды кәсіби даярлау ісіне міндеттейді. Бұл ретте болашақ мамандардың білім мен дағдыларды, жеке қасиеттерді нәтижелі қолдануында ғана емес, сонымен қатар оларды өз бойында қалыптастыру қабілеттілігінің болуы қажеттігі туындайды. Метақұзыреттіліктерді дамыту – субъективті түрде жаңа әрекет пен идеялардың пайда болуы, сондай-ақ оны субъектілердің түсінуі, мұндағы өнім – өзіндік ерекшелігімен танылатын дағдылар тобы. Ендеше, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің метақұзыреттілігін дамытуда оның ең алдымен әдіснамалық базасын қарастыруды ұсынамыз.

Осы орайда Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңының 1-бап, 9-1 тармағында: «...білім беру – зияткерлік, мәдени дамыту және кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру мақсаттарында жүзеге асырылатын тәрбиелеу мен оқытудың үзіліссіз процесі»; 11-бап 4-тармағында: «...белсенді азаматтық ұстанымы бар жеке адамды тәрбиелеу, республиканың қоғамдық-саяси, экономикалық және мәдени өміріне қатысу қажеттігін, жеке адамның өз құқықтары мен міндеттеріне саналы көзқарасын қалыптастыру», - деп көрсетілген [1]. Аталмыш құжаттағы міндеттерді шешу бізге, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін кәсіби даярлаудағы субъективті идеяларымызды жүзеге асыруда тірек бола алады. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің метақұзыреттілігін дамытудағы саналы көзқарастың қалыптасуы алғышарттардың бірі десек, бұл тұста *өзін-өзі дамытудан дамудың жаңа шеңбері басталуы, өзін-өзі дамыту үрдісі* жетекші ықпал ететінін алға шығарамыз.

Қазақстан Республикасының білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында: «...Білім берудің әрбір деңгейіндегі оқыту мазмұны жалпы әдіснамалық шеңберге біріктірілмеген әртүрлі мақсаттар мен күтілетін нәтижелерге құрылады. Қажетті білім, дағды және құзыреттер жиынтығына ие Қазақстан азаматының моделін (бейнесін) айқындайтын өмір бойы оқытудың бірыңғай тұжырымдамасы жоқ (ұсынылатын білім бағдарламаларының нәтижесіне қарай) деп беріледі [2]. Мұндағы маңызды бағдарлардың бірі, білімдік жағдайда белсенді дамып келе жатқан инновациялық үдерістерге білім алушылардың өзгерістер, оларға қатысу және құндылық ретінде жаңа жағдайда ие болатын болашақ мұғалімнің дайындығы ретінде *құзыреттілігі, кәсіби мәдениеті және ұйымдастырушылық қабілеттерін* дамытудағы үлесінің болуын көздейді. Басқаша айтқанда, кәсіби даярлануында білім алушының «Жаңа-Мен-і» пайда болуын міндеттейді.

ЖОО білімнің білім беру бағдарламасының қажетті көлемін ЖОО формальды және формальды емес білім беруде бұрын қол жеткізілген оқу нәтижелерін тануды ескере отырып, «Формальды емес білім беретін, танылған ұйымдардың тізбесіне енгізілген ұйымдар беретін формальды емес білім арқылы ересектер алған оқу нәтижелерін тану қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің 2018 жылғы 28 қыркүйектегі № 508 бұйрығына (Нормативтік құқықтық актілердің тізілімінде № 17588 тіркелген) сәйкес дербес айқындайды. 35 және 36-тармақтарындағы дескрипторлар студенттердің келесідей қабілеттерін сипаттайтын оқыту нәтижелерін көрсетеді. Олар 1,7 дескрипторларда анық көрініс табады:

- 1) осы саладағы озық білімге негізделген, зерттелетін саладағы білімі мен түсініктерін көрсету;
- 2) оқытылатын салада фактілерді, құбылыстарды, теорияларды және олардың арасындағы күрделі тәуелділікті білу және түсіну [3]. Айқындалып отырған дескрипторлардың сипаты немесе

дені – білім алушының өз біліміне деген түсініктің болуы, өзгерістердің үздіксіздігіне тәуелділікті білуі, теориядан жаңа теория туындатуда озық білімге дағдылануы және т.б. болып отыр.

Жоғарыда талданған бірқатар нормативтік құжаттардан байқап отырғанымыздай, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің метақұзыреттілін дамыту жағдайында басты атрибуттар тұлғаның жаңа білімді қабылдауда, ескі біліммен байланыстыруда **өзін-өзі** тануы, өзін-өзі анықтауы, өзін-өзі жетілдіруі, өзін-өзі іске қосуы, өзін-өзі басқаруы, өзін-өзі өзектендіруі, өз білімін өзі бақылай алуы болатындығын дәлелге аламыз. Олай деуге толықтай негіз бар, себебі тұлғаның метақұзыреттілігін дамытуда «Өзіндік» философия қызмет атқарады. Бұл үрдіс болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің әлі ашылмаған мүмкіндіктерін өзі дамыта алатындай кезеңдерден түзілуі – мәселені шешудің нақты жолдарының бірі.

Біз, мақаламызда болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің метақұзыреттілігін дамытудағы әдіснамалық маңызын: әдіснамалық тұғырлар, қағидалар, құрылымдық-мазмұндық жүйесін жетілдірудегі компоненттер, өлшемдер мен көрсеткіштерін талқылайтын боламыз. Сондай-ақ, түзілген компоненттердің функцияларын қалыптастырушы эксперименттің негізгі бағдарында талдайтын боламыз.

Зерттеудің әдістері мен материалдары. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің метақұзыреттілігін дамытудың әдіснамалық маңызын түсіндіруде таңдап алынған теориялық әдістер: метақұзыреттілік, оның ұғымдық-категориялық базасына философиялық, психологиялық, педагогикалық талдаулар жасау, контент-талдау, метақұзыреттіліктің даму динамикасын бейнелеу, әдіснамалық белгілерді иерархиялау және т.б.; эмпирикалық әдістер: нобайлау, педагогикалық эксперимент, математикалық сандық және сапалық өңдеу және т.б. болады.

«Метақұзыреттілік» ұғымының шығу тарихы, оның генезисі әдеттегідей философиялық аргументтерден бастау алады. Философиядағы: *адам, тән, ақыл, ой, сана, даналық, атом, гармония* және т.б. түсініктер қатары «сезімдік» және «сезімнен жоғары», «эмпирикалық» және «мета-эмпирикалық» қозғалыстарға байланысты сипатталады. Мұндағы философиялық дискурстан «мета»: «Адам – өз өмірін құрайтын барлық жүйелердің кеңмәтінімен табиғи түрде қосақталып өмір сүреді» дегеннен туындайды.

Біз, «метақұзыреттілік» пен оның ұғымдық-категориялық базасын немесе метақұзыреттілікті толықтыратын компоненттерді философиялық трактаттардан байқаймыз. Сондай-ақ, «метақұзыреттіліктің» философиялық астарларын келесідей жүйелеп көрсетуге болады. Олар:

– *Платон бойынша*: «...платондық идеялар жай ғана түсініктеме, яғни ойдағы ұғымдар (термин кейіннен осындай мәнге ие болды) емес, ол – негізінен, **тұтастық, мәнділік**. Идея – ой емес, себебі ой сезімге тәуелді болмағанда не туралы ойлайды дегенге келсек, ойды тұрмыс билейді, жоғарғы деңгейдегі тұрмыс. Идея – заттардың мәні, яғни, әрбір заттың шынайы келбетін көрсететін ұғым. Платоннан басқа да жарқын «өзінде», сондай-ақ «өзі үшін» («әдемілік өздігінен», «Қайырымдылық өз ішінде») және т.б. [4, 124 б.];

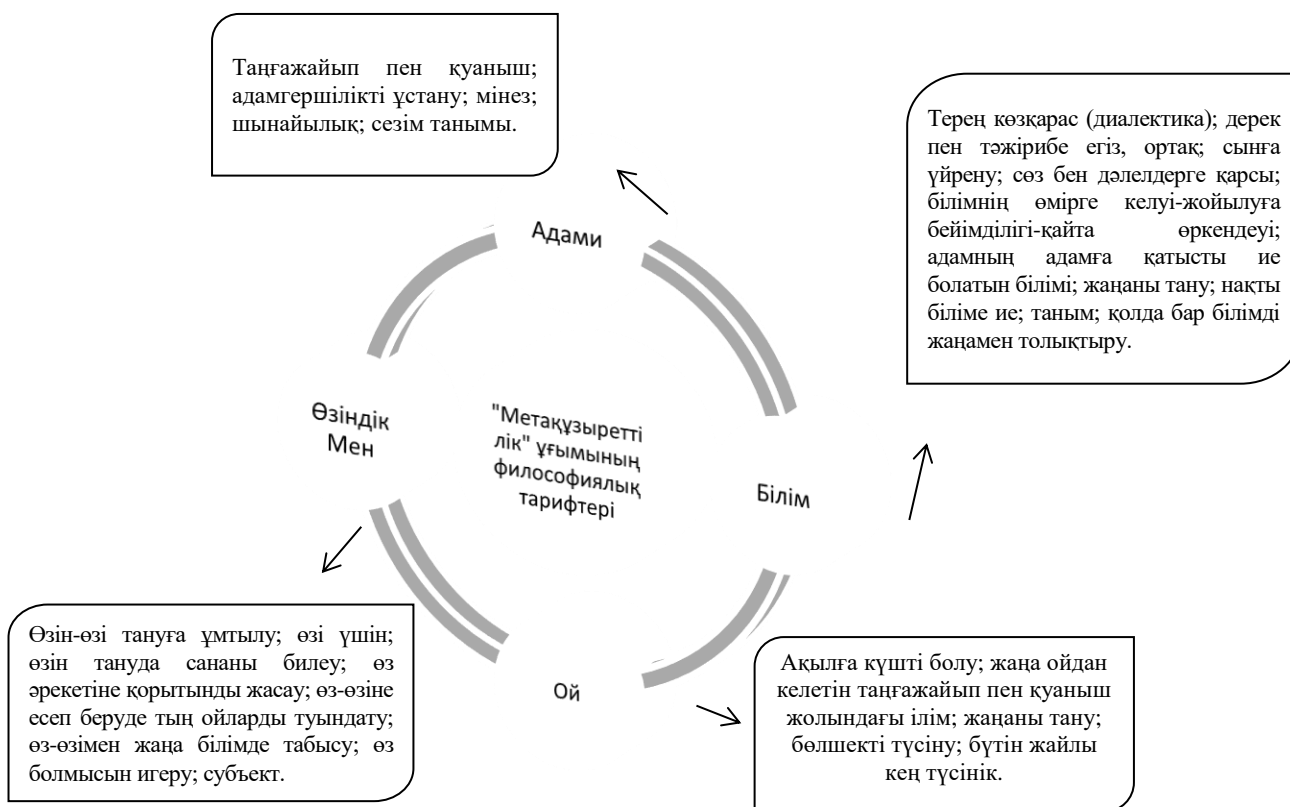
– *Аристотель бойынша*: «...барлық адамдар табиғатынан **білуге құштар**... Ақылдылық арқасында **күшті болу** және **өзін-өзі** тануға ұмтылу тек адамдарға ғана тән. Олсыз өмір сүру мүмкін емес». Адамдар **таңғажайып пен қуанышқа** толы білімге ұмтылады. «Философиялық етудің бастамасы таң қалуда жатыр». Қарапайым мәселені шешуден бастап адамдар бірте-бірте неғұрлым күрделіге ауысып отырды» [4, 218 б.];

– *Демокрит бойынша*: «...ойлаудағы атомдардың өзара қатынасы нәтижесінен **таным** пайда болады деп түсіндіріледі. Ойлаудағы сыртқы мен ішкінің қатынасындағы сәйкестіктер ұқсас деп танылады. ...**сезім танымы** мен ақылға сыйымдылықтың айырмашылығын негіздейді: біріншісі «**көзқарас**», ал екіншісі – «**шынайылық**». Оның орталық этикасының қағидасы «**жан** – тағдырдың жатағы» [4, 256 б.];

– *Протогор бойынша*: «...барлық заттың өміршеңдігіне және оның жоқтығына адам өлшем болып табылады» (адам принципі – өлшем). Протогорша «небір талқылау нормасы бар, ал бұл заттардың астындағы **дерек пен тәжірибе жалпы** деген сөз». Адам шарты туралы ұстаным «Антология» шығармасында терең айтылып, онда кез-келген заттың айналасында біріншісі екіншісіне қарсы тұратын екі аргументтің болатыны көрсетілген. Мысалы, бір дәйек келтіре отырып, «...одан

кейін одан бас тартуыңыз мүмкін, яғни бұл жерде **сынға** үйреніп талқыға сала білу, сөз жарыстыру, дәлелдерге қарсы дәлелдер сайысын ұйымдастыру деген сөз» [4, 311 б.];

– *Сократ бойынша*: «...тұтас болмыс бар, болмыс – бұл көп нәрсе; ештеңе қозғалыссыз – барлығы қозғалады; ешнәрсе жоқтан пайда болмайды және келмейді, **барлығы өмірге келіп**, жойылуға бейім, содан соң қайта өркендеу басталады. Бұл әрбір мәселе адам үшін шешілмейтін жұмбақ екендігін білдіреді. Ал осы даналық дегеніміз не? Бұл нақты мағынасында адамзаттың даналығы (яғни, **адамның адамға** қатысты ие болатын білімі), осы білімділікке қатысты, мүмкін мен дана шығармын». Сократтың осы үзіндісінің негізгі тұжырымы мынада: бір іс – құралда, оны пайдаланамыз, ал келесісі – «**субъект**», ол сол құралдың көмегімен жүреді». Қорытынды сөзсіз: «**жанның ұраны өзін өзі танып-білу**, сол себепті ол сананы билейді». Сократтың біз көретін барлық логикалық салдарлар шығатын, сыни рефлексиясы осындай. Сократтық философияның біздің тақырыбымызға ең жақын келуі бар, себебі әңгімелесу (сұхбаттасу) «*жан емтиханын*» ұстау дегенді, өз әрекетіне қорытынды жасау, **жаңаны тану** және қазіргі заман зерттеушілері байқағандай «*адамгершілік емтиханына*» төзу дегенді білдіреді. Бұл жердегі жеке өмірі мен өмірдің шынайы мағынасын көрсету барысындағы **өзін-өзіне** есеп беру бойынша тың ойларды туындатудағы сократтық әдістің өзіндік мақсаты жатыр» [4, 342 б.];

Сурет 1. «Метақұзыреттілік» ұғымының философиялық жіктелуі

– *Портик бойынша*: «...егер біз тіршілік иелерінің өмірлік әрекеттеріне назар аударатын болсақ, онда біз олардың үнемі **өзін-өзі сақтауға, өз болмысын игеруге, оны қорғаған нәрсенің бәріне талпыну, өз-өзімен табысу** үдерісінен байқаймыз. Болмыстың бұл қызметін стоиктер негізгі этикалық принциптер шоғырланған «*oikeiosis*» (*тартылу, иемдену, табысу*) термині арқылы көрсетеді. Адамда бұл түрткі сананың әсерімен яғни **үлгілі өмір сүру**, оның өсуін қамтамасыз ететін барлық нәрсенің болмысына қатысу, себебі адам тек қана тіршілік иесі емес, сонымен қатар ол рационалды. ... **өзектендіре** отырып өмір сүру деген сөз» [4, 398 б.];

– *Гиппократ бойынша*: «...өмір сүру типтерімен адам үнемі байланыста. Әрбір жеке жағдайды тиянақты түрде түсіну үшін барлық координаталарды толықтай тану қажет. Бұл дегеніміз **бөлшекті түсіну үшін бүтін жайлы кең түсінік болуы** қажет деген сөз. Өңірлердің табиғаты және осы өңірлерге

жататын барлық нәрселер конституцияға, адамдардың мінезіне әсер етеді. Адамның санасының жоғары түрі осы аталғандардың өзара қатынасы туралы *нақтыланған білімге ие*» [4, 471 б.].

Сонымен, метақұзыреттілік ұғымының мағынасына философиялық тарифтері ретінде *ақылға күшті болу, өзін-өзі тануға ұмтылу, өзі үшін, жаңа ойдан келетін таңғажайып пен қуаныш жолындағы ілім, таным, сезім танымы, терең көзқарас (диалектика), шынайылық, дерек пен тәжірибе егіз және ортақ, қолда бар білімді жаңамен толықтыру, сынға үйрену, сөз бен дәлелдерге қарсы, білімнің өмірге келуі-жойылуға бейімділігі-қайта өркендеуі, адамның адамға қатысты ие болатын білімі, субъект, өзін тануда сананы билеу, өз әрекетіне қорытынды жасау, жаңаны тану, өз-өзіне есеп беруде тың ойларды туындату, өз-өзімен жаңа білімде табысу, адамгершілікті ұстану, өз болмысын игеру, бөлшекті түсіну, бүтін жайлы кең түсінік, мінез, нақты білімге ие және т.б.* кіреді. Мұнда іріктеле келе, таңдап алынған философиялық тарифтердің 4 топқа (адами, білім, ой, өзін-өзі) жіктелуі 1-суретте бейнелеп көрсетіледі.

Ойшыл ұлы Абай XIX ғасырдың өзінде-ақ, «Зардабынан қашық болу, пайдасына ортақ болуға тілін, оқуын, ғылымын білмек керек», – деген ғұламаның қара сөздеріндегі атрибуттар бүгінгі күнгі тұлғаның тілін, ғылымын меңгеру арқылы білім берудің жаңа парадигмасына бейім болу керектігін көрсетеді [5]. Яғни өзгенің тілін, оқу процесін ұйымдастыруда қолданылатын тәсілдер, әдістемелер, технологияларды және білім алушылардың оқу жетістіктерін критериалды бағалау жүйесін озық меңгеруде білім алушыны өмір сүруге дайындау үшін жаңа сапа **метақұзыреттілік** қажет. Ол үшін «білетін адамнан» «шығармашылықпен ойлайтын, әрекет ететін, өзін-өзі дамытатын адамға ауыстыру қажет».

Жоғарыдағы талдауларға сүйене отырып, «метақұзыреттілік» ұғымы, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің метақұзыреттілігін дамытудағы мазмұны жайлы психологиялық, педагогикалық зерттеулерге сүйенеміз.

Қазіргі уақытта өзін-өзі тәрбиелеуге және адамға ақпаратты тезірек және тиімді қабылдауға көмектесетін дағдыларды дамытуға ерекше көңіл бөлінеді. Оқыту парадигмасы «тасымалдаушы–алушы» білім берудің үйреншікті және қалыптасқан жүйесінен оқытудың соңғы нәтижесіне көшуге, өзін-өзі оқытуға, оқуға деген қызығушылықты дамытуға ауысады, бұл метадағдылар мен метабілімнің дамуын да білдіреді.

«Метақұзыреттілік» ұғымы өте кең және дербес түрде бірнеше негізгі ойларды қамтуы мүмкін. Бүгінгі авторлардың интерпретациясындағы метақұзыреттілік ұғымы мазмұнын қарастыруда байқайтынымыз, шетелдік авторлардың ғана емес, сонымен қатар отандық ғылыми қайраткерлердің де жұмысында өте өзекті.

Құзыреттілік тәсілдеріне сай, «метақұзыреттілік» ұғымы, сонымен бірге болашақ бастауыш сынып мұғалімінің метақұзыреттілігіне метадағдылар, метабілімдер түсініктеріне қарай салыстырмалы талдаулар жүргізілді. Талдаулар көрсетіп отырғанындай, студенттердің метақұзыреттілігін дамыту мәселесіне көбіне шетелдік және ресейлік ғалымдардың еңбектеріне сүйену басым болды. Дәл бүгінде еліміздегі білім саласын жетілдіруде метақұзыреттілік түсінігі алғашқы баспалдақтарда қарастырылуда. Ендеше, біз мәселеміздің психологиялық сипаттамаларына «психологиялық құзырет» ғылыми тіркесін талдап көрейік. Психологияны оқытуда болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің өзі үшін мәнді кәсіби іс-әрекетті «психологияландыруына» мүмкіндік беретін «*психологиялық құзырет*» жетіледі. Психологиялық білім, мамандар дайындауда жиі қолданылатын құзыреттілік ұғымы, тұлғаның мақсатына жетуіне мүмкіндік беретін *механизм, жинақталған тәжірибе* болып табылады. Сонымен бірге психологиялық зерттеулерде құзыреттілік, метақұзыреттілікті субъективтік қатынастарға кіргізеді. Оны келесі талдауларда ұсынамыз.

Метақұзыреттіліктің мазмұнына келетін болсақ, жеке танымдық процестерді реттеуде де, іс-әрекетті ұйымдастыруда да табысты қамтамасыз ететін қасиеттер маңызды болмақ. Біздер ойлаудың сипатын біле отырып, біз кәсіби метақұзыреттіліктің құрылымында жеке тұлғалық ерекшеліктерді, мысалы, жұмысқа қабілеттілік, тәуелсіздік, жауапкершілік, бастамашылдық және шығармашылық қабілеттердің керегін ажыратамыз. Метақұзыреттіліктің келесі құрылымдық элементі - қабілеттілік. Бұл тұжырымдаманы С.Л. Рубинштейн күрделі синтетикалық жеке қасиет ретінде анықтаған, ол оның қызметке жарамдылығын анықтайды. Тұлғаның тұрақтылығы, қабілеттілік қызметтің қажеттіліктерінен туындайды және тікелей қызметте қалыптасады [6]. Н.Иргебаеваның зерттеулерінде

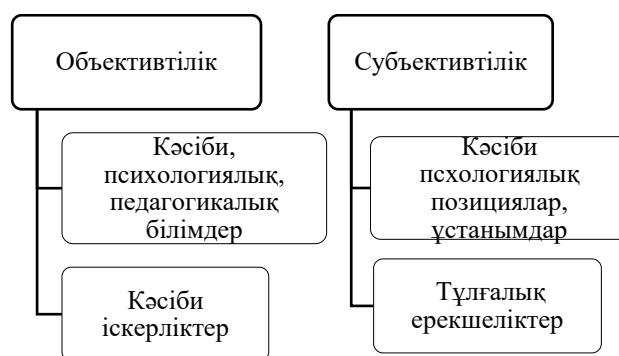
нақты мәселені шешуге байланысты психологиялық құзырет әр түрлі қарастырылады. Бұл ретте психологиядағы құзырет студенттердің өз әрекеттерін өзі тануы, эмоциялық күйі, рефлексиясы, тұлғалық ерекшеліктерін жүзеге асыру, өзіндегі сапаны таныта және қолдана алуға бейімділігі, танымы және т.б. құрамдас бөліктерді көрсетіп отыр [7].

А.Н. Леонтьевтің соңғы еңбектерінде: «...адамның әлем туралы түсінігінің көп деңгейлі жүйесі, басқалар туралы, өзіне және өзінің іс-әрекетіне қатысы» деп түсіндіріледі [8]. Ғалымның пікірінен, өзін тану қырлары ақыл-ой даму көрсеткіштеріне сай ұйымдастырылатынын аңғарамыз.

Э.Ф. Зеер, О.Н. Шахматова зерттеулерінің дені біздің мәселемізге жақын келеді. Олай дейтіміз, ғалымдар ұсынған болашақ педагогтің психологиялық бейнесін жалпыланған формасын былайша, яғни кәсіби іс-әрекетті жүзеге асыруға тұрақты ұмтылысы, мамандығы арқылы өзін-өзі танытуға мүдделі болуы, өз білімі мен қабілетін жүзеге асыруға бағдарлануы деп ұсынады [9]. Авторлардың тұжырымды ойлары арқылы біз, болашақ маманның метақұзыреттілігін дамытуда тұрақты ұмтылыс, кәсібиліктегі қабілеттілік деген пайымдаулар береміз.

Н.В. Кузьмина бойынша, тұлға-субъект, ендеше субъектілік факторлар құрылымы: табиғилық типін, қабілеттер деңгейі мен құзыреттіліктерді қамтиды, оларға арнайы-педагогикалық, әдістемелік, әлеуметтік-психологиялық, дифференциалды-психологиялық, аутопсихологиялық құзырлық жатады. Осы факторлық құрылымның үш негізгі құрастырушысы бар, олар: тұлғалық, даралық-педагогикалық және кәсіби-педагогикалық болады [10].

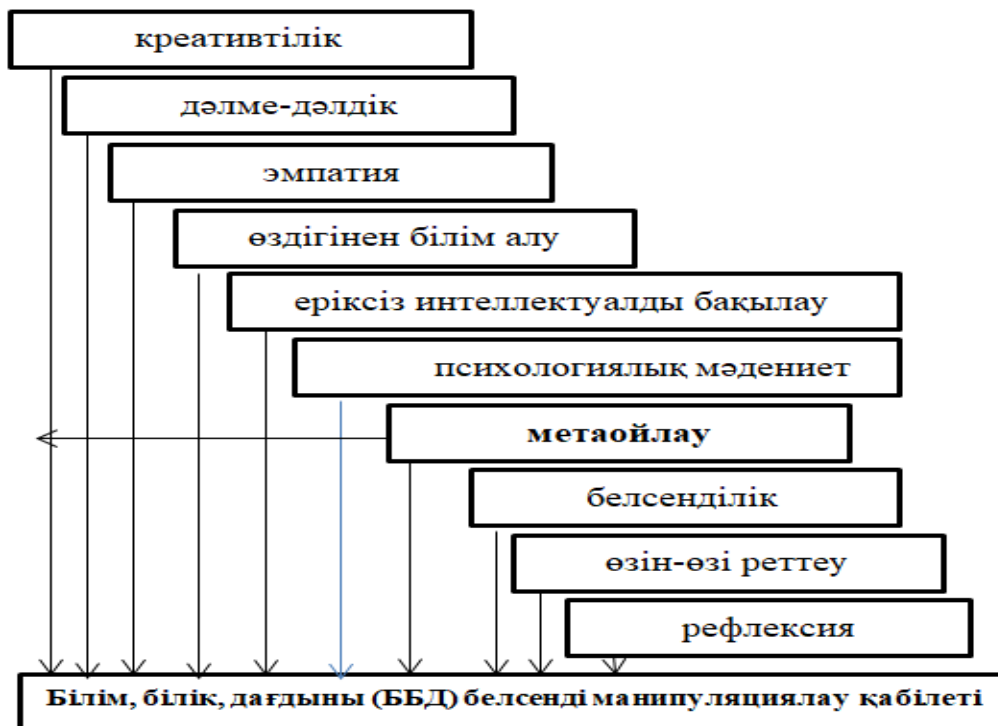
А.К. Маркованың құзыреттілік бойынша зерттеулері түрлі құрылымдарды талдайды. Автордың пікірінше, кәсіби құзырлық тектік түсінікті береді. Мұндағы құзыреттілік элементтері субъектінің психологиялық (даралық) қасиеттері, нышандар ретінде болатын, оның субъектілік рөлін іске асыру алғы шарты ретінде және қабілеттер, тұлғалық қасиеттер, кәсіби-педагогикалық, пәндік білімдер мен іскерліктер тар мағынадағы құзыреттіліктің бөліктері ретінде қарастырылады [11]. А.К. Маркованың субъектілік қасиеттер құрылымы мынадай блоктармен сипатталады (2-суретте).

Сурет 2. Субъективтілік қасиеттер құрылымы

Ғалымның зерттеулеріне сүйене отырып, мұндағы педагогикалық іскерлік түсінігінің ауқымы өте тереңде екендігін алға шығарамыз. Өйткені, психология ғылымында субъективтілікке белсенділік, біртұтастық және дербестік қасиеттері кіргізіледі де, іскерлікті құраушы бөліктер ретінде функция атқарады.

Психологиядағы метақұзыреттілік жайлы Е.К. Лашкевич, Е.В. Шакирзянова, П.М.Трепачев, Ю.М. Ротэрью (2015) [12] өз еңбектерінде талдап көрсетеді (3-суретте).

Сурет 3. Психология бойынша метақұзыреттілік құрылымы

Шетелдік зерттеулерге жүгінетін болсақ, метақұзыреттіліктің педагогикалық аспектілеріне берілген нақтылауларды аңғаруға болады. Д.Димитрованың пікірінше: «метақұзыреттілік – бұл тез бейімделу, жаңа жағдайларға бейімделу, үздіксіз білім алуға дайындық, бар білімді, дағдыларды, қабілеттерді жаңа қызмет объектілеріне беруге дайын болу» [13] деп беріледі. Автордың пайымдауындағы білім алушының өз бойындағы академиялық қабілеті арқылы білімді тасымалдау, білімнің жаңа объектілеріне дайын болу, бейімділік таныту сынды бірқатар сапаларды байқалады. Бұл бүгінгі таңдағы үздіксіз білім алудағы басты тетіктер бола алады.

Р.Браун зерттеулерінде: «метақұзыреттілік – құзыреттілікті қалыптастыруға дейінгі негізгі дағды» ретінде анықтаса [14], мәселен, Йохансбург университетінің ғылыми мектебінің өкілдері өз тәжірибелері бойынша: «метақұзыреттілік деп – бұл құзыреттіліктің дамуына негіз болатын қабілеттер, сонымен қатар адамдарға құзыреттерден басқа қажет болатын мотивация және негізгі танымдық қабілеттер сияқты сипаттамалар» деп санайды [14, 55 б.].

М.К. Шершневаның ұсынған әмбебаптылық деңгейі бойынша құзыреттіліктің жіктелуіне сәйкес, «метақұзыреттілік – зияткерлік және рефлексивті үдерістермен білімді басқаруға арналған жоғары деңгейдегі құзыреттілік» мәртебесіне ие [15]. Ғалымдардың пікірінше, метақұзыреттілік феномені субъектінің белсенді сипаттамасында жатыр, бұл оны жеке сапа ретінде түсіндіруге мүмкіндік береді. Сондай-ақ, психологиялық мазмұндалуындағы талдаулармен сәйкес келіп отыр.

Метақұзыреттіліктің мәнін анықтауда «метапәндік», «метатанымдық» және «метаәдістік» тұрғыдан келу жайы зерттелген. Ендеше, бұл категориялардың контент-талдауын төменде ұсынамыз (1-кестеде).

Кесте 1 – «Метақұзыреттілік» категорияларын жеке дара қарастырудың контент-талдауы

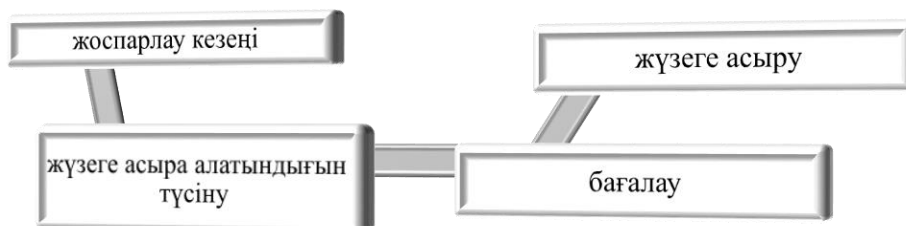
Зерттеушінің аты-жөні	Тұжырымы	«Метақұзыреттілік» категориясы	Трендтік ойлар
Л.М. Ордобоева	Метақұзыреттілік мен құзыреттілік арасындағы айырмашылықты «үздіксіз білім алуға дайындық, қолда бар білімді, дағдыларды, қабілеттерді жаңа қызмет объектілеріне беруге дайын болу», кіретін жүйеден тыс құзыреттілік ретінде атап көрсетеді.	Жаңа жағдайларға тез бейімделу қабілеті	- <i>өзіндегі дағдыны тасымалдаушы, өңдеуші.</i>
Е.Г. Грищенко	Құзыреттіліктің басқа түрлерімен сәйкестендірудің ең көп таралған ұстанымы — негізгі, пәннен тыс, жалпы білім беру, базалық, метапәндік және т.б.	Пәннен тыс – жалпы білім беру – базалық – метапәндік	- <i>метапән (пәндік білімнің амбебап қабылдануы).</i>
Л.М. Ордобоева	Метақұзыреттер көбінесе жеке тұлғаның метақәсіптік қасиеттерімен және кәсіптен тыс құзыреттермен, кәсіби құзыреттілікпен сәкестендіріледі.	Метақәсіптік қасиеттер, кәсіптен тыс құзыреттер	- <i>метақәсіп, құзыреттер.</i>
Е.В. Сизова	Білім алушының метақұзыреттілігі - педагогтердің метакомпетенттілігін қалыптастыру оқытудың мазмұны мен технологияларын жаңғырту, оқу жоспарлары мен эксперименттік бағдарламаларды өзгерту.	Оқытудың бағдарламасын жаңғыртушы, оқу жоспарларын өзгертуші(мақсатқа қол жеткізу құралдары)	- <i>білім мазмұнын тенденциялау.</i>
О. А. Шабанов	Метақұзыреттілік арқылы біз, білім мен дағдыларды үздіксіз алуға дайындықты, жаңа жағдайларға бейімделуді түсінеміз, ал метақұзырлылық тиімді білім беру траекториясын құру үшін білім беру жағдайын стратегиялық ойлау және бағалау қабілеті ретінде қарастырамыз.	Метақұзырлылық	- <i>білім траекториясын құру, білім стратегиясы.</i>

Зерттеу нәтижелері. Метақұзыреттіліктің мәнін өзін-өзі ұйымдастыру тұрғысынан қарастыруға да болатындығын ескерсек, егер болашақ бастауыш сынып мұғалімдері өзінің алдына мақсат қоя білсе, өз іс-әрекетін жоспарлап, оларды жүзеге асырудың стратегиясын таңдап, тәжірибеден үйренуі шарт.

Студенттердің жеке жұмыстарындағы өзін-өзі реттеу үдерістері жеке танымдық әрекеттің мониторингі болып табылады, ол келесі үдерістерді қамтиды:

- 1) таным үдерісін жоспарлау кезеңі;
- 2) оны жүзеге асыра алатындығын түсіну;

- 3) оны жүзеге асыру;
- 4) бақылау үдерістерінің және таңдалған танымдық стратегиялардың тиімділігін бағалау.

Сурет 4. Студенттің өзін-өзі реттеу үдерісі

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің метақұзыреттілігін дамытудың теориялық талдаулары арқылы философиялық, психологиялық және педагогикалық аспектілеріндегі негізге алынатын категориялар іріктелді.

Осы орайда болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің метақұзыреттілігін дамытудағы басшылыққа алынатын әдіснамалық тұғырлар (жүйелілік, тұлғалық, көпсубъектілі, синергетикалық) мен қағидаларды (ұмтылысты демеу, субъектілік) ұсынамыз.

Ғалымдардың пікірінен зерттеу мәселеміздің «әдіснамалығын» сипаттау үшін айқындалған белгілерді негізге аламыз. Олар: «**әдіснамалықтың деңгейі**», «**әдіснамалықтың пәндік мазмұны**», «**әдіснамалықтың сипаты**» болады [16]. Мұндағы әдіснамалық белгілердің барлығы болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің метақұзыреттілігін дамытуда ғылыми тетіктер бола алады. Ал белгінің екіншісі, «әдіснамалықтың пәндік мазмұны» деп беріледі. Бастауыш білімдегі пәндік мазмұнға байланысты әдіснамалық білімнің бастауыш мектеп педагогикасын кәсіби тұрғыда меңгеруі, яғни бастауыш саласындағы тәрбие теориясы, оқыту теориясы, сондай-ақ педагогикалық тәжірибенің соған сәйкес міндеттерін шешуге қатыстылығын анықтайды. Келесі белгісі «әдіснамалықтың сипаты» бойынша бөліп көрсетуге болады: бастауышта оқытудың танымдық құралдары, практикалық әдістерін құрастыру, әдістемеге терең мән беру, оны жетілдірумен тығыз байланыста болады. Сонымен қатар болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің метақұзыреттілігін дамытудың *әдіснамалық маңызына кең мағынада қарау, әдіснамалық тұғырлармен қамтамасыз ету, белгілі бір субъектілердің траекториясын* (студент, оқушы, ата-ана, бастауыш сынып мұғалімдері) танудың, оның үдерісін ұйымдастырудың сипатын көрсетеді.

К.С. Құдайбергенованың еңбектерінде: «...жүйе – ішкі құрылымдық элементтері бір-бірімен және сыртқы ортамен ерекше бірліктегі тығыз байланысты көрсететін тұтас кешен», деп көрсетіледі [16, 49 б.]. Автор жүйенің құрылымын: «білім мақсаты, педагогикалық үрдіс субъектілері, білім мазмұны, әдіс, тәсілдері, материалдық база арасындағы бірінен бірі туындап, толықтырылып отыратын компоненттер жиынтығы» ретінде қарастырады.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің метақұзыреттілігін дамытудағы жүйелілік тұғыр, көпсубъектілі тұғыр, синергетикалық тұғырларды негізге аламыз. Әдіснамалық тұғырларға қысқаша тоқталып өтейік.

Жүйе мағынасында «өзара байланыста қарым-қатынаста болатын және белгілі бір тұтастықты, бірлікті туғызатын элементтердің жиынтығы» түсіндірілетіні белгілі. Негізінен, жүйелілік тұғыр педагогикалық құбылыстарды олардың өзара байланысы түрінде қарастыруға бағдарлайды. Бұл тұста жүйелілік тұғыр барысында болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің метақұзыреттілігін дамыту жүйесі өзара байланысты құрамдас бөлшектердің жиынтығы ретінде қарастырылады. Олар: метақұзыреттілікті дамытудың мақсаты, педагогикалық үрдіс субъектілері (студент, мұғалім, ата-ана, оқушы), бастауыш білім беру мазмұны (құзыреттілік, шығармашылық іс-әрекет тәжірибесі), метақұзыреттілікті дамыту үрдісін ұйымдастыру, әдістері мен түрлері, мәліметтер қоры.

Тұлғалық тұғыр. Тұлғалық тұғыр студенттердің метақұзыреттілікті дамытуға деген құндылық қатынасын қалыптастыруға, болашақ бастауыш сынып мұғалімінің тұлғалық қасиеттерінің (түрткілік, көңіл күй, еріктік, пәндік білім, өзіндік реттеу) дамуына негіз болатын білім мазмұнын айқындауға жағдай туғызады.

Көпсубъектілі тұғыр. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің метақұзыреттілігін дамытудағы әдіснаманың көпсубъектілі тұғырының маңызы ерекше. Олай дейтініміз, көзделген үрдіс субъектілері (студент, оқушы, мұғалім, ата-ана) арасындағы қатынасты қарастыруға итермелейді. Себебі, метақұзыреттіліктегі үздіксіздік, бірін-бірі толықтыру, жаңа жағдайларға бейімдеу және қарым-қатынас жемісі мен нәтижесі болып табылмақ.

Синергетикалық тұғыр өзін-өзі басқару, ұйымдастыру, дамыту тұрғысынан қарастырылады. *Синергетикалық* тұғыр - педагогикада қолданылатын өзін-өзі ұйымдастыру, өз білімін толықтыру және өзін-өзі жетілдіру әдістерін меңгеру болып саналады. Синергетика («синергия» грек тілінен аударғанда бірлесіп әрекет ету, ынтымақтасу), өзін-өзі жетілдіру үрдісін коммуникативтік тұрғыда ұйымдастыруды талап етеді. Аталған үрдіс барлық элементтердің өзін-өзі ұйымдастыру қабілеті нәтижесінде жүзеге асады.

Педагогикалық жүйелер үшін синергетизм – бұл өзара дамушы кіші жүйелердің бойында жаңа құрылымдардың туындауына, энергетикалық және шығармашылық әлеуетінің артуына әкелетін және олардың дамудан өзін дамытуға көшуін қамтамасыз ететін кіші жүйелердің (оқыту мен оқудың, тәрбие мен өзін тәрбиелеудің) өзара ынтымақтасу түрі [17].

Кесте 2 – Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің метақұзыреттілігін дамытудың компоненттері, өлшемдері мен көрсеткіштері

Мотивациялық	Мотивациялық-құндылықтық	<ul style="list-style-type: none"> - метақұзыреттілік, оның категорияларына деген құндылық қатынасы; - жаңа білімді қолдануға, ескімен байланыстыруға қызығушылықтың болуы; - өзін-өзі реттеудің маңызы мен қажеттілігін түсіну; - өзіндегі білім қорының нәтижеге бағытталуын ұйымдастыруға ұмтылыстың болуы; - метақұзыреттілікті дамыту арқылы білім сапасын арттыруға ынтымақтасуының болуы;
Мазмұндық	Нәтижеге бағытталған	<ul style="list-style-type: none"> - бастауыштағы әр түрлі пәндік білімдер бойынша педагогикалық қызметті метақұзыреттілікпен ұйымдастыруға дайындығы мен қабілеті; - меңгерген білімді жаңа білім алуда пайдалану мен толықтыруға қабілеттілік; - болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінде өзін-өзі ұйымдастыру, субъектілермен бірлікте метақұзыреттілікті дамытудың мазмұнын түсінуі; - бастауыш білім беру контекстінде жаңа білім жүйесін игеруге дайындық және қабілеттілік; - меңгерген білімнің мазмұнын нәтижеге бағытталған білімге өңдей алуы.
Рефлексиялық	Бағалаушылық	<ul style="list-style-type: none"> - бастауыш білімдегі пәндік әдістемелік қорын талдау, өңдеу, жинақтау, қолдану білігі; - өзін-өзі дамытудың жаңа идеялары мен әдістеріне ашық болу сапасы; - білімді шығармашылықпен пайдалану білігі; - өзіндегі білім беру өнімдерін метақұзыреттілікпен дайындап, ұсына алуы; - білімін бағалау, рефлексиялау арқылы өзін-өзі кәсіби даярлаудағы біліктің болуы.

Біздің ойымызша, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің метақұзыреттілігіне байланысты әлеуметтік қалыптасқан мүмкіндіктерін дамыту мен көрсетуге деген ұмтылысын қолдау үшін, келесідей қағидаларды ұстануы керек:

– ұмтылысты демеу қағидасы – тұлғаның өзін-өзі іске асыруы мен өзін-өзі тұрақтандыруға ұмтылысы, білім беру ортасындағы қарым-қатынасқа табысты түрде бейімделуі үшін керекті біліктіліктері мен ішкі тетіктерін қалыптастыруға көмек береді.

– субъектілік қағидасы – әлеуметтік тәжірибенің байытылуы мен қалыптасуына бағытталған және өз тұлғасының күшті жақтарын біледі.

Жалпы айтқанда, қағидалар бізге, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің метақұзыреттілігін дамытудың компоненттерін, өлшемдері мен көрсеткіштерін түзуге мүмкіндік береді. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің метақұзыреттілігін дамытудың компоненттері мотивациялық, мазмұндық, рефлексиялық болып түзіледі, оның өлшемдері: мотивациялық-құндылықтық, нәтижеге бағытталған, бағалаушылық болады. Бұл өлшемдер өз кезегінде бірнеше көрсеткіштерді анықтайды (2-кестеде).

Нәтижелерді талдау. Дискуссия. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің метақұзыреттілігін дамытудағы түзілген мотивациялық, мазмұндық және рефлексиялық компоненттер бойынша студенттермен бастапқы диагностикалау жұмыстары жүргізілді. Анықтау экспериментіне 124 студент қатысты. Бақылау тобы – 64, ал эксперимент тобында – 60 студент қатынасты.

Анықтау эксперименті бойынша студенттердің өзін-өзі жетілдіру мүмкіндіктерін бағалауға байланысты авторлық сауалнама жүргізілді. «Өзін-өзі жетілдіру мүмкіндіктерін бағалау» (авторлық сауалнама). Сауалнама 21 сұрақты қамтыды.

Педагогика саласындағы білім беру стандарттарының мәтіндерін зерделей келе, бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандығының студенттері арасында сауалнама жүргізе отырып, болашақ педагогтің метақұзыреттілік құрылымын құрайтын жеті негізгі метақұзыреттілікті бөліп алдық, олардың қатарына:

– шығармашылық қабілеттер (шығармашылық – бұл «іздеуші» білмейтін жаңа нәрсе жасау, мәселелерді шешуде шығармашылық тәсілді қолдану қабілеті);

– эмоционалды құзыреттілік (эмоционалды жағдайды бақылау, басқаларға әдептілікпен қарау қабілетінен тұрады);

– командада жұмыс істеу қабілеті (бұл әр түрлі топтарда тиімді қарым-қатынас құра білу, топтық мәселені шешудегі өз мүмкіндіктерін білу, бірақ сонымен бірге команданың өзін түсіну, басқа адамның көзқарасын құрметтеу);

– сыни тұрғыдан ойлау (бұл күмән тудыратын және шешетін қабілет, бұл бізге ақпараттандырылған шешім қабылдауға көмектеседі, бұл тапсырыс беру, санаттау, таңдау, саралау, салыстыру және қарама-қарсылық);

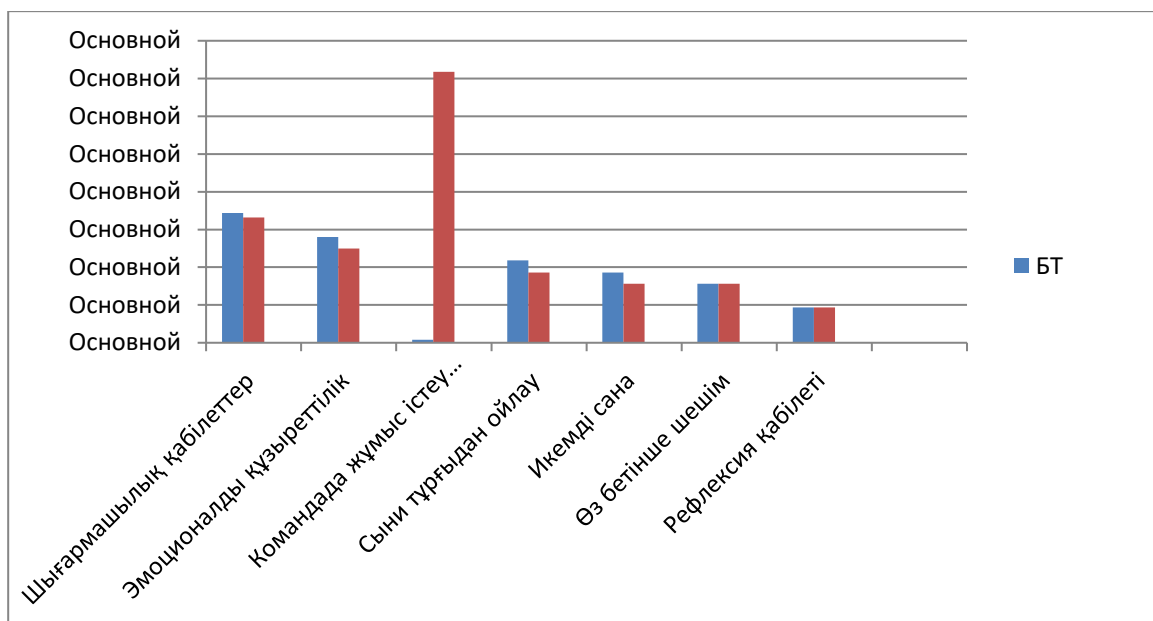
– икемді сана (бұл кәсіби өсуге бағдар, өмір бойы үйрену, жаңа жағдайға бейімделу мүмкіндігі);

– өз бетінше шешім қабылдау мүмкіндігі (бұл өз іс-әрекеттерін жоспарлау, себеп-салдар байланысын түсіну, оқиғалардың реттілігін болжау, тез шешім қабылдау қабілеті);

– рефлексия жасай алу қабілеті (бұл интроспекцияға бағытталған кез-келген рефлексия).

Кесте 3 – «Өзін-өзі жетілдіру мүмкіндіктерін бағалау» сауалнамасы бойынша БТ мен ЭТ-ның экспериментке дейінгі нәтижелері

Метақұзыреттіліктер	Бақылау тобы(64)		Эксперимент тобы(60)	
	п	%	п	%
Шығармашылық қабілеттер	11	17,18	10	16,6
Эмоционалды құзыреттілік	9	14,0	8	12,5
Командада жұмыс істеу қабілеті	24	37,5%	23	35,9
Сыни тұрғыдан ойлау	7	10,9	6	9,3
Икемді сана	6	9,3	5	7,8
Өз бетінше шешім қабылдау мүмкіндігі	5	7,8	5	7,8
Рефлексия қабілеті	3	4,68	3	4,68

Сурет 5. «Өзін-өзі жетілдіру мүмкіндіктерін бағалау» сауалнамасы бойынша БТ мен ЭТ-ның экспериментке дейінгі нәтижелерінің диаграммасы

Таңдалған метақұзыреттіліктердің компоненттерін қамтуда олардың деңгейлері экспериментке қатысушы 124 студентке сауалнама жүргізу арқылы анықталды. Ұсынылған тапсырмалар негізінде метақұзыреттіліктердің маңыздылық дәрежесін бөлуге болды. Сонымен, болашақ педагогтар метақұзыреттіліктің маңызды компоненттеріне шығармашылық қабілеттерін, эмоционалды құзыреттілігін және командада жұмыс істей білуді жатқызды. Сондай-ақ, болашақ бастауыш сынып мұғалімдері метақұзыреттіліктердің маңызды бөлігін қажет деп санамағандығын атап өткен жөн.

Сауалнамаларды талдағаннан кейін, мұғалімдердің осы құзыреттіліктердің деңгейі төмен екендігі және кейбір құзыреттіліктер мүлде қалыптаспағаны анықталды, бұл осы тақырыптың өзектілігін тағы бір мәрте дәлелдейді. Біздің ойымызша, болашақ мұғалімдерді даярлаудың қолданыстағы тәжірибесінде олардың метақұзыреттілігін дамытуға жеткіліксіз көңіл бөлінуде. Болашақ мұғалімдердің мамандыққа сәйкес жетіспеушілігі – бұл кәсіби рефлексияның тапшылығы екендігі анықталды.

Сондықтан үнемі өзін-өзі жетілдіру әр мұғалімнің қажеттілігіне айналуы керек, ал сырттан үнемі бағалау болашақ мамандарға өз қабілеттері мен дағдыларын объективті бағалауға, барларын кейінірек жетілдіруге және жоқ адамдарға ие болуға көмектеседі. Мұғалімдердің метақұзыреттілігін жүйелі дамыту кәсіби шеберлікті дамытудың әмбебап негізі бола алады деуге негіз бар.

Қазіргі қоғамның дамуын ескере отырып, білім беруде өзінің ең жақсы қасиеттерін көрсете алатын, өзінің біліктілік деңгейін үнемі арттыратын, өмірдің кез-келген саласындағы міндеттерді тиімді және сәтті орындай алатын мұғалімдер болуы керек. Ең бастысы - жағдайға бейімделу, өзін-өзі жетілдіру. Осы орайда «*метақұзыреттілік - «болашақтың» педагогін анықтайтын жеке қасиеттер жиынтығы*» деп анықталады.

Қорытынды. Бұл зерттеуде педагогикалық әдебиетті теориялық талдау және интеграцияланған білім беру контекстінде мұғалімдердің Метақұзыреттілігін дамытудың ерекшеліктері мен тенденцияларын теориялық түсіну негізінде «болашақ бастауыш мынып мұғалімінің метақұзыреттілігі» түсінігі мен оның компоненттері тұжырымдалды, оның маңызды сипаттамалары, мазмұндық компоненттері мен дамыту критерийлері анықталды. Зерттеудің келесі кезеңдері біліктілікті арттыру үдерісінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің метақұзыреттілігін дамытудың әдістемесін жасап ұсынуды ұйғарамыз. Сондықтан біз, келесідей ұсыныстарды береміз:

- «*Бастауыш білім беруде метақұзыреттілікті дамыту негіздері*» атты *элективті курс бағдарламасын дайындап, ЖОО-да болашақ педагогтерді кәсіби даярлау тәжірибесіне енгізу;*
- «*Метақұзыреттілік атласы*» атты студенттерге арналған атлас дәптерін тәжірибеге енгізу.

Бүгінгі ұсынып отырған мақаламыз бойынша метақұзыреттілікті дамытудың ұйымдастырушылық-педагогикалық жағдайларын анықтау және негіздеу, осы феноменді зерделеуге мониторинг жүргізу үшін диагностикалық құралдарды жүргізу болып табылады. Мақаламыздың мазмұнындағы барлық теориялық, эксперименттік кіші зерттеулерді жүргізуде бізге қолдау көрсеткен Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Педагогика және психология институтының Бастауыш білім беру бағдарламалары кәсіби даярлау бөлімінің ұжымына алғыс айтамыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 28.06.2007ж., №546 Қаулысы. – Астана: Ақорда, 2007 // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P070000546> . 19.02.2018.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000988>. 15.05.2020.
3. Жоғары білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 23 тамыздағы №1080 Қаулысымен бекілген.
4. Дж.Реале., Д.Антисери Батыс философиясы: бастауынан бүгінгі күнге дейін. – Алматы, 2012. – 167 б.
5. Құнанбаев А. Шығармаларының екі томдық толық жинағы: Өлеңдер мен поэмалар. – Алматы: Көркем әдебиет, 2007. – 368 б.
6. Рубинштейн С.Л. Что же такое личность? С чего начинается личность. – М., 1979. – 390 с.
7. Irgebaeva N.M. Psihologia: oqýlyq. – Almaty, Nýr-print, 2015. – 527 b.
8. Леонтьев А.Н. Педагогика и психология. «Школа 2100». Пути модернизации начального и среднего образования / под ред. А.А. Леонтьева. – М.: Баласс, 2002. - Вып. 6. – С. 258-265.
9. Зеер Э.Ф., Шахматова Э.Э. Компетентностный подход к модернизации профессионального образования // Высшее образование в России. – 2005. – № 4. – С.23–30.
10. Кузмина Н.В. Способности, одаренность, талант учителя. - Л.: Знание, 1985.- 32 с.
11. Elmira A. Aitenova, Alua A. Smanova, Aktoty T. Akzholova, Almash T. Turalbayeva, Zhanil K. Madaliev, Ulzharkyn M. Abdigapbarova Construction of Dual System of Preparation of Engineering-Pedagogical Personnel at Higher Education Institute. ASTRA Salvensis, an VII, numär 13, 2019 P. 345-356
12. Громыко Ю.В. Мыследеятельностная педагогика. – Минск, 2000. – С. 114–115.
13. Dimitrova D. (2008), Das Konzept der Metakompetenz: Theoretische und empirische Untersuchung am Beispiel der Automobilindustrie. Wiesbaden: Gabler. – S. 260.
14. Van Der Merwe, L., & Verwey, A. (2007). Leadership meta- competencies for the future world of work. SA Journal of Human Resource Management, 5(2), 33-41.
15. Шершнева М.К. Методологические основания анализа компетентностной и знаниевой образовательных парадигм // Социально- гуманитарные знания. – 2013.– №10. – С.81-91.
16. Құдайбергенова К.С. Құзырлылық білім сапасының критерийі: әдіснамасы және ғылыми-теориялық негізі. – Алматы, 2008. – 179 б.
17. Рысбаева А.К. Методология развития успешности деятельности как категории педагогики: дис. ... док.пед.наук. – Алматы, 2006. – 335 с.

Reference

1. Qazaqstan Respyblikasynyń " Bilim týraly " Zańy. 28.06.2007 j., №546 Qaýlysy. – Astana: Aqorda, 2007 // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P070000546> . 19.02.2018.
2. Qazaqstan Respyblikasynda bilim berýdi jáne ғылымды damytýdyń 2020-2025 jyldarǵa arnalǵan memlekettik baǵdarlamasy // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000988>. 15.05.2020.
3. Joǵary bilim berýdiń memlekettik jalpyǵa mindetti standarttary. Qazaqstan Respyblikasy Úkimetiniń 2012 jylǵy 23 tamyzdaǵy №1080 Qaýlysymen bekitilgen.
4. Dj.Reale., D.Antiseri Batys filosofiasy: bastaynan búgingi kúнге dein. – Almaty, 2012. – 167 b.
5. Qunanbaev A.Shyǵarmalarynyń eki tomdyq tolyq jinaǵy: Óleńder men poemalar. – Almaty: Kórkem ádebiat, 2007. – 368 b.
6. Rýbinshtein s. l. tulǵa degen ne? Tulǵa neden bastalady. – M., 1979. – 390 B.
7. Irgebaeva N.M. Psihologia: oqýlyq. – Almaty, Nýr-print, 2015. – 527 b.

8. Leontev a. n. *Pedagogika jáne psihologia. "Mektep 2100". Bastayysh jáne orta bilim berýdi jańǵyrtý joldary / red. A. A. Leonteva. – M.: Balass, 2002. - Vyp. 6. – B.258-265.*
9. Zeer e. f., Shahmatova E. E. *kásibi bilim berýdi modernizatsialaýdyń quzyrettilik tásili // Reseidegi joǵary bilim. – 2005. – № 4. – S. 23-30.*
10. Kyzmina N. V. *qabiletter, daryndylyq, muǵalimniń talanty. – L.: Bilim, 1985. – 32 b.*
11. Elmira A. Aitenova, Alýa A. Manova, Aqtoty T. Aqjolova, Almash T. Týralbaeva, Janil k. Madalheva, Uljarqyn M. *Ábdigapbarova JOO-da injenerlik-pedagogikalyq kadrlardy daıarlaýdyń dýaldi júesin qurý. ASTRA Salvensis, anti, kýmár 13, 2019 j. t. 345-356*
12. Gromyko Iy. V. *oilay áreketi pedagogikasy. – Minsk, 2000. – B.114-115.*
13. Dimitrova D. (2008), *Das Konzept der Metakompetenz: Theoretische und empirische Untersuchung am Beispiel der Automobilindustrie. Wiesbaden: Gabler.S. 260.*
14. Van Der Merwe, L., & Verwey, A. (2007). *Leadership meta- competencies for the future world of work. SA Journal of Human Resource Management, 5(2), 33-41.*
15. Shershneva M.K. *quzyrettilik jáne bilim berý paradıgmalaryn taldaýdyń ádisnamalyq negizderi // Áleymettik-gýmanitarlyq bilim. -2013.–№10.–S. 81-91.*
16. Qudaibergenova K.S. *quyqytyq bilim sapasynyń kriteriui: ádistemesi jáne gylymi-teorialyq negizi. – Almaty, 2008. – 179 b.*
17. Rysbaeva A. K. *pedagogika kategoriasy retinde qyzmettiń tabystylyǵyn damytý ádisnamasy: dis. ... dok.ped.gylymdar. – Almaty, 2006. – 335 B.*

УДК 378:37.016

МРНТИ 14.07.09

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.03>

Б.А. Досжанов¹, Р.У. Альменаева^{1*}, Б.К. Жарменова¹

¹Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., Қазақстан

БІЛІМ БЕРУДЕ МОБИЛЬДІ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ТЕНДЕНЦИЯСЫ МЕН БОЛАШАҒЫ

Аңдатпа

Цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы дәстүрлі оқыту әдістеріндегі елеулі өзгерістерге негіз бола отырып, білім беру үдерісіне трансформациялау мен жаңғыртуды алып келді. Бүгінгі таңда әлемде болып жатқан жағдай – пандемия – білім беруді цифрлық форматқа тасымалдау мәселесін түбегейлі зерттеуді алдыңғы кезекке шығарып отыр. Бұл зерттеудің мақсаты заманауи инновациялық тәсіл ретінде мобильді оқытуға ерекше назар аударып, жоғары білім беруде жаңа технологияларды қолдану саласындағы зерттеулердің нәтижелерін ұсыну және оқытудағы мобильді технологиялардың қазіргі жағдайды мен қолдану перспективаларын анықтау. Авторлар мобильді оқытуды сандық педагогиканың перспективалық векторы ретінде алып, оқу процесін ұйымдастыру барысында мобильді оқыту технологияларын пайдаланудың артықшылықтарын сипаттайды және білім беру үдерісіндегі мобильді қосымшаларының мазмұнын ашады. Мақалада мобильді оқыту технологияларының білім берудегі кемшіліктеріне де тоқталған. Сондай-ақ, мобильді оқытудың тарихына шолу жасап, терминге түсінік беріліп, мобильді технологияларды білім беруде қолдану мәселелері мен оның зерттелу барысы баяндалған. Мобильді қосымшаларға талдау жасай отырып, оқытуда қолданылатын бірнеше қосымшалар ұсынылған. Жұмыс барысында жоғары білім беруде мобильді оқытуды қолдану кезіндегі мүмкін болатын қиыншылықтарды жеңу үшін шешуші факторды зерттеу және талдау мақсатында жүргізілген сауалнама нәтижесі талданды.

Түйін сөздер: мобильді оқыту, интерактивті оқыту ортасы, мобильді қосымшалар, педагогикалық зерттеулер, жоғары білім, оқыту әдісі

Досжанов Б.А.¹, Альменаева Р.У.¹, Жарменова Б.К.¹

¹Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, Казахстан

ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ТЕХНОЛОГИИ МОБИЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ В ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация

Стремительное развитие цифровых технологий привело к трансформации и модернизации образовательного процесса, послужив основой для значительных изменений в традиционных методах обучения. То, что сегодня происходит в мире – пандемия – ставит на первый план кардинальное изучение вопроса переноса образования в цифровой формат. Целью данного исследования является представление результатов исследований в области применения новых технологий в высшем образовании с акцентом на мобильное обучение как современный инновационный подход и определение современного состояния и перспектив применения мобильных технологий в обучении. Авторы, взяв мобильное обучение в качестве перспективного вектора цифровой педагогики, описывают преимущества использования мобильных технологий обучения в процессе организации учебного процесса и раскрывают содержание своих мобильных приложений в образовательном процессе. В статье затронуты и недостатки технологий мобильного обучения в образовании. Также был проведен обзор истории мобильного обучения, дано понимание термина, освещены вопросы применения мобильных технологий в образовании и ход его изучения. Анализируя мобильные приложения, предлагается несколько приложений, используемых в обучении. В ходе работы были проанализированы результаты анкетирования, проведенного с целью изучения и анализа решающего фактора для преодоления возможных конфликтов при использовании мобильного обучения в высшем образовании.

Ключевые слова: мобильное обучение, интерактивная среда обучения, мобильные приложения, педагогические исследования, высшее образование, метод обучения

B.A. Doszhanov¹, R.U. Almenayeva¹, B.K. Zharmenova¹

¹*Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan*

TRENDS AND PROSPECTS OF MOBILE LEARNING TECHNOLOGY IN EDUCATION

Abstract

The rapid development of digital technologies has led to the transformation and modernization of the educational process, becoming the basis for significant changes in traditional teaching methods. Today, what is happening in the world – the pandemic – puts at the forefront a fundamental study of the issue of transferring education to digital format. The aim of this study is to present the results of research in the field of application of new technologies in higher education with special attention to mobile learning as a modern innovative approach and to determine the current situation and prospects for the application of mobile technologies in teaching. The authors take mobile learning as a promising vector of digital pedagogy, describe the advantages of using mobile learning technologies in the organization of the educational process and reveal the content of mobile applications in the educational process. The article also touched upon the shortcomings of mobile learning technologies in education. In addition, an overview of the history of mobile learning, an explanation of the term, problems of using mobile technologies in education and the course of its research were presented. Analyzing mobile applications, we present several applications used in training. In the course of the work, the results of a survey conducted to study and analyze the decisive factor for overcoming possible conflicts when using mobile learning in higher education were analyzed.

Keywords: mobile learning, interactive learning environment, mobile applications, pedagogical research, higher education, teaching method

Кіріспе. Цифрлық технологиялардың қоғамның қарқынды дамуы және Қазақстан Республикасы Үкіметінің «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы аясында экономиканы цифрландыру дәстүрлі оқыту әдістеріндегі елеулі өзгерістерге негіз бола отырып, білім беру үдерісіне трансформа-

циялау мен жаңғыртуды алып келді [1]. Уақыт талабына сай білім беру мен осы бағытта ғылыми зерттеулер жүргізу салаларының алдына жаңа міндеттер қоюда. Сонымен қатар, бүгінгі таңда әлемде болып жатқан жағдай – пандемия – білім беруді цифрлық форматқа тасымалдау мәселесін түбегейлі зерттеуді алдыңғы кезекке шығарып отыр. ХХІ ғасырдың оқу процесін Интернет желісіндегі электрондық білім беру ресурстарынсыз, бейне және аудиоматериалдарды, презентациялар жасауға арналған бағдарламалық қамтамаларды пайдаланбай елестету мүмкін емес. Қашықтықтан білім беру, онлайн курстар мен тренингтер, бейне конференциялар мен дәрістер, вебинарлар, мобильді оқыту, электрондық және цифрлық білім беру ресурстары, т.б. трендтер жаңа технологиялардың білім саласындағы күшті ықпалының нәтижесінде қалыптасты Қазіргі таңда Coursera, Udacity, edX, FutureLearn, Iversity, Udey платформаларында ұйымдастырылған вебинарлар мен жаппай ашық онлайн-курстар (МООС) көмегімен біліктілік арттырып, өздігінен білім алуға мүмкіндік туды. Еліміздегі университеттерде көбінесе Platonus жүйесі қолданады. Platonus интерфейсі оқытылатын пән бойынша оқу материалдарын орналастыруға, оларға қол жеткізуді және оқытушымен кері байланысты ұйымдастыруға мүмкіндік беретін оқытуды басқару жүйесі. Мобильді оқыту (m-learning) ұғымы ең алғаш ресми түрде 2001 жылы Еуропалық комиссияның қолдауымен мобильді технологиялар мен оқытуға арналған ғылыми-зерттеу жобасы құрылған кезде енгізілді. Бұл мобильді оқыту технологиясы отандық (Д.Н. Исабаева, Б.Ф. Бостанов, С.К. Абдибекова, Г.Г. Бегаришева, А.З. Тұрсынбаев, А.Б. Раисова) және шетелдік ғалымдардың (Р. Качо, Дж. Тейлор, М. Формент, М. Шарплес) еңбектерінде кеңінен зерттелуіне негіз болды. Кейіннен түрлі ғылыми іс-шараларда білім беруде мобильді құрылғыларды және мобильді білім беру ресурстарын қолданудың теориясы мен практикасы мәселелері талқылау объектісіне айналды. Оған «Мобильді оқыту» (International Conference Mobile Learning) халықаралық конференциясы, «MlearnCon» халықаралық конференциясы, «the Mobile Learning Network Project» (molenet – мобильді оқыту жүйесі) конференциялары дәлел бола алады. Теориялық әзірлемелер бірқатар пилоттық жобаларды іске қосуға негіз болды: 2003 жылы «Leonardo da Vinci» еуропалық бағдарламасы шеңберінде «электрондық оқытудан мобильді оқытуға» жобасы, 2005-2007 жж. Норвегия Ғылым және технологиялар университетінде (NTNU) биология курсына ұялы телефондарды қолдану жобалары және т. б. 2006 жылы М. Шарплес жүзеге асырған MyArtSpace жобасында экскурсияның өзіндік түсіндірмесін жасау арқылы балаларды мұражайларда оқыту үшін ұялы телефондарды қолданудың 154 тиімділігін анықтады [2].

Зерттеу материалдары және әдістері. Талдау көздері ретінде зерттеу тақырыбына сәйкес отандық және шетелдік ғалымдардың зертеулері мен еңбектері, монографиялар, ғылыми-практикалық конференциялар материалдары қарастырылды. Қойылған мақсатқа жету үшін зерттеудің ғылыми-теориялық, теориялық әдістері қолданылды: психологиялық-педагогикалық зерттеулерді талдау, бақылау жалпылау. Сонымен қатар, мәселе бойынша педагогикалық тәжірибені зерттеуге эмпирикалық әдістерден сауалнама қолданылды.

Зерттеудің нәтижелері және талқылануы. Сандық педагогиканың перспективалық векторы ретінде мобильді оқыту болып табылады. Мобильді оқыту - педагогикалық мәселелерді ұялы телефон арқылы шешудің заңдылықтарын, принциптерін, тетіктерін зерттейтін педагогикалық ғылымның бағыты. Мобильді оқытудың негізгі мақсаты – білім алушыға кеңістікте және уақытта шектеусіз білім беру процесіне қатысуға мүмкіндік беру.

Мобильді оқыту (m-learning – Mobile Learning) – ұялы телефондар, ноутбуктар және планшеттер сияқты мобильді портативті құрылғылар арқылы жүзеге асырылатын оқыту. Бұл электронды оқытумен және қашықтықтан оқыту технологиясымен тығыз байланысты. Л.С. және Ж.В. Кимнің пікірі бойынша [3] m-learning технологиясы электрондық оқытуды дамытудың жоғары дәрежесі болып табылады (1 сурет).

1-сурет. M-learning технологиясын даму сұлбасы

Мобильді оқыту негізінен қол жетімділік; әртүрлілік, бұлттылық; ойын принципі; асинхрондылық; оқу процесіне өздігінен қосылу, жетекшілік ету, араластыру, тұрақтылық ақпараттың шынайылығы қағидаттарымен ерекшеленеді [4].

Бұл зерттеудің мақсаты заманауи инновациялық тәсіл ретінде мобильді оқытуға ерекше назар аудара отырып, жоғары білім беруде жаңа технологияларды қолдану саласындағы зерттеулердің нәтижелерін ұсыну және оқытудағы мобильді технологиялардың қазіргі жағдайды мен қолдану перспективаларын анықтау.

Студенттердің қазіргі буыны ұялы телефондарды қолданып өсті. Оған жүргізілген зерттеулер нәтижесі негіз болады. Comscore (www.comscore.com) зерттеуіне сүйенетін болсақ, ұялы телефон қолдаушылардың басым бөлігін, нақтырақ айтсақ 77% 18 бен 34 жас аралығындағы қолданушылар құрайды. Сонымен қатар 13 пен 24 жас аралығындағы пайдаланушылар мобильді қосымшалардың ең белсенді аудиториясы болып табылатындығын анықтады. Бұл арқылы студенттер арасында мобильді оқытуды кеңінен қолдануға толық болады деген шешім шығара аламыз.

Функционалды мүмкіндіктері бойынша қарастырсақ, орташа бағадағы смартфондар бүгінде бірнеше жыл бұрын жасалған дербес компьютерлерге сәйкес келеді, сондықтан смартфонды – бұл қазіргі студенттердің қалтасында орналасқан дербес компьютер деп толыққанды айта аламыз. Смартфондар тек байланыс құралы ғана емес, оқытудың ерекше құралы бола алады, оны ұтымды пайдалану оқытушының оқу үдерісін ұйымдастыруда жаңа мүмкіндіктерге жол ашты. Оқытуда ұялы телефондарды қолданудың тиімділігін анықтауға бағытталған шетелдік ғалымдар жүргізген зерттеулердің бірінде 106 студенттің көпшілігі (87,74%) ең алдымен ұялы телефондарын қоңырау шалу үшін, 80,19% музыка тыңдау үшін және 74,53% оқу үшін пайдаланатынын көрсетті. Студенттердің оқытуда мобильді құрылғыларды қолданудың жоғары рейтингіне қарамастан, оқытушылар тиімді оқыту қосымшаларын сирек ұсынатынын анықталды [5].

Студенттер үшін мобильді оқытудың негізгі артықшылықтары - динамикалық интерактивтілік, коммуникацияның тиімділігі мен оқытушының оқу ресурстарына қол жетімділігінің сапасы. Атап айтар тағы бір артықшылығы – оқу уақыты университет бекіткен сабақ кестесімен шектелмей, студенттердің жеке таңдауына мүмкіндік береді.

Мобильді оқыту кезінде оқытушы, білім алушылардың орналасқан жеріне байланысты білім беру мазмұнын динамикалық түрде құруға, сақтауға және жеке де, топпен де өзара әрекеттесуге мүмкіндік алады. Алайда, білім беру қосымшаларын таңдау кезінде білім алушының жас ерекшеліктерін, әлеуметтік және танымдық дағдыларын, моториканың даму деңгейін ескеру қажет.

Қазіргі уақытта iOS App Store және Google Play-де 2,5 миллионға жуық қосымшалар бар, олардың 200 мыңға жуығы білім беруге арналған. Statista (www.statista.com) жүргізген зерттеулерге сүйенсек, 2021 жылдың маусымындағы ақпарат бойынша Apple App Store-дегі қолжетімді қосымшалардың ішінде білім беруге арналған қосымшалар үшінші орында тұр, үлес салмағы - 8,67%. Ал жалпы аудиторияның 52,1% білім беруге арналған қосымшаларды жүктейдіндігін анықтады.

Білім беру мазмұндағы мобильді қосымшалары келесідей тақырыптық топтар бойынша құрылымдалған:

- мектепке дейінгі және бастауыш оқыту;
- арнайы және түзету жаттығулары;
- оқу жоспарының барлық пәндері;
- мұғалімдерге арналған қосымшалар және басқа.

Оқу процесін оңтайландыру мақсатында оқытушылар өз курстарын үйретуде мобильді қосымшаларды қолдана алады:

- Биология сабағын Anatomy 4D қосымшасы арқылы адам ағзасындағы интерактивті саяхат жасауға болады.

- Lingvo Live қосымшасы - онлайн аудармашы және шет тілін оқытуды интерактивті үдеріске айналдыратын әлеуметтік желі.

- Leafsnap – өсімдіктерді визуальды цифрлық танудың ерекше қосымшасы. Бұл қосымша 90% өсімдік пен ағаш түрлерін тани алады

- Chemistry Lab қосымшасы - әртүрлі реагенттермен тәжірибе жасауға болатын химиялық онлайн зертхана.

- Математикалық трюктар қосымшасы - жылдам есептеу алгоритмдерін сипаттауға және жаттығуға мүмкіндік береді.

- Scratchduino қосымшасын информатика курсына білім алушылардың бағдарламалау дағдыларын игеру үшін қолдана алады.

Осылайша, мобильді құрылғыларды пайдалануға тыйым салудың орнына, оларды білім беру процесінде тиімді пайдалану үшін педагогикалық стратегияларды құру қажеттігі туындайды. Оқытушылар мен студенттерге өздерінің білім беру қосымшаларын жасауға мүмкіндік беретін шетелдік құралдардың бірнеше түрлері бар: Xamarin, jQuery Mobile, Android Studio, Como, Appery.io, Dojo Mobile, GameSalad, AppMaker және т.б., алайда ұқсас қазақ тілді қосымшалар әлі де дамытуды қажет етеді.

Білім беру үдерісінде мобильді қосымшаларды жүйелі пайдалануда оқытушыларға көмек ретінде 2012 жылы педагогикалық доңғалақ (Pedagogy Wheel) жасалды. Педагогикалық доңғалақ – бұл мобильді қосымшалардың мүмкіндіктерін, оқытуды түрлендіруді, мотивацияны, танымдық дағдыларды дамытуды және білім берудің перспективалық мақсаттарын біріктіретін сандық жастағы білімге қарау тәсілі. Педагогикалық доңғалақтың негізгі мәні – оқу процесін жоспарлау білім алушының қасиеттері мен қабілеттеріне тығыз байланысты және білім беру қызметі ұзақ мерзімді мақсаттар ретінде қарастырылады. Оқытушының басты мақсаты – білім беру нәтижелерін мұқият жоспарлау және түлек моделін қалыптастыруға ықпал ететін ең тиімді әдістер мен құралдарды таңдау. Оқытушы әр деңгейде кем дегенде бір білім беру мақсатын қояды, содан кейін ол білім беру нәтижелерін мұқият қарастырып, технологияны таңдауға көшеді. Бұл ретте оқытушыға технологияларды қолданудың орындылығын бағалауға Блум таксономиясы мен SAMR (Substitution, Augmentation, Modification, Redefinition) моделі көмектеседі.

Осылайша, педагогикалық доңғалақ мобильді қосымшалардың мүмкіндіктерін, оқытуды трансформациялауды, мотивацияны, танымдық дағдыларды дамытуды және білім берудің перспективалық мақсаттарын біріктіреді. Оның негізгі мақсаты - оқытушыға курсты жоспарлау және жеке іс-әрекеттерді жобалау кезінде ұзақ мерзімді нәтижелерге қол жеткізу үшін білім беру қосымшаларын саналы және дәйекті түрде құруға көмектесу [6]. С.Бимашева, Ш.Г. Исакова, А.А. Шибинтаева өз еңбектерінде зерттеулерге шолу жасау арқылы шет тілін оқытуда мобильді технологияларды қолданудың қазіргі жағдайы мен перспективаларын анықтауға тырысады. Зерттеу нәтижелері бойынша қазіргі заманғы Австралияда, Қытайда, Иранда, Түркияда, Сауд Арабиясында, Кипрде, Жапонияда, Малайзияда, Испанияда, Тайваньда және басқа елдерде жүргізілген эмпирикалық зерттеулер көп жағдайда шет тілдерін оқытуда мобильді технологияны қолдану классикалық педагогикалық құралдармен салыстырғанда мобильді құрылғылардың бірқатар артықшылықтарына байланысты оң нәтиже береді деген қорытындыға келді. [7].

Мобильді оқытудың артықшылықтарымен қатар кемшіліктері де жоқ емес, олардың ішінде негізгі ұйымдастырушылық пен техникалық кемшіліктерін атап көрсетуге болады [8, 122 б.]:

- оқу үзіндісі: оқу шоғырлануды және ойлауды қажет етеді, ал қозғалыс кезінде студенттер назарын аударатын жағдайларға тап болады;

- студенттердің оқу материалдарын жеткізудің мобильді режимінің салыстырмалы жаңалығына және тиісті оқу стратегияларына байланысты жақсы дамыған Мета-таным дағдыларының (өз оқу процесін түсіну және бақылау қабілеті) болмауы;

- шағын экран өлшемі және интернетке кіру қиындықтары: ұялы телефондар экрандары дәстүрлі компьютерлермен салыстырғанда әлдеқайда аз өлшеміне ие, ал көптеген веб-сайттар жоғары ажыратымдылықтағы экрандар үшін оңтайландырылған;

- мобильді оқытуды ұйымдастыруға бастапқы инвестициялардың жоғары құны: әр оқушыға арналған құрылғыға, сымсыз желіні ұйымдастыруға, техникалық қызмет көрсетуге және т.б.;

- құрылғы мен ондағы деректердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелері.

Сонымен қатар білім беру үдерісінде оқытушы сандық технологияларды қолданудың санитарлық-гигиеналық шектеулерін және білім алушылардың эмоционалды-психологиялық жағдайы мен денсаулығына теріс әсер ету сипатын ескеру қажет, мысалы: көру қабілетінің төмендеуі, шаршау, неврологиялық симптомдардың пайда болуы және т.б. Сандық педагогикаға шамадан тыс қызығушылық белгілі бір этикалық және басқарушылық қауіптерге, ойлау, дүниетаным, құндылық бағдарлары жүйесінің өзгеру қаупіне әкелуі мүмкін [9, б. 50-58].

Жұмыс барысында студенттердің мобильді оқыту туралы түсініктерін анықтау үшін сауалнама жүргіздік. Сауалнамаға жоғары білім беруде мобильді оқытуды қолдану кезіндегі мүмкін болатын қиыншылықтарды жеңу үшін шешуші факторды зерттеу және талдау мақсаты да қойылды. Сауалнамаға Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің 6В01517- Биология мамандығы бойынша білім алатын 1-4 курс студенттері тартылды. Студенттердің мобильді оқытудың тиімділігіне қатынасы мен қабылдауын өлшеуге арналған 8 сауалнама жасалды. Сауалнамада келесі сұрақтардан тұрды:

1. Мобильді оқыту оқытудың тиімді әдісі бола алады, өйткені ол ол жедел қолдау көрсете алады.

2. Мобильді оқыту оқытудың жаңа мүмкіндіктерін ашады.

3. Мобильді оқыту оқытудың икемді әдісіне айналады, өйткені оны кез-келген уақытта және кез-келген жерде оқуға болады.

4. Мобильді оқыту оқушы мен мұғалім арасындағы байланысты жақсартады.

5. Мобильді оқыту – бұл оқу процесінде кері байланыс алудың жылдам әдісі.

6. Мобильді оқытуды оқу үшін қолдануға болмайды:

7. студенттердің көпшілігінде ұялы телефондардың болмауы.

8. Мобильді оқытуға байланысты шығындар.

9. Байланыстың нашар болуы.

Жауаптары ішінде категориялық келісімі бар беске дейінгі балдық Линкерт шкаласы бойынша өлшенді: "толық келісемін" - ден "мүлдем келіспеймін" диапазонында 3,0-ден жоғары балл салыстырмалы маңыздылығын көрсетеді. Респонденттердің жалпы саны 176 адамды құрады Сауалнама барысында жас ерекшеліктері мен жынысы ескерілмеді. Сауалнама жүргізу құралы ретінде Google Forms пайдаланылды. Сауалнамалар 2021 жылдың мамыр айында семестрдің соңында жинақталды. Бұл оқу кезеңінде елдегі карантиндік жағдайға сәйкес оқытудың аралас форматы жүргізілген болатын. Зерттеу нәтижесі бойынша мобильді оқыту тиімділігінің сипаттамалық статистикасы 1-кестеде көрсетілген.

№	Сауалнама көрсеткіші	Толық келісемін	Келісемін	Бәрібір	Келіспеймін	Мүлдем келіспеймін	Барлығы
1	Мобильді оқыту оқытудың тиімді әдісі бола алады, өйткені ол ол жедел қолдау көрсете алады.	50	75	28	21	2	176
2	Мобильді оқыту оқытудың жаңа мүмкіндіктерін ашады	64	86	21	5	-	176
3	Мобильді оқыту оқытудың икемді	97	75	4	-	-	176

	әдісіне айналады, өйткені оны кез-келген уақытта және кез-келген жерде оқуға болады.						
4	Мобильді оқыту оқушы мен мұғалім арасындағы байланысты жақсартады	10	28	51	54	33	176
5	Мобильді оқыту - бұл оқу процесінде кері байланыс алудың жылдам әдісі	68	57	24	26	1	176
	Мобильді оқытуды оқу үшін қолдануға болмайды:						
6	студенттердің көпшілігінде ұялы телефондардың болмауы.	91	71	10	4	-	176
7	мобильді оқытуға байланысты шығындар.	81	71	19	4	1	176
8	байланыстың нашар болуы	73	61	23	13	5	176

1-кесте: Мобильді оқыту тиімділігінің сипаттамалық статистикасы

Кестеден көрсеткіштердің салыстырмалы маңыздылығына көз жеткізуге болады және кестеге сәйкес бұл респонденттердің 70%-дан астамы мобильді оқытуды тиімді оқыту әдісі ретінде қолдайтындығын байқаймыз. Зерттеу көрсеткендей, студенттерді мобильді оқытудың қолданудың қарапайымдылығы қызықтырады. Сауалнама да байланыстың нашарлығы, оқыту кезіндегі шығындар білім алушылар үшін маңызды кедергілер болған. Мобильді оқыту оқу процесінде кері байланыс алудың жылдам әдісі ретінде таңдалғанымен, оқушы мен мұғалім арасындағы байланысты жақсарту құралы ретінде көрмейтіндіктерін білдірген. Жалпы нәтижесінде мобильді оқыту оқытудың тиімді әдісі бола алады деген қорытынды жасай аламыз.

Қорытынды. Қорыта келе, цифрлық құрылғылардың кеңінен қолданылуы білім беру мен білім беру саясатындағы инновациялық вектордың – цифрлық педагогиканың пайда болуын анықтады. Мобильді оқыту жоғары тиімділік пен дидактикалық әлеуетке ие бола отырып, қазіргі заманғы ұрпақтың үздіксіз білім алуында сұранысқа ие болды. Дәстүрлі және мобильді оқытуды біріктіре отырып, кәсіби білім беріп қана қоймай, жеке тұлғаның жалпы және цифрлық мәдениетін қалыптастыруға болады [10]. Білім беру процесін цифрландыру оқыту мен оқытудағы инновацияларды алдын ала айқындап, педагогті кәсіптік даярлаудың инновациялық моделін жинақтады. Айта кету керек, оқу тақырыбы бойынша көптеген жарияланымдарға қарамастан, мобильді оқытудың статистикалық маңызды нәтижелері аз. Сол себепті осы салада жүргізілген зерттеулер жалғасуы керек және ерекше назар есептілік нәтижелерін қойылған эксперименттер аудару керек деп есептейміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2017 жыл.
2. Файн М.Б. Мобильное обучение в образовательном процессе: зарубежный опыт // *Современные научные исследования и инновации.* – № 1. – 2015.

3. Бектурганова М.К., Син Е.Е. Мобильное обучение как новый подход в вузовском образовании // Научный форум: Педагогика и психология: сб. ст. по материалам V междунар. заоч. науч.-практ. конф. – М., 2017. – С. 24-30.

4. Альменаева Р.У. Мобильді оқыту технологиясын биологиялық білім беруде қолданудың әдістемелік мүмкіндіктері //Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің Хабаршысы № 3(83), 2020,

5. Sihong Zhang Mobile English Learning: An Empirical Study on an APP, English Fun Dubbing //International Journal of Emerging Technologies in Learning, 11 <https://researchonline.jcu.edu.au/47218/>

6. Осадчая Ирина Викторовна. Мобильное обучение как приоритетный вектор цифровой педагогики// Проблемы современного педагогического образования. – 2020 г.

7. Бимашева Г.С., Исакова Ш.Г., Шибинтаева А.А. Мобильные технологии как инструмент обучения английскому языку как иностранному // Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің Хабаршысы № 2(86), 2021. – Б. 158-168.

8. Семеріков С.О. Фундаменталізація навчання інформатичних дисциплін у вищій школі: монографія / С.О. Семеріков; науковий редактор академік АПН України, д. пед. н., проф. М.І. Жалдак. – Кривий Ріг: Мінерал; К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2019. – С. 340.

9. Проект дидактической концепции цифрового профессионального образования и обучения. – М.: Издательство «Перо», 2019. – С.72

10. Sophonhiranrak S. Features, barriers, and influencing factors of mobile learning in higher education: A systematic review // Heliyon.- April. - 2021 (7) <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2021.e06696>

References:

1. «Cifrlық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2017 жыл.

2. Fajn M.B. Mobil'noe obuchenie v obrazovatel'nom processe: zarubezhnyj opyt // Sovremennye nauchnye issledovaniya i innovacii. – № 1.

3. Bekturganova M. K., Sin E. E. Mobil'noe obuchenie kak novyj podhod v vuzovskom obrazovanii // Nauchnyj forum: Pedagogika i psihologiya: sb. st. po materialam V mezhdunar. zaoch. nauch.-prakt. konf. M., 2017. -s. 24–30.

4. Al'menaeva R.U. Mobil'di oqytu tekhnologiyasyn biologiyalyq bilim berude qoldanudyń әdistemelik mymkindikteri //Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің Хабаршысы № 3(83), 2020.

5. Sihong Zhang Mobile English Learning: An Empirical Study on an APP, English Fun Dubbing //International Journal of Emerging Technologies in Learning, 11 <https://researchonline.jcu.edu.au/47218/>

6. Osadchaya Irina Viktorovna. Mobil'noe obuchenie kak prioritetnyj vektor cifrovoj pedagogiki// Problemy sovremennogo pedagogicheskogo obrazovaniya. – 2020 g.

7 Bimashева G.S., Iskakova SH.G., SHibintaeva A.A. Mobil'nye tekhnologii kak instrument obucheniya anglijskomu yazyku kak inostrannomu // Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің Хабаршысы № 2(86), 2021. – Б. 158-168

8. Semerikov S.O. Fundamentalizaciya navchannya informatichnih disciplin u vishchij shkoli: monografiya / S.O. Semerikov; naukovij redaktor akademik APN Ukraїni, d. ped. n., prof. M.I. ZHaldak. – Krivij Rig: Mineral; K.: NPU im. M.P. Dragomanova, 2019. – s. 340

9. Projekt didakticheskoy koncepcii cifrovogo professional'nogo obrazovaniya i obucheniya. – M.: Izdatel'stvo «Pero», 2019. – S.72

10. Sophonhiranrak S. Features, barriers, and influencing factors of mobile learning in higher education: A systematic review // Heliyon. - April. - 2021 (7) <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2021.e06696>

Н.Төлегенұлы^{1*}

¹Нийде Өмер Халисдемир университеті, Нийде қ., Түркия

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРУ СТАНДАРТЫ ДАМУЫНЫҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Аңдатпа

Мақалада авторлар мектептегі білім беруді стандарттаудың халықаралық тәжірибесін, Қазақстанда және шетелде, оның ішінде жақын шетелде ғылыми әдебиеттерде баяндалған білім беру стандартын айқындаудың әртүрлі тұжырымдамалары талданып, білім беру стандарты туралы жаңа білімді синтездеуге мүмкіндік береді. Шетелдік және отандық педагогикадағы стандарттау проблемаларына келтірілген талдау білім беру стандарты әлеуметтік-педагогикалық құрылым бола отырып, жалпы орта білім беру жүйесінің құндылық, мазмұндық және процедуралық сипаттамаларының даму тенденцияларын көрсетеді деп айтуға негіз береді.

Мектептегі білім беру сапасына қойылатын нормалар мен талаптар жүйесін дамыту тұрғысынан Қазақстанда жалпы орта білім беруді стандарттау процесі қаралды. Стандарттау және білім беру сапасын арттыру процестерінің өзара әсері негізделген. Осыған байланысты білім беру стандартын мектептің және жалпы білім беру жүйесінің үздіксіз дамуын жоспарлауға ықпал ететін нәтижелер түрінде білім беру мақсаттарының жүйесін қарастырудың халықаралық тенденциясы көрсетілген.

Түйін сөздер: мектеп, білім беру стандарты, нормативтік құжаттар, білім беру жүйесіндегі басқару, бағдарлама, білім беру, оқу жоспары

Төлегенұлы Н.¹

¹Университет имени Нийде Өмер Халисдемир г. Нийде, Түркия

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ СТАНДАРТОВ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

В статье авторы анализируют международный опыт стандартизации школьного образования, различные концепции определения образовательного стандарта, изложенные в научной литературе в Казахстане и за рубежом, в том числе в ближнем зарубежье, и позволяют синтезировать новые знания об образовательном стандарте. Приведенный анализ проблем стандартизации в зарубежной и отечественной педагогике дает основание утверждать, что образовательный стандарт, являясь социально-педагогической структурой, отражает тенденции развития ценностных, содержательных и процессуальных характеристик системы общего среднего образования.

В контексте развития системы норм и требований к качеству школьного образования рассмотрен процесс стандартизации общего среднего образования в Казахстане. Обосновано взаимовлияние процессов стандартизации и повышения качества образования. В этой связи показана международная тенденция к рассмотрению системы образовательных целей в виде результатов, способствующих планированию непрерывного развития образовательного стандарта школы и системы общего образования.

Ключевые слова: школа, образовательный стандарт, нормативные документы, управление в системе образования, программа, образование, учебный план

N. Tolegenuly¹

¹Nigde Omer Halisdemir University, Nigde, Turkey

FOREIGN EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF GENERAL EDUCATION STANDARDS IN KAZAKHSTAN

Abstract

In the article, the authors analyze the international experience of standardization of school education, various concepts of the definition of the educational standard set out in the scientific literature in Kazakhstan and abroad, including in the near abroad, and allow synthesizing new knowledge about the educational standard. The given analysis of the problems of standardization in foreign and domestic pedagogy gives grounds to assert that the educational standard, being a socio-pedagogical structure, reflects the trends in the development of value, content and procedural characteristics of the system of general secondary education.

In the context of the development of the system of norms and requirements for the quality of school education, the process of standardization of general secondary education in Kazakhstan is considered. The mutual influence of the processes of standardization and improvement of the quality of education is justified. In this regard, an international trend is shown to consider the system of educational goals in the form of results that contribute to the planning of the continuous development of the educational standard of the school and the general education system.

Keywords: School, educational standard, regulatory documents, management in the education system, program, education, curriculum

Кіріспе. Әлемде болып жатқан өзгермелі жағдайлар білім беру жүйесіне де әсерін тигізіп отырғаны белгілі. Елімізде жүргізіліп жатқан білім беру жүйесі әлемдік білім кеңістігімен ықпалдасуға бағдарланған. Білім – қоғамды әлеуметтік, мәдени-ғылыми прогреспен қамтамасыз ететін ғажайып құбылыс, адам үшін де, қоғам үшін де ең жоғары құндылық. Оның ең негізгі қызметі - адамның менталитетін, адамгершілігін, шығармашылық қабілетін қалыптастыру, дамыту. Білімге негізделген қоғамның қалыптасуы бүкіл білім беру жүйесін ауқымды реформалаумен қатар жүреді. Әлемдік білім беру кеңістігіне терең ықпалдасу, өз қызметін халықаралық стандарттарға, жаһандану шарттарында қойылатын талаптарға, өсіп келе жатқан бәсекелестікке барынша жақындату жөніндегі жұмыс жандандырылды.

Қазіргі әлемдік экономикада зияткерлік әлеуетке ерекше көңіл бөлінеді, өйткені өркениетті қоғамда адами капиталды интеллектуализациялау басқалармен салыстырғанда маңызды және басым құндылық болып табылады, оның деңгейі мен сапасы елдің ұлттық әл-ауқаты мен оның бәсекеге қабілеттілік деңгейі туралы объективті ақпарат бере алады. Бәсекеге қабілеттіліктің жоғары деңгейіне қол жеткізу үшін әлемдік менеджмент практикасында ұлттың заманауи және тиімді білім беру жүйесін қолдау және сапалы оқыту мен даярлау арқылы жұмыс күшінің әлеуетін арттыру қабілеті өте маңызды фактор болып табылады.

Әлем елдерінің көпшілігі жалпы орта білім беруді, ұлттық білім беруді реформалаудың басым мақсаттарының бірі ретінде жаңғырту қажеттілігін мойындады, өйткені жалпы білім беретін мектептің тиімділігі кез-келген елдің даму деңгейінің, оның әлеуметтік-экономикалық әлеуеті мен халықаралық беделінің маңызды көрсеткіші болып табылады. Халықаралық ұйымдардың құжаттарында мектеп білімі адамдардың, ең алдымен мектепте оқитындардың шығармашылық әлеуетінің резервтерін ашу арқылы оларды шешу жолдарын іздеуге итермелейтін шешілмеген проблемалардың өсіп келе жатқан санына тап болған қазіргі қоғамның қажеттіліктеріне сәйкес келуі керек екендігі айтылған.

Білім беру саласындағы қазіргі заманғы үрдістері мен әртүрлі деңгейлерінің алдында тұрған міндеттер олардың жалпы білім беру жүйесіндегі рөлін, функциялары мен орнын қайта ойлау, оларды одан әрі дамытудың жаңа тәсілдерін әзірлеу қажеттілігін туындатады.

Біздің заманымыздың талаптарының бірі – әр түрлі оқу орындарында білімнің тұтастығы мен жоғары деңгейін қамтамасыз ету. Білім беруді стандарттау қазіргі заманғы білім берудің озық және басым бағыттарының бірі болып табылады. Осыған байланысты елімізде бірыңғай педагогикалық құжат болып табылатын мемлекеттік білім беру стандарты.

Стандарттарды әзірлеу және пайдалану – бұл тәжірибені ретке келтіру, оны қоғамның тарихи өзгеріп отыратын қажеттіліктеріне сәйкес келетін тұтас жүйелерге тұрақтандыру үшін объективті қажетті қызмет.

Басқаша айтқанда, стандарттардан тыс, дәстүрден тыс білім беру жүйесі қалыпты жұмыс істей алмайды [1, б. 89].

Стандарт тұжырымдамасы дамудың эволюциялық жолынан өтті. Философиялық тұрғыдан алғанда, стандарт категориясы қоғамның және әр адамның әр түрлі қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған өнімді қызметтің барлық аспектілерінің кешенді тұжырымдамасы ретінде сапа категориясымен байланысты.

Қазақстан қоғамның құндылықтарын жалпы және жеке түсінудің, республиканың білім беру жүйесін дамытудағы стандарттың орнын, мектептегі білім беру мазмұнын, олардың сәтті жүзеге асырылуына ықпал ететін факторлардың болуы туралы айтуға мүмкіндік береді.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Зерттеудің теориялық-әдіснамалық негізі: басқарудың жалпы теориясы (Ф.Тейлор, А.Файоль, А.Акоф, П.Друкер); авторлық мектептерді құру бойынша тәжірибелік жұмыстағы теориялық идеялар (М.Г. Захарова, И.П. Раченко, Н.А. Шубина); мектептану мәселелері (Ю.К. Бабанский, А.Н. Волковский, К.Н. Золотарь); стандарттарды әзірлеу және білім беру нәтижелерін бағалауды зерттеу (М.Д. Джадрина); жүйелік тәсіл тұрғысынан басқарудың түрлі аспектілері (Э.В. Афанасьев, В.В. Васильев, Л.Д. Квиртия, С.Н. Лактионова); жалпы білім беретін мектепті басқару тиімділігін арттыру мәселелері. Зерттеуде Қазақстанда және шетелде білім беру стандарттарын әзірлеу теориясы мен тәжірибесін қорыту әдісі қолданылды. Тәжірибені зерделеу теориялық жұмыстарын, оқу жоспарларын, оқу-нормативтік материалдар мен статистикалық деректерді талдау арқылы жүзеге асырылды.

Зерттеу нәтижелері. Ұйымдастырған зерттеу тұрғысынан оқу жоспарлары мен бағалау жүйелеріне халықаралық шолуға қатысушы елдердің білім беру жүйелеріндегі бірқатар өзгерістерді бөліп көрсету маңызды. Бұл өзгерістер жалпы білім беру жүйесін стандарттау теориясы мен тәжірибесінің дамуымен, сапалы білім беруді ұйымдастыру міндетін жүзеге асыруға ықпал ететін әлеуметтік-педагогикалық инновациялармен қатар жүреді:

1. Соңғы 20 жылда дамыған оқу жоспарларында дағдылардың өмір бойы білім алуға, мектеп түлектерінің белсенді әлеуметтенуіне маңызды білім беру нәтижесі ретіндегі рөлі көбірек атап өтіледі.

2. Бірқатар елдерде оқу жоспары оқу нәтижелері бойынша тұжырымдалады. Австралия, Канада және Ұлыбритания оқу жоспарларында оқу нәтижелерінің берілген деңгейіне қол жеткізу күтілетін оқушылардың пайызы көрсетіледі.

3. Шет тілі Ирландия, АҚШ және Уэльстен басқа көптеген елдерде оқу жоспарының міндетті бөлігі болып табылады. Оқушыларға көбінесе бір немесе одан да көп шет тілдері ұсынылады, тіпті оқу міндетті болмаса да, оқушылар үшін мүмкіндіктер кеңейеді. Ресми тіл ретінде екі немесе одан да көп тіл бекітілген елдерде тілдерді тиімді оқыту атап өтіледі. Бұл топқа келесі елдер кіреді: Канада, Сингапур, Испания.

4. Барлық елдерде азаматтық мәселесі оқу жоспары арқылы жеке пән ретінде немесе гуманитарлық ғылымдарды зерттеу аясында ашылады. Сонымен қатар, объект ретінде азаматтық барлық жағдайларда міндетті емес. Соңғы жылдары бұл пәннің мәртебесі Сингапур және Уэльсте көтерілді. Жеке, әлеуметтік, сондай-ақ санитарлық ағартуға баса назар аудару үрдісі байқалады.

Сонымен, Ұлыбританиядағы стандарттау объектілері:

1. Ұлттық куррикулум (10 оқу пәні, оның ішінде бағдарламаның негізін құрайтын 3 пән - foundation subjects).

2. Білім беру мақсаттары және күрделі дағдылар ретінде белгілі бір деңгейге жету.

3. Мазмұнды-құрылымдық матрица:

- жасы (5-16 жас);

- жас кезеңдеріне сәйкес келетін негізгі кезеңдер (KS1-KS4-key stages);

- оқу деңгейлері (1-10);

- әрбір деңгей бойынша негізгі кезеңдерге сәйкес талаптар диапазоны;

- оқытудың орташа күтілетін ілгерілеуі (екі жылда бір деңгей).

4. Пәндер бойынша бағдарламалар (тереңдігі мен толықтығы әртүрлі болған кезде).
5. Ең төменгі апталық оқу жүктемесі (аптасына 21-25 сағат).

Корея Республикасы стандарттау объектілері ретінде оқу жоспарын, оқу мақсаттарын, пәндер бойынша бағдарламаларды, материалдық жаратқандырудың ең төменгі деңгейін қарайды. Америка Құрама Штаттары мектептің оқу жоспарын, оқу мақсаттарын және оқу курсының міндетті ұзақтығын стандарттайды. Жапонияда, біріншіден, оқу курсы (оқу жоспары, оқу бағдарламасы) стандартталады, екіншіден, оқу жылының ұзақтығы, үшіншіден, оқушылардың апталық оқу жүктемесі (аптасына 25-тен 29 сағатқа дейін) стандартталады.

Қазақстандық ғалымдардың зерттеулері бірқатар аспектілерге бағытталған, соның ішінде:

- стандарттау мектептегі білім беруді дамытудың негізі ретінде;
- стандарттаудың халықаралық аспектілері;
- стандарттаудың теориялық мәселелері;
- стандарттаудың процедуралық аспектілері;
- стандарт негізінде білім берудің пәндік мазмұнын дамыту;
- стандартқа қол жеткізу сапасын диагностикалау.

XX ғасырдың соңғы онжылдығында халықаралық білім беру тәжірибесінде ішінара ұйымдас-тырылған мониторинг кезінде білім беру жүйесінің жұмыс істеуі туралы ақпарат жинау үрдісі байқалады. Халықаралық салыстырмалы зерттеулер жүргізуді біріктіреді, бұл жекелеген ел оқушы-ларының білім жетістіктері туралы ақпарат алуға ғана емес, сонымен қатар бұл көрсеткіштерді басқа елдердің көрсеткіштерімен салыстыруға мүмкіндік береді.

Сонымен бірге белгілі бір заңдылық байқалады: оқу жоспарларды реформалау халықаралық зерттеулер шеңберіндегі нәтижелермен байланысты, соның ішінде:

- TIMSS (Third International Mathematics and Science Study) математика және жаратылыстану ғылымдары бойынша;
- PISA (Programme for International Student Assessment) оқушыларды халықаралық бағалау бағдарламасы);
- PIRLS (Progress In International Reading Literacy Study) оқу қабілетін халықаралық зерттеу.

Әлемнің көптеген елдерінде зерттеу нәтижелері жалпы білім беру саласында кең ауқымды реформалар жүргізудің негізі болды.

Біздің ойымызша, 1996 жылдан бастап білім беру саласындағы зерттеулер жөніндегі Ұлттық қор (Англия) жүзеге асыратын оқу жоспарлары мен бағалау жүйелеріне Халықаралық шолу материал-дары белгілі бір ғылыми қызығушылық тудырады.

Кесте 1. Шет елдердегі білім беру құрылымы

Мемлекеттер	Жалпы орта білім беру жүйесінің құрылымы	Толық орта білім алу мүмкіндіктері
АҚШ	Бастауыш мектеп (5) + Кіші орта мектеп (3) + Жоғары орта мектеп (3)	Жалпы білім беретін жоғары орта мектеп. Кәсіптік-техникалық қызметтің кейбір түрлері оқыту факультативтерде қарастырылады
Англия	Бастауыш мектеп (6) + Біріккен мектеп (5) + Жоғары сынып (2)	Жоғары саты: - грамматикалық мектеп; - заманауи мектеп
Жапония	Бастауыш мектеп (6) + Кіші орта мектеп (3) + Жоғары орта мектеп (3)	Жоғары орта мектебі: - жалпы білім беру бөлімі; - кәсіптік бөлім
Канада	Бастауыш мектеп (6) + Кіші орта мектеп (3) + Жоғары орта мектеп (3)	Жоғары орта мектебі, бағыты: - академиялық; - жалпы; - тәжірибелік

Австралия	Бастауыш мектеп (6) + Кіші орта мектеп (4) + Толық орта мектеп (2)	Толық орта мектеп: - академиялық мектеп; - грамматикалық мектеп; - көпсалалы мектеп (коммерциялық, техникалық, ауыл шаруашылығы, үй шаруашылығы және т.б.)
Германия	Бірыңғай бастауыш мектеп (4) + Негізгі мектеп (5-6) + Толық орта білім	Толық орта білім: - нақты мектеп (4-6) - гимназия (7-9)

Кесте 2. Шет елдердегі білім беру сипаттамалары

Мемлекеттер	Толық орта білім берудің ұзақтығы, жылы	Міндетті білім, жасы
Австралия	12 (13)	6-18
Австрия	12 (13)	6-15
Англия	12-13	5-16
Бельгия	12 (13)	6-18
Болгария	12	6 (7) -14 (15)
Венгрия	12 (13)	6-14
Германия	13	6-15/16
Грекия	12-13	6-15
Дания	12 (13-14)	7-16
Испания	13	6-16
Ирландия	13	6-15
Италия	12 (13)	6-14
Канада	12	6 (7) -15 (16)
Корея	12 (13)	6-12
Латвия	12	6-15
Литва	13-14	6 (7) -15 (16)
Люксембург	14 (15)	4-15
Нидерланды	13	5-16
Норвегия	12 (13)	6-16
Польша	12 (13)	6-15 (16)
Португалия	12	6-14/15
Румыния	12 (13)	7-15
Словакия	12 (13)	6-16
Словения	13	6-16
АҚШ	12	6-18
Финляндия	13	7-16
Франция	12 (13)	6-16
Швейцария	13	6-15
Швеция	12	7-16
Шотландия	13	5-16
Чехия	13 (14)	6-15
Эстония	12	6-15
Жапония	12(13)	6-15

Зерттеу нәтижесін талқылау. Білім беру стандарттарының дамуы Батыста ХХ ғасырдың 60-жылдарында басталды. Зерттеушілер білім беру стандарттарының дамуына әртүрлі факторлар әсер етеді: тарихи дәстүрлер, білім беру жүйесі, білім беруді басқару сипаты. Мемлекеттің басқару формасы маңызды: унитарлы немесе федералды. Б.Л. Вульфсон осыған байланысты «білім беруді басқарудың ұлттық модельдерінің алуан түрлілігімен оларды, сайып келгенде, екі тарихи қалып-

тасқан жүйеге – орталықтандырылған және орталықтандырылмаған жүйеге дейін азайтуға болады» деп атап өтті [2, б. 91].

Шетелдердегі қазіргі білім беру саясатының проблемалары, орта білім беру жүйесінің даму тенденциялары туралы әдебиеттерді талдау бізге бірқатар елдерді білім беру жүйесін басқару түріне қарай жіктеуге мүмкіндік берді. Орталықтандырылған білім беруді басқару жүйесі бар елдерге Италия, Қытай, Ресей және орталықтандырылмаған басқару түрі бар елдер тобына Австралия, Ұлыбритания, Германия жатады [3, б. 83].

Орталықтандырылмаған білім беру жүйесін құрған және білім беру мазмұнына бірыңғай мемлекеттік талаптар қоймаған федералды мемлекеттерде мектептегі білім беру мазмұнының жалпы ұлттық стандарттары түбегейлі жаңа құбылыс болып табылады. Сондықтан білім беру жүйесін басқарудың орталықтандырылмаған нысаны бар елдерде, ең алдымен АҚШ пен Ұлыбританияда, соңғы 15-20 жыл ішінде білім беру стандарттарын әзірлеуге көп күш жұмсалды.

И.М. Ильинский шетелдердегі білім беру жүйесінің реформаларын білім беру революциясы ретінде қарастыра отырып, «әлемнің барлық жерінде - Еуропада да, АҚШ-та да, Жапонияда да білім беруді дамытудағы мемлекеттік ықпалдың өсуі және басқаруды орталықтандыруға ұмтылу сияқты ұзақ мерзімді тенденциялар тән» деп атап өтті [4, б. 128].

Шетелдік стандарттарда АҚШ-та performance standards, Ұлыбританияда – attainment targets, Австралияда-learning outcomes деп аталатын оқушылардың дайындық деңгейіне қойылатын талаптарды белгілейтін ұғымдар бар.

Сондай-ақ, білім беру стандарттарын ұйымдастыру және енгізу мәселелерін қамтитын әдебиеттерде стандарттар туралы әртүрлі түсініктер табылатындығын атап өтеміз. Бұл бірқатар факторларға байланысты, соның ішінде:

- білім беру саясатында оның қандай да бір тараптарының басым болуы («біріздендіру», «қалыпты» немесе «таңдау еркіндігі»)

- стандарттың өзіндік түрінен-оқытылатын материалды («кіру кезіндегі» стандарттар), білім беру процесін («процессуалдық» стандарттар) немесе оқыту нәтижелерінің сапасын («шығу кезіндегі» стандарттар) регламенттеу.

XX ғасырдың аяғындағы педагогикалық жүйелердің даму тарихында «стандарт» ұғымын педагогикалық практикаға енгізу Америка Құрама Штаттарының білім беру жүйесінің жағдайын қайта бағалаудың келесі кезеңінде білім беру стандартының проблематикасының дамуымен тікелей байланысты.

Ресми түрде унитарлы мемлекет болып табылатын Ұлыбритания орталықтандырылмаған елдердің екінші тобына жатады, іс жүзінде федералды мемлекеттің барлық белгілері бар – оның құрамдас бөліктерінің күшті автономиясы: Англия, Уэльс, Шотландия және Солтүстік Ирландия. Бұл Англия мен Уэльсте ұқсас, бірақ Шотландия мен Солтүстік Ирландияда ерекшеленетін білім беру жүйелеріне де әсер етеді. Орталықсыздандыру дәстүрлері 1988 жылға дейін мектепте нені оқыту керектігін анықтауға мүмкіндік бермеді. Қазіргі уақытта оқу жоспарлары мен бағдарламаларының алуан түрлілігін шектеуге, бірыңғай талаптарды енгізуге, ұлттық стандарттарды анықтауға деген ұмтылыс байқалды.

Орталықтандырылған елдерде – Франция, Италия, Жапония және басқа да бірқатар стандарттау объектісі оқу жоспары болып табылады. Оқу уақытын пәндер бойынша бөлу осы елдерде мемлекеттің құзыреті болып табылады. Жақында энциклопедиялық деп аталатын елдердің осы тобында білім беру мазмұнына мүмкіндігінше көп оқу материалын қосуға деген ұмтылыстың арқасында оқушылардың жүктемесін азайту үрдісі байқалады.

Басқаруды орталықсыздандыру жағдайында білім беру жүйесін одан әрі дамытудағы мемлекеттің рөлі стандарттау объектілерін анықтау болып табылады. Білім беруді стандарттау жүйенің әртүрлі аспектілеріне қатысты болуы мүмкін, бірақ көбінесе бұл оқытудың мазмұнына қатысты, яғни көптеген елдердегі стандарттау объектілері білім беру мазмұны болып табылады. Ұлттық білім беру стандарттары, Б.Л. Вульфсон атап өткендей, «оқу бағдарламаларының мазмұнына қойылатын нақты белгіленген нормативтік талаптардың сомасын, яғни. осы елдің барлық оқушылары игеруі керек білім мен дағдылардың міндетті минимумы» [5, б. 51-52].

Стандарттарды әзірлеу, білім беру сапасын арттыру құралы ретінде білім беру нәтижелерін бағалау мәселесі Қазақстан ғалымдарының, оның ішінде М.Д. Джадринаның, Ж.А. Караевтың, С.Д. Мұқанованың, зерттеулерінің нысанасы болды [6, б. 20].

Аталған ақпараттық ресурсы оқытудың мақсаттарын, құрылымын және ұйымдастырылуын сипаттауды, сондай-ақ әлемнің 18 елінің оқу жоспарларын қарауға мүмкіндік береді. Оларға келесі елдер кіреді: Австралия, Канада, Ұлыбритания.

Барлық елдерде ұлттық және саймақтық басшылықты анықтайтын стандартты оқу жоспары бар. Дәстүрлі түрде оқу жоспары орталық деңгейде анықталған елдерде орталық анықтаған уақыт шегінде жергілікті деңгейде икемділіктің өсу тенденциясы байқалады. Соңғы 15 жыл ішінде стандартты оқу жоспарын енгізген төрт елде (Англия, Голландия, Жаңа Зеландия, Уэльс) міндетті ұсыныстар санының азаюы байқалады, бұл мектепке жергілікті жағдайларды ескере отырып, оқу жоспарын жасауға мүмкіндік береді. Керісінше, 2003 жылы оқу жоспарына қатаң бақылау жасамаған Италия оны қатайта бастады. Шотландияда көптеген мектептер қабылдайтын оқу жоспарын дамыту бойынша стандартты емес нұсқаулық бар [7, б. 31].

Материалдарды қарастыру бізге оқу жоспарын жиі қайта қарау үрдісі туралы айтуға мүмкіндік береді, бұл біздің ойымызша, құжатта өзгеріп жатқан әлеуметтік-экономикалық қажеттіліктерді көрсету қажеттілігімен түсіндіріледі. Жалпы алғанда, басқаруды, менеджментті, ұйымдастыруды, оқыту мазмұнын және үлгерімді бағалауды қамтитын жиі және кең ауқымды реформалар бағытында айтарлықтай күшті үрдіс бар деп айтуға болады.

Осылайша, білім беру стандарттарын әзірлеу мен енгізудің әлемдік процесін дамыту тұтастай алғанда білім берудің алуан түрлілігін қолдаумен, әртарапандырылған вариативті білім беру тәжірибесін ұйымдастырумен және реттеумен байланысты. Бұл тезис, Ф.Кумбс пікірінше, стандарттау процесін қоғам мен білімнің өзара бейімделуінің бір түрі ретінде қарастыруға мүмкіндік береді [8, б. 112].

Стандарттау процесін табиғи әлеуметтік-педагогикалық құбылыстарға жатқыза отырып, В.М. Полонский «білім беру мазмұны, оқу жоспарлары мен бағдарламалары, оқытудың мақсаттары мен міндеттері, Білімді тексеру және бағалау критерийлері және оқу процесінің басқа да сипаттамалары жетілдірілуде. Стандарттау салаға басқарудың неғұрлым тиімді нысандары мен әдістерін енгізуге, озық тәжірибені таратуға, оңтайлы талаптар мен нормаларды белгілеу арқылы еңбек өнімділігін арттыруға мүмкіндік береді» [9, б. 52].

Қорытынды. Сонымен, университетке дейінгі білім беруді стандарттаудың халықаралық тәжірибесін, Қазақстанда және шетелде, оның ішінде жақын шетелде ғылыми әдебиеттерде баяндалған білім беру стандартын айқындаудың әртүрлі тұжырымдамаларын талдау бізге білім беру стандарты туралы жаңа білімді синтездеуге мүмкіндік береді:

- білім берудегі стратегиялық мақсаттар мен даму бағыты ретінде;
- азаматтардың білімділігінің серпінді өсу; білім беру саясатын демократияландыру; инновациялық процестерді дамыту факторы ретінде;
- білім беру сапасын объективтеу проблемасын шешу негізі ретінде; оқу орындарының үлгілік әртүрлілігін кеңейту; білім беру процесін басқаруды жетілдіру;
- білім беру мақсаттары мен мазмұнын, оларды жаңарту жолдарын қайта ойластыру; білім деңгейін қолдау; педагогтердің өнімді қызметін жандандыру құралы ретінде;
- азаматтардың білім деңгейі үшін мемлекеттің өсіп келе жатқан жауапкершілігінің нысаны ретінде; бәсекеге қабілетті мемлекет құрудағы білімнің рөліне қатысты қоғамның рефлексиялары.

Осылайша, шетелдік және отандық педагогикадағы стандарттау проблемаларына жоғарыда келтірілген талдау білім беру стандарты әлеуметтік-педагогикалық құрылым бола отырып, жалпы орта білім беру жүйесінің құндылық, мазмұндық және процедуралық сипаттамаларының даму тенденцияларын көрсетеді деп айтуға негіз береді.

Мәдениеттің, экономиканың, қоғамдық және жеке өмірдің барлық салаларындағы жаһандық инновациялар кезеңінде білім берудегі инновациялық процестер білім беру процесіне қатысушылардың мақсаттарының, қатынастарының, мазмұны мен нәтижелерінің сапалы өзгеруімен қатар жүреді. Бұл жағдайда білім беру стандарты әлеуметтік-педагогикалық инновация ретінде:

- *біріншіден*, білім беру процесінің барлық компоненттерін, білім беру жүйесінің мақсатты, мазмұнды және процедуралық сипаттамаларын белсенді инновациялық жаңартуға ықпал етеді;

- екіншіден, педагогикалық ұжымның өзін-өзі дамыту тетіктерін жобалауға, жалпы білім беру жүйесін дамытуға ықпал етеді;
- үшіншіден, білім беру нәтижелеріне қол жеткізу қажеттілігі жағдайында мектептегі білім беру мазмұны мен процесін жаңарту процестерін басқарудың жаңа тетіктерін жобалауды талап етеді және бастамашылық етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Майоров А.Н., Сахарчук Л.Б., Сортон А. В. Элементы педагогического мониторинга и региональных стандартов в управлении. – СПб, 1992. – 4 с.
2. Вульфсон Б.Л. Образование в странах Запада: актуальные проблемы управления //Мир образования - образование в мире, 2005.-№2 (18). – С.91-102.
3. Национальные системы образования: общая характеристика и структура. Под ред. А.К.Кусаинова, Б.А.Наби, Х.М.Рахимбек. – Алматы: РОНД, 2004. – 160 с.
4. Ильинский И.М. Образовательная революции. – М.: Изд. Моск. гуманит.- соц. академии, 2002. – 345 с.
5. Вульфсон Б.Л. Стратегия развития образования на Западе на пороге XXI века. – М.: Изд-во УРАО, 1999. – С. 131.
6. Джадрина М.Ж., Караев Ж.А. Государственный стандарт образования как координирующее средство в условиях вариативного образования. /Сборник научно-педагогических статей «Теоретические основы развития школьного образования Казахстана». – Алматы: РИК КАО им. Алтынсарина, 1999 - С. 20-27.
7. Материалы к разработке Национального стандарта среднего общего образования Республики Казахстан /Под ред. К.Т. Арынова, М.Ж. Джадриной. – Алматы, 2004. – С. 75.
8. Кумбс Ф. Кризис образования в современном мире. Системный анализ. – М.: Прогресс, 1970. – 270 с.
9. Полонский В.И. Объекты стандартизации в педагогике и народном образовании //Советская педагогика, 1985. – №7. – С.52.

Referense:

1. Majorov A.N., Saharchuk L.B., Sortov A. V. Elementy pedagogicheskogo monitoringa i regional'nyh standartov v upravlenii. - SPb, 1992. – 4 s.
2. Vul'fson B.L. Obrazovanie v stranah Zapada: aktual'nye problemy upravleniya //Mir obrazovaniya - obrazovanie v mire, 2005. – №2 (18). – S.91-102.
3. Nacional'nye sistemy obrazovaniya: obshchaya harakteristika i struktura. Pod red. A.K.Kusainova, B.A.Nabi, H.M.Rahimbek. – Almaty: ROND, 2004. – 160 s.
4. Il'inskij I.M. Obrazovatel'naya revolyucii. – M.: Izd. Mosk. гуманит.- soc. akademii, 2002. – 345 s.
5. Vul'fson B.L. Strategiya razvitiya obrazovaniya na Zapade na poroge XXI veka. – M.: Izd-vo URAO, 1999. – S. 131.
6. Dzhadrina M.Zh., Karaev Zh. A. Gosudarstvennyj standart obrazovaniya kak koordiniruyushchee sredstvo v usloviyah variativnogo obrazovaniya. /Sbornik nauchno-pedagogicheskikh statej «Teoresnyy razvitiya shkol'nogo obrazovaniya Kazahstana». – Almaty: RIK KAO im. Altynsarina, 1999. – S. 20-27.
7. Materialy k razrabotke Nacional'nogo standarta srednego obshchego obrazovaniya Respubliki Kazahstan /Pod red. K.T.Arynova, M.Zh.Dzhadrinoj. – Almaty, 2004. – S. 75.
8. Kumbs F. Krizis obrazovaniya v sovremennom mire. Sistemyj analiz. – M.: Progress, 1970. – 270.
9. Polonskij V.I. Ob'ekty standartizacii v pedagogike i narodnom obrazovanii //Sovetskaya pedagogika, 1985. – №7. – S.52.

Н.С. Әлқожаева¹ Ұ.Қ. Қыяқбаева^{2*}

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.,

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЗАЙЫРЛЫ БІЛІМ БЕРУ МЕН АҒАРТУ ЖҮЙЕСІНІҢ ДАМУЫ

Мақалада Қазақстандағы зайырлы білім беру және ағарту жұмыстарының тарихы қарастырылған. Автор, Кеңестік кезеңнен бері қарай білім беру жүйесіне талдау жасаған. Көптеген осы мәселеге қатысты еңбектерге шолу жасап, ой қорытқан. Сонымен қатар, ХХ ғасырдың 20-30 жылдарындағы зайырлы білім беру, ағарту мәселесін 3 кезеңге бөліп, кесте арқылы мазмұндаған. Және де 1923 жылдан бастап, халыққа білім беруде бюджеттің артқандығын сонымен қатар, мұғалімдердің материалдық жағдайының жетілдірілгендігіне тоқталып өтеді. Бұл өз кезегінде жалпы білім беретін мектептердің жүйесінің біртіндеп дами бастағанын көрсетеді. Авторлар Қазақстандағы зайырлы білім беру мен ағарту жүйесін дамытудың мектеп ғимараттарының жоқтығы, мұғалімдердің, арнайы білімі бар мамандардың жетіспеушілігі және т.б. сияқты кейбір проблемаларын талдауға тырысты. Мақаланың мақсаты – Қазақстандағы зайырлы білім беру және ағарту жұмыстарының тарихын талдау, ой қорыту, ұсыныстар беру.

Түйін сөздер: зайырлы білім, ағарту жүйесі, медресе, мектеп, жоғары білім.

N.S. Algozhaeva¹ U.K. Kyakbayeva^{2*}

¹Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty, e-mail:

²Kazakh National Pedagogical University named after Abai

DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF SECULAR EDUCATION AND ENLIGHTENMENT IN KAZAKHSTAN

In the article it is examined the history of secular education and enlightenment in Kazakhstan. The author analyzes the education system since Soviet times. The works on this problem were considered, conclusions were made. In addition, the problem of secular education in the 20-30s of the twentieth century is divided into 3 stages and presented in tabular form. The author also notes that since 1923 there has been an increase in the budget of public education and an improvement in the financial situation of teachers. This, in turn, indicates the gradual development of the system of general education schools. The aim of the article is to analyze and comprehend the history of secular education and enlightenment in Kazakhstan. The authors tried to analyze some problems of the development of the system of secular education and enlightenment in Kazakhstan, such as the lack of school buildings; lack of teachers, specialists with special education, etc.

Keywords: secular education, education system, medrese, a school, higher education.

Алгожаева Н.С.¹ Кыяқбаева У.Қ.²

¹Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы,

²Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы,

РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ СВЕТСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ПРОСВЕЩЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

В статье рассматривается история светского образования и просвещения в Казахстане. Автор анализирует систему образования с советских времен.

Рассматривался работы по данной проблеме, сделаны выводы. Кроме того, проблема светского образования в 20-30-х годах ХХ века разделана на 3 этапа и приведен в табличной форме. Автор также отмечает, что с 1923 г. было увеличение бюджета народного образования и улучшение

материального положения учителей. Это, в свою очередь, свидетельствует о постепенном развитии системы общеобразовательных школ. Авторы попытались проанализировать некоторые проблемы развития системы светского образования и просвещения в Казахстане, такие как отсутствие школьных зданий; нехватка учителей, специалистов со специальным образованием и др. Цель статьи - проанализировать, осмыслить историю светского образования и просвещения в Казахстане.

Ключевые слова: светское образование, система образования, медресе, школа, высшее образование

Кіріспе. Елбасы Н.Ә. Назарбаев «...қазақтардың қайталанбас этикалық, психологиялық әлемі әлі жете зерттелмей, зерделенбей жатқан ғылыми дүние» [1] деп, атап көрсетуі өте орынды. Яғни, өткенді жаңғыртып, зерттеу тарихи шындықты қалпына келтіру - қазіргі уақыт талабы.

Негізінде алғашқыда, Қазақстанда халыққа білім беру және сауаттылық мәселесі аз болды. Оның үстіне мұғалімдер жетіспеді және көшпелі, жартылай көшпелі жағдайында тұрақты мектептер ашуға қиындық әкелді.

КСРО үкіметінің алғашқы кезеңінен бастап халық ағарту бөлімдері сауатсыздықты жоюмен айналысты. РКФСР ХКК қабылдаған «РКФСР халықтары арасында сауатсыздықты жою туралы» Декрет (1919 жылы 26 желтоқсан) алда тұрған келелі міндеттерді белгіледі, алайда бұған көптеген кедергілер ықпал етті, атап айтқанда:

- халықты оқытатын мамандар жетіспеді;
- жаңа оқулықтардың, жазу құралдарының болмауы, оқу құралдарының жеткіліксіз болуы;
- барлық жерде (қала, ауыл) білім беру ұйымдарының материалдық-техникалық базасының төмендігі [2].

Туындаған мәселелерді шешу мақсатында, 1920 жылдың қазан айында Қазақ АКСР-нің ХАК-ы құрылды, халық комиссары болып А. Байтұрсынов тағайындалды. 1921 жылдың 18 ақпанында Бүкілқазақстандық оқу-ағарту конференциясы өтті, онда балаларды қорғау, бірыңғай мектеп жүйесін құру, кәсіптік-техникалық білім беру, саяси тәрбие жұмысы, педагогикалық процеске және т.б. байланысты мәселелер қарастырылды. Ал, 1922-1923 жылдар аралығында ұлт мектептерін оқулықтар, бағдарламамен қамтамасыз етуде де біршама жұмыстар жүзеге асырылды, қазақ тілінде 14 оқулық шығарылды. Оқулықтарды жазуға А.Байтұрсынов, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, М.Дулатов, М.Әуезов, С. Аспандияров, Қ.Сәтбаев, Ә.Ермеков, Т.Жолдыбаев, т.б. ат салысты. Оқулықтардың қатарында: «Физика», «Алгебра», «Педагогика», «Грамматика», «Мектеп гигиенасы», «Есеп құралы» және т.б. болды [2].

Елімізде 1924 жылдың ақпанында Бүкілодақтық «Сауатсыздық жойылсын» қоғамының жеке-леген бөлімшесі жұмыс жасады. Сонымен қатар, «Сауатшқыш» газетінде білім алушылар, білім берушілерге бағытталған сабақ жоспары, өткізу әдіс-тәсілдері, әдістемесі жарияланып тұрды. Осылайша, сауатсыздықты жоюмен күресуші-мұғалімдер даярлайтын қысқа мерзімдік курстар өз жұмыстарын жүзеге асырды. Қаз ОАК 1928 жылы 3-ші сессиясы өтті, мұнда қазақ қыздарын оқыту мәселесі талқыланып, арнайы қаулы қабылданды. Аталған жылдары қазақ орта мектептердің саны аз болды, 1927-28 жылдары елімізді 3 ғана орта мектеп болған (Ташкент, Орынбор, Қызылорда). Оқушылардың көпшілігі 7 жылдық мектепті бітірген соң, техникумдар және фабрика-заводтық училищелерге кетті. Елімізде 1929 жылы араб алфавитінен латын алфавитіне көшуі оқу-ағарту жұмысының дамуына өзіндік тұрғыдан қиындықтар алып келді, араб алфавитінде жарық көрген тарихи-мәдени жазба ескерткіштердің өртелуі көптеген құнды мұраны жойып жіберді [2].

Қаз ОАК-і «Қазақ АКСР-інде халықтың сауатсыздығын міндетті түрде жою туралы» 1930 жылғы 11 ақпанда қаулы қабылдады және бес жылдық жоспардың ауқымында қарастырылды. Келесі жылы, республикада сауатсыздықты жою бағытында шалғай аумақтарға мәдени жорықтар ұйымдастырылды, оған комсомол, пионер ұйымдарды тартылды. Сауатсыздықпен күрес тіпті Қазақ АКСР Ағарту халық комиссариаты жанынан ересектерге білім беру басқармасы құрылған, ол өз кезегінде сауатсыздар, шаласауаттылар мектеп бөлімдерін ашты, нәтижесінде статистика бойынша 1939 жылы жалпы сауаттылық 76,3% құрады [2].

Мақаланың мақсаты – Қазақстандағы зайырлы білім беру және ағарту жұмыстарының тарихын талдау, ой қорыту, ұсыныстар беру.

Зерттеу әдістері мен материалдары. Мақала негізінен тарихи тақырыпқа арналған, сол себептен тарихи-педагогикалық ресми деректер және құжаттармен танысу, анализ, синтез, ой қорыту, ақпараттарды өңдеу және дәйектеу әдістері қолданылды. Білім беру және педагогика әдіснамасы мазмұнды аспектіде мәнін түсіну мен түсіндіруді байланыстыруға мүмкіндік береді, адам білімінің құрылымы оның құрылыммен арақатынасынан білім беру жүйесінің даму бағытын болжау; жүзеге асырылады. Біз өз зерттеуімізде Қазақстандағы зайырлы білім беру мен ағарту жүйесінің даму тарихын талдауға тарихи-хронологиялық, жүйелі тұрғыларды қолдандық. Біздің талдауымыздың материалдары мұрағаттық материалдар, осы мәселені 20 ғасырдың басында зерттеген ғалымдардың еңбектері болды.

Зерттеу нәтижелері және талқылау. Елімізде алғашқы кезде мектеп, жоғары мектептің рөлін медреселер атқарды. Қазақ даласындағы мұсылмандардың дәстүрлі конфессионалдық діни мектептерінің тарихы тереңде жатыр. Еліміздің оңтүстік аймақтарындағы қалаларда VIII-IX ғасырлардан бастап, көптеген діни мектептер, медреселер, мешіттер, кітапханалар болғаны тарихтан белгілі және ол оқу орындарында мыңдаған қазақ балалары оқып, білім алған. Алайда, араб басқыншылары, жергілікті түркі тілдес халықтар балаларының өз ана тілдерінде оқуына жол бермеді.

Қазақстандағы медреселердің ең ескісі, әрі ең үлкені Түркістан қаласының күншығысында Қаратау бөктеріне орналасқан айтулы Қарнақ (қазіргі аты Атабай) медресі. Оны бітіргендердің білім дәрежесі кезінде Бұхара, Самарқанд, Ташкент қалаларындағы медреселердің шәкірттерінен кем болмаған. Сол сияқты Түркістан, Шымкент, Сайрам, Әулие-Ата, Ақмешіт, Мерке, Семей, Ақмола, Қарқаралы қалаларындағы мешіт-медреселермен бірге, XIX-ғасырдың екінші жартысынан бастап, ауылдық жерлерде де көрікті мешіт-медреселер ашыла бастады. Мешіт-медресе – деп қосарлап атап отырған себебіміз, мешіттер тек қана намаз оқитын орын емес, оларды міндетті түрде балалар оқитын мектеп үйі ретінде де пайдаланған. Үлкен әйгілі мешіттердің жанында медреселері де болған.

XIX ғ. аяғында Ресей империясының кейбір отарларының экономикалық жағдайы біршама дұрыстатылып, ұлттық буржуазияның саны көбейіп, қоғамдық санасы оянды. Оларға 1905-1907 жылдардағы буржуазия-демократиялық төңкерісі де зор ықпал етті. Осылайша, Ресейдің шеткі аймақтарындағы бұратана халықтар қазіргі заман мәдениеті мен ғылыми-техникалық өркениетке ұмтылды, жас ұрпақтардың білімі мен тәрбиесін өмір талабына сәйкес қайта қарастыру мәселелерін қолға алды. Бұл салада, әсіресе, еуропаша білім, тәрбие алған буржуазия зиялылары зор белсенділік танытты.

Олар қадими дін мектептерінің, еуропа педагогикасының ғылыми-әдістемелік жетістіктері негізінде қайта құруды, мектептерде дін сабақтарын тежеп, оның орнына жас ұрпақтарға өмірге қажетті дүниелік ғылымдардың негізін оқыту, үздіксіз дамып отырған ғылыми-техникалық жаңалықтарды, сауда-саттықтың, экономиканың негіздерін меңгеруге баулу заман талабынан туындап отырған басты міндет, маңызды мәселе деп түсінді. Ұлт аймақтарында, ескі халық ағарту ісі, мәдениет мәселелері жиі талқыланып, ескі мұраларға сын көзімен қарайтын әр түрлі бағыттағы ағымдар мен қозғалыстардың саны көбейді.

XX ғасырдың 20-30 жылдары еліміздегі саясаттың бірі де зайырлы білім беру мен ағарту жүйесі болғандығы тарихтан белгілі. 1920-1930 жылдарда халқымыздың өмірінде болған экономикалық, мәдени-әлеуметтік өзгерістер, даму қарқыны ғылым, мәдениет, оқу-ағарту мәселесінің өркендеуіне мүмкіндік туғызды. Атап айтар болсақ, бірнеше арнаулы орта және жоғары оқу орындары ашылды. Соның салдарынан білім, ғылым саласы білікті мамандармен толықтырылды.

Жалпы Қазақстандағы халық ағарту мәселесінің даму барысы А.Е. Алекторов, А.В. Васильев, т.б. еңбектерінде қарастырылған. Жоғары педагогикалық білім берудің қалыптасуы мен дамуына арналған монографиялық еңбектер (Ф.Ф. Королев, Н.П. Кузин, Н.К. Гончаров, Т.Т. Тәжібаев, Ә.И. Сембаев, Қ.Б. Бержанов, И.К. Қадыров, Г.А. Уманов т.б.) білім саласын дамытуға өзіндік үлес қосты деп айта аламыз. Бұл еңбектер Қазақстандағы педагогикалық ой-пікірлердің дамуы мен оқу-ағарту ісінің қалыптасуы және дамуының теориялық және әдіснамалық негізі болып табылады.

Зерттеу барысында әдіснамалық тұрғыдан К.Қ. Құнантаеваның «Развитие народного образования в Казахстане: 1917-1990 гг. [3] және «К вершинам знаний: (развитие женского образования в Казахстане, 1920-1977 гг.)», [4]. Қ.Б. Жарықбаевтың «Развитие казахский национальной психологии в историко-теоретическом аспекте» [5] сонымен қатар Қ.Б. Бержановтың «Из истории культурно-просветительной и общественной деятельности учительства Казахстана» (1917-1941 гг.)» [6] еңбектері басшылыққа алынды. Тарихи-педагогикалық тұрғыдан И.Б. Мадиннің «Қазақстанда Совет дәуіріндегі педагогикалық ой-пікірдің дамуы» [7] және А.Н. Ильясованың «Проблемы развития педагогической

теории Казахстана (1900-1960 гг.)», [8], С.Мусиннің «Из истории учебно-воспитательной работы Казахской Советской школы Казахской АССР» (1920-1936 гг.) [9] Ә.И. Сембаевтың «Очерки по истории казахской советской школы» [10], Қ.Б. Сейталиевтің «Қазақстанда жоғары педагогикалық білім берудің қалыптасуы мен дамуы» (1920-1991жж.)» [11], Т.Т. Тәжібаевтің «Развитие просвещения и педагогической мысли в Казахстане во второй половине XIX века» [12] еңбектерінің де бұл зерттеуге берері мол. Сондай-ақ Г.М. Храпченковтың «История школы и педагогической мысли Казахстана» [13], Омар Есенәлінің «Қазақстандағы мектептен тыс мекемелердің қалыптасуы мен дамуы (1917-1990 жж.)» [14], Ж.Есекеевтің «Қазақстандағы педагогикалық білім беру (1917-1930 жж.)» [15], т.б. еңбектер Кеңестік дәуір кезіндегі білім берудің мазмұны мен мәнін ашты.

Сонымен қатар, бұл кезеңде Ғылыми-зерттеу институттары ашылды, оны басқаратын ҚҰҒА (Қазақстан Ұлттық Ғылым академиясы) құрылды, яғни арнайы зерттеу жұмыстарының бастамасы нақты қолға алынды. Көптеген ғылыми-әдістемелік арнайы журналдар шығарыла бастады («Абай» (1918), «Мұғалім» (1919), «Ауыл мұғалімі» және т.б. (1925)), журналдармен қатар газеттер, оқулықтар, оқу құралдары жарық көрді. Бұл әрекеттің басында 1920 жылы ҚАССР оқу халық комиссариаты жанынан құрылған Ахмет Байтұрсынов басқарған Академцентр (Академиялық орталық) тұрды. Негізгі мақсат ислами бағыттағы медреселерді зайырлы мектепке айналдыру болды, соған байланысты оқулықтар жазылып, қолданысқа берілді. Яғни, жаңа құрылған Кеңестік мектептерге оқу-әдістемелік құралдар және пән бағдарламаларын құрастырумен айналысты. Бұл жұмысқа Қ.Жұбанов, Т.Шонанов, С.Аманжолов сынды тілшілер, М.Әуезов, Ж.Аймауытов, М.Жұмабаев, Б.Майлин, С.Сейфуллин сынды әдебиетшілер, С.Асфендияров сынды тарихшылар, Ш.Әлжанов, Ғ.Қарашев, Ә.Сыдықов, Х.Досмұхамедов, М.Дулатов, Н.Құлжанова сынды, т.б. белгілі педагог-ғалымдар араласты.

Әсіресе, ағарту жұмысында педагогика және психология ғылымдары ерекше үлес қосты десек артық айтпаған болармыз, ұғымдық сөздіктер құрастырылып, арнайы зерттеу еңбектері, оқулықтары, сөздіктері жарық көрді, дәл 1920-1935 жылдары Ш.Құдайбердиев, Ә.Диваев, А.Байтұрсынов, С.Садуақасов, Т.Шонанов, С.Меңдешев, Т.Жүргенов, С.Сейфуллин, С.Торайғыров, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, М.Дулатов Х.Досмұхамедов, М.Әуезов, Қ.Кемеңгер, Қ.Жұбанов, Н.Құлжанова, М.Жолдыбаев, Ш.Әлжанов сияқты зиялы азаматтардың қосқан үлесін жеке айтып өтуге болады [2].

Қазақстандағы алғашқы жоғары мектеп Абай атындағы Қазақ педагогикалық институт (1928 ж.), ал алғашқы университет С.М.Киров атындағы ҚазМУ (1934 ж.) қазіргі әл-Фараби атындағы ҚазҰУ. Бүгінгі таңда бұл екі оқу орны да алдыңғы қатарлы жоғары мектеп санатында. Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ жаңашылдық, сапа бойынша көшбасшы болып келеді.

XX ғасырдың 30-40 жылдарында Қазақстанда 20 жоғары оқу орны, 18 арнаулы орта оқу орындары болды.

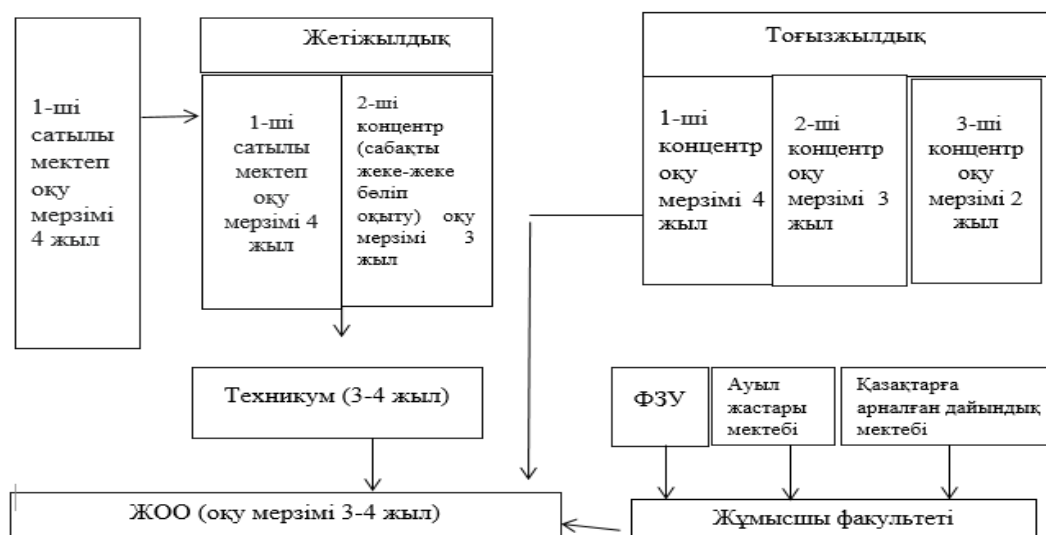
Қазақстанның жоғарғы мектептерінің алғашқы профессорлары мен оқытушылары Мәскеу, Ленинград, Киев, Саратов, Ташкент және басқа қалаларда білім алған.

XX ғасырдың 20-30 жылдарындағы зайырлы білім беру мен ағарту мәселесінің дамуын 3 кезеңге бөліп қарастыруға болады:

№№	Кезең	Сипаты	Нәтижесі
1	1 кезең – 20-25 жылдар	Ғылыми-зерттеу орталықтарының ашылуы, Оқу-әдістемелік журналдардың пайда болуы	ҚҰҒА, Академ орталықтардың құрылуы. («Абай» (1918), «Мұғалім» (1919), «Ауыл мұғалімі» және т.б.
2	2 кезең – 25-27 жылдар	Оқулықтардың жарық көруіне ғалымдардың үлесі	Қ.Жұбанов, Т.Шонанов, С.Аманжолов, М.Әуезов, Ж.Аймауытов, М.Жұмабаев, Б.Майлин, С.Сейфуллин, С.Асфендияров, Ш.Әлжанов, Ғ.Қарашев, Ә.Сыдықов, Х.Досмұхамедов, М.Дулатов, Н. Құлжанова, т.б.
3	3-кезең – 27-30 жылдар	Арнайы зерттеу жұмыстарының жүргізілуі	К.Қ. Құнантаева, Қ.Б. Жарықбаев, Қ.Б. Бержанов, Р.Ж. Ержанова, И.Б. Мадин, А.Н. Ильясова, С.Мусин, Ә.И. Сембаев, Қ.Б. Сейталиев, Т.Т. Тәжібаев, Е.Омар, Ж.Есекеев және т.б.

Ахмет Байтұрсыновтың бастамасымен оқулықтарда қазақ грамматикасына қатысты ұғымдардың әрқайсысына тұңғыш қазақша терминдерді ұсынылды. 1926 жылы «Әліпбидің» суретті жаңа түрін кітап етіп қайта баспадан шығарса, 1928 жылы Қызылорда қаласында қолданбалы грамматика жазылып, «Тіл жұмсар» тақырыбында екі бөлімді кітап жарық көрді. Және де, А.Байтұрсынов 1928 жылы «Жаңа мектеп» журналының №8 санында «Қай әдіс жақсы» деген көлемді мақаласын жариялады және онда Л.Н.Толстойдың «Үйрету әдістері туралы» деген еңбегі талданған.

1918 жылы нақты мектеп жүйесі қабылданған болатын, алайда азамат соғысы мен шетел интервенциясын ықпалымен кейбір өзгерістер болды. 1920-жылдарының ортасына қарай Қазақстанда білім беру жүйесі өзіндік ерекшеліктерге сай қалыптастырылды, яғни 1 сатылы мектеп оқу мерзімі 4 жыл, 7 жылдық мектеп, онда 1 сатылы 4 жыл, 2-ші концентр (сабақты жеке-жеке бөліп оқыту) 3 жыл. Одан кейін техникумдар 3-4 жыл, ЖОО 3-4 жыл. 9 жылдық жүйе бойынша, 1-ші концентр оқу мерзімі 4 жыл, 2-ші концентр оқу мерзімі 3 жыл, 3-ші концентр оқу мерзімі 2 жыл. Тоғыз жылдықты аяқтаған соң фабрика-заводтық училище, ауыл жастары мектебі, қазақтарға арналған дайындық мектебінде оқыса, одан кейін жұмысшы факультетінде оқыған, оқу мерзімі 3-4 жыл. Техникумнан, тоғыз жылдық мектептен және жұмысшы факультетін аяқтағандар ЖОО оқыған оқу мерзімі 3-4 жыл. Мұны төмендегі сурет арқылы көруге болады:

Сурет 1– 1920-30 жж. Қазақстанда білім беру жүйесі

Елімізде мектеп ашу, жүйе құрудың өзіндік қиыншылықтары да болды, мысалы:

- мектеп ғимараттарының болмауы;
- арнайы білімі бар мұғалімдердің, мамандардың жетіспеуі;
- ұлттық оқулықтардың аздығы;
- 2-3 аусымда оқу;
- халықтың көшпелі, жартылай көшпелі болуы және т.б.

Бұл қиыншылықтарды шешудің жолдары да қолға алынды:

- қалалардағы мектепке жарамды деген тұрғын үйлер мемлекеттің меншігіне берілді;
- жаңа ғимараттар салына бастады;
- Қазақ АКСР Ағарту халық коиссиариаты жанындағы академиялық орталық мектепке арналған бағдарламалар мен оқулықтар жазумен айналыса бастады;
- мұғалім кадрларды даярлау қолға алынды (курстар, білім жетілдіру институттары ашылды);
- әлеуметтік жағдайы төмен топтар үшін интернаттар, коммуналық-мектептер ашылды;
- көшпелі, жартылай көшпелі тұрмыстық жағдайға байланысты жылжымалы, маусымдық мектептер ұйымдастырылды.

Мысалы, жұмысшы факультеттері, жұмысшы-жасөспірімдерге арналған екі жылдық мектеп-клубтар ұйымдастырылды. Осының аясында, 1920 жылы Кәсіптік білім беру жүйесі де өзгертілді. Жастарға кәсіптік білім берудің негізгі техникумды (индустриалдық, ауылшаруашылық,

экономикалы, педагогикалық және т.б.) мұнда оқыту мерзімі 4 жылға ауыстырылды. Кеңес халық ағарту комиссариатына маман жұмысшы кадрларын даярлау үшін фабрика-зауыт мектептерінің жүйесін жасу қажеттігін атап көрсетілді.

1923 жылдан бастап, халыққа білім беру ісінің бюджеті күшейтілді, мұғалімдердің материалдық жағдайы артты десек те болады. Жалпы білім беретін мектептердің жүйесі бірте-бірте дамыды, оны төмендегі кестеден көре аламыз:

Жылдар	Барлық мектептердің саны	Оқушылардың саны
1914-1915	105524	7896
1923-1924	91837	7962
1925-1923	103276	10219
1927-1928	118558	11466
1929-1930	133197	13515

20-жылдардың аяғында мектептер жүйесі мен оқушылар саны едәуір өсті. Білім алушылардың әлеуметтік құрамына да өзгерістер енді. Кеңес мектебінің оқушыларының негізгі құрамы еңбекшілердің балаларынан тұрды, жұмысшы-шаруа балаларының саны артты.

Қорытынды. Қазақстанның XIX ғасырдың аяғы XX ғасырдың бас кезіндегі халық ағарту жүйесі өзінің тиісті бағасын алған жоқ. Мектептер ашылып, онда қызмет еткен мұғалімдердің еңбегі туралы арнайы зерттеулердің болмауы, сол кездегі білім беру жүйесі туралы жаңсақ пікірлер туындайды. Кез-келген нәрсенің екі жағы болатыны сияқты, білім беруде отаршылдық саясат болғанымен де, сауатсыздықты жою қолға алынды, ұлттық мектептер ашылып, оқулықтар жазылды. Халықтың мәдениеті жетілдіріліп, қоғамдық, ғылыми, басшылық жұмыстарға тартылды.

Сонымен, зайырлы мектептердің ашылуы, ең алдымен сауаттылықты арттырды, ерлер мен қатар әйелдер де мұғалімдік, ғылыми-педагогикалық даярлықтан өтіп, жұмыс жасай бастады. Көптеген мектептер салынды, жаңа бағыттағы мектептерде сабақтың мазмұнына, оқыту және тәрбиелеу әдістеріне өзгерістер ендірілді, оларды өмірдің талабымен сәйкестендірді. Қазіргі таңда қайта латын алфавитіне көшу қолға алынуда, оның негізі де жоқ емес, XX ғасырдың 30-40 жж жүзеге асырылған алфавитті басшылыққа алуға болады. Қаншама жыл өтсе де, ұлттық тілдегі әдебиеттердің аздығы күн тәртібінде тұр, бұл кез-келген адамды ойландыруы тиіс. Сонымен қатар, сапа мәселесін де ұмытпаған жөн, жазылған оқулықтар сауатты, сапалы, түсінікті, талапқа сай болуы аса маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Менің арманым да, мұратым да Қазақстан халқын бақытқа жеткізу //Жұлдыз, 2000. – №17. – 19 б.
2. Қазақстан тарихы: Аса маңызды кезеңдері мен ғылыми мәселелері. Жалпы білім беретін мектептің қоғамдық - гуманитарлық бағытындағы 11-сыныбына арналған оқулық/М.Қойгелдиев, Ө.Төлеубаев, Ж.Қасымбаев, т.б. – Алматы: «Мектеп» баспасы, 2007.
3. Развитие народного образования в Казахстане: 1917-1990 гг. – Алматы, 1997. – 183 с.
4. Кунантаева, К.К. Вершинам знаний: (развитие женского образования в Казахстане, 1920-1977 гг.) / К. Кунантаева. – Алма-Ата: Казахстан, 1978. – 136 с.
5. Жарикбаев К.Б. Развитие казахской национальной психологии в историко-теоретическом аспекте ДК-Print, 2014. – 495 с.
6. Бержанов К.Б. Из истории культурно-просветительной и общественной деятельности учительства Казахстана (1917-1941гг.), Дис. канд.пед.наук. – Алма-Ата, 1951. – 323 с.
7. Мадин И.Б. История развития педагогической мысли в Казахстане в советский период: Учеб. пособие для преподавателей пед. вузов и училищ. – Алма-Ата: Мектеп, 1979. – 127 с.
8. Ильясова А.Н. Проблемы развития педагогической теории Казахстана (1900-1960 гг.): 13.00.01-Общая педагогика: Автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра пед. наук. – Алматы, 1997. – 43 с.

9. Мусин С.М. Из истории учебно-воспитательной работы казахской советской школы Казахской ССР. (1920-1936 гг.). – Алма-Ата, 1960. – С.227.

10. Сембаев А.И. Очерки по истории казахской советской школы. – Алма-Ата: Казучпедкиз, 1958. – С.27.

11. Сейталиев Қ.Б. Қазақстанда жоғары педагогикалық білім берудің дамуы. Алматы, Республикалық баспа кабинеті, 1996. – 128 б.

12. Тажубаев Т.Т. Развитие просвещения и педагогической мысли в Казахстане во второй половине XIX века. Ч.1. Социально-экономические предпосылки развития просвещения и педагогической мысли /Т.Т.Тажубаев. – Алма-Ата: Изд-во АН КазССР, 1958. – 98 с.

13. Храпченков Г.М. История школы и педагогической мысли Казахстана /Г.М. Храпченков, В.Г.Храпченков. – Алматы: Кайнар, 2008. – 168с.

14. Омар Е. Қазақстандағы мектептен тыс мекемелер: қалыптасуы, дамуы (монография). – Алматы: Рауан, 2009. – 119 б.

15. Есекеев Ж. Қазақстандағы педагогикалық білім беру (1917-1930 жж.). Автореф. п.э.к. – Алматы, 1967. – 26 б.

References:

1. Nazarbaev N.A. Menin armanym da, muratym da Kazahstan halkyn bakyttka jetkizu. //Zhuldyz, 2000. -№17. – 19-p.

2. Kazahstantarihy: Asa manyzdy kezenderi men gylymi maseleleri. Zhalpy bilim beretin mekteptin kogamydyk-gumanitarylyk bagytyndagy 11- synydynda arналган okuluk / M. Koigeldiev, O. Toleubaev, Zh.Kasymbaev,t.b. – Алматы: «Мектеп» баспасы, 2007.

3. Razvitie narodnogoobrazovanyav Kazahstane: 1917-1990 гг.: ushebnoeposobie. – Almaty, 1997. – 183 p.

4. KunantaevaK. Kvershinamznanii: (razvitiezhenskogoobrazovanyavKazahstane, 1920-1977 gg.) / K.Kunantaeva. – Alma-Ata: Kazahstan, 1978. – 136 p.

5. Zharikbaev K.B. Razvitiekazahskoinazyonalnoi psihologii v istoriko-teoretisheskom aspekte. DK-Print, 2014. 495 - str.

6. Berzhanov K.B. Iz istorii kulturno-prosvetitelnoy I obshchestvennoy deyatelnosti ushiteľstva Kazahstana (1917-1941gg.), Dis. kand. ped. nauk. – Alma-Ata, 1951. – 323 p.

7. Madin I.B. Istorya razvitya pedagogisheskoy mysli v Kazahstanev sovetskoy period: Ushebnoe posobie dlya prepodavateley ped. Vuzoviushilish. для преподавателей пед. вузов и училищ. - Alma-Ata: «Мектеп», 1979. – 127 p.

8. Ilyasova A.N. Problemy razvitya pedagogisheskoy teoryi Kazahstana(1900-1960 g.g.): Avtorev. dis. na soisk. ushen. step. d-ra ped. nauk. – Almaty, 1997. – 43 p.

9. Musin S.M. Iz istorii ushebno-vospitatelnoy raboty kazahskoy sovetskoyshkolyKazahskoy SSR (1920-1936 gg.).- Alma-Ata, 1960. P.227

10. Sembaev A.I. Osherky po istoriikazahskoy sovetskoyshkoly. – Alma-Ata: Kazushpedkiz, 1958. P.27.

11. Seytaliev K.B. Kazahstandazhogary pedagogikalyk bilim berudin damuy. – Almaty, Respublikalyk baspa kabinyety, 1996.- 128 p.

12. Tazhibayev T.T. Razvitieprosvesheniya i pedagogisheskoymysli v Kazahstanevo vtoroy polovine XIX veka. Sh.1. Sosialno-ekonomisheskiepredposylkirazvityaprosvesheniya i pedagogisheskoymysli /T.T.Tazhibayev. - Alma-Ata: Izd-voANKazSSR 1958. – 98 p.

13. HrapshenkovG.M. Istoryashkolyipedagogisheskoymysli Kazahstana /G.M.Hrapshenkov, B.G.Hrapshenkov.- Almaty: Kaynar, 2008.-168p.

14. Omar E. Kazahstandagy mektepten tys: kalyptasuy, damuy (monogravya). – Almaty: Rauan, 2009. – 119 p.

15. Esekeev Zh. Kazahstandagypedagogikalyk bilim beru (1917-1930 j.j). Avtorev. dis. na soisk. ushen. step. kand. nauk. – Almaty: 1967. – 26 p.

ӘОЖ 37.015.3:575
МРНТИ 14. 43. 47

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.06>

Г.Қ. Маликова¹, Е.Жуматаева*¹

¹Торайғыров университет Павлодар қ., Қазақстан

ЭТНОПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ МАЗМҰНЫНДАҒЫ ТЕКТІЛІКТІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗІ

Аңдатпа

Бұл мақалада жоғары оқу орнының білім мазмұнындағы этникалық компоненттің алғашқы нысаны - тектілік мәселесі қарастырылды. Алгоритм бойынша этникалық компоненттің бірінші қарастырылатын нысаны - тектілік екені сараланды. Білім мазмұнының нысанында педагогика және психология факультетінің студенттерінің болашақ өмірлеріне білімі мен ғылыми түйсігінің ұдайы өрлеу динамикасында бағдарлануына олардың өз-өзінің тектілігін бағамдай аларлық біліктілігінің болуы мақалада талданды. Бұл орайда, тарихи қағидамен тектілік жайлы зердеден өткізген даналардың сөздеріне құлақ асып, ондағы рухани құндылықтарды білім мазмұнына енгізуге басымдық берілді. Шетел және қазақстандық ғалымдардың аталған тақырыпты арнайы, ішінара зерттеген еңбектеріне талдау жасалды. Ежелгі заманнан қазіргі Тәуелсіз Қазақстан кеңістігіне дейін этникалық білім берудегі тектіліктің педагогикалық негізі өзінің көкейкестілігін жоймай келгені айқындалды.

Жеті жұрттан тараған ұрпаққа қорған болу текті ұрпақтың еншісі деген тұжырым жасалды. Кейінгі ғасырларда қазақ елінің бұл этникалық компоненті социализмнің сынына ұрынды. Ру сұрасуға трайбализм деген жала жабылып, шежіренің рухани құндылығы төменге құлдырады. Аталған мәселе жайлы білім мазмұнына тұжырымдар енгізілді.

Шын мәнісінде, тектілік феномені бүгінгі білім мазмұнында ғана қалыс қалып қоймай, жалпы педагогика ғылымында тесіле зерттеліп, терең ашылмаған тақырыптың бірі екені көрсетілді. Патша, кеңес үкіметі тұсындағы ұлтсыздандыру саясаты дәстүрлі қазақи таным мен құндылықтарды тұншықтыруының кесірінен аталған тақырып көкейкесті мәселеге айналды. Тәуелсіздік алғанымызға ширек ғасырдан астам уақыт өтсе де бодандық дәуірде қалыптасқан стереотиптерден алшақтап кете алмауымыз сол бұрмалаулардың кесірі екеніне дәйектеме түзілді. Жоғары оқу орнында білім беру үдерісінде тектілік қазақ халқына ғана тиесілі болмай, бұл ұғымның кез-келген этнос үшін маңыздылығы айқындалды.

Түйін сөздер: Жоғары оқу орны, білім мазмұны, білім беру, тектілік, генезис, жеті ата, этникалық компонент, эмпирика, немере, алгоритм.

Маликова Г.Қ.¹, Жуматаева Е.*¹

¹университет Торайғыров, г. Павлодар, Казахстан

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА ПРОИСХОЖДЕНИЯ РОДОСЛОВНОЙ ЧЕЛОВЕКА В СОДЕРЖАНИИ ЭТНОПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В данной статье рассматриваются этнические компоненты в содержании образования вуза. Алгоритм этнического образования было дифференцирован на этнический компонент, первым который является родословная человека. В статье анализировалось наличие в форме содержания образования у студентов умений оценивать свое родословное с ориентацией на будущую жизнь в динамике постоянного роста знаний и научной интуиции. В этой связи приоритет отдан трудам мудрецов, изучавших исторические принципы и родословную, а также духовные ценности. Было замечено, что влияние не утратило своей актуальности от прошлого до современного независимого Казахстана.

В последние века этническая составляющая казахского народа подверглась критике социализма и клевете на трибализм. Рухнула духовная ценность родословной предков. В статье создано методологическое обоснование данного вопроса.

На самом деле, было показано, что феномен родословной отстает не только в содержании современного образования, но и является одной из наиболее глубоко не изученных, глубоко не раскрытых тем в педагогической науке в целом. Политика национализации при царе, советской власти способствовала искоренению традиционных казахских знаний и ценностей. Из-за этого данная тема стала проблемой. Спустя 30 лет независимости мы не можем оторваться от стереотипов, сложившихся в ту эпоху. В процессе вузовского образования определялось значение этого понятия для любого этноса, а не только для казахского народа.

Ключевые слова: Высшее учебное заведение, содержание образования, родословная, происхождение, генезис, семь предков, этнический компонент, эмпирика, внук, алгоритм.

G.Malikova¹, Y.Zhumatayeva*¹

¹Toraigov University Pavlodar, Kazakhstan

THE PEDAGOGICAL BASIS OF THE ORIGIN OF THE HUMAN GENEALOGY IN THE CONTENT OF ETHNOPEDAGOGICAL EDUCATION

Abstract

According to the algorithm of ethnic education, it was differentiated that today the first form of the ethnic component under consideration is nobility. In the form of the content of education, the article analyzed the students' ability to assess their kinship with a focus on future life in the dynamics of constant growth of knowledge and scientific intuition. In recent centuries, the ethnic component of the Kazakh people has been criticized by socialism and slandered by "tribalism". The spiritual value of the ancestral bloodline collapsed. The article creates a methodological justification of this issue. In fact, a shadow has fallen on the inner content of the concept of "zheti ata". Currently, some people are passionate about writing chronicles, memoirs about the fact that their great-grandfathers were famous heroes, rulers of the country, etc.

Therefore, the algorithm of this problem has changed. In this paper, a justification was made for him. The essence of the article lies in the fact that the reference source of the article is the orientation towards the assimilation of related concepts. It was found that issues related to nobility belong not only to the Kazakh people, this concept is of great importance for any ethnic group.

Keywords: Higher education institution, content of education, pedigree, genesis, seven ancestors, ethnic component, empirics, grandson, great-grandson, superstitions, algorithm, spirit of the nation.

Кіріспе. Жоғары оқу орнының білім мазмұнынан этностың этникалық компоненттерін іздеу, зерделеу педагогика ғылымында кезек күттірмес мәселе. Өйткені, еңбектерде этнопедagogика нысаны жалпылама қарастырылып, оның құрам-бөліктері толықтай дерлік қамтылмағаны байқалды. Аталған компоненттің біз қарастыратын тармағы – тектілік.

Тектілік ұғымына қатысты В.Д. Берге, В.И.Козлов, Ю.В. Бромлей, Г.Виноградов, Г.Н. Волков, Ө.Тілеуқабылұлы, А.Сейдімбек, С.А. Ұзақбаева, К.Ж. Қожахметова, Қ.Б. Жарықбаев, С.Қалиев және т.б. ғалымдардың еңбектерін қарастырдық.

Американдық ғалым Ван Ден Берге (Van Berge) Пьер Луи [1] еңбектерінде әр түрлі этностың тек өздеріне тән арнайы сана-сезімдері мен этно-мәдени ерекшеліктерімен, туыстық қаны бір, жаны рухтас этнос құраушы факторлардан тұратынын зерттеген. Биологиялық эволюцияны әлеуметтік тұрғыда қарастырып, оның антропологияның құрамдас бөлігі деп есептеген. Мұны биологияның эволюциялық бір бөлігі деп дәлелдеген. Батыстық әлеуметтанудың детерменизмін сынап, адамның қай этностан жаратылғанының маңызын ашып, қоғамдық құбылыстарға оның ықпал-әсерін жіктеп бергені біздердің де зерттеу еңбегіміздің ұстанымына, этникалық компонент мәселесіне көмегі бар екенін байқадық. Бұл орайда, Ван Ден Бергенің қоғамдық өмірде әскери жанжалдар, әлеуметтік теңсіздіктер, тап аралық күрестер, қылмыстық әрекеттер және тағы басқа түп қазығы адамдардың биологиялық ерекшеліктерінің табиғатынан болатынын дәлелдеген. Зерттеушінің пікіріне сүйенсек,

эргарапты әлеуметтік институттар, отбасылар, саяси өрістер, мемлекет және тағы басқа адамның этникалық қалыптасу жаратылысына тәуелді, соның ыңғайына қарай туындайтынына нұсқалы дәйектемелер келтірген. Ван Ден Бергенің бұл тұжырымдарына қазіргі әлемдік зерттеушілер эволюциялық тұрғыда биоәлеуметтік теориясына қарсы уәж айтып, оны жоққа шығарушылық байқалды. Нақтылап айтсақ, табиғи жаратылыстың адам болмысына әсерін арттыра отырып, адам баласының әлеуметтік жағдайының ықпалын төмендетіп, қоғамдағы адам тұлғасының қалыптасуына еңбек еңбек іс-әрекетін теріске шығарып отыр деген қарсы пікір айтылған. Ал біздің зерттеу еңбегіміздің мәселесіне байланысты шежіре құраушы, туыстық қандас адамның жаратылысының ерекшеліктерін жеті атаға дейін білуінің мәніне үнілесек, аталып отырған ғылыми тағылымдарының атқарар рөлі зор.

Тұқым қуалаушылық, биоәлеуметтік ерекшеліктерді педагогика, психология ілімінде «генезис» ретінде қарастырып келеміз. Олай болса, кімнен ұрпақ тарағаны, оның өскен отбасы, табиғат аясы, қоғамға араласу үдерісі, психофизиологиялық қалпы және тағы басқа мәселіліктерді зерделеу тұрғысында Ван Ден Бергенің қосар үлесі айрықша. Зерттеу барысында этникалық компоненттің тамыры адам баласының қандай биологиялық жағдайға тәуелді болып өмірге келгені алғашқы этникалық компонентті құрайтынына көз жеткіздік.

В.И. Козлов [2] өз зерттеуінде адамның болмысын қалыптастыратын факторлар - тегі және өмір сүрген территориясы деп қарастырған. Ғалымның бұл тұжырымы жөн сұрасқанда қай өлкенің тумасы екенін міндетті түрде сұрап, қазіргі тілмен айтқанда эмпирикалық-әлеуметтік жағдайын анықтайтын сауалдармен сынақтан өткізетін қазақ халқының ұлттық ерекшелігімен сәйкес келетінін көреміз. Тектанудың қарым-қатынас құралына айналуының өзі көне замандағы тайпалық, топтық бөлінушілік секілді үдерістермен байланысты болғанын дәлелдеген зерттеуші. Ол этникалық компоненттің екі бөлігін анықтап, оның жіктемелерін, кіші құрамдарын жасаған. Біріншіден, «территория» «тілмен», «мәдениетпен» ешқандай даусыз қатар жүретініне дәлелдер келтірген. Туыстас, қаны бір адамдардың бір өлкеде өмір сүріп, өзара қарым-қатынасқа түсу үдерістерінде ұқсастық бар екеніне тұғырлы ғылыми дәйектемелер жасаған. Осының нәтижесінде ережелер, заңдылықтар, бірге үйлесімде өмір сүру секілді харекеттерімен оқшауланатынына тұжырымдар келтірген. «Территория ортақтастығы» этностың белгілерін анықтай алатын қызметі айқындалған. Демек тек пен өскен орта, туған табиғат арасындағы байланыс тығыз.

Қазақстан Республикасының педагогика ғылымы саласындағы зерттеушілерінен тектілікке арнайы зерттеу еңбектерін арнағандар болмаса да, оған жанама тоқталып, әдіснамалық негіздерін ұлттық болмыс түсінігі арқылы зерделеулеріне нұсқалы мәліметтер бергендер бар. Бұл орайда, халықтық және этнопедагогика ғылымдарының негізінде 1998 жылы С.А. Ұзақбаева мен К.Ж. Қожахметова «Жоғары мектеп студенттеріне этнопедагогикалық білім беру тұжырымдамасын» [3] құрды. Қ.Б. Жарықбаев, С.Қалиев 1992 жылы «Қазақтың халық педагогикасының тарихынан» [4] айдарымен монография жазды. Бұл еңбек халық педагогикасының генезисін айқындап, қандай тіректік – субстанциялық көздері бар екендігі анықталды. Бұл ықылым заманнан 20-ғасырға дейінгі жүйені ғылыми-әдіснамалық негізде трансформацияланған кейінгі студенттерге қажетті нысана демекпіз. Р.К. Төлеубекованың 1994 жылы «Бала тәрбиесіндегі халықтық педагогика» [5] еңбегінде қазақы тәрбиенің қайнар көзі, ал психология іліміне иман мен инабат нысандарын енгізген, бұл салада жаңалықты ретроқағидамен бернелеген және одан бірталай қиындыққа ұрынған К.А. Оразбекованың [6] еңбегі айтарлықтай. Ә.Табылдиев [7] этнопедагогика нысанындағы әдеп әліппесін алгоритмге салып, 1997 жылы балалардың онтологиялық, коммуникативтік сыпайы болуларына, «үлкенге-ізет», «кішіге құрмет» көрсету үдерісін іске асыру амалдарын анықтаған. Бұл еңбек бүгінгі ізгілік жолын сұрлы, сұмдық әрекетке апарар өрескел, ар-ожданға мән бермейтін, өзіншіл, тоғышар, марғау, тоңмойын, өтірік пен бос сөзге үйір және т.б. терісқақпай қылықтардан сақтануға, өз-өзіне бақыланым жасау ұстамды, сабырлы болуларына бұл жұмыстың берері мол. Аталған зерттеулердің басым бөлігінде тектілік сөзі анық қолданбаса да оның анықтамалары мен белгілері арқылы тектіліктің қазақ менталитетінің бір қыры болғаны меңзеледі. Тектілік мәнінің тереңде жатқаны, адамның түп нәсіл, ата-бабасының болмысын білдіретін ұғым екені бағамдалады. Яғни, жоғарыда аталған еңбектерден тектің физиологиялық тұқым қуалау, ұрпақтың сапасын көрсететін белгі екендігін байқауға болады. Демек, әр азаматтың жеке басының тектілігі - халықтың тектілігіне иманент. Оған кірпіш болып қаланатын бөлік. Мәселен, Абылай ханның ұрпақтарынан тектілік

теоремасы айқын көрініс тапқан: Кенесары мен Әлихан Бөкейхан, Шоқан Уәлиханов, Шота Уәлиханов болып тізбектеліп кете береді. Әбілқайыр хан, Олжабай батыр т.б. ұрпақтары да осы тектілік феноменіне дәлел бола алады.

Текті зерттеу Америка, Еуропада 19-ғасырда қанат жайса, қазақ халқында ол өмірлік, тұрмыстық тәжірибеде ежелгі заманнан-ақ жазылмас қағидаға айналған құбылыс. Керек десеңіз, тектілігінің биологиялық түбірі бар екенін 14-15 ғасырларда ғұмыр кешкен ғұлама, шипагер Өтебойдақ Тілеуқабылұлы да жазған. Ол: «Адам заты, тіршілігі, тоғалығы, мінсіз бітістігі әуелде ата-анада жаралмақ, одан туылған ұрпаққа жалғаспақ. Алланың адам затын жаратқандағы берген ең зор бағы, бақыты, дәулеті – тек қана мінсіз бітістік. Міне, бұл – тұлғалық, мүшелік мінсіздік. Мінсіздікте, тұлғалық тоғалық ніл – қан. Мінсіздікте, тұлғалық тоғалық ширама – арқау. Міне, бұлар – тұлғалық бітістік, мінсіздік толықтық» [8]. Ұлы дала ғұламаларының өкілі Европа 19-ғасырда жаңалық деп тапқан теорияға 5 ғасыр бұрын анықтама беруі тектіліктің халқымыздың тұрмыстық заңдылықтардан, өмір тәжірибесі арқылы бойына әбден сіңісті болған түсінік екені айқындалады. Бұл – тың теорияның баршасын Еуропадан күтетін стереотипті жоюға қажет дәлелдердің бірі десек қателеспейміз.

Ғылыми әдебиеттерге жасалған талдау-жинақтау барысы этникалық білім мен тәрбие, этно-мәдениет саласынан бірқатар іргелі және қолданбалы еңбектердің орындалғанын көрсетумен бірге, оның жоғары оқу орнының білім мазмұнындағы этникалық компоненттердің бүгінгі қоғам талабына қарай әлі де болса терең, тиянақты зерттеле қоймағанын дәлелдеді. Демек, бүгінгі жоғары оқу орнында білім мазмұнындағы этникалық компоненттердің бірі тектілік теориясын енгізу іске асырылмауы тақырыпты «Этнопедагогикалық білім мазмұнындағы тектіліктің педагогикалық негізі» деп таңдауымызға себеп болды.

Мақаланың мақсаты: жоғары оқу орнының білім мазмұнындағы тектіліктің шығу алгоритмінің теориялық негізін анықтау және оны тәжірибеден өткізу.

Нысаны – жоғары оқу орнының білім мазмұнындағы тектіліктің шығу алгоритмін анықтау үдерісі.

Пәні – жоғары оқу орнында білім мазмұнындағы тектіліктің шығу алгоритмінің теориялық негізі.

Гипотезасы: егер жоғары оқу орнында білім мазмұнындағы тектіліктің шығу алгоритмі жеті атадан тұратыны анықталса, оның алгоритмі жіктелсе, ондағы басымдық және қалыстық тұстары сараланса, онда студенттердің тектілік жайлы білімдері қазіргі заманауи мүддесіне сай құрылуына қолайлы жағдай туғызылады.

Міндеттері:

1. Жоғары оқу орнындағы білім беру үдерісінде жеті атаның алгоритмін анықтау;
2. Жоғары оқу орнында білім беру мазмұнына енгізуде тектіліктің алгоритмінің мәнін айқындау;
3. Жоғары оқу орнында білім мазмұнында жеті атаның басымдық тұстарын саралау;
4. Жоғары оқу орнында білім мазмұнында жеті атаның қалыстық жағын жіктеу.

Зерттеу материалдары және әдістері. Тектілік тақырыбын зерттеу мәселесі бойынша ғылыми психологиялық-педагогикалық және арнайы әдебиеттерді теориялық талдау, моделдеу, қорыту, сауалнама, тест, бақылау, эксперимент, эксперименттік мәліметтерді өңдеу әдістері қолданылды.

Этностың тектілік, генезистік тәсілі шетелдік ғалымдар Г.Виноградов, Г.Н. Волков, Ю.В. Бромлей, М.М. Бахтин, В.С. Библер, В.М. Семенов, Л.Н. Гумилев, В.И. Вернадскийдің еңбектерінде көрініс тапса, отандық ғылымда А.Байтұрсынов, Ж.Аймауытов, С.Кенжеахметұлы, А.Сейдімбек, С.А. Ұзақбаева, К.Ж. Қожахметова, Қ.Б. Жарықбаев, С.Қалиев және т.б. ішінара зерттеді.

Этнопедагогика ғылымы халықтық педагогикадан бөлініп шықпай тұрғанда, 20-ғасырдың 26-жылы Г.Виноградов [9] «Народная педагогика» тақырыбына ғылыми еңбек арнады. Мұнда әр ұлттың халықтық тәлім-тәрбиесі, сананы табиғи болмысқа қатысты онтологиялық тұғырды сан ғасырлар бойы ұрпақтан ұрпаққа ауысуына жуық өркендету, сол ұлтқа бағзы заманнан үйреншікті бейімділікті радикалды мәнде бірден өзгеріске түсіру ұлтаралық, халықаралық түсінбеушілікке ұрындырар жағдайдан сақтайтынына бұл ғылыми еңбектің атқарар рөлі зор демекпіз. Яғни, аталған зерттеу жұмысы педагогика ғылымындағы тектілік тақырыбын ішінара қозғаған алғашқы еңбектердің бірі деуге негіз бар.

1974 жылы Г.Н. Волковтың «Этнопедагогика» [10] атты ғылыми зерттеу еңбегі жарияланды. Халықтық педагогика ғылымының жүйеленуіне ауқымдық тұсының шегін ажыратудың қиындық

келтіретінін ескерген зерттеуші оның ең кемі 4 ғасырда екшелген, озықтық мәндегі заңдылықтары мен қағидаларын, дәстүрін, салттарын, ырым-жоралғыларын жүйелеп, оны ғылыми-әдіснамалық негізде дәйектеп ұсынғаны ғаламдағы ұлт ретінде жойылуға кедергі келтірер ұсақ ұлттарға аталған ғылыми зерттеудің 21-ғасырда да көкейкестілігі жойылмағаны белгілі. Бұл еңбекте де ара-тұра тектілік ұғымы көрініс беріп, оның анықтамалары мен шарттары талданды.

С.Кенжеахметұлының [11] 1994 жылы «Қазақтың салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары» тақырыбында жарық көрген зерттеуі салттың дәстүрдің ерекшеліктерін жіктеп, түзілімге салып айқындаған. Бұл жұмыстың құндылығы ұсынылған тұжырымдаманың бір тірегі болғаны және этнопедагогиканың салаларын ажыратып, әрбір категория – тезаурусты өз орнымен қолдануға пайдасы ерекше. Аталған сүбелі ғылыми – ресми еңбектер этнопедагогиканың бірталай ішкі бөлігін құраушы нысандары, оның ішінде тектілік мәселесі ішінара көтерілді.

Жалпы тектілік кездейсоқ пайда болмайтынын жоғарыда айтып өттік. Ол адамға ата-бабасының ізгі қасиеттері, парасаты, ділі, адамгершілігі рухани байланыс арқылы жалғаса беріледі.

Тектілер – ұлттық мүдде үшін жан салатындар, халықтың жүгін арқалағандар. Ұлтының жақсылығы мен аяулысын, парқы мен қадір-қасиетін бағалай білетін жандар. Ел өміріне бейжай қарамай, халқы үшін сынақтарға көнетіндер.

Тексіздер – адамгершіліктен ада, нәпсіқұмар, жаман жолмен жанасып, ұлтының әдет-ғұрпына мұрын шүйіре қарайтындар. Уәдеге салақ, жалтақ, жағымпаздар. Кейде осындай ар мен намыс, ұят атты үш арда қасиеттен жұрдай тексіздер өзінің түймедей жетістігін түйедей етіп көрсетіп, өтірікшыны аралас аңыз ойлап тауып өзінен жасанды текті адам жасауға құмартады. Бұл қазіргі қазақ қоғамында белең алып отырған жағымсыз әрекет. Әрине, мұндай тыраштықтан шынайы тектілік шықпайды. Бірақ қоғамдағы тектілік туралы түсінікке сызат түсіреді.

Тектілік ұғымымен жеті ата, шежіре түсініктері қатар жүретіні белгілі. Президенті Қ.Тоқаевтың ұлттың тектілігін кейінгі ұрпаққа аманат ретінде жеткізудің амалын «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» мақаласында көрсетті. «Әрбір халық өзінің арғы-бергі тарихын өзі жазуға тиіс. Бөтен идеологияның жетегімен жүруге болмайды. Ұлттық мүдде тұрғысынан жазылған шежіре ұрпақтың санасын оятып, ұлттың жадын жаңғыртуға мүмкіндік береді» [12].

Асан қайғы абыздың: «Жеті атасын білген ұл, жеті жұрттың қамын жер. Өзін ғана білген ұл, құлағы мен жағын жер» [13] деген пәлсапалық тұжырымынан байқағанымыз не? Оның жауабын біздер жеті атасының тазалығын, бір-біріне деген мейірімділігін, тақуалығын, жаратушыдан қаймығып жүретұғынын, жұғымдылығын, адал еңбекті кәсіп ететін және т.б. асыл құндылықтарға ие болғанын кейінгілердің пайымдап, тектілікке сызат түсірмеу жағының қамын ойлау міндеті жүктелгеніне Асан қайғы тоқталып отыр.

Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде «текті» сөзіне мынандай анықтама берілген. «Шыққан тегі бір тұқымдас» [14]. Осыған қарағанда қазақ қыз таңдағанда арғы алты атасының кімдер екеніне зерттеу жүргізіп, тегі таза, жақсы, жері, әулеті үлгілі, өнегелі, аузы дуалы» деген бағаммен таңдаған.

Келін түсіруге тектіліктің атқарар ролі зор болып, бір звеносында күйеусіз өмірге бала әкелсе, оның қызына одырая қарау, «жеті атаға, сүйекке таңба түсірді» деген жаман атқа ие болып, ондай адамдарды шеттету дағдысы белең алған. Тектілікке көлеңке түсірмеуде, Құнанбайдың Алшынбаймен [15] құдаласуы, Ділдәдай арудың Ақылбай, Әбдірахман, Мағауия сияқты абзал балаларды өмірге әкелуімен түсіндіріледі.

Бұндай заңдылық тек тән тазалығын ұстану тұрғысында емес, тұқым сабақтастығының сапалық тұсының жоғары дәрежеде болуына ұдайы қам жасаудың нәтижесі екені байқалды. Бұны тектілікті ажыратар индикаторы деп қабылдаған орынды болмақ. Жоғары оқу орнындағы білім мазмұнына жоғарыдағы тұжырымдарды толық қамту мәселесі қарастырылды.

Қазақтың тектілікті сақтау үшін жеті атаға дейін қыз алыспау заңдылығы туралы көрнекті ғалым А.Сейдімбек: «Бұл үрдісті қалыптастыруда олар мейлінше мол өмірлік тәжірибе жинақтап, эмпирикалық жолмен-ақ өздерінің эвгеникалық (тектілікке ұмтылу) зердесін таңқаларлық биікке көтере алған. Жеті атаға дейін қыз алыспау дәстүрінің қылдай ауытқымауын әрі қырағылықпен, әрі қаталдықпен қадағалап отырған. Еңлік пен Кебектің, Қалқаман мен Мамырдың аралары төрт-бес ата болғанына қарамастан, олардың бір-біріне деген сүйіспеншілігі елдіктің шырқын бұзатын ауыр қылмысқа баланып, қатал жазаға ұшырайтыны да содан» [16].

Осы заңдылықты қатаң ұстанудың арқасында қазақтың тектілік феномені бұзылмай, ұрпағы сапасызданбаған. Демек аталған салт-дәстүрдің әлеуметтік маңызы орасан.

Бұл орайда бұрынғы социализм кезіндегі идеологияға ыңғайланып ұсынылған тек жайлы негізсіз тұжырымдар толықтай дерлік жаңа дүниетаныммен берілуі мақалада қарастырылды.

Нәтижелері және талқылау. Қазақ халқының өзіне тән осынау тектілік шарттарын ұлттық бренд десек артық емес. Әлемнің кейбір елдерінде мемлекеттік деңгейде енді көтеріліп, туысқан адамдардың бір-біріне үйленбеу мәселесі жалпыұлттық мәселеге айналып отырса, қазақ халқы сан ғасырлар бұрын жазылмаған заңдылық етіп шегелеп қойған. Сорақылық пен азғындық деп есептеліп, қатаң жазаға түскен.

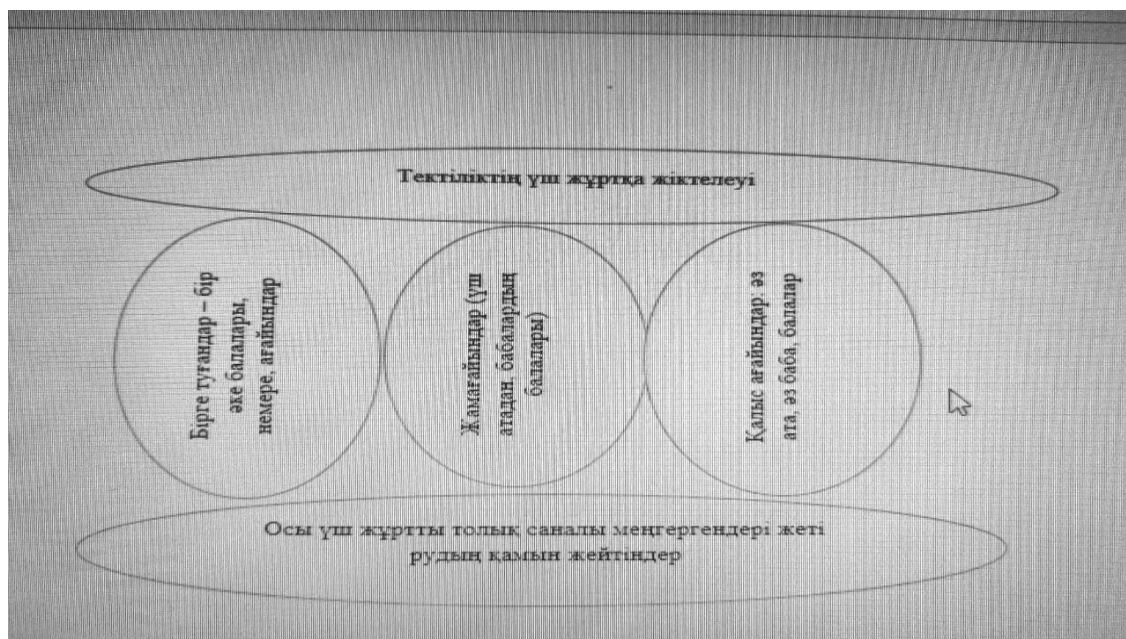
Тектілікке мән беру қазақ өмірінде күн тәртібінен түспей келеді. Бұл күнге дейін «зәузат» ұғымы ауызекі тілде қолданып келеді. «Зәузатымен олар дұрыс адамдар емес» деген сөз тіркесін бала кезімізден үлкендерден ауық-ауық естіп қалатынбыз. «Зәузат» ұғымы: бала, немере, шөбере, шөпшек, немене, туажат, жүрежат, жұрағат секілді аталымдарды түзілімдеген. Бұл жеті атадан тарайтын болашақ ұрпақтың өкілдері болып есептеледі. Қазақтың санасында ұрпағының мың жыл жасауына тілек тілеуі, оған барлық болмысымен беріліп қызмет етуі өзімшілдік, мақтаншақтық, өрескелдік, мал шашпақтық, мақтан қушылық секілді көлеңкелі мінез-құлықтан аулақ ұстауына қозғаушы күш болған.

Білім мазмұнында өмірбаяндық тағылымды зерттеу нысанына жатқызсақ, қазақ халқында бұл ауызша күнделікті өмір дағдысына айналғанына мән берілген. Баласына әкесі ата-бабасын ғана айтып қоймай, олардың қандай географиялық өлкені қоныстанғанын руына, басқа жұртқа нелерімен сыйлы болатынын ерінбей, ұқпағанына қайта айтқызып, оған сөзін жеткізетіні – таптырпайтын тәрбие құралы. Сананың ізгілікті бағытқа түсуіне бұл этникалық компоненттің берері мол. Әкенің осындай ұлан-ғайыр жүргізетін жұмысын біздер төмендегідей матрица мен ұсынуды жөн көрдік. Бірге туғандар: бала, немере, шөбере, шөпшек.

Аталған 4 алгоритммен ұсынылған индикатор – әкенің, ананың ең жақын ұрпақтары. Бұл төрттікте әке ұзақ ғұмыр сүрсе, шөпшекке дейін бірінші кезеңге жетіп, немереге, шөбереге, шөпшекке «ата» мәртебесіне жете алатыны байқалды. Екінші кезеңдегі индикаторы - немене, туажат.

«Әке» мәртебесіне «ата» дәрежесінен ажырап, «жеті атаның» санатына жататыны анықталды. Үшінші кезеңдегі индикатор – «жүрежат», «жұрағат».

Екі ұғым бір мағынаға ие болып, алдыңғы «әке», «ата» мағынасынан алыстай түсетіні білім мазмұнында айқындалды.

а1 – Сурет. Тектілікті ажыратудың индикаторы

Туысқандық мейірімде «бармақ басты, көз қысты» сияқты бояма қылықтар болмаған. Тектіліктің тағы бір ерекше белгісі – мейірімділік шуағы. Бұндай отбасылық рәсім әулеттегі ыждаһатты ынтымақтастылықты ұстап, бірліктің өмірдегі олар құндылығын бағалай білген. Туыстықтың бір индикаторы өзінің өмір сүріп тұрған жеріне асқан сүйіспеншілікпен, оған қамқорлықпен, аялай білер алақанымен қарым-қатынасқа түскен. Адамға игілік берер Жер-Ананың күннен-күнге жайнай түсуіне әрбір тұлға өз үлесін қосуы міндет екені тектіліктің ерекше кірпияздығын көрсетер амалы болып саналған. Л.Н. Гумилевтің [17] «этноценоз» ұғымын этнология және антропология тұрғысында қарастырып, В.И. Вернадскийдің [18] «биосферасының» «тіршілігіне әсер етер қуаты» деген ғылыми жаңалығы қазақ елінің тектілігіне үндес келеді.

Тектіліктен текті ұрпақты өмірге әкелуде аналардың атқарған жүгі жеңіл болмаған. Құрсақтағы болашақ сәбидің кім боларын алдын-ала тани алатын әрекеттер ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келгені заңдылық. Оның түрлері: ырым-тыйым, рәсім, ұлағат А.Байтұрсынов [19] өзінің еңбегінде: «ырым етсең, адал ет, жамандықтан аман ет» деген ниет ету үдерісінің ғылыми мәні бар екенін дәлелдеген. Адал ниетпен жасалған, зікір салу ырымы біздерге де жетті.

Сезімнің нұрлы бақытқа бұрылуына сөз құдіретінің атқарар ролі жайлы А.Байтұрсыновтың тұжырымдары өте пайдалы екені студенттерге білім беру мәселесінде ескерілді. Өмірге құлшындыру міндеті бала тәрбиеленетін отбасының міндеті екендігіне өзінің еңбектерінде А.Байтұрсынов дәлелдер келтірген. Тектіліктің жалғасын табудың тағы бір шарты – жүкті жас келінге ақ биенің кешкі саумалын ішкізіп отырғаны. Жас ананың көңілі рахат сезімінде болуына жан-жақты қам жасалған. Мұнан басқа тыйымды, ырымдарды төмендегі түзілімнен байқауға болады:

1. Жастар келіннің өмірге құлшынысын оятар әуезі құлаққа жағымды, байсалды, ырғақты сөздері ізгілікке құрылған ән айтып, күй тартады.

2. Құмның өте майда түрін жинап әкеліп, келінді оның үстінен жалаң аяқ жүргізеді.

3. Айлы түнде, желі жоқ уақытта табиғи суға шомылдырады.

Жоғарыдағы ырымдардан келіннің ойында жағымды сезім қалуына қолайлы жағдай туғызылып, оның ештеңеге алаңдамай, жүрегіне салмақ түсірмеу жағы қадағаланатынына сол отбасы мүшелері, көршілері, ауыл адамдары қолайлы жағдай туғызып отырған.

Осының өзі өмірге келер сәбидің тектілігіне нұсқан келтірмей, сол заңдылықты дұрыс атқару міндетін байқау қиын емес. Ырымнан басқа тыйым салу үдерісін келін толықтай дерлік орындауы қатты бақыланымда болған. Оның түзілімі келесідей:

1. Жүкті келінге көлденең жатқан жіп, арқан, бауды аттап өтуіне тыйым салынған; (Оның себебі, баланың кіндігі мойнына оралып қалады деп есептеген).

2. Жүкті әйелге шашын кесуге болмаған; (бағы таяды деп есептеген).

3. Жүкті әйел хайуанды (итті, мысықты және т.б.) тебуіне рұхсат етілмеген; (себебі баласының арқасына жүн өседі, өзінің белі ауырады деген).

4. Бала емізгенде, келіндер орамал тартуды заңды деп есептеген.

5. Бөгде және отбасы адамдарының алдында келіндерге сәбилерін ашық омыраумен емізуге тыйым салынған.

6. Бала есейгенде туған жеріне аунату, кіндік қаны тамған жерін көрсету, жұртын таныту; (Бұл туған жерге деген сүйіспеншілігін ояту).

7. Тыйым рәсімдерін орындау міндеті ежелер мен абысындарға жүктелген.

Тектілік қасиет еңбексіз жүзеге аспайтынын аталған ырымдар мен тыйымдарсыз мүмкін еместігіне жоғарыдағы ұсынылған түзілімдерден аңғару қиын емес.

Тектілікке мезгілдің 4 түрінің әсерін өз өлеңдері мен әңгімелерінде жазбаған ақын-жазушылар жоқ. Ыбырай Алтынсарин, Абай Құнанбайұлының және т.б. көрнекті қаламгерлердің шығармаларын мектеп қабырғасында «табиғат» сыңайында оқу әдетке айналған.

Қазақ «қазақ елі» болмай, алты алаш тұсында да «шыққан тегі», «арғы тегі» деген ұғым – каторгияларға мән беріп, одан сол адамның кім екеніне топшылау жасап, осал тұсы мен мықтылық жағына байыппен қарап, өзінің құрып алған бейнесіне сәйкес қарым-қатынас жасаған. Этнопедагогика ілімінде бірталай мәселелер қарастырылған. Нақтылап айтсақ, Ж.Аймауытов «Ой сандығы», «Жұлма-жад», «Пәлсапалық жад», «Соқыр сезім», «Саңылау сезім» және т.б. мәселелердің ғылыми-психологиялық негіздерін ұлт ерекшелігіне сәйкес зерттеген.

Жоғарыда талданған еңбектерден байқағанымыз «Жеті ата» алгоритмін сақтап, тектіліктің түзілімін түп нұсқасында сақтау социалистік мәртебедегі мемлекет кеңістігінде мүмкін болмағаны байқалды. Салдарынан өзінің жұртынан адасып қалған ұрпақ отау құру барысында кім кімге үйленіп жатқанын білмейтін жағдайға ұшырап, келесі ұрпаққа сенімі бұлдыр екені анықталды.

Атасының немересі текті жұрттан екені жайлы ойлау үдерісінің жоқтығы мен оның ізгілікті жан болуы арасында қайшылықтар туындайды.

«Текіден текті туады, тектілік тұқым қуады» деген қазақ. Тек - ұлттың өзін-өзі сақтап қалуының заңдылығы. Тексізденген ұлтты кез-келген басқа этнос басып, жаулап алады. Ол ұлт тарих сахнасынан жойылып кетеді.

Ал елді ел қылатын - тектілер, яғни ұлттың элитасы. Қазақ оны «игі жақсылар», «сүттің бетіндегі қаймағы», «сорпаның бетіндегі майы» деген тәрзді теңеулермен анықтайды. Текті ұрпақтың таралуы, қазақтың ұсақталмауы ерте замандарда жазылмаған заңдылық, кәдімгі саяси институт рөлінде қызмет атқарған.

18-ғасырда өмір сүрген Ақтамберді жыраудың: «Елден елді аралап, текіден текті саралап, бегілердің қызын айттырсам, нұсқасын байқап шамалап» [13] деуі осының дәлелі.

Ұрпақты асылдандыру түсінігі бірінші орында тұрған заманда қазақтың сапасы үнемі артып отырды. Оған қазақ батырлары мен саяси қайраткерлерінің, ақындар мен жыраулардың, ғалымдардың ата-тегі дәлел. Мәселен, он сан орта жүзге ұран болған, «Олжабай есен болса ел аман» деген ұранға айналған баһадүр Олжабай батыр Толыбайұлының ата-бабасы мен өзінен тараған ұрпақтар.

Айдабол – 13 жасында би болған.

Малқозы – Батыр.

Толыбай – Батыр, 1723 жылы «Ақтабан шұбырындыда» босқан елді жаудан қорғап жүргенде оққа ұшады.

Олжабай – Он сан орта жүзге ұран болған батыр, қолбасы.

Олжабайдан Жаяу Мұса мен Әлкей Марғұлан, Олжас Сүлейменовтің тарауы дәл осы тектің мықтылығы.

Ал Құнанбайдан Абайдың дүниеге келуі оның қанындағы, тегіндегі қасиеттердің басымдығының нәтижесінде деген пікірді ғалымдар жиі айтады. Абай сынды алып ой иесінің тобықтының ішіндегі шынжыр балақ, шұбар төс тұқымнан туғандығына кезіндегі қызыл саясат көңіл бөлдіртпеді. Құнанбайдың: «Әй, Абай! Мақтағыш болсаң, алдымен мені – Құнанбайды мақта! Өзімнен асырып мен сені тудырдым. Ал, сен мықты болсаң, өзіңнен асырып ұл тудыр. Содан кейін мақтанарсың, шырағым» [15] – деп ширьға тіл қатуының өзінде ұлт танымындағы тек туралы түсініктің терең мағынасы жатыр.

Тамыры тектіліктен нәр алатын асылдың ұрпақтары: Шоқан Уәлихантегінің, Жүсіпбек Аймауытұлының, Әлихан Бөкейханұлы, Қаныш Имантайұлы, т.б. көптеген ұлт ұлыларының бәрі қазақтың тектілік саясатынан, тектілік ілімінен туған құбылыстар.

Жеті атаның қалыстық жағы да көрініс беретін тұстары бар. «Жаманнан жақсы туады адам айтса нанғысыз, жақсыдан жаман туады бір аяқ асқа алғысыз» деген қазақтың мақалы да осыған дәлел. Егер ер текті болып, тексізден әйел алса, одан туған ұрпаққа қылау түседі. Тектілікке нұқсан келеді. Керісінше әйел текті, еркек тексіз болса да аталған жағдай орын алады. Сондықтан мықты ұрпақтың дүниеге келуіне екі жақтың да салмағы тепе-тең. Тіпті «Жігіттің жақсысы нағашыдан» деген түсінікке сүйенсек, нағашы жұрттың салмағы басымдау екені көрінеді. Әйел адам тәрбиесінің, тегінің маңызы зор.

«Түбіне қарай бұтағы, тегіне қарай ұрпағы», «тектен нәр алған тозбайды», «тұлпардың тұяғы, сұңқардың қияғы», «тегінде бар тектілік», «тектілік тұқым қуады», «текті жердің тұлпар ұлы», «тегі мықты», «тегі таза», «тегіне тартқан», «асылдың қияғы», «тектінің тұяғы», «жақсының көзі», «асылдың сынығы». Бұл қазақ танымындағы тектілікке қатысты бағамдар. «Жаманнан жақсы туса – теңі болмас, жақсыдан жаман туса – емі болмас» дейді тағы ұлттық философия.

Жоғары оқу орнының білім алушылар арасында білім мазмұнына енгізілген тектіліктің шығу алгоритмінің теориялық негізінің деңгейін анықтау үшін тәжірибе өткіздік.

Аталған экспериментте студенттер 7 атасын тізбектеуі шарт болды. Экспериментке 150 адам қатысты. Оның 75-і бақылау тобына, 75-і эксперимент тобына қатысты.

Тәжірибелік–эксперимент жұмысының алғашқы кезеңі – анықтаушы.

Анықтаушы кезеңнің мақсаты: студенттердің «жеті ата» жайлы түсініктерін айқындап, деңгейліктерін шығару. Қайталаным, эмпирикалық, эвристикалық, проблемалы-зерттеушілік, шығармашыл, креативтік аталымдарымен жіктелген өлшемдіктерді негізге алдық.

Бұл кезеңдегі тәжірибеге мынадай міндеттерді дифференциацияладық:

- Тектіліктің шығу алгоритмінің теориялық негізін анықтауда студенттердің ішкі интеллектуалды әлеует жиынын зерделеу, талдау деңгейлерін жіктеу;

- Білім алушылардың жеті ата, тек мәселесін білуге деген құлқын, азаматтық ұстанымын айқындау;

- Сабақ барысында білім алушылардың тектануға көзқарастарын кеңейтіп, ұлттық танымын тереңдету.

Сабақ үдерісінде студенттердің көрсеткіші: 50% студенттер жеті атасын білмейтін болып шықты, 10% тізбектей алды, ал 40% үш атасына дейін ғана айтты.

Анықтаушы кезең экспериментінің көрсеткіші жоғары оқу орнының білім мазмұнына енгізілген тектіліктің шығу алгоритмін білудегі теориялық негізі өте төмен деңгейде екенін көрсетті. Оны 1 кестеден байқай аласыздар.

Кесте 1 Студенттердің жеті атасын білуі

Деңгейліктері	Эксперимент тобының анықтаушы кезеңінің бастапқы көрсеткіші	Эксперимент тобының анықтаушы кезеңінің соңғы көрсеткіші	Бақылау тобының анықтаушы кезеңінің бастапқы көрсеткіші	Бақылау тобының анықтаушы кезеңінің соңғы көрсеткіші
Қайталаным	70 %	90%	50%	61%
Эмпирикалық	5%	21%	3%	7,5%
Эвристикалық	2%	8,5%	0%	0,91%
Проблемалық-зерттеушілік	8,8%	12,5%	7%	7,5%
Шығармашылық	5,6%	9,5%	4,9%	3,5%
Креативтік	2,5%	3,9%	2%	0%

1. Жеті атаның тазалығын сақтаудың қандай алгоритмдік жіктемесі бар ?
2. Тектіліктің тұқым сабақтастығына ықпалы мен сапалық тұсы жайлы қандай тұжырымдар таныс?
3. «Зәузәт» ұғымының алгоритмдік тәртібін құра алсыз ба ?
4. Тектілікке географиялық жағдайдың әсері жайлы кімдер зерттеу жүргізген? Олардың еңбектеріндегі «Жер-Анаға» сүйіспеншілік мәселесі қалай зерделенген?
5. Тектіліктің санаға тигізер оңтайлы тұстарын алгоритмдей аласыз ба?
6. Бұрым, тыйым сөздердің тектілікке тигізер қандай ықпалы бар?
7. Төрт мезгілдің адам адам санасының ізгілікті ұстанымда болуына әсер ететін қандай еңбектерді, шығармаларды білесіз?

Жоғарыдағы сауалдарға анықтаушы кезеңнің бастапқы және соңғы нәтижесінің қорытындысы анықталды. Бақылау тобына 150 студенттің 38-і, эксперимент тобына 37-і қатысты. Эксперименттің анықтаушы кезеңінің ортаңғы тұсы өткізілмей, соңғы кезеңі алынды.

Қайталаным деңгейінің бастапқы кезеңінде эксперимент тобы 70 %, бақылау тобы 50%, ал соңғы кезеңінде, біздердің тектілікке қатысты ұсынылған материалымыздың нәтижесінде, білім мазмұнының студенттерге қабылдану деңгейлері бақылау тобында 61%, эксперимент тобында 90% болды. Эмпирикалық деңгейде бақылау тобы 3%-дан 7,5%-ке өссе, эксперимент тобы 5%-дан 21%-ға көтерілді. Демек, 16 пайызға жоғарылады.

Анықтаушы кезеңнің проблемалық-зерттеушілік деңгейінде эксперимент тобының бастапқы көрсеткіші 8,8% болса, соңында 12,5%-ға, ал бақылау тобының бастапқы көрсеткіші 7%-дан 7,5%-ке өсті.

Аталған эксперимент барысында бақылау тобының шығармашылық деңгейі 1,4 %-ға төмендесе, эксперимент тобының деңгейі 3,9%-ға көтерілді. Ал креативтік деңгейі эксперимент тобында бастапқы 2,5%-дан, соңында 3,9%-ға артты. Ал бақылау тобында керісінше 2%-дан, 0%-ға құлдырады. Қалыптастырушы кезең экспериментінің көрсеткіші төмендегідей.

Кесте 2. Студенттердің жеті атасын білуі

Деңгейліктері	Эксперимент тобының қалыптастырушы кезеңінің бастапқы көрсеткіші	Эксперимент тобының қалыптастырушы кезеңінің соңғы көрсеткіші	Бақылау тобының қалыптастырушы кезеңінің бастапқы көрсеткіші	Бақылау тобының қалыптастырушы кезеңінің соңғы көрсеткіші
Қайталаным	60 %	72,5%	70,7%	86%
Эмпирикалық	10,5%	15,5%	18,5%	22,5%
Эвристикалық	6,5%	19,5%	10%	14,5%
Проблемалық-зерттеушілік	9,5%	17,5%	14,5%	22,7%
Шығармашылық	8,5%	14,7%	17,9%	21,2%
Креативтік	1,6%	16,7%	14,1%	10,5%

Қалыптастырушы кезеңінде студенттерге «Ұлттық мәдениет пен құндылықтардың тұлға санасының қалыптасуына әсері», «Жаһандану үдерісіндегі Қазақстан Республикасы азаматтарының ұлттық сипаты», «Халықтық тәлім тағылымы» атты тақырыптарда ұсынылған жұмыста тектіліктің шығу алгоритмінің теориялық негізі сынақтан өткізілді.

Тәжірибелік-экспериментальды жұмыстың қалыптастырушы кезеңінде зерттеу еңбегіміздің гипотезасын апробациядан өткізу мақсатын қойдық.

Бұндай сүбелі міндетті шешуде біздер оны жүзеге асырудың амалы ретінде жеті атаның иерархиясының тағылымын ұсындық.

Студенттердің жеті ата жайлы дүниетанымдарын игертудегі басымдық міндеттердің бірі – ойлау өнерін табиғи-биологиялық мүмкіндіктерін стохастикалық парадигма тұрғысында өркендетуге жағдай туғызу.

Бақылау тобының қайталаным деңгейі бастапқы кезеңдегі 70,7%-дан соңғы көрсеткіште 86%-ға, ал эксперимент тобында 60%-дан 72,5%-ға өсті.

Демек 12,5%-ға артық.

Эмпирикалық деңгейде бақылау тобы 18,5%-дан 22,5%-ға, ал эксперимент тобында 10,5%-дан 15,5%-ға көтерілді. Қалыптастырушы кезеңде эксперимент тобының эвристикалық деңгейі 6,5%-дан 19,5%-ға, ал бақылау тобының деңгейі 10%-дан 14,5%-ға артты.

Аталған кезеңнің проблемалық-зерттеушілік деңгейінде эксперимент тобының көрсеткіші 8%-ға, бақылау тобының көрсеткіші 8,2%-ға өсті.

Қалыптастырушы кезеңнің эксперимент тобындағы шығармашылық деңгейдің бастапқы көрсеткіші 8,5% болса, бақылау тобының бастапқы көрсеткіші 17,9%-ды көрсетті, ал соңғы көрсеткіште эксперимент тобы 14,7% -ға, бақылау тобы 21,2%-ға қол жеткізді.

Демек шығармашылық деңгейде эксперимент тобы 6,2 %, бақылау тобы 3,3 %-ға білімін көтере алды. Ал креативтік деңгейін эксперимент тобы 15,1 %-ға асқақатса, бақылау тобы керісінше 3,6%-ға құлдыратты.

Кесте 3. Студенттердің жеті атасын білуі

Деңгейліктері	Эксперимент тобының бақылаушы кезеңінің бастапқы көрсеткіші	Эксперимент тобының бақылаушы кезеңінің соңғы көрсеткіші	Бақылау тобының бақылаушы кезеңінің бастапқы көрсеткіші	Бақылау тобының бақылаушы кезеңінің соңғы көрсеткіші
Қайталаным	85,5 %	95,5%	40,5%	47%
Эмпирикалық	45,5%	57,7%	20,5%	28,5%
Эвристикалық	17,2%	20,5%	15,5%	22,5%
Проблемалық-зерттеушілік	18,2%	25,7%	18,5%	22,5%
Шығармашылық	25,5%	27,5%	19,7%	23,5%
Креативтік	10,5%	20,2%	16,8%	11,5 %

Эксперименттің бақылаушы кезеңінде эксперимент тобының көрсеткіштері ұсынылған «Тектіліктің шығу алгоритмінің теориялық негізі» тақырыбындағы білім мазмұнын меңгеруде жоғары деңгейге көтерілді. №3 кестеде «Қайталаным» деңгейінің бастапқы көрсеткішінде эксперимент тобы 85,5%-тен 95,5%-ға, ал бақылау тобы 40,5%-дан 47%-ға, эмпирикалықта эксперимент тобы 45,5%-дан 57,7%-ға, бақылау тобы 20,5%-дан 28,5%-ға артқаны көрініп тұр. Бұл кезеңде эвристикалық деңгей эксперимент тобында 3,3 %-ға, бақылау тобында 7%-ға артуы көрініс берді. Проблемалық-зерттеушілік деңгейде бақылау тобының бастапқы көрсеткіші 18,5% болса, эксперимент тобында 18,2%-ды көрсетті, ал соңғы көрсеткіште бақылау тобында 22,5% болса, эксперимент тобында 25,7%-ға көтерілді. Аталған кезеңде эксперимент тобының шығармашылық деңгейі алғашында 25,5%, соңында 27,5%, ал бақылау тобында алғашында 19,7%, кейіннен 23,5% болды. Креативтік деңгейде эксперимент тобының бастапқысы 10,5%-ды көрсетсе, соңғысы 20,2% болды. Нәтижесінде, 9,7%-ға артты. Ал бақылау тобында алғашқы көрсеткіш 16,8%-ді көрсетіп, соңғысы 11,5%-ға түсті.

Қорытынды. Жоғары оқу орнының этникалық білім мазмұнына енгізілген тектіліктің этнопедагогика компонентін алгоритмдегенде бірінші тұруының өзі оның маңыздылығының ерекше екенін аңғартады. Тектіліктің шығу алгоритмінің теориялық негізін анықтауды біздер зерттеу зерттеушілердің еңбектерінен жіктелген тұжырымдардан индикатор, көрсеткіш, өлшемдіктерді құрдық. Торайғыров университетінде өтілген (модуль университеттің базасына ұсынылады) эксперимент жұмысы 3 жыл ауқымында жүргізілді.

Екі жыл бойы өткізген эксперименттің анықтаушы, қалыптастырушы, бақылаушы кезеңдерін бастапқы және соңғы көрсеткіштері эксперименттік, бақылау топтарында сараланды.

Бақылау тобының эксперимент тобынан қалыс қалып, төмен деңгейлік көрсеткішке түсуі туралы жоғарыда талданды. Арнайы пәннің блоктарға жіктеліп, оның сараптамашының қорытылуы жұмыстың теориялық мәнін айқындап берді.

Мақаламызда тектілік қасиетінің бастауы жоғарыда келтірілген дәйектер арқылы тереңде жатқанын тәпсірледік. Ұлтымыз үшін киелі ұғым болып табылатын белгінің табиғатын ашу ізденістері тізбектелді. Тектілік ұғымын жоғары оқу орнының білім мазмұнына енгізу - үлкен маңызға ие. Түйіп айтқанда, бұл – тыңғылықты зерттеу арқылы ортаға салатын мәселе. Қорыта келгенде, тектілік - қазақтың болмысы. Ұлттық сананы қалыптастыру үшін ауадай қажет құрал.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Van Den Berge P.L. *The Ethnic Phenomenon* N.V. 1987. 18, 25
2. Бромлей Ю.В., Козлов В.И. *Этнос и этнические процессы как предмет исследования (этнические процессы в современном мире. – М.: Моек, психолог-социальн инст, Наука, 1998. – 446 с.)*
3. Ұзақбаева С.А., Қожасметова К.Ж. *Жоғары мектеп студенттеріне этнопедагогикалық білім беру тұжырымдамасы. – Алматы 1998. – 250 б.*
4. Жарықбаев Қ.Б., Қалиев С. *Қазақтың халық педагогикасының тарихынан. – Алматы: Кітап. 1992 жыл. – 450 бет.*
5. Төлеубекова Р.К. *Бала тәрбиесіндегі халықтық педагогика. – Алматы, 1994 жыл. – 105 бет.*

6. Оразбекова К.А. Иман және инабат. – Алматы, 1993 жыл. – 150 бет.
7. Табылдиев Ә. Әдеп әліппесі. – Алматы, 1997 жыл. – 130 бет
8. Тілеуқабылұлы Ө. Шипагерлік баян. Arab қарпінен көшіргендер. – К.Елемес, Д.Мәсімхан. — Алматы: Жалын, 1996.15,43-б.
9. Виноградов Г. Народная педагогика. – Иркутск 1926 г. – 210 стр
10. Волков Г.Н. Этнопедагогика. – Чебоксары 1974 год. – 200 стр
11. Кенжеахметұлы С. Қазақтың салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары. – Алматы, 1994 жыл. – 110 бет.
12. Тәуелсіздік бәрінен қымбат Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың мақаласы // «Egemen Qazaqstan» газеті, 05-қаңтар, 2021 жыл.
13. Бес ғасыр жырлайды 1-том // Алматы «Жазушы» баспасы, 1984 жыл. Құрастырғандар: М.Байділдаев, М.Мағауин.
14. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. – Алматы: «Ғылым» баспасы, 1990 жыл.
15. Әуезов М. Абай жолы. – Алматы: «Жазушы» баспасы, 1978 жыл.
16. Сейдімбек А. Қазақтың ауызша тарихы. — Астана, 2008. – 174-б.
17. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли // АСТ. – Астрель, 2005 год
18. Вернадский В. И. Монголы и Русь // Тверь. – М.: «Лань»; «Аграф», 1997 год
19. Байтұрсынов А. Шығармалары. – Алматы: «Жазушы», 1991 жыл. – 250 бет
20. Yachina, N.P., Petrova, T.N., Kharitonov, M.G., Nikitin, G.A., Zhumataeva, E.O. The method of the content selection for formation of technological culture among students based on ethnological values // [https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=Mathematics Education, 2016, 11\(1\), cmp. 211-219](https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=Mathematics Education, 2016, 11(1), cmp. 211-219).

Paidalanğan әдебиеттер тізімі:

1. I. Van Den Berge P.L. The Ethnic Phenomenon N.V. 1987 18, 25
2. Bromlei Iu.V., Kozlov V.I. Etnos i etnicheskie prosesy kak predmet issledovania (etnicheskie prosesy v sovremennom mire - M. Moek, psiholog-sosiáln inst, Nauka, 1998-446 str.)
3. 3. Ūzaqbaeva S.A., Qojahmetova K.J. Joǵary mektep studentterine etnopedagogikalıq bilim beru tūjyrymdamasy. Almaty 1998 jyl, 250 bet
4. 4. Jaryqbaev Q.B., Qaliev S. Qazaqtyñ halyq pedagogikasynyñ tarihy. – Almaty, Kitap. 1992 jyl, 450 b.
5. Töleubekova R.K. Bala tärbiesindegi halyqtyq pedagogika. – Almaty, 1994 jyl, 105 bet
6. Orazbekova K.A. İman jäne inabat. – Almaty, 1993 jyl, 150 bet
7. Tabyldiev Ä. Ädep älippesti. – Almaty, 1997 jyl, 130 bet
8. Tıleuqabylyly Ö. Şipagerlik baian. Arab qarpinen köşirgenger - K.Elemes, D.Mäsımhan. – Almaty: Jalyn, 1996.15,43-b.
9. Vinogradov G. Narodnaia pedagogika. İrkutsk 1926g. 210 str
10. Volkov G.N. Etnopedagogika. Cheboksary 1974 god, 200 str
11. Kenjeahmetuly S. Qazaqtyñ salt-dästürleri men ädet-ǵürıptary. – Almaty, 1994 jyl, 110 b.
12. Täuelsızdık bärinen qymbat Qazaqstan Respublikasynyñ Prezidenti Qasym-Jomart Toqaeptyñ maqalasy // «Egemen Qazaqstan» gazeti, 05-qañtar, 2021 jyl.
13. Bes ǵasyr jyrlaidy 1-tom // Almaty «Jazuşy» baspasy, 1984 jyl Qūrastyrǵandar: M. Baidılдаев, M. Maǵauin.
14. Qazaq tiliniñ tüsındırme sözdıǵı // Almaty «Ǵylym» baspasy, 1990 jyl
15. Äuezov M. Abai joly // Almaty «Jazuşy» baspasy, 1978 jyl
16. Seidimbek A. Qazaqtyñ auyzsa tarihy. – Astana, 2008. 174-b.
17. Gumilev L. N. Etnogenez i biosfera Zemli // AST, Astrel, 2005 god
18. Vernadski V. İ. Mongoly i Rüs // Tver. – M.: «Lean»; «Agraf», 1997 god 19.A. Baitürsynov Şyǵarmalary // Almaty, «Jazuşy», 1991 jyl, 250 bet
19. Yachina, N.P., Petrova, T.N., Kharitonov, M.G., Nikitin, G.A., Zhumataeva, E.O. The method of the content selection for formation of technological culture among students based on ethnological values // [https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=Mathematics Education, 2016, 11\(1\), str. 211-219](https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=Mathematics Education, 2016, 11(1), str. 211-219)

ЖОҒАРЫ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНАН КЕЙІНГІ БІЛІМ: МӘСЕЛЕЛЕР, ЖАҒАШЫЛДЫҚ, ДАМУ БОЛАШАҒЫ ВУЗОВСКОЕ И ПОСЛЕВУЗОВСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ПРОБЛЕМЫ, ИННОВАЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

МРНТИ 14.35.01

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.07>

Мовкебаева З.А.¹ Ахметова А.Е.^{2*}

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Алматы, Казахстан

²Павлодарский государственный педагогический университет
Павлодар, Казахстан

СОЗДАНИЕ УСЛОВИЙ ДЛЯ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ В КАЗАХСТАНСКИХ ВУЗАХ

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы создания в вузах специальных условий для обеспечения права людей с инвалидностью на получение качественного профессионального образования в вузах.

С целью определения перечня оптимальных специальных условий в вузах для качественного обучения студентов с инвалидностью, в соответствии с поручением Департамента высшего и послевузовского образования Министерства образования и науки Республики Казахстан было организовано изучение опыта казахстанских вузов по созданию таких условий. Анализировалось состояние процесса обучения студентов с инвалидностью в казахстанских вузах, применяемые по отношению к ним льготы, разработка нормативных документов по инклюзивному образованию, кадровое обеспечение, доступность зданий, материально-техническое и учебно-методическое обеспечение учебного процесса, адаптированные к психофизическим особенностям студентов с инвалидностью, а также уровень вовлеченности студентов с инвалидностью в социально-культурную деятельность вуза и др.

Было определено, что в казахстанских вузах проводится определенная работа по созданию специальных условий, однако для нее характерно некоторое отсутствие системности и комплексности.

Ключевые слова: студенты, инвалидность, специальные условия, доступность, инклюзивное образование.

З.А. Мовкебаева¹, А.Е. Ахметова²

¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

²Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА МҮГЕДЕКТІГІ БАР СТУДЕНТТЕРДІ ОҚЫТУҒА ЖАҒДАЙ ЖАСАУ

Аңдатпа

Мақалада мүгедектігі бар адамдардың жоғары оқу орындарында сапалы кәсіби білім алу құқығын қамтамасыз ету үшін жоғары оқу орындарында арнайы жағдайлар жасау мәселелері қарастырылады.

Мүгедектігі бар студенттерді сапалы оқыту үшін жоғары оқу орындарында оңтайлы арнайы жағдайлар тізбесін айқындау мақсатында Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім департаментінің тапсырмасына сәйкес қазақстандық жоғары оқу орындарының осындай жағдайлар жасау жөніндегі тәжірибесін зерделеу ұйымдас-тырылды.

Қазақстандық жоғары оқу орындарында мүгедектігі бар студенттерді оқыту процесінің жай-күйі, оларға қолданылатын жеңілдіктер, инклюзивті білім беру бойынша нормативтік құжаттарды әзірлеу, кадрлармен қамтамасыз ету, ғимараттардың қолжетімділігі, мүгедектігі бар студенттердің психофизикалық ерекшеліктеріне бейімделген оқу процесін материалдық-техникалық және оқу-әдістемелік қамтамасыз ету, сондай-ақ мүгедектігі бар студенттердің әлеуметтік-мәдени қызметке тартылу деңгейі талданды.

Түйін сөздер: студенттер, мүгедектік, арнайы жағдайлар, қол жетімділік, инклюзивті білім беру.

Z.Movkebayeva¹, A.Akhmetova²

¹Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

²Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan

CREATION OF CONDITIONS FOR TRAINING STUDENTS WITH DISABILITIES IN KAZAKHSTAN UNIVERSITIES

Abstract

The article discusses the issues of creating special conditions in universities to ensure the right of people with disabilities to receive high-quality professional education in universities.

In order to determine the list of optimal special conditions in universities for high-quality education of students with disabilities, in accordance with the instructions of the Department of Higher and Postgraduate Education of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, a study of the experience of Kazakhstani universities in creating such conditions was organized. The state of the learning process of students with disabilities in Kazakh universities, the benefits applied to them, the development of normative documents on inclusive education, staffing, accessibility of buildings, logistical and educational-methodical support of the educational process adapted to the psychophysical characteristics of students with disabilities, as well as the level of involvement of students with disabilities in the socio-cultural activities of the university, etc. were analyzed.

It was determined that some work is being done in Kazakh universities to create special conditions, but it is characterized by a certain lack of consistency and complexity.

Keywords: students, disability, special conditions, accessibility, inclusive education

Введение. Сегодня в Республике Казахстан уделяется особое внимание процессу развития инклюзивного образования на тех уровнях, которые имеют прямое отношение к социализации граждан с особыми образовательными потребностями, к их профессионально-техническому, высшего и послевузовского образования. Данная тенденция соответствует одной из целей в области устойчивого развития Организации Объединенных наций (ООН): 8 цель. «Достойная работа и экономический рост», которая предусматривает содействие поступательному, всеохватному и устойчивому экономическому росту, полной и производительной занятости и достойной работе для всех. Относительно людей с инвалидностью определена задача 8.5, призывающая «К 2030 году обеспечить полную и производительную занятость и достойную работу для всех женщин и мужчин, в том числе молодых людей и инвалидов, и равную оплату за труд равной ценности», а также задача 8.6 «К 2020 году существенно сократить долю молодежи, которая не работает, не учится и не приобретает профессиональных навыков» [1].

Указанные задачи особенно остро встают в Казахстане, где только по официальным данным, из зарегистрированных на 1 июля 2021 года, 424,5 тысяч лиц с инвалидностью трудоспособного возраста посильным трудом заняты лишь 126 тыс. человек (29,7%). В странах ОЭСР данный показатель достигает 40%» [2].

В соответствии с государственным принципом инклюзивности и широко распространяющимися тенденциями инклюзивного образования современная система казахстанского образования все больше концентрирует в себе функции социализации личности, в том числе молодежи с ограниченными возможностями [3]. Наиболее остро в связи с этим встает вопрос предоставления возможности получения профессии людям с инвалидностью на этапе высшего образования для

полноценного включения в жизнь общества, что предполагает необходимость обеспечения во всех вузах специальных педагогических условий, включая совершенствование и индивидуализацию технологий обучения, совершенствование и создание безбарьерной и доступной среды, обеспечения учебного процесса необходимыми материально-техническими средствами и др. Решение данных задач соотносится с требованиями статьи 24 пункта 5 Конвенции ООН о правах инвалидов, ратифицированной Республикой Казахстан 20 февраля 2015 года, которая обязывает все государства «обеспечивать инвалидам доступ к общему высшему образованию .... без дискриминации и наравне с другими. С этой целью для них в организациях образования должно быть обеспечено разумное приспособление» [4] Равенство прав людей с инвалидностью на получение качественного образования, а также доступность образования всех уровней для населения с учетом интеллектуального развития, психофизиологических и индивидуальных особенностей каждого лица провозглашены в качестве основных принципов государственной политики в области образования [5]

Выпускники школ с инвалидностью, как и их здоровые сверстники, имеют право на профессиональную подготовку, которая признается неотъемлемой частью национальной системы образования, включая высшее образование. Вместе с тем данное право реализуется, к сожалению, достаточно слабо, так как часто отсутствуют необходимые для специфической студенческой молодежи образовательные услуги, что делает труднодоступной их профессиональную подготовку.

Вызовы современности в области обеспечения права людей с инвалидностью на получение качественного профессионального образования в вузах, а также осмысление необходимости дифференцированных и индивидуально ориентированных подходов, технологий, методов и приемов в учебном процессе с этими студентами определяют новые задачи высшего и послевузовского образования в Казахстане. Решению данной задачи будет способствовать тщательное проведение качественного анализа опыта казахстанских вузов с целью учета всех минусов и плюсов, чтобы избежать в последующем негативных результатов.

Основной целью специально организованного исследования было: определение и анализ условий, созданных в вузах Казахстана для обучения студентов с инвалидностью. Задачами исследования явились:

оценить условия, созданные в казахстанских вузах для обучения студентов с инвалидностью;

определить перечень необходимых специальных условий для эффективного обучения студентов с инвалидностью в вузе.

Материалы и методы исследования. Методология исследования основана на идее целостности человека, определяемая единством биологического, социального и личностного (Ф.Бэкон, В.Г. Маралов, В.Д. Шадриков и др.), концепции нормализации Б.Нирье, теории индивидуализации обучения (Н.А. Завалко, А.А. Кирсанов, Е.С. Рабунский, В.П. Русанов, И.Э. Унт и др.), системном подходе (И.В. Блауберг, В.Н. Садовский, Э.Г. Юдин и др.), деятельностном подходе (Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн и др.), личностно-ориентированном подходе (Е.В. Бондаревская; В.В. Сериков; И.С. Якиманская и др.), комплексном подходе (Б.Г. Ананьев, Н.Г. Алексеев и др.) и др.

В исследовании применялись теоретические и экспериментальные методы исследования, предполагающие анализ количественных и качественных данных. Для решения цели исследования были использованы следующие методы: анализ нормативно-правовых актов и теоретических источников по проблеме исследования, анкетирование, контент-анализ и описательная статистика.

Анализ нормативно-правовых документов РК в области образования лиц с инвалидностью показал, что в настоящее время в Республике Казахстан разработаны нормативно-правовые документы, гарантирующие доступ инвалидов образованию и предоставляющие им возможность реализовать свои профессиональные интересы и потребности. Поскольку большинство студентов с инвалидностью получают высшее профессиональное образование в обычных учебных заведениях, встает вопрос о создании в них специальных условий. Согласно Закону РК «Об образовании», специальные условия – это «условия, включающие специальные учебные и индивидуально развивающие программы, методы обучения, технические, учебные и иные средства, среду жизнедеятельности, психолого-педагогическое сопровождение, медицинские, социальные и иные услуги, без которых невозможно освоение образовательных программ детьми с ограниченными

возможностями». [5] Специальные условия для получения образования в организациях высшего и послевузовского образования предполагают обеспечение доступности зданий, сооружений и помещений организаций образования в соответствии с государственными строительными нормами и стандартами с учетом принципов универсального дизайна и (или) разумного приспособления. [5]

Согласно Государственной программе развития образования и науки РК на 2020-2025 гг., доля гражданских вузов, создавших условия для инклюзивного образования к 2025 году составит 70%. [6] Государственные организации высшего и послевузовского образования, самостоятельно определяя направления и порядок использования своих бюджетных и внебюджетных средств, обязаны создавать специальные условия для студентов с инвалидностью.

Несмотря на активное развитие в стране социальной политики и здравоохранения, люди с инвалидностью испытывают до сего времени определенные сложности в момент выбора профессии, поступления в вуз и во время получения высшего образования, иногда они не обладают достаточной компетенцией для принятия самостоятельных решений. Предполагается, что «правоспособность» (наличие прав и обязательств) предполагается, но не все люди с инвалидностью обладают достаточной «компетенцией». [7]

Российские исследователи убедительно доказали наличие определенной зависимости между условиями получения высшего образования и дальнейшей возможностью работать на должности, требующей высшего образования [8]. Так, было установлено, что высшее образование не гарантирует для инвалидов получение должности соответствующей квалификации - лишь 16,4% обладателей дипломов вузов работают по специальности, а более половины выпускников являются безработными (54,1%). [9] Поэтому возникает необходимость создания в вузах необходимых условий для учащихся с ограниченными возможностями не только в целях обеспечения им доступного, но и качественного образования, для того чтобы в последующем их высокопрофессиональные навыки были востребованы на рынке труда и обеспечили им трудовую занятость. Соответственно, требуется организация специальных условий, обеспечение психолого-педагогическую поддержку студентам с инвалидностью - с момента его подготовки к поступлению в вуз до успешного трудоустройства по специальности. [7]

С целью определения перечня оптимальных специальных условий в вузах для качественного обучения студентов с инвалидностью, мы посчитали целесообразным изучить опыт казахстанских вузов по созданию таких условий. Для основного сбора информации использовались специально разработанная анкета и таблица для выявления необходимых индикаторов реализации инклюзивного образования в вузах. Вопросы анкеты, разработанной авторами, были открытыми и закрытыми. Разработанные анкеты включали в себя вопросы, определяющие:

1. Контингент студентов с инвалидностью
2. Применяемые льготы для студентов с инвалидностью в вузе
3. Наличие разработанных в вузе нормативных документов по инклюзивному образованию
4. Кадровое обеспечение (инклюзивная готовность профессорско-преподавательского состава)
5. Доступность зданий
6. Материально-техническое обеспечение
7. Учебно-методическое обеспечение учебного процесса, адаптированное к психофизическим особенностям студентов с инвалидностью

Вовлечение студентов с инвалидностью в социально-культурную деятельность вуза и др.

Для организации широкомасштабного исследования по вопросу обеспечения специальных условий для обучения студентов с инвалидностью в казахстанских вузах на основании распоряжений вице-министра образования и науки РК К.Ергалиева от 28 июня 2021 года и директора Департамента высшего и послевузовского образования МОН РК от 3 июля 2021 года Ресурсным консультативным центром по инклюзивному образованию для вузов Республики Казахстан был организован сбор сведений путем заполнения специально разработанных анкет и таблиц, в последующем проведен анализ состояния готовности вузов к обучению студентов с инвалидностью.

Результаты исследования. В результате были получены заполненные анкеты из 71 вуза. Таблицы о контингенте студентов с инвалидностью заполнили 75 вузов.

Сводный анализ полученных сведений из вузов о количестве обучающихся в них студентов с

инвалидностью показал, что в 75 вузах Республики Казахстан обучается 1 591 студент с инвалидностью. Контингент студентов с инвалидностью очень разнообразен. Это связано с тяжестью нарушения здоровья (группа инвалидности) и видом нарушения (соматические заболевания, нарушения слуха, зрения, опорно-двигательного аппарата и др.). Выявлено, что наибольшее количество составляют студенты с 3 группой инвалидности – 1116 человек, меньшее количество студентов имеет 2 группу инвалидности – 382 человека. Меньше всего в казахстанских вузах обучаются люди, имеющих подтвержденную 1 группу инвалидности – 93 человек.

Необходимо отметить, что часть вузов (7 вузов) указали на отсутствие обучающихся в них людей с инвалидностью. Вместе с тем, по данным международных организаций ВОЗ и ООН, 10-15% людей от человеческой популяции имеют нарушения развития и инвалидность. Соответственно, в этих вузах возможно присутствуют студенты с инвалидностью, однако по всей видимости данные вузы не владеют необходимой информацией о них, не ведут статистику по студентам с инвалидностью и не оказывают им необходимую поддержку.

Сводный анализ полученных сведений из вузов об имеющихся видах нарушений у студентов с инвалидностью показал, что наибольшее количество составляют студенты с соматическими заболеваниями (сахарный диабет, заболевания печени, почек и др.) – 312 человек, меньшее количество студентов обучается в казахстанских вузах студентов с нарушением зрения – 303 человек. Достаточное количество обучается в вузах с нарушением опорно-двигательного аппарата (НОДА) – 255 человека, меньше обучается людей, имеющих нарушения слуха – 57 человек.

Помимо гарантированных государственных льгот и пособий, в большинстве казахстанских организациях высшего и (или) послевузовского образования оказываются дополнительные виды финансовой помощи и поддержки студентам с инвалидностью, из собственных средств университетов. Данные виды помощи заключаются в оказании: скидки на оплату за обучение в размере от 10% до 100%, скидки студентам с инвалидностью на проживание в общежитии в размере 50% и более, дополнительной стипендии и др. Помимо скидок, вузы предоставляют разного рода помощь студентам с инвалидностью, которые заключается, например, в оплате транспортных расходов и др.

Для оценки созданных в вузах Казахстана специальных условий, предназначенных для обучения студентов с инвалидностью, были использованы индикативные показатели развития инклюзивного образования в вузах, рекомендованные доктором педагогических наук Мовкебаевой З.А. Так, анализ информации относительно разработанных в вузе нормативных документов по инклюзивному образованию показал, что в вузах в основном документально регламентированы условия обучения студентов с ограниченными возможностями и инвалидностью. При этом во всех вузах либо:

1. Разработаны специальные (отдельные) документы, регламентирующие инклюзивное образование в вузах.
2. Внесены специальные разделы, дополнения об организации учебного процесса со студентами с инвалидностью в общеуниверситетские документы.

Анализ информации по вопросу наличия в вузе специального структурного подразделения по поддержке студентов показал, что в части вузов имеются центры по работе со студентами с особыми образовательными потребностями и инвалидностью. В большинстве вузов имеется ответственный (координатор) по поддержке данной категории студентов.

Одним из важнейших показателей инклюзивной готовности вузов к обучению студентов с инвалидностью является наличие специальных знаний о специфике учебной деятельности студентов с различными видами нарушений. Поэтому в анкеты были включены вопросы, выявляющие уровень профессиональной готовности преподавателей вузов к организации учебной работы со студентами с различными нарушениями (слуха, зрения, опорно-двигательного аппарата, тяжелыми соматическими заболеваниями и др.). В результате было выявлено, что в большинстве вузов имеется от 2 до 30 человек из числа профессорско-преподавательского состава (ППС), прошедших специальные курсы по инклюзивному образованию. Однако анализируя названия курсов повышения квалификации, по которым обучался ППС, было выявлено, что они посвящены преимущественно организации инклюзивного образования с дошкольниками и школьниками. Примерами могут служить такие курсы повышения квалификации, как: «Психолого-педагогическая поддержка детей с особыми

образовательными потребностями в общеобразовательной школе (в условиях инклюзивного образования)», "Педагогическая психология и методики коррекционной работы с детьми", «Психолого-педагогическое сопровождение детей с особыми образовательными потребностями», "Психологическая помощь семьям, имеющим детей инвалидов", «Содержание и развитие инклюзивного образования в контексте реализации стандартов школьного обучения» и др. В значительно меньшей части вузов имеются ППС, прошедшие специальные курсы по организации в условиях высшей школы учебной деятельности со студентами с особыми образовательными потребностями и инвалидностью. Вместе с тем, преподаватели должны быть не только ознакомлены с психофизиологическими особенностями студентов с различными нарушениями в развитии, но и знать специфику приема-передачи учебной информации, адаптации учебных материалов и применения различных материально-технических средств в процессе обучения студентов с особыми образовательными потребностями и с инвалидностью. Для примера можно отметить следующие названия курсов повышения квалификации и вузы: «Инклюзивное высшее образование в современных условиях», «Психолого-педагогическое сопровождение инклюзивного образования в вузе» **«Технология работы со студентами с особыми образовательными потребностями в условиях инклюзивного образования»**, «Организация учебно-воспитательной работы со студентами с особыми образовательными потребностями», «Организация инклюзивного образования в ВУЗе. Проблемы и перспективы», «Современные методы и технологии организации инклюзивного образования для лиц с ОВЗ и инвалидов в образовательных организациях среднего профессионального и высшего образования», «Инклюзивное образование: различные аспекты организации обучения и преподавания студентам с особыми образовательными потребностями в условиях высшего образования Республики Казахстан», «Организация учебного процесса со студентами с особыми образовательными потребностями» и др.

В качестве положительного момента следует отметить, что для повышения квалификации профессорско-преподавательского состава вузов в области инклюзивного образования с апреля 2020 года раз в месяц проводятся бесплатные вебинары Виртуальной лаборатории инклюзивного образования с приглашением ведущих зарубежных и отечественных специалистов в области инклюзивного образования, в которых участвуют представители многих организаций высшего и послевузовского образования. Виртуальная лаборатория организована на базе Ресурсного консультативного центра по инклюзивному образованию для вузов РК, действующему в Казахском национальном педагогическом университете имени Абая.

Помимо подготовленности кадров к работе со студентами с ограниченными возможностями, нормативно-правового обеспечения учебного процесса и организации в вузе специального подразделения по поддержке студентов с инвалидностью, важное значение имеет обеспечение безбарьерного доступа во всех помещениях вуза. При этом, создание безбарьерной среды должно учитывать особенности психофизического развития студентов с нарушением слуха, зрения, опорно-двигательного аппарата и др.

Анализ деятельности вузов по созданию безбарьерной среды свидетельствует о том, что в настоящее время во всех вузах активизировалась работа по обеспечению доступности прилегающей территории, учебных и жилых корпусов. При этом отмечается, что:

- на территории практически всех вузов обеспечено наличие твердого и ровного покрытия пешеходных дорожек, однако, шероховатая с антискользящим покрытием поверхность ступеней не представлена почти нигде,

- в вузах имеются входные пандусы либо во всех, либо в части корпусов;

- в некоторых (не во всех) корпусах вузов есть достаточная ширина для передвижения инвалидной коляски;

- только в незначительной части вузов имеются тактильные плитки и дорожки для людей с нарушенным зрением;

- в большинстве вузов отсутствуют специальные указатели. Только в нескольких вузах имеется комплексная информационная система для ориентации и навигации в архитектурном пространстве вузов с визуальной, тактильной и звуковой информацией студентов с инвалидностью

В 20 из опрошенных вузов имеются специально оборудованные места и комнаты для студентов с особыми образовательными потребностями и инвалидностью в общежитии, в большинстве вузов обеспечена во всех учебных корпусах система звуковых, вибрационных и световых средств информации и сигнализации об опасности, предназначенных для пребывания всех категорий инвалидов.

Почти во всех вузах разработан адаптированный сайт к различным зрительным возможностям у людей. Вместе с тем, в вузах недостаточна предоставлена возможность получения параллельной звуковой информации для людей с нарушенным слухом.

Важным специальным условием является материально-техническое обеспечение учебного процесса. В этом направлении в вузах проводится определенная работа по обеспечению учебного процесса вспомогательным и компенсаторным оборудованием, предназначенным для студентов с нарушением слуха, зрения, опорно-двигательного аппарата и др. Так, в части вузов имеется специальное оборудование: «Читающая машина SARA TM CE» и дейзи-плейер, тифлокомплекс; Портативная индукционная система "Альфа А1", Портативный видеоувеличитель с LCD экраном DS3 3.5HD, клавиатура с большими кнопками, столы для инвалидов-колясочников; строчные лупы, видео увеличители для работы с текстами и изображением для слабовидящих, приложения для проговаривания текста на экране и др. В части вузов имеется специальное программное обеспечение (лицензированное и нелицензированное): ПК с контрастной темой, экранным диктором, специальными возможностями, программы-синтезаторы речи, программа для увеличения экрана, программа для волновой светопередачи, Сурдофорн-ТВ и др.

Важным предоставляется учебно-методическое обеспечение учебного процесса, адаптированное к психофизическим особенностям студентов с инвалидностью. Одним из необходимых требований к обеспечению качественного и доступного высшего образования является доступность учебных материалов, сайта, адаптированные к возможностям студентов с инвалидностью учебно-методических материалов и др. Анализ данного раздела показал, что:

– во всех вузах частично обеспечено соответствие требований веб-доступности портала, сайта дистанционного обучения для студентов с инвалидностью (версия для слабовидящих, субтитрование, высокое качество видео и аудио-материалов и др.),

– во всех вузах частично наличествуют индивидуализированные формы контроля и оценивания учебных достижений студентов с инвалидностью, адаптированные к их возможностям,

– во всех вузах преподаватели стремятся применять методы обучения, доступные и ориентированные на студентов с различными нарушениями психофизического развития. Стоит отметить, что этому способствовал переход на дистанционное обучение, который стимулировал ППС индивидуализировать формы работы со студентами с нарушением зрения и слуха. Кроме того, применению методов обучения, ориентированных на студентов с различными нарушениями психофизического развития, способствовало прохождение преподавателями специальных курсов повышения квалификации,

– во многих вузах имеются Методические пособия по организации учебной деятельности со студентами с особыми образовательными потребностями и инвалидностью,

– во всех вузах студентам с инвалидностью представляются электронные версии лекций и необходимых практических материалов. В части вузов имеются учебники на языке Брайля.

В целях социальной интеграции является необходимым вовлечение студентов с инвалидностью в социально-культурную деятельность вуза. Вузы должны создавать профессиональную и социокультурную толерантную среду, необходимую для формирования у студентов с инвалидностью гражданской ответственности, готовности к общению и сотрудничеству, вовлеченности в общественную жизнь и др. Для решения данной задачи вузами проводится следующая деятельность:

– в вузах оказывается волонтерская помощь студентам с особыми образовательными потребностями и инвалидностью,

– во всех вузах Республики Казахстан студенты с инвалидностью участвуют в студенческих клубах и во всех мероприятиях вуза. В некоторых вузах проводятся специально для студентов с особыми образовательными потребностями и инвалидностью общественные и досуговые мероприятия,

– в вузах проводятся мероприятия по повышению уровня толерантности социокультурной среды. Так, например, в вузах проводятся инструктажи на совещаниях, заседаниях ректората, на встречах с кураторами, где ведется формирование инклюзивной культуры в коллективе и говорится о значимости индивидуальной работы с обучающимися с ООП через кураторов, через преподавателей-предметников, через общение с представителями администрации университета, проводятся кураторские часы с обучающимися, со студентами с ООП и инвалидностью проводятся кураторские часы на темы: социализация в студенческой среде; тренинги по совершенствованию навыков общения со сверстниками; буккросинги; индивидуальные беседы с психологом и др.

Студенты с особыми образовательными потребностями активно участвуют в коллегиальных органах управления вузом. Так, студенты с инвалидностью входят в состав Комиссии по обеспечению качества университета, являются членами методического бюро факультета, входят в Академический Совет, являются членами Центра студенческих инициатив, волонтерского штаба университета, спикерами молодежного дискуссионного клуба, членами Ученого совета и ректората университета, входят в органы студенческого самоуправления - профсоюзный комитет студентов, Комитет по делам молодежи и др.

Обсуждение результатов. Проведенный масштабный опрос вузов по созданию специальных условий в вузах Казахстана позволяет сделать следующие выводы:

– Становится общепринятым оказание дополнительных видов финансовой помощи и поддержки студентам с инвалидностью из собственных средств университетов (скидки на обучение, проживание и др.);

– стоит отметить активную деятельность вузов по вовлечению студентов с инвалидностью в социально-культурную деятельность вуза и др. Студенты с особыми образовательными потребностями и инвалидностью активно участвуют в коллегиальных органах управления вузом. В вузах оказывается Волонтерская помощь студентам с ООП и инвалидностью. Во всех вузах Республики Казахстан студенты с инвалидностью участвуют в студенческих клубах и во всех мероприятиях вуза;

– в настоящее время в вузах активизировалась работа по обеспечению доступности для маломобильных граждан прилегающей территории, учебных и жилых корпусов. Однако, до сего времени в части вузов отсутствуют специальные указатели, тактильные плитки, дорожки, звуковые светофоры, автостоянки для инвалидов (или имеются не во всех корпусах);

– на сайтах вузов отсутствует информация о созданных в вузах условиях для студентов с инвалидностью, отсутствует информация о безбарьерных зонах, адаптированных помещениях, санитарно-гигиенических комнатах и др.;

– в вузах в основном документально регламентированы условия обучения студентов с ограниченными возможностями и инвалидностью;

– в вузах проводится определенная работа по обеспечению учебного процесса вспомогательным и компенсаторным оборудованием, предназначенным для студентов с нарушением слуха, зрения, опорно-двигательного аппарата и др. В вузах имеются отдельные экземпляры специального оборудования и специальное программное обеспечение (лицензированное и нелицензированное) преимущественно для обучения студентов с нарушенным зрением. Значительно меньше представлено или вообще отсутствует оборудование для студентов с нарушенным слухом и опорно-двигательного аппарата;

– значительного внимания требует создание адаптированного к психофизическим особенностям студентов с инвалидностью учебно-методического обеспечения учебного процесса (введение адапционных учебных дисциплин, создание адаптированных электронных пособий и учебников и др.).

Целесообразно провести мероприятия организационного характера:

1. Разработка нормативно-правового обеспечения психолого-педагогической поддержки студентов с инвалидностью в вузах Республики Казахстан («Правила о психолого-педагогической поддержке студентов с инвалидностью в высших учебных заведениях», «Правила о консультативно-практических центрах в вузах», изменения квалификационных требований к преподавателям вузов и др.).

2. Создание безбарьерного окружения, обеспечивающих физический доступ лиц с инвалидностью к объектам высшего образования (входная группа, пути движения, зона образовательных услуг, санитарно-бытовые помещения, средства информации и коммуникации и др.).

в соответствии с «Межгосударственными строительными нормами МСН 3.02 – 05 – 2003 «Доступность зданий и сооружений для маломобильных групп населения», Сводом правил СП РК 3.06-15-2005 «Проектирование зданий и сооружений с учетом доступности для маломобильных групп населения» и др.).

3. Создание в вузах социально-средовых условий для студентов-инвалидов (социальная независимость, социальное общение, возможность решения круга индивидуальных проблем доступа к образованию, возможность занятий спортом, физкультурой, культурно-досуговой деятельностью).

4. Разработка в вузах плана или программы психолого-педагогической поддержки студентов с инвалидностью в образовательном процессе (создание в вузах центров по психолого-педагогической поддержке инклюзивного образования и др.).

5. Разработка учебно-методического обеспечения учебного процесса в вузах для студентов с ограниченными возможностями (учебники на языке Брайля, электронные лекции, силлабусы и пр.).

6. Разработка учебно-методического обеспечения инклюзивного высшего образования для преподавателей вузов, работающих со студентами с ограниченными возможностями в вузах (учебно-методические комплексы дисциплин, учебники, учебные и методические пособия для) и др.

7. Обеспечение в вузах специальных технических средств организации учебного процесса (специальные мультимедийные устройства, брайлевский тифлокомплекс, сканер с программным обеспечением, позволяющий работать с документами и др.).

8. Использование и доступность дистанционного образования для студентов-инвалидов в вузах.

9. Соответствующая подготовка, профессиональная переподготовка и повышение квалификации преподавателей и администрации вузов к организации учебного процесса со студентами с ограниченными возможностями развития и инвалидностью.

10. Создание условий для профориентации и предпрофессиональной подготовки лиц с ограниченными возможностями развития и инвалидов в системе высшего и послевузовского образования (подготовительные курсы при вузах, подготовка к ЕНТ и др.).

11. Обеспечение трудоустройства по своей специальности у лиц с ограниченными возможностями развития и инвалидов, получивших высшее образование.

Выводы. Из всего вышесказанного становится очевидным, что казахстанским вузам следует развернуть более активную деятельность по обеспечению доступности высшего образования для лиц с инвалидностью, по созданию безбарьерной среды и внедрению новых технологий обучения. Основными задачами внедрения инклюзивного образования в вузе являются:

1. Создание доступной среды (доступа в вуз).

2. Обеспечение равных возможностей для абитуриентов с инвалидностью при поступлении в вузы.

3. Адаптация учебного процесса к возможностям студентов с особыми образовательными потребностями и с инвалидностью.

4. Помощь в трудоустройстве выпускников с инвалидностью.

Для этого должна быть разработана концепция инклюзивного среднего и высшего профессионального образования людей с инвалидностью, а также соответствующее нормативно-правовое обеспечение сопровождения профессионального образования инвалидов и рекомендации по составлению штатного расписания школ и вузов, где учатся люди с инвалидностью.

Список использованной литературы

1. Цели в области устойчивого развития ООН. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/economic-growth/>

2. Почему нам нужна социальная защита. *Казахстанская правда*. 25 августа 2021. <https://www.kazpravda.kz/articles/view/pochemu-nam-nuzhna-sotsialnaya-zashchita>

3. Концепция по вхождению Казахстана в число 30 самых развитых государств мира. Указ Президента Республики Казахстан от 17 января 2014 года № 732

4. Конвенция ООН О правах инвалидов. Принята резолюцией 61/106 Генеральной Ассамблеи от 13 декабря 2006 года https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml

5. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года №319-III.
6. Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы. Астана, Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 988.
7. Sergio Ramos Pozón *Convention on the rights of persons with disabilities in mental health. A human rights issue. Rev Psiquiatr Salud Ment (Barc.)*. 2016; Vol. 9. Issue 2.:126-128
8. Инклюзия как принцип современной социальной политики в сфере образования: механизмы реализации. – М., 2008.
9. Алешина М.В., Плева И.Р. Социальный лифт или социальное исключение? // Высшее образование в России. – № 11. – 2009. – С. 126-131. <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnyy-lift-ili-sotsialnoe-isklyuchenie>
10. Movkebayeva Z., Khamitova D.S., Ahmetova A.A. etc *An Exploratory Analysis of Socio-Legal Factors Related to the Distance Education Learning Environment: The Case of Disabled Learners in Kazakhstan // Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 2020. - Vol: 23. - Issue: 1

References

1. Celi v oblasti ustojchivogo razvitiya OON. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/economic-growth/>
2. Pochemu nam nuzhna social'naya zashhita. Kazaxstanskaya pravda. 25 avgusta 2021. <https://www.kazpravda.kz/articles/view/pochemu-nam-nuzhna-sotsialnaya-zashchita>
3. Konceptsiya po vxozhdeniyu Kazaxstana v chislo 30 samy`x razvity`x gosudarstv mira. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazaxstan ot 17 yanvarya 2014 goda № 732
4. Konvenciya OON O pravax invalidov. Prinyata rezolyuciej 61/106 General'noj Assamblei ot 13 dekabrya 2006 goda https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml
5. Zakon Respubliki Kazaxstan «Ob obrazovanii» ot 27 iyulya 2007 goda №319-III.
6. Gosudarstvennaya programma razvitiya obrazovaniya i nauki Respubliki Kazaxstan na 2020-2025 gody`. Astana, Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazaxstan ot 27 dekabrya 2019 goda № 988.
7. Sergio Ramos Pozón *Convention on the rights of persons with disabilities in mental health. A human rights issue. Rev Psiquiatr Salud Ment (Barc.)*. 2016; Vol. 9. Issue 2.:126-128
8. Inklyuziya kak princip sovremennoj social'noj politiki v sfere obrazovaniya: mexanizmy` realizacii. – М., 2008.
9. Aleshina M.V., Pleve I.R. Social'nyj lift ili social'noe isklyuchenie? // Vy`ssee obrazovanie v Rossii. – № 11. – 2009. – S. 126-131. <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnyy-lift-ili-sotsialnoe-isklyuchenie>
10. Movkebayeva Z., Khamitova D.S., Akhmetova A.A. etc *An Exploratory Analysis of Socio-Legal Factors Related to the Distance Education Learning Environment: The Case of Disabled Learners in Kazakhstan // Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 2020. - Vol: 23. - Issue: 1.

Джусубалиева Д.М. ^{1*}

¹КазУМОиМЯ им. Абылайхана, Алматы, Қазақстан

РОЛЬ ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ В ФОРМИРОВАНИИ ИНОЯЗЫЧНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ

Аннотация

Проблема формирования профессиональных иноязычных компетенций сегодня, неразрывно связана со способностью развиваться в цифровой образовательной среде, эффективно пользоваться интернетом и цифровыми образовательными ресурсами. Развитие цифровой грамотности для будущих выпускников иноязычного образования дает возможность безопасно осуществлять коммуникации в рамках цифровой среды в новом формате. В данной статье рассматривается готовность современных студентов иноязычного образования к обучению в цифровой образовательной среде. Показано, что при успешном овладении цифровыми технологиями у студентов вырабатываются навыки работы в цифровой среде и формируется цифровая компетентность, которая необходима в цифровом обществе. Представлены ряд цифровых образовательных технологий, которые используются в процессе обучения иностранному языку.

Ключевые слова: цифровизация образования, цифровые технологии, цифровая образовательная среда, информационно-обучающая среда, цифровая компетентность.

Д.М. Жусупалиева ¹

¹Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы қ., Қазақстан

ШЕТ ТІЛІ ҚҰЗЫРЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНЫҢ РӨЛІ

Аңдатпа

Кәсіби шет тілі құзыреттіліктерін қалыптастыру мәселесі бүгінгі таңда цифрлық білім беру ортасында даму, интернет пен цифрлық білім беру ресурстарын тиімді пайдалану. Цифрлық сауаттылықты дамыту, цифрлық ортада жаңа форматта қауіпсіз байланысуға мүмкіндік береді. Бұл мақалада шет тілінде білім беретін заманауи студенттердің цифрлық білім беру ортасында оқуға дайындығы қарастырылады. Цифрлық технологияларды табысты меңгеру арқылы студенттердің цифрлық ортада жұмыс істеу дағдылары қалыптасып, цифрлық қоғамда қажетті цифрлық құзыреттілік қалыптасатыны көрсетілген. Шетел тілін оқыту процесінде қолданылатын бірқатар сандық білім беру технологиялары ұсынылған.

Түйін сөздер: білім беруді цифрландыру, цифрлық технологиялар, цифрлық білім беру ортасы, ақпараттық-оқыту ортасы, цифрлық құзыреттілік.

Dzhusubalieva D.M. ¹

¹Kazakh Ablaihan University of International Relations and World Languages
Almaty, Kazakhstan

ROLE OF THE DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMPETENCIES

Abstract

The problem of the formation of professional foreign language competencies today is inextricably linked with the ability to develop in a digital educational environment, effectively use the Internet and digital educational resources. The development of digital literacy makes it possible to safely carry out communications within the digital environment in a new format. This article examines the readiness of

modern students of foreign language education to study in a digital educational environment. It is shown that when students successfully master digital technologies, they develop skills to work in a digital environment and form digital competence, which is necessary in a digital society. A number of digital educational technologies that are used in the process of teaching a foreign language are presented.

Keywords: digitalization of education, digital technologies, digital educational environment, information and learning environment, digital competence.

Введение. Развития цифровых компетенций будущих специалистов в условиях цифрового общества является очень важной проблемой для всех учебных заведений, особенно это касается вузов, ответственных за подготовку кадров и формирующих необходимые для рыночной экономики компетенции. Сегодня цифровая грамотность, это не дань моде, а жизненно необходимая компетенция для любого специалиста. Внедрение цифровых технологий в образовательный процесс вузов является требованием времени, поскольку цифровизация охватила уже все сферы экономики всех стран мира, и владение иностранным языком является одним из приоритетных направлений подготовки современного специалиста в условиях рыночной экономики.

В преддверии своего 80-летнего юбилея образовательной, научной и воспитательной деятельности Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана добился больших успехов в подготовке кадров отвечающих требованиям времени. Вуз стал лидером иноязычного образования не только в Республике Казахстан, но и далеко за его пределами, и занимает по казахстанскому рейтингу первые места по качеству подготовки иноязычных кадров. Университет по праву можно считать инновационным вузом международного значения, применяющим самые современные технологии, включая цифровые, для подготовки профессиональных кадров для экономики страны. В университете большое значение придается применению цифровых технологий в обучении и формированию необходимых компетенций, в том числе и цифровых, у будущих специалистов иностранного языка.

Цифровизация образования в КазУМОиМЯ им. Абылай хана в первую очередь направлена на подготовку специалистов, владеющих не только профессиональными знаниями, но и способными успешно применять различные инновационные технологии в своей практической деятельности и, в следствие чего, гарантированно быть востребованными на современном рынке труда. Всему этому способствует цифровая образовательная среда, созданная в университете, которая дает возможность для творчества, мотивирует обучающихся на приобретение знаний и формирования необходимых компетенций.

Материалы и методы исследования. Большую роль во внедрении инноваций и новых технологий в образовательный процесс университета, для подготовки профессиональных кадров и создания большой научной лингвистической школы Казахстана, сыграла ректор университета, доктор филологических наук, профессор, академик НАН РК Кунанбаева С.С. Именно по ее инициативе в 1998 году на базе университета была создана первая среди вузов Казахстана научно-исследовательской лаборатории информатизации профессионального образования и дистанционного обучения, руководителем которой была назначена доктор педагогических наук профессор Нургалиева Г.К. Лаборатория стала разрабатывать первые электронные учебники, как по лингвистическому направлению, так и по другим дисциплинам, преподаваемым в вузе. Авторами электронных учебников стали ведущие преподаватели КазУМОиМЯ им. Абылай хана и других вузов. Было создано более 40 электронных учебников, из них 12 по иноязычному образованию. В этот период, вузы и школы только приступили к использованию электронных учебников в образовательном процессе и, в этом отношении, университет стал пионером информатизации иноязычного образования, создавая информационную базу для формирования ИКТ компетентности, как педагогов, так и студентов. Тематика информатизации иноязычного образования затронула не только образовательный процесс, но и стала толчком в написании большого числа кандидатских и докторских диссертаций (Чакликова А.Т., Асматуллаева Н.С., Сагимбаева Д.Е., Нурова А.Б., Тусельбаева Ж.А., Нұрманалиева Ұ.Т., Атабаева Ф.К. и др.). Сегодня, многие диссертационные работы магистрантов и докторантов КазУМОиМЯ им. Абылай хана стали иметь направление на использование ИКТ, а, в следствие, и цифровых технологий в иноязычном образовании. В

учебный процесс были введены ряд элективных дисциплин связанных с информатизацией и цифровизацией иноязычного образования, как для бакалавров, так и для магистрантов и докторантов. Была создана кафедра – «Профессиональная цифровизация образования» (зав. кафедрой иностранный специалист в области цифровизации образования, доктор PhD Ташкын Эркан (Erkan Taskin)), в задачу кафедры входит разработка курсов по цифровизации профессионального образования и повышения ИКТ компетентности обучающихся.

Внедрение цифровых технологий в учебный процесс КазУМОиМЯ им. Абылай хана ставило перед собой задачу формирования необходимых не только языковых, но и цифровых компетенций у будущих выпускников, что по мнению Кунанбаевой С.С., является необходимым условием становления современного иноязычного специалиста [1]. Цифровая компетентность связана с расширением возможностей самостоятельного поиска учебной информации, умения ее преломить в свою образовательную деятельность, используя для этого интернет ресурсы, а также цифровую образовательную среду. Под цифровой образовательной средой мы понимаем «совокупность информационных систем», обеспечивающих возможность субъектам образовательного процесса выстраивать индивидуальную траекторию развития с учетом сформированности их личностной (ценностно-смысловой), когнитивной и коммуникативной готовности. Цифровизация образования с одной стороны, расширяет возможности обучающихся в его самоорганизации, саморегуляции и самоанализа собственной деятельности, а с другой стороны, она требует изменения познавательной активности студентов. Цифровое образование требует создания в университете, как информационных ресурсов, так и систему телекоммуникаций и управления. В образовательном процессе почти на многих занятиях по изучению языка стали активно использоваться такие информационные ресурсы как: медиа, видео, аудио, библио, фото, графика, анимация. Все чаще педагоги и студенты стали использовать образовательные порталы и интернет-сайты в процессе обучения. Почти все аудитории и лекционные залы университета снабжены техническими средствами для проведения лекций с презентациями и подключением в интернет. В университете во всех корпусах работает вайфай, дающий возможность беспрепятственного подключения к интернету. Управление учебным процессом полностью переведено в цифровой формат: цифровые ведомости, цифровой журнал и т.д. В систему управления учебным процессом входят также «авторизация пользователей, тестирование, контент, рейтинги, личное и коллективное информационное пространство (сайт, блог, чат, форум, почта, база данных)». Цифровые технологии стали активно применяться и в формировании профессиональных компетенций у студентов в процессе обучения в вузе. Сегодняшняя ситуация в период всемирной пандемии доказывает тот факт, что цифровые технологии уже не просто можно, а крайне необходимо внедрять в педагогический процесс системы образования. Применение цифровых технологий в учебном процессе происходит при условии:

- 1) оснащения вуза компьютерной техникой и обеспечение безопасности процесса обучения;
- 2) наличие информационно-обучающей среды вуза: (программное обеспечение, базы данных, электронных обучающих и методических ресурсов и т.д.;
- 3) мотивации субъектов образовательной деятельности;
- 4) уровня сформированности цифровой компетенции педагогов и обучающихся [2, с.125].

Использование цифровых технологий в процессе иноязычного обучения дает возможность лучше усвоить такие языковые компетенции как речевую, дискурсную, социокультурную, коммуникативную и другие. Здесь важным является правильно ориентировать студентов на информационную поддержку и сформировать методическую поддержку через цифровую образовательную среду вуза.

Одним из важных условий для успешного иноязычного обучения является грамотное использование цифровых образовательных ресурсов и формирование цифровой образовательной среды. Цифровая образовательная среда (ЦОС) дает новый импульс в понимании возможностей цифровизации образования, в котором идет развитие личности в обучающем пространстве. В ряде работ такое пространство именуется как информационно-обучающая среда [3, с.65, 4,с.373].

ЦОС вуза «представляет собой единую систему технических средств, программного обеспечения, специалистов и пользователей, баз данных и баз знаний и других элементов, реализующих информационные процессы» [5].

В любой информационной среде, основными принципами являются открытость ЦОС, согласованность во взаимодействии всех участников образовательного процесса и многовариантный характер развития ЦОС [5].

Опираясь на модель, предложенную Р.Пуэнтедуром, мы выделяем несколько этапов формирования и интеграции информационных обучающих ресурсов (ИОР) и цифровой обучающей среды (ЦОС) в учебный процесс [6, с. 14].

На начальном этапе, хотя профиль традиционного курса (аудиторные занятия и самостоятельная работа, индивидуальные занятия) проводятся в соответствии с выделенным временем и не меняется, при этом преподаватель находит пути реализации отдельных элементов педагогического процесса, используя информационно-образовательные ресурсы (ИОР) цифровой обучающей среды. На данном этапе можно говорить о частичном использовании ЦОС в преподавании, поскольку понятия метода и содержания обучения системно не затрагиваются.

Второй этап можно назвать педагогической трансформацией, при которой происходит более интенсивное использование информационно-обучающей среды (ИОР). Происходит внедрение новых форматов заданий в учебный процесс и осуществляется переход на новые формы обучения – смешанную и/или дистанционную. При такой организации учебного процесса главными элементами его становятся групповые проекты в виртуальной среде, а также организация самостоятельной работы дистанционно, на различных платформах.

Такой этап трансформации дает возможность проявить большую самостоятельность обучаемому, перейти к индивидуализированному процессу обучения, при котором уровень мотивированности обучающихся, становится значительно выше. При этом каждый обучающийся, а также группа обучающихся могут создать свою локальную образовательную среду, в совокупности их объединение позволяет сформировать единую цифровую образовательную среду, представляющую собой веб-пространство образовательного учреждения. Такая среда позволяет использовать ее в организации самостоятельной деятельности обучающихся; индивидуальной и групповой учебной работе.

Результаты исследования. Проводя эксперименты со студентами КазУМОиМЯ им. Абылай хана мы использовали различные платформы для изучения иностранного языка, а также различные цифровые технологии. Так, для формирования языковой и речевой компетенции лучше всего подходят универсальные сервисы для организации учебного процесса. К ним могут относиться Google Forms, Learning Apps.org и другие, с помощью которых можно создавать тесты, викторины, мультимедийные презентации и задания различной сложности. Технология WebQuest позволяет проводить занятия с элементами игры, предполагающая самостоятельную поисковую работу студентов на веб сайтах интернета с целью решения учебной проблемы. При этом преподаватель разрабатывает план – задание, а также при необходимости помогает в поиске нужной информации. Студенты работают в малых группах отбирают, систематизируют найденную информацию, создают презентацию и при необходимости могут разместить ее на собственной веб-странице. WebQuest-технология позволяет организовать работу студентов в форме целенаправленного исследования, обеспечивает самостоятельность и автономность, мотивирует к применению языковых знаний и изучению нового языкового материала. Все это дает возможность развивать критическое мышление, умение работать в группе, повышает мотивацию к обучению.

Еще одной возможностью формировать языковую и речевую компетентность является использование в процессе обучения электронных учебников. Электронный учебник – это уникальный дидактический материал позволяющий не только изучать языки, но и оценивать свои достижения через интерактивные упражнения и тестовые вопросы. Главной особенностью электронных учебников является их интерактивность и возможность использовать мультимедийные технологии в процессе обучения (анимация, звуковое сопровождение, гиперссылки, видео-сюжеты). Студентам, в процессе использования электронных учебников очень легко не только усваивать теоретический материал, но и осуществлять самоконтроль знаний и рефлекссию. [7]

В формировании иноязычных компетенций большую роль играют и проведение видеоконференций и вебинаров. Видеоконференции способствуют развитию коммуникативной компетенции. Студенты, взаимодействуя друг с другом в онлайн режиме, повышают свою

мотивацию и эффективность обучения. Видеоконференции укрепляют уверенность студентов, что немаловажно при изучении иностранных языков. Сегодня существует большое число площадок для проведения видеоконференций (Skype, ZOOM, Microsoft Teams, Propficonf и др.) на которые участники конференции могут подключиться как с компьютера, планшета, так и с мобильного телефона.

Обсуждение результатов. Для эффективного проведения учебного процесса в условиях цифровой образовательной среды очень важно обеспечить:

- оперативную доставку учебной информации студенту;
- эффективную коммуникацию и обратную связь между всеми участниками учебного процесса;
- самостоятельную и групповую работу студентов;
- открытый доступ к мировым базам данных и ресурсам;
- эффективное использование существующей ИОР и открытые образовательные ресурсы (ООР)

[7].

Еще одним не менее важным условием применения ЦТ в обучении является *мотивация как обучающихся, так и педагогов*. Важно, чтобы применяемый для обучения цифровой учебный контент, был информативным, интерактивным и мультимедийным. Все это будет способствовать повышению мотивации обучающихся. Сегодня в сети, обучающиеся могут найти любую информацию для своей учебной и профессиональной деятельности. Изучая электронные учебные материалы из ресурсов сети, они формируют у себя не только навыки самостоятельной работы, но и ряд необходимых для них навыков, таких как: поиск необходимой информации, умение отделять главное от второстепенного, запоминание, обработка информации и др. В этом процессе именно мотивация играет важную роль и способствует формированию необходимых компетенций.

Мотивация усиливается и при активной форме проведения занятий в виде игры, дискуссии, выполнения творческих проектов и др. Для того усиления мотивации обучающихся педагог должен уметь переработать излагаемый материал, сделать его более интересным, взаимосвязанным, ориентированным на достижение конкретных учебных целей и освоение конкретных действий [7].

Проведенный анализ по формированию иноязычных компетенций с использованием цифровых технологий показал, что данная проблема является весьма актуальной и современной. Сегодня традиционный стиль проведения занятий требует активного дополнения цифровыми и коммуникационными технологиями, учитывающими клиповый характер современных студентов. Представленный небольшой обзор цифровых технологий, с помощью которых идет формирование иноязычных компетенций доказывает их эффективность и соответствует требованиям цифрового общества.

Заключение. Как показывает практический опыт, применение цифровых технологий в иноязычном образовании дает более высокие показатели в овладении иноязычными компетенциями. Глобализационные процессы происходящие в мировом сообществе актуализируют значимость формирования иноязычных компетенций с использованием цифровой образовательной среды. Студенты, как будущие профессиональные кадры, в условиях рыночной экономики, должны владеть не только профессиональными компетенциями, но и цифровой компетенцией, как необходимое условие цифрового общества. Преподавание иностранных языков сегодня выходит на качественно новый уровень и предполагает формировать у будущих иноязычных специалистов цифровую грамотность, умение самим создавать учебный контент с использованием цифровых технологий.

Список использованной литературы:

1. Кунанбаева С.С. Современное иноязычное образование: методология и теории. – Алматы, 2005. – 264 с.
2. Dudeney G., Hockly N., Pegrum M. Digital literacies. Pearson, 2013. – P. 20-25
3. Джусубалиева Д.М., Мамбетказиев А.Е. Современные цифровые технологии в иноязычном образовании: проблемы и перспективы. Международна научна конференция «Синя икономика и синьо развитие» European maritime day, Burgas, Бургас, Болгария, 2018, 1-2 юни 2018. – С.125-131
4. Деннисовец Д.А. Информационно-образовательная среда как средство повышения эффективности образовательного процесса, Труды Международной научно-практической

интернет-конференции «Актуальные проблемы методики обучения информатике и математике в современной школе», Россия, г. Москва, МПГУ, 22-26 апреля 2019 г. – С.373-378

5. Хуторской А.В. Интернет в школе: Практикум по дистанционному обучению. – М.: ИОСО Рао, 2000. – 304 с.

6. Ильин В.В. Педагогические средства проектирования информационного ресурса в современном вузе: Дис. с. ... канд. пед. наук. – Калининград, 2000. – 181 с.

7. Puentedura R.R. A brief introduction to TPCCK and SAMR. R. Puentedura's weblog, 2011. URL: <http://www.hippasus.com/rrpweblog/archives/2011/12/08/BriefIntroTPCKSAMR.pdf> (дата обращения 25.09. 2021)

8. Джусубалиева Д.М., Мынбаева А.К., Сери Л.Т., Тахмазов Р.Р. Цифровые технологии в иноязычном образовании. Дистанционное обучение: Учебно-методическое пособие для вузов. – Алматы, 2019. – 272 с.

References:

1. Kunanbaeva S.S. *Sovremennoe inoyazy`chnoe obrazovanie: metodologiya i teorii*. – Almaty`, 2005. – 264 s.

2. Dudeney G., Hockly N., Pegrum M. *Digital literacies*. Pearson, 2013. – P. 20-25

3. Dzhusubaliev D.M., Mambetkaziev A.E. *Sovremennyy`e czifrovyy`e tekhnologii v inoyazy`chnom obrazovanii: problemy` i perspektivy`*. *Mezhdunarodna nauchna konferenciya «Sinya ikonomika i sin`o razvitiye» European maritime dey, Burgas, Burgas , Bolgariya, 2018, 1-2 yuni 2018, S.125.*

4. Khutorskoj A.V. *Internet v shkole: Praktikum po distanczionnomu obucheniyu*. – M.: IOSO Rao, 2000. – 304 s.

5. Il'in V. V. *Pedagogicheskie sredstva proektirovaniya informaczionnogo resursa v sovremennom vuze: Dis. s. ... kand. ped. nauk. Kalinigrad, 2000. – 181 c.*

6. Puentedura R.R. A brief introduction to TPCCK and SAMR. R. Puentedura's weblog, 2011. URL: <http://www.hippasus.com/rrpweblog/archives/2011/12/08/BriefIntroTPCKSAMR.pdf> ((data obrashheniya 25.09. 2021)

7. Dzhusubaliev D.M., My`nbaeva A.K., Seri L.T, Takhmazov R.R. *Czifrovyy`e tekhnologii v inoyazy`chnom obrazovanii. Distanczionnoe obuchenie: Uchebno-metodicheskoe posobien dlya vuzov. Almaty`, 2019. – 272 c.*

МРНТИ 14.35.09

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.09>

А.С. Досаева¹*, С.Т. Тлеубай¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА СТУДЕНТТЕРДІҢ ӨЗІНДІК ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Аңдатпа

Бұл мақалада ағылшын тілін оқытуда өзіндік жұмысты ұйымдастырудың тиімді жолдары мен оның маңыздылығы жайлы айтылған. Қазіргі таңда жаһандық әлемге кірігу үшін бізге білікті, оқыту саласында жаңа технологиялармен жұмыс істей білетін, өзіндік ойы бар, шығармашыл мамандар даярлау басты міндетіміз болып отыр. Бұл міндетті шешу үшін түрлі заманауи әдіс-тәсілдерді қолдану керек, соның ішінде студенттің өзіндік жұмысын дұрыс ұйымдастыру осы мәселенің бірден-бір шешімі болып саналады. Себебі, бұл арқылы болашақ маманның шығармашылық дербестігі жетіледі, жеке дара немесе топпен мәселенің шешімін табу арқылы сыни ойлау, командада жұмыс істеу, ізденушілік, жауапкершілікпен нәтижелі орындау сынды қасиеттерге ие болады. Ағылшын тілін оқытуда мотивациялық, танымдық және шығармашылық компоненттер таңдап алынды. Өйткені студенттің өзіндік жұмысында тапсырманы орындауға деген қызығушылығы, базалық білімі мен тәжірибесі, сонымен қатар жоғары нәтиже көрсетуде шығармашылықтың да алар орны ерекше.

Түйін сөздер: ағылшын тілін оқыту, студент, өзіндік жұмыс, таным, өзін-өзі жетілдіру

Досаева А.С.¹, Тлеубай С.Т.¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан

ОРГАНИЗАЦИЯ ИНДИВИДУАЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ПРЕПОДАВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация

В статье обсуждается важность эффективных способов организации самостоятельной работы при обучении английскому языку. Сегодня, чтобы интегрироваться в глобальный мир, наша основная задача - подготовить квалифицированных, умеющих работать с новыми технологиями в области преподавания, оригинальных и креативных профессионалов. Для решения этой проблемы необходимо использовать самые разные современные методы, в том числе правильная организация самостоятельной работы студента - единственное решение этой проблемы. Потому что с помощью этого развивается творческая самостоятельность будущего специалиста, и он приобретает такие качества, как критическое мышление, командная работа, любознательность, ответственная и эффективная работа, поиск решения проблем индивидуально или в группах. При обучении английскому языку были выбраны мотивационные, познавательные и творческие компоненты. Ведь интерес студента к выполнению задания в самостоятельной работе, базовые знания и опыт, а также творческий подход играют особую роль в достижении высоких результатов.

Ключевые слова: обучение английскому языку, студент, самостоятельная работа, познание, самосовершенствование

A.Dosaeva¹, S.Tleubay¹

¹Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

ORGANIZATION OF INDIVIDUAL WORK OF STUDENTS IN TEACHING ENGLISH LANGUAGE

Abstract

This article discusses the importance of effective ways to organize independent work in teaching English. Today, in order to integrate into the global world, our main task is to train qualified, innovative, original and creative professionals. To solve this problem, it is necessary to use a variety of modern methods, including the correct organization of the student's independent work, which is the only solution to this problem. Because it develops the creative independence of the future specialist, acquires such qualities as critical thinking, teamwork, inquisitiveness, responsible and effective performance, finding solutions to problems individually or in groups. Motivational, cognitive and creative components were selected in teaching English. Because the student's interest in completing the task in independent work, basic knowledge and experience, as well as creativity play a special role in showing high results.

Keywords: English language teaching, student, independent work, cognition, self-improvement

Кіріспе. Қазіргі таңда жаһандық әлемге кірігіп, бейімделіп қана қоймай, сонымен қатар белсенді, кәсіби және өмірлік ұстанымы бар жоғары білікті мамандар қажет екендігі айқын. Сондықтан кәсіби дамуға және өзін-өзі жетілдіруге деген ұмтылысы мен кәсіби біліктілігі бар болашақ мамандарды даярлауға байланысты жоғары білім беру алдында арнайы міндеттер тұр. Әрине, бұл мақсатқа жету үшін жоғары оқу орнының оқыту үрдісіне және қазіргі заманғы технологияларды қолданудың әдістемелік тәсілдерін қайта қарастырумен шектелуге болмайды. Бұл мәселені шешу алдымен оқытудың тұжырымдамалық принциптерін өзгертуді талап етеді, өйткені шығармашылық дербестікті қалыптастыру дәстүрлі білім беру арқылы мүмкін емес екендігін біліп отырмыз. Жаңа білім беру парадигмасында білімнің пассивті тұтынушысынан шыққан студент проблемаларды өз бетімен шеше алатын, оларға жетудің тиімді жолдарын таба алатын белсенді субъектіге айналуы керек. Университетте студенттердің өзіндік жұмысы оқу процесінің бір түрі ғана емес, ол оның ажырамас бөлігі.

Сондықтан жоғары оқу орындарындағы өзіндік жұмыстың мәні мен мазмұнын қарастыру, студенттерді тілдік оқытуда шығармашылық дербестікті қалыптастыру - бүгінгі күннің мәселесі болып табылады. Айта кететін болсақ жаһандану үдерістері қазіргі әлемде болып жатқан интеграция салдарынан әмбебап, сауатты және өзіне сенімді мамандарды қажет етеді.

Болашақ мамандардың шығармашылық дербестігін қалыптастыру үшін біз жоғары оқу орындарының педагогикалық оқу орындарында тілдерді табысты меңгеруге көмектесіп, студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастыру үлгісін жасауға тырыстық.

Бұл жұмыстың мақсатына орай келесідей зерттеу міндеттерін қойдық:

- өзіндік жұмыстың мәні мен құрылымын ашу және оның негізгі компоненттерінің сипаттамаларын анықтау;

- педагогикалық университетте тілдерді оқытуда студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастыру үлгісін пысықтау.

Студенттердің өзіндік жұмысы оқу үдерісінің маңызды бөлігі бола тұрып, оны ұйымдастыру мен тиімді жүзеге асырудың оңтайлы мерзімдерін қажет ететінін атап өткен жөн. Ғалымдардың пікірінше, студенттердің өзіндік жұмысын үнемі оңтайландыру таным процесін белсенді етуге және студенттің өзін-өзі жетілдірудің жаңа жолдарын табуға мүмкіндік береді.

Зерттеуді әр түрлі тұжырымдамалық тәсілдерге негізделген көптеген көзқарастар мен пікірлерді талдай отырып, «өзіндік жұмыс», «дербестік» сияқты ұғымдардың мәнін жан-жақты қарастыруды жөн көрдік.

Әдістемелік терминдер мен түсіндірме жаңа сөздігінде өзіндік жұмыс оқытушының немесе оқулықтың, білім беру бағдарламасының талаптарына сәйкес студенттің жеке жұмысын көздейтін білім беру процесінің ажырамас міндетті буыны болып табылады делінген. Өзіндік жұмысқа арналған тапсырмалар белсенді және шығармашылық сипатта болуы керек. Тәуелсіз шешімдерді іздеуді ынталандыру, ал қажетті дағдыларды игеру - өзін-өзі тәрбиелеуді дамытудың міндетті шарты [1].

Жалпы және әлеуметтік педагогика терминдерінің сөздігінде өзіндік жұмыс «студент белгілі бір дербестік деңгейін қабылдайтын оқу қызметінің түрі» деп түсіндіріледі. Өзіндік жұмыс студенттің танымдық қабілетін қалыптастыру құралы ретінде мәселенің өрбуін қадағалауға, өзін-өзі бақылауға және түзетуге дейінгі барлық құрылымдық компоненттерде, ізденушілік сипаттағы қарапайым жұмыс түрлерінен күрделіге көшуде үздіксіз оқуға бағытталуы керек [2].

Оқыту әдістемесінде өзіндік жұмыстың мерзімі студенттердің аудиториялық және аудиториядан тыс сабақтардағы әр түрлі жеке және топтық іс-әрекеттері деп түсіндіріледі [3].

Зерттеушілердің пікірінше, өзіндік жұмыс тұжырымдамасы қажетті ақпаратты іздеуді, білімді меңгеруді және оны оқу, ғылым және кәсіби міндеттерді шешу үшін қолдануды қамтиды.

Студенттің өзін-өзі тәрбиелеуге бағытталған іс-әрекетін болжай отырып, өзіндік жұмыс оқу, өндірістік, ізденушілік сипатындағы әр түрлі міндеттерді орындауды қамтиды. Сонымен қатар, кәсіби білім жүйесін танымдық және кәсіби қызмет әдістерін меңгеру құралы ретінде әрекет ете отырып, шығармашылық белсенділік дағдыларын қалыптастыруды көздейді [4].

Енді «дербестіктің» мәнін қарастырайық. Педагогикалық энциклопедиялық сөздікте бұл ұғым «тұлғаның жетекші қасиеттерінің бірі ретінде ашылады және кейбір мақсаттарды қоюға, оларға өз бетінше жетуге мүмкіндік береді. Дербестік – бұл іс-әрекетке жауапкершілікпен қарауды, саналы түрде дәстүрлі емес шешімдер қабылдау қабілетін білдіреді» [5].

А.Г. Асмолов пен А.В. Петровский шығармашылық дербестікті әлеуметтік-мәдени ортада адамның бірлескен іс-әрекет процесінде иемденетін жеке тұлғалық қасиеті ретінде қарастырады [6].

Ғылыми әдебиеттегі тұжырымдаманың маңыздылығын кеңінен қарастыра келе, біз дербестік ұғымы басқаша түсіндіретінін анықтадық: ғалымдардың бір тобы оны жеке тұлғаның әр түрлі қасиеттерінің интегративті көрінісі ретінде анықтайды; басқа ғалымдар тобы дербестікке неғұрлым нақты шешім береді. Ғалымдардың бірінші тобынан кейін біз дербестік – бұл тұлғаның интегративті қасиеті екендігімен келісеміз, бірақ тұтастай алғанда мұндай көзқарас белгілі бір қызмет түрлерінде бұл құбылыстың барлық ерекшеліктерін көрсетпейді. Зерттеушілердің екінші тобы осы қасиеттің қалыптасу кезеңдерін анықтауға, белгілі бір әрекетте оның нақты көріністерін айқындауға мүмкіндік беретін бұл құбылысты егжей-тегжейлі қарастырады.

Сонымен, ғылыми әдебиеттерде берілген негізгі ұғымдарды жалпылау мен талдау негізінде, тәуелсіздік дербес танымдық іс-әрекеттің негізі деген қорытынды жасауға болады. Демек, тілді оқытуда студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастыру процесі ең алдымен тілді саналы түрде меңгеруге әкелетін шығармашылық дербестікті қалыптастыруға бағытталуы керек.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Процесс барысында келесі әдістер қолданылды:

- теориялық: синтез, салыстыру, абстракциялау және болжау;
- диагностикалық: бақылау, сауалнама, тестілеу, оқушылардың белсенділік нәтижелерін бағалау, педагогикалық эксперимент;
- эксперименттік мәліметтерді өңдеудің статистикалық әдістері, нәтижелерді графикалық ұсыну.

Сонымен қатар психологиялық-педагогикалық, дидактикалық әдебиеттерді талдауды, алдыңғы педагогикалық тәжірибені зерттеу мен жалпылауды, тілді оқытудың ерекшеліктерін, модельдеуді, статистикалық мәліметтерді өңдеу әдістерін қамтитын зерттеу әдістерінің жиынтығы қолданылды.

Зерттеудің теориялық және әдістемелік негізі:

- орта мектепте оқытудың теориясы мен әдістемесі саласындағы зерттеулер (С.И. Архангельский, С.Я. Батышев, А.П. Беспалко, А.Вербицкий, В.И. Максимов, А.М. Матюшкин, В.Окони. П.В. Симонов және т.б.);

- өзін-өзі тәрбиелеу әрекетін қалыптастыру бойынша ұсыныстар (Исаев И.Ф., Пидкасистый П.И., Кузьмин, Леонтьев А. Н., Махмутов М.И., Слостенин В. А., Якиманская И. С., Аристов, Есипов Б.П., Линда А.С. және т.б.);

- педагогикалық процестерді зерттеудің әр түрлі тәсілдерінің теориялары; оқытудың жандануы мен күшеюі (И. А. Винтер, А. К. Маркова, А. М. Матюшкин, А. А. Леонтьев, С. Л. Рубинштейн, Т. Н. Шамова, Г. Хакен және т.б.).

Зерттеу нәтижелері мен талқылау. Ағылшын тілін оқытуда студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастыру барысында шығармашылық дербестігін қалыптастыруға бағытталуы керек. Бұл қабілетті қалыптастыру үшін оқытушы тарапынан педагогикалық шеберлікті талап етеді.

Кейбір зерттеушілердің пікірінше, өзіндік жұмыс формасы - студенттердің танымдық міндеттерді шешуге қажетті білімі, дағдылары мен қабілеттері [7]. Жұмыстың бұл түрі студенттерге білімі мен біліктілігін жүйелі түрде арттыруға психологиялық жағдай жасайды, және бұл студенттің кәсіби іс-әрекет әдістерін меңгеруде өзін-өзі ұйымдастырудың маңызды шарттарының бірі болып табылады.

Алайда, М.И. Дьяченко және Л.А. Кандыбовичтің (XX ғасырдың 90-шы жылдарында) зерттеулері көрсеткендей, студенттердің көпшілігі өздік жұмыс істеуді білмейді, өз уақыттарын дұрыс бөлмей, өздерінің жеке жұмысын ұйымдастыруға қабілетсіздіктерін көрсетеді, сонымен қатар, олардың жұмысын жоспарлау қажеттілігін түсінбейді, нәтижесінде білім сапасының төмендеуіне әкеледі [8].

Студенттердің өздік жұмысының тәрбиелік және дидактикалық құндылығын А.И. Герцен жақсы түсінді. Ол өздерінің біліміне, қызығушылығына, өзін-өзі тәрбиелеу қабілетін және дайындығына қызығушылығын ояту керек деп есептеді. А.И. Герцен «Ғылымды орнатқан шындықтар, – деп атап көрсетті, оқушының дамып келе жатқан ақыл-ойының иесі емес. Оларды ынталандыру үшін тұрақты өздік ойлау жұмысы қажет. Тәрбиелеудің ақылға қонымды жүйесі студентке өздік жұмыс істеуге мүмкіндік беруі керек». Н.Г. Чернышевский тәлім-тәрбиенің өздігі мен оқу үдерісінде когнитивті өздікке тәуелділіктің маңыздылығы туралы әңгімелеп берді. «Егер біздің балаларымыз шынымен білім алған адамдар болса, онда олар өздік білім алууды үйренуі керек» деп мәлімдеді.

Білім алушылардың өзіндік жұмысы белгілі бір ерекшеліктермен сипатталатын оқу қызметінің нақты формасы ретінде қарастырылып, оқу әрекетінің жоғары формасы ретінде әрекет етуі керектігі сөзсіз [9].

Психолог А.И. Зимняя атап өткендей, өздік жұмыс – бұл студенттің өзі реттейтін іс-әрекеті, іштей дәлелденген, мақсатқа сай және өзін-өзі құрған іс-әрекеттердің (өздік жұмыстың нәтижесі мен үдерісі ретінде) жасалатын әрекеті. Өздік жұмыс, автор атап өткендей, жеткілікті жоғары деңгейдегі өзін-өзі тану, рефлексиялық, өзін ұстай білу, жеке жауапкершілік және өзін-өзі жетілдіру процесі ретінде студенттердің қанағаттануын қамтамасыз етеді [10]

Тілдерді оқыту үдерісінде педагогикалық жоғары оқу орындары студенттерінің шығармашылық дербестігін қалыптастыру тілдерді үйренуде студенттердің танымдық іс -әрекетін ұйымдастыру бойынша дәйекті шаралар схемасын көрсететін модельдерді және жүйені қолдануды көздейді. Біздің ойымызша, әзірленген үлгі танымдық әрекеттер арқылы студенттердің өзіндік білім беру іс-әрекеті барысында тілді жоғары деңгейде білуге мүмкіндік береді.

Әрине, оқу үрдісіндегі өзіндік жұмыстың тиімділігі көп жағдайда оны ұйымдастыру шарттарына, тапсырмалардың мазмұны мен сипатына, олардың құрылу реттілігіне, білімнің қайнар көзіне байланысты болады.

Оқытушылар мен басшылар тарапынан студенттердің өздік жұмысының жетістіктерін арттыру үшін келесі жағдайлар жасалады:

- 1) оларды белсенді және шығармашылық қызметке ынталандыру;
- 2) білім беру процесінің нақты ұйымдастырылуы, уақыттың ұтымды бюджеті, өздік жұмыстың жүйелі және дәйекті болуын қамтамасыз ету;
- 3) ЖОО-ның түлектеріне қойылатын қазіргі заманғы талаптарды есепке ала отырып, оқып жатқан әрбір пән бойынша жаттығулар мен тапсырмаларды әзірлеу;
- 4) өздік жұмыс процесінде көмек көрсету және бақылау, білім алушыларға жеке көзқарас;
- 5) профессорлық-оқытушылық құрамының және университеттің басшылығының талаптар бірлігі.

Студенттердің өздік жұмысын ұйымдастыруда ЖОО-ң шешетін міндеттері:

- білім беру бағдарламалары шеңберінде студенттердің өздік жұмысын ұйымдастыруға ЖОО-да бірыңғай тәсілді енгізу үшін жағдай жасау;
- өздік білім беру, зерттеу және тәжірибелік жұмыстың студенттердің білімін қалыптастыруға жәрдемдесу;
- студенттердің кәсіби, ғылыми және практикалық мүдделерін дамытуға және тереңдетуге жәрдемдесу;
- болашақ бакалаврлардың кәсіби маңызды қасиеттерін, білімін, қабілеттерін, дағдыларын және құзыреттіліктерін қалыптастыруға үлес қосу;
- студенттің жеке тұлғаның үйлесімді шығармашылық дамуы үшін жағдай жасау;
- студенттерді қорытынды мемлекеттік аттестаттауға дайындау, соның ішінде дипломдық жұмысты орындау;
- студенттердің ғылыми қоғамдарында, семинарларда, дөңгелек үстелдерде және т.б. жұмысын ұйымдастыру;
- студенттердің факультатив, арнайы семинарларды және т.б. жұмысына қатысуын;
- студенттерді кафедраның ғылыми және ғылыми-әдістемелік жұмысына және университеттің басқа да оқу және ғылыми бөлімдеріне қатысуға тарту;
- студенттерге университеттің, факультеттің, кафедраның және студенттік өзін-өзі басқару органдарының ұйымдастырған және жүзеге асыратын кез келген басқа іс-шараларға қатысуына мүмкіндік беру.

Студентті өз бетінше жұмыс істеуге тарту үшін осы жағдайларды анықтайтын және біріктіретін негіздерді анықтауға байланысты сұрақтар туындайды. Сұрақтарға жауап іздеу мақсатында біз Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің студенттері арасында педагогикалық эксперимент жүргіздік. Мәселені теориялық талдау эмпирикалық тұжырымға көшуге мүмкіндік берді, яғни оның мақсаты өзіндік жұмысты ұйымдастырудың үлгісін жасау болды. Эксперимент барысында біз үшін студенттердің өзіндік деңгейін анықтау яғни студенттердің танымдық іс-әрекетке деген өзіндік қарым-қатынасының сипатын, сонымен қатар студенттердің өзіндік жұмыс процесінде қандай жетістіктерге қол жеткізгенін анықтау маңызды болды.

Тәжірибелік-эксперименттік жұмыс үш кезеңде жүргізілді. Бірінші кезеңде жұмыс екі аспектіде жүргізілді: шығармашылық жұмыстардың міндеттерімен таныстыру, тақырыптарды іріктеу, студенттерді тапсырмаларды орындауға дайындау. Екінші кезең - студенттердің кез келген жағдайға сәйкес көпшілік алдында сөйлеу мәтіндерін құрудан тұратын жазбаша өзіндік жұмысы. Студенттердің өзіндік жұмысында ұсынылатын тақырыптардың тізімі студенттердің қызығушылықтары мен тілектерін ескере отырып дайындалды. Үшінші кезең - көпшілік алдында эксперимент нәтижелерінің

соңғы талдауы, диаграмманың сапасын анықтау және оның презентациясы (тақырыпты ашуы, мәселесі, презентацияның экспрессивтілігі, материалды ұсынуы). Біздің ойымызша, қарым-қатынас сипатын анықтауда маңызды параметр студенттің ішкі ұмтылысы болды, оның мақсаты - тапсырманы орындау. Өзіндік жұмыс тапсырмасы:

Make a survey: “Attitude to education in Kazakhstan”

1. Choose a category of people that you are going to interview (think of your own)
  - people of different ages;
  - people of different social background;
  - people of different sex;
  - people of different national origins.
2. Interview a number of people (it could be recorded on video, audio or written in questionnaire)
3. Analyze the data and make a scheme or graphic with the results
4. Present your project in the class
5. Evaluate the surveys of others using the following evaluation scheme.

Organization of the survey	5
Information presented	5
Visual aids	5
Presentation of the project	5
Follow up	5

Сондықтан студенттердің жұмыстарының табыстылығы мыналармен анықталды:

- студенттердің мотивациясы, яғни тапсырманы меңгеру процесі;
- тапсырмаларға дайындық дәрежесі: дайындалған және мұндай дайындыққа ие емес;

Сәйкесінше, ақпараттарды саралау ерекшеліктері сыни тұрғыдан ойлау және ақпараттық коммуникативтік технологияларды қолдануы әр түрлі күрделіліктегі диаграммалардың құрылуын туғызды (кесте 1)

1 Кесте - Студенттердің жұмыстарының табыстылығы

Студенттердің мотивация деңгейі	Тапсырма орындау дайындығы	Студент саны
Жоғары	Дайын	24 (36,3%)
Орта	жеткілікті дайын емес	25 (37,8%)
Төмен	дайын емес	17 (25,9%)

Эксперименттік жұмысқа 66 студент қатысты, студенттердің жауаптарына талдау жасай келе, олардың мотивациялық деңгейлері бойынша, яғни өзіндік жұмысқа деген қызығушылықтары мен ынтасы 36,3 пайыз жоғары деңгейді, 37,8 орта деңгейді және 25,9 төмен деңгейді көрсетіп тұр. Студенттердің қызығушылықтары мен ынталарының бар екенін көріп отырмыз, десе де тапсырманы дұрыс түсінуі мен оны нәтижелі орындау деңгейлері әлі де жеткіліксіз екендігі байқалды.

Қорытындылай келе, студенттердің өзіндік жұмысы оны ұйымдастыруда берілген тапсырманың мақсат пен міндетін айқындауға, білім мен дағдылардың негізінде стратегия құруға және оны жүзеге асыруға әсерін тигізеді. Өзіндік жұмыстың тиімділігіне қол жеткізуде дербес әрекеттерді саналы және жауапты таңдау және жүзеге асыруда өзін-өзі бақылау сияқты жеке тұлғаның сапасына ықпал етеді.

Жоғарыда айтылған тұжырымдамалар мен эксперимент нәтижесі негізінде өзіндік жұмыс арқылы студент өз бетінше жұмыс жасауға, әр түрлі ақпарат көздерін пайдалана алуға, оңтайлы шешім қабылдауға деген ынта-жігерін дамытуға бағытталған процесс.

Шетелдік ғалымдардың пікірінше, студенттің өзіндік жұмыс орындауы бар білімі негізінде оқу процесін өз бетінше ұйымдастыруға, өз бетінше шешім табуға және әр түрлі көздерден ақпарат алуға сонымен қатар білім процесін оңтайландыруға мүмкіндік береді [11].

Студенттердің дербестігін қалыптастыру үшін танымдық белсенділігін арттыру және ғылыми-зерттеу жұмысын ұйымдастыру қажет. Бұны жүзеге асыру үшін педагог келесідей дағдыларды қамтамасыз етуі қажет:

- дереккөздер және әдебиеттермен жұмыс;
- өзін-өзі жетілдіру жұмысы;
- ақпаратты саралау, талдау;
- тілдік коммуникативтік құзыреттілік;
- ақпараттық коммуникативтік құзыреттілік;
- сыни тұрғыдан ойлау;
- өзгелердің жұмысын бағалау;
- алған ақпарат негізінде түйін шығару.

Осы орайда, өзіндік жұмыстың келесідей негізгі компоненттерін анықтадық: Олар мотивациялық, танымдық, шығармашылық.

2 Кесте – Студенттің өзіндік жұмысының негізгі компоненттері

Мотивациялық	
Оқытушы әрекеті	Студент әрекеті
Тапсырманың мақсат-міндеттерін түсіндіреді, қызықтыру әдістерін қолданады (Well done, Good job, түрлі смайликтер)	Ынта-жігерін, қызығушылығын танытады
Танымдық	
Оқытушы әрекеті	Студент әрекеті
Бағыт-бағдар береді, дереккөздер, сілтемелермен қамтамасыз етеді	Студенттің тәжірибесі, білімі мен танымы
Шығармашылық	
Оқытушы әрекеті	Студент әрекеті
Жаңа идеяларға шабыт береді, пікірлерін қолдайды	Алған ақпаратты талдау, саралау, анализ жасау

Қорытынды. Ағылшын тілін оқыту барысында студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастыру өте күрделі процесс. Бұл жерде оқытушының шеберлігі, тәжірибесі, коммуникативтік құзыреттілігі үлкен рөл атқарады. Сонымен қатар студенттің танымдық қабілеті, тапсырманы игеруге деген ынтасы мен қызығушылығы да маңызды. Студент өзіндік жұмысты орындау арқылы шығармашылық дербестігі қалыптасады, жауапкершілікпен нәтижелі орындауға дағдыланады. Бұл дегеніміз жеке тұлғалық, кәсіби және әлеуметтік қасиеттерінің дамуына зор ықпал етеді. Ағылшын тілін оқытуда өзіндік жұмыстың маңызы зор, себебі өткен тақырып немесе тарау бойынша дербес жұмыс жасап, білімін тексеруге, кері байланыс жасауға мүмкіндігі бар. Өзіндік жұмысты жоба әдісі арқылы топтар немесе ұжым арасында орындаудың ерекшелігі зор. Бұл жерде студент топпен жұмыс жасау арқылы қарым-қатынасқа түседі, пікір алмасады, екінші жағынан шығармашылық дербестігі, яғни сыни тұрғыдан ойлау қабілеттері дамиды. Соңында жинаған ақпараттарды саралап, талдап, презентациясын аудиторияға ұсынады. Презентацияны басқа топ мүшелері бағалап, қорытынды жасайды.

Ағылшын тілін оқытуда мотивациялық, танымдық және шығармашылық компоненттер таңдап алынды. Өйткені студенттің өзіндік жұмысты орындауға деген қызығушылығына, базалық білімі мен тәжірибесіне, сонымен қатар жоғары нәтижені көрсетуіне шығармашылық дербестігі негіз болады.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, студенттердің ағылшын тіліндегі өзіндік жұмысы біртұтас, өзіндік күрделі педагогикалық процестің ажырамас бөлігі болып табылады деп қорытынды жасауға болады. Оқу процесінің қазіргі кезеңде болатын өзгерістері міндетті түрде танымдық әрекетті ұйымдастырудағы өзгерістерге әкеледі, онда оқушының тұлғасы, дербестігі мен ынтасы бірінші орынға шығады.

Осылайша, мұғалім оқушыларға өз бетінше оқуға материалды жақсы дайындай отырып, оқушылардың өзіндік жұмысының сәтті орындалуы мен тиімділігі қажетті кезеңге өтеді.

Нәтижесінде студент шет тілін меңгеру қабілетін дамытады; оның шығармашылық әлеуеті дамиды; ұсынылған оқу материалын игеру сапасы жоғарылайды; шет тілін оқыту үдерісі аудиториялық сабақ уақытын үнемдеу тұрғысынан оңтайландырылған. Нәтижесінде студенттің жеке қызығушылығы оның біліктілігін арттыру үшін қажетті білім жиынтығын алуға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Азимов Э.Г. и Шукин А. (2009). *Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам)*. – М.: Икар. – С. 448.
2. Воронин А.С. (2006). *Словарь терминов по общей и социальной педагогике*. Екатеринбург: Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «УГТУ-УПИ». – С. 135.
3. Мирюлюбов А.А. (2010). *Методика обучения иностранным языкам: традиции и современность*. – Обнинск: Титул. – 464 с.
4. Архангельский С.И. (1990). *Методические разработки по курсу педагогики и психологии высшей школы для слушателей факультета повышения квалификации*. – Москва: Высш. шк., с. 84.
5. Бим-Буд Б.М. (2002). *Педагогический энциклопедический словарь*. – Москва: Большая Российская энциклопедия. – С. 527.
6. Асмолов А.Г. (1996). *Культурно-историческая психология и построение миров*. – Москва – Воронеж. – С. 768.
7. Henderson, E. S. and Nathenson, M. B. (1984). *Independent learning in higher education*. Englewood Cliffs. New Jersey: Educational Technology Publications. – PP. 3-56.
8. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А., Кандыбович С.Л. *Психология высшей школы: учебное пособие / М.И.Дьяченко, Л.А.Кандыбович, С.Л.Кандыбович*. – Харвест, 2006. – С. 93.
9. Broad, J. (2006). *Interpretations of independent learning in further education*. *Journal of Further and Higher Education*, 30(2). – 119-143.
10. Зимняя И.А. *Педагогическая психология: учебник для вузов / И.А. Зимняя*. – М.: МПСУ, 2010. – С. 256.
11. Song, L. and Hill, J. R. (2007). *A Conceptual Model for Understanding Self-Directed Learning in Online Environments*. *Journal of Interactive Online Learning*, 6(1), 27-42.

УДК: 378.147
МРНТИ: 14.35.09

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.10>

Бегалиева С.Б.¹, Шмакова Е.С.^{2*}

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Казахстан

²Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

ДИСТАНЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ: ТЕХНОЛОГИИ, МЕТОДЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ В ПРЕПОДАВАНИИ РКИ

Аннотация

Современная методика преподавания, в том числе и методика преподавания РКИ, начала активно осваивать инновационные цифровые технологии и адаптировать их к переходу образования на цифровые платформы. В какой-то мере произошла трансформация и эволюция традиционных методов, приемов, видов деятельности. В настоящем исследовании поднимается проблема цифровой трансформации образовательного процесса. Актуализируется необходимость адаптации традиционных методов и технологий в преподавании РКИ к новым реалиям и тенденциям в области современного образовательного процесса. На примере цифровой эволюции диктанта, как вида учебной деятельности, рассматриваются возможности применения инновационных цифровых методик и использование цифровых технологий в процессе преподавания РКИ. Предпринимается попытка констатировать эволюцию диктанта от традиционного к цифровому, реализуемому посредством цифровых возможностей образовательного процесса, в целях постановки вопроса об эффективности данного вида письменной работы в процессе преподавания РКИ.

Ключевые слова: РКИ, цифровое образование, инновационные цифровые технологии, цифровой диктант.

С.Б. Бегалиева¹, Е.С. Шмакова²

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

²М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ: ОРЫС ТІЛІН ШЕТ ТІЛІ РЕТІНДЕ ОҚЫТУДАҒЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАР, ӘДІСТЕР МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАР

Аңдатпа

Оқытудың заманауи әдістемесі, оның ішінде орыс тілін шет тілі ретінде оқыту әдістемесі инновациялық цифрлық технологияларды белсенді меңгере бастады және оларды білім берудің цифрлық платформаларға көшуіне бейімдей бастады. Белгілі бір дәрежеде дәстүрлі әдістердің, әдістемелік іс-әрекеттің өзгеруі мен эволюциясы болды. Бұл зерттеу білім беру процесін сандық түрлендіру мәселесін көтереді. Орыс тілін шет тілі ретінде оқытудағы дәстүрлі әдістер мен технологияларды заманауи білім беру процесі саласындағы жаңа шындықтар мен үрдістерге бейімдеу қажеттілігі өзекті болып отыр. Диктанттың цифрлық эволюциясы мысалында оқу іс-әрекетінің бір түрі ретінде инновациялық цифрлық әдістерді қолдану және орыс тілін шет тілі ретінде оқыту процесінде цифрлық технологияларды қолдану мүмкіндіктері қарастырылады. Орыс тілін шет тілі ретінде оқыту процесінде жазбаша жұмыстың осы түрінің тиімділігі туралы мәселе қою мақсатында білім беру процесінің цифрлық мүмкіндіктері арқылы іске асырылатын диктанттың дәстүрліден сандыққа дейінгі эволюциясын белгілеуге талпыныс жасалуда.

Түйін сөздер: орыс тілін шет тілі ретінде, цифрлық білім, инновациялық цифрлық технологиялар, цифрлық диктант.

Begalieva S.B.¹, Shmakova E.S.²

¹ Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan

² Taraz Regional University named after M.H. Dulati, Taraz, Kazakhstan

DISTANCE LEARNING: TECHNOLOGIES, METHODS AND PERSPECTIVES IN TEACHING RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Abstract

Modern teaching methods, including the teaching methods of Russian as a foreign language, have begun to actively master innovative digital technologies and adapt them to the transition of education to digital platforms. To some extent, there has been a transformation and evolution of traditional methods, techniques, and activities. This study raises the problem of digital transformation of the educational process. The necessity of adaptation of traditional methods and technologies in teaching Russian as a foreign language to new realities and trends in the field of modern educational process is actualized. Using the example of the digital evolution of dictation as a type of educational activity, the possibilities of using innovative digital techniques and the use of digital technologies in the process of teaching Russian as a foreign language are considered. An attempt is made to state the evolution of dictation from traditional to digital, implemented through the digital capabilities of the educational process, in order to raise the question of the effectiveness of this type of written work in the process of teaching.

Keywords: Russian as a foreign language, digital education, innovative digital technologies, digital dictation.

Введение. В результате глобальной цифровой трансформации, охватившей все сферы жизни общества, современный педагогический процесс становится предметом экспансии разнообразных цифровых технологий, активно внедряющихся в образование. За последние несколько лет, в связи с переходом образовательного процесса на новый – цифровой уровень, перед преподавателями встала необходимость адаптировать традиционные «линейные» методы преподавания к новым цифровым реалиям и к новому типу обучающихся, который принято называть «поколением Z».

Пандемия во многом изменила уклад современной жизни во всех ее сферах и, особенно, в области образования. Переход обучения на цифровые платформы продиктовал особую необходимость в преподавании РКИ в концентрации внимания на развитии письменной речи студентов иностранцев. Так как именно этот навык чаще остальных остается «за кадром» в условиях дистанционного обучения. Развитие навыка письменной речи, сопровождаемое цифровыми возможностями, несомненно вызывает интерес иностранных граждан, повышает их мотивацию к изучению языка.

Материалы и методы. В классической методике роль диктанта в формировании навыков устной и письменной речи была неоспорима. Еще в середине прошлого столетия именитые методисты М.Т. Баранов [1], А.И. Кобызев [2] и др. отмечали возможности диктанта для развития языковых и интеллектуальных способностей учащихся. В век цифровизации спектр применения диктантов в преподавании значительно расширился, раздвинув границы традиционной методики и линейных методов преподавания.

В настоящее время этот вид работы с иностранными студентами актуален, так как развивает письменную речь, способствует выработке грамматических навыков. Однако, можно констатировать и тот факт, что в современных учебниках по РКИ недостаточно широко представлен такой вид работы как диктант.

Анализ учебной литературы, использующейся на кафедре филологических специальностей для иностранных граждан КазНПУ имени Абая («Лестница», «5 элементов», «С любовью в Россию», «28 уроков русского языка»), позволил констатировать тот факт, что такой вид письменной работы как диктант в учебниках и учебных пособиях не представлен [3]. В настоящее время казахстанские авторы активно переиздают свои учебные пособия, расширяя репертуар работ по развитию письменной речи в целом и, в частности, работы с диктантами.

Приступая к анализу эволюции такого вида письменной работы как диктант, следует отметить в целом те тенденции, которые на сегодняшний день преобладают в методике преподавания РКИ:

1. Организация индивидуального подхода к обучающемуся с проявлением наиболее активной его позиции в процессе обучения.

2. Отбор материала, представленного аутентичными образцами современных текстов (реклама, объявления, афиши, информация в интернет-магазине, меню, сообщения в мессенджерах, форумы, памятки для туристов, художественные тексты).

3. Использование цифровых ресурсов в обучении, в том числе обучающих платформ, приложений, видеохостингов, социальных сетей, образовательных сервисов и т.д.

4. Глобализация и ее продукты: возможность и умение использовать ресурсы Networking (сеть деловых контактов) для более успешной практики устной и письменной речи.

5. Применение творческих заданий с использованием цифровых технологий: веб-коллажи, проекты, презентации, создание видеороликов, запись аудио и видео материала, интервью и пр. [4], [5].

Рассматривая диктант как вид письменной работы с точки зрения представленных выше тенденций, можно отметить, что использование этого вида деятельности в процессе преподавания РКИ в полной мере предполагает формирование качественных знаний и развитие требуемых компетенций.

Организация индивидуального подхода к обучающемуся может быть реализована в использовании таких видов диктанта как индивидуальный, диктант-трамплин, стенографический диктант. Такие диктанты позволяют учащемуся не только приобрести знания, умения и навыки, но и продемонстрировать свои коммуникативные способности и активную позицию в процессе обучения.

Отдельной статьей в эволюции диктанта важно отметить отбор языкового материала. Как показывает практика, эффективное овладение русским языком предполагает формирование навыков правильного графического оформления текстов уже на раннем этапе изучения РКИ. В этой связи необходимой становится отработка фонематического принципа письма, с включением в тексты диктантов наиболее употребительных слов и грамматических конструкций, характерных для современной русской речи. Отобранный лексический материал должен отвечать критериям аутентичности, т.е. тексты должны быть написаны носителями языка для носителей этого языка. С точки зрения лингвистики такие тексты насыщены своеобразием лексики: они содержат много стилистически окрашенных слов, местоимений, частиц, междометий, словосочетаний, рассчитанных на возникновение ассоциативных связей, клише, фразеологизмов, крылатых выражений и т.д. Аутентичные тексты мотивируют учащихся и стимулируют интерес к более глубокому погружению в культуру языка.

К сожалению, в современных учебниках по РКИ недостаточно аутентичных текстов, однако этот пробел можно восполнить информационными материалами сети Internet: реклама, объявления, афиши, информация в интернет-магазине, сообщения в мессенджерах, форумы, памятки для туристов, художественные тексты – все эти аутентичные тексты помимо развития навыков письма, изучения грамматики, позволяют учащимся погрузиться в языковую культуру, развить чувство толерантности к другой культуре [6, 22]. Но следует учитывать и принцип целостности текста, используемого в качестве материала диктанта.

Результаты и обсуждения. Сегодня применение диктанта может стать более интересным и интерактивным процессом. Рассмотрим некоторые варианты работы с диктантом на занятиях по РКИ с применением инновационных методов преподавания и с привлечением возможностей цифровых образовательных технологий и ресурсов.

1. Музыкальный диктант. Этот вид диктанта предполагает прослушивание песенной композиции и воспроизведение ее стихотворного текста. Такой вид диктанта очень хорошо развивает навыки аудирования, умение слышать свой голос, в результате чего развивается чувство самоконтроля. Музыкальный диктант соотносится с тематической группой слов, изучаемых в том или ином учебном модуле. Например, тема возраста, фаз жизни на лексическом уровне представлена в музыкальной композиции «Куда уходит детство», тема дружбы представлена в песнях о дружбе «Дружба крепкая...» и т.д. При воспроизведении стихотворного текста песни учащиеся осваивают просодические элементы речи – интонацию, тембр, темп, происходит отработка артикуляции и дикции. Можно выделить следующий алгоритм работы с музыкальными диктантами:

прослушивание музыкальной композиции; чтение текста песни; расстановка акцентов; смысловый анализ текста музыкальной композиции; повторное прослушивание; воспроизведение (пение). Такой вид работы подходит для уровней А2-С1, работа с музыкальным диктантом может проводиться как в группе, так и индивидуально. При работе с музыкальным диктантом формируются артикуляционные навыки, расширяется словарный запас, прививается языковая культура.

2. Диктант-трамплин. Этот вид диктанта представляет собой трансформацию традиционного диктанта. За основу текста берется образец, выступающий своеобразным трамплином, от которого учащийся отталкивается в дальнейшей своей работе. Работа над этим диктантом проводится в два этапа. Первый этап представляет собой работу над традиционным диктантом, когда преподаватель диктует текст, учащиеся его записывают и в итоге проводится проверка и работа над ошибками. Пример текста-образца: *«Меня зовут Макс, я русский. Я учусь на юридическом факультете в Московском университете. Я изучаю иностранные языки: немецкий и английский. У меня занятия пять раз в неделю. В среду – английский, а в пятницу – немецкий. Я думаю, что изучать иностранные языки – это важно сейчас. Сначала у меня были проблемы, потому что я не понимал нашего преподавателя. Он говорил очень быстро и только по-немецки. Тогда я стал слушать немецкую музыку, смотреть немецкие фильмы, читать немецкие романы. Вскоре я стал хорошо говорить и понимать по-немецки. Мой учитель гордился мной»*. На втором этапе учащиеся слушают текст-оригинал, но, отталкиваясь от него, записывают информацию о себе или меняют факты по своему усмотрению или в соответствии с предложенной преподавателем тематикой. Далее проводится работа над ошибками (грамматическими, лексическими и т.д.) как в традиционном диктанте. Такой вид диктанта подходит для уровней А1-С1. Диктант-трамплин развивает у учащихся умение создавать текст в соответствии с образцом и в соответствии с определенным стилем, развивает творческое мышление.

3. Стенографический диктант. Эта работа представляет собой игровую модель диктанта, которая предполагает ролевую деятельность. Суть этой работы заключается в том, что диктующий – начальник, а записывающий секретарь. Такая методика позволяет учащимся проявить инициативу и активную позицию в процессе обучения, что положительно сказывается на мотивации. Стенографический диктант развивает память и способствует развитию навыков реконструкции и воспроизведения речевых конструкций. Работа может проводиться как индивидуально, так и в группе. Такой вид диктанта подходит для уровней А2-С1.

4. Выборочный диктант. Этот вид письменной работы предполагает прослушивание или просмотр материала и фиксацию только тех слов или конструкций, языковых явлений, которые обозначены в задании. При выборочном диктанте предполагается работа над морфологией и грамматическими компонентами предложения. Дифференциация выборочного диктанта на слуховой и зрительный определяет отбор материала диктанта. Это может быть небольшое видео, которое предлагается прослушать учащемуся и зафиксировать, например, имена прилагательные. Причем усложнить задание в соответствии с уровнем владения языком можно, предложив записать имена прилагательные, встречающиеся в видео, в начальной форме. Или прослушав текст, записать только вопросительные предложения. Для этой цели можно продемонстрировать учащимся отрывок (из мультфильма) стихотворения К. Чуковского «Телефон»:

У меня зазвонил телефон

- Кто говорит?

- Слон.

- Откуда?

- От верблюда.

- Что вам надо?

- Шоколада.

- Для кого?

- Для сына моего.

Работа с выборочным диктантом может проводиться как индивидуально, так и в группе. Такой вид диктанта подходит для уровней А2-С1. Среди преимуществ выборочного диктанта можно отметить невозможность механического записывания слов или грамматических конструкций, напротив, происходит осмысленное восприятие языкового материала, что способствует развитию мышления, внимательности, слуховой памяти.

5. Бинго-диктант. Интерактивный диктант, который предполагает заполнение полей грамматическим материалом (буквы алфавита, название месяцев, словами, обозначающими профессии и пр.). Материал, который вносится в пустые клетки проговаривается, либо записывается перед полем, затем диктующий выкрикивает как в бинго слова или буквы, а пишущие вычеркивают их в своих игровых полях. Побеждает тот, кто первым вычеркнул все продиктованные слова. Приведем пример игрового поля:

Слон	дерево	стол	учитель	Россия	буква	память	сон	змея
Листья	цветы	солнце	понедельник	мальчик	телефон	глаз	нос	кафе
Среда	огонь	час	книга	Небо	ручка	погода	картина	сын
Студент	пальто	рыба	кошка	Семья	папа	лампа	друг	ночь
Подруга	лиса	мама	минута	Окно	ребенок	страна	город	утро

Игровое поле может содержать лексику различной тематики, в зависимости от изучаемого материала и темы занятия или учебного модуля. Работа может проводиться в двух направлениях. Слова либо вычеркиваются из игрового поля, либо игровое поле может быть пустым и диктуемые слова могут в него вписываться. Темп диктовки будет зависеть от уровня подготовки учащихся. Такой вид диктанта особенно актуален на начальном уровне подготовки, но усложненные его интерпретации вполне подходят и для продвинутых учащихся. Например, дается список слов и предлагается просмотреть видеоматериал, в котором эти слова употребляются. Учащийся, который первым заполнит игровое поле, выигрывает. Преимуществами такой работы является ее интерактивность, развитие внимания, мышления и слухового восприятия языкового материала. Подходит для уровней А1-С1.

6. Диктант-спринтер. Данный вид диктанта также является интерактивным. На доске или на стене в отдалении от учащихся вывешивается текст диктанта. Суть этой письменной работы заключается в том, что работа проходит в парах или группах, где один учащийся-бегун подбегает к вывешенному тексту, читает предложение или словосочетание (в зависимости от возможностей памяти участника) и снова бежит к команде, диктуя то, что прочитал. Участники группы могут меняться ролями, возможно командное состязание наподобие эстафеты, когда учащиеся по очереди получают роль спринтера. Такой вид работы можно устраивать в качестве физминуток для активации внимания учащихся и для устранения ментального перенапряжения. Особенностью этого диктанта является отсутствие предварительного чтения, а в конце работы учащиеся получают оригинальный текст для исправления ошибок. Такой вид диктанта развивает память, внимание, формирует командный дух и корпоративную этику, оживляет учебный процесс. Подходит для командной работы или работы в парах учащихся уровней А1-С1.

7. Вольный (творческий) диктант. Этот тип работы рассчитан на развитие творческого мышления учащихся. Суть работы заключается в том, что учащиеся дописывают предложения, заканчивают его в смысловом отношении. Такой вид работы полезен на начальном уровне обучения для развития навыков говорения и отработки лексического и грамматического материала. Подходит для уровней А1-С1. Примеры текстов творческого диктанта:

- ✓ Меня зовут... У меня есть... Она очень активная и ... Она очень ... играть с мячиком.
- ✓ Меня зовут... Я .... Мою первую учительницу зовут... Она живет в ... Сейчас она ... Мне очень нравилось, как она ... и ... Я часто ...
- ✓ Не говори, что думаешь, ... (а думай, что говоришь), доверяй, но ... (проверяй); сам себя не похвалишь – .... (никто не похвалит); делаешь дело, ... (думай о деле); не говори гоп, пока... (не перепрыгнешь).

Как вариант творческий диктант можно использовать в совокупности с обучающим ресурсом EDpuzzle, где текст диктанта можно разместить под видео в формате открытого ответа, и учащиеся по ходу просмотра видео будут вписывать недостающие фрагменты с опорой на видеоматериал [7].

8. Интерактивный диктант. Этот вид диктанта предполагает возможность проверить свою грамотность по русскому языку в режиме онлайн. Таких сервисов на просторах Internet достаточно много. Остановимся на некоторых из них:

- Сайт методического центра Департамента образования Москвы dict.mosmetod.ru. На этом сайте размещены 14 тематических интерактивных диктантов, посвященных юбилею деятелей искусства.

Пушкинский диктант (Отрывок из статьи Ю.М. Лотмана «Роман А.С. Пушкина «Евгений Онегин». Комментарий»), диктант к юбилею А.П. Чехова, Б.Л. Пастернака, П.П. Ершова, М.А. Шолохова, Д.И. Фонвизина, А.Т.Твардовского, Л.А. Кассиля, А.С. Грина, А.И. Куприна, И.А. Бунина, К.М. Симонова, диктант к Всероссийскому словарному уроку и дню рождения В.И. Даля, к юбилею А.А. Фета. Каждый диктант небольшой, не более 200 слов, которые содержат пропущенные буквы и знаки препинания [7].

• Портал Gramota.ru содержит гораздо больше интерактивных диктантов, которые можно дифференцировать по уровню сложности, по тематической отнесенности, по типу представленных заданий [9].

• Сайт Тотального диктанта Totaldict.ru и раздел данного сайта, предназначенный для иностранных граждан, сдающих русский язык - Тест TruD. «Тест состоит из 10 интересных и познавательных заданий, разработанных экспертами РКИ на основе оригинального текста диктанта. Финальное, 11-е задание – это небольшой отрывок из того же текста, который участники теста пишут под диктовку, что даёт им почувствовать дух и атмосферу основной акции. Последнее задание выполняется по желанию и оценивается отдельно от остальных заданий теста» [10]. Задания тотального диктанта по РКИ предназначены для учащихся уровня А1-В2.

Заключение. Цифровой эволюции диктанта способствовало внедрение в образовательный процесс цифровых технологий и ресурсов. Многочисленные образовательные платформы и приложения, использование в качестве материала для диктантов продуктов видеохостингов, социальных сетей способствовало трансформации традиционного диктанта, работа с которым стала сочетать в себе инновационные подходы и использование цифровых ресурсов.

Сегодня применение диктанта может стать более интересным и интерактивным процессом. В рамках личностно-ориентированного подхода, предполагающего выстраивание системы компетенций, трансформация традиционного диктанта позволяет сформировать и реализовать такую базовую компетенцию как коммуникативную в единстве всех ее составляющих: языковую, речевую, культуроведческую, учебно-познавательную и др.

Таким образом, на примере цифровой эволюции диктанта становится возможным говорить о современных тенденциях, охвативших весь образовательный процесс. Внедрением новых технологий и методов отмечены современные тенденции и перспективы в преподавании РКИ.

Список использованной литературы:

1. Баранов М.Т. *Методика преподавания русского языка в школе*. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 368 с.
2. Аникина, М. Н. *Лестница Учебник-книга по русскому языку. Начинаем изучать русский / М.Н. Аникина*. – 5-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз. – Медиа, 2007. – 341, [11] с.; Эсмантова Т.Л. *Русский язык: 5 элементов*. – СПб.: Златоуст, 2019.; Миллер, Л. В., Политова, Л. В., Рыбакова, И.Я. *Жили-были... 28 уроков русского языка для начинающих: учебник*. – 14-е изд., испр. – СПб.: Златоуст, 2016. – 152 с.
3. Кобызев А.И. *Новый вид диктанта – «Проверяю себя»*. – М.: «Просвещение», 1962. – 35с.
4. Бочкова, О. С. *Современные тенденции в методике преподавания РКИ (опыт работы в модульной образовательной среде на начальном этапе изучения русского языка) / О.С. Бочкова, В.В. Колесникова, Е. Д. Макаренко // Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. – 2019. – № 6(139). – С. 55-58.
5. Степаненко, В. А. *Новые тенденции в методике преподавания РКИ / В.А. Степаненко // Текст культуры и культура текста : Материалы IV Международного педагогического форума, Сочи, 16–17 октября 2017 года / Редколлегия: Л.А. Вербицкая, С.И. Богданов, О.Е. Дроздова [и др.]*. – Сочи: Общество преподавателей русского языка и литературы, 2017. – С. 736-741.
6. Мельникова Г.Т. *Аутентичный текст как основная методическая единица при обучении русскому языку как иностранному. Мир педагогики и психологии: №6(11) Июнь, 2017*. – С. 20-23.
7. *Едпазл работа с видео. Как создать видео диктант*. <http://didaktor.ru/kak-sozdat-interaktivnoe-video-s-edpuzzle/>
8. <http://dict.mosmetod.ru/>
9. <http://www.gramota.ru/>
10. <https://totaldict.ru/>

References:

1. Baranov M.T. *Metodika prepodavaniya russkogo jazyka v shkole.* – M.: Izdatel'skij centr «Akademija», 2001. – 368 s.
2. Anikina, M. N. *Lestnica Uchebnik-kniga po russkomu jazyku. Nachinaem izuchat' russkij / M.N. Anikina.* — 5-e izd., stereotip. — M.: Rus. jaz.— Media, 2007. — 341, [11] s.; Jesmantova T.L. *Russkij jazyk: 5 jelementov.* — SPb.: Zlatoust, 2019.; Miller, L. V., Politova, L. V., Rybakova, I. Ja. *Zhili-byli... 28 urokov russkogo jazyka dlja nachinajushhih: uchebnik.* — 14-e izd., ispr. — SPb.: Zlatoust, 2016. — 152 s.
3. Kobyzev A.I. *Novyj vid diktanta – «Proverjaju sebja».* M.: «Prosveshhenie», 1962.–35s.
4. Bochkova, O. S. *Sovremennye tendencii v metodike prepodavaniya RKI (opyt raboty v modul'noj obrazovatel'noj srede na nachal'nom jetape izuchenija russkogo jazyka) / O. S. Bochkova, V. V. Kolesnikova, E. D. Makarenko // Izvestija Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta.* – 2019. – № 6(139). – S. 55-58.
5. Stepanenko, V. A. *Novye tendencii v metodike prepodavaniya RKI / V. A. Stepanenko // Tekst kul'tury i kul'tura teksta : Materialy IV Mezhdunarodnogo pedagogicheskogo foruma, Sochi, 16–17 oktjabrja 2017 goda / Redkollegija: L.A. Verbickaja, S.I. Bogdanov, O.E. Drozdova [i dr.].* – Sochi: Obshhestvo prepodavatelej russkogo jazyka i literatury, 2017. – S. 736-741.
6. Mel'nikova G.T. *Autentichnyj tekst kak osnovnaja metodicheskaja edinica pri obuchenii russkomu jazyku kak inostrannomu. Mir pedagogiki i psihologii: №6(11) Ijun', 2017.* – S. 20-23.
7. *Edpazzl rabota s video. Kak sozdat' video diktant.* <http://didaktor.ru/kak-sozdat-interaktivnoe-video-s-edpuzzle/>
8. <http://dict.mosmetod.ru/>
9. <http://www.gramota.ru/>
10. <https://totaldict.ru/>

МРНТИ 14.35.05

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.11>

Акрамова А.С.^{1*}, Бай Цинсинь¹, Кариев А.Д.²

¹ КазНУ имени Аль-Фараби, г.Алматы, Республика Казахстан

²Казахский государственный женский педагогический университет,
г. Алматы, Республика Казахстан

МЕДИА-ТЕХНОЛОГИИ В НРАВСТВЕННОМ ВОСПИТАНИИ СТУДЕНТОВ

Аннотация

В условиях непрерывного развития экономики постоянно выдвигаются новые требования к значимости процесса обучения и воспитания. На современном этапе акцент мировой реформы образования сместился на национальное качественное образование. Приоритет такого образования - воспитание всесторонне грамотного и образованного человека. Медиа технологии выступают одним из инструментов современного воздействия на процесс обучения и воспитания. Авторы рассматривают медиа технологии как совокупность системных методов и действий медиаобразования, направленных на формирование личности, обладающей культурой пользования средствами массовой коммуникации, взаимодействие в социуме на основе гуманистических идеалов и ценностей. Духовное и нравственное воспитание являются высшим приоритетом в образовании. В статье освещается вопрос о том, как разумно использовать медиа технологии в целях развития нравственного воспитания студентов и минимизировать негативное влияние новых медиа на идеологический и моральный уровень студентов. Авторы анализируют возможности и проблемы в нравственном воспитании студентов в среде новых медиа.

Ключевые слова: медиа, медиа технологии, студенты, воспитание, нравственное воспитание.

Ә.С. Акрамова¹, Бай Циньсин¹, А.Д.Кариев²

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университет, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

²Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университет, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

СТУДЕНТТЕРДІ АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ МЕДИАТЕХНОЛОГИЯЛАР

Аңдатпа

Экономиканың үздіксіз дамуы жағдайында оқыту мен тәрбиелеу үдерісінің маңыздылығына үнемі жаңа талаптар қойылып отырады. Қазіргі кезеңде әлемдік білім беру реформасының маңыздылығы ұлттық сапалы білім беруге ауысты. Мұндай білім берудің басымдылығы - жан-жақты сауатты және білімді тұлға тәрбиелеу. Медиа технологиялар - оқыту мен тәрбиелеу үдерісіне қазіргі заманғы әсер етуші құралдардың бірі. Авторлар медиа технологияларды бұқаралық ақпарат құралдарын пайдалану мәдениеті бар тұлғаны қалыптастыруға, қоғамдағы гуманистік идеалдар мен құндылықтарға негізделген өзара әрекеттесуге бағытталған жүйелік әдістер мен әрекеттер жиынтығы ретінде қарастырады. Рухани-адамгершілік білім беру - білім берудегі ең жоғары басымдылық болып табылады. Мақалада оқушылардың адамгершілік тәрбиесін дамыту және жаңа медианың студенттердің идеялық-адамгершілік деңгейіне кері әсерін барынша азайту үшін медиа технологияларды қалай орынды пайдалану туралы мәселе көрсетілген. Авторлар жаңа медиа жағдайында студенттерді адамгершілікке тәрбиелеудегі мүмкіндіктері мен проблемаларын талдайды.

Түйін сөздер: медиа технологиялар, студенттер, тәрбие, адамгершілікке тәрбиелеу.

A.Akramova¹, Bai Qingxin¹, Kariev A.²

¹Al-Farabi Kazakh National University, Republic of Kazakhstan, Almaty

²Kazakh National Women's Teacher Training University, Republic of Kazakhstan, Almaty

MEDIA-TECHNOLOGY IN MORAL EDUCATION OF STUDENT

Abstract

In the context of the continuous development of the economy, new requirements are constantly being put forward for the importance of the process of training and education. At the present stage, the focus of the world education reform has shifted to national quality education. The priority of such education is the upbringing of an all-round literate and educated person. Media technologies are one of the tools of modern influence on the process of teaching and upbringing. The authors consider media technologies as a set of systemic methods and actions of media education aimed at the formation of a personality, possessing a culture of mass communication, interaction in society based on humanistic ideals and values. Spiritual and moral education is the highest priority in education. The article highlights the question of how to reasonably use media technologies in order to develop the moral education of students and minimize the negative impact of new media on the ideological and moral level of students. The authors analyze the possibilities and problems in the moral education of students in the environment of new media.

Keywords: media, media technologies, students, upbringing, moral education.

Введение. В современном обществе образование и культура чрезвычайно тесно связаны. В условиях глобализации и столкновения культур необходимо научить студентов различать моральные принципы и ценности, расставлять приоритеты при выборе ценностных ориентиров. Студенты, выросшие в разные исторические периоды и в разных социальных средах, неизбежно демонстрируют разные политические позиции, имеют различный жизненный опыт и когнитивные уровни. Поэтому, очевидно, что и способы нравственного воспитания должны быть различными. Сегодня, в эпоху цифровизации в процесс обучения и воспитания включаются новейшие информационные и коммуникационные технологии. Одними из таких технологий являются медиатехнологии. В современном информационном мире встает необходимость говорить о медиобразовании. Мы рассматриваем медиатехнологии как совокупность системных методов и действий, направленных на формирование личности, обладающей культурой пользования

средствами массовой коммуникации, взаимодействие в социуме на основе гуманистических идеалов и ценностей. Медиа технологии выступают как средство управления процессом образования, и как средство воспитания. Появившиеся в последнее время термины медиапедагогика, медиакультура, медиаграмотность, медиакомпетентность отражают сущность медиапроцессов, непосредственно влияющих в общественное, личное сознание и деятельность. Медиаобразование (англ. media education от лат. media - средства) рассматривается как направление в педагогике, выступающее за изучение «закономерностей массовой коммуникации (пресса, телевидения, радио, кино, видео и т.д.). Основные задачи медиаобразования: подготовить новое поколение к жизни в современных информационных условиях, к восприятию различной информации, научить человека понимать ее, осознавать последствия ее воздействия на психику, овладевать способами общения на основе невербальных форм коммуникации с помощью технических средств» [1, с.38].

Медиа технологии являются средствами и инструментом информационно-методического обеспечения и технического сопровождения образовательного процесса. Медиа технологии, в основе которых лежат современные технологии и средства коммуникации, в том числе и виртуальные, оказывают существенное влияние на эффективность планирования, организации, управления и реализации образовательного процесса.

Материалы и методы. Вопросы нравственности, духовности и путей формирования этих качеств в процессе социального воспроизводства представляли собой ключевые проблемы философии, социологии, педагогики.

Западные ученые провели ряд исследований по теории морали и нравственному воспитанию. Психологи Карл Густав Юнг, Жан Пиаже, Абрахам Маслоу рассматривали проблемы развития личности в социальной среде, процесс становления и факторы, влияющие на становление индивида как личности.

Зигмунд Фрейд утверждал, что в структуре личности имеются уровни, по которым происходит движение от низшего уровня к высшему, от «самости» к «сверх-самости» [2, с.185]. Карл Густав Юнг считал, что личность состоит из трех частей: сознания, индивидуального подсознания и коллективного подсознания [3, с.68]. Жан Пиаже утверждал, что нравственное воспитание играет основную роль в развитии ребенка [4, с.246-249]. Ученый выделял стадии развития нравственных суждений: от первичных суждений о том, что такое «хорошо» и «плохо» к саморегулируемому нравственному суждению. Теория самореализации Абрахам Маслоу состоит из трех важных уровней: иерархии потребностей, самореализации и пикового опыта [5, с. 102]. Теория самореализации показывает важность нравственных норм для человека. Чтобы изучать желания и нравственные потребности людей, нужно уважать людей, их взгляды и мнение. Большая часть теории самореализации Абрахама Маслоу может быть непосредственно использована для руководства нравственным воспитанием в школах и университетах. Его теория показывает, что гуманизм должен быть воплощен в процессе нравственного воспитания, сочетающего человеческое уважение и потребность помочь учащимся достичь цели самореализации. Лоуренс Кольберг сосредоточил свои взгляды на формировании и развитии морали [6, с.185]. Его исследовательская теория «Стадии нравственного развития» является продолжением учения Ж.Ж. Пиаже. Основное место в нравственном развитии Кольберг уделяет понятию «справедливость». Процесс воспитания, по мнению ученого, с детства откладывает определенный отпечаток на формирование ценностных ориентиров в последующей жизни. Альберт Бандура создал нравственную теорию жизнеобучения, согласно которой развитие нравственного поведения детей начинается с их наблюдения за жизнью, а нравственное развитие тесно связано с познавательными способностями [7, с.202]. Мартин Хоффман обращал внимание на то, что формирование нравственности должно основываться на эмоциональном отношении как предпосылке, в процессе нравственного развития нравственная эмпатия играет ключевую роль [8, с.102]. В области исследований нравственного воспитания канадские ученые добились определенных результатов, суммировав различные точки зрения: Макс Манен, исследовавший проблему с точки зрения менеджмента, подчеркивал важность для педагогов управленческого сознания, а также выбора научно-педагогических стратегий, использования соответствующих путей и средств повышения эффективности образования [9, с.98].

Таким образом, западные теории о формировании личности, воспитании детей содействовали развитию нравственного воспитания, повлияли на прогресс педагогических взглядов. Нравственность, как качество личности, является предметом формирования современного образовательного процесса. Происходит становление нового типа личности, представляющей собой нравственно зрелого, активного, самостоятельного. Современный человек должен уметь критически мыслить, правильно и рационально осмысливать и перерабатывать полученную информацию. Поэтому, одной из главных компетенций, как результата процесса образования, является информационная компетентность, умение ориентироваться и использовать информационно-коммуникационные и мультимедийные средства.

Медиа представляет собой концепцию, технологию, которая включена в систему образования таких ведущих стран, как США ([Sarah Gonzalez-Nahm](#), [Elyse R. Grossman](#) [10]), Китай ([Xi Wang](#) [11]), Великобритания ([Larry Bencze](#) [12]).

Отечественные исследования в области использования новейших технологий в процессе воспитания и обучения представлены рядом исследований. Курсабаев М.К., Киякбаева У.К., Дәулет Н., изучая технотронное образовательное пространство раскрывают «технологический арсенал IT-решения для нейтрализации и локализации интеллектуального спроса», говоря о «подсистемах с ограниченными и временными количествами ресурсов из-за массового информационного прессинга» [13, с.162]. Необходимость развития информационно-образовательного пространства вуза, как современной тенденции профессиональной подготовки специалистов, рассматривается в работах Мизанбекова С.К., Кульбаевой А.Ж., Махметовой А.Б. [14, с. 69]. Г.Б. Бейсенбекова, Ж.А. Карманова, Г.Н. Манашова, А.Ә. Ахметова исследуют развитие поликультурных компетенций будущих педагогов-воспитателей в условиях современного образования. Авторы указывают на необходимость подготовки специалистов, способных к духовно-нравственной, гуманизированной жизни, системно связанных с окружающим миром, адаптированных к социальной жизни, тем самым способных развивать и совершенствовать новое конкурентоспособное поколение, детей, с направленностью на личностное развитие с индивидуальной направленностью и обладающих самопознанием [15, с.219].

Результаты. Мультимедийные средства (ММС), являясь частью медиаобразовательных технологий позволяют придать процессу обучения и воспитания максимального уровня интерактивности, эмоциональности и информационной насыщенности обучения. «Медиа» - понятие, которое включает в себя всю совокупность информационных средств и приемов, служащих для передачи конкретному потребителю сообщения в той или иной форме (печатное слово, музыкальная композиция, радиопередача и т.п.) [16].

Новые медиа – это форма распространения, которая использует цифровые технологии для предоставления пользователям информации и услуг через компьютерные сети, сети беспроводной связи, спутники и другие каналы, а также компьютеры, мобильные телефоны, цифровые телевизоры и другие терминалы. Благодаря своей большой емкости, работе в режиме реального времени и интерактивности она может пересекать географические границы и, наконец, реализовывать глобализированные медиа.

В качестве нового метода распространения информации новые медиа могут лучше проводить нравственное воспитание с помощью передовых методов коммуникации, таких как компьютеры и сетевые технологии. Внедрение новых медиа открыло новый путь для развития нравственного воспитания и повысило удобство обучения и повысило его аудиторию. Его основные преимущества заключаются в следующем:

1. Новые медиа делают распространение информации более удобным.

Новые медиа - своевременное и эффективное средство распространения информации и информации, они предоставляют нам удобный способ информационного общения, помогают нам экономить время общения и повышают эффективность идеологической и политической работы. В отличие от прошлого, когда на рассылку писем уходило много времени, обмен информацией с помощью новых медиа может значительно сократить время обратной связи и распространения информации, и нелегко потерять информацию. В то же время это снижает затраты информации и способствует развитию идеологической работы. В настоящее время большая часть работы по моральному воспитанию была объединена в сеть, мы можем использовать сеть, чтобы иметь

возможность оценивать стипендии, национальные заявки на студенческий кредит, оценку студентов и другие виды повседневной работы, а студенты также могут использовать сеть для запроса процесса соответствующей информации, такой как запрос стипендий для объявления результатов, запрос их личных достижений, преподавателя также могут использовать сеть для запроса соответствующей информации. Обращение к новым медиа позволяет обрабатывать информацию не только для облегчения хранения информации, но и для облегчения запроса информации. До тех пор, пока преподаватель с помощью функции сетевого поиска может легко получать информацию, хранящуюся в прошлом, нарушая громоздкий доступ к бумажным файлам, в то же время, с помощью новых носителей, разнообразная информация может быть разделена, чтобы ещё больше ускорить стыковку и скорость распространения информации. Преподаватели также могут использовать сеть для установления связи в реальном времени между каждым учеником, нарушая ограничения времени и пространства, увеличивая контакт между преподавателями и студентами. Сетевой чат с функцией хранения информации может позволить преподавателю более точно изложить свои мысли ученикам, выявлять идейные тенденции учащихся, своевременно выявлять проблемы и корректировать педагогические идеи, повышать эффективность работы педагогов.

2. Новые медиа расширяют новые способы нравственного воспитания студентов.

В прошлом большая часть преподаваемого содержания определялась преподавателем, который стал ключевым фактором успеха обучения в классе. После внедрения обучения с использованием новых медиа, постепенная популяризация Интернета привела к постепенному разнообразию методов обучения. Такие методы коммуникации, как общение в реальном времени и электронная почта, не только улучшают общение между студентами и преподавателями, но также позволяют преподавателям получать мгновенную обратную связь во времени и корректировка преподавания. В то же время методы преподавания преподавателей постепенно становятся более разнообразными. В соответствии с нынешним методом обучения с использованием новых медиа использование метода создания веб-сайта, создания сети высококачественных курсов, университетских сети, платформы для обмена ресурсами и т. д. Предоставляет учащимся разнообразные варианты обучения. В то же время, содержание обучения постоянно обогащается, и содержание обучения также постепенно улучшается. С помощью этого разнообразного метода обучения студенты также повышают свою эффективность обучения. С помощью новых медиа преподаватели могут точно, своевременно и эффективно получать информацию обратной связи, которая постепенно трансформировала весь преподавательский состав от преподавателей к студентам с упором на собственный учебный опыт студентов, что способствует повышению качества преподавания и упрощению развития нравственного воспитания. Современный режим обучения устраняет ограничения и недостатки «лицом к лицу» преподавателей и студентов в прошлом обучении и повышает эффективность нравственного воспитания с помощью формы «от ключа к ключу». Таким образом, внедрение новых медиа может исправить недостатки предыдущего образования, расширить образовательные каналы и повысить эффективность и качество образования. Этот разнообразный канал обучения также является преимуществом новых медиа. Благодаря большому количеству методов обучения аудитория для обучения становится все шире и шире, устраняя недостатки традиционного обучения и повышая качество образования. Это также является самым большим преимуществом новых медиа.

3. Новые медиа способствуют эффективному взаимодействию нравственного воспитания студентов

С целью установления эффективной коммуникации при помощи новых медиа-форм между преподавателями и студентами происходит общение через почту и другие своевременные коммуникационные средства. Этот способ взаимодействия нарушает временные и географические ограничения, повышает эффективность коммуникации между преподавателями и студентами, ускоряет установление эффективной коммуникации, повышает качество нравственного воспитания, способствует дальнейшему развитию образования. В то же время эта двусторонняя коммуникация также предоставляет студентам удобный способ решения вопросов и ответов. Когда студенты сталкиваются с какими-либо проблемами, можно использовать сеть для своевременного решения вопросов и проблем. В то же время с помощью сети можно устранить напряжение и тревогу студентов во время непосредственного общения. Сочетание различных методов может

удовлетворить потребность в общении большинства студенческих групп, повысить эффективность установления коммуникации. Свобода новых медиа создает возможности для распространения негативной информации.

Распространение новых медиа с всеобъемлющей информацией это беспрепятственный способ коммуникации. Информация, полученная с каналов YouTube, Telegram и других социальных сетей не действует избирательно. Беспольной информации становится больше, она не является целевой, но широко распространенной. Данная информация не всегда соответствует этическим, морально-нравственным нормам. Несомненно, это в некоторой степени снижает эффективность нравственного воспитания. Студенты, как пользователи, сами проводят скрининг, чтобы получить необходимую и подходящую информацию. Нынешнее информационное представление в целом представляет собой беспрепятственное во времени, пространстве и информации состояние, которое повышает удобство и свободу информации. Аполитичные течения, асоциальные культуры также будут использовать свободу новых медиа, широко распространяя деструктивные сведения, увеличивающих трудности нравственного воспитания и оказывающих большое негативное влияние на студентов. Негативная информация, которая передается через новые медиа, может негативно сказаться на студентах, их мировоззрении, ценностях, морали, что оказывает влияние на нравственное воспитание.

Люди, пользующиеся мобильными телефонами, имеют возможность получения информации о друзьях, последних новостей, аудио-и видеосообщений. Гаджеты стали средством для работы, учебы и развлечений, жизненной необходимостью и потребностью. Сложность информационного состава трудно регулировать и направлять, каждый студент стал коммуникатором и получателем информации, студенты полагаются на сеть и мобильные телефоны.

Страницы и группы в социальных сетях в Facebook, Instagram создаются с целью знакомства с личным профилем, для общения, коммуникации с другими пользователями. Студенты могут участвовать в групповых сообществах в соответствии со своими увлечениями и интересами. При этом обмен мнениями в чатах, комментарии могут носить как конструктивный, так и деструктивный характер. Соблюдение этических норм в интернет пространстве должно быть правилом и личностной установкой каждого человека.

Мы провели анкетирование среди студенческой молодежи, предложив ответить им на несколько вопросов:

1. Можете ли Вы объяснить, что такое медиатехнологии?
2. Используете ли Вы медиа в процессе обучения?
3. Сколько времени в день вы «находитесь» с/в медиа?
4. Можете ли Вы отличить достоверную информацию от «фейка»?
5. В/на каких интернет площадках, соцсетях Вы зарегистрированы?
6. Можете ли вы сказать, что «зависимы» от социальных сетей?

Первый вопрос заключался в том, может ли студенческая молодежь объяснить, что представляет собой медиатехнология. По результатам данного вопроса удалось установить, что большинство студентов смогли верно объяснить данный термин – 60%. При этом, они отмечали то, что медиатехнология сосредоточена на работе с информацией. Многие указывали на цифровое пространство в медиатехнологии, однако в целом, мысль о том, что представляет собой данный термин была сформулирована верно. Помимо этого, 40% испытывали трудности в определении данного термина. Некоторые говорили, что это один из видов технологий, но не могли полностью объяснить ее. Результаты данного вопроса говорят о необходимости знакомства не только студенческой молодежи, но и детей с особенностями медиатехнологии, поскольку в современном мире они приобретают все большую степень значимости.

Большинство студентов используют медиа в процессах обучения. Такое положение вполне оправдано, поскольку современные информационные технологии развиваются на постоянной основе, а молодежь старается следовать тенденциям. Так, положительно ответили 80%, при этом 13% указали, что используют медиа иногда в рамках обучения, а 7% отрицательно ответили на данный вопрос.

Далее нами было выявлено, сколько времени в день студенты находятся с/в медиа? Результаты ответов показали, что большинство студентов проводят в медиа-пространстве более 3 часов, а

именно – 87%. Такие результаты говорят о том, что медиа распространены в современном мире, в особенности, среди студенческой молодежи, поскольку являются эффективным средством коммуникации. Только 13% указали на то, что они проводят в медиа-пространстве не более 3 часов.

Также было необходимо выявить, умеют ли студенты отличить достоверную информацию от «фейка» в медиа-пространстве. Результаты показали, что 65% студентов уверены, что могут отличать недостоверную информацию от достоверной, однако 35% указали на то, что не смогли бы отличить такие явления. На наш взгляд, в настоящее время довольно сложно различать информацию, поскольку материалы – «фейки» также начинают копировать себя под оригинальные с использованием различных средств. Однако, наличие такого навыка важно в современном мире для того, чтобы не совершить ошибок.

Пятый вопрос был связан с тем, в каких интернет-площадках/социальных сетях зарегистрированы студенты. 100% ответили о том, что они зарегистрированы на следующих интернет-ресурсах:

- 1) Mail.ru;
- 2) Instagram, Facebook, Тик-Ток;
- 3) Telegram, ВКонтакте.

На основании полученных данных, можно сделать вывод о том, что все студенты отлично взаимодействуют в медиа-пространстве, стараясь использовать различные средства коммуникации и интернет-площадки.

Завершающий вопрос был направлен на то, чтобы выявить, могут ли студенты сказать о том, что они зависимы от социальных сетей. Ниже представлены результаты ответов на вопросы 2 и 6.

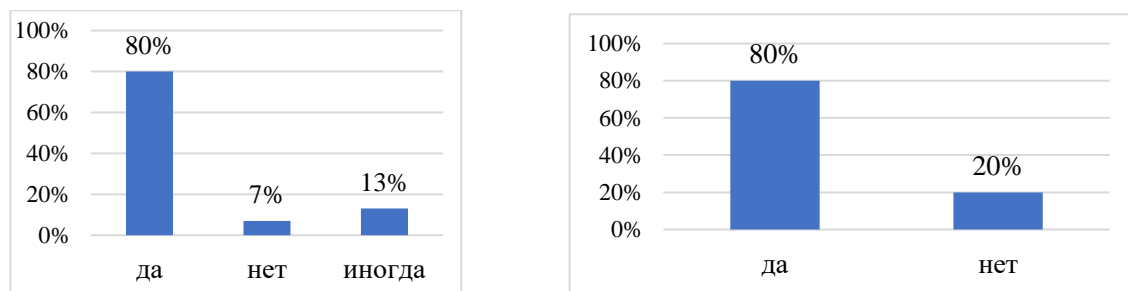

Рисунок 2. Ответы респондентов

В результате анализа ответов на вопрос о том, могут ли студенты сказать о том, что они зависимы от социальных сетей был получен утвердительный ответ от 80% опрошенных. То есть, студенты понимают, что они зависимы от социальных сетей. Неудивительно, ведь в интернет-пространстве молодежь проводит большую часть времени, поскольку там строится их общение, они делятся информацией и иными материалами. Лишь 20% студентов указали на то, что они не имеют зависимости от социальных сетей, отдавая предпочтение другим видам занятий.

Таблица 1. Результаты опроса студентов

Количество	Вопросы													
	1		2			3		4		5			6	
	Ответили	Затруднились	да	нет	иногда	До 3 ч.	Более 3 ч.	да	нет	Mail.ru	Instagra Тик-Ток, Facebook	Telegram В контакте	да	нет
15	9	6	12	1	2	2	13	10	5	15	15	15	12	3
	60%	40%	80%	7%	13%	13%	87%	65%	35%	100%	100%	100%	80%	20%

В нынешней системе образования все еще есть много преподавателей, придерживающихся традиционного способа обучения. Благодаря сочетанию традиционных и современных методов обучения и воспитания во всей системе образования можно сформировать взаимодополняемость, что способствует дальнейшему повышению качества преподавания.

Умение работать с современными медиатехнологиями студенты и магистранты демонстрируют в период обучения и прохождения педагогических практик. Например, такие специальности магистратуры, как «Компьютерная инженерия» для организации конкурсов по исследованию данных используют социальную сеть Kaggle для специалистов по обработке данных и машинному обучению. Данная публичная веб-платформа позволяет пользователям взаимодействовать по вопросам и проблемам машинного обучения, организовывать конкурсы по исследованию данных.

Умение применять полученные знания по специальности к явлениям и учебным ситуациям является показателем сформированных компетенций будущих специалистов. В качестве примера можно привести формулу «Педагога нового формата», которая была выведена магистрантом Юлей С. специальности «Математическое и компьютерное моделирование».

Математическая запись меры проявления качества обозначены коэффициентами, на которые умножено само качество.

$$\text{ПНФ} = \sum_{i=1}^6 A_i a_i = A_1 a_1 + A_2 a_2 + A_3 a_3 + A_4 a_4 + A_5 a_5 + A_6 a_6$$

При $A_i \geq 1, i = \overline{1, 6}$ – достаточное проявление качества, $A_i = 0, i = \overline{1, 6}$ означает, что качество отсутствует, $0 < A_i < 1, i = \overline{1, 6}$ – недостаточное проявление i -го качества.

Авторитет господствующего положения идеологического и политического образования университетах постепенно утрачивается. Идеино-политическое воспитание между субъектом и объектом строится в режиме равноправного диалога, но есть две диссонансные тенденции в этом режиме: с одной стороны, субъект образования при организации содержания образования должен учитывать своевременность и высокое качество информации, а со стороны педагогов-временные ограничения и напряженная работа.

Обсуждение. В современных условиях педагоги должны адаптироваться и осознать влияние новых медиатехнологий на всю систему идеологического и политического образования. Поэтому отсутствие правильных ответных мер, не в полной мере использовавших преимущества влияния новых медиа-технологий на нравственное воспитание.

Проблема медиа и педагогики, взаимодействия обучаемого и обучающегося с нравственной и этической точек зрения выступает одной из актуальных в современной научной дискуссии (L.Borbás, Cs. Herzog [17]; Marcelo C. Borba [18]; Mehmet Akif Naşiloğlu [19]).

Медиатехнологии, представляют собой специфический вид человеческой деятельности, а также средство этой деятельности. Рассматривая функции медиа, можно выделить: информационную, аналитическую, познавательную-просветительскую, нравственно-воспитательную, воздействия и гедонистическую.

Нельзя не отметить, что в жизнь современного человека стремительным темпом врываются современные технологии, которые постоянно развиваются и с каждым днем все прочнее входят в жизнь обычных людей, становятся просто неотъемлемой ее частью. Это, безусловно, требует перестройки многих навыков работы, способствует возникновению новых привычек, а значит, и связанных с ними потребностей и интересов. Изменяется и сама трудовая деятельность, ее социальные функции, поскольку новейшие достижения науки и культуры преобразуют характер деятельности человека, а сам труд становится ценностью. Совершенно очевидно, что изменившийся в XXI веке мир кардинально меняет и мироощущение человека в новых реалиях, и, несомненно, существенно обогащается ценностно-мотивационный ряд личности. Наши моральные категории, духовные ценности, нравственные представления, мотивы и побуждения всегда являются главной движущей силой во всех сферах деятельности, где главным объектом является человек. Через духовные ценности осуществляются регуляция его индивидуального поведения, и, что особенно важно, регулирование коллективных действий членов того или иного социума. Таким образом, кроме интересов, которые действуют в рамках определенной профессии, помимо частных интересов, существуют более высокие интересы, в свете которых ценностно-смысловые ориентации, содержание и результаты профессиональной деятельности получают признание. Именно ощущение

причастности к человеческой общности, к конкретному социуму, к личностным и общественным свершениям и достижениям, культуре и есть квинтэссенция нравственных представлений современного человека.

К сожалению, приходится констатировать тот факт, что в современном обществе уровень духовно-нравственного развития находится не на достаточно высоком уровне, особенно среди молодёжи. У молодых людей отмечается тенденция в завышении требований к материальной стороне жизни, материальным ценностям и благам. Размытость ценностных ориентиров ведет к снижению социальной активности, распространению инфантильности, росту депрессивных состояний, потере смысла жизни, трудности в самореализации, раскрытии внутреннего потенциала. Важно понимать, что духовно-нравственное воспитание является процессом формирования у молодёжи нравственных отношений, и это становится стержнем воспитания. Ведь нравственные отношения в конечном итоге определяют социальную сущность человека, контролируют его потребности и мотивы, которые определяют интересы и развитие личности, его духовный облик и образ жизни.

Поэтому в современных новых условиях подготовка практиков медиаграмотности имеет решающее значение, это будет способствовать повышению уровня педагогической и профессиональной грамотности педагогов, способствуя тем самым повышению общего качества преподавания. Анализ проведенного анкетирования также показал, что студенты активно используют медиатехнологии, однако не все понимают значение данного термина. Вместе с этим, они активно используют их в образовательном пространстве, в процессе обучения, стараясь найти необходимую и полезную информацию.

Одной из основных целей воспитания духовно-нравственной личности студентов является процесс формирования научного мировоззрения, адекватной самооценки, высокой гражданской и патриотической позиции, высших принципов нравственности, художественного и эстетического восприятия окружающего мира. Обучение – значительная часть жизни любого человека. Во время этого процесса личность формируется до конца, а принципы становятся тверже. Именно поэтому важно на данном этапе оказывать позитивное влияние на студента. Иначе он, без хорошего примера, подвергнется негативному воздействию из сети Интернет. А это недопустимо. Необходимо, чтобы студенчество запомнилось как светлая пора, которая во многом способствовала выбору благоприятного жизненного пути.

В современном обществе всё чаще отмечаются негативные явления, отрицательно влияющие на сознание и поведение подрастающего поколения. Об этом свидетельствует снижение уровня нравственности учащихся, процветание без духовности, агрессивность среди детей и подростков, обесценивание моральных норм, замкнутость на собственных интересах. Обладая ценностно-смысловыми ориентирами человек, как правило, не поддается навязанной извне морали и негативным установкам, поскольку у него есть свой внутренний проводник, внутренний стержень и убежденность в своих взглядах. Внутренняя дисциплина создает ощущение правильности и расслабленности, в то время как навязанная дисциплина сопровождается внутренним напряжением.

Педагоги должны иметь передовое мышление, уметь учиться, уметь осваивать имеющиеся ресурсы, создавать лучшую педагогическую среду. Следует углубленно анализировать новые медиатехнологии, правила и особенности идейно-политической воспитательной работы студентов, чтобы новые медиатехнологии лучше интегрировались в практическое применение.

Выводы. Таким образом, новые медиа оказывают большое влияние на нравственно-воспитательную работу. Педагогам необходимо в полной мере использовать преимущества новых медиа, дополнительно повышать качество и эффективность работы, экономить время и затраты, знать проявления и степень негативного воздействия новых медиа, находить разумные способы борьбы с определенными недостатками, смягчать последствия негативного воздействия медиатехнологий.

В условиях стремительного развития интернета необходимо основываться на правильном понимании возможностей и задач, стоящих перед нравственным воспитанием студентов в новой медиасреде. Медиатехнологии могут выступать в качестве инструмента укрепления нравственного воспитания студентов с тем, чтобы эффективно повышать нравственный уровень.

Список использованной литературы:

1. Федоров А.В., Чельшиева И.В. Медиаобразование в России: краткая история развития – Таганрог: Познание, 2002. – 266 с.
2. Фрейд, Зигмунд. Основные психологические теории в психоанализе / пер. М.В. Вульф, А.А. Спектор. — М.: АСТ, 2006. — 400 с.
3. Юнг К. Г. Психология бессознательного. – М.: Когито-Центр, 2010. – 352 с.
4. Piaget, J. *The moral judgment of the child*. New York: The Free Press, 1965 – 452 p.
5. Maslow, A. H., *A theory of metamotivation: the biological rooting of the value-life*, *J. humanistic Psychol*, 1967, 7, 93-127.
6. Kohlberg's Third Level. In: Goldstein S., Naglieri J.A. (eds) *Encyclopedia of Child Behavior and Development*. Springer, Boston, MA. 2011.— P. 180-196.
7. Bandura, A.: *Social learning of moral judgments*. *J. Pers. Soc. Psychol.* 11, 275–79 (1969b)
8. M. L. Hoffman. *Social Justice Research* 14, 95–120 (2001).
9. Määttä K., Uusiautti S. (2013) *Pedagogical Love and Good Teacherhood*. In: Määttä K., Uusiautti S. (eds) *Many Faces of Love*. SensePublishers, Rotterdam. – pp 93-101
10. Gonzalez-Nahm, S., Grossman, E.R., Frost, N. et al. *Media and Young Minds: Comparing State Screen Media Use Regulations for Children Under 24 Months of Age in Early Care and Education to a National Standard*. *Matern Child Health J* 22, 445–453 (2018). <https://doi.org/10.1007/s10995-018-2487-0>
11. Wang, X. *Understanding media discourses of China's educational policy*. *Front Educ China* 11, 425–427 (2016). <https://doi.org/10.1007/BF03397133>
12. Bencze, L., Hewitt, J. & Pedretti, E. *Multi-media Case Methods in Pre-service Science Education: Enabling an Apprenticeship for Praxis*. *Research in Science Education* 31, 191–209 (2001). <https://doi.org/10.1023/A:1013121930945>
13. Курсабаев М.К., Киякбаева У.К., Дәулет Н. Детская киберсреда «bairn-bala robots» как устойчивое технотронное образовательное пространство // ВЕСТНИК КазНПУ им. Абая, серия «Педагогические науки», №4 (68), 2020. – 159-166 с. http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20210114012320.pdf
14. Мизанбеков С.К., Кульбаева А.Ж., Махметова А.Б. Информационно-образовательное пространство вуза как современная тенденция профессиональной подготовки специалистов // ВЕСТНИК КазНПУ им. Абая, серия «Педагогические науки», №1(65), 2020. – 65-71 с. http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20200513031424.pdf
15. Бейсенбекова Г.Б., Карманова Ж.А., Манашова Г.Н., Ахметова А.Ә. Қазіргі заманғы білім беру жағдайында болашақ педагог-тәрбиешілердің полимедияеттілік құзыреттілігін дамыту // ВЕСТНИК КазНПУ им. Абая, серия «Педагогические науки», №1 (61), 2019 №1 (61). – 217-220 http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20190529031225.PDF
16. Электронный ресурс /<https://ru.wikipedia.org/wiki/>. Дата обращения 10.01.2021
17. Borbás, L., Herzog, C., Szjártó, I. et al. *The embeddness of media education in the Hungarian education system*. *GSTF J Educ* 3, 16 (2016). <https://doi.org/10.7603/s40742-015-0016-z>
18. Borba, M.C. *The future of mathematics education since COVID-19: humans-with-media or humans-with-non-living-things*. *Educ Stud Math* (2021). <https://doi.org/10.1007/s10649-021-10043-2>
19. Haşiloğlu, M.A., Çalhan, H.S. & Ustaoglu, M.E. *Determining the Views of the Secondary School Science Teachers about the Use of Social Media in Education*. *J Sci Educ Technol* 29, 346-354 (2020). <https://doi.org/10.1007/s10956-020-09820-0>

References:

1. Fedorov A.V., CHelysheva I.V. *Mediaobrazovanie v Rossii: kratkaya istoriya razvitiya* – Taganrog: Poznanie, 2002. – 266 с.
2. Frejd, Zigmund. *Osnovnye psihologicheskie teorii v psihoanalize* / per. M. V. Vul'f, A. A. Spektor. – М.: АСТ, 2006. – 400 с.
3. YUng K. G. *Psihologiya bessoznatel'nogo*. – М.: Kogito-Centr, 2010. – 352 с.

4. Piaget, J. *The moral judgment of the child*. New York: The Free Press, 1965. – 452 p.
5. Maslow, A. H., *A theory of metamotivation: the biological rooting of the value-life*, *J. humanistic Psychol*, 1967, 7, 93-127.
6. Kohlberg's Third Level. In: Goldstein S., Naglieri J.A. (eds) *Encyclopedia of Child Behavior and Development*. Springer, Boston, MA. 2011. – P. 180-196
7. Bandura, A.: *Social learning of moral judgments*. *J. Pers. Soc. Psychol.* 11, 275–79 (1969b)
8. M. L. Hoffman. *Social Justice Research* 14, 95-120 (2001).
9. Määttä K., Uusiautti S. (2013) *Pedagogical Love and Good Teacherhood*. In: Määttä K., Uusiautti S. (eds) *Many Faces of Love*. SensePublishers, Rotterdam. – pp 93-101
10. Gonzalez-Nahm, S., Grossman, E.R., Frost, N. et al. *Media and Young Minds: Comparing State Screen Media Use Regulations for Children Under 24 Months of Age in Early Care and Education to a National Standard*. *Matern Child Health J* 22, 445–453 (2018). <https://doi.org/10.1007/s10995-018-2487-0>
11. Wang, X. *Understanding media discourses of China's educational policy*. *Front Educ China* 11, 425–427 (2016). <https://doi.org/10.1007/BF03397133>
12. Bencze, L., Hewitt, J. & Pedretti, E. *Multi-media Case Methods in Pre-service Science Education: Enabling an Apprenticeship for Praxis*. *Research in Science Education* 31, 191–209 (2001). <https://doi.org/10.1023/A:1013121930945>
13. Kursabaev M.K., Kiyakbaeva U.K., Dәulet N. *Detskaya kibersreda «bairn-bala robots» kak ustojchivoe tekhnotronnoe obrazovatel'noe prostranstvo*// *VESTNIK KazNPU im. Abaya, seriya «Pedagogicheskie nauki»*, №4 (68), 2020.- 159- 166 s. http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20210114012320.pdf
14. Mizanbekov S.K., Kul'baeva A.ZH., Mahmetova A.B. *Informacionno-obrazovatel'noe prostranstvo vuza kak sovremennaya tendenciya professional'noj podgotovki specialistov*//*VESTNIK KazNPU im. Abaya, seriya «Pedagogicheskie nauki»*, №1(65), 2020.-65-71 s. http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20200513031424.pdf
15. Bejsenbekova G.B., Karmanova Zh.A., Manashova G.N., Ahmetova A.Ә. *Қазиргі заманғы bilim беру zhaдajyнда bolashaқ pedagog-terbieshilerdiң polim-edeniettilik қызыrettiligin damytu*//*VESTNIK KazNPU im. Abaya, seriya «Pedagogicheskie nauki»*, №1 (61), 2019 №1 (61). – 217-220 http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20190529031225.PDF
16. *Elektronnyj resurs* /<https://ru.wikipedia.org/wiki/>. Data obrashcheniya 10.01.2021
17. Borbás, L., Herzog, C., Szjártó, I. et al. *The embeddness of media education in the Hungarian education system*. *GSTF J Educ* 3, 16 (2016). <https://doi.org/10.7603/s40742-015-0016-z>
18. Borba, M.C. *The future of mathematics education since COVID-19: humans-with-media or humans-with-non-living-things*. *Educ Stud Math* (2021). <https://doi.org/10.1007/s10649-021-10043-2>
19. Haşiloğlu, M.A., Çalhan, H.S. & Ustaoglu, M.E. *Determining the Views of the Secondary School Science Teachers about the Use of Social Media in Education*. *J Sci Educ Technol* 29, 346–354 (2020). <https://doi.org/10.1007/s10956-020-09820-0>

Абдиганбарова У.М.¹, Берикханова А.Е.^{1*}, Стамбекова А.С.¹
¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
Алматы, Казахстан

РЕЗУЛЬТАТЫ АНАЛИЗА МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА ВХОЖДЕНИЯ ВЫПУСКНИКОВ ТиПО и ВУЗОВ В ПРОФЕССИЮ «ПЕДАГОГ»

Аннотация

Система образования каждой страны играет огромную роль в повышении качества человеческих ресурсов общества. Любые образовательные реформы в стране невозможны без участия высококвалифицированных и конкурентоспособных педагогов. Поэтому в настоящее время качество профессиональной подготовки педагогов на уровне ТиПО и вузов является одной из важных проблем во всем мире. В данной статье рассматриваются основные особенности подготовки учителей в ТиПО и вузах в зарубежных странах. Основной акцент сделан на организацию стажерских практик, педагогической интернатуры, а также проблем подготовки прикладных бакалавров в системе ТиПО. На основе общего обзора международного опыта в сфере образования приводятся выводы по модернизации системы образования в Казахстане, по повышению качества профессиональной подготовки будущих педагогов. Данная статья написана в рамках программно-целевого финансирования МОН РК по теме «Научные основы модернизации системы образования и науки», раздел «Проведение исследования и разработка рекомендаций по трансформации педагогического направления в системе ТиПО в соответствии с лучшими мировыми практиками».

Ключевые слова: стажерская практика, ТиПО, педагогическая интернатура, прикладной бакалавриат, человеческие ресурсы, качество образования.

У.М. Абдиганбарова¹, А.Е. Берикханова¹, А.С. Стамбекова¹
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан

ТЖКБ ЖӘНЕ ЖОО БІТІРУШІЛЕРІНІҢ «ПЕДАГОГ» КӘСІБІНЕ ЕНУ МӘСЕЛЕСІ БОЙЫНША ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕЛЕРДІ ТАЛДАУ НӘТИЖЕЛЕРІ

Аңдатпа

Қоғамдағы адами ресурстарының сапасын арттыруда әр елдің білім беру жүйесі өте үлкен рөл атқарады. Еліміздегі кез келген білім беру реформалары жоғары білікті және бәсекеге қабілетті педагогтардың қатысуынсыз жүзеге асырылуы мүмкін емес. Сондықтан қазіргі уақытта ТЖКБ және ЖОО деңгейінде мұғалімдерді кәсіби даярлау сапасы бүкіл әлемде маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Бұл мақалада шет елдердегі ТЖКБ және жоғары оқу орындарында мұғалімдерді дайындаудың негізгі ерекшеліктері қарастырылады. Басты назар ТЖКБ жүйесінде өндірістік практиканы, педагогикалық интернатураны, сонымен қатар қолданбалы бакалаврларды даярлау жүйесін ұйымдастыруға аударылады. Халықаралық тәжірибеге жалпы шолу негізінде Қазақстандағы білім беру жүйесін модернизациялау, болашақ мұғалімдердің кәсіби дайындығының сапасын арттыру туралы қорытындылар жасалған. Бұл мақала ҚР БҒМ-нің «Білім беру жүйесі мен ғылымды модернизациялаудың ғылыми негіздері» тақырыбының «Озық әлемдік тәжірибелерге сәйкес ТЖКБ жүйесіндегі педагогикалық бағытты трансформациялау бойынша зерттеу жүргізіп, ұсыныстар әзірлеу» бөлімі бойынша бағдарламалық-нысаналы қаржыландыру аясында жазылған.

Түйін сөздер: өндірістік тәжірибе, педагогикалық интернатура, қолданбалы бакалавриат, адами ресурстар, білім сапасы.

U.M. Abdigapbarova¹, A.E. Berikkhanova¹, A.S. Stambekova¹
Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

THE RESULTS OF THE ANALYSIS OF THE INTERNATIONAL EXPERIENCE OF ENTRY OF TVET AND UNIVERSITIES GRADUATES IN THE PROFESSION OF «TEACHERS»

Abstract

The educational system of each country plays a major role in improving the quality of human resources in society. Any educational reform in the country is impossible without the participation of highly qualified and competitive teachers. Therefore, the quality of teacher training at TVET and universities levels is main problems in the world. This article deals with the main features of teacher training in TVET and higher educational institutions in foreign countries. The main emphasis is placed on the research of the organization of internship practices, pedagogical internships, as well as the problems of the training of applied bachelors in the system of TVET. On the basis of an overview of international experience in the field of education, conclusions are drawn on the modernization of the educational system in Kazakhstan and on improving the quality of vocational training for future teachers. This article was written within the scope of program-targeted funding of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan on the topic "Scientific foundations of modernization of the education and science system", section "Research and development of recommendations for the transformation of the pedagogical direction in the TVET system in accordance with the best world practices".

Keywords: traineeship, TVET, pedagogical internship, applied bachelor's degree, human resources, quality of education.

Введение. В XXI веке образование как важный вектор развития человеческого капитала общества претерпевает кардинальные изменения в связи с процессами глобализации, информатизации и цифровых технологий. В мировом образовательном пространстве актуализируется реализация инновационных идеи и эффективных методов повышения качества образования на всех уровнях системы образования. Успешность образовательных реформ в каждой стране зависит от уровня изученности глубинных противоречий в соотношении целей и содержания образования со спросом рынка труда, потребностей общества, а также интересами современной молодежи. Актуальность данной статьи заключается в обосновании необходимости переосмысления проблемы вхождения выпускников ТиПо и вузов в профессию «Педагог» в контексте усиления практической подготовки будущих учителей через введение стажерских практик в соответствии с успешными мировыми практиками. *Цель исследования* заключается в анализе и обобщении передового международного опыта организации процесса вхождения выпускников педагогических колледжей и вузов в педагогическую профессию и выводов по совершенствованию профессиональных компетенций обучающихся. Основной акцент в исследовании сделан на анализ сроков и содержания стажерских практик и их влияние на профессиональное становление будущего учителя. *Значимость* данного исследования обосновывается систематизацией международного опыта в аспекте вхождения выпускников педагогических специальностей в будущую профессию, основными результатами и выводами по введению стажерских практик в высших педагогических колледжах, выпускающих прикладных бакалавров. Ведущая идея исследования связана с модернизацией системы образования в Казахстане на основе изучения передовых мировых практик по организации стажерских практик и введения педагогической интернатуры.

Материалы и методы. Для исследования особенностей вхождения выпускников ТиПО и вузов в зарубежных странах были использованы теоретические методы как анализ литературных источников, сравнение и контент-анализ, обобщение и систематизация, изучение международных отчетных материалов и нормативных документов. Источниками для анализа послужили материалы и документы по политике развития человеческих ресурсов ЮНЕСКО (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*, Международного центра по техническому и профессиональному образованию (UNEVOC-TVET - *Technical and Vocational Education and Training*), Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), Международный стандарт классификации

образования (МСКО) (*International Standard Classification of Education - ISCED*), Стратегия развития ТиПО - *Strategy for technical and vocational education and training (TVET)* (2016-2021) и др. Для детального изучения предмета исследования также были изучены серии книг в базе SCOPUS, посвященные модернизации системы образования ТиПО и вузов. Изучение международных материалов и страновых отчетов послужили основой для сформулирования важных выводов по результатам исследования. Все научные изыскания авторов нацелены на модернизацию системы педагогических колледжей и высших педагогических колледжей в соответствии с основными положениями, указанными в ГПРО (2020-2025 гг.) Республики Казахстан.

Результаты и обсуждение. Анализ различных документов ЮНЕСКО по вопросам развития человеческих ресурсов показал существенный акцент на образовании молодежи 15-24 лет, которые как раз обучаются в системе ТиПО и составляют социально активную часть населения. По материалам ЮНЕСКО данный уровень образования рассматривается как важное звено в системе непрерывного образования каждой страны, позволяющая интегрировать молодежь в рынок труда. На основе анализов документов были выявлены факторы, определяющие связь профессионального образования с рынком труда и его вклад в развитие толерантного, справедливого общества.

По международному стандарту классификации образования (МСКО) профессиональное образование предоставляется в самых разных регионах, странах по разному и, следовательно, имеют различные особенности, контексты и функции. На основе материалов МСКО техническое и профессиональное образование (ТиПО) классифицированы как МСКО 3, 4 и 5В, что показывает соответствие 3.4 – ТиПО, и 5В - уровню бакалавриата в Республике Казахстан. Надо отметить, что принятая стандартная классификация позволяет сравнивать эквиваленты образования на уровне ТиПО в разных странах [1].

Интегрирование в мировое образовательное пространство позволяет многим странам развить научную коллаборацию для сравнения и поиска эффективных путей модернизации ТиПО. Изучение основных стратегий развития ТиПО за рубежом на основе документа «*Strategy for technical and vocational education and training (TVET)* (2016-2021)» [2], показала ее нацеленность на поддержку усилий государств по повышению актуальности систем ТиПО и привитию молодежи и взрослым навыков, необходимых для трудоустройства, достойной работы, предпринимательства и обучения на протяжении всей жизни; на оказание содействия по осуществлению плана для устойчивого развития на период до 2030 года в целом. Данные направления обусловлены тем, что рост безработицы среди молодежи является одним из самых знаковых проблем, стоящих перед экономикой и обществом в современном мире, для развитых и развивающихся стран в равной степени.

Основываясь на принципах педагогического менеджмента международный центр ЮНЕСКО-UNEVOC выражает свою поддержку по подготовке руководителей ТиПО для совершенствования ТиПО, что отражено в документе «Глобальные тенденции в системе профессионально-технического образования как основа социальной справедливости» [3]. В этом направлении центр UNEVOC намерен разработать соответствующие учебные курсы в рамках своей программы подготовки руководящих кадров в области ТиПО, направленных на укрепление потенциала ТиПО, формирование лидеров, руководителей учебных заведений и преподавателей для проведения системных реформ в целях внедрения концепций устойчивости в ТиПО. Эти программы нацелены на оказание поддержки примерно 100 центрам UNEVOC во всем мире.

Для определения уровня изученности проблемы исследования был проведен аналитический обзор серии книг в базе SCOPUS, посвященных вхождению в профессию «Педагог», с акцентом на техническое и профессиональное образование. Например в базе SCOPUS выпускается серия книг «*Technical and Vocational Education and Training: Issues, Concerns and Prospects*» [4], целью которой является наиболее полное раскрытие инновационных идей в ТиПО, как одного из основных механизмов обеспечения доступа к образованию для молодежи. Анализ ряда статей в этой базе показал актуальность модернизации ТиПО как важного механизма удовлетворения потребностей рынка труда за короткие сроки а также эффективного рычага предупреждения безработицы среди молодежи [5], [6], [7], [8], [9], [10], [11].

В обзоре научных статей по проблеме исследования выделяются такие проблемы как личностное и профессиональное становление будущих учителей, развитие коммуникативных навыков,

гармонизация межличностных отношений, практикоориентированный и компетентностный подходы в системе образования, а также актуальность формирования навыков XXI века в соответствии с требованиями рынка труда.

Интересным является тот факт, что в ТиПО зарубежных стран есть много дифференциаций в получении квалификаций учителя. Например в World TVET Database United States of America [12] эта проблема рассматривается с точки зрения изучения различных путей вхождения в профессию педагога. Как отмечают авторы, встречаются много барьеров для выпускников ТиПО для непосредственной профессиональной деятельности, связанных с сертификациями и лицензиями, что создает лишний стресс для начинающих учителей. Это по большей части связано с быстроизменяющимися требованиями рынка труда. Например, в соответствии с национальными кластерами ТиПО в США проходят в государственных колледжах, общественных и технических колледжах, которые различаются по структуре, целям, и функциям в зависимости от запросов определенных регионов. Обучающиеся, которые хотят получить общепризнанные сертификаты, выбирают большее количество кредитов и, тем самым, улучшают свои шансы в будущем для поступления в вузы.

Преимущества ТиПО в зарубежных странах связывают с такими позициями как относительная легкость поступления чем в университеты, краткосрочность получения профессиональной квалификации (1-2 года), хорошая стартовая платформа для перевода на 3 или 4 курсы вузов для получения степени бакалавра, относительно низкая оплата обучения чем в вузах, и др. Во многих случаях между *community colleges* и вузами бывают программы гарантированного зачисления в университет (*Guaranteed Admission*), что по заранее подписанным соглашениям между колледжами и университетами.

Исследование передовых мировых практик эффективного вхождения выпускников в педагогическую профессию, показал выраженный акцент на практикоориентированный характер профессиональной подготовки, что осуществляется через введение стажерских практик и педагогической интернатуры. В Великобритании данный вид практики рассматривается как «Вхождение в должность» (Brampton College-Hendon) сроком на один год с возможностью получения академической степени бакалавра. В Германии же эта практика рассматривается как «Референдарат» (Friedrich-Alexander-Universität) с продолжительностью 18-24 месяцев с получением диплома бакалавра. В Канаде стажерская практика называется как «Программа вхождения в профессию» (Seneca College Toronto), со сроком 1-2 года с получением диплома специалиста. А в США стажерская практика рассматривается как «Интернатура» (University of Michigan - Ann Arbor) со сроком 1 год с получением диплома специалиста.

По итогам анализа опыта ряда зарубежных стран по организации успешного входа выпускников колледжей в педагогическую профессию можно отметить, обязательность прохождения испытательного срока в виде стажерской практики в самом начале профессиональной карьеры. Данный вид организации входа в педагогическую профессию является своеобразным механизмом для проверки правильности профессионального самоопределения выпускников, который позволит им принять важное решение оставаться им в этой сфере или переквалифицироваться для другой сферы деятельности.

Идея введения стажерских практик тесно связана также с основными положениями дуального образования, нацеленного на интеграцию теории и практики в подготовке специалистов. Как показал анализ международного опыта в разных странах, многие педагогические колледжи интегрированы в структуру университетов, как например в Калифорнии, Кембридже, и др. Изучение опыта Германии по проблеме вхождения в профессию «Педагог» позволило выявить трехфазную подготовку педагога, которая включает: учебу в университете 4-5 лет (1-ый государственный экзамен с выдачей сертификата); работу в школе - 2 года (2-ый государственный экзамен с выдачей диплома); непрерывное образование на всю жизнь (повышение квалификации) [13].

Сопоставление образовательных программ педагогических колледжей и вузов показал также выраженную тенденцию увеличения объема кредитов для подготовки педагогов в системе ТиПО. Например, в Австрийском колледже *Kirchliche padagogische hochschule wien/krems* образовательная программа по начальному образованию включает 240 кредитов, которые соответствуют объему кредитов обучения бакалавров в Казахстане. Основные компоненты в учебных программах

включают: опыт преподавания и пребывания в школе; фаза индукции и ориентации; факультативные занятия. Студенты по окончании колледжа получают степень бакалавра.

Стандарты образования Финляндии нацелены на повышение качества профессиональной подготовки будущих учителей, что было высоко оценено ОЭСР. Отличительной особенностью финского образования является строгие требования к отбору учителей для работы в школе. В Финляндии разрешается работать в школе только обладателям степени магистра. Для получения такой степени требуется обязательное овладение следующими компетенциями: коммуникационная компетенция (12 кредитов); образовательные технологии (75 кредитов); образование и психология (35 кредитов); профилирующая специализация (35 кредитов); специализация по выбору (35 кредитов); курсы по выбору (5-8 кредитов). В Финляндии среднее специальное образование уровня МСКО 5B не практикуется, так как изначально колледжи были приравнены статусам вузов, что значительно упрощает соответствие с Болонской моделью Высших учебных заведений [14].

Актуальность пересмотра вопросов модернизации системы ТиПО всесторонне изучается также в Российской Федерации, где уже функционируют различные формы реализации практико-ориентированного подхода для успешного вхождения в профессию «Педагог». Однако, эти формы в большинстве случаев, осуществляются через неформальное образование.

Таким образом, аналитический обзор проблемы вхождения выпускников педагогических колледжей и вузов в зарубежных странах позволил выявить психолого-педагогические условия профессиональной адаптации начинающего педагога: трудовая мотивация; педагогическая направленность; профессиональная адаптация начинающего педагога; личностное и профессиональное развитие начинающего педагога; максимальный учет личностных особенностей; учет уровня профессиональной подготовки; активная поддержка личностного и профессионального роста начинающего педагога; материально-техническое обеспечение образовательного процесса; соответствие современным требованиям рынка труда; практика менторства и наставничества; системная организация обучающих семинаров, тренингов, мастер-классов, круглых столов и разных форм неформального образования; реализация инновационных подходов в обучении.

Выводы. В заключении, исследование зарубежного опыта по вопросам вхождения выпускников педагогических колледжей и вузов в педагогическую профессию, позволило сформулировать определенные выводы.

Изучение передовых мировых практик по материалам международных документов (ЮНЕСКО) показывает необходимость усиления *статуса ТиПО* как одного из важных звеньев системы непрерывного образования и обеспечения спроса рынка труда необходимыми специалистами, а также как механизм разрешения проблем, связанных с *безработицей* среди молодежи. Преимущества ТиПО для молодежи обосновываются краткосрочностью обучения, гибкостью образовательных программ по требованию рынка труда и спросов работодателей, возможностью переквалификации за короткие сроки по профессиональным интересам, наличием хорошей платформы для продолжения обучения в вузе при желании заниматься научными исследованиями на уровне магистратуры и докторантуры.

Изучение и сравнение передовых мировых практик подготовки педагогов в педагогических колледжах и вузах с отечественной практикой позволил выявить актуальность сближения теоретической и практической подготовки будущих педагогов. Изучение эффективности введения стажерских практик за рубежом и их влияние на формирование профессиональных компетенций будущего педагога показывает необходимость детального изучения введения в Казахстане *педагогической интернатуры* после высшего педагогического колледжа. Стоит отметить, что в системе ТиПО Казахстана уже функционируют 8 высших педагогических колледжей, которые готовят выпускников с квалификацией «прикладной бакалавр».

Изучение содержания ОП зарубежных колледжей указывает на необходимость увеличения *объема педагогической практики* и усиление связи с производством, внедрения в ОП учебных дисциплин, которые обеспечивают формирование актуальных профессиональных компетенций будущих педагогов, востребованных системой образования. При этом в разработку образовательных программ необходимо включать участие работодателей, которые хорошо знают какими

компетенциями и навыками должны овладеть будущие учителя до реальной профессиональной деятельности в условиях производства.

Для эффективного вхождения в профессию «педагог» зарубежные страны рассматривают возможность, в первую очередь, изменение системы управления образованием, совершенствование лидерских качеств руководящих кадров. Осмысление руководящими кадрами ожидаемых результатов профессиональной подготовки и социального эффекта требует верификации ОП с быстроизменяющимися условиями рынка труда и появления совершенно новых педагогических профессий. Одним из действующих механизмов совершенствования профессиональной подготовки педагога и его успешной адаптации к условиям профессиональной деятельности является введение системы менторинга. Отличительной особенностью менторинга является реализация практико-ориентированного подхода в системе «ментор - ученик». В данной системе ведущая роль принадлежит ментору, который на практике оказывает поддержку начинающему педагогу, делится своим опытом, конструктивно развивает процесс профессионального становления студента. Менторинг может длиться на более долгий срок чем при коучингах или тренингах. В некоторых колледжах и вузах менторинг широко реализуется в форме наставничества во время педагогической практики или в организации системы клубных занятий для начинающего педагога.

В перспективе данное исследование будет продолжаться в направлении изучения передового международного опыта и практик трансформации колледжей в Высшие колледжи.

Список использованной литературы:

1. *International Standard Classification of Education (ISCED). Fields of education and training 2013 (ISCED-F 2013) –Detailed field descriptions. UNESCO Institute for Statistics P.O. Box 6128, Succursale Centre-Ville Montreal, Quebec H3C 3J7 Canada. 2015.*
2. *Strategy for technical and vocational education and training (TVET) (2016-2021). United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization 7, place de Fontenoy, 75352 Paris 07 SP, France © UNESCO 2016.*
3. *Global trends in TVET: a framework for social justice. Wheelahan, Leesa and Moodie, Gavin (2016). Brussels: Education International. 2016.*
4. *Technical and Vocational Education and Training: Issues, Concerns and Prospects. Electronic ISSN 2213-221X. Print ISSN. 1871-3041. Series Editor. Rupert Maclean. <https://www.springer.com/series/6969>.*
5. *Measuring and Developing Professional Competences in COMET. Felix Rauner. University of Bremen Germany. Felix Rauner in Technical and Vocational Education and Training: Issues, Concerns and Prospects (2021), DOI: <https://doi.org/10.1007/978-981-16-0957-2>. 2021*
6. *Analysing Erasmus+ Vocational Education and Training Funding in Europe Prof. Carlos de Olagüe-Smithson in Technical and Vocational Education and Training: Issues, Concerns and Prospects. 2019.*
7. *Integration of Vocational Education and Training Experiences. Sarojni Choy, Gun-Britt Wärvik in Technical and Vocational Education and Training: Issues, Concerns and Prospects (2018)*
8. *Cultural and Social Diversity and the Transition from Education to Work Guy Tchibozo in Technical and Vocational Education and Training: Issues, Concerns and Prospects. 2013*
9. *Theoretical Framework and Empirical Results. Felix Rauner, Lars Heinemann... in Technical and Vocational Education and Training: Issues, Concerns and Prospects. 2013.*
10. *Technical and Vocational Education and Training in the UAE. Amjad K. Owais, Suzan Mahmoud Alabidi, Al Ain University, Abu Dhabi, UAE amjad.owais@aau.ac.ae Zaydoon Mohammad Hatamleh Al Ain University, Abu Dhabi, UAE Universiti Teknologi Malaysia (UTM), SKUDAI, Malaysia Elham T. Hussein Al Ain <https://doi.org/10.3991/ijet.v15i13.13801>*
11. *TVET Towards Industrial Revolution 4.0: Proceedings of the Technical and Vocational Education and Training International Conference (TVETIC 2018), November 26-27, 2018, Johor Bahru, Malaysia. Nur Hazirah Noh@Seth, Norah Md Noor, Mahyuddin Arsat, Dayana Farzeeha Ali, Ahmad Nabil Md Nasir, Nur Husna Abd Wahid, Yusri Kamin Routledge, 9 сент. 2019 г.*
12. *World TVET Database United States of America. Compiled by UNESCO-UNEVOC International Centre for Technical and Vocational Education and Training. May, 2014.*

13. Абдигаббарова У.М. Методические рекомендации по внедрению элементов дуального обучения в высшее педагогическое образование республики казахстан //Актуальная наука. 2019. – С. 21-26

14. Обзор систем образования стран ОЭСР Система образования Финляндии: успехи школьного обучения и «третья роль» университетов. https://globalcentre.hse.ru/data/2010/03/05/1231448480/OECD_8_12.pdf

References:

1. *International Standard Classification of Education (ISCED). Fields of education and training 2013 (ISCED-F 2013) –Detailed field descriptions.* UNESCO Institute for Statistics P.O. Box 6128, Succursale Centre-Ville Montreal, Quebec H3C 3J7 Canada. 2015.

2. *Strategy for technical and vocational education and training (TVET) (2016-2021).* United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization 7, place de Fontenoy, 75352 Paris 07 SP, France © UNESCO 2016.

3. *Global trends in TVET: a framework for social justice.* Wheelahan, Leesa and Moodie, Gavin (2016). Brussels: Education International. 2016.

4. *Technical and Vocational Education and Training: Issues, Concerns and Prospects.* Electronic ISSN 2213-221X. Print ISSN. 1871-3041. Series Editor. Rupert Maclean. <https://www.springer.com/series/6969>.

5. *Measuring and Developing Professional Competences in COMET.* Felix Rauner. University of Bremen Germany. Felix Rauner in *Technical and Vocational Education and Training: Issues, Concerns and Prospects (2021)*, DOI: <https://doi.org/10.1007/978-981-16-0957-2>. 2021

6. *Analysing Erasmus+ Vocational Education and Training Funding in Europe* Prof. Carlos de Olagüe-Smithson in *Technical and Vocational Education and Training: Issues, Concerns and Prospects.* 2019.

7. *Integration of Vocational Education and Training Experiences.* Sarojni Choy, Gun-Britt Wärvik in *Technical and Vocational Education and Training: Issues, Concerns and Prospects (2018)*

8. *Cultural and Social Diversity and the Transition from Education to Work* Guy Tchiboza in *Technical and Vocational Education and Training: Issues, Concerns and Prospects.* 2013

9. *Theoretical Framework and Empirical Results.* Felix Rauner, Lars Heinemann... in *Technical and Vocational Education and Training: Issues, Concerns and Prospects.* 2013.

10. *Technical and Vocational Education and Training in the UAE.* Amjad K. Owais, Suzan Mahmoud Alabidi, Al Ain University, Abu Dhabi, UAE amjad.owais@aau.ac.ae Zaydoon Mohammad Hatamleh Al Ain University, Abu Dhabi, UAE Universiti Teknologi Malaysia (UTM), SKUDAI, Malaysia Elham T. Hussein Al Ain <https://doi.org/10.3991/ijet.v15i13.13801>

11. *TVET Towards Industrial Revolution 4.0: Proceedings of the Technical and Vocational Education and Training International Conference (TVETIC 2018),* November 26-27, 2018, Johor Bahru, Malaysia. Nur Hazirah Noh@Seth, Norah Md Noor, Mahyuddin Arsat, Dayana Farzeeha Ali, Ahmad Nabil Md Nasir, Nur Husna Abd Wahid, Yusri Kamin Routledge, 9 сент. 2019 г.

12. *World TVET Database United States of America.* Compiled by UNESCO-UNEVOC International Centre for Technical and Vocational Education and Training. May, 2014.

13. Абдигаббарова У.М. Методические рекомендации по внедрению элементов дуального обучения в высшее педагогическое образование республики казахстан //Актуальная наука. 2019. – С. 21-26

14. Обзор систем образования стран ОЭСР Система образования Финляндии: успехи школьного обучения и «третья роль» университетов. https://globalcentre.hse.ru/data/2010/03/05/1231448480/OECD_8_12.pdf

Kydyrbayeva G.B.^{1*}

¹*Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Republic of Kazakhstan*

FEATURES OF PRIMARY SCHOOL TEACHER TRAINING IN MULTILINGUAL EDUCATION

Abstract

In the article named “Features of primary school teacher training in multilingual education” the peculiarities of the preparation of the future specialists due to creative technologies in the modern conditions. New requirements mean the system of logical, creative mind in accordance with the credit technologies, world experience, national traditions and customs. The policy of the reforms shows the orientation into the values on the trinity of languages, which is quite important now, and bears social responsibility to the individual for the quality of education. The development of personality and professional level show the peculiarities of the modern system of knowledge, based on the computer technologies and digitalization. In our research we would like to analyze the features of primary school teacher training in multilingual education.

Keywords: primary school, creative technologies, preparation of the future specialists, modern conditions, system of logical mind, credit technologies, policy of the reforms, world experience, trinity of languages, quality of education.

Г.Б. Қыдырбаева¹

¹*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қаласы, Қазақстан Республикасы*

КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІН ДАЯРЛАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Халықаралық құзыреттілік деңгейі бар, білім беру мен мәдениетке әсерінің ауқымдылығы мен күрделілігі Болон келісімі аспектісінде бастауыш сынып мұғалімін даярлау процесін қайта қарастыруды талап етеді, қарқынды интеграция жағдайында мәдениетаралық байланыстар мен коммуникациялар мәселелерін өзектендіреді, мәдени әртүрлілік пен халықаралық ынтымақтастық саласындағы тілдік және ақпараттық білім берудің маңыздылығын күшейтеді. Қазіргі уақытта әлемдік әлеуметтік кеңістікте жеке тұлғаның қажеттіліктеріне назар аударуға, қоғам өмірін өзгертуге, басқа мәдениетті түсінуге, білім сапасы үшін жеке тұлға үшін әлеуметтік жауапкершілік алуға қабілетті мұғалімнің мүлдем жаңа түрі қалыптасуда. Тұлғаның дамуы және мәдениетаралық құзыреттіліктің дамуы тілдік құзыреттілікпен байланысты, бұл көптілді білім беру ортасында жұмыс істейтін бастауыш сынып мұғалімі үшін өте маңызды. Біздің еліміздің білім беру ортасындағы өзгерістер жаһандану, көптілділік, құзыреттілік және университет түлектерін даярлаудың көп деңгейлі жүйесіне көшу үрдістерімен қарастырылды.

Түйін сөздер: жаһандану, көп деңгейлі жүйесі, бастауыш сынып, құзыреттер, көптілділік, педагогикалық процесс, сапа мониторингі, педагогикалық білім беру, білім беру саясаты, педагогикалық дайындық.

Кыдырбаева Г.Б.¹

¹Казахский Национальный Педагогический Университет имени Абая,
г. Алматы, Республика Казахстан

ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В УСЛОВИЯХ ПОЛИЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

Качественное образование в современных условиях требует всесторонней подготовки самих педагогов, их личностных качеств, общей культуры, креативного мышления, толерантности. Кредитная система высшего образования в нашей стране претерпела определенные изменения, связанные с изучением накопленного международного опыта, а также особенностей традиционной системы образования нашего государства. Система европейского и американского образования в сравнении с казахстанским образованием представляют собой диаметрально противоположную систему. На постсоветском пространстве национальная система высшего образования с ее традиционными ценностями, ориентированными на личностный подход, представляет собой сформировавшуюся систему мировоззрения, в основе которой лежат основные ценности и приоритеты, единство теории и практики. Неслучайно специалисты бывшей советской школы чрезвычайно востребованы за рубежом. В последнее время в нашей стране делается акцент на знание иностранных языков, прежде всего, английского. Триединство языков стоит во главе угла реформы системы высшего образования. Различные тесты, квесты позволяют выявить талантливых учащихся, которые затем будут осваивать необходимые учебные программы в ходе обучения, что позволит им со временем стать востребованными специалистами на рынке труда. Данная статья посвящается раскрытию внутреннего содержания данной деятельности.

Ключевые слова: многоуровневое образование, болонское соглашение, единое образовательное пространство, компетенции, полиязычие, педагогический процесс, мониторинг качества, педагогическое образование, образовательная политика, педагогическая подготовка.

Introduction. Multilingualism today is a socio-cultural phenomenon, as about 75% of the world's inhabitants speak and communicate in two or more languages. Multilingualism is recognised as a more important and quite concrete trend in the development of the human species. It is not only the possibility to speak and think in several languages, but it is also a special form of open communication and exposure to the cultural assets and values of several civilisations.

N. Nazarbayev challenged every primary school teacher this school year to improve their education through the updated curriculum included in the education process as part of the "State Programme for the Development of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2016-2019". As part of the updated educational programme, trilingual education is being introduced in pre-school, primary, secondary and higher education institutions in the Republic of Kazakhstan.

The secondary education system in Kazakhstan has mastered effective aspects of theoretical teaching at its level. However, the main problem within the trilingual curriculum remains the insufficient preparation of teaching staff for parallel work with the three languages within the new educational programme, which requires the use of modern pedagogical methods; insufficient educational resources corresponding to the content of the new educational programme; insufficient number of textbooks, visual aids and curricula. The requirements for school teachers today are numerous, i.e. it is necessary not only to teach the subject in three languages, but also to organise children's leisure time in addition to teaching, education, research and extracurricular activities, to have good relations with students and their parents.

The process of preparation of the future specialists is based on the international experience of the different countries and national peculiarities, as well. Since independence our country is carried out the policy of the reforms in the field of higher education system. It is very significant for our state: the need to reduce the duration of training, the quality of bachelor's training, the validity of education, etc. (B.L. Wolfson, B.S. Gershunsky, Yu.S. Davydov, A.I. Piskunov, L.P. Ryabov, A.P. Tryapitsina, etc.).

Methods and materials. In this article the methodological basis is based on the ideas of the polylingual approach, revealing the dialogical nature and multiculturalism. The main method was the study of scientific and theoretical materials. The analysis method was used in the formulation of the proposed new technologies during the independent development, as well as in the formulation of proposals for the development and adoption in the new circumstances. So were used the following methods: logical method; system method; legal method; historical method.

The research methodology is based on the dialectical method, freed from materialistic or idealistic monism and based on the pluralistic, multilinear interdependence of all social phenomena. We also used the method of dialectical interdependence and interaction of methods: theoretical and empirical, induction and deduction, analytical, comparative methods.

Future research in this direction needs to be carried out both among high school teachers and in general to cover their views and language level on the issue of trilingualism in other subjects, as the issue of multilingualism is currently topical in the education system of Kazakhstan and is currently no uniform methodology for multilingual teaching of school subjects, including science courses, there is an urgent need for research in this area in the education system.

Results. The analysis of research on the problems of primary school teacher training in higher education revealed the actual lack of pedagogical activity, creativity, etc. There is quite important to develop the peculiarities of primary school teacher training in multilingual education [1, 165 p.].

We would like to stress that the features of national preparation of primary school teacher training in multilingual education is based on the international experience in this field [2, 49 p.].

Also using of any intercultural communication allows to get the different knowledge for the primary school teacher [3, 58 p.].

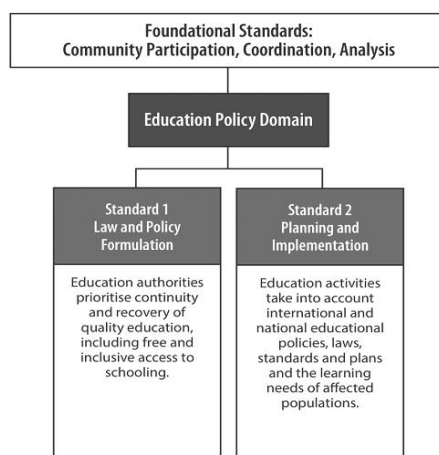

Table 3. Foundation Standards: Community Participation, Coordination, Analysis.

The importance of the multilingual environment is determined by the expansion of socio-communicative was shown in the table 3 named Foundation Standards: Community Participation, Coordination, Analysis. We see the education policy domain, education authorities, education activities, etc.

We also conducted a questionnaire survey among future primary school teachers, i.e. students, In order to determine the students' opinion about trilingual education in our study.

The questionnaire, which was used as the main method of baseline data collection, consisted of 10 questions. Beforehand, the subjects were asked to give truthful and accurate answers to each question. Sixty-six students (four groups) participated in the study and all of them fully answered the questions posed. The main purpose of the questions was to find out the opinion of future primary school teachers on determining their attitude towards the process of trilingual education in the context of renewed education.

1. "How do you understand multilingualism?"

70% of respondents answered that multilingualism means the ability to communicate in more than one language, and 30% only the ability to understand foreign languages.

2. "As a multilingual professional, where would you like to work?"

50% in a school environment, 22% in higher education and 28% in foreign firms.

3. "What do you think of trilingualism in the school curriculum in the context of renewed education? "

64% of respondents write that they support it, 26% are sure that the curriculum for younger pupils is difficult, and 10% say they have not thought about it.

4. "Should trilingualism be included in the primary school curriculum?"

81% of respondents answered positively and 19% said it should be introduced only in certain grades.

5. "Does multilingualism influence the development of personal qualities of schoolchildren in the context of modern education?"

55% of respondents wrote that such developmental language classes are directly involved in the development of students' personal qualities, 45% wrote that they increase students' motivation and interest in the classes rather than personal development.

6. "What school subjects can be used to develop multilingualism?"

55% of respondents stated that they have an opportunity to conduct trilingual lessons in Kazakh language, Self-Study and Natural Sciences, 32% - about low possibility of trilingual activity at Mathematics and Computer Science lessons, 13% - about impossibility to use trilingualism at Fine Arts and Physical Education lessons.

7. "What methods would you use to develop students' knowledge when teaching certain subjects in the three languages in the context of modern education?"

30% - those who know some types, 20% - those who have seen in practice at school, 12% - those who know theoretically, 38% - those who do not know about the methods.

8. "Do you want to be competent in developing your students' knowledge?"

74% of the students answered this question positively and 26% did not answer.

9. "What are the requirements for the teacher in developing trilingualism?"

56% - high intelligence of the teacher, 36% - importance of spiritual inner world, 8% - positive attitude.

10. "Are there special prerequisites for the implementation of trilingualism of schoolchildren in the conditions of the renewed education? "

55% consider that the preconditions for creation of language communicative activity of pupils are such qualities as emotionality, activity, involvement, 30% consider that the precondition is the aspiration for good marks, 15% consider that learning and use of language depends on the correct organisation of the teacher's work.

- Questions 3,4,8 - showed the motives for the readiness of future primary school teachers to develop trilingualism; Questions 1,2,5,6 - about the level of students' knowledge related to multilingualism;

- Questions 7,9,10 - made it possible to determine the level of students' skills in using trilingualism.

Conclusion from the analysis of the data obtained: Multilingual students have generally heard about multilingualism during their studies, have received a certain level of information, but have little knowledge of the topic. There is a lack of information about the importance of trilingualism in children's lives and its potential for personal development. Although prospective teachers are little aware of how to use trilingualism in special subjects and with which teaching aids to develop it further, we have found that addressing trilingualism should start in primary school; many have a need to master the three languages. In addition, students say that terms and expressions related to the subject are best learned in the younger grades in English and Russian, and that language learned at an early age is better remembered. Studying students' motivation to learn should be important for higher education teachers. Undoubtedly, a student's acquisition of a quality education, his or her academic performance and interest in learning contribute significantly to his or her becoming a true professional in the future.

As this is a multilingual Kazakh group, the second main question in the questionnaire offered a test to determine the level of English and Russian language proficiency of the students. Half of the survey participants showed a low level of English (50%), an average level (30%), the rest (20%) showed a high level. And in Russian (58%) showed an upper level, (26%) showed an average level, (16%) showed a low level. As can be seen, the level of English showed a significantly lower level compared to the level of Russian language.

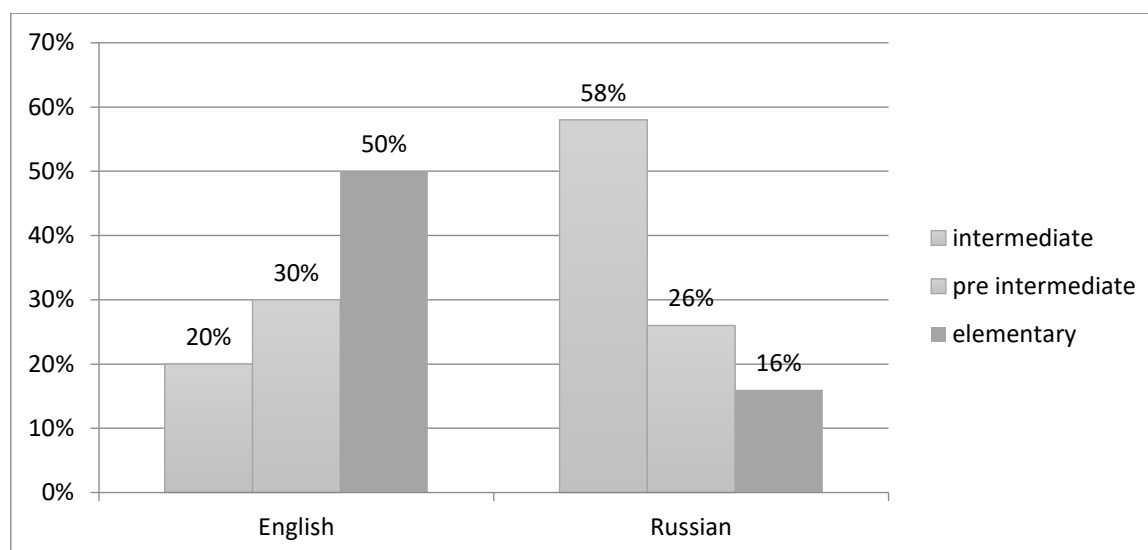

Table 2. Determination of English and Russian language proficiency of future primary school teachers.

Discussion. This section discusses the results of the research work of future primary school teachers to determine the level of proficiency in English and Russian. According to the results of the study 50% of the surveyed students showed a low level in English and 16% in Russian.

The respondents attributed the low language level to the following circumstances: poorly qualified teachers, receiving online lectures, using old methodology, lack of good textbooks, low level of motivation. Consequently, there are still a number of shortcomings, so judging from these expressed views, there is some in-depth work to be done. It follows from this that every effort should be made in Kazakhstan to prepare future teachers of primary schools for trilingual education in accordance with modern requirements, especially for raising the level of English, i.e. in accordance with state standards, textbooks, teaching and methodological complexes, visual aids for special subjects in three languages should be provided as additional help to teachers.

Undoubtedly, much work is currently being done by the state to improve the education of young people. One can mention the work that includes the results of domestic and foreign experience in multilingual education, the structure, technological map and monitoring procedure for multilingual education developed and conducted by I. Altynsarin National Academy of Education [4].

During the research on multilingualism, another problem suddenly emerged. Of particular note is the lack of interest in working in schools among young professionals who speak three languages. Not all teachers with trilingual education, fluent in Kazakh, English and Russian, who have become real experts in their subject, want to work at school, and there are certain reasons for this. So, according to E. Ospan, "teachers who know English want to find high-paying jobs" [5,5] and this means that any specialist with a higher linguistic education has a high self-esteem and a strong self-confidence. Therefore, there is a lot of work to be done to address this problem as part of fostering a desire among future young professionals to work in schools, to be trained, educated and interested in the three languages.

Since schools have low salaries, students who speak very high levels of English try, if possible, to get jobs in large companies in cities or places where English is demanded with high pay. As we have already said, our qualified, educated teachers are not interested in working in schools. It is not just about salaries, but also about excessive paperwork, community work, dealing with parents, and dealing with children that bore teachers. Therefore, young confident professionals have no interest in working in schools and, as a consequence, the main problem is the lack of qualified professionals in schools.

According to researchers, "teacher shortages can have a negative impact on children's life prospects" [6,648]. i.e. it is clear that teacher shortages reduce the educational, general cognitive level of students. "Attracting qualified teachers to schools and retaining them is an ongoing problem that has plagued many countries for decades" [7,1], certainly a problem of teacher shortages in core subjects not only in urban but

also in rural schools. In general, this situation is typical not only for Kazakhstan, but also for Australia, New Zealand, England and the United States, as the problem of teacher shortage is growing[8,1].

This suggests that, judging from the feedback, not only the condition of future primary school teachers, but also the quality, content and level of parallel teaching of pupils throughout the school in three languages depend on the professional qualifications of the professionals who train them and depend on the effective management of the tasks facing school teachers.

Conclusion. The article is written to explore the issue of preparing future primary school teachers for trilingual education. The study analysed the approaches of future primary school teachers to the problem of multilingualism and teaching a special subject in a primary school in three languages. It follows from this that schools in general should be provided not just with teachers, but with equal knowledge of three languages, there is currently a problem of shortage of quality professionals, which means that future trilingual teachers should be trained not only in primary schools, but also in higher education institutions, and able to apply their knowledge in accordance with the educational programme.

Professional education of future teachers nowadays should include not only general theoretical and methodological training, but also special regional, ethno-cultural, etc. The main goal of preparing future primary school teachers for trilingual education is to provide the future specialist with a certain field of science in three languages and to form a personality with multilingual and multicultural competence, able to demonstrate their knowledge and qualification.

The next task of every teacher is to communicate the necessity of trilingualism to future generations and to give them quality, in-depth knowledge. The goal of the teacher is to develop a multicultural personality with creative, multilingual and multicultural competences, able to choose their place in life and behave freely in relationships, to adapt quickly to any environment, to demonstrate knowledge and skills in a particular field of science.

In accordance with the current requirements of the Law of the Republic of Kazakhstan "On Education" in Article 5: "all educational institutions must provide knowledge and development of the Kazakh language as the state language, the study of Russian and one foreign language in accordance with the state compulsory standard" [9].

The President's Address notes that the education system faces the task of developing an educated, competitive, cultured personality, educating and training specialists speaking three languages: Kazakh as the state language, fluent Russian as the language of interethnic communication and proficient in English as the language of harmonious integration into the world economy. In general, it can be stated that Kazakhstan makes efforts not only to raise the status of the state language, but also to develop the languages of Russian, English and other ethnic groups.

In conclusion, according to the updated education programme, we should set a goal and increase students' interest in science, education, the high good of life through education, and we hope that the youth of a sovereign country will become educated and skilled. This will make us a competitive, strong and spiritually strong country!

References:

1. Abdullina O.A. *The personality of a student in the process of professional training // Higher education in Russia. – 2015. – Vol. 5. – Pp. 165-170.*
2. Avrorin V.A. *Bilingualism and the school // Problems of bilingualism and multilingualism. – M., 2018. – Pp. 49-62.*
3. Berulava M.N. *Fundamentals of modern pedagogy. – M.: REC RAO, 2016. – 359 p.*
4. *Methodological support for the development of multilingual education in the general secondary education system (analytical materials, methodological recommendations). I. Altynsarin. – Astana, 2015. – P. 168.*
5. Ospanov Y. *Should English Be Taught In Primary Schools In Kazakhstan? Vestnik KazNPU. "Philology series". – Almaty: Abai State Kazakh National Pedagogical University., Ulagat, "KazNPU", 2016. № 4(58). – P. 160-162.*

6. Gerritsen, S.; Plug, E.; Webbink, D., "Teacher quality and student achievement: evidence from samples of Dutch twins: teacher quality and student achievement". *Econom.* 2016, 32, 643-660. P.648. [CrossRef.]

7. European Commission / EACEA / Euridice. *Teaching careers in Europe: accessibility, promotion and support. Eurydica Report; European Union Publications Office: Luxembourg, 2018.p1.*

8. Beng Huat See, Rebecca Morris, Stephen Gorard, Dimitra Kokotsaki and Sophia Abdi. *Teacher recruitment and retention: A critical review of international evidence on the most promising interventions. Educ.Sci.* 2020, 10, 262; P.1. doi:10.3390/educsci10100.

9. Law of the RK "On languages in the Republic of Kazakhstan": official edition. Law of the RK of 06.01.2011 No. 378-IV.

МРНТИ 14.35.09

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.14>

Ж.Қ. Астамбаева^{1*}, Ә.Е. Жұмабаева¹

¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ӘДІСТЕМЕЛІК-МАТЕМАТИКАЛЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУДАҒЫ ЖАТТЫҒУЛАРДЫҢ РӨЛІ

Аңдатпа

Мақала болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің әдістемелік-математикалық сауаттылығын дамытудағы жаттығудың рөлі мен маңызына арналған. Жаттығу дегеніміз білімді игеру, білік пен әрекет тәсілдерін қалыптастыру мақсатында қайта-қайта орындалатын әрекет болып табылады. Бастауыш сыныптарда қарастырылатын математикалық жаттығулар жүйесі, оларды орындату кезеңдері және әр жаттығуды, атап айтсақ, есептер, мысалдар, теңдеулер сияқты жаттығуларды орындату алгоритмі беріледі. Жаттығуды оқыту, талдау, жаттығуды орындату, жаттығуды қорыту сияқты орындатудың кезеңдеріне тоқталып, әрқайсысының ерекшеліктеріне қарай оқыту әдістемесі келтіріледі. Бұған қоса, болашақ мамандардың әдістемелік-математикалық сауаттылығын дамытуға бағытталған арнайы жаттығу түрлері (модельдеуші және тәжірибеге бағытталған жаттығулар) ұсынылады. Бастауыш сыныптағы «Математика» оқулықтарынан жаттығудың түріне нақты мысалдар келтіріле отырып, оларды орындатудың алгоритмі ұсынылады. Мақалада «Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі» мамандығы бойынша білім алып жүрген 81 студент эксперименттік-зерттеу жұмыстарына қатыстырылып, зерттеудің нәтижесі келтіріледі.

Түйін сөздер: жаттығу, есеп, мысал, теңдеу, модельдеуші, тәжірибеге бағытталған жаттығулар.

Астамбаева Ж.Қ.^{1*}, Жұмабаева Ә.Е.¹

¹Казахский Национальный педагогический университет имени Абая г. Алматы, Казахстан

РОЛЬ УПРАЖНЕНИЙ В РАЗВИТИИ МЕТОДИКО-МАТЕМАТИЧЕСКОЙ ГРАМОТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация

Статья посвящена роли упражнений в развитии методико-математической грамотности будущих учителей начальных классов. Упражнение это – действие, которое многократно выполняется с целью усвоения знаний, формирования умений или способов деятельности. Нами рассматривается система математических упражнений, этапы их выполнения, раскрываются алгоритмы выполнения каждого вида математических упражнений: задачи, примеры, уравнения. Представлены этапы выполнения: чтение и анализ, выполнение, итоги выполнения упражнений. Раскрыта суть специальных упражнений для развития методико-математической грамотности будущих учителей начальных

классов (моделирующие и практико-ориентированные упражнения). Рассмотрены примеры заданий из учебника «Математика» для начальных классов и алгоритм их выполнения. Представлены итоги экспериментально-исследовательской работы на базе Института Педагогики и психологии с участием 81 студентов 3 курса специальности «Педагогика и методика начального обучения». Даны итоговые выводы и рекомендации.

Ключевые слова: упражнение, задача, пример, уравнение, моделирующие и практико-ориентированные упражнения.

Zh.K. Astambaeva¹ *, A.E. Zhumabaeva¹

¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan

THE ROLE OF EXERCISES IN THE METHODOLOGICAL AND MATHEMATICAL LITERACY DEVELOPMENT OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Abstract

The article is devoted to the role of exercises in the methodological and mathematical literacy development of future primary school teachers. An exercise is an action that is repeatedly performed in order to acquire knowledge, form skills or methods of activity. We consider the system of mathematical exercises, the stages of their implementation, the algorithms for performing each type of mathematical exercises are revealed: tasks, examples, equations. The stages of execution are presented: reading and analysis, execution, results of exercises. The essence of special exercises for the development of methodological and mathematical literacy of future primary school teachers (modeling and practice-oriented exercises) is revealed. Examples of tasks from the textbook "Mathematics" for primary classes and the algorithm of their execution are considered. The results of experimental research work on the basis of the Institute of Pedagogy and Psychology with the participation 81 students of 3rd-year of the specialty "Pedagogy and methods of primary education" are presented. The final conclusions are given.

Keywords: exercise, task, example, equation, modeling and practice-oriented exercises.

Кіріспе. Заманауи өндірістерді оңтайландыру мен озық технологияларды ендіру жоғары оқу орны түлектерін даярлау сапасын арттырудың талаптарын айқындайды. 2025 жылға қарай Қазақстан үшін қағидатты өзгерістері ретінде «қысқа-, орта-, және ұзақ мерзімді перспективада дәстүрлі оқу бағдарламаларынан функционалдық сауаттылықты дамыту, еңбек нарығы қажет ететін қазіргі заманғы дағдылар мен құзыреттілікті қалыптастыру және дамыту» алынған еді [1]. Осы аталған Қазақстан Республикасының стратегиялық жоспарының қағидатты өзгерістерін жүзеге асыру үшін болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің функционалдық сауаттылығын дамыту қажет. Қазіргі таңда қоғамның сұранысын қанағаттандыратын білімді де білікті, бәсекеге қабілетті, бастауыш сынып оқушыларын оқыту мен тәрбиелеуді ұйымдастырудың заманауи әдіс-тәсілдерін игерген, математикалық, әдістемелік және алгоритмдік сауатты маман қажет. Болашақ маманның сауаттылығын дамытудың бірден-бір жолы алгоритмді оқыту мен арнайы әдістемелік-математикалық сауаттылықты дамытуға бағытталған жаттығулар болып табылады.

Ғылымда кез келген оқу тапсырмаларын жаттығу дейді. Жаттығу дегеніміз не? Жалпы алғанда, ғылым мен тұрмыстың әр алуан салаларында, «жаттығу» термині әр түрлі мәнде қолданылады. Ал, педагогикалық әдебиетте жаттығу ұғымы оқытудың әдісі жөніндегі дәстүрлі түсінікпен іштей байланысты мағынада анықталады [2].

Жалпы алғанда, қазіргі таңда бастауыш сынып мұғалімдері математикалық жаттығудың түрлерін бір-бірінен ажырата алмай, оқулық бетіндегі барлық жаттығуларды «есеп» дейтіні тағы бар. Оны біз бастауыш сынып мұғалімдерінің сабағына қатысу, бақылау кезінде және республикалық, Алматы облысы мұғалімдер біліктілігін арттыру институттарында дәріс оқу кезінде де байқадық.

Мектеп тәжірибесі көрсетіп отырғандай, бастауыш сыныптарда қарастырылатын жаттығулар жағынан жеткілікті болғанымен, оларды теориялық ұғымдарды меңгерту үдерісінде пайдалануда мұғалімнің белгілі бір мақсатты, нақты жоспарланған нәтижеге жетуге бағындырылған іс-әрекеттері жеткіліксіз болып жатады. Мұғалім нақты ұғымды меңгертуде берілген жаттығудың орнын,

мақсатын анықтап, қандай әдіс-тәсілдермен теориялық материалды меңгертуде, белгілі бір алға қойған нәтижеге жетуге болатынын көпшілік жағдайда жете түсінбейді. Бұған қоса, математикалық жаттығулардың атауларын білгенімен, олармен байланысты терминдерді орынды қолданбайтыны да белгілі. Көпшілік жағдайда бастауыш сынып мұғалімдері «есеп» терминінің орнына «мәселе есеп», «мазмұнды есеп», «сөз есеп», «мәтінді есеп», «арифметикалық есеп» деп, ал «мысалдың» орнына «мысал есеп» деп орынсыз қолданатыны тәжірибеден белгілі. Мұның барлығы және есеппен байланысты олармен жұмыс жасауда мұғалімнің оқытудағы іс-әрекеті бір ғана мақсат – есептің жауабын алуды ғана көздеушіліктен аса алмай отырғандығын білдіреді [3]. Теориялық материалды оқып-үйренуде, математикалық ұғымдар мен түсініктерді қалыптастыруда мұғалімнің және оқушының іс-әрекеттері белгілі бір жаттығулар жүйесін қолдану арқылы нақты жоспарланған нәтижеге жетуге бағытталған болуы оқушылардың меңгеретін білімінің сапасын арттыруда маңызды рөл атқарады. Сондықтан университет қабырғасында оқып жүрген кезден бастап, болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне бастауыштағы математикалық жаттығулар жүйесі, «есеп», «мысал», «теңдеу» сияқты математикалық жаттығулардың түрлерін бір-бірінен ажыратып, оларды орындатудың әдістемесі мен алгоритмін үйрету – өзекті мәселе болып отыр.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің әдістемелік-математикалық сауаттылығын дамытуды зерттеудің әдістері ретінде теориялық, яғни ғылыми-теориялық әдебиеттердегі «жаттығу» ұғымына берілген анықтамаларды талдау, қорытындылау, нәтижелерді жобалау; эмпирикалық, яғни сауалнама жүргізу, диагностикалық бақылау жаттығуларын орындату, тәжірибелік-эксперименттік жұмыс қолданылды.

Зерттеудің әдістемесі: болашақ мамандардың сауаттылығын дамытуға бағытталған арнайы жаттығулар жүйесін дайындап, оларды тәжірибеде өткізіп көру.

Зерттеу әдіснамасы: іс-әрекеттік тұғыр, А.Дистервергтің еңбектері, Д.Б. Эльконин-В.В. Давыдовтың мазмұнды жалпылау теориясы; П.Я. Гальперин-Н.Ф. Талызиналардың ақыл-ой әрекетін кезеңдер бойынша қалыптастыру теориясы; А.Бандура-Е.Маккобидің әлеуметтік үйрету теориясы; Д.Бруннер-С.Пайперттің оқытудың когнитивтік теориясы;

Жүйелілік тұғыр, құбылыстар, үдерістер мен нысандарды, белгілі бір біртұтастықты түзетін элементтердің жиынын бейнелейтін жүйе бойынша білімді меңгеру (Берталанфи Л., Ганзек В.А., Кузьмин В.П., Ломов Б.Ф., Платонов К.К., Тюхтин В.С., Юдин Э.Г., т.б.);

Құзыреттілік тұғыр, Ю.Н. Кулюткиннің, Л.Ф. Спирин (жалпы педагогикалық біліктердің қалыптасуы), Э.Ф. Колмакова (жеке тұлғаға қойылатын талаптар жүйесінің бір элемент), Л.А. Петровская (теориялық және кәсіби дайындық, көпжылдық тәжірибе), Ю.Н. Емельянов (білім, білік және белгілі бір өмірлік тәжірибе), т.б. ғылыми еңбектері.

Ұстанымдар: Холистикалық ұстаным – білім алудың, дамытудың және тәрбиелеудің біртұтастығы (қолдаушылар А.Ломан, А.Мейер-Абих, Дж.Холдейн, К.Маркс, Э.Дюркгейм, психологияда К.Уилбер);

Ғылымилық ұстанымы – ғылыми-негізделген мақсат пен міндеттерді түсіну, үдерістер мен құбылыстардағы себеп-салдарлық байланыстарды түсіну, теориялар, заңдар, заңдылықтар мен мәліметтер, деректер арасындағы ішкі және сыртқы байланыстарды ашу (М.Н. Скаткин, Л.Я. Зорина, В.И. Загвязинский, т.б.);

Шиыршық ұстанымы – білім, білік және дағдылар деңгейін қарапайымнан ең жоғары деңгейге қарай біртіндеп үдету (В.Ван Гог, А.Колмогоров, Т.Қ. Оспанов).

Теория мен тәжірибенің байланысы ұстанымы – теорияны тәжірибеде қолдану, білімді күнделікті өмірде, тұрмыста пайдалану, функционалдық сауаттылық (Б.М. Теплов, Е.А. Климов, т.б.).

Нәтижелері. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің әдістемелік-математикалық сауаттылығын дамытудың нәтижелеріне тоқталарда біз ғылыми-теориялық әдебиеттердегі «жаттығу» ұғымына талдау жасадық.

Жаттығулар, оның мәні мен мағынасы, түрлері жайлы мәселелер кейбір шетелдік және қазақстандық ғалымдардың еңбектерінде қарастырылады.

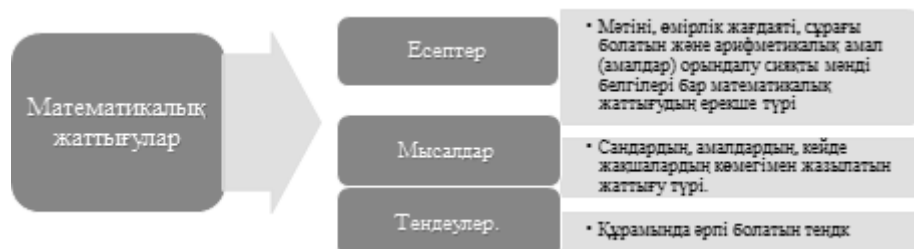
Кесте 1 – «Жаттығу» ұғымына берілген анықтамалар

Р/с	Автор не құжат	Еңбектің атауы	«Жаттығу» ұғымының мазмұны
1.	М.Р. Львов	Словарь-справочник по методике русского языка. – М.: Просвещение, 1988. – 240 с..	оқу материалын меңгеруді ұйымдастырғанда, оқу үдерісінде қолданылатын әдістемелік жүйенің құрылымдық бірлігі
2.	Біқшам энциклопедиялық сөздік	Қазақстан. / Бас ред. Б.Аяған. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы» ЖАҚ-ы, 2005. – 560 б.	тағайындалған реті және іріктелуі нақты мақсатқа қол жеткізуге, толық білім, білік дағдыларын қалыптастыруға ықпал ететін бірсыпыра тапсырмалардың жиынтығы
3.	А.Әбілқасев	Қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: Санат, 1995. – 117 б.	деп грамматиканың теориялық курсынан алған білімін бекіту мақсатымен немесе сөйлеу, мөнерлеп оқу, дұрыс жазу дағдыларын меңгеру мақсатымен оқушының белгілі бір түрдегі оқу тапсырмасын орындауын
4.	С.Рахметова	Бастауыш класс оқушыларының тілін дамытудың ғылыми әдістемелік негіздері: филол. ғыл. докт. ... дисс. – Алматы, 1994. – 434 б.	оқушылар жаттығу процесінде үздіксіз анализ-синтез жасайды, бір тұлғаны екінші тұлғамен салыстырады, абстракциялайды, жалпылайды, жаттығу арқылы білімін жүйелейді
5.	Р.М.Қоянбаев	Педагогика. – Алматы, 2000. – 378 б.	оқушылардың білімін бекіту, біліктері мен дағдыларын дамыту мақсатында қызмет ететін әдістемелік тәсілдер немесе тапсырмалардың жүйесі
6.	Т.Қ. Оспанов	Математикалық түсініктердің теориялық негіздері. – Алматы, 2013. – 106 б	бір-бірімен өзара байланысты болатын кез келген математикалық мазмұнды тапсырмалар, соның ішінде есептер
7.	Ә.Е. Жұмабаева	Бастауыш мектепте қазақ тілі синтаксисін дамыта оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері. Пед. ғыл. докторы.... дисс. – Алматы, 2009. – 363 б.	бір мақсатқа бағытталған, өзара байланысты әрекеттердің тұтастығы
8.	З.С. Кузеева	Профессор Рақыш Әміров оқулықтарындағы жаттығулар түрлері // Қаз ҰУ Хабаршысы. Филология сериясы №4 (86), 2005.	оқытудың нағыз құралы – жаттығулар. Әсіресе тілді үйреткіңіз келсе, жаттығуларсыз нәтижеге жете алмайсыз

1-кестеде «жаттығу» ұғымы «тапсырмалар жүйесі», «тапсырмалар жиынтығы», «әрекеттер тұтастығы», «оқу құралы», «оқу тапсырмасы», «математикалық мазмұнды тапсырмалар» түрінде сипатталады.

Ғылыми-теориялық әдебиеттерді талдау және жоғарыда айтылғандарды зерделей келе, **жаттығу** дегеніміз **білімді бекітудің және білік пен дағдыларды қалыптастырудың, сондай-ақ оқушылардың ойлау қабілетін дамытудың негізгі әдістерінің бірі** деген қорытынды жасауға болады.

Бастауыш сыныптарда математикалық жаттығулардың үш түрі кездеседі, олар: есептер, мысалдар және теңдеулер.

Сурет 1- Математикалық жаттығулар

1-суреттегі математикалық жаттығулардың түрлерін болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің өздері біліп, оларды бір-бірінен ажыратып, оларды орындатудың әдістемесін игерулері тиіс. Мысалдар мен теңдеулерді ажырату және орындатуда көп қиындықтардың болмауы мүмкін. Ал есептің

басқа жаттығулардан негізгі ерекшеліктерін 1-сыныптан бастап ажыратуға үйретіп, өздері де шығара алып, шығарту алгоритмін білу қажет. Bastiaan Heeren, Johan Jeuring студенттердің оқушылармен есептерді шығарту барысындағы жұмысын талдай келе, «есеппен жұмыс барысында оқу ортасы оқушылармен кері байланыстың әртүрлі типін ұсынады. Ол оқушының жауабының дұрыс екендігін, жаттығу дұрыс шығарылған ба, оқушы келесі қандай қадам жасауы мүмкін, т.б.», [4] деп, оқыту барысындағы есепті шешудің әр қадамын бағдарламалық қамтамасыз ету мәселесіне тоқталады.

Таза математикалық есеп болса да, оның практикалық қолданылуы болса да математикалық есептерді шешу үдерісін табысты аяқтаулары «соңына дейін жету табандылығымен» [5] сипаттала-тын табысты жобамен айналысатын оны шешушінің позитивті ойлауына байланысты. Математика-лық есептерді шығару барысында бірқатар шарттар мен сапалардың болатыны анықталды, олар: жұмыс жасауға дайын болатын, үнемі үздік нәтижелерге жетуге ұмтылатын, табысқа жету үшін кездесетін қиындықтар мен кедергілерді шешуге күш беретін оң психикалық ахуал, студенттердің теориялық, әдстемелік және рефлексиялық, жүйелі әрі терең білімі, сондай-ақ жоғары моральдық қасиеттері (батылдық, табандылық, шыдамдылық, қайсарлық, бастамашыл және құлшыныс) [бұл да сонда]. Болашақ мамандар есеп шығару барысында теориялық білімдерін практикада қолдана отырып, ішкі уәжі, тапсырманы қызыға орындауы және өзі мен біліміне сенімді болған жағдайда кез келген қорқынышын жеңетіні белгілі. Олар математикалық жаттығуларды орындау және есептерді шығару кезінде математикалық тіл мен терминдерді орынды әрі дұрыс қолдана алулары да әдістемелік-математикалық сауаттылықты дамытудағы басты мәселелердің бірі болып табылады.

Бастауыш сыныптың математика сабақтарында математикалық қарым-қатынасқа түсудің әртүрлі формаларын, математикалық ұғымдар мен терминдерді, білім мен дағдыларды қолдану және түсіну арқылы математикалық жаттығу түрлерін орындау жүзеге асырылады. Оқушылар матема-тикалық жаттығуларды орындау барысында талқылау, түсіндіру, пайымдау және дәлелдеу сияқты әрекет түрлерін орындайды. Daniela Sărgioaia оқушылардың осындай әрекеттері кезінде өздерінің «математикалық идеяларды тиімді жеткізе алатындай математикалық білімінің таяздығына» байланысты «математикалық қарым-қатынас жасау үшін математикалық сөздік қорларының болуы» қажеттігін айтады [6].

Мұғалімнің қатысуымен математикалық қарым-қатынас жасауды Утомо мен Шарифа, т.б. үш категорияға бөледі: ауызша қарым-қатынас жасау (оның ішінде айтылым және аудирование), аудирование (оқу арқылы ауызша қатысым жасауды қоса алғанда) және жазбаша қатынас жасау (жазбаша тапсырмалар қоса алғанда) [7]. Ғалымдардың ұсынған алғашқы категориясы есептің мәтінін түсініп және шапшаң оқу, екіншісі – оқулықтағы есеп оқи отырып, талдау арқылы шешу жолын іздестіруге, ал соңғы категориясы есептердің шешулерін жазу мен жауабын бөліп көрсетуде қолданылатын алгоритмге жатқызуға болады. Демек, бастауыш сыныптарда оқытылатын есептердің әр түрін шығарудың кезеңдері (мәтінді оқу, есептің шешу жолын іздестіру, есептің шешу жоспарын құру және жауабын бөліп көрсету) мен алгоритмі шығады [8]. Тек есепті ғана емес, мысал мен теңдеуді шешу кезінде де қолдануға болады. Біз жаттығуларды орындаудың 3 кезеңін ұсынамыз:

I. Жаттығуды талдау.

II. Жаттығуды орындату.

III. Жаттығуды қорыту.

Жаттығуды талдау дегеніміз жаттығудың мәтінінде не берілгенінде айтылған мәселелерді анықтау, сөздік жұмыстарын жүргізу, нені орындайтынын, қандай ретпен орындайтынын, қалай орындайтынын анықтату.

Жаттығуды орындату кезеңі – аса маңызды кезеңдердің бірі. Бұған топпен орындату, тақтаға орындау, қатарлар бойынша орындау, жаттығудағы мысалдар мен теңдеулерді іріктеп алу арқылы орындау, дара орындау, жұптық орындау, баған түрінде жазу, тек мәнін ғана жазу, әр амалды жекелей орындау т.б. түрлерін жатқызуға болады.

Жаттығумен жұмыстың үшінші кезеңі кезінде оның қаншалықты орындалғаны, қандай нәтижеге жеткені, тапсырманың талабы немесе сұрағына жауап берілгені не берілмегені, неше амал орындал-ғаны, қандай амалдардың орындалғаны, неліктен ондай амал орындалғаны, барлық оқушылардың орындап үлгергендері, т.б. анықталады. Біз төменде (2-кестеде) математикалық жаттығуларды орындату әдістемесінің алгоритмін келтірдік.

Кесте 2– Математикалық жаттығуларды орындату әдістемесі

<p>156 · (6075 + 9980 – 15 996) : 26 мысалы</p>	<p>Теңдеуді жаз және тексер: 27 401 мен x сандарының бөліндісі 398 бен 119 сандарының қосындысына тең</p>
<p>Орындату алгоритмі: 1. Жаттығуды оқытыңыз; 2. Жаттығудың талабын анықтатыңыз; 3. Мысалды оқытыңыз; 4. Онда неше амал бар екенін анықтатыңыз; 5. Ауызша алдымен қай амал орындалатынын анықтатыңыз; 6. Амалды орындатудың ретін санмен үстіне белгілетіңіз; 7. Мысалдың әр амалын жеке-жеке баған түрінде жазбаша орындатыңыз; 8. Әр амалдың мәнін тексертіңіз; 9. Жаттығуды қорытыңыз; 10. Неше амал орындағанын, алдымен қай амал орындалғанын, нәтижесін олардың орындалатынын, соңғы қай амал орындалғанын анықтатып, мысалдың нәтижесін айтқызыңыз.</p>	<p>Орындату алгоритмі: - Жаттығуды оқытыңыз; - Жаттығудың талабын анықтатыңыз; - Теңдеу құрғызыңыз; - Теңдеуді оқытыңыз; - Теңдеудің оң бөлігіне назар аудартыңыз; - Сол бөлігінде не берілгенін анықтатыңыз; - Ауызша алдымен нені табу қажеттігін анықтатыңыз; - Не үшін қосындының мәнін табу қажеттігін айтқызыңыз; - Қосындының мәнін тапқаннан кейін қандай теңдеу шыққанын анықтатыңыз; - Бұл теңдеудегі белгісіз компонентті анықтатыңыз; - Оны қалай табу қажеттігін айтқызыңыз; - Жаттығуды орындатыңыз; - Жаттығуды қорытыңыз; - Теңдеудің дұрыс шешілгенін, түбірінің дұрыс табылғанын анықтатыңыз; - Теңдеуді тексертіңіз; Жаттығудың талабының дұрыс орындалғандығын дәлелдетіңіз.</p>
<p>Есеп: «Екі айлақтан бір уақытта бірінен-бір қарама-қарсы екі бағытта екі кеме жүзіп шықты. Біреуінің жылдамдығы 43 миль/сағ, ал екіншісінікі – 36 миль/сағ. Екі айлақтың арақашықтығы 440 миль. 4 сағаттан кейін кемелердің арасы қандай болады?»</p>	
<p>Орындату алгоритмі: - Есепті оқытыңыз; - Есептегі қозғалыс түрін анықтатыңыз; - Онда не жайлы айтылғанын айтқызыңыз; - Қанша кеме, қандай бағытта шыққанын анықтатыңыз; - Есептегі белгілі шаманы анықтатыңыз; - Есептегі белгісіз не ізделінді шаманы анықтатыңыз; - Біреуінің жылдамдығы қанша екенін айтқызыңыз; - Екінші кемелің жылдамдығы қандай екенін анықтатыңыз; - Екі дененің жылдамдығын білу арқылы нені тауып алуға болатынын айтқызыңыз; - Нені тапқанын айтқызыңыз; - Уақытты анықтатыңыз; - Жылдамдық пен уақыт белгілі болса, нені табу керектігін анықтатыңыз; - Енді сұраққа жауап беруге бола ма, жоқ па екенін тапқызыңыз; - 4 сағаттан кейін кемелердің арасы қандай болатыны қалай табуға болатынын айтқызыңыз; - Есептің шешуі мен жауабын жазғызыңыз; - Жаттығуды қорытыңыз; - Есептің неше амалмен шығарылғанын анықтатыңыз; - Есептің сұрағына жауап берілгендігін дәлелдетіңіз.</p>	

Талқылау. Зерттеу жұмысымыздың барысында біз Абай атындағы ҚазҰПУ педагогика және психология институты «Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі» мамандығы бойынша білім алып жатқан 3-курс студенттерінен сауалнама алдық. Сауалнамаға 81 студент қатысты. Сауалнаманың мазмұны:

1. Қандай математикалық жаттығу түрлерін білесіз?
2. Мысал мен есептің қандай ерекшеліктері бар?
3. Жаттығу түрлеріне анықтама берсеңіз.
4. Жай есеп пен құрама есептің қандай түрлерін білесіздер?
5. Теңдеу шешудің қандай тәсілдерін білесіз?
6. Жаттығуларды орындатудың алгоритмін тұжырымдап берсеңіз.
7. Есептер шығаруда оқушылар қандай қиындыққа тап болады? Оны жеңудің жолдары қандай?

Жоғарыда аталған сауалнаманың қорытындысын Блум таксономиясы бойынша талдайтын болсақ, мынадай қорытынды шығаруға болады:

Кесте 3 – Сауалнаманың пайыздық нәтижесі

Блум таксономиясының кезеңдері	Сауалнама нәтижесі: жетістіктер мен пайыздық көрсеткіш	Сауалнама нәтижесі: кемшіліктер мен пайыздық көрсеткіш
Білу	<ul style="list-style-type: none"> «жаттығу» жайлы біледі түрлерін, мысал мен теңдеуді айта алады. <p>нәтижесі: 52%</p>	<ul style="list-style-type: none"> ұғымның нақты анықтамасын білмейді; жаттығудың түрлерін шатастырады; жаттығудың түрлерінің анықтамаларын білмейді. <p>нәтижесі: 48%</p>
Түсіну	<ul style="list-style-type: none"> мысал мен теңдеуді түсінеді; есептің мазмұнын түсінеді; <p>нәтижесі: 36%</p>	<ul style="list-style-type: none"> есеп түрлеріне мысал келтіре алмайды; орындалатын әрекеттердің ретін түсінбейді; жаттығу түрлерінің негізгі ерекшеліктерінің неде екенін түсіндіре алмайды. <p>нәтижесі: 64%</p>
Қолдану	<p>жаттығу түрлерінің атауларын қолданады;</p> <p>нәтижесі: 30%</p>	<ul style="list-style-type: none"> жаттығуларды орындатудың ретін қолдана алмайды; алгоритмнің ретін нақты сақтай алмайды; өзіндік алгоритмі жоқ; қолайлы алгоритм түрін қолдана алмайды. <p>нәтижесі: 70%</p>
Талдау	<p>есепті талдау қажеттігін біледі.</p> <p>нәтижесі: 27%</p>	<ul style="list-style-type: none"> жаттығулардың әр түрін орындату кезінде талдау жұмысын ретімен жүргізе алмайды; есепті талдау алгоритмін игермеген; оқушының алгоритмдік сауаттылығын дамыту жолдарын талдай алмайды; <p>нәтижесі: 73%</p>
Жинақтау	<p>жаттығу түрлеріне бөле алады</p> <p>нәтижесі: 18%</p>	<ul style="list-style-type: none"> жаттығудың әр түріне сәйкес орындау ретін жобалай алмайды; есепке қатысты қатысты ұғымдарды шатастырады. <p>нәтижесі: 82%</p>
Бағалау	<p>жаттығуларды орындатудың қажеттігін түсінеді</p> <p>нәтижесі: 17%</p>	<ul style="list-style-type: none"> оқушылардың жаттығуларды орындаудағы қиыншылықты анықтай алмайды; шешу жолын көрсете алмайды; жаттығуды орындатудың нақты кезеңдерін бағалай алмайды. <p>нәтижесі: 83%</p>

3-кестеде көріп отырғанымыздай, болашақ педагогтер жаттығу жайлы жалпы түсініктерінің болғанымен, математикалық жаттығу түрлері, бастауыш сыныптарда қарастырылатын есептің түрлерінен білімдерінің төмен екендігін, жаттығуларды бір-бірімен шатастырып, атауларын дұрыс қолданбайтынын, есептерді талдау және жинақтау барысын орындай алмайтынын, оқушы жұмысындағы есепке қатысты туындайтын қиындықтар мен кедергілерді анықтау не баға беруге қиналатынын байқауға болады. Сондықтан біз студенттерді ешбір ерекшеліктері мен деңгейлеріне қарамастан, екі топқа (бақылау және эксперименттік) бөлдік: бақылау тобы – 46 студенттен, ал эксперименттік топ – 35 студенттен тұрды.

Эксперименттің басында екі топтың да студенттеріне ортақ диагностикалық бақылау тапсырмалары берілді:

1. Мына есепті шешу үшін әлдеқайда қолайлы алгоритмді таңдаңыз: «Екі ауылдан бір мезгілде бір-біріне қарама-қарсы шыққан екі салт атты 3 сағаттан кейін кездесті. Оның біреуінің жылдамдығы 16 км/сағ, ал екіншісінікі – 19 км/сағ. Екі ауылдың арасы неше километр?»

<p>I. 1) $16 \cdot 3 = 48$</p> <p>2) $19 \cdot 3 = 57$</p> <p>3) $48 + 57 = 105$</p>	<p>II. 1) $16 + 19 = 35$</p> <p>2) $35 \cdot 3 = 105$</p>
---	---

Есепті шешу алгоритмінің әлдеқайда қолайлы тәсілін таңдап алуға материалды қарастырудың мерзімі қаншалықты әсер ететінін түсіндіріңіз: «жақындау жылдамдығы» ұғымы енгізілгенге дейін бе әлде енгізілгеннен кейін бе?

2. Айша, Диас, Ерік, Самат, Ринат атты оқушылар мына өрнектің мәнін амалдарды әр түрлі ретпен орындай отырып, тапты: $687 - (243 + 154) + 206$.

Айша: қосу, азайту, қосу;

Диас: қосу; азайту; азайту;

Ерік: азайту, азайту, қосу;

Самат: қосу, қосу, азайту;

Ринат: қосу, азайту, азайту (бірақ Диастың орындағанынан өзгеше).

Егер оқушылардың барлығы да тапсырманы дұрыс орындаған болса, онда әр оқушы өрнектің мәнін қалайша тапқанын көрсетіп беріңіз. Қай оқушының алгоритмі әлдеқайда қолайлы болып табылады?

3. Карточкалардағы екітаңбалы санды біртаңбалы санға көбейтудің ауызша алгоритмін құрыңыз және нақты мысалмен жазып көрсетіңіз:

Шыққан нәтижелерді қос.

Жауапты оқы.

Ондықты бір таңбалы санға көбейт.

Екі таңбалы санды разрядтық қосылғыштардың қосындысымен алмастыр.

Бірлікті бір таңбалы санға көбейт.

Жоғарыдағы тапсырмаларды орындатудың дескрипторы мынадай:

Кесте 4 – Жазбаша диагностикалық бақылау жұмысының дескрипторлары

Жаттығу нөмірі	Дескрипторлар	Балл саны	Макс.балл
1.	<ul style="list-style-type: none"> ➢ Есептің шешу жолын ажырата алады; ➢ «Жақындау жылдамдығы» ұғымын біледі; ➢ Формулань қолдана алады; ➢ Есепті шешудің тәсілдерін біледі. ➢ Алгоритмнің қолайлысын таба алады. ➢ Сұраққа дұрыс жауап жаза алады. 	1 1 1 1 1 1	6
2.	<ul style="list-style-type: none"> ➢ Өрнектердегі амалдардың орындалу ретін біледі; ➢ Оқушының орындаған тапсырмасындағы қателікті анықтай алады; ➢ Оқушылардың өрнектің мәнін қалай тапқанын көрсете алады. ➢ Қай оқушының алгоритмінің қолайлы екенін анықтай алады. 	1 1 1 1	4
3.	<ul style="list-style-type: none"> ➢ Ауызша көбейту тәсілін біледі. ➢ Көбейтудің алгоритмін біледі. ➢ Карточкаларды ретімен қойып, алгоритм құра алады. ➢ Мысал келтіріп, алгоритмнің әр қадамын дұрыс жазып береді. 	1 1 1 1	4
		Жалпы балл: 14	

4-кестедегі болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің жазбаша диагностикалық бақылау жұмысының бағалау механизмі төмендегідей:

0-5 – төмен деңгей;

6-10 – орташа деңгей;

11-14 – жоғары деңгей.

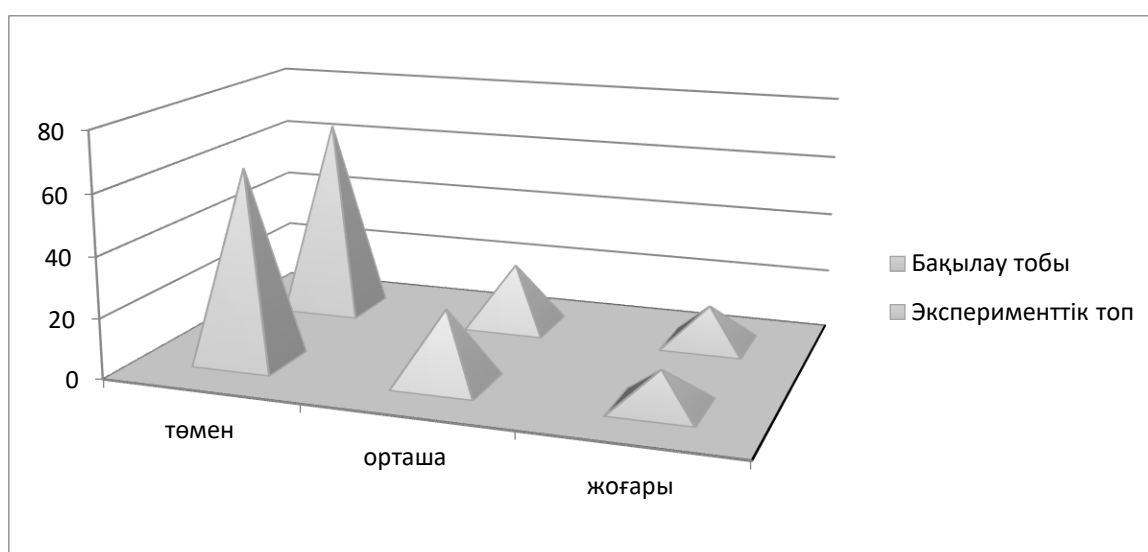
Төмен деңгей: жаттығудағы алгоритмдерді білмейді, оқушылардың жұмысындағы қателіктерді таба алмайды, «жақындау жылдамдығы» ұғымын білмейді, түсінбейді, амалдарды орындау алгоритмі мен орындау реті жайлы білімдері нашар.

Орташа деңгей: жаттығудағы алгоритмдерді біледі, оқушылардың жұмысындағы қателіктерді іздеуге тырысады, «жақындау жылдамдығы» ұғымы жайлы түсінігі бар, амалдарды орындау алгоритмі мен орындау реті жайлы білімдері орташа.

Жоғары деңгей: жаттығудағы алгоритмдерді жақсы біледі, барлық оқушылардың жұмысындағы қателіктерді таба алады, «жақындау жылдамдығы» ұғымын біледі, түсінеді, амалдарды орындау алгоритмі мен орындау ретін өте жақсы біледі.

Кесте 5 – Эксперименттің басында жүргізілген бақылау жұмысының нәтижесі:

Деңгейлер	Топтар	
	БТ (46)	ЭТ (34)
төмен	64%	66%
орташа	24%	21%
жоғары	12%	13%

Сурет 2 – Эксперимент басында жүргізілген диагностикалық бақылау жұмысының гистограммасы

5-кесте мен 2-сурет бойынша екі топтағы студенттердің білім деңгейлері шамамен бірдей. Екі топта да жаттығу түрлерін орындатудағы алгоритмді игеру деңгейлері төмен, жаттығудың орындату ретін анықтай алмайды, материалды игерудің жоғары деңгейі 12-13% айналасында ғана екендігін көруге болады. Сондықтан біз эксперименттік топқа әдістемелік-математикалық сауаттылықты дамытуға бағытталған математикалық жаттығудың арнайы түрлерінен, атап айтсақ, модельдеуші және тәжірибеге бағытталған жаттығулардан тапсырмалар құрастырып, арнайы сабақтар өткіздік.

Модельдеуші жаттығулар адамның кәсіби іс-әрекетіндегі әлеуметтік табыстылығын диагностикалау әдісі болып табылады. Оның негізі болашақ маманның кәсіби іс-әрекетінде кездесетін, студент кезінде практикадан өту барысында немесе университетте оқып жүрген кезде басынан кешкен нақты жағдаяттар болып табылады. Студентке бастауыш сынып оқушысының жіберетін типтік қателеріне сай нақты тапсырма беріледі де, сол мәселені не жағдаятты шешудегі өзінің сауаттылығын көрсету жұмысы тапсырылады. Студент алдымен оқушылардың математиканы оқу барысында жіберетін қателіктері немесе қабылдауға, игеруге қиын болатын «күрделі» мәселелерін анықтату жүзеге асырылады. Оқушылардың жіберетін қателері шамамен мынадай:

- көп таңбалы сандарды оқу мен жазу;
- белгілі бір разряд бірліктері жоқ сандарды жазу;
- бөлшек сандарды салыстыру;
- қосу мен азайтудың жазбаша алгоритмін орындау кезінде сандарды дұрыс жазбау;
- шамаларды түрлендіру;

- көптаңбалы сандарды бір, екі таңбалы санға жазбаша бөлу (бөліндінің мәнінде неше таңбалы сан шығатынын білмеу; қалдықтың бөлгіштен кем болатынын білмеу);

- есеп шығаруда амалды таңдап алу;
- күрделі өрнектердегі амалдардың ретін анықтай алмау;
- есептерді шығару барысында шешуін жазуды модельдеу, т.б.

Студенттерге ұсынылған модельдеуші және тәжірибеге бағытталған жаттығулардың бірнешеуіне мысал келтірейік.

1) Бастауыш сынып оқулықтарында берілген тапсырмалардың қатесін түзетіп, орындату алгоритмін көрсету [9]:

 5. Тура емес теңдіктерді тап. Қателерін түзетіп, оларды теріп жаз.

$$\begin{array}{ccc} 23 + 6 = 28 & 96 - 4 = 92 & 42 + 6 = 48 \\ 69 - 9 = 60 & 39 - 6 = 32 & 96 - 90 = 6 \end{array}$$

2) Есепте қандай мәлімет жетпейді? Бұл тапсырманы орындату алгоритмін анықтаңыз [10]:

а) Биылғы жылы жаңбырлы күн көп болды. Бұлтты күн одан 40 күнге артық, ал қалған күндер ашық болды. Биыл қанша күн ашық болды?

Есепте қандай мәлімет жетіспейді?

3). Оқушы қандай алгоритм құрастыру мүмкін? Оның қажеттілігі неде? [11]

 ө) Екі таңбалы санды екі таңбалы санға бөлу алгоритмін құрастыр. Есептеп, дұрыстығын тексер.

$$56 : 14 \quad 46 : 23 \quad 39 : 13$$

4) Модель жасау алгоритмі қандай?[12]

ә) Осындай модель жасаудың алгоритмін құрастыр.

Жоғарыда келтірілген тапсырмалар бойынша шешудің, жағдаяттан шығудың алгоритмін құру тапсырылды. Бұл жаттығу түрінің артықшылығы:

- нақты өмірлік жұмыс жағдаят туындайды;
- өз жұмысының нәтижесі бірден байқалады;
- өз жұмысының табыстылығы мен тиімділігін дер кезінде анықтайды;
- бір жаттығудың көмегімен студент бірнеше әрекеттерді орындай алады, нәтижеге жету үшін тез арада шешім қабылдауы қажет;

- қиындықтан, тығырықтан шыға алады, болашақ өз кәсіби әрекетінде кездескен жағдайда дайын болады.

Тәжірибеге бағытталған жаттығулар – теорияны практикалық жұмыстарды орындау, түрлі өмірлік тәжірибелер жасау, қоршаған ортасы мен әлемі жайлы түрлі тапсырмалар құрастыру кезінде жүзеге асырылатын жаттығу түрі. Қазіргі таңда еліміздің бастауыш сыныптарында қолданыста жүрген «Математика» оқулықтарындағы кез келген тапсырманы орындату осы жаттығудың мысалы бола алады. Ал «Математика күнделікті өмірде» айдарымен берілген тапсырмалар әр сабақта кездеседі. Сондай тапсырмаларды орындатудың алгоритмін дайындау барысында студенттің де функционалдық математикалық сауаттылығының дамитынын айтуымыз қажет.

1) Жаттығудың маңызы қандай? Орындату алгоритмін құрыңыз [13]:

МАТЕМАТИКА КҮНДЕЛІКТІ ӨМІРДЕ

Ұзындығы – 5 м, ені 4 м болатын еденге төсеу үшін қанша квадрат метр линолеум қажет? Ені 2 м линолеум орамынан ұзындығы қандай бөлік кесіп алу керек?

2) Жаттығудың мақсатын анықтап, орындату алгоритмін құрыңыз:

«Мәтін есеп болып табыла ма? Неліктен?»

Аяна 5 қардың және 3 жалаушаның суретін салды. Олардың 4-еуін бояды.

3) Жаттығудың тәрбиелік рөлі қандай? Бұл тапсырманы қалай орындатар едіңіз? Алгоритмін құрыңыз:

а) Арман музейге бара жатыр. Көшенің ені – 15 м. Егер оның жылдамдығы 1 м/с болып, бағдаршам 25 с жанып тұратын болса, ол жолдан өтіп үлгере ме?

ә) Егер Әлияның жылдамдығы Арманның жылдамдығынан 2 есе кем болса, ол жолдан өтіп үлгере ме? Жолды қауіпсіз өтуі үшін Әлия не істеуі керек?

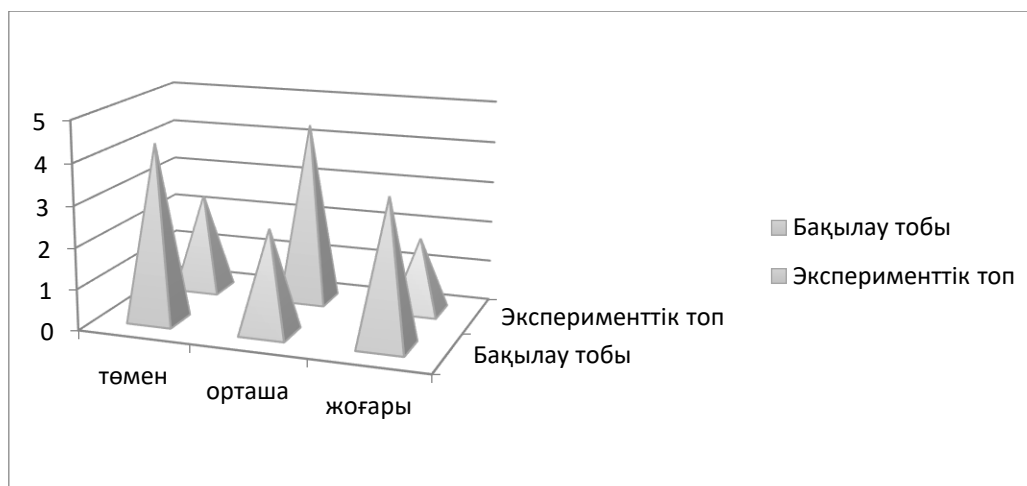
4) Жаттығуды орындауда білім қай кезде қолданылады? Негіздеп беріңіз [14].

10, 100, 1000-ға қалдықпен бөлудің қандай құпиясы бар? Түсіндір.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің әдістемелік-математикалық сауаттылығын дамытуға бағытталған арнайы жаттығуларды оқытып үйретілгеннен кейін эксперименттің басындағыға ұқсас, бірақ күрделірек диагностикалық бақылау жұмысы тапсырмаларын дайындап, екі топ студенттерімен өткіздік.

Кесте 6 – Эксперименттің соңында жүргізілген диагностикалық бақылау жұмысының нәтижесі:

Деңгейлер	Топтар	
	БТ (46)	ЭТ (34)
Төмен	41%	13%
Орташа	32%	21%
Жоғары	27%	66%

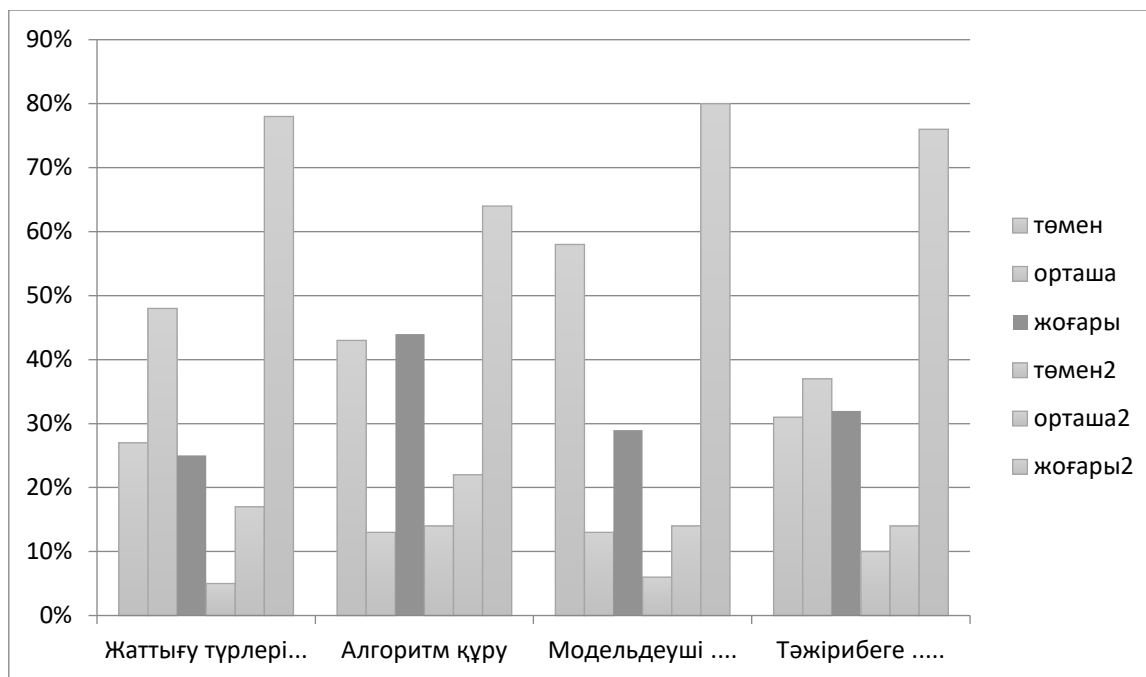

Сурет 3 – Эксперименттің соңындағы диагностикалық бақылау жұмысының гистограммасы.

Өткізілген сабақтардың болашақ маманның әдістемелік-математикалық сауаттылығын дамытуға бағытталған арнайы жаттығуларды оқытып үйрету, алгоритмдік материалдарды игерту барысында 6-кесте мен 3-суреттен эксперименттік топ студенттерінің білім деңгейлерінің едәуір көтерілгенін байқауға болады.

Қорытынды диагностикалық бақылау жұмысы кезінде болашақ мамандардың төмендегідей сауаттылықтары негізінде анықталды:

Сауаттылық түрлері	Эксперименттен кейінгі көрсеткіштер					
	Бақылау тобы			Эксперименттік топ		
	төмен	орташа	жоғары	төмен	орташа	жоғары
Жаттығу түрлерін ажырату	27%	48%	25%	5%	17%	78%
Алгоритм құру	43%	13%	44%	14%	22%	64%
Модельдеуші жаттығу орындау	58%	13%	29%	6%	14%	80%
Тәжірибеге бағытталған жаттығу орындау	31%	37%	32%	10%	14%	76%

Сурет 4 – Эксперименттен кейінгі болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің әдістемелік-математикалық сауаттылығының көрсеткіші

4-суреттен көріп отырғанымыздай, болашақ мамандардың әдістемелік-математикалық сауаттылық деңгейлері жоғарылағанын, оқулықтың бетінде берілген кез келген жаттығудың түрлерін ажыратып, оларды орындатудың алгоритмдерін жоғары деңгейде (78%) екендігін көруге болады. Бастауыш сыныптың математикалық жаттығуларын талдау, орындату және қорытудың алгоритмдерін құра алу деңгейлері – 64%, сауаттылықты дамытуға бағытталған екі жаттығу, яғни модельдеуші жаттығуларды орындау сауаттылығы – 80% болса, ал тәжірибеге бағытталған жаттығуларды өзі орындап, күнделікті өмірде оқушылардың білімдерін қолдануға үйрету сауаттылығы – 76% болғанын көреміз. Болашақ кәсіби іс-әрекетінде математикалық жаттығулар жүйесін оқушыларға орындатуға эксперименттік топ студенттері толығымен дайын деп қорытуға болады.

Қорытынды. Болашақ бастауыш сынып мұғалімі әр пәнді, оның ішінде математика пәнін де өзі бергендіктен, өз алдындағы оқушының функционалдық сауаттылығының жоғары болуын қалайтын болса, өзінің де тек математикалық қана емес, кәсіби, әдістемелік, практикалық, тіпті ғылыми-зерттеушілік те сауаттылығы болуы тиіс екенін университет қабырғасында жүрген кездің өзінде-ақ сезінуі тиіс. Болашақ мамандар біріншіден, бастауыш сынып «Математика» оқулықтарында берілген математикалық жаттығу түрлерін өздері біліп, оқушыларға оларды ажыратуға үйретулері тиіс; екіншіден жаттығудың түріне қарай ерекшеліктерін ескере отырып, жаттығуларды орындатудың алгоритмін білуі, құра алуы, оқушыларға құрғыза алуы тиіс; үшіншіден өз болашақ кәсібінде қажет болатын арнайы жаттығуларды (модельдеуші, тәжірибеге бағытталған) орындап, кез келген педагогикалық жағдаяттан шығу, теориялық білімін тәжірибеде шығармашылықпен қолдана алулары тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспары. Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 15 ақпандағы №636 Жарлығымен бекітілген. – Астана, 2018. – 137.
2. Кдырбаева А.А. Основы обновленного математического образования младших школьников: Оқу құралы / А.А. Кдырбаева, Т.К. Оспанов, Ж.К. Астамбаева. – Алматы, 2021. – 215 с.
3. Билялова Ж.Т. Бастауыш сыныптарда математиканы оқытуда оқу есептерін пайдалану әдістемесі: Автореф. ... п.ғ.к. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. – Алматы, 2000. – 350 б.

4. Bastiaan Heeren, Johan Jeuring. *Feedback services for stepwise exercises*. – *Science of Computer Programming*. 88 (2014). – 110-129
5. Bair, J., Haesbroeck, G., Haesbroeck, J.-J. (2000). *Formation mathématique par la résolution de problèmes*. Bruxelles: De Boeck & Larcier.
6. Daniela Căprioară. *Problem Solving - Purpose And Means Of Learning Mathematics In School*. – *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 191 (2015). – 1859-1864.
7. Utomo, D.P., Syarifah, D.L., *Examining mathematical representation to solve problems in trends in mathematics and science study: voices from Indonesian secondary school students*. *Int. J. Educ. Math. Sci. Technol*, 2021. 9 (3), 540-556.
8. Т.Қ. Оспанов *Математикалық түсініктердің теориялық негіздері*. – Алматы, 2013. – 106 б
9. Оспанов Т.Қ. және т.б. *Математика. Жалпы білім беретін мектептің 2-сыныбына арналған оқулық. Екі бөлімді. 1-бөлім / Т.Қ. Оспанов, Ж.Қ. Астамбаева, Н.О. Мергенбаева*. – Алматы: Атамұра, 2021. – 142 бет.
10. Ақпаева Ә.Б. *Математика. Оқулық. 1-бөлім. Жалпы білім беретін мектептің 3-сынып оқушыларына арналған оқулық. /Ә.Б. Ақпаева, Л.А. Лебедева, М.Ж. Мыңжасарова, Т.В. Лихобабенко*. – Алматы: Алматыкітап баспасы, 2019. – 108 б.
11. Ақпаева Ә.Б. *Математика. Оқулық. 3-бөлім. Жалпы білім беретін мектептің 3-сынып оқушыларына арналған оқулық. /Ә.Б. Ақпаева, Л.А. Лебедева, М.Ж. Мыңжасарова, Т.В. Лихобабенко*. – Алматы: Алматыкітап баспасы, 2018. – 108 б.
12. Ақпаева Ә.Б. *Математика. Жалпы білім беретін мектептің 4-сынып оқушыларына арналған оқулық. 2-бөлім /Ә.Б. Ақпаева, Л.А. Лебедева, М.Ж. Мыңжасарова, Т.В. Лихобабенко*. Алматы: Алматыкітап баспасы, 2020. – 144 б.
13. Ақпаева Ә.Б. *Математика. Жалпы білім беретін мектептің 4-сынып оқушыларына арналған оқулық. 3-бөлім /Ә.Б. Ақпаева, Л.А. Лебедева, М.Ж. Мыңжасарова, Т.В. Лихобабенко*. Алматы: Алматыкітап баспасы, 2020. – 160 б.
14. Ақпаева Ә.Б. және т.б. *Математика: Әдістемелік нұсқау. Жалпы білім беретін мектептің 4-сынып мұғалімдеріне арналған / Ә.Б. Ақпаева, Л.А. Лебедева, М.Ж. Мыңжасарова, Т.В. Лихобабенко*. – Алматы: Алматыкітап баспасы, 2019. – 595 б.

References

1. *Qazaqstan Respublikasynyn 2025 zhylga dejingi Strategiyalyq damu zhospary. Qazaqstan Respublikasy Prezidentinin 2018 zhylgy 15 aqpandagy №636 ZHarlygy men bекitilgen*. – Astana, 2018. – 137.
2. Kdyrbaeva A.A. *Osnovy obnovlennogo matematicheskogo obrazovaniya mladshih shkol'nikov: Oqu quraly / A.A. Kdyrbaeva, T. K. Ospanov, ZH.K. Astambaeva*. – Almaty: 2021. – 215 b.
3. Bilyalova ZH.T. *Bastauysh synyptarda matematikany oqytuda oqu esepтерin pajdalanu adistemesi: Avtoref. ... p.g.k. gylimi darezhesin alu ushin daiyndalghan dissertaciya*. – Almaty, 2000. – 350 b.
4. Bastiaan Heeren, Johan Jeuring. *Feedback services for stepwise exercises*. – *Science of Computer Programming*. 88 (2014) 110–129
5. Bair, J., Haesbroeck, G., Haesbroeck, J.-J. (2000). *Formation mathématique par la résolution de problèmes*. Bruxelles: De Boeck & Larcier.
6. Daniela Căprioară. *Problem Solving - Purpose And Means Of Learning Mathematics In School*. – *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 191 (2015) 1859 – 1864.
7. Utomo, D.P., Syarifah, D.L., *Examining mathematical representation to solve problems in trends in mathematics and science study: voices from Indonesian secondary school students*. *Int. J. Educ. Math. Sci. Technol*, 2021. 9 (3), 540–556.
8. Ospanov T.Q. *Matematikalыq tusinikтерdin teoriyalыq negizderi*. – Almaty, 2013. – 106 b
9. Ospanov T.Q. *zhane t.b. Matematika. ZHalpy bilim беретin mekteptin 2-synybyna arналған oqulyq. Eki bolimdi. 1-bolim / T.Q. Ospanov, ZH.Q. Astambaeva, N. O. Mergenbaeva*. – Almaty: Atamura, 2021. – 142 bet.
10. Aqpaeva A.B. *Matematika. Oqulyq. 1-bolim. ZHalpy bilim беретin mekteptin 3-synyp oqushylaryna arналған oqulyq. /A.B. Aqpaeva, L.A. Lebedeva, M.ZH. Mynzhasarova, T.V. Lihobabenko*. – Almaty: Almatykitap baspasy, 2019. – 108 b.

11. Aqpaeva A.B. *Matematika. Oqulyq. 3-bolim. ZHalpy bilim beretin mekteptin 3-synyp oqushylaryna arналған oqulyq.*/A.B. Aqpaeva, L.A. Lebedeva, M.ZH. Mynzhasarova, T.V. Lihobabenko. – Almaty: Almatykitap baspasy, 2018. – 108 b.

12. Aqpaeva A.B. *Matematika. ZHalpy bilim beretin mekteptin 4-synyp oqushylaryna arналған oqulyq. 2-bolim* /A.B. Aqpaeva, L.A. Lebedeva, M.ZH. Mynzhasarova, T.V. Lihobabenko. – Almaty: ALMATYKITAP BASPASY, 2020. – 144 b.

13. Aqpaeva A.B. *Matematika. ZHalpy bilim beretin mekteptin 4-synyp oqushylaryna arналған oqulyq. 3-bolim* /A.B. Aqpaeva, L.A. Lebedeva, M.ZH. Mynzhasarova, T.V. Lihobabenko. – Almaty: ALMATYKITAP BASPASY, 2020. – 160 b.

14. Aqpaeva A.B. *zhane t. b. Matematika: Adistemelik nusqau. ZHalpy bilim beretin mekteptin 4-synyp mugalimderine arналған*/ A.B. Aqpaeva, L.A. Lebedeva, M.ZH. Mynzhasarova, T.V. Lihobabenko. – Almaty: Almatykitap baspasy, 2019. – 595 b.

УДК 378.141.4
МРНТИ 14.35.07

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.15>

Жумабаева А.Е.¹, Жунусбекова А.^{1*}

¹Казахский Национальный педагогический университет имени Абая г. Алматы, Казахстан

СОЦИАЛЬНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ К БИЗНЕС ОРИЕНТИРОВАННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

Данная научная публикация посвящена изучению потенциала бизнес ориентированной подготовки будущих педагогов начальных классов. Авторами обоснована актуальность и важность обучения основам бизнеса, предпринимательства, менеджмента, маркетинга на всех уровнях образования. Особое внимание уделено работе с теоритическими источниками информации. Представлены социальные предпосылки и этапы по внедрению бизнес ориентированной подготовки будущих педагогов начальных классов. Авторы подчеркивают значимость подготовки педагогов начальных классов, которые могут организовать не только учебно-воспитательный процесс младших школьников, но и предпринимательскую деятельность в сфере образования.

Ключевые слова: социальные предпосылки, педагог начальных классов, бизнес ориентированная подготовка, бизнес инновации, предпринимательство, образовательные учреждения.

Ә.Е. Жұмабаева¹, А.Жунусбекова^{1*}

¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП ПЕДАГОГТЕРІН БИЗНЕСКЕ БАҒЫТТАЛҒАН ҚЫЗМЕТКЕ ДАЯРЛАУДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК АЛҒЫШАРТТАРЫ

Аңдатпа

Бұл ғылыми басылым болашақ бастауыш сынып педагогтерін іскерлікке дайындауға бағытталған оқытудың әлеуетін зерттеуге арналған. Авторлар білім берудің барлық деңгейінде бизнес, кәсіпкерлік, менеджмент, маркетинг негіздерін оқытудың өзектілігі мен маңыздылығын негіздейді. Теориялық ақпарат көздерімен жұмыс істеуге ерекше көңіл бөлінеді. Болашақ бастауыш сынып педагогтерін іскерлікке бағытталған оқытуды жүзеге асырудың әлеуметтік алғышарттары мен кезеңдері көрсетілген. Авторлар кіші мектеп оқушыларының оқу-тәрбие процесін ғана емес, білім беру саласындағы кәсіпкерлік қызметті де ұйымдастыра алатын бастауыш сынып педагогтерін даярлаудың маңыздылығын атап көрсетеді.

Түйін сөздер: әлеуметтік алғышарттар, бастауыш сынып педагогі, кәсіпкерлікке бағытталған оқыту, бизнес-инновация, кәсіпкерлік, оқу орындары.

Zhumabayeva A.E.¹, Zhunusbekova A.^{1*}

¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan

SOCIAL BACKGROUND OF PREPARATION OF FUTURE PRIMARY TEACHERS FOR BUSINESS ORIENTED ACTIVITIES

This scientific publication is devoted to the study of the potential of business oriented training of future primary school teachers. The authors substantiate the relevance and importance of teaching the basics of business, entrepreneurship, management, marketing at all levels of education. Particular attention is paid to working with theoretical sources of information. The social prerequisites and stages for the introduction of business-oriented training of future primary school teachers are presented. The authors emphasize the importance of training primary school teachers who can organize not only the educational process of junior schoolchildren, but also entrepreneurial activity in the field of education.

Keywords: social prerequisites, primary school teacher, business oriented training, business innovation, entrepreneurship, educational institutions.

Введение. В условиях динамично развивающегося мира и пандемии COVID-19 мы становимся свидетелями, как меняется спрос на новые профессии. Многие профессии, которые были востребованы 5-10 лет назад, сейчас малооплачиваемые, а на некоторых и вовсе отсутствует спрос. Абитуриентам необходимо задумываться какое высшее образование даст им конкурентное преимущество на рынке труда, а также специалистам как обновить свои компетенции, чтобы получать хорошее вознаграждение за свой труд.

В Законе Республики Казахстан (далее - РК) «Об образовании» говорится о необходимости внедрения новых технологий обучения, способствующих быстрой адаптации к новым потребностям общества и рынка труда [1]. В Стратегии развития РК до 2050 года для достижения главной цели - вхождение РК в 30 самых развитых стран, были поставлены 7 задач. Хотелось бы отметить одну из них, это – знания и профессиональные навыки граждан РК [2]. В Государственной программе развития образования РК на 2020-2025 г.г. также отмечается о необходимости профессиональной подготовки специалистов с потребностями экономики [3]. В Государственном общеобязательном стандарте начального образования РК также ссылаются на определение значимости содержания образования современным запросам общества [4]. Вопросы о необходимости новых специальностей, отвечающих, современным требованиям рынка труда поднимаются и в Послании Президента РК Касым-Жомарт Токаева народу Казахстана от 01 сентября 2021 г. «Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны» [5].

Согласно Закону РК «О статусе педагога» педагог – это лицо, которое имеет педагогическое или профильное образование, осуществляющий работу непосредственно с учениками [6]. На данный момент в РК 347 тыс. педагогов. В 2021 году стипендия студентов педагогических специальностей выросла в два раза, и является самой высокой по республике. Увеличились пороговые баллы для поступления на педагогические специальности до 75 баллов. В общеобразовательных учреждениях уменьшилось количество документов, которые должны заполнять педагоги. Зарплата преподавателей высших учебных заведений (далее - ВУЗ) увеличилась, минимальная зарплата по РК 200 тыс. В январе 2022 г. планируют также поднять зарплату педагогов детских садов, школ и колледжей на 25%. С каждым годом престиж педагога будет подниматься.

Будущие педагоги могут, как преподавать в ВУЗе, колледже, школе, но также открыть свое общеобразовательное учреждение в частном порядке, так как с каждым годом ощущается нехватка ученических мест, а также это может быть одним из основных источников дохода для учредителя. Для этого им нужны дополнительные знания, такие как маркетинг, финансы, менеджмент, основы права и экономики и т.д., которые они могут получить в стенах педагогического ВУЗа.

Целью данной статьи является обоснование актуальности и социальной необходимости бизнес ориентированной подготовки будущих педагогов в КазНПУ им. Абая.

Материалы и методы. В статье исследование строится на принципах вариативности представления исследовательских точек зрения на значимость бизнес ориентированной

подготовки будущих педагогов начальных классов. Для получения необходимых результатов используются такие методы как: теоретический анализ и контент-анализ нормативных документов. В статье использованы материалы выступлений и презентаций по проблеме исследования, представленные на конференциях и педагогических форумах; материалы научных публикаций и публикаций из открытых интернет источников, аналитических докладов; нормативно-правовая документация; стратегические программы развития КазНПУ им. Абая.

Результаты и обсуждение. Российскими экспертами был подготовлен Атлас новых профессий, где описаны специальности, которые будут востребованы через 5-10 лет. Проанализировав данный Атлас по секции «Образование», нас заинтересовала профессия – ментор стартапов [7]. Остановимся детально на понятии «стартап». По мнению ученых Катилы, Чен и Пьезунка, стартап – это компания, которую предприниматель запускает для изучения, разработки и проверки разработанной бизнес-модели [8]. Статус стартапа присваиваются новым предприятиям, которые стремятся развиваться за пределы единственного учредителя. Рагуванши Дж., Агравал Р., Гош П.К. в своих научных публикациях отмечают, что один из принципов предпринимательства - способность создавать новые полезные идеи, решающие человеческие проблемы [9]. Так вот ментор стартапов – это профессионал, который обучает и курирует новые команды стартапов по введению и планированию предпринимательской деятельности. Для того, чтобы открыть свое собственное дело, необходимо знать как минимум азы экономики, менеджмента, финансов и т.д.. О необходимости приобретения базовых экономических знаний от мала до велика ученые говорят давно. По этой причине по инициативе Национальной палаты предпринимателей «Атамекен» Республики Казахстан и МОН РК в 2019 уч. г. был внедрен элективный предмет «Основы предпринимательства» для 10-х классов, в 2020 уч. г. для 11-х классов общеобразовательных школ. Вышеуказанный предмет прошел апробацию в 17 школах Казахстана. С 2021 уч. г. «Основы предпринимательской деятельности» ввели как основной предмет в Государственный общеобязательный стандарт образования (далее – ГОСО). В 2019-2020 годы курсы повышения квалификации по основам предпринимательства прошли 3671 педагогических кадров общеобразовательных школ, 1220 преподавателей колледжей [10]. Однако нигде в нашей стране не готовят учителей начальных классов к введению собственного бизнеса.

Вторая причина, по которой мы считаем, что данная тема очень актуальная доказываются статистическими данными. Мы проанализировали численность общеобразовательных школ по формам собственности. Согласно статистическим данным Агентства по стратегическому планированию реформам РК по сравнению 2013 г., в 2019 г. количество образовательных учреждений уменьшилось на 251 единицы. Наблюдается другая тенденция – за отчетный период увеличилось количество негосударственных учреждений на 83 единицы. С каждым годом количество учащихся также увеличивается, так в 2019 г. было 3 337 тыс.. В 2021 г. в Казахстане около 394 тысяч детей пошли в первый класс. Количество начальных школ уменьшается с каждым годом, если в 2013 году их было 887, то уже в 2019 году 689 [10]. Все это приводит к дефициту учебных мест, то есть расширение сети частных школ, охват учащихся дополнительным образованием в Казахстане приобретает особую актуальность.

В Лиссабонской стратегии неоднократно звучали призывы к интеграции и исследованию предпринимательского образования [11].

Обучение предпринимательству – это целостный процесс, направленный на то, чтобы студенты могли воплощать свои идеи творчески, новаторски, продуктивно и оперативно использовать имеющийся потенциал.

Дж. Наби, Ф.Линан, А.Файоль проанализировали литературу и определили ключевые пробелы в исследованиях по обучению предпринимательству. Одним из основных выявленных пробелов было отсутствие педагогического проектирования и потребность в дополнительных исследованиях о связи между педагогикой и результатами обучения. Эти исследователи также отмечают нехватку исследований с подтвержденными эмпирическими данными [12].

Учеными из Индонезии К.Йохана, Р.Ф. Рахма Дания, Д.Прихандоно было проведено исследование, где они пришли к выводу, что поддержка со стороны учебных заведений положительно влияет на образование в области предпринимательства, а также на предпринимательскую грамотность студентов [13].

Л.Дарлинг-Хаммонд, Дж.Бэнкс, К.Зумвальт отмечают, что педагоги должны понимать социальный контекст своего учреждения и рассматривать образовательные цели и задачи с социальной перспективой - как местного сообщества, так и в целом общества [14].

Роль учителя имеет решающее значение в предпринимательском образовании, поскольку именно их понимание концепций и участия в процессе способствует развитию предприимчивых навыков у учащихся. Исследования показывают, что участие в предпринимательском образовании на начальном этапе подготовки учителей повышает осведомленность и восприимчивость к предпринимательству и помогает им усвоить его [15].

По мнению профессора Казахского национального женского университета А.Е. Бокебаева педагог обученный введению бизнеса, может не только проводить занятия в школе, в ВУЗе, но и организовать предпринимательскую деятельность в сфере образования [16].

Результаты

Одним из задач «Программа развития КазНПУ имени Абая на 2019-2023 годы» является - модернизация содержания высшего образования в контексте мировых тенденций [17]. Для реализации данной задачи предлагаем этапы по бизнес ориентированной подготовки будущих педагогов начальных классов в КазНПУ им. Абая.

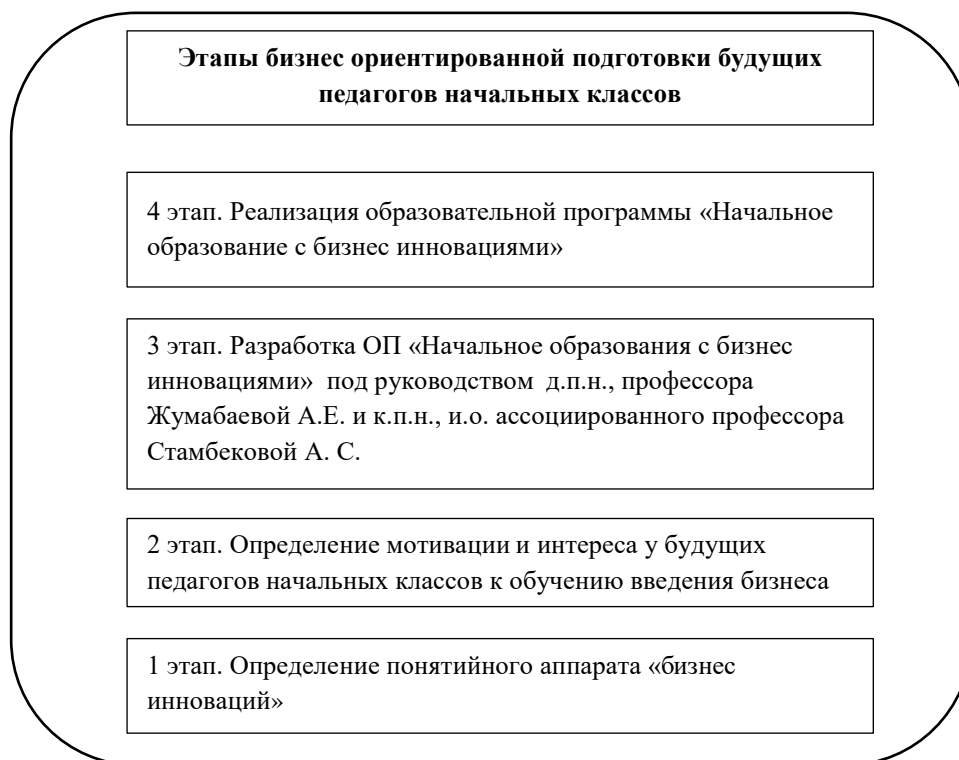

Рисунок 1 – Этапы бизнес ориентированной подготовки будущих педагогов начальных классов в КазНПУ им. Абая

На 1 этапе были выявлены теоретические исследования «Бизнес инноваций», а также определены главные 7 видов профессиональной деятельности педагогов начальных классов:

1. Образовательная (педагогическая): обеспечение условий реализации интеллектуального, познавательного, физического, социально-культурного развития учащихся начальных классов; организация межличностных контактов и общения в классной среде.

2. Учебно-воспитательная: организация учебно-воспитательного процесса младших школьников с использованием современных технологий обучения основам предпринимательства; организация и проведение работы, направленной на взаимодействие в аналитических областях.

3. Учебно-технологическая: организация учебной и проектной деятельности обучающихся с использованием стратегий STEM; осуществление контроля за выполнением образовательной программы, основанной на бизнес подходах.

4. Социально-педагогическая: организация командной работы в процессе совместной деятельности; организация индивидуализированной классной среды для социального взаимодействия.

5. Экспериментально-исследовательская: организация исследовательской деятельности в процессе проведения анализа образовательной среды

6. Организационно-управленческая: изучение основ менеджмента для обеспечения качества управления классом.

7. Информационно-коммуникационная: Разработка и применение контрольно-измерительных материалов, в том числе для начальных бизнес проектов.

На 2 этапе было проведено интервьюирование у абитуриентов 2021 г. По мнению опрошенных, предпринимательство – это способ создать богатство, стимулировать экономику и осуществить мечты о самостоятельной занятости.

На 3 этапе под руководством д.п.н., профессора, руководителя образовательной программы «Начальное образование» КазНПУ им. Абая Жумабаевой А.Е. и к.п.н., и.о. ассоц. профессора Стамбековой А. С. была разработана образовательная программа «6В01302 - Начальное образование с бизнес инновациями».

Согласна этой программе модель выпускника выглядит следующим образом:

- Профессиональная и социальная ответственность;
- Транслирует учебную информацию, учит самостоятельно добывать знания;
- Уважение к историческому и культурному наследию, толерантность;
- Соответствие динамичным запросам современного общества, практико-ориентированность и предпринимательские навыки;
- Глубокое понимание цифровых сред, использование информационно-коммуникационных технологий, креативность, способность к творчеству и позитивному мышлению;
- Способность работать в группе и индивидуально, быть лидером;
- Осуществляет методическое обеспечение образовательных областей: «Язык и литература», «Математика», «Естествознание и познание мира», «Искусство и музыка», «Технология», «Физическая культура».

В результате в образовательную программу были включены инновационные дисциплины для уровня начального обучения: «Основы инновационного бизнеса», «Бизнес планирование образовательных услуг», «Инновации и бизнес в сфере информационных технологий», элективные курсы «Менеджмент в образовании и электронная документация», «Основы предпринимательства» и т.д. А также включение в программу педагогической практики прохождения практики в не государственном общеобразовательном учреждении.

Был первый набор на данную специальность в 2020-2021 уч. г. Число поступивших в 2021-2022 уч. г. значительно больше, чем в предыдущем году. Это показывает высокую заинтересованность к обучению со стороны абитуриентов (4 этап).

Заключение. Разработка ОП «Начальное образование с бизнес инновациями» это хорошее начало большого дела. Целью дальнейшего развития бизнес ориентированной подготовки будущих педагогов начальных классов в КазНПУ им. Абая, мы считаем – это разработка бизнес-инкубатора, так как бизнес-инкубаторы представляют образовательную среду, в которой учащиеся учатся созданию бизнес проектов в стенах университета. Можем привести пример эффективной модели бизнес-инкубатора Казахстанско-Британского технологического университета, где на базе университета каждому студенту оказывают помощь с выбором конкурентноспособных идей и пройти весь путь от MCI до MVP в рамках элективного предмета «IT-Entrepreneurship & Startups».

Анализируя материалы выступлений по проблеме исследования, материалы научных публикаций мы пришли к мнению, что разработка образовательной программы «Начальное образование с бизнес инновациями» в КазНПУ им. Абая достаточно актуальной, инновационной, это показывает как:

- растущий набор и интерес со стороны абитуриентов на данную специальность;
- экономическая и социальная необходимость открытий не государственных учреждений в республике, где во главе этих учреждений будет стоять профессионал, который знает не только методику обучения и воспитания, но и азы введения бизнеса;

– благодаря развитию предпринимательства в Казахстане, увеличиваются поступления в государственный бюджет, создаются новые рабочие места, формируется конкурентная среда, в конечном итоге повышается уровень жизни граждан РК.

Список использованных источников

1. Закон Республики Казахстан «Об образовании». – Нур-султан, 2021 [Электронный ресурс]: URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30118747 (дата обращения: 10.09.2021)
2. Послание Президента РК Н.А. Назарбаева «Стратегия «Казахстан - 2050»: новый политический курс состоявшегося государства» народу Казахстана. – Астана, 2012 [Электронный ресурс]: URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1200002050> (дата обращения: 10.09.2021)
3. Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы. - Нур-султан, 2019 [Электронный ресурс]: URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988> (дата обращения: 15.09.2021)
4. Государственный общеобязательный стандарт начального образования РК. – Нур-султан, 2018 [Электронный ресурс]: URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017669#z199> (дата обращения: 15.09.2021)
5. Послание Президента РК К.-Ж. Токаева «Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны». – Нур-султан, 2021 [Электронный ресурс]: URL: <https://primeminister.kz/ru/addresses/01092021> (дата обращения: 20.09.2021)
6. Закон Республики Казахстан «О статусе педагога». – Нур-султан, 2021 [Электронный ресурс]: URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32091648&pos=28;-56#pos=28;-56 (дата обращения: 20.09.2021)
7. Атлас новых профессий [Электронный ресурс]: URL: <https://new.atlas100.ru> (дата обращения: 20.09.2021)
8. Katila R., Chen E.L., Piezunka H. All the right moves: How entrepreneurial firms compete effectively // *Strategic Entrepreneurship Journal*. – 2012. – Vol. 6. – PP. 116-132
9. Raghuvanshi J., Agrawal R., Ghosh P.K. Analysis of barriers to women entrepreneurship: The Dematel approach // *The Journal of Entrepreneurship*. – 2017. – Vol. 26 (2). – PP. 220-238
10. Основы предпринимательства в школах, колледжах, ВУЗах РК [Электронный ресурс]: URL: <https://atameken.kz/ru/pages/1340-osnovy-predprinimatel-stva-v-shkolah-kolledzhah-vuzah-rk> (дата обращения: 21.09.2021)
11. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [Электронный ресурс]: URL: <https://bala.stat.gov.kz/> (дата обращения: 22.09.2021)
12. Nabi G., Linan F., Fayolle A. The impact of entrepreneurship I the higher education: a systematic review and research agenda // *Academy of Management Learning & Education*. – 2017. – Vol. 16(2). – PP. 277–299.
13. Yohana C., Rachma D., Prihandono D. Study of the influence of education and literation of entrepreneurship in vocational high schools: Indonesian case // *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. - 2021. – Vol. 10(1).- PP. 34–50 [Электр. ресурс]. – URL: <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85100011464&origin=resultslist> (дата обращения: 25.09.2021)
14. Darling-Hammond L., Banks J., Zumwalt K. Preparing teachers for a Changing world: What teachers should learn and be able to do // *Educational goals and purposes*. – 2005. – PP. 169-200
15. McAuliffe M., Winter A. Distance education and the application of academagogy: a case study // *Intertanional Journal Innovation. Creation. Change*. – 2013. – Vol. 1. – PP. 78-95
16. Lepisto J., Ronkko M.L. Teacher students as future entrepreneurship educators and learning facilitators // *Educ + Train*. – 2013. - Vol. 55. – PP. 641-653
17. Бокебаев А.Е. Опыт внедрения бизнес-ориентированной подготовки будущих педагогов в Казахском государственном женском педагогическом университете // *Реформа*. – 2014. – Vol. 62. – Issue 2. – PP. 68-72
18. Программа развития КазНПУ им. Абая на 2019-2023 годы. – Алматы, 2019 [Электронный ресурс]: URL: https://www.kaznpu.kz/docs/strategy/Programma_29.01.pdf (дата обращения: 15.10.2021)

References

1. *Zakon Respubliki Kazahstan «Ob obrazovanii»*. – Nur-sultan, 2021 [Elektronnyj resurs]: URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30118747 (data obrashcheniya: 10.09.2021)
2. *Poslanie Prezidenta RK N.A. Nazarbaeva «Strategiya «Kazahstan - 2050»: novyj politicheskij kurs sostoyavshegosya gosudarstva» narodu Kazahstana*. – Astana, 2012 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1200002050> (data obrashcheniya: 10.09.2021)
3. *Gosudarstvennaya programma razvitiya obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan na 2020-2025 gody*. – Nur-sultan, 2019 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988> (data obrashcheniya: 15.09.2021)
4. *Gosudarstvennyj obshcheobyazatel'nyj standart nachal'nogo obrazovaniya RK*. – Nur-sultan, 2018 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017669#z199> (data obrashcheniya: 15.09.2021)
5. *Poslanie Prezidenta RK K.-ZH. Tokaeva «Edinstvo naroda i sistemnye reformy – prochnaya osnova procvetaniya strany»*. – Nur-sultan, 2021 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://primeminister.kz/ru/addresses/01092021> (data obrashcheniya: 20.09.2021)
6. *Zakon Respubliki Kazahstan «O statuse pedagoga»*. – Nur-sultan, 2021 [Elektronnyj resurs]: URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32091648&pos=28;-56#pos=28;-56 (data obrashcheniya: 20.09.2021)
7. *Atlas novyh professij* [Elektronnyj resurs]: URL: <https://new.atlas100.ru> (data obrashcheniya: 20.09.2021)
8. Katila R., Chen E.L., Piezunka H. All the right moves: How entrepreneurial firms compete effectively // *Strategic Entrepreneurship Journal*. – 2012. – Vol. 6. – PP. 116-132
9. Raghuvanshi J., Agrawal R., Ghosh P.K. Analysis of barriers to women entrepreneurship: The Dematel approach // *The Journal of Entrepreneurship*. – 2017. – Vol. 26 (2). – PP. 220-238
10. *Osnovy predprinimatel'stva v shkolah, kolledzhah, VUZah RK* [Elektronnyj resurs]: URL: <https://atameken.kz/ru/pages/1340-osnovy-predprinimatel-stva-v-shkolah-kolledzhah-vuzah-rk> (data obrashcheniya: 21.09.2021)
11. *Byuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazahstan* [Elektronnyj resurs]: URL: <https://bala.stat.gov.kz/> (data obrashcheniya: 22.09.2021)
12. Nabi G., Linan F., Fayolle A. The impact of entrepreneurship I the higher education: a systematic review and research agenda // *Academy of Management Learning & Education*. – 2017. – Vol. 16(2). – PP. 277–299.
13. Yohana C., Rachma D., Prihandono D. Study of the influence of education and literation of entrepreneurship in vocational high schools: Indonesian case // *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. – 2021. – Vol. 10(1). – PP. 34–50 [Электр. ресурс]. – URL: <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85100011464&origin=resultslist> (дата обращения: 25.09.2021)
14. Darling-Hammond L., Banks J., Zumwalt K. Preparing teachers for a Changing world: What teachers should learn and be able to do // *Educational goals and purposes*. – 2005. – PP. 169-200
15. McAuliffe M., Winter A. Distance education and the application of academagogy: a case study // *Intertanional Journal Innovation. Creation. Change*. – 2013. – Vol. 1. – PP. 78-95
16. Lepisto J., Ronkko M.L. Teacher students as future entrepreneurship educators and learning facilitators // *Educ + Train*. – 2013. – Vol. 55. – PP. 641-653
17. Bokebaev A.E. Opyt vnedreniya biznes-orientirovannoj podgotovki budushchih pedagogov v Kazahskom gosudarstvennom zhenskom pedagogicheskim universitete // *Reforma*. – 2014. – Vol. 62. – Issue 2. – PP. 68-72
18. *Programma razvitiya KazNPU im. Abaya na 2019-2023 gody*. – Almaty, 2019 [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.kaznpu.kz/docs/strategy/Programma_29.01.pdf (data obrashcheniya: 15.10.2021)

Г.С. Джарасова¹, А.К. Сейтханова^{1*}, А.Н. Токжигитова¹

¹КЕАҚ Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., Қазақстан

МАТЕМАТИКА МҰҒАЛІМДЕРІН ДАЯРЛАЙТЫН ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫНЫҢ МЕКТЕПТЕРДЕ ОҚЫТУ САПАСЫНА ӘСЕРІ

Аңдатпа

Қазақстандық мектептерге орта білім берудің жаңартылған мазмұнын енгізуге байланысты жоғары оқу орындарында болашақ математика мұғалімдерінің әдістемелік дайындығын жетілдіру туралы мәселе өзекті болып отыр. Математика жеке тұлғаның жалпы дамуына ғана емес, сонымен қатар мінезді, адамгершілік қасиеттерді қалыптастыруға айтарлықтай үлес қоса алады және әлемді эстетикалық қабылдауын дамытуға ықпал етеді. Осылайша, педагогикалық университеттерде математикалық пәндерді оқытуда бірқатар қиындықтарға тап болды.

Қазақстандық мектепті жаңартудың тиімділігі, педагогтердің инновациялық үдерістердің негізгі идеяларын түсіну деңгейіне және осы өзгерістерді іске асыруға дайындығына байланысты. Бұл жағдайда болашақ мұғалімдерді, атап айтқанда математикалық пәндер оқытушыларын дайындауда жауапкершілік мөлшері арта түседі. Өйткені, математикалық білім беру және математика мұғалімінің математикалық дайындық деңгейі, көбінесе халықтың білім деңгейін және мамандардың бәсекеге қабілеттілігін анықтайды. Сондықтан да, орта білім беру мазмұнын жаңартуға, математика мұғалімдерін даярлайтын жоғары оқу орындары ден қоюы тиіс, яғни университетте болашақ математика мұғалімдерін дайындау мәселесі жаңа форматтағы мұғалімдерді даярлауға бағытталған білім беру бағдарламаларын әзірлеу арқылы шешіледі.

Түйін сөздер: зерттеу, педагогикалық талдау, математика мұғалімдерін даярлау, жаңа форматтағы мұғалімдер, білім берудің жаңартылған мазмұны, білім беру бағдарламалары.

Джарасова Г.С.¹, Сейтханова А.К.¹, Токжигитова А.Н.¹

¹НАО Павлодарский педагогический университет, г.Павлодар, Казахстан

ВЛИЯНИЯ ВУЗОВСКИХ ПРОГРАММ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЕЙ МАТЕМАТИКИ НА КАЧЕСТВО ОБУЧЕНИЯ В ШКОЛАХ

Аннотация

В связи с внедрением обновленного содержания среднего образования в школах Казахстана актуален вопрос совершенствования методической подготовки будущих учителей математики в высших учебных заведениях. Математика способна внести заметный вклад не только в общее развитие личности, но и в формирование характера, нравственных черт, способствует развитию эстетического восприятия мира. Таким образом, педагогические университеты столкнулись с рядом трудностей в преподавании математических предметов.

Эффективность модернизации казахстанских школ зависит от уровня понимания учителями основных идей инновационных процессов и их готовности к реализации этих изменений. В этом случае возрастет объем ответственности в подготовке будущих учителей, в частности учителей математики. Ведь уровень математического образования и математической подготовки учителя математики часто определяет уровень знаний населения и конкурентоспособность специалистов. Поэтому вузам, готовящим учителей математики, следует обратить внимание на обновление содержания среднего образования, т.е. вопрос подготовки будущих учителей математики в университете будет решаться через разработку образовательных программ, направленных на подготовку учителей в новом формате.

Ключевые слова: исследование, педагогический анализ, подготовка учителей математики, учителя нового формата, обновленное содержание образования, образовательные программы.

Jarassova, G.S.¹, Seitkhanova A.K.¹, Tokzhigitova A.N.¹
¹ Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan

THE IMPACT OF UNIVERSITY MATHEMATICS TEACHER TRAINING PROGRAMS ON THE QUALITY OF EDUCATION IN SCHOOLS

Abstract

In connection with the implementation of the updated content of secondary education in schools of Kazakhstan, the issue of improving the methodological training of future teachers of mathematics in higher education institutions is relevant. Mathematics is able to make a significant contribution not only to the overall development of personality, but also to the formation of character, moral traits, contributes to the development of aesthetic perception of the world. Thus, teacher training universities faced a number of difficulties in teaching mathematical subjects.

The effectiveness of the modernisation of Kazakhstan's schools depends on the level of teachers' understanding of the main ideas of innovative processes and their readiness to implement these changes. In this case, the amount of responsibility in training future teachers, in particular teachers of mathematics, will increase. After all, the level of mathematics education and training of a mathematics teacher often determines the level of knowledge of the population and the competitiveness of professionals. Higher education institutions preparing mathematics teachers should therefore pay attention to updating the content of secondary education, i.e. the issue of training future teachers of mathematics at university will be addressed through the development of educational programmes aimed at training teachers in the new format.

Keywords: research, pedagogical analysis, training of mathematics teachers, teachers of the new format, updated educational content, educational programs.

Кіріспе. Қазіргі уақытта болашақ математика мұғалімдерін оқыту және даярлау мәселелері өте маңызды. Цифрлық білім беру технологиялары мен ғылыми әдістердің өміріміздің барлық салаларына және барлық мамандықтарға кеңінен енуі, мектепте оқыту деңгейін жалпы арттыруды талап етті. Атап айтқанда, болашақ математика мұғалімдерін даярлауды жетілдіру. Бұл барлық бейіндегі жоғары оқу орындарының оқуға түсетін үміткерлерінің математикалық дайындығына аса маңызды талаптар қоюына алып келді, яғни ЖОО-ға түсу кезінде талапкер міндетті түрде «Математикалық сауаттылық» пәні енетін Ұлттық бірыңғай тестілеуден (ҰБТ) өтеді. Осыған орай, тек жоғары білікті оқытушылар ғана орта мектепте математиканы жоғары деңгейде оқытуға кепілдік бере алады. Сондықтан, соңғы он жыл аралығында жоғары оқу орындарының дербес әзірлеген математика мұғалімдерін даярлау бағдарламаларының мектептерде жаңартылған білім мазмұнын енгізу сапасын арттыру мен тиімділігіне әсерін кешенді зерттеу, бүгінгі таңда өзекті болып отыр.

Зерттеу жұмысымыздың мақсаты: даярлау және қайта даярлау бағдарламаларын салыстыру арқылы математикадан оқушылардың функционалдық сауаттылығын ұлттық және халықаралық зерттеу көрсеткіштері жиынтығында, математика мұғалімдерінің кәсіби кодын зерттеу болып отыр. Сондай-ақ, Қазақстанның жоғары оқу орындарында математика мұғалімдерін даярлау сапасының кешенді бағалауын педагогикалық білім форсайты ретінде жасақтау көзделуде. Осыған орай, қойылған мақсаттарға қол жеткізу үшін келесі *міндеттер* анықталған:

– 2010-2020 жылдардағы оқушылардың математикалық сауаттылық көрсеткіштерін зерттеу.

– 2010-2020 жылдары ҚР жоғары оқу орындарында математика мұғалімдерін даярлаудың білім беру бағдарламаларының мазмұнын зерделеу және заманауи технологияларды жетілдіре оқытуды ұсыну.

– Математика мұғалімдерінің ЖОО-дан кейінгі сақталған білімі және кәсіби ортада алған құзыреттілігін зерттеу.

Сонымен, Қазақстан Республикасының Білім беру практикасында қалыптасқан математикалық білім беру дәстүрлері қазіргі жағдайда математиканы оқыту сапасын жетілдіруге бағытталған инновациялармен күшейтіледі. Математиканы оқытудағы инновациялар өмірлік дағдылардың құрамдас бөлігі ретінде математикалық сауаттылықты дамытуды өзектендірумен байланысты. Білім алушының математикалық сауаттылығы математиканың рөлін түсіну, математика тілін, математика-

лық ұғымдар мен заңдылықтарды меңгеру, алған білімдері мен іс-әрекет тәсілдерін қоршаған шындықты тану үшін, оқу және өмірлік жағдайларда сындарлы шешімдер қабылдау қабілеті арқылы көрінеді.

Педагогикалық ЖОО-да математика мұғалімін даярлау жүйесін жетілдіру мәселелері бұрын да әдістемелік зерттеулерде талқыланған болатын, яғни З.М. Большакова, В.А. Далингер, А.Ж. Жафьяров, З.М. Кондрашова, В.Ф. Любичева, Н.В. Метельский, В.И. Мишин, В.М. Монахов, Е.И. Лященко, И.А. Новик, Л.М. Нуриева және т.б.б. Осы және басқа зерттеулерде педагогикалық қабілеттерді, педагогикалық шеберлікті, шығармашылықты дамыту шарттары В. А. Далингер, А. Ж. Жафьяров, Н.В. Кузьмина, Е.Г. Плотникова және т.б.б. жұмыстарында қарастырылған. Мысалы мұғалімнің кәсіби құзыреттілік негіздері Н.П. Иванищев, К.М. Левитан, В.Ф. Любичева, Т.Г. Чешуина, А.А. Янгирова еңбектерінде жарық көрген. Білім алушыларды математикалық даярлаудың кәсіптік-педагогикалық бағытының тұжырымдамасын А.Г. Мордкович, Л.М. Нуриева құрастырған.

Айталық педагогикалық ЖОО студенттерге математикалық білім берудің дидактикалық жүйесі Е.И. Смирновтің зерттеулерінде келтірілген. Сондай-ақ, математика мұғалімінің әдістемелік мәдениетін қалыптастыру бойынша үздіксіз әдістемелік дайындық жүйесін И.А. Новиктің жұмыстарында байқаймыз. Математика мұғалімінің әдістемелік құзыреттілігін қалыптастыру құралдары Н.В. Грызлова, О.Б. Епишева, Р.А. Майер және т.б.б. жұмыстарында қарастырылған. Осы және басқа зерттеулерде мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық негіздері анықталған.

Зерттеу материалдары және әдістері. Орта білім беруді жаңғырту, білім алушылардың бойында функционалдық сауаттылықты, сыни ойлауды, танымдық дағдыларды және когнитивтік қабілеттерді (Soft skills) қалыптастыруға бағытталған жаңартылған мазмұнды енгізу болып табылады. 2016 жылдан бастап, оқушылардың 73%-ы жаңартылған білім беру мазмұнына кезең-кезеңімен көшті. Тәуелсіздік алған сәттен бастап, Қазақстан жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесін жаңғырту саласында елеулі прогреске қол жеткізді, бұл туралы QS World University Rankings және Times Higher Education рейтингісінде еліміздің жоғары оқу орындарының өкілеттілігінің артуы куәландырады. Жоғары оқу орындарының академиялық және басқарушылық еркіндігі кеңейде, білім беру мекемелеріндегі корпоративтік басқару органдарының рөлі күшеюде. Жоғары оқу орындарының білім беру бағдарламаларының мазмұнын анықтаудағы академиялық дербестігі бакалавриат деңгейінде 80%-ға дейін, магистратура деңгейінде 85%-ға дейін және докторантура деңгейінде 95%-ға дейін кеңейтілді [1].

Атап өтілгендей, 2015 жылға қарай орта білім беру ұйымдарының педагог қызметкерлерінің 100% жаңартылған мазмұн бойынша біліктілікті арттыру курстарынан өтті [1]. 2016 жылдан бастап, Қазақстан құзыреттілік-педагогикалық тәсілге көшуде. Бұл өзгеріс оң және Экономикалық ынтымақтастық пен даму ұйымының (ЭЫДҰ) қолданыстағы оқу бағдарламаларының шамадан тыс теориялық және шамадан тыс жүктелуі туралы алдыңғы ұсыныстарына сәйкес келеді.

Жаңартылған оқу бағдарламасы оқушылардың, атап айтқанда үлгерімі нашар оқушылардың оқуға деген қызығушылығын сақтауға ықпал етуі мүмкін. Кейбір жекеменшік мектептер мен Назарбаев Зияткерлік мектептері (НЗМ) оқушыларды жоғары тәртіп дағдыларына үйретуде. Алайда, ЭЫДҰ зерттеуінде НЗМ мектептерінде дарынды оқушылар үшін жұмыс істейтін оқыту әдістері аз қамтылған отбасылардағы немесе ауылдық мектептердегі балалар үшін әрдайым бірдей жұмыс істей бермейтіні атап өтілді. Әр түрлі қабілеттердегі оқушылардың қажеттіліктеріне жауап беретін оқу бағдарламаларын (соның ішінде мұғалімдерді даярлау бағдарламаларын) жасау өте маңызды [2].

ҚР БҒМ 2016 және 2017 жылдарға арналған бюджеттік бағдарламаларын іске асыру арқылы елімізде мемлекеттік жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдары кадрларының біліктілігін арттыруға және қайта даярлауға тиісінше 1 306 434 мың теңге және 491 172 мың теңге жұмсалды [3].

Мемлекеттік қаржыландыру арқылы енгізілген және енгізілетін оқыту әдістерінің тиімділігін талдау, сөзсіз, мектеп және ЖОО білім беру саласындағы зерттеулердің жаңа бағыттарын көрсетеді. Мұндай талдауларды әр түрлі елдер мемлекеттік бағдарламаларды іске асырудың салдарын анықтау үшін жасайды. Осылайша, Индонезияда білім беру саласындағы ғылыми зерттеулердің ағымдағы мәселелерін анықтау мақсатында бес мемлекеттік жоғары оқу орнында 2014 жылдан 2018 жылға

дейін мемлекет қаржыландыратын зерттеу жобаларын зерттеу жоғары оқу орындарындағы жаратылыстану-ғылыми білім беру саласындағы ғылыми-зерттеу жобаларының тақырыптары ұлттық оқу бағдарламасының компоненттерімен тығыз байланысты екенін көрсетті.

Алайда, мұғалімдердің зерттеу жобаларына үстірт қатысуы зерттеушілер тарапынан үлкен назар аударуды талап етеді, өйткені барлық білім беру стандарттарын оқу бағдарламасына табысты енгізу де көп жағдайда мұғалімдердің білімі мен құзыреттілігіне байланысты болады. Сонымен қатар, мұғалімдердің кәсіптік білім беру бағдарламаларында педагогикалық курстардың мазмұнына бағытталған зерттеу жобалары болмағандықтан, осы саладағы зерттеулерді алға жылжыту өте маңызды.

Сеул ұлттық университетінің (Корея) ғалымдары жүргізген талдау Индонезияда аз зерттеулер практик мұғалімдердің қажеттіліктеріне назар аударғанын көрсетті, бұл мемлекеттік саясаттың реформа шаралары арқылы жүзеге асырылатындығын және зерттеулер нақты мектепте және сыныпта жүргізілетінін көрсетеді [4].

Қазақстан Республикасының Білім беру жүйесінің жай-күйі және дамуы туралы Ұлттық баяндамада атап өткендей, PISA-2015 максималды және минималды балл арасындағы алшақтық математика бойынша 84 құрайды (шамамен 3 жылдық оқуға тең) [5]. Қазақстандағы математика мұғалімдерін даярлаудың тиімділігін бағалау бойынша фактілер мен жарияланған материалдарды талдай отырып, жобалау тобы, өкінішке орай, мектеп пәндері бойынша, соның ішінде математика бойынша кешенді талдау материалын немесе зерттеу нәтижелерін таба алмады. Сол арқылы педагогикалық білім беру бағдарламалары түлектерінің мектеп математикасының жаңартылған мазмұнына дайындығын зерделеу өзекті болып табылады. Жас мұғалімдермен байланысты мәселелер мектеп математикасының жаңартылған мазмұнын жоғары оқу орындарының білім беру бағдарламаларына біріктірудің тиімділігін немесе жоқтығын көрсете алады. Мұндай материал математика мұғалімдерін даярлауды жүзеге асыратын жоғары оқу орындары үшін және математика мұғалімдерінің кәсіби дамуының жоғары оқу орнынан кейінгі траекториясын анықтау үшін сөзсіз бағдар бола алады.

Математикалық білім берудің отандық даму мәселесін шешу үшін нақты математикалық және әдістемелік сипаттағы, сондай-ақ әлеуметтік сипаттағы жеке зерттеулердің жиынтығы қажет. Осы бағыттардың барлығы бірыңғай әдіснамалық схемамен біріктірілетін болады. Зерттеу барысында корреляциялық талдаудың көмегімен әр түрлі жылдардағы математика мұғалімдерінің жоғары оқу орындарындағы дайындығының дәрежесін және мұғалімнің іс-әрекеті кезеңінде алынған кәсіби құзыреттіліктерді бағалау, математика мұғалімінің біліктілігі мен оқушылардың математикалық білімі арасындағы байланыс дәрежесін өлшеуге айтарлықтай әсер ететін факторларды таңдау қолданылады.

Сонымен қатар, зерттеу жұмысын жүргізу кезінде, эмпирикалық әдістерді пайдалана отырып, оқу жетістіктерін сырттай бағалау (ОЖСБ), Ұлттық бірыңғай тестілеу (ҰБТ), 15 жастағы оқушылардың функционалдық сауаттылығын халықаралық зерттеу (PISA) нәтижелерін және Павлодар облысы аясында математикалық олимпиадаларда жүлделі орындарға ие болған оқушылардың үлесін талдау арқылы зерттеу шеңберін ұлғайтуға болады [6]. Бұл әдіс арқылы оқушылардың математикадан соңғы 10 жылдағы оқу жетістіктері көрсеткіштерінің серпінін анықтауға және оқушылар математикадан қандай кезеңде неғұрлым ең нашар нәтижелерді көрсетті деген, қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Бұл қорытынды кейіннен мұғалімдерді даярлау мен қайта даярлауды қамтамасыз ететін Білім беру бағдарламалары мазмұнының параметрлерінің бірі ретінде, математика мұғалімдерінің кәсіби дағдыларының көрсеткіштерімен салыстырылады, яғни жоғары оқу орындарында математика мұғалімдерін даярлаудың үлгілік модельдерін құруға мүмкіндік береді.

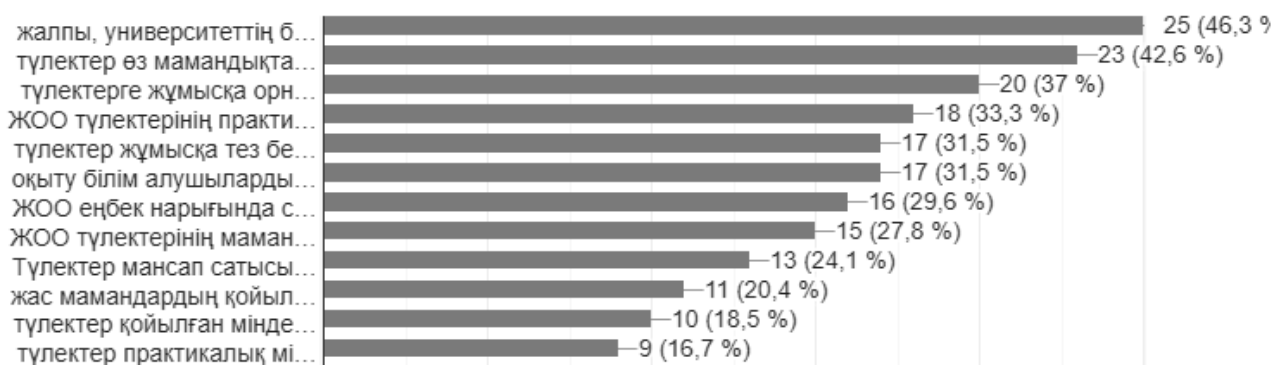
Сондай-ақ, зерттеу барысында қолданылған әдістердің бірі, ол онлайн- сауалнама және мұғалімдердің ауызша сауалнамасы (әңгіме, сұхбат). Онлайн сауалнама-бұл адамдардың сана-сезімін зерттеуге бағытталған жетекші әдістердің бірі. Ол проблеманың тасымалдаушысына жүгінеді және оның аз немесе мүлдем байқалмайтын жақтарына бағытталады. Бұл зерттеу үшін бастапқы әлеуметтік ақпаратты жинауды тездетуге көмектесетін әдістердің бірі болып табылады [7].

Математика мұғалімдерімен онлайн- сауалнама және ауызша сауалнама жүргізе отырып, олар үшін қандай білім, дағдылар мен құзыреттіліктер қажет екенін, олардың қосымша білімге деген сұранысын анықтауға мүмкіндік аламыз.

Зерттеу нәтижелері мен талқылау. Мұғалім мамандығы, педагогикалық білім беру бағдарламасы бойынша оқу кезінде мұғалімдерден мектеп бағдарламасы аясында белгілі бір пәнді оқыту үшін қажетті құзыреттіліктерді алуды талап етеді. Алынған құзыреттер, өз кезегінде, оқытылатын пәннің мазмұны туралы сәйкес білім мен түсінікті қамтамасыз ету керек.

Зерттеу барысында қойылған міндеттерге сәйкес, Қазақстан Республикасының Білім және Ғылым министрлігі Білім беру бағдарламаларының реестрінде тіркелген қолданыстағы 6B01501 Математика Білім беру бағдарламаларына салыстырмалы талдау жүргізілген. Соның нәтижесінде математика мұғалімдерінің пәндік сауаттылығы мен педагогикалық құзыреттіліктерін анықтау мақсатында онлайн-сауалнама түрінде бағалау материалы әзірленіп, Павлодар облысы бойынша математика пәнінің мұғалімдері арасында белсенді Google сілтеме арқылы анкета-сауалнама жүргізілді. Мысалы:

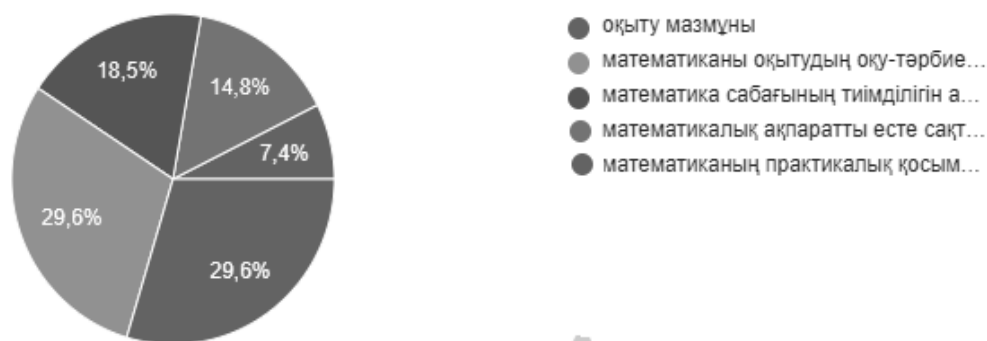
Сіздің ойыңызша, ЖОО-да мамандар даярлаудың жоғары сапасы туралы не куәландырады? (4-5 негізгі жауап нұсқаларын таңдаңыз)

Егер оқушы мысалдарды көп таңбалы сандарды екі таңбалы санға көбейту және бөлу арқылы шеше алмаса, мұғалім:

Мектепте математиканы оқыту әдістемесіндегі зерттеу нысанын атаңыз

Сонымен қатар мысалы: «Сіздің ойыңызша, университетте мамандарды даярлаудың жоғары сапасына не әсер етеді?» Осы сұраққа келесідей жауаптар алынған: 74,3% түлектер жұмысқа орналасу оңай, оқыту білім алушылардың фундаменталды білімі мен белсенді практикалық қызметін біріктіреді деп жауап берсе, ал 25,7% университет түлектерінің жақсы практикалық дағдылары және жүктелген міндеттерді орындау үшін жас мамандардың дербестігі мен жауапкершілігінің жоғары деңгейі ықпал етеді деп жауап берген. Сондай-ақ, бүгінгі таңда университеттің жоғары ғылыми деңгейінің көрсеткіші қандай деген сұраққа: 61,4% түлек құзыретті педагогикалық ұжым деп ойлайды. Ал, 38,6% заманауи материалды техникалық базамен қамтамасыз етілуі деп есептейді.

Алайда, жоғары оқу орындарында оқудың барлық кезеңінде көрсетілген білім беру бағдарламаларының сапасын қанағаттанарлық деп 80% бағалады. Өздерінің ғылыми-педагогикалық қызметке дайындығын жақсы деп, 70% түлек бағаласа, заманауи инновациялық технологияларды игеру деңгейіне қанағаттанарлық деп 73% көрсеткен. Әрі қарай өзін-өзі дамыту үшін жеткілікті білім алғандығын 75% түлек белгілеген.

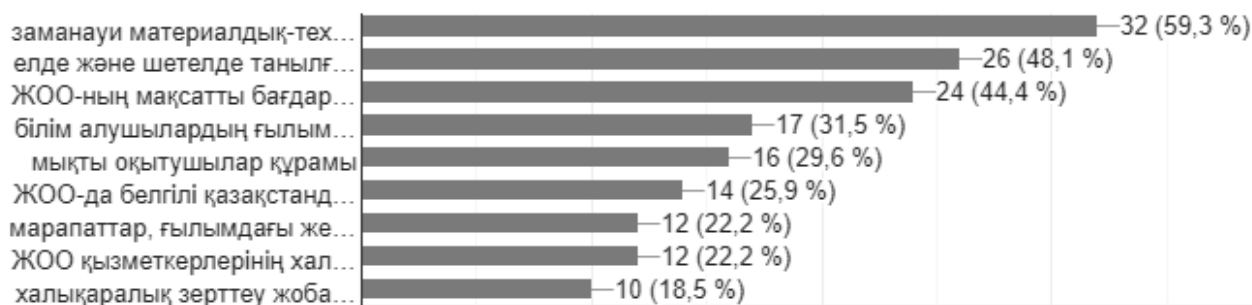
Сұрақнама барысында түлектерге математикалық сауаттылықты анықтау бойынша да сұрақтар қойылған, берілген жауаптардың көпшілігі жоғары көрсеткіштерге ие болды.

Соңғы он жыл аралығында 6В01501 Математика білім беру бағдарламаларын тәмамдаған түлектерге математиканың мазмұны бойынша математикалық білімнің жетіспейтіндігі зерттеулердің нәтижесінде байқалған.

Сондай-ақ, «Сіздің тәжірибеңізде қолданылмайтын жоғары оқу орнында оқылған математиканың күрделі бөлімдері болды ма?», деген сұраққа, математика мұғалімдері келесі пәндерді белгілеген: математикалық физика, математикалық физика теңдеулері, жоғары математика, математикалық талдау, Фурье қатарлары, дифференциалдық теңдеулер, аналитикалық геометрия. Қолданыстағы "Математика" білім беру бағдарламаларының мазмұнын жоғары білім беруді басқарудың ортақ жүйесінің (ЖБББО) тізілімі бойынша талдау кезінде, шынымен аталған пәндер оқылып жатқанын анықтадық.

Сауалнамаға қатысқан математика пәнінің мұғалімдері, математика мұғалімдерін даярлайтын ЖОО-да оқытылатын математиканың, мазмұны мен құрылымы 30% ғана орта мектептерде сабақ беруге дайындалып жатқан білім алушылар үшін қажет екенін мойындай отырып, толықтырды. Олардың пікірінше, орта мектепте математиканы оқытуға арнайы дайындалған мұғалімдер үшін, ЖОО-да пән мұғалімдерін даярлауға арналған нақты оқу бағдарламасының болмауына байланысты, деп түсіндірді.

Сіздің ойыңызша, бүгінгі таңда ЖОО-ның жоғары ғылыми деңгейінің көрсеткіші қандай? (3-4 негізгі сипаттаманы таңдаңыз)

Жүргізілген зерттеулердің және онлайн сауалнаманың нәтижесін талқылай келе, келесідей тұжырымдама жасауға болады: "Математика" оқу пәнінің базалық мазмұны орта білім берудің әрбір деңгейінің мақсатын ескере отырып, білім беру бағдарламасын жобалау үшін негіз болатын мынадай мазмұндық бағыттар негізінде айқындалады, яғни: сандар мен өрнектер; теңдеулер мен теңсіздіктер; функциялар; геометриялық фигуралар және геометриялық шамаларды өлшеу; ықтималдық теориясы мен статистика элементтері. Орта білім деңгейлерінің мазмұнын келесідей ашып көрсетуге болады.

- сандар мен өрнектер: Бастауыш сыныптарда оқушылар санау және өлшеу, сандарды жазу принципі нәтижесінде натурал сандар туралы идеяларды қалыптастырады, ауызша және жазбаша есептеу дағдыларын дамытады, арифметикалық есептерді шешуде тәжірибе жинақтайды. Сондай-ақ, оқушылар математикалық өрнектер мен шамаларды жазу үшін әріптерді қолдану туралы алғашқы түсініктерді меңгереді, арифметикалық амалдардың компоненттерімен танысады.

Орта буынды сыныптарда оқыған кезде, оқушылар рационалды сандар туралы жүйелі ақпарат алады және олармен есептеу дағдыларын, иррационал сандар туралы қарапайым түсініктерді игереді, пайыздық есептеулерге, бағалау мен калькуляторды қолдануға үйренеді. Оқушылар бүтін және бөлшек өрнектерді түрлендіру дағдыларын игереді, түбір алу амалдары туралы түсінік алады, айталық, квадрат және куб түбірлер мысалында.

Жоғары буында оқушылардың есептеу мәдениеті жаңа операциялардың енгізілуіне, яғни алгебралық, иррационал, экспоненциалды, логарифмдік және тригонометриялық өрнектердің мәндерін есептеуге байланысты жетілдіріледі.

- Теңдеулер мен теңсіздіктер. Бұл бағыттың ерекше маңыздылығы, математика қосымшаларының әртүрлі салаларында теңдеулер мен теңсіздіктерді кеңінен қолдануына байланысты. Мұнда бастауыш сыныптарда оқушылар белгілі компоненттерден белгісіз компоненттерді анықтауға үйренеді. Ал орта буында оқушылар теңдеу ұғымымен танысады, рационалды теңдеулердің, теңсіздіктер мен жүйелердің негізгі түрлерін шешу алгоритмдерін меңгереді. Жоғары сыныптарда функциялардың жаңа түрлерінің енгізілуіне байланысты, зерттелетін теңдеулер класы кенееді, теңдеулерді, теңсіздіктерді және олардың жүйелерін шешудің жалпы әдістері туралы түсініктері артады.

- Функциялар. Бастауыш сыныптардың мазмұнында Содержание обучения в начальной школе әріптік өрнектерді енгізу кезінде, арифметикалық амалдардың компоненттері арасындағы тәуелділіктерді қарастыру кезінде, мәтіндік есептерді шешу кезінде функцияларды зерттеу үшін пропедевтика жүргізуге мүмкіндік береді, оның барысында әртүрлі шамалар арасындағы тәуелділіктер қолданылады, мысалы жылдамдық, ара қашықтық және уақыт.

Оқушылар орта буынды сыныптарда тура және кері пропорционал, сызықтық функция, квадраттық функция сияқты қарапайым функциялар мен олардың қасиеттері туралы жүйелі білім алады және график құру дағдыларын меңгереді. Жоғары сыныптарда функционалды бағыттардың дамуы бірнеше аспектілерде өтеді, яғни функциялардың жаңа қасиеттері қарастырылады, функциялардың жаңа кластары зерттеледі – тригонометриялық, экспоненциалды, логарифмдік функциялар, функцияларды зерттеумен, физикалық есептерді шешумен байланысты әртүрлі есептерді шешуде қолданылатын математикалық талдау элементтері енгізіледі т.с.с.

– Геометриялық фигуралар және геометриялық шамаларды өлшеу. Геометрияны оқыту кезінде оның визуалды-эмпирикалық аспектісіне аса назар аудару ұсынылып отыр. Кеңістіктік формаларды игеру оқудың алғашқы жылдарынан бастап үздіксіз жүргізілуі керек. Айталық, "Векторлар" тақырыбының жалпы маңызы зор, өйткені ол оқушылардың алған білімдерін іс жүзінде қолдануға мүмкіндік береді.

– Ықтималдық теориясы мен статистика элементтері. Мұнда өзара байланысты үш бағыт ерекшеленеді, олардың әрқайсысы белгілі бір дәрежеде орта білімнің барлық деңгейлерінде көрінеді: оқушылардың логикалық дамуы мен ықтималдық мәселелерін шешу үшін аппарат құру мақсатында комбинаторика саласында дайындық, іс жүзінде бағдарланған математикалық қызметтің маңызды түрін қалыптастыру, деректерді жинауға, ұсынуға, талдауға және түсіндіруге байланысты дағдыларды қалыптастыру және дамыту, кездейсоқ оқиғалардың ықтималдығы туралы идеяларды қалыптастыру және ықтималдық мәселелерін шешу дағдыларын дамыту.

Оқушылардың математикаға деген тұрақты қызығушылықтары 14-15 жаста қалыптасатындығы белгілі. Сондықтан орта буынды сыныптардан бастап, бейінді саралауды көздеу керек, яғни осы кезден математиканы тереңдетіп оқыту жүйесін іске асыру керек. 8-сыныпта математиканы тереңдетіп оқыту жүйесі бағдарлы кезең ретінде қарастырылады, бұл білім беру мазмұнын кеңейтпейтіндігін байқатады. Жоғары сыныптар толығымен Профильді болуы керек. Бұл дегеніміз, әр оқушы нақты профильдердің бірінде оқиды. Математиканы оқыту тұрғысынан барлық түрлі профильдер үш бағытта біріктіріледі. Барлық үш бағытта да математика курсы негізгі мектеп математикасының базалық мазмұнына сүйенеді. Сондықтан, қазақстандық жоғары оқу орындарында келешек математика мұғалімдерін даярлайтын Білім беру бағдарламаларының мазмұнын қайта қарап, өзектендіру қажет.

Қорытынды. Елдің дамуы тұрғысынан негізгі адами ресурс болып, мұғалімдер саналатындықтан, мұғалімдердің педагогикалық білім беру бағдарламасы барысында оқыту, сондай-ақ мектеп базасында үздіксіз кәсіби дамуы үшін тиісті құзыреттіліктермен жабдықтау арқылы тиімді дайындалуы маңызды [9]. Зерттеудің нәтижесінде бүгінгі таңдағы ЖОО-ғы Білім беру бағдарламаларының мазмұнына қойылатын сұрақ көп болып отыр. Өйткені математика мұғалімдерін даярлайтын оқу бағдарламалары орта мектепте жүргізілетін математиканың оқу бағдарламасымен нашар байланыстырылған. Бұл мұғалімдерді даярлаудың оқу жоспары мұғалімдерді даярлаудың оқу жоспарының мазмұнына негізделген тәсілді қолдана отырып жасалғанының айқын белгісі, онда оқу жоспарын жасамас бұрын тапсырмаларды талдау ескерілмеген. Бұл мұғалімдердің орта мектепте математиканы тиімді үйрете алмауына әкелді, нәтижесінде оқушылардың үлгерімі төмендей бастаған [10]. Осыған орай, математика мұғалімдерін даярлаудың оқу жоспарын қайта қарау ұсынылып отыр.

Кадрларды даярлаудың жоғары оқу орны жүйесі алдындағы осындай сын-қатерлерге ұшырамауы үшін жоғары оқу орны жүйесі білім берудің сапасы мен ашықтығына байланысты қауіптерге ден қоя алмаса, таяудағы онжылдықта елдің білім беру егемендігін жоғалтуы мүмкін деген ықтималдық туындайды. ЖОО жүйесінің ашықтығы-елдің ұзақ мерзімді дамуы үшін басты мәселе болып отыр. Таяудағы 5-10 жылда курстық және дипломдық жұмыстарды бағалаудың «пирингтік» (peer-to-peer) жүйелері, сондай-ақ жоғары мектеп оқытушыларының онлайн-рейтингтері қалыптастырылуы тиіс. Сондықтан, жалпы мағынада, елдегі білім беру жүйесін интегралдық зерттеу әдіснамасын құру өзекті болып отыр. Интегралдық зерттеу нәтижелерін ескере отырып, болашақ математика мұғалімдерін даярлаудың форсайт-әдістемесін әзірлеу көзделген. Сол үшін келесі ұсынымдар берілген:

– жоғары оқу орындарында математика мұғалімдерін сапалы даярлаудың пайымы мен стратегиясын әзірлеу және оны Қазақстанның жаңа білім беру стратегиясының орталық элементіне айналдыру;

– деректер стратегиясын әзірлеу, сондай-ақ жоғары оқу орындарында математика мұғалімдерін даярлау бағдарламалары бойынша деректерді жинау мен қолдануды қолдау;

– математика мұғалімдерін даярлайтын жоғары оқу орындары үшін бірыңғай және міндетті аккредиттеу жүйесін құру;

– оқытудың теориялық және практикалық бөлігінде әлеуетті математика мұғалімдерінің іс әрекетін бағалауды және оларды қолдауды үйлестіру;

– математика мұғалімдерін сертификаттаудың жаңа механизмін сапаны қамтамасыз ету құралы ету.

Осылайша, болашақ математика мұғалімдерін даярлаудың форсайт-әдістемесі негізінде, интегралдық зерттеу нәтижелерін ескере отырып, математика мұғалімдерін даярлау және қайта даярлау бағдарламаларының құрылымы мен мазмұны және математика мұғалімдерінің біліктілігін арттыру бағдарламаларын жаңғырту бойынша ұсынымдар әзірленді.

Бұл зерттеуді Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландырды (грант № AP09563246).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Добровольный Национальный обзор Республики Казахстан по достижению Целей Устойчивого Развития, подготовленный АО «Институт экономических исследований» в 2019 году и представленный в Политическом форуме высокого уровня по Целям устойчивого развития ООН 16 июля 2019 года в г. Нью-Йорк URL: http://economy.kz/ru/Celi_ustojchivogo_razvitija/Nacionalnyj_otchet/

2. OECD (2018), *Education Policy Outlook: Kazakhstan*, доступен на: URL: <http://www.oecd.org/education/Education-Policy-Outlook-Country-Profile-Kazakhstan-2018-RU.pdf>.

3. Аналитический отчет по реализации принципов Болонского процесса в Республике Казахстан, 2018 год. – Астана: Центр Болонского процесса и академической мобильности МОН РК, 2018. 64 с.

4. Faisal, G. M. Gi, S. N. Martin. *Analysis of government-funded research in indonesia from 2014-2018: implications for research trends in science education* // *Jurnal Pendidikan IPA Indonesia*. JPPI 9 (2) (2020) 146-158 URL: <http://journal.unnes.ac.id/index.php/jpii>

5. Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (за годы Независимости Казахстана). С.Ирсалиев, А.Култуманова, Э.Тулеков, Т.Булдыбаев, Г.Кусиденова, Б.Искаков, Л.Забара, Л.Барон, Е.Коротких. – Астана: АО «Информационно-аналитический центр», 2017. – 482 с.

6. Жексенбаева Ү.Б. Оқушылардың ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру. – А., 2005. – С. 37.

7. Романович Н.А. Ситуация опроса глазами респондента // *Социологические исследования*, 2005. № 2. – 17 с.

8. Мамонтова, Т. С. Приемы учебно-методической деятельности как средство формирования методической компетентности будущих учителей математики [Текст] / Т.С. Мамонтова // *Сибирский педагогический журнал*. – 2006. – № 2. – С. 132–145.

9. Avong, H. N. (2013). *Poor Performance in Mathematics among Senior Secondary School Students in Kaduna State: What to Blame?* *Journal of Research in National Development*, 11(2), 319-324.

10. Ambrose, R. (2004). *Initiating Change in Prospective Elementary School Teachers' Orientations to Mathematics Teaching by Building on Beliefs*. *Journal of Mathematics Teacher Education*, 7 (2), 91-119.

11. Fatima, R. (2012). *Role of Mathematics in the Development of Society*. *Current Research in Elementary School Mathematics*. URL: https://www.semantic_scholar.org/.../Role-of-Mathematics...Fatima/bae6bf15245ble56.

12. Grossman, P. & McDonald, M. (2008). *Back to the Future: Directions for Research in Teaching and Teacher education*. *American Educational Research Journal*, 45, 184–205.

References:

1. Dobrovolnyi Nasionalnyi obzor Respubliki Kazahstan po dostijeni Selei Ustoichivogo Razvitiya, podgotovlennyyi AO «Institut ekonomicheskikh issledovaniy» v 2019 godu i predstavlennyyi v Politicheskogm forume vysokogo urovnya po Selyam ustoichivogo razvitiya OON 16 ilya 2019 goda v g. N-İork URL: http://economy.kz/ru/Celi_ustojchivogo_razvitija/Nacionalnyj_otchet/

2. OECD (2018), *Education Policy Outlook: Kazakhstan*, доступен на: URL: <http://www.oecd.org/education/Education-Policy-Outlook-Country-Profile-Kazakhstan-2018-RU.pdf>.

3. Analiticheskii otchet po realizasii prinsipov Bolonskogo prosessa v Respublike Kazahstan, 2018 god. – Астана: Sentr Bolonskogo prosessa i akademicheskoi mobilnosti MON RK, 2018. – 64 с.

4. Faisal, G. M. Gi, S. N. Martin. *Analysis of government-funded research in indonesia from 2014-2018: implications for research trends in science education // Jurnal Pendidikan IPA Indonesia. JPPI 9 (2) (2020) 146-158 URL: <http://journal.unnes.ac.id/index.php/jpii>*

5. *Nasionalnyi doklad o sostoyanii i razvitiu sistemy obrazovaniya Respubliki Kazahstan (za gody Nezavisimosti Kazahstana)*. S. İrsaliev, A. Kultumanova, E. Tulekov, T. Buldybaev, G. Kusidenova, B. İskakov, L. Zabara, L. Baron, E. Korotkih - Astana: AO «İnformasionno-analiticheskii sentr», 2017. – 482 s.

6. Jeksenbaeva Ü.B. *Oquşylardyń ğylymi-zertteu jümystaryn üiymdastyru*. – A., 2005. – 37 s.

7. Romanovich N.A. *Situasiya oprosа glazami respondentа // Sosiologicheskie issledovaniya, 2005. № 2. – 17 s*

8. Mamontova, T. S. *Priemy uchebno-metodicheskoi deyatelnosti kak sredstvo formirovaniya metodicheskoi kompetentnosti buduıh uchitelei matematiki [Tekst] / T. S. Mamontova // Sibirskii pedagogicheskii jurnal. – 2006. – № 2. – S. 132–145.*

9. Avong, H. N. (2013). *Poor Performance in Mathematics among Senior Secondary School Students in Kaduna State: What to Blame? Journal of Research in National Development, 11(2), 319-324.*

10. Ambrose, R. (2004). *Initiating Change in Prospective Elementary School Teachers' Orientations to Mathematics Teaching by Building on Beliefs. Journal of Mathematics Teacher Education, 7 (2), 91-119.*

11. Fatima, R. (2012). *Role of Mathematics in the Development of Society. Current Research in Elementary School Mathematics. URL: <https://www.semantic scholar.org/.../Role-of-Mathematics...Fatima/bae6bf15245ble56>.*

12. Grossman, P. & McDonald, M. (2008). *Back to the Future: Directions for Research in Teaching and Teacher education. American Educational Research Journal, 45, 184–205.*

МРНТИ 14. 35. 07

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.17>

П.Б. Сейсенбекова^{1*}

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

БОЛАШАҚ ИНФОРМАТИКА МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ АҚПАРАТТЫҚ-ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУ АРҚЫЛЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдамна

Бұл мақалада жалпы болашақ информатика мұғалімінің ақпараттық-интеллектуалды құзыреттілігінің құрылымы теориялық тұрғыдан негізделініп, мазмұны тұжырымдалды. Ақпараттық-интеллектуалды құзыреттілік анықтамасы берілді. «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасы негізінде білім беруді цифрландыру жағдайында білім алушылардың ақпараттық-интеллектуалды құзыреттілігін қалыптастыратын ортаның архитектурасын жобалау қарастырылды. Білім алушылардың ақпараттық-интеллектуалды құзыреттілігін білім, дағды және потенциал критерийлері бойынша анықталып, сипаттау түрінде көрсетілді. Білім алушылардың ақпараттық-интеллектуалды құзыреттілігін қалыптастыру мақсатында білім беруді үш кезең бойынша қарастырылды. Студенттердің ақпараттық-интеллектуалды құзыреттілігін анықтауға арналған сұрақтар үлгісі білімнің ұтқырлығы, икемділік әдісі және сыни ойлау бойынша құрылды. Ситуациялық тапсырманы орындау үшін студенттер орындау деңгейін ақпараттық, импровизациялық, эвристикалық деп бөліп, ақпараттық деңгейге зертханалық жұмысты, импровизациялық деңгейге студенттің оқытушымен өзіндік жұмысын және эвристикалық деңгейге студенттің өзіндік жұмысын орындауын қарастырдық. Болашақ информатика мұғалімдерінің ақпараттық-интеллектуалды құзыреттілігін дамыту бойынша оқыту технологиясының артықшылықтары көрсетілді және критериял ды бағалау бойынша білім алушылардың білім жетістіктері бағаланды. Тәуелсіз Стьюденттің t-критерийі бойынша эксперимент жұмыстары жүргізілді. Зерттеу барысында алынған нәтижелерден тәуелсіз Стьюденттің t-критерийі бойынша эксперименттік жұмыстың тиімділігі және қойылған болжамның расталғандығы бекітілді.

Түйін сөздер: ақпараттық-интеллектуалды құзыреттілік, икемділік әдісі, сыни ойлау, білімнің ұтқырлығы, оқыту технологиясы, оқыту әдісі, білімді цифрландыру.

Сейсенбекова П.Б.¹

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

ФОРМИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНФОРМАТИКИ ПОСРЕДСТВОМ КРИТЕРИАЛЬНОГО ОЦЕНИВАНИЯ

Аннотация

В статье теоретически обоснованы структура и содержание информационно-интеллектуальной компетентности будущего учителя информатики. Дано определение информационно-интеллектуальной компетенции. На основе программы «Цифровой Казахстан» предусмотрено проектирование архитектуры среды, формирующей информационно-интеллектуальной компетенции студентов в условиях цифровизации образования. Информационно-интеллектуальной компетентность студентов определяется и описывается с точки зрения знаний, навыков и потенциальных критериев. Для формирования информационно-интеллектуальной компетенции студентов обучение было рассмотрено в три этапа. Типовые вопросы для определения информационно-интеллектуальной компетентности учащихся основаны на мобильности знаний, методе гибкости и критического мышления. Для выполнения ситуационной задачи мы разделили уровень успеваемости студентов на информационный, импровизационный, эвристический, продуманную лабораторную работу на информационном уровне, самостоятельную работу студента с преподавателем на импровизационном уровне и самостоятельную работу студента на эвристическом уровне. Были продемонстрированы преимущества технологии обучения для развития информационных и интеллектуальных компетенций будущих учителей информатики, а также оценены учебные достижения студентов по критериальному оцениванию. Экспериментальная работа проводилась по t-критерию самостоятельного студента. Независимо от результатов, полученных в ходе исследования, эффективность экспериментальной работы по t-критерию Стюдента и подтверждение гипотезы подтвердилась.

Ключевые слова: информационно-интеллектуальная компетентность, методы гибкости, критического мышления, мобильность знаний, технологии обучения, методы обучения, оцифровка знаний.

P.B. Seisenbekova¹

¹*Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan*

FORMATION OF INFORMATION-INTELLECTUAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF COMPUTER SCIENCE THROUGH CRITERIA-BASED ASSESSMENT

Abstract

This article theoretically substantiates the structure and content of the information-intellectual competence of the future teacher of computer science. The definition of information-intellectual competence is given. Based on the program "Digital Kazakhstan" the design of the architecture of the environment that forms the information-intellectual competence of students in the context of digitalization of education was considered. The information-intellectual competence of students is defined and described in terms of knowledge, skills, and potential criteria. To form the information-intellectual competence of students, education was considered in three stages. The sample questions to determine the information-intellectual competence of students are based on the mobility of knowledge, the method of flexibility, and critical thinking. To perform the situational task, we divided students' level of performance into informational, improvisational, heuristic, considered laboratory work on the information level, independent work of the student with the teacher on the improvisational level, and independent work of the student on the heuristic level. The advantages of teaching technology for the development of information-intellectual competencies of future teachers of computer science were demonstrated and the educational achievements of students on the criteria-based assessment were assessed. Experimental work was carried out on the t-criterion of an

independent Student. Irrespective of the results obtained during the study, the effectiveness of the experimental work on the t-test of the Student and the confirmation of the hypothesis was confirmed.

Keywords: information-intellectual competence, methods of flexibility, critical thinking, mobility of knowledge, learning technology, teaching methods, digitization of knowledge.

Кіріспе. Қазақстан 2018-2022 жылдары «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасын іске асыруда («Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы, 2017) [1, 1 б.]. Осы бағдарлама аясында Қазақстанның кез-келген мұғалімі ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласындағы білімді меңгеріп қана қоймай, қазіргі таңда өзінің кәсіби қызметінде цифрлық технологияларды кеңінен пайдаланатын ақпаратты-интеллектуалды құзыретті маман болуы тиіс [2]. Білім беруді жаңа деңгейге көтеру үшін тек білім мазмұны мен оқыту әдіс-тәсілдерін ғана емес, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды көбірек қолдану арқылы оқытуды ұйымдастыру формаларын да жетілдіру қажет. Бұндай өзгерістердің өзі оқу-тәрбие міндеттерін шешуге көмектеседі:

- оқу процесін дербестендіру. Мысалы алсақ, компьютер оқытуды қандай да бір авторлық бағдарлама арқылы жүзеге асыруға мүмкіндік береді;

- білім алушылар мен оқытушы арасында кері байланысты қамтамасыз етеді. Яғни, компьютер арқылы әрбір білім алушы өзінің білімін бақылауға, тексеруге және бағалауға мүмкіндігі болады;

- берілген материалдар мен тапсырмаларды меңгеру жылдамдығын арттыруға болады.

Біздің алға қойған мақсатымыз Қазақстан 2018-2022 жылдары «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасын іске асыруына аз да болса өз үлесімізді білім беру саласы бойынша қосу арқылы болашақ информатика мұғалімдерінің ақпараттық-интеллектуалды құзыреттілігін қалыптастыру.

Әдістемелік терминдер сөздігінде: «Құзыреттілік – қандай да бір оқу пәнін оқыту процесінде қалыптасатын білім, білік, дағдылар жиынтығы, сонымен бірге, қандай да бір тапсырманы орындай алу қабілеттілігі», – деп көрсетілсе, Қазақ Совет Энциклопедиясының орысша - қазақша сөздігінде: құзыреттілік ұғымына «хабардар, жетік, терең білетін» деп, ал құзырет «хабардарлық, міндет, қызмет бабы» деп анықтама берілген. Құзыреттілік түсінігі көп қырлы әртүрлі ұғымды білдіреді. Қандай да бір жаңа дүние пайда болса оның міндетті түрде құзыреттілігі болады деген тұжырым жасауға болады.

В.М. Шепель білім алушылардың құзыреттілігіне білім, ептілік, тәжірибе, теориялық дайындығын енгізді. Бұдан басқа да ғалымдардың құзыреттілікке берілген анықтамалары (В.Ландшеер, П.В. Симонов, М.А. Чошанов) В.М. Шепельдің ойына қайшы келмейді (Шепель В.М., 2008) [3, 2 б.].

М.Ж.Жадринаның, Д.П. Мучкиннің, А.Арғымбаеваның, К.Л. Кабдолова мен Г.У. Кунакованың және т.б педагогтар еңбектерінде құзыреттілік білім берудің нәтижесі ретінде қарастырылған.

Қазақстанда білім алушылардың ақпараттық құзырлылықтарын қалыптастырудың теориялық тұрғыда К.С. Құдайбергенова, студенттердің ақпараттық құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық негіздері туралы С.Н. Исабаеваның, оқушылардың құзырлылығын қалыптастырудағы ақпараттық технологиялардың орны жайлы Е.Ы. Бидайбеков, Г.Б. Камалова, Ж.А. Қараевтың, С.М. Кеңесбаев, С.Т. Мұхамбетжанованың ғылыми зерттеу жұмыстарынан кездестіруге болады.

Біздің зерттеу тұрғысында Н.Д. Никандров оны «жалпы логикамен (талдау, синтез, жалпылау, конкретизация және т.б.) және білім беру мен өмірдегі мәселелерді шешуге арналған оқу-практикалық операциялармен байланысты психикалық іс-әрекет ретінде анықтайды.

Оқу процесінде білім алушылардың интеллектуалды және тұлғалық дамуының өзара байланысының идеялары К.А. Абулханова-Славская, Б.Г. Ананьева, О.К. Тихомирова еңбектерінде кездеседі. Жалпы жеке тұлғаның дамуында интеллектуалды қабілеттерінің рөлі ерекше екендігі мына ғалымдардың еңбектерінде көрсетілген Ж.Пиже, В.Н. Дружинин, М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович, А.Н. Леонтьев және т.б.

Н.Хомский. алғаш болып «құзырет» ұғымына анықтама берген. Анықтамасын келтірер болсақ «Құзыреттілік – бір пәнді оқыту үрдісінде қалыптасқан білім, дағды, ептілік жиынтығы, сонымен қатар, белгілі бір іс-әрекетті жүзеге асыруға деген қабілеттілік. Ең алғаш құзыреттілік ұғымы тіл үйренуге қатысты пайда болған (Хомский Н., 1972) [4, 5 б.]. Э.Г. Азимов пен А.Н. Щукиннің сөздігінде құзырет ұғымына әртүрлі анықтамалар берген (Азимов Э.Г., Щукин А.Н., 2009) [5, 8 б.].

Л.Г. Панфилова, С.А. Сапон және Т.Е. Матвеева өз еңбектерінде ең алғаш болып ақпараттық-интеллектуалды құзырлық ұғымына анықтама бере отырып, мектеп оқушыларының ақпараттық-

интеллектуалды құзыреттілігін қалыптастыруды қамтамасыз ететін білім беру жүйесін теориялық және эксперимент түрде негіздеген болатын. Яғни, ақпараттық-интеллектуалды құзыреттілік - оқу-танымдық іс-әрекеттегі мәселелер мен міндеттерді дұрыс шешу үшін алынған ақпаратты тиімді пайдалану деп көрсеткен (Панфилова Л.Г., Матвеева Т.Е., Сапон С.А., 2010) [6, 4 б.].

Материалдар мен қолданылған әдістер. Білім алушылардың ақпараттық-интеллектуалды құзыреттілігін қалыптастыру мақсатында біз білім беруді 3 кезеңге бөліп қарастырдық.

Бірінші кезең «Білім» «Мен не үшін және қалай істейтінімді білемін»

Білім алушылардың «Білім» кезеңінде ақпараттық-интеллектуалды құзыреттілігін қалыптастыру үшін келесі: *білімнің ұтқырлығы, икемділік әдісі және сыни ойлау* критерийлерін қарастырдық. Бұл кезең дәріс және семинар сабақтарды қамтиды.

Дәріс сабақтар видео дәрістерден, презентациядан, лекция мәтіні толық берілген файлдан тұрады. Дәріс сабақтар асинхронды түрде өтеді. Интеллектуалды ортадан білім алушы өз бетімен видео дәрістерді көріп, оқып, тірек конспекттерін жазып алады.

Семинар сабақтар дәріске байланысты берілген сұрақтарға жауап алу мақсатында вебинар сабақ түрінде өткізіледі. Білім алушылар алдыңғы дәріс бойынша өздері сұрақтар дайындап бір-бірлеріне жауап алу мақсатында қояды және соңында бағалау мақсатында тест және жазбаша жауап алынып автоматты түрде бағаланады.

Бұл кезеңде білім алушылар дәріс сабақтар бойынша білім алып, алған білімдерін семинар сабақта ауызша, тест және жазбаша түрде тапсырады.

Білімді бағалау үш критерий бойынша жүргізіледі.

- Қажетті ақпаратты таба білу, ақпаратты түсіндіре білу *білімнің ұтқырлығын* қалыптастырады.
- *Икемділік әдісі* әртүрлі жағдайларда ақпаратты пайдалануды ұйымдастырады.
- Ақпаратты түрлендіру, дәлелдер табу мен шешім қабылдау *сыни ойлауды* қалыптастырады.

Бұл кезеңнің нәтижесі - оқу материалын меңгеруге деген ұмтылысқа, оны зерделеу қажеттілігін сезінуге және қызметтің жеке маңызды мақсатын қоюға негізделген студенттің өзін-өзі анықтауы.

Екінші кезең «Дағды» (Мен жасай аламын және жасаймын)

«Интеллектуалды іс-әрекеттің» екінші кезеңінде ситуациялық тапсырманы орындау үшін студенттер орындау деңгейін ақпараттық, импровизациялық, эвристикалық деп бөліп, *ақпараттық деңгейге* зертханалық жұмысты, *импровизациялық деңгейге* студенттің оқытушымен өзіндік жұмысын (СӨЖ) және *эвристикалық деңгейге* студенттің өзіндік жұмысын (СӨЖ) орындауын қарастырдық. Әрекет әдісін студенттер қалауы бойынша жеке немесе ұжымдық деп таңдайды және ситуациялық тапсырманы орындау үшін өзін-өзі ұйымдастырады. Өзін-өзі ұйымдастыру мыналарды қамтиды: жоспарлау, іске асыру және шешім нұсқасын ұсыну.

Ақпараттық деңгей (зертханалық жұмыс)

Болашақ информатика мұғалімдеріне теориялық білімдерін өмірмен байланыстыратын тапсырмаларды орындауына жағдай жасау керек. Яғни, білім алушылардың оқу үрдісінде мәліметтерді жинақтап, білімдерін одан ары қарай дамытуы тек білу, түсіну ғана емес, сонымен қатар талдау, синтез, бағалау және оны жан-жақты қолдану арқылы көрінеді. Зертханалық жұмыстар компьютерлік кластарда компьютерде орындалып бағаланады. Зертханалық жұмыстар деңгей бойынша бөлінеді. Білім алушы 1-ші кезең нәтижесінде жинаған баллы арқылы өз деңгейіндегі зертханалық жұмысты орындауға рұқсат етіледі. Мысалы, 100-90 аралығында жинаған білім алушы бірден А деңгейінің тапсырмасын орындайды. 89-70 аралығындағы білім алушы В деңгейін орындаса, қалған 69-50 аралығында балл жинағандар С деңгейін орындайды. А деңгейін орындаған білім алушы ары қарай өзінің жобасын жасай алады. В және С деңгейінде балл жинаған білім алушылар А деңгейіне жеткенде ғана өз жобасын жасауға рұқсат беріледі. Рұқсат беру не бермей интеллектуалды ортада автоматты түрде орындалады. Бұл бөлімде мұғалім тек бағалап отырады.

Эвристикалық деңгей (студенттің өзіндік жұмысы (СӨЖ))

Бұл деңгей білім алушының шығармашылық қызметінің заңдылықтарын қарастыратын, күрделі ақпаратты-интеллектуалдық құзыреттіліктерді шешудегі ойлап табу ізденісін ұйымдастырудың теориясы мен іс-тәжірибесі, интеллектуалды сұрақтар жолымен оқыту әдісі. Бұл кезеңде студенттер екі немесе үш білім алушы болып топтасып берілген тақырып бойынша презентация дайындап бірігіп қорғайды. Мұғалім және білім алушылар тарапынан сұрақтар қойылып бағаланады.

Импровизациялық деңгей (студенттің оқытушымен өзіндік жұмысы (СОӨЖ))

Кез келген жағдаятқа жауап беру ретінде пайда болатын педагогикалық үдеріс барысындағы әрекет. Болашақ информатика мұғалімі фундаменталды білімдерді меңгерген, реакциясы жылдам, қиялы мен интуициясы дамыған, қабылданатын шешімді сол кезде жүзеге асыра алатын болуы керек. Бұл кезеңде тақырып бойынша реферат жазылып, интеллектуалды ортаға жүктеледі. Мұғалім тексеріп бағалайды. Уақытында жүктелмеген жұмыстар интеллектуалды ортада қабылданбайды.

Бұл кезеңнің нәтижесі - ситуациялық тапсырмаларды орындау және ұсыну.

Үшінші кезең «Жоба» (Мен жасай алатын жобалар)

Тақырыпты игеру және оны зерттеу шеңберінде ситуациялық тапсырманы орындау бойынша болашақта жасалатын жобаларын ұсыну.

Бұл кезеңнің нәтижесі – студенттердің жетістігін талдау және бағалау мүмкіндігі (P.Seisenbekova, A.Shayakhmetova and M.Othman, 2019) [7, 3 б.]

1-сурет – Ақпараттық-интеллектуалды құзыреттілігін қалыптастырудың 3 критерийі

Болашақ информатика мұғалімдерінің ақпараттық-интеллектуалды құзыреттілігін дамыту бойынша оқыту технологиясы:

- оқыту технологиясының интеллектуалды компоненті студентті педагогикалық ықпалдың пассивті объектісінен оқу-танымдық іс-әрекет субъектісіне айналдыруға мүмкіндік береді;

- оқыту технологиясының ақпараттық компоненті қажетті ақпараттарды іздеу, сақтау, редакциялау, жанарту мүмкіндігі бар мәліметтер қорымен жұмыс істеу дағдыларын дамытуға көмектеседі;

- оқыту технологиясының жобалаушы компоненті жобаны іске асырудың барлық кезеңдерінде - идея туылғаннан бастап соңғы рефлексияға дейінгі тәуелсіз іс-әрекет арқылы жеке тұлғалық құзыреттіліктің дамуына ықпал етеді.

Болашақ информатика мұғалімдерін оқытуда қолданылатын әдіс-тәсілдер «Сәйкестендіру» тапсырмасы (Программа жазылып бөлікке бөлінген, бөлікке бөлінгендерді алгоритм бойынша ретімен жазып программасын құру керек) «Ұтқыр логика» (Бұл программасы болса, есеп қандай болады немесе бұл жауап болса, сұрақ қандай болады?) «Ассоциограмма» әдісі (негізгі қасиеттерін түйін сөздермен сипаттау) «Кэйс стади» әдісі (сұрақтар мен шешу жолдары) «Жоба» әдісі (жоба жасап, қорғау ұсынылады)

Цифрландыру жағдайында білім беру техникалық инновацияларды ғана емес, сонымен бірге Жоғары оқу орны құрылымы мен білім беру курстарының мазмұны мен ұйымдастырылуының өзгеруін білдіреді. Цифрлік оқытуды қалыптастыру кезінде білім беру құрылымы мен оқу үдерісін ұйымдастыру өзгерістерге алып келеді. Бұл өзгерістер оқу курстарын толтыру үшін және оларды ұйымдастыру үшін және жоғары оқу орнын (ЖОО) басқару үшін үлкен мәселе.

Білім беру жүйесін цифрландыру үшін оқу материалдарын цифрлық формаға аудару жеткіліксіз. Білім алушының білімін бағалау критерийі – білім алушы үшін пайдалы болуы керек. Сабақтардың мазмұны мен құрылуындағы инновациялар, ЖОО-ында ұйымдастырушылық және құрылымдық өзгерістер білім алушыларға пайдалы болуы қажет.

Оқытудың жобалық тәсілі, білім беру бағдарламаларын инновациялық жаңғырту, әрбір білім алушының өз жобаларын құруға қызықтыру, стартап-қозғалысты дамыту – осындай басты міндеттер ЖОО үшін басымдық болып табылады.

Соңғы кездері деңгейлік тапсырмалардан бастап тағайындалған құзыреттерді қалыптастыру үшін курстар мен модульдерге дейін ашық жалпы білім беру, пандемия жағдайында оқытудың онлайн-ресурстарын құру және оларды пайдалану үдерісі белсенді түрде жүргізіліп жатыр. Онлайн курстардың бірыңғай платформасы білім алушыларға ақпараттық-интеллектуалды құзыреттілікке жылдам бейімделуге, ақпаратты бағалауға, ерекше жағдайларда шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді.

Цифрландыру жағдайында білім берудің басты бағыттарының бірі – желілік қызмет, әлеуметтік желілерді білім беру ресурстары ретінде пайдалану және онлайн сабақтарды, тренингтерді өткізу. Желілік технологияларды қолданудағы цифрлы білім берудің ерекшеліктері – икемділік, ұтқырлық, өндіріс қабілеттілігі, диалогтық және интерактивтілік, медиа ағындарды қабылдауға бағдарлау. Осының барлығы ақпараттық-интеллектуалды құзыреттілікті қалыптастыруға ықпал етеді (Филимонова О.В., 2016)[8, 9 б.].

Білімді цифрландырудағы басты мақсат – бәсекеге қабілеттілікті арттыру, оқу-тәрбие үрдісін жеделдету, білім алушыларға, мұғалімдерге жүктемені азайту. Елбасы Н.Назарбаев атап көрсеткендей, «елді цифрландыру – бұл мақсат емес, бұл – Қазақстанның абсолюттік артықшылыққа қол жеткізу құралы». [9, 1 б.].

Интеллектуалды оқыту ортасы ең алдымен оқытушы мен білім алушыға үлкен еркіндік береді. Бұл интеллектуалды оқыту ортасы білім алушылардың тұлғалық мүмкіндіктерін жүзеге асыруға қолайлы. Тұлға дегеніміз өз-өзіне мақсат қойып, өздігінен жүйелі әрекет ете алатын, өз бетімен ізденіп дамытын, өз әрекетіне өзі жауап бере алатын, адами да, кәсіби де деңгейі өте жоғары, толыққанды өмір сүретін адам. (Носкова Т.Н., Павлова Т.Б., Яковлева О.В., 2018) [10, 2 б.].

Нәтижелер. ЖОО-да қолданылатын бағалау жүйесі қазіргі таңда тек білім, білік және дағдыны ғана бағалап қоймай, ақпараттық-интеллектуалды құзыреттілікті де бағалауға мүмкіндік беруі керек. Еліміздегі білім беру жүйесінің модернизациясы білім алушылардың функционалды сауаттылығын, білім беру траекториясын таңдаудағы жауапкершілігін және өмірлік іс-әрекеттердің барлық түрлерінде негізгі құзыреттіліктердің қалыптасуын қарастырады. Білім беру жүйесінің алдына жоғары оқу орнындағы (ЖОО) білім алушылардың жаңа мәдени талаптарға дайындығы мен бейімделуі; өмір қоятын сұрақтарға дербес жауаптар табу қажеттілігі; өз әрекеттерін бағалауға және жауапкершілік алуға даярлығы және тағы басқа да мәселелер тұр. Бұл мәселелердің шешімін ЖОО-да оқу үрдісін өзіндік оқуға бағыттау және студенттердің өзіндік дамуын ақпараттық-интеллектуалды құзыреттіліктердің негізі ретінде қарастыру, бүкіл өмір барысында өзіндік білім алуға қабілеттілік арқылы қол жеткізуге болады. Білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау мәселесін білім алушылардың негізгі білім беру бағдарламаларын меңгеруді критериялды бағалауды пайдалану арқылы шешуге болады. Бағалау мәселесінің қалыптасқан ғылыми-теориялық базасы және білім алушылардың оқу жетістіктерінің қалыптасуына ықпал етуші критериялды бағалау технологиясының жеткіліксіз өңделуі арасында; Жалпы дәстүрлі бағалау тәжірибесі және білім алушының оқу жетістіктерін критериялды бағалау технологиясының ғылыми негізделген моделінің болмауы арасында. Білім алушылардың оқу жетістіктерін критериялды бағалау ерекшеліктері мәселесінің теориялық талдауы және тұжырымдамасының негізін дәлелдеу, білім алушылардың оқу-танымдық құзыреттіліктерін критериялды бағалау арқылы дамытудың тиімділігін анықтау, эксперименттік зерттеу жұмысының мазмұнын, жүргізу барысын және әдістемелерді таңдауға жағдай жасады. Зерттеу жұмысында анықталған критериялды бағалау нәтижесі көрсеткіштерінің оқушыларда даму деңгейлерін айқындау үшін диагностикалық жұмыстарды жүргізу қажеттілігі туындады. Білім алушылардың оқу жетістіктерін критериялды бағалау ерекшеліктері мәселесі бойынша жүргізілетін эксперимент жұмысының мақсаты критериялды бағалау арқылы оқу жетістіктерін арттырудың тиімділігін анықтау болып табылады. Айқындалған мақсатқа сәйкес, эксперимент жұмысының төмендегідей міндеттерді шешуді көздейді: – білім алушылардың оқу жетістіктерін критериялды бағалауды білім беру үдерісіне енгізу; – білім алушылардың оқу жетістіктерін критериялды бағалау арқылы ақпараттық-интеллектуалды құзыреттіліктерін қалыптастыру;

– білім алушылардың оқу жетістіктерін критериалды бағалаудың тиімділігін анықтау және дамыту эксперименті барысында алынған нәтижелер арқылы салыстырып, тексеру; – эксперимент барысында алынған нәтижелерге математикалық-статистикалық талдау жұмыстарын жүргізу, мәнділік деңгейін анықтау; – жүргізілген эксперименттік зерттеу жұмысын қорытындылап, тұжырымдар ұсыну. Эксперименттік жұмыста бақылау әдісі кеңінен қолданылды, оның құндылығы зерттелетін нысаны табиғи қабылдау, қатысушылардан тәуелсіз болуы, қолданылған шаралардың жеке салдарын бағалау мүмкіндігі болып табылады. Бірінші кезең (анықтау) теория мен педагогикалық тәжірибеде мәселенің қарастырылу жағдайы зерттелді. Эксперименттік зерттеуге Абай атындағы Қазақ Ұлттық университетінің 3-курс ИОК 181 тобының бірінші топша студенттерінің 8 студенті эксперимент тобы ретінде, екінші топшасындағы 8 студент бақылау тобы ретінде алынды. Барлығы 16 студент эксперимент жұмысына қамтылды. Ол педагогикалық эксперименттің толыққанды, табиғи өтуіне мүмкіндік берді. Эксперимент шеңберінде нәтижелер мен қорытындыны дұрыс бағалау үшін ықтимал-статистикалық әдістер неғұрлым тиімді болды.

Эксперимент барысында эксперимент тобы және бақылау тобының студенттері оқу жетістіктерін критериалды бағалау бойынша ақпараттық-интеллектуалды құзыреттіліктерін салыстыру үшін тәуелсіз Стьюденттің t-критерийін қолданып есептейміз.

Қадам 1. 1-кесте – Эксперимент және бақылау топтарының мәндерін енгіземіз.

ИОК 181 Эксперимент тобы		ИОК 181 Бақылау тобы	
Аты-жөні	Балл	Аты-жөні	Балл
1. Мамытбек Әйгерім	93	Мустафин Сабыржан	76
2. Ергеш Нұрсұлтан	83	Сартаева Гүлімай	65
3. Есіркеп Сәния	91	Сагидуллаева Айнура	80
4. Жанболатұлы Нұрдос	88	Сүлейменқан Асема	76
5. Қасым Айдана	91	Тасубайұлы Асылбек	81
6. Қуанышбек Бекжан	96	Тасқұл Лаура	83
7. Көшербаев Нұржан	81	Тұрдалы Сандуғаш	50
8. Орынбасар Ұлданай	76	Сатбай Бақдаулет	45

Қадам 2. Тәуелсіз топтарға арналған Стьюденттің t-критерийі екі тәуелсіз топтардың орташа мәндерін салыстыру үшін қолданамыз

Қолдану шарттары:

1. Салыстырылған мәндер корреляцияланған жұпты құрай алмайды
2. Әр ұтоптардағы белгілердің таралуы қалыпты үлестірімге сәйкес келеді
3. Топтардағы ерекшелік дисперсиялары шамамен тең (F-Фишер критерийі арқылы тексеріледі)

Тәуелсіз топтарға арналған Стьюденттің t-критерийі:

$$t_e = \frac{|M_1 - M_2|}{\sqrt{\frac{\sigma_1^2}{n_1} + \frac{\sigma_2^2}{n_2}}}$$

мұндағы M_1 –бірінші топтың орташа арифметикалық мәні; M_2 –екінші топтың орташа арифметикалық мәні; σ_1 –бірінші топтың стандартты ауытқуы; σ_2 –екінші топтың стандартты ауытқуы; n_1 –бірінші топтағы студенттердің саны; n_2 –екінші топтағы студенттердің саны.

Қадам 3. Орташа арифметикалық – бұл үлестірімдегі барлық мәндердің олардың санына бөлінген жиынтығы. Орташа арифметикалық ортыны мына формуламен анықтаймыз.

$$M_x = \frac{\sum x_i}{n}$$

$$M_1 = \frac{93 + 83 + 91 + 88 + 91 + 96 + 81 + 76}{8} = 87,38$$

$$M_2 = \frac{76 + 65 + 80 + 76 + 81 + 83 + 50 + 45}{8} = 69,5$$

Қадам 4. Стандартты ауытқу – дисперсияның оң квадрат түбірі. Дисперсия бастапқы бірліктердің квадраттарымен өлшенетін болғандықтан, зерттеушілер оны түсіндіруде қиындықтарға тап болады. Мәліметтердің өзгергіштігін түсіндірудің ыңғайлылығы үшін стандартты ауытқу қолданылады, оның өзгергіштігі бастапқы бірліктердің мәндерінде көрінеді.

Стандартты ауытқудың формуласы:

$$\sigma_x = \sqrt{D_x} = \sqrt{\frac{\sum (x_i - M_x)^2}{n - 1}}$$

$$\sigma_1 = \sqrt{45,98} = 6,78$$

$$\sigma_2 = \sqrt{215,71} = 14,68$$

Қадам 5. 2-кесте – тәуелсіз топтарға арналған Стьюденттің t-критерийі бойынша есептеу жүргіземіз.

№	Эксперимент (Э) және Бақылау (Б) топтарының алған баллдары		Орташа мәннен ауытқу		Квадратты ауытқу	
	Э.1	Б.2	Э. $x_i - M_1$	Б. $x_i - M_2$	Э. $\sqrt{D_1}$	Б. $\sqrt{D_2}$
1	93	76	5.62	6.5	31.5844	42.25
2	83	65	-4.38	-4.5	19.1844	20.25
3	91	80	3.62	10.5	13.1044	110.25
4	88	76	0.62	6.5	0.3844	42.25
5	91	81	3.62	11.5	13.1044	132.25
6	96	83	8.62	13.5	74.3044	182.25
7	81	50	-6.38	-19.5	40.7044	380.25
8	76	45	-11.38	-24.5	129.5044	600.25
Қосындысы:	699	556	-0.04	0	321.8752	1510
Орташа мәні:	87.38	69.5				

$$t_e = \frac{[87,38 - 69,5]}{\sqrt{\frac{6,78^2}{8} + \frac{14,68^2}{8}}} = \frac{17,88}{5,72} = 3,1$$

Нәтижесі: $t_e = 3.1$

Қадам 6. Қорытынды жасаймыз.

Тәуелсіз топтарға арналған Стьюденттің t-критерийі $t_e = 3.1$ ке тең және кестедегі Стьюденттің t-критерийі мәні $p = 0,05$ бойынша 3-кесте – Сындалы мәндер:

t_{CM}	
$p \leq 0.05$	$p \leq 0.01$
2.14	2.98

2-сурет – маңыздылық осі

Алынған t (3.1) эмпирикалық мәні маңызды аймақта. Сондықтан, екі статистикалық топтың орташа арифметикалық шамалары арасындағы айырмашылық статистикалық мәнді болып табылады.

Талқылау. Алынған нәтижелер эксперимент тобындағы білім алушылардың оқу жетістіктерін критериялды бағалаудың мотивациялық көрсеткіштерінің жоғары дамығанын көрсетеді. Сонымен қатар, эксперименттік зерттеу жұмысына жүргізілген математикалық-статистикалық талдау нәтижесі эксперимент және бақылау тобындағы алынған нәтижелердің орташа арифметикалық шамалары арасындағы айырмашылықтардың статистикалық мәнділігін көрсетті. Зерттеу барысында алынған нәтижелерден эксперименттік жұмыстың тиімділігі және қойылған болжамның расталғандығын бекітуге болады.

Ақпаратты-интеллектуалды құзыреттілікті диагностикалауда келесідей әдістемелер қолданылды:

- А.Пакулина мен С.М. Кетьконың «Педагогикалық жоғары оқу орны студенттерінің оқуға мотивтерін анықтау» сауалнамасы

- «Болашақ информатика мұғалімдерінің ақпараттық-интеллектуалды құзыреттілікке қатынасы» сауалнамасы (Н.А. Шамелханова әдістемесінің өңделген нұсқасы);

Қалыптастырушы эксперимент нәтижелеріне сүйенсек, студенттердің білім алуға деген мотивациясында оң динамиканы байқадық. Яғни бұл дегеніміз ұсынылған «Жасанды интеллект негіздері» пән мазмұнының болашақ информатика мұғалімдерінің білім алуға деген қызығушылығын арттыратынын негіздейді.

Зерттеуіміздің Н.А. Шамелханова әдістемесінің өңделген нұсқасы бойынша алынған сауалнама нәтижесінде студенттердің ақпаратты-интеллектуалды құзыреттілікке қатынасының қаншалықты өзгергендігін байқадық. Бастапқы деңгейдің күрт төмендеуі (-7,96%), қызметтік (5,96%), және ілгері (2%) деңгейлердің артуы байқалады, ал бақыланушы топта бастапқы және қызметтік деңгейде оң динамика байқалғанымен ілгері деңгейдің еш өзгеріссіз қалғанын анықтадық. Бұл сауалнама нәтижесінен жұмыстың тиімділігі және қойылған болжамның расталғандығын көруге болады.

Қорытынды. Білім алушылардың білім беруді цифрландыру жағдайындағы ақпараттық-интеллектуалды құзыреттілігін қалыптастыру бойынша көптеген зерттеулер мен жарияланымдар жүргізілді. Бұл білім алушылардың ақпараттық-интеллектуалды құзыреттілігін қалыптастыруда білім беруді цифрландырудың өзектілігін дәлелдейді. Зерттеу нәтижесінде: осы мәселе бойынша әдеби шолу жүргізілді, және жалпы ақпараттық-интеллектуалды құзыреттілік туралы ғалымдардың анықтамалары берілді. Болашақ информатика мұғалімдерінің ақпараттық-интеллектуалды құзыреттілігін қалыптастыру үшін білім беруді цифрландырудың мүмкіндігі зерттелді. Болашақ информатика мұғалімдерінің білім беруді цифрландыру жағдайындағы ақпараттық-интеллектуалды құзыреттілігін қалыптастырудың алгоритмі құрылды. Болашақ информатика мұғалімдерінің ақпараттық-интеллектуалды құзыреттілігін дамыту бойынша оқыту технологиясының артықшылықтары көрсетілді және критериялды бағалау бойынша білім алушылардың білім жетістіктері бағаланды. Тәуелсіз Стьюдент-

тің t-критерийі бойынша эксперимент жұмыстары жүргізілді. Зерттеу барысында алынған нәтижелерден тәуелсіз Стьюденттің t-критерийі бойынша эксперименттік жұмыстың тиімділігі және қойылған болжамның расталғандығы бекітілді. Оқу-тәрбие жауапкершілігін ең бірінші білім алушының өзіне жүктеу қажет. "Қалаған уақытыңда, қалаған жерден, қалағаныңша оқы, өз әрекеттеріңе өзін ғана жауап бер". Ал мұғалім болса бағыт-бағдар беріп, қажет кезінде кеңесін беріп жетелеуші болуы керек. Болашақ информатика мұғалімінің санасына өз мүмкіндіктеріңмен өмір сүр, ішкі мүмкіндіктеріңді және өз қабілеттеріңді, ізденімпаздық шеберлігіңді, ақпаратты қабылдау, интеллектуалды ойлауды жүзеге асыр деп бағыт-бағдар беріп оқытсақ. Сол кезде ғана біз болашақ информатика мұғалімінің бойына ақпаратты-интеллектуалды құзыреттілікті сіңіреміз. Бұл қағида білім алушылардың ақпараттық-интеллектуалды құзыреттілігін қалыптастырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. <http://mic.gov.kz/kk/pages/cifrylyk-kazakstanmemlekettik-bagdarlamasy>. 2017 жылғы 12 желтоқсан.
2. Лейбович А.Н., Босова Л.Л., Авдеева С.М., Рабинович П.Д., Тарасова Н.В., Тарасова К.В. *Электронные учебники: рекомендации по разработке, внедрению и использованию интерактивных мультимедийных электронных учебников нового поколения для общего образования на базе современных мобильных электронных устройств.* – М.: Федеральный институт развития образования, 2012. – 84 с. ISBN 978-5-85630-071-9
3. Шепель В.М. *Управленческая антропология. Человековедческая компетентность менеджера.* – М., 2008
4. Хомский Н. *Аспекты теории синтаксиса.* – М., 1972.
5. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. *Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам).* – М.: Икар, 2009. – 448 с.
6. Панфилова Л.Г., Матвеева Т.Е., Сапон С.А. *Технология развития информационно-интеллектуальной компетентности (ТРИИК) [Текст]: научно-методическое пособие.* Великий Новгород, 2010. 93 с.
7. Seisenbekova P., Shayakhmetova A. and Othman M. *The Use of The Bayesian Approach in the Formation of The Student's Competence in the ICT Direction. 2019 IEEE International Conference on Automatic Control and Intelligent Systems, I2CACIS 2019 - Proceedings 2019.* – С.85-90. DOI:10.1109/I2CACIS.2019.8825060
8. Филимонова О.В. *Разработка технологии формирования информационно-интеллектуальной компетентности студентов технического вуза // Современные проблемы науки и образования.* – 2016. – № 4; URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=24816> (дата обращения: 12.10.2020).
9. Аманжолұлы Д. *Цифрландырудың басты мақсаты – бәсекеге қабілеттілікті арттыру.* – 2020. <https://adyrna.kz/post/48906>
10. Носкова Т.Н., Павлова Т.Б., Яковлева О.В. *ИКТ-инструменты профессиональной деятельности педагога: сравнительный анализ российского и европейского опыта // Интеграция образования.* - 2018. - Т. 22, № 1. – С. 25-45.

References:

1. "Tsifrylyk Kazakhstan" memlekettik bagdarlamasy. <http://mic.gov.kz/kk/pages/cifrylyk-kazakstanmemlekettik-bagdarlamasy> 2017 jylgi 12 jeltoqsan.
2. Kazakhstan Republics Tyngush President N. Nazarbayevtyk "Turtinshi Onerkusiptik revolution zhadayyndagy damudyk zhana mumkindikteri" atta Zholdauy. 2018 jilgi 10 qahtar. <http://www.akorda.kz/kz>
3. Shepel V.M. *Wpravlenceskaya antropologiya. Çelovekovedçeskaya kompetentnost menedjera.* – М., 2008.
4. Chomsky N. *Aspekti teorii sintaksisa.* – М., 1972.
5. Azimov E.G., Shchukin A.N. *Novyy slovar metodiçeskix terminov i ponyatij (teoriya i praktika obwçeniya yazıkam).* – М.: İkar, 2009. – 448 s.

6. Panfilova L.G., Matveeva T.E., Sapon S.A. *Texnologiya razvitiya informacionno-intellektwalnoy kompetentnosti (TRİİK) [Tekst]: naučno-metodičeskoe posobie. Velikiy Novgorod, 2010. 93 s.*
7. P.Seisenbekova, A. Shayakhmetova and M. Othman, *The Use of The Bayesian Approach in the Formation of The Student's Competence in the ICT Direction. 2019 IEEE International Conference on Automatic Control and Intelligent Systems, I2CACIS 2019 - Proceedings 2019.S. 85-90. DOI: 10.1109 / I2CACIS.2019.8825060.*
8. Filimonova O.V. *Razrabotka texnologii formirovaniya informacionno-intellektwalnoy kompetentnosti stwdentov texničeskogo vwza // Sovremennye problemi nauki i obrazovaniya. – 2016. – № 4.; URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=24816> (data obraşçeniya: 12.10.2020).*
9. Amanzholuly D. *Tsifrlandyrudyk basty maqsaty - bәsekege қабilettilikti arttyru. –2020. <https://adyrna.kz/post/48906>*
10. Noskova T.N., Pavlova T.B., Yakovleva O. V. *İKT-instrwmenti professionalnoy deyatelnosti pedagoga: sravnitelny analiz rossiyского i evropeyskogo opita // İntegraciya obrazovaniya. - 2018. - T. 22, № 1. – S. 25-45.*

УДК 378.1

МРНТИ 14.35.07

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.18>

Азимбаева Ж.А.^{1*}

¹Карагандинский технический университет, г. Караганда, Казахстан

ПОДГОТОВКА ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ТЕХНИЧЕСКОГО ВУЗА К ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ ИННОВАЦИОННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ

Аннотация

Современные требования со стороны производства, общества и государства к выпускникам технического вуза определяют вектор поиска нового содержания технического образования. Задача современного технического вуза видится в подготовке инновационных специалистов технического профиля, способных работать в условиях неопределенности будущего, технических рисков и опасностей; конструировать технологии высокого порядка с учетом общечеловеческих ценностей и этических норм. Успех решения данной задачи обеспечивается подготовкой преподавателей технического вуза к реализации инновационных образовательных программ, отвечающих требованиям общества нового технологического уклада; формированию профессионально-ориентированной среды обучения будущих инженеров и организации различных форматов взаимодействия (дистанционного, смешанного, тьюторского, др.); освоению нового типа компетенций (научно-исследовательских, менеджерских, управленческих, предпринимательских).

Цель статьи – выявить степень подготовки преподавателей к организации собственной деятельности и деятельности студентов в условиях инновационных изменений. Научная новизна исследования заключается в обогащении идей деятельностного подхода знанием о специфике деятельности преподавателей технического вуза, работающих со студентами инженерных специальностей; профессиональных психолого-педагогических, методических, дидактических задач, которые они решают при организации образовательного процесса. Практическая значимость видится в возможности использования материалов статьи для проведения дальнейших исследований; изучения затруднений преподавателей технического вуза; разработки учебных материалов для слушателей курсов повышения квалификации.

Ключевые слова: высшее образование, техническое высшее образование, технический университет, будущие инженеры, преподаватель вуза

Ж.А. Азимбаева¹

¹Қарағанды техникалық университеті, Қарағанды, Қазақстан

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӨЗГЕРІСТЕР ШАРТТАРЫНДАҒЫ ЖОҒАРҒЫ ТЕХНИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ЖҰМЫСЫН ДАЯРЛАУ

Аңдатпа

Техникалық оқу түліктеріне қоғам, өндіріс және үкіметпен қойылған талаптар техникалық білім берудің жаңа бағыттарын белгілейді. Заманауи техникалық университеттің басты міндеті – техникалық профильдің инновациялық мамандарын даярлау, олардың белгісіз болашақта, техникалық қауіп-қатер ескеріп жұмыс істеу қабілетін дамыту болып табылады. Оған қоса, олардың жоғары дәрежелі технологияларды адами құндылықтар мен этикалық нормаларды ескере отырып дамытуды үйрету міндет болып табылады. Нәтиженің сәттілігі берілген мұғалімдерді даярлау бағдарламаларымен белгіленеді. Бұл бағдарламалар жаңа технологиялық тәртіпке бағынған қоғамның талаптарына сай келіп, жаңа инженер студенттерге кәсіби қоршаған ортаны және педагогикалық әрекет-тестікті (ара-қашықтықта, аралас, тьюторлық) дамытуға, жаңа компетенциялармен (ғылыми, менеджерлік, басқару жөніндегі қабілеттер, кәсіпкерлік) дайындалуға мүмкіндік ашады.

Мақаланың мақсаты – мұғалімдердің инновациялық өзгерістер кезіндегі өзінің жұмысы мен студент жұмысын ұйымдастыруға дайындығын бағалау. Зерттеудің ғылыми өзектілігі оқытушының жұмысын жаңа ойлармен байытуда белгіленеді. Зерттеу техникалық университет студенттерінің ерекшеліктерін ескере отырып, кәсіби психологиялық және педагогикалық, методикалық және дидактикалық тапсырмалар арқылы дамытуды түсіндіреді. Зерттеудің қолданыс аясы оның берілген ақпаратты болашақ зерттеулерде қолдану, мұғалімдердің оқыту кезіндегі кедергілерін зерттеуге, және аталмыш біліктілік арттыру курстарын дамытуға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: жоғарғы білім беру, техникалық жоғарғы білім беру, техникалық университет, болашақ инженерлер, университет мұғалімі.

Zh.A. Azimbayeva¹

¹*Karaganda technical university, Karaganda, Kazakhstan*

THE PREPARATION OF TEACHERS OF HIGHER TECHNICAL EDUCATION TO ACTIVITIES IN CONDITIONS OF INNOVATIVE CHANGES

Abstract

The modern requirements of society, industry and government to technical university graduates define the direction of new studies at technical education. The task for modern university is seen at preparation of innovative specialists of technical education, that are able to work in conditions of unknown future, technical risks, and dangers; to construct technologies of high order with consideration of humanly accepted values and ethical norms. The success to achieve this task is provided by the preparation of teachers of technical education to organize innovational educational program, that faces requirements of society of new innovational tenor; to form professional-oriented education environment for future engineers and to organize different forms of interaction (remote, mixed, tutor-based and etc.); to master competencies of new type (scientific-research based, managerial, entrepreneurial).

The aim of the article is to find the degree of readiness of teachers to organize own activity and activity for students in conditions of innovative changes. The scientific novelty of research is based on enriching ideas of activity-based approach with knowledge on specific features of higher technical education teacher activity, that work with students of engineering majors; professional psychological-pedagogical, methodical, didactical tasks that they solve in organizing the educational process. The practical importance is seen at the opportunity to use the resource for conducting further research, studying difficulties of higher technical education teachers, development of scientific materials for listeners of increasing qualification courses.

Keywords: Higher education; Technical higher education; Technical university; Future engineers; University teacher.

Введение. В условиях глобализации, повсеместного роста цифровых технологий, элементов «умной инфраструктуры» (smart grid), трансформации промышленности в цифровой формат, меняется характер профессиональной деятельности инженера, которая становится мультифункциональной, требующей развитого синергетического мышления, со смещением акцента на наукоемкие процессы.

Обозначенные тенденции заставляют по-иному взглянуть на подготовку инженерных кадров и на техническое образование в целом. Технический вуз, уходя от исключительной «академичности», разрабатывает образовательные программы под потребности экономики, развивает новые форматы взаимодействия с промышленностью и бизнес-сообществом, формирующим заказ на будущих инженеров. [1].

В условиях повышения уровня сложности и комплексности решаемых инженером задач технический вуз должен обеспечить подготовку специалистов к предвидению тех проблем, с которыми человечество столкнется в будущем.

В данной статье актуализирована проблема, предполагающая поиск ответа на вопрос о том, каким должен быть преподаватель технического вуза, работающий со студентами инженерных специальностей? Следует понять, какие требования предъявляются к деятельности преподавателей и как можно его подготовить к выполнению запроса на высококвалифицированные инженерные кадры.

Цель исследования заключается в выявлении степени подготовки преподавателей к организации собственной деятельности и деятельности студентов в условиях инновационных изменений, требующихся для качественной подготовки инновационных специалистов технического профиля.

Материалы и методы. Для проведения исследования была использована совокупность следующих методов: 1) теоретический анализ публикаций, посвященных изучению изменений в инженерной отрасли; 2) частотно-структурный анализ понятия «профессионально-педагогическая деятельность преподавателя вуза», позволяющий определить ее сущностные характеристики; 3) контент-анализ нормативных документов, направленный на определение требований к деятельности преподавателей вуза, работающих со студентами инженерных специальностей; 4) метод фокус-групп, который дал возможность выявить готовность преподавателей вуза к подготовке инженерных кадров нового формата.

В статье использованы материалы форсайт-прогнозов о развитии инженерной отрасли и технического образования [2,3], научных публикаций, нормативно-правовая документация [4], результаты опросов преподавателей и студентов технических вузов [5,6,7,8].

Фокус-групповое исследование проводилось в Карагандинском техническом университете. К работе в фокус-групповых сессиях были приглашены 24 преподавателя. Каждая фокус-группа включала 6-8 человек с различным опытом работы в качестве преподавателя технического вуза, что позволило организовать продуктивное обсуждение вопросов, касающихся изменений в инженерной отрасли и в техническом образовании, задач, стоящих перед преподавателями в условиях инновационных изменений, ответственности преподавателей за результаты своей деятельности, готовности преподавателей к подготовке инженерных кадров нового формата.

Результаты и обсуждение. Представляя результаты проведенного исследования, разделим их на две группы. *Первая группа* результатов сформулирована на основе использования теоретических методов: теоретического анализа научной литературы, частотно-структурного анализа, контент-анализа нормативных документов.

Трансформация инженерной отрасли, обусловленная переходом общества к новому технологическому укладу, отмечается следующими изменениями:

- развитием инженерных инноваций в области генетики, нано-, биотехнологий, безуглеродной энергетики, квантовой технологии, микроэлектромеханики и др.;
- появлением инструментов цифровой экономики, шеринговой экономики, новых социальных технологий и др.;
- кастомизацией и диджитализацией производственного процесса;
- потребностью в формировании специалистов с инновационным типом мышления и, как следствие, усилением профессионального этоса современного инженера.

Исходя из вышесказанного, меняется и профессиональная деятельность инженера, что выражается в нарастающей коммерциализации продуктов деятельности с одной стороны, и усилением ответственности за ее результаты, с другой стороны. Это ведет к формированию нового социального заказа на подготовку высококвалифицированных специалистов технического профиля, способных работать в условиях неопределенности будущего, технических рисков и опасностей; конструировать технологии высокого порядка с учетом общечеловеческих ценностей и этических норм (И.Д. Белоновская, Л.В. Кансузян, С.И.Герасимов, Н.В. Погукаева, И.И. Галимзянова и др).

Техническое образования чутко реагирует на новые вызовы и, в связи с этим, наблюдаются такие инновационные процессы в техническом вузе, как:

1. инфраструктура вуза преобразуется в интегрированную инновационную площадку, включающую бизнес-инкубаторы, технопарки и технодолины, наукоемкие стартапы и предприятия, лаборатории прикладных исследований, центры оценки компетенций специалистов инженерного профиля. Технический вуз обеспечивает коллаборацию промышленности и бизнеса с университетами (Л.Д. Гительман, Т.Б. Гаврилова). Сегодня это технологическая платформа, где осуществляется активный трансфер знаний и технологий, появляются продукты интеллектуальной собственности, способствующие развитию экономики страны (В.И. Стымковский, Д.А. Волошин, М.В. Кожевников, О. Б. Рыжук и др.);

2. современная архитектура образовательного процесса предоставляет возможность реализовать такие разнообразные модели подготовки и переподготовки инженерных кадров, как корпоративные, «на рабочем месте», дуальные и др. (Дж. Мейстер, T.Schultz, S.Satback, М.О. Сураева, Л.Д. Гительман);

3. развиваются новые форматы взаимодействия субъектов технического образования (дистанционная, смешанная, тьюторская, проектная, предпринимательская, бизнес-партнерство и др.), что приводит к усложнению деятельности преподавателя вуза (Д.В. Мантуров, С.Б. Шитов, Г.Д. Хорошавина, Н.Р. Тайвонен, В.Р.Clark, Е.Ю. Фирсова).

Основной тенденцией в развитии современного технического образования обозначается создание инновационно-ориентированной инфраструктуры для устойчивого воспроизводства квалифицированных и компетентных инженерно-технических и научно-технических кадров, элитных специалистов.

Деятельность преподавателя технического вуза отличается своим «бипрофессиональным характером», что отражено в Таблице 2.

Таблица 2. Сравнительные характеристики профессионально-педагогической деятельности преподавателей технического и нетехнического вуза

Параметр	Содержание профессионально-педагогической деятельности преподавателей технического вуза	Содержание профессионально-педагогической деятельности преподавателей нетехнического вуза
Объект деятельности	Студенты	Студенты
Продукт деятельности	Специалисты технического профиля	Специалисты нетехнического профиля
Инструмент деятельности	Педагогические и инфо-коммуникационные технологии. Инженерно-технологическая и информационная составляющая.	Педагогические и инфо-коммуникационные технологии.
Функции деятельности	Управленческая, сопровождающая, тьюторская, предпринимательская, производственная (инженерная).	Управленческая, сопровождающая, тьюторская, предпринимательская.
Субъект деятельности	Личность, обладающая необходимыми профессиональными знаниями, умениями и навыками (педагогическими и инженерными).	Личность, обладающая необходимыми профессиональными знаниями, умениями и навыками.

С функциональной точки зрения преподаватель нетехнического вуза и преподаватель технического вуза выполняют одни и те же функции, но по содержанию они могут отличаться.

Традиционные функции преподавания в техническом вузе (коммуникативные, научно-исследовательские, образовательно-технологические, воспитательные) сегодня меняются в сторону креативных, «менеджерских», предпринимательских, конструктивно-проектировочных, направленных на оценку возможностей и ресурсов внутренней и внешней среды вуза при решении конкретных практико-ориентированных задач подготовки будущих инженеров [9,10].

В работах Ю.В. Гатен, Т.И. Корниловой, Л.Н. Макаровой, Т.М. Ткачевой отмечается, что современный преподаватель технического вуза – это не только модератор, посредник, коммуникатор, организатор образовательных отношений, но и специалист как в инженерно-технической, так и в инженерно-педагогической сфере деятельности. Сегодня невозможно отстраниться от необходимости знать инженерно-техническую специфику подготовки в вузе, преподавая дисциплины социально-гуманитарного модуля, и, наоборот, отстраниться от необходимости знать педагогические инновации при организации образовательного процесса, преподавая дисциплины инженерного модуля. В деятельности преподавателя технического вуза наступила эпоха интеграции инженерных и педагогических знаний и это единственный путь к повышению качества подготовки современных инженеров.

Следует отметить, что структура деятельности преподавателя усложняется. Частотно-структурный анализ понятия «профессионально-педагогическая деятельность преподавателя вуза» (С.М. Маркова, М.Г. Минин, Г.М. Романцев, З.С. Сазонова, Т.М. Ткачева, Л.Ф. Красинская, В.М. Приходько) привел нас к выводу, что эта деятельность представляет собой непрерывный процесс решения профессионально-педагогических и инженерно-технических задач, направленных на организацию разнообразных практико-ориентированных ситуаций, позволяющих будущим инженерам приобретать опыт применения усвоенных норм, образцов и правил профессионального поведения.

Отличительной чертой деятельности преподавателя технического вуза является ее содержание, что выражается в специфике решаемых им профессиональных задач:

1. включение в продуктивное командное взаимодействие (с коллегами, бизнес-партнерами, заказчиками и др.) для разработки предлагаемых вузом образовательных программ, отвечающих требованиям общества нового технологического уклада;
2. проектирование содержания своей дисциплины на языке компетенций с учетом инновационных изменений в инженерной отрасли и педагогики;
3. формирование профессионально-ориентированной среды обучения будущих инженеров;
4. способность адекватно оценивать свой профессиональный уровень и выбирать соответствующие программы повышения квалификации и переподготовки для развития педагогической направленности своей деятельности (преподаватели, не имеющие педагогического образования) или профессионально-ориентированной направленности (преподаватели, не имеющие технического образования);
5. освоение нового типа компетенций (научно-исследовательских, менеджерских, управленческих, предпринимательских) для оформления продуктов профессионально-педагогической деятельности и развития инновационной мобильности.

Согласно контент-анализу нормативных документов (в частности образовательных стандартов в области технического образования и профессиональных стандартов педагогической деятельности) необходимо подчеркнуть, что в условиях стремительного технологического развития инженерной отрасли меняется роль преподавателя, который превращается из источника знаний в организатора образовательных отношений.

В соответствии с новыми стандартами профессиональной деятельности, преподаватель должен быть способным организовывать образовательную среду таким образом, чтобы было возможным достигнуть цели технического образования и получить требуемый результат, который был бы полезен в будущей профессиональной деятельности. Практико-ориентированный подход в обучении создает условия для формирования и развития профессиональной компетентности будущего

инженера, который потом легко может конкурировать на рынке труда и создавать экспортно-ориентированные продукты. Таким образом, преподавателю технического вуза требуется овладеть такими компетенциями, которые характеризовали бы его как инновационного специалиста.

Современный преподаватель технического вуза – это тот, кого отличает «инновационная ментальность» (П.Ф. Кубрушко и Л.И. Назарова); тот, кто способен гибко адаптироваться в среде трансфера технологий, а также решать задачи образовательного и воспитательного характера.

Инновационное мышление представляет собой творческий процесс использования оригинальных идей или способов решения новых задач, которые ранее преподавателями не решались (например, подача заявки на грант, оформление патента на изобретение, новый подход к конструированию учебных материалов, т.п.) [11].

От преподавателя сегодня требуется не только качественно разрабатывать и «оцифровывать» учебные материалы, обеспечивать информационную поддержку и сопровождение студентов, но и быть способным оформить результаты интеллектуальной деятельности в виде научных публикаций, проектов, грантов, патентов.

Готовность преподавателей технического вуза к инновациям при работе со студентами инженерных специальностей можно рассматривать как комплекс качеств преподавателя, направленных на развитие собственной деятельности, и способности определять актуальные проблемы технического образования.

Процесс развития такой готовности заключается в: предварительном анализе собственной практики, самодиагностике сильных и слабых сторон; знакомстве с инженерными инновациями; осмыслении основных положений инновационной деятельности; изучении опыта коллег, успешно работающих с будущими инженерами; повышении квалификации или защите проектов внедрения инновации перед профессионально-педагогическим сообществом [12].

Вторая группа результатов исследования, представленного в данной статье, получена при помощи метода фокус-группы, который позволил выявить готовность преподавателей вуза к подготовке инженерных кадров нового формата.

Опишем полученные выводы. Преподаватели не всегда осознают ценностные ориентации своей профессионально-педагогической деятельности; отмечают недостаток знаний и умений, необходимых для поддержания профессионального статуса; указывают на низкую инновационную компетентность при организации образовательного процесса; обеспокоены тем, что не успевают своевременно перестраивать свою профессионально-педагогическую деятельность в соответствии с вызовами времени.

Также данные фокус-группового исследования показали недоверие преподавателей к инновациям; неготовность значительной части опрошенных респондентов к получению новых компетенций (менеджерских, проектных, предпринимательских); нежелание некоторых преподавателей ориентироваться на более высокие результаты своего педагогического труда; неумение преодолевать психологические, ценностные, ментальные ограничения.

Собранный эмпирический материал дает основание утверждать, что в профессионально-педагогической деятельности преподавателей технического вуза существуют дефициты, представленные в Табл.3.

Таблица 3 Дефициты профессионально-педагогической деятельности преподавателей технического вуза и пути их преодоления

Дефициты профессионально-педагогической деятельности преподавателей технического вуза	Пути преодоления дефицитов
<ol style="list-style-type: none"> 1. Недостаточный объем знаний для поддержания компетентной профессионально-педагогической деятельности. 2. Отсутствие интереса к деятельности и опыту своих коллег. 3. Неготовность преодолевать ментальные, психологические, ценностные ограничения. 4. Неумение создавать условия для реализации практико-ориентированного обучения. 5. Готовность к планированию и прогнозированию собственной деятельности с ориентацией на требования профессиональных стандартов. 6. Понимание необходимости изменения системы подготовки технических кадров, но неосознанность механизмов этого процесса. 7. Недостаточное применение новых технологий и методик профессионального обучения: электронного обучения, смешанного обучения, коучинга, тренингов. 8. В большинстве случаев потеря авторитета старшего поколения как носителя опыта, отсутствие института наставничества. 9. Отсутствие навыков, знаний и умений при оформлении результатов своей интеллектуальной деятельности.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Разработка профессионального модуля для курса повышения квалификации для преподавателей технического вуза, подготавливающего к осуществлению профессионально-педагогической деятельности в условиях инновационных изменений. 2. Проведение ряда общеуниверситетских, факультетских или кафедральных семинаров, целью которых является информирование преподавателей об инновациях в инженерной отрасли и педагогики:<ul style="list-style-type: none"> - Новый технологический уклад общества и инженерные инновации. - Инновационные образовательные технологии (электронное обучение, коучинг, тренинги) в системе высшего профессионального образования. - Практикоориентированное обучение в рамках профессиональных кластеров, консорциумов, сообществ. - Компетентностный подход к проектированию учебных дисциплин преподавателей технического вуза. 3. Проведение обучающих тренингов по самоорганизации и самоменеджменту в условиях инновационных изменений в вузе. 4. Психологическая и менторская поддержка начинающих преподавателей путем беседы, выявления проблем, трудностей, вовлечением в работу и проекты более успешных преподавателей. 5. Самомотивация к профессиональному развитию и снятие внутренних барьеров самими преподавателем: стажировка на других кафедрах вуза или других вузах; работа с группами более сильных студентов; систематическое посещение занятий более опытных преподавателей; выделение методического дня для самообразования; выбор творческих форм методов и форм организации взаимодействия со студентами и коллегами.

Обозначенные в таблице дефициты приводят к неграмотному сопровождению студентов, неуверенности в новых подходах к образованию, неосознанности наличия психологических и методических барьеров в собственной деятельности в условиях инновационных изменений.

Однако преподаватели признают потребность в осуществлении инновационной деятельности и непрерывном творческом поиске, проектировании пути профессионального роста, воспитании в себе экспертных качеств при реализации инноваций, анализе рисков и эффектов внедрения предлагаемых педагогических новшеств.

Заключение. В качестве условий развития готовности преподавателей технического вуза к реализации инновационных изменений можно обозначить:

1. включение преподавателей (особенно гуманитарных факультетов) в инженерно-педагогическое сообщество технического вуза, что способствует приобщению их к ценностям профессии инженера, пониманию ее особенностей, осознанию роли собственной дисциплины в формировании профессиональных компетенций студентов;

2. поощрение преподавателей в реализации педагогических инноваций, что обеспечивает развитие педагогической направленности их личности;

3. стимулирование исследовательской и грантовой деятельности преподавателей;
4. постановка перед преподавателями реальных профессионально-ориентированных задач.

Готовность к реализации инноваций – это наполнение своей профессионально-педагогической деятельности инновационным компонентом.

Таким образом, современному преподавателю технического вуза сегодня требуется обладать различными многофункциональными, многомерными компетенциями, которые бы помогли ему организовать и реализовать свою профессиональную деятельность в условиях инновационных изменений для обучения инженеров новой формации.

Сегодня вузы обеспокоены вопросом подготовки преподавателей технического вуза к работе в новых условиях и активно практикуют различные форматы организации курсов повышения квалификации, мастер-классов, тренингов, коучингов, стажировок и т.п., а также межвузовских семинаров, способствующих сотрудничеству кафедр технических и гуманитарных дисциплин, вовлечение в совместные проектные и грантовые инициативы. Анализ отечественного и зарубежного опыта, методов организации образования студентов технических вузов позволили создать модульную программу подготовки преподавателей к работе в условиях инновационных изменений. При разработке и реализации модульной программы учитывались следующие факторы:

- соответствие структуры и содержания программы государственным требованиям;
- освоение инновационных технологий обучения;
- использование методов совместной деятельности, контекстного обучения;
- удовлетворение интересов преподавателей через анализ и обсуждение собственного опыта;
- учет неоднородного уровня подготовки преподавателей к самостоятельной работе.

Модульная программа подготовки преподавателей состоит из нескольких этапов: теоретического, проектировочного, практического.

На теоретическом этапе освоения модуля планируется изучение и анализ информационного блока (лекции-дискуссии по темам «Инновационные изменения в инженерной отрасли», «Инновационные изменения в деятельности преподавателей технического вуза» и др.).

На проектировочном этапе преподавателям могут быть предложены индивидуальные и коллективные формы работы: формат круглого стола, мастер-класса, коучинга, сторителлинга (рассказа об изменениях в профессионально-педагогической деятельности, истории преподавания, ситуации) и др.

На практическом этапе планируется формирование паттернов - образцов поведения, которые соотносятся с компетенциями: проектной, исследовательской, менеджерской; будут рассмотрены кейс-стади по результатам повышения квалификации.

Анализ полученных данных по итогам реализации модульной программы позволит выявить степень готовности преподавателей технических вузов к деятельности в условиях инновационных изменений.

Список использованной литературы:

1. Хорошавина Г.Д., Стымковский В.И. Основные принципы инженерной подготовки слушателей в условиях реализации стратегической ресурсности дополнительного профессионального образования технического вуза // Вестник Тамбовского университета. Серия Гуманитарные науки. 2016. Т.21. Вып.5-6 (157-158). – С 54-60.

2. National Intelligence Council, *Global trends 2025: the national intelligence council's 2025 project* – http://www.dni.gov/nic/NIC_2025_project.html

3. Соколов В.В., Чулок А.А. Долгосрочный прогноз научно-технологического развития России на период до 2030 года: ключевые особенности и первые результаты // Форсайт, 2-12. Т.6. №1. – С.12-25..

4. Профессиональный стандарт "Педагог профессионального обучения, профессионального образования и дополнительного профессионального образования". Утвержден приказом Министерства труда и социальной защиты РФ от 8 сентября 2015 г., № 608н. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW

5. Deep Shift – *Technology Tipping Points and Societal Impact. Global Agenda Council on the Future of Software & Society* [электронный ресурс] .http://www3.weforum.org/docs/WEF_GAC15_Technological_Tipping_Points_report_2015.pdf (Дата обращения 21.12.2020).

6. Шматко Н.А. Компетенции инженерных кадров: опыт сравнительного исследования в России и странах ЕС // Форсайт. – М.: ИСИЭЗ, 2012. Т. 6, №4. – С. 35-47.
7. Сорокопуд Ю. В. Развитие системы подготовки преподавателей высшей школы: дис. ... д-ра пед. наук / Ю. В. Сорокопуд. – М., 2012. – 595 с.
8. Губайдуллина Г.Н. Теория и практика формирования педагогической готовности преподавателей вузов к реализации системообразующих функций педагогического процесса: монография / Г.Н. Губайдуллина. – Усть-Каменогорск: Изд-во ВКГУ им. С. Аманжолова, 2012. – 324 с.
9. Герасимов С.И. Создание единого международного образовательного пространства // Транспортная стратегия – XXI век. 2013. № 20. – С. 10–12.
10. Шейнбаум В.С. Инженерная деятельность как объект проектирования: педагогический ракурс // Казанский педагогический журнал, 2020.-№6. С.18-28. DOI:10.51379/KPJ.2020.22.64.002.
11. Кубрушко П.Ф., Назарова Л.И. Совершенствование инновационной педагогической деятельности преподавателей технических вузов // Вестник ФГОУ ВПО «Московский государственный агроинженерный университет имени В.П. Горячкина». 2013. – № 4(60). – С.79-82. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=2300496>.
12. Оценка качества повышения квалификации педагогических кадров в инновационном образовании / Н.А. Дука, Т.О. Дука, Ю.Б. Дроботенко, Н.С. Макарова, Н.В. Чекалева. – Омск: ФГБОУ ВПО "Омский государственный педагогический университет", 2012. – 130 с. – ISBN 9785826817179.

References:

1. Horoshavina G.D., Stymkovskij V.I., “Basic principles of engineering preparation of listeners in conditions of realizing strategical resource of extra professional education at technical university. Tambovsk University press. Humanities, vol 5.6 (157-158), pp 54-60. (2016)
2. National Intelligence Council, GLOBALTRENDS 2025: the national intelligence council's 2025 project, available at: http://www.dni.gov/nic/NIC_2025_project.html
3. Sokolov V.V., Chulok A.A., “The long-term predictions for scientific-technological development of Russia at the period of 2030: key features and first results” Foresight, vol. 6(1), pp 12-25. (2012).
4. Professional standard “Teacher of professional education, professional teaching and extra professional education”, Ministry of labor and social security, Russian Federation, N 608 (2015). Available at: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW
5. “Deep Shift – Technology Tipping Points and Societal Impact. Global Agenda Council on the Future of Software & Society”. Available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GAC15_Technological_Tipping_Points_report_2015.pdf
6. Shmatko N.A. Competencies of engineering staff: experience of comparative research in Russia and EU countries. Foresight (Moscow: HSE University, 2012). Vol. 6, N 4, pp 35-47.
7. Sorokopud Y.V. “The development of preparation systems of teacher at highest education.” Ph.D. thesis, 2012.
8. Gubaidullina G.N. “The theory and practice of forming pedagogical readiness of university teacher at organizing systematic functions of pedagogic process.” Monography (Ust-Kamenogorsk: Amanzholov East Kazakhstan University, 2012), 324 p.
9. Gerasimov S.I. Creating unified world educational space.” Transport strategy – XXI century (2013), vol. 20, pp. 10-12.
10. Scheinbaum V.S. “Engineering activity as an object of projecting: pedagogical perspective.” Kazan pedagogical magazine (2020), N6, pp. 18-28. DOI:10.51379/KPJ.2020.22.64.002.
11. Kubrushko P.F., Nazarova L.I. “The development of innovative pedagogical activity of higher technical education teachers”. Moscow State Agroengineering University Bulletin. (2013), vol. 4 (60).pp .79-82. Available at: <https://elibrary.ru/item.asp?id=2300496>.
12. Duka N.A., Duka T.O., Drobotenko Y.B., Makarova N.S., Chekaleva N.V. “Evaluating the quality of increasing the qualification of pedagogical staff at innovational education”. (Omsk: Omsk State Pedagogical University, 2012), 130p., ISBN 9785826817179.

Malgazhdarova T.G.^{1*}

*¹Academy of Border Service of the National Security Service of the Republic of Kazakhstan,
Almaty, Republic of Kazakhstan*

FEATURES OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF CADETS IN A MILITARY UNIVERSITY

Abstract

In the article “Features of the professional training of cadets in a military university” have been examined. The article studies the process of pedagogical training of cadets of a military university, reveals the main stages of professionally-oriented training of cadets, and clarifies the conditions for organizing training of cadets in the conditions of modernization of higher military education in Kazakhstan. Actually, it is quite necessary to develop the policy of the reforms in the modern conditions. The creative model of the national higher education, the politics of military cooperation, the activity in all fields allow to fulfill mutual collaboration all the time. The design of the military education system is connected with the preparation of teachers of a military university for professional pedagogical activity. In many respects, the quality and level of readiness of military personnel that ensure the country’s military security, the prevention of wars and armed conflicts, as well as the construction of a professional army that meets the highest international standards depends on their successful activities. The process of preparation of the future officers has the special goal to give them wide experience in all spheres, the peculiarities of study and personal characteristics of the students are directed to the forming of the modern person with the necessary features in the professional field, with the help of pedagogical knowledge.

Keywords: professional activity, military university, motivation, communicative competence, introductory and corrective course, variable educational process, cadets, professional training, joint exercises, communicative expediency.

Т.Г. Мальгаждарова¹

¹ҚР ҰҚК Шекара қызметі академиясы, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ӘСКЕРИ ЖОО-да КУРСАНТТАРДЫ ДАЯРЛАУДЫҢ КӘСІБИ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада әскери ЖОО курсанттарын педагогикалық даярлау процесі зерделенеді, курсанттарды кәсіби-бағдарлы оқытудың негізгі кезеңдері ашып көрсетіледі, Қазақстандағы жоғары әскери білім беруді жаңғырту жағдайында курсанттарды даярлауды ұйымдастыру шарттары нақтыланады. Қазіргі уақытта әскери жоғары оқу орындарында педагогиканы оқытуда оқу процесін жетілдіру қажеттілігі байқалады. Қазақстанның әріптес елдермен әскери ынтымақтастығының қарқынды дамуы, бірлескен оқу-жаттығуларды ұйымдастыру және өткізу, әскери сипаттағы ақпарат алмасу салаларын кеңейту кәсіби қызметті жүзеге асыру үшін қазіргі заманғы әскери мамандардың қажеттілігіне алып келеді. Әскери білім беру жүйесін жобалау әскери ЖОО оқытушыларын кәсіби педагогикалық қызметке даярлаумен байланысты. Көп жағдайда елдің әскери қауіпсіздігін, соғыстар мен қарулы қақтығыстардың алдын алуды қамтамасыз ететін әскери кадрлардың сапасы мен дайындық деңгейі, сондай-ақ ең жоғары әлемдік стандарттарға сәйкес келетін кәсіби армия құру олардың табысты қызметіне байланысты болады. Әскери мамандарды даярлау педагогикалық және әлеуметтік-мәдени білім алуға, оқытудың мазмұны мен оны ұйымдастырудың ерекшеліктеріне, жеке тұлғаға бағытталған оқытуға, сондай-ақ педагогикалық білім құралдарын қолдана отырып, коммуникативті, әскери-кәсіби міндеттерді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін ақыл-ой, интеллектуалдық қабілеттерді қалыптастыруға бағытталуы керек.

Түйін сөздер: кәсіптік қызмет, әскери ЖОО, мотивация, коммуникативтік құзыреттілік, кіріспе-түзету курсы, вариативтік оқу процесі, курсанттар, кәсіптік даярлық, бірлескен оқу-жаттығулар, коммуникативтік мақсаттылық.

Мальгаждарова Т.Г.¹

Академия Пограничной службы КНБ РК, г. Алматы, Республика Казахстан

РОЛЬ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ В СИСТЕМЕ ПОДГОТОВКИ КУРСАНТОВ В ВОЕННЫХ ВУЗАХ

Аннотация

В статье изучается процесс педагогического обучения студентов специализированного вуза, анализируются стадии подготовки учащихся, а также особенности процесса обучения студентов в период реформирования ЧЕГО в Казахстане. Сейчас очевидна важность модернизации всех сфер в специализированных вузах. Успехи в данной области наглядно демонстрируют отношения нашего государства в сфере подготовки и коллективных акций, налаживание опыта в процессе цифровизации, что позволяет своевременно реагировать на происходящие изменения. Проектирование процесса реформ требует тщательного отбора профессорско-преподавательского состава. По большому счету, именно их креативная работа может существенно улучшить степень подготовленности будущих специалистов, что, в свою очередь, повысит обороноспособность нашего государства. Процесс обучения будущих офицеров, прежде всего, подразумевает овладение ими всеми необходимыми навыками, в том числе психологической устойчивостью, креативным мышлением, студентоцентрированной подготовкой, включая общую эрудицию, интеллигентность, толерантность, что поможет, на наш взгляд, эффективно выполнять поставленные цели.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, военный вуз, мотивация, коммуникативная компетенция, вводно-корректировочный курс, вариативный учебный процесс, курсанты, профессиональная подготовка, совместные учения, коммуникативная целесообразность.

Introduction. It is well-known, that in the modern conditions our state fulfills the reforms in the pedagogical preparation of the future officers in the high school institutions. The mutual cooperation of the Republic of Kazakhstan shows the effective policy of the reforms in this field, the peculiarities in the exchange programs, experience in the digitalization, it is also necessary to carry out professional activities (K.Ju. Driukova, E.A. Kalgina, L.E. Kuznetsova, E.A. Protsenko, Yu.A. Dutov, A.A. Zemlin, V.N. Parshin etc.).

Studying at the special institution means the coordination of the stuff with the future officers, discipline and order. Actually, the pedagogical procedures, its peculiarities, complex mechanism of the educational framework, organize the sphere of mutual knowledge and category, military cognition of the future officers, daily activity. Special rules applied, if the cadets have educational motivation (E.F. Zeev, A.M. Pavlova, A.M. Simanyuk, V.V. Bondurovsky, N.M. Budaev, M.V. Girskaya, N.V. Danichev etc.).

Taking into account these features in teaching a pedagogy it allows cadets of a military university to develop positive motivation, creative abilities of students, in addition, to increase the status of a pedagogy subject in the Academy.

Methods of pedagogy science, applied in our institution, show the coordination between the teacher and future officer during the lectures, seminars, workshops, etc. It is more important in the conditions of digitalization, professional education, and explains the links between the professionalism and quality of the preparation in our institution.

Professional training of cadets in a military university which contributes to the better assimilation of the profile material and the development of the professional intelligence of the future officer [1, 17 p.].

In the context of the reform of all spheres of life of the Republic of Kazakhstan and its Armed Forces, the legal training of the students and cadets in higher military educational institutions is becoming particularly relevant and important. Increasing the effectiveness means high combat readiness of the Armed Forces. The Armed Forces of the Republic of Kazakhstan and the successful performance of training and combat missions by the troops as well as preserving the inviolability of the constitutional system, the sovereignty and territorial integrity of our country, in political, economic and social stability, in unconditionally ensuring the law-abiding state and maintaining law and constitutional order [2, 21 p.].

Unfortunately, today, there is a decrease in both the general educational level of the students and cadets in general, and their pedagogical consciousness in particular.

The current system of legal training of students and cadets creates objective obstacles to the practical achievement of its goals, solving the problems of forming pedagogical knowledge, skills, as well as the qualities and habits of normal behavior both in service time and outside of it for graduates of military universities.

Legal training students in military universities has the following disadvantages orders and of the Directive of the military authorities communicated to the performers late, insufficient number of departmental and university pedagogical periodical publications, significantly reduced production of textbooks, reference books explaining the situation of modern military legislation, using the Internet for prompt delivery to students of pedagogical science-based requirements, etc.

In general, various researchers have studied certain aspects of the legal training of servicemen of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan; however, the fragmentary nature of the research indicates the need to develop a holistic pedagogical concept of legal training of students and cadets in military universities.

Methods and materials . In this article, a systematic approach that allows us to consider the process of development is used as a system of preparation of a teacher for professional activity, as a method of improving persons in the conditions of studying at a military university, which ensures the acquisition of professional and pedagogical qualities. Personal and activity approach, which determines their features development of readiness for professional activity of a novice teacher in accordance with the potential capabilities of a military university, a personal and service approach was used, which determines the specifics of developing readiness for professional activity of a young teacher of a military University in accordance with its potential capabilities.

Results. Professional training of cadets in the modern conditions of the globalization and digitalization is connected with some problems, such as material supplement, equipment, personnel factor, etc. Therefore, the goals of modern education are considered as the upbringing of the individual and his spiritual and moral education, mastering the methodology of a systematic approach [3, 6 p.].

We would like to stress the importance of the defense of our borders; in this case the military teachers, reveal the pedagogical characteristics of the educational process, the main types of classes and pedagogical technologies used to improve the level of training, study the essence of the pedagogical competence of a military teacher and the requirements for it, consider the specifics of officer activity determined by the nature of military service.

The general theoretical basis of the study of the problems of professional and pedagogical activity of a teacher of a military university is the theory of systems, the search for specific mechanisms of the integrity of the object and the identification of a sufficiently complete theory of its connections; the theory of developing learning; the concept of digitalization in the modern conditions.

Moreover a modern teacher of a military university can no longer be characterized by the ability to organize the pedagogical process and provide the conditions for the digitalization, the ability of cadets to develop their qualities and skills that allow them to become individuals becomes important [4, p.64].

Everyone knows, that content of professional and pedagogical training of teachers of military universities and develop readiness to effectively solve the problems of military education.

The analysis of the scientific and pedagogical literature shows that many issues related to the professional and pedagogical requirements for the system of development of professional training of a teacher of a military university take into account the development of the fundamental theory of their military education, the need to improve the new content and organizational and pedagogical foundations of its implementation from the point of view of new technologies[5, 58 p.].

Discussion. Research view of the references shows the activities, were studied by Russian scientists in various areas: the problems of teacher training in high school from the point of view of an individual situation are well studied in the works of V.A. Slastenin [6, 10 p.].

To focus more specifically, all approaches to the issues of training specialist teachers are directly related to the concept of “professional activity of a teacher”. Through the prism of the globalization and digitalization the formation of professional activity of a military teacher, developed by S.I. Yershova, are of

interest [7, 20 p.]. In her works, pedagogical skills and skills as the main components of the qualification of a military teacher act as part of the training system in a military University and as an accompanying process of activity from the very beginning, associated with the development of special competencies of cadets in a military University. In our case, this process is clarified by the formation of an officer as a teacher at a military University. Input to creative thinking in order to organize the professional activity of a military teacher was the functional theory proposed by L.A. Shipilina [8, 50 p.]. In the description of this activity, constructive, organizational, communicative and gnostic components are distinguished. Each of them corresponds to a specific group of work functions, as well as pedagogical abilities as a separate form of representation of the structure of pedagogical activity. Professional activity of a teacher of a military university is defined as activity aimed at mastering military-professional competencies of cadets, developing personal qualities necessary for the performance of their military duties.

Since the professional activity of teachers of military universities is a pedagogical process, its activities are subject to general pedagogical laws. This predictive theory can be verified both by analysis and in the course of experimental research of teachers' pedagogical readiness.

The content, organization and methodology of improving the effectiveness of the system of professional activities of teachers of military higher educational institutions are often similar to such components in civilian higher educational institutions. This model is also reflected in the uniform requirements for the organization of pedagogical training of teaching staff in civil and military educational institutions.

Conclusion. An important component of professional activity is the requirement of teachers of military universities to improve pedagogical skills. In the development of training for the professional activity of a teacher of a military university, it is important to analyze the experience of practical activities of successful teachers and implement their ideas in the professional activities of novice teachers. Improving pedagogical activity contributes to improving the effectiveness of the pedagogical process of training novice teachers, and professionally, pedagogically trained teachers are capable of effective pedagogical activity at the university. The priority framework in training of military specialists in pedagogy at a military university is the formation of skills and abilities of professionally oriented dialogic communication. The latter refers to the kind of communication that can occur during direct contact with military personnel of other countries. For the army of modern Republic of Kazakhstan, the organization of partnership relations and strategic interaction with the armies of other countries through establishing a dialogue is of primary importance.

References:

1. Zeev E.F. *Modernization of professional education: a competence approach.* – Moscow: Psychological and Social Institute, 2016. – 210 p.
2. Arkhangelskiy S.P. *The educational process in higher school, its logical foundations and methods // Bulletin of the Academy of Military Sciences.* – M. – 2017. – Vol 3. – Pp.21-29.
3. Asylov N.Zh. *Problems of officer training at the Military Institute in the light of the Concept of development of the higher military school in the Republic of Kazakhstan // Collection of scientific papers.* – Issue 2: materials of the scientific and practical conference. – Almaty: MI KNB RK, 2015. – Pp. 6-18.
4. Akhmetova E.Zh. *Pedagogical training of teachers of higher military educational institutions: pedagogical technologies: Textbook.* – Petropavlovsk, 2016. – 147 p.
5. Berulava M.N. *Fundamentals of modern pedagogy.* – M.: REC RAO, 2014. – 359 p.
6. Slastenin V.A. *Pedagogy of professional education: Textbook.* – M.: Publishing Center “Academy”, 2016. – 368 p.
7. Yershova S.I. *Fundamentals of pedagogical self-education.* – M.: Publishing house of Moscow University, 2018 – 94 p.
8. Shipilina L.A. *Methodology and methods of psychological and pedagogical research: Textbook.* – Flint, 2015. – 204 p.

ОРТА ЖӘНЕ ОРТА БІЛІМНЕН КЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ: ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

СРЕДНЕЕ И ПОСЛЕСРЕДНЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

УДК 378.018.43
МРНТИ 14.01.85

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.20>

Кусаинов А.К.*¹, Хавайдарова М.М.², Коньрова Ж.Б.³

¹КазНУ им аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

²КазНПУ им. Абая, г. Алматы, Казахстан

³Академия Педагогических Наук, г. Алматы, Казахстан

ПРЕОДОЛЕНИЕ ТРЕВОЖНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

Аннотация

В статье излагается теоретическая и практическая проблема повышения тревожности школьников в условиях дистанционного обучения. Авторы рассматривают теоретические основы определения и преодоления тревожности школьников, вызывающей психологический дисбаланс и разрушающей целостный характер психолого-педагогического воздействия на сознание обучающихся. В современных исследованиях тревожности диагностика осуществляется в процессе личного контакта или онлайн. Однако вынужденное социальное дистанцирование сделало данные методики неприемлемыми. Это требует новых подходов к изучению тревожности на педагогической и психологической основе.

В статье освещаются результаты педагогического эксперимента, в рамках которого подтверждена гипотеза исследования, состоящая в том, что в условиях дистанционного обучения у школьников проявляется школьная изоляционная тревожность, которая может быть обнаружена при помощи маркеров и корректируется при помощи тех или иных методов. В ходе педагогического эксперимента были достигнуты положительные результаты по снижению тревожности в наблюдаемых группах. Наряду с этим обнаружена связь между снижением тревожности и повышением успеваемости. Предлагаемая методика выявления и коррекции тревожности в школе предлагается к использованию в учебном процессе в процессе преподавания любых учебных дисциплин.

В статье публикуются итоги научного проекта «Психолого-педагогическое сопровождение дистанционного обучения школьников с целью снижения тревожности» (ИРН ИРН АР09562184.), реализованного Академией педагогических наук Казахстана и финансируемого МОН РК в 2021 году.

Ключевые слова. Дистанционное обучение, зарубежный опыт, отечественный опыт, школьная изоляционная тревожность, педагогические маркеры тревожности, педагогическое сопровождение, эксперимент.

А.Қ. Құсайынов*¹, М.М. Хавайдарова², Ж.Б. Қоңырова³

¹ал-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы қ., Қазақстан

²Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ., Қазақстан

³Педагогикалық Ғылымдар Академиясы, Алматы қ., Қазақстан

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ АЛАҢДАУШЫЛЫҒЫН ЖЕҢУ

Аңдатпа

Мақалада қашықтан оқыту жағдайында мектеп оқушыларының алаңдаушылығын жоғарылату және алаңдаушылық белгілерін жасау мәселесі қарастырылған. Авторлар психологиялық тепе - теңдікті тудырмайтын және оқушылардың психологиясына педагогикалық әсер етудің біртұтас

сипатын бұзатын мектеп оқушыларының алаңдаушылығын анықтау мен жеңудің теориялық негіздерін анықтады. Бүгінгі күнге дейін мазасыздық туралы әртүрлі зерттеулер бар. Бұл жағдайда диагноз жеке байланыс немесе онлайн режимінде жүзеге асады деп болжанады. Алайда мәжбүрлі әлеуметтік қашықтық бұл әдістерді қолайсыз етті, осыған байланысты қашықтықтан оқыту жағдайында мазасыздықты диагностикалау мен түзетуде проблемалар туындады.

Мақалада педагогикалық эксперимент нәтижелері көрсетілген, оның шенберінде зерттеу гипотезасы расталады, яғни қашықтықтан оқыту жағдайында мектеп оқушылары мектептен оқшаулану алаңдаушылығын көрсетеді, оны маркерлер арқылы анықтауға және белгілі бір әдістерді қолдана отырып түзетуге болады. Педагогикалық эксперимент кезінде байқалған топтарда мазасыздықты төмендетуде оң нәтижелерге қол жеткізілді. Сонымен қатар, алаңдаушылықтың төмендеуі мен оқу үлгерімінің арақатынасы анықталды. Мектептегі мазасыздықты анықтау мен түзетудің ұсынылған әдістемесі кез келген академиялық пәндерді оқыту үдерісінде оқу үдерісінде қолдану үшін ұсынылады.

Мақалада «Мазасыздықты азайту мақсатында оқушыларды қашықтықтан оқытуды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу» ғылыми жобасының нәтижелері жарияланады (ЖТН ЖТН АР09562184.), 2021 жылы Қазақстанның Педагогикалық Ғылымдар Академиясы жүзеге асырған және ҚР БҒМ қаржыландырған.

Түйін сөздер. Қашықтықтан оқыту, шетелдік тәжірибе, отандық тәжірибе, мектептегі оқшаулау мазасыздығы, мазасыздықтың педагогикалық белгілері, педагогикалық қолдау, эксперимент.

A.Kussainov*¹, M.Khavaidarova², Zh.Konyrova³

¹KazNU named after al-Farabi, Almaty, Kazakhstan

²KazNPU named after Abai, Almaty, Kazakhstan

³Academy Pedagogical Sciences, Almaty, Kazakhstan

OVERCOMING THE ANXIETY OF SCHOOLCHILDREN IN THE PROCESS OF DISTANCE LEARNING

Abstract

The article describes the theoretical and practical problem of increasing the anxiety of schoolchildren in the context of distance learning. The authors consider the theoretical foundations for defining and overcoming the anxiety of schoolchildren, which causes psychological imbalance and destroys the holistic nature of the psychological and pedagogical impact on the consciousness of students. In modern research on anxiety, diagnosis is carried out through personal contact or online. However, the forced social distance made these methods unacceptable. This requires new approaches to the study of anxiety on a pedagogical and psychological basis.

The article highlights the results of a pedagogical experiment, within the framework of which the research hypothesis is confirmed, which is that in conditions of distance learning, schoolchildren exhibit school isolation anxiety, which can be detected using markers and corrected using certain methods. During the pedagogical experiment, positive results were achieved in reducing anxiety in the observed groups. Along with this, a relationship was found between a decrease in anxiety and an increase in academic performance. The proposed methodology for identifying and correcting anxiety at school is proposed for use in the educational process in the process of teaching any academic disciplines.

The article publishes the results of the scientific project "Psychological and pedagogical support of distance learning of schoolchildren in order to reduce anxiety" (IRN IRN AR09562184.), implemented by the Academy of Pedagogical Sciences of Kazakhstan and funded by the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan in 2021.

Keywords. Distance learning, foreign experience, domestic experience, school isolation anxiety, pedagogical markers of anxiety, pedagogical support, experiment.

Введение. Актуальность и востребованность описываемого исследования обусловлена сложившейся ситуацией в системе школьного образования всех мировых стран, в том числе, Казахстана, которые вынуждены были перейти на дистанционный формат в связи с мировой

пандемией. В связи с этим в школьной среде возник ряд негативных моментов, которые сказались как на педагогическом процессе, так и на психологическом состоянии обучающихся. Данный вопрос становится предметом обсуждения на многих дискуссионных площадках.

Дистанционное обучение – это форма обучения, которая предполагает нахождение участников образовательного процесса на расстоянии. Пандемия последних лет сделала проблемы, связанные с этим современным форматом обучения, весьма актуальными. Одной из проблем, с которой столкнулись сегодня родители и педагогическая общественность, стало психологическое состояние детей, которые попали в условия вынужденной изоляции.

В связи с переходом на дистанционное обучение педагогическая общественность находится в поиске оптимальных образовательных платформ и методов обучения. Педагоги мира на сегодняшний день не имеют достаточного опыта работы в системе удаленной работы. Такая неуверенность и бессистемность оказывает отрицательное воздействие на психологический фон дистанционного обучения.

В Казахстане школы перешли на дистанционный формат в конце марта 2020 года. На сегодняшний день школы организуют обучение в форматах офлайн или смешанного обучения. Поэтому исследование тревожности остается актуальным.

Взяв за основу направление данного исследования, мы решили выбрать в качестве рабочего понятие тревожности. Под тревожностью в психологии понимается способность испытывать тревогу, то есть состояние, в котором человек ощущает опасения при отсутствии объекта страха. Психологи различают такие симптомы тревожности, как переживания, предчувствия, депрессивные состояния и другие расстройства нервной системы (нарушение сна, плаксивость и т.п.). На соматическом уровне это может проявляться в виде комплекса симптомов, не ассоциированных с каким-либо конкретным заболеванием.

Тревожность может носить скрытый характер и не проявляться в явной форме, что не исключает серьезных, угрожающих психологическому или даже физическому состоянию последствий. Поэтому актуальным на сегодняшний день является усиление роли педагогов и школьных психологов, поскольку речь идет о тревожности школьников, ее диагностике, усилиях, направленных на ее преодоление на начальных, предмедицинских, этапах. Для этого необходима слаженная работа учителей-предметников, классных руководителей и психологов школы с тем, чтобы обеспечить предупреждение и раннее выявление тревожности.

Тревожность оказывает негативное влияние на успешность личности, ведет к снижению успеваемости в учебном процессе, нарушает учебную коммуникацию, качество педагогического сотрудничества. Тревожность считается в психологии устойчивым личностным образованием, которое проявляется уже в раннем дошкольном возрасте. В школьном периоде эта характеристика имеет ведущее значение для обеспечения эффективного психолого-педагогического сопровождения учебного процесса. Поскольку современная парадигма образования является по своему характеру личностно-ориентированной, то данная проблема, рассматривающая одну из ключевых устойчивых характеристик личности, является одной из актуальных.

Целью исследования стала разработка системы психолого-педагогического сопровождения процесса дистанционного обучения с целью снижения тревожности.

Значимость исследования обусловлена отсутствием рассмотрения проблемы тревожности в дистанционном образовании в выбранном аспекте и в практической значимости исследования, результатом которого стала разработка доступного для педагогов инструментария по диагностике школьной изоляционной тревожности. Система психолого-педагогического сопровождения, направленного на снижение тревожности, выступает как ценный практический результат исследования.

Материалы и методы. В качестве испытуемых выступили казахстанских школьники, находящиеся на дистанционном и смешанном обучении. Был выбран возраст 10-15 лет, всего 30 экспериментальных и 30 контрольных классов: 1 892 ученика, включая 987 девочек и 905 мальчиков. Выборка репрезентативная для казахстанских школ, учитывая примерное количество обучающихся этого возрастного диапазона школьников, что позволяет сделать вывод о возможном уровне погрешности.

В ходе эксперимента подтверждалась гипотеза исследования, включающая идею о том, что система мер в рамках психолого-педагогического сопровождения приводит к снижению уровня тревожности. Были определены маркеры тревожности, измерен начальный уровень тревожности, применен комплекс мер, направленный на снижение тревожности. В итоге достигнуто снижение тревожности по каждому маркеру, которое в совокупности дает общую позитивную динамику.

На начальном этапе исследования был проведен обзор отечественной и зарубежной научной базы и сделаны следующие выводы. В психологии используются различные методы исследования тревожности. Это методики оценки школьной тревожности Филипс-тест [1], А.Прихожан [2], Спилберга-Ханина [3] и др. Однако в условиях дистанцирования многие из методик трудно применимы. Кроме того, целью проекта была разработка не чисто психологических основ тревожности, а определение тревожности на уроках, выявление способов ее коррекции в рамках комплексного психолого-педагогического сопровождения. То есть методика рассчитана на использование не только психологами-специалистами, но и педагогами любой специализации. Кроме традиционных методов теоретического исследования (аналитические, синтетические, обобщение, моделирование), нами использовано наблюдение и метод естественного эксперимента.

В процессе настоящего наблюдения были использованы различные научные методы. На первом этапе использовалось наблюдение за казахстанскими школьниками, обучающимся в 4-9 классах. В процессе наблюдения были определены маркеры тревожности. Использовалось сочетание опросных и проективных методик с превалированием последних, а также психометрическая апробация и методы опросов педагогов и родителей школьников. Для подтверждения научной гипотезы был использован эксперимент, проведенный в естественных условиях, в формате дистанционного обучения. В психологии к известным тестам на определение тревожности относят цветовые тесты Люшера, Кеттелла, индивидуально-типологические опросники (взрослые и детские), тесты эмоциональной стабильности Хоулис, Кеттелла, Шейера, Цукермана, А.Бэсс, Д.Хогта, Спилбергера, Лорра и Дропплена, Дж.Букка, Л.Беллака, Спилбергера, В.Астапова, Г.А. Глотовой и др.

Психологи относят к проявлениям тревожности нерешительность, высокую ответственность, педантичность, совестливость, потребность в соответствии внешней оценке. Это проявляется в старательности, болезненном переживании неудач, страхе получить низкую оценку, нервозность на итоговых срезах. Высокая успеваемость тревожных детей не является, как правило, следствием высоких творческих способностей, а становится результатом старательности и перфекционизма. Детей с повышенной тревожностью отличает стереотипность мышления, традиционность. Часть детей с тревожностью демонстрирует прямо противоположную позицию, демонстрируя девиантное поведение, вызывающее различные серьезные медико-психологические и социальные проблемы.

В связи с выше изложенным возникает вопрос, каким образом может и должна осуществляться диагностика тревожности, в частности, в условиях дистанционного образования. Как определить уровень тревожности с тем, чтобы направить усилия педагогов и психологов на ее преодоление? Этот и другие вопросы сегодня требуют незамедлительного решения.

На первом этапе исследования в рамках проекта осуществлено изучение отечественного и зарубежного опыта по преодолению тревожности, определены маркеры тревожности, возникающие при дистанционной организации учебного процесса, разработаны принципы психолого-педагогического сопровождения процесса дистанционного обучения, определены и классифицированы методы преодоления тревожности школьников. В качестве научного предположения был выдвинут тезис о том, что организация педагогического процесса, направленная на преодоление тревожности, должна привести к улучшению психологического фона и повышению успеваемости школьников. На конечном этапе был проведен педагогический эксперимент, подтверждающий гипотезу исследования.

Изучение мирового опыта по преодолению тревожности школьников в условиях дистанционного обучения приводит к выводу о малой изученности проблемы. Имеющиеся в открытом доступе источники касаются только изучения, диагностики и предупреждения тревожности вне связи с дистанционным обучением.

В материале А.А. Солнцевой проблемы тревожности и дистанционного обучения органично связаны [4]. Автором отмечается, что одним из методов преодоления тревожности может стать

увеличение количественной доли творческих заданий в обучении. Также автор обращает внимание на то, что выполнение учебных задач прагматического характера вызывает эмоциональный отклик, повышает мотивацию и снижает тревожность. Педагог считает, что необходимо учитывать «особенности нервной системы обучаемого, когнитивный стиль поведения, экстравертированность или интровертированность, а также способ кодирования информации учеником» [4]. Также автор статьи сопоставляет в табличной форме особенности учеников с различными типами организации нервной системы и определяет особенности индивидуального подхода к обладателям того или иного типа с целью преодоления тревожности.

В материале А.А. Солнцевой, посвящённом исследованию тревожности у студентов, обучающихся дистанционно, предлагается подход к изучению тревожности в условиях дистанционной формы обучения. В указанном исследовании процентное соотношение студентов с низкой/средней/высокой тревожностью представлено в виде соотношения 41/47/12 (в процентах). При этом выявлено, что больший уровень тревожности наблюдается у девушек. При этом не совсем ясным представляется механизм диагностики.

С.С. Степанов связывает тревожность с «чувственным выражением неблагополучия» [5], Б.И. Кочубей, Е.С. Новикова обращаются непосредственно к проблеме школьной тревожности [6], К.Р. Сидоров «выделяет формы тревожности в зависимости от входящих в него аффектов» [7].

Для Е.Савиной тревожность – это «переживание беспокойства в связи с негативными ожиданиями» [8]. А.М.Прихожан понимает под тревожностью «переживание эмоционального дискомфорта, связанное с ожиданием неблагополучия и предчувствия грозящей опасности» [2]. При этом важным, на взгляд ученого, является исследовательский подход к изучению тревожности. С одной стороны, под тревожностью понимают эмоциональное состояние, с другой – личностное свойство. Исследователь отмечает, что данный подход в корне неверен и предлагает разграничить эмоциональное состояние – тревогу – и личностное образование, тревожность. Мы в своём исследовании будем опираться именно на это положение.

А.М. Прихожан отмечает, что тревожность – это эмоционально-личностное образование, имеющее трехаспектный характер, складывающийся из когнитивной, эмоциональной и операциональной составляющих. Психологом, вслед за З.Фрейдом, выдвигавшем тезис о сублимации в целях решения подобного конфликта, выдвигается тезис о том, что тревожность является результатом внутриличностного конфликта, становящемся следствием «ножниц» между потребностями «Я» и социальными требованиями.

К.Хорни же, в противовес указанной точке зрения, не видит связи тревожности и конфликта на уровне «биологическое» - «социальное» и определяет комплекс «невротических потребностей» [9]. Э.Фромм связывает тревожность и историческое развитие социума. У.Джеймс и К.Ланге проецируют тревожность на явление страха.

М.Л. Предигер и Е.А. Пилюгина рассматривают школьную тревожность, которая, по их мнению, является «чрезвычайно важным показателем личностного развития, поскольку тревожность ведет к дезадаптации, снижению мотивации и эмоциональным нарушениям» [10]. В своем исследовании мы также опирались на выводы и других ученых в области исследования тревожности – А.В.Микляевой, К.Холла, Г.Линдсея, L.Hjelle, D.Ziegler, Е.Е. Ромицыной, Б.Г. Ананьева, Л.С. Выготского. При разработке вопросов дистанционного обучения базой исследования стали труды В.Ф. Рахманкулова, В.Ю. Осиповой, А.Е. Войскунского, Т.В. Корниловой, А.М. Бершадского, И.Г. Кревского, Е.С. Полат, К.Спенса.

Дистанционное образование и модели его организации рассмотрены в трудах Doug Valentine, считающего, что «The development of technology does not lead to effective distance education. The best distance learning practices depend on creative, well-informed instructors» [11], тем самым подтверждая, что основная роль в дистанционном образовании принадлежит компетентному организатору – педагогу, способному определить потребности и настроение обучающейся аудитории.

Huseyn Uzunboyku, Nazime Tuncay рассматривают тревожность как фактор отказа от обучения слушателей онлайн-курсов [12], Г.А. Соколов освещает вопросы студенческой тревожности, И.В. Городецкая, Н.Ю. Коневалова [13], В.Г. Захаревич определяют факторы тревожности в студенческой среде [14], Сольнин Н.А., Лебедева Е.П. рассматривают подростковую тревожность

[15], McGinnis освещает измерение тревожности с помощью носимых датчиков и обработку информации с помощью инструментов Big Data [16], Ronald M Raper обращает внимание на профилактику тревожности в детском возрасте [17].

Целью исследования была поставлена разработка системы психолого-педагогического сопровождения, направленного на снижение уровня тревожности школьников, обучающихся в дистанционном формате.

На предварительных этапах был изучен казахстанский, российский опыт и опыты мировых стран в исследовании проблемы. При этом обнаружено, что поскольку ситуация с дистанцированием является форс-мажорной, в науке на сегодняшний день имеется минимальное количество исследований по проблеме.

Поскольку тревожность, о которой мы говорим, связана с дистанционным обучением, которое не выбрано осознанно, а является по сути связанным с вынужденной изоляцией детей, в качестве рабочего мы ввели термин «школьная изоляционная тревожность», который, на наш взгляд, наиболее точно отражает суть изучаемого явления. Под школьной изоляционной тревожностью нами понимается психологическая реакция на изоляцию, проявляющаяся в склонности к переживанию тревоги.

Фоном для проявления изоляционной тревожности становятся предрасполагающие факторы, такие как наследственность, обстановка в семье, негативный опыт, заниженная самооценка. Вне зависимости от наличия/отсутствия психологического или физиологического фона, связанного с обнаружением того или иного уровня тревожности, перед педагогами и психологами стоит задача диагностики тревожности, а именно – школьной изоляционной тревожности (ШИТ) и разработки комплекса мер по ее преодолению (снижению).

В ходе исследования были определены факторы, которые вызывают тревожность в школьном дистанционном обучении. Первым фактором, влияющим на психологическое состояние школьников, является отсутствие социально-эмоционального контакта на уровне «учитель-ученик».

Следующий фактор, негативно сказывающийся на психологическом состоянии школьников – вмешательство в учебный процесс родителей, создающих дополнительный психоэмоциональный фон, не всегда позитивной направленности.

Третий фактор повышения тревожности школьников – увеличение времени, проводимого за компьютером и смартфоном с обратно пропорциональным уменьшением двигательной активности.

Четвертый фактор – отсутствие четкой организации дистанционного процесса.

Перечисленные факторы являются основными моментами, создающими неблагоприятный психологический фон дистанционного обучения. Кроме перечисленных, существуют дополнительные моменты ухудшения психологических и педагогических основ школьного образования. Все это требует научного обоснования и методической коррекции.

В рамках проекта разработаны принципы психолого-педагогического сопровождения процесса дистанционного обучения, направленного на снижение уровня тревожности в условиях дистанционного обучения.

К принципам психолого-педагогического сопровождения процесса дистанционного обучения, направленного на снижение уровня тревожности в условиях дистанционного обучения отнесены принципы:

1. психологической комфортности и доброжелательности;
2. адаптивности;
3. учета эмоциональности;
4. защиты интересов ребенка;
5. диалогического общения;
6. индивидуального подхода, вариативности и гибкости;
7. непрерывности, системности и преемственности;
8. персонализации обучения;
9. взаимодействия участников субъекта психолого-педагогического сопровождения;
10. рефлексивно-аналитического подхода к процессу и результату.

Для проверки выдвинутой гипотезы и для разработки маркеров тревожности был проведен педагогический эксперимент сопряженный в основном с наблюдением. Экспериментом было охвачено 30 экспериментальных и 30 контрольных классов составивших в совокупности 1 892 ученика, из них 987 девочек и 905 мальчиков; возраст детей колебался от 10 до 15 лет. Выборка классов и, соответственно, детей-участников, была распределена равномерно по возрасту: исследовались по 6 экспериментальных и 6 контрольных классов для каждого года обучения соответственно. Выборка случайная. Учитывая количество обучающихся в соответствующих классах средней школы Республики Казахстан как генеральную совокупность выборки, возможная статистическая погрешность выборки не превышает $p = .45$. Таким образом, выборка может быть признана статистически репрезентативной для Казахстана.

Педагогический эксперимент по выявлению маркеров тревожности был проведен студентами-практикантами специальностей «Русский язык и литература» и «Русский язык и литература в школе с нерусским языком обучения» КазНПУ им. Абая и специальности «Психология» Каспийского университета под руководством исполнителей проекта.

На начальном этапе проводилось наблюдение за школьниками в аспекте поведенческих проявлений тревожности. Были разработаны предварительные маркеры тревожности, которые были уточнены в процессе эксперимента. В ходе эксперимента были предложены 10 маркеров тревожности: болезненное отношение к полученной оценке болезненное отношение к полученной оценке неадекватная оценка результатов учебной деятельности невыполнение учебных заданий низкая активность на занятии расстройство эмоционального состояния отстраненность от образовательного процесса неуверенность и низкая самооценка в рамках конкретной дисциплины повышенная активность обеспокоенность вследствие неравноправного доступа к техническим средствам телесные проявления

Перечисленные маркеры были разработаны в процессе педагогического эксперимента, проведенного в рамках преподавания русского языка и литературы в дистанционном и смешанном обучении.

Каждое из проявлений фиксировалось рабочей группой. Процент проявления высчитывался на основе соотношения проявлений и общего количества учебных контактов (согласно учебного расписания). К примеру, если за четверть объем занятий по русскому языку в 5 классе составил 24 часа, это считалось за 24 контакта, или 100%. Процентное соотношение высчитывалось на основе соотношения количество проявлений маркера/количество учебных контактов.

В группах, которые реализовали методы снижения тревожности, наблюдается положительная динамика, а именно – снижение тревожности, обнаруживаемое по всем десяти маркерам. В результате предпринятых в экспериментальной группе мер психолого-педагогического сопровождения были получены следующие результаты: снижение маркера 1 – на 20%; 2 – на 17%; 3 – на 9%; 4 – на 14%; 5 – на 15%; 6 – на 11%; 7 – на 9%; 8 – на 19%; 9 – на 9%; 10 – на 12% (рисунок 2). Вместе с тем субъективно отмечалось снижение межличностных конфликтов, снижение неуверенности в себе, чаще стали наблюдаться проявления лидерства, повышение активности на уроках, улучшение настроения.

Рисунок 1. Совокупные данные по уровню тревожности в экспериментальных группах

В контрольной группе показатели выглядят следующим образом: МТ1 – 35/41, МТ2 – 30/26, МТ3 – 27/24, МТ4 – 40/34, МТ5 – 33/36, МТ6 – 9/12, МТ7 – 14/16, МТ8 – 24/21, МТ9 – 19/17, МТ10 – 20/25. В контрольных группах наблюдается небольшое снижение тревожности (маркеры 2, 3, 8, 9) (рисунок 2). Остальные маркеры контрольных групп имеют тенденцию к отрицательной динамике.

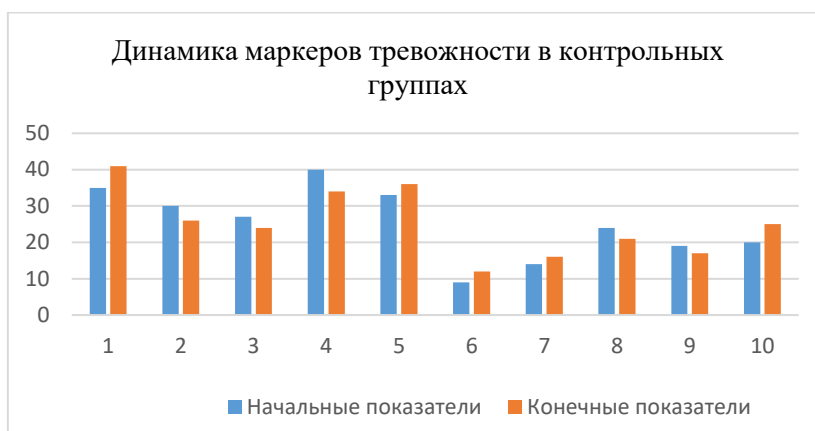

Рисунок 2. Совокупные данные по уровню тревожности в контрольных группах

Результаты и обсуждение. В результате проведенного исследования были выявлены маркеры тревожности в дистанционном обучении. Данный результат является абсолютно новым и не представлен в психологической и педагогической литературе. Факторы же тревожности целенаправленно рассматриваются у Г.А. Готовой, которая рассматривает генеральный и специфические факторы тревожности. Психометрические методы диагностики тревожности отражены у Люшера, Кеттела, Спилбергера [3] и других исследователей. Эти методы являются значимыми, поскольку могут в онлайн-формате выявить уровень тревожности и, в общем, ее наличие. Микляева, Савина, Поляшова отмечают примерно те же признаки тревожности, что и мы в своем исследовании, а именно – педантичность, практицизм, беспокойство. Kira, Nebebe & Saadé, 2018; Brewе, Traxler & Scanlin, 2021; Bolliger & Martin, 2021 отмечают, что количество творческих заданий может повлиять на снижение тревожности. Nuzulia, & Keripianto, 2020 связывает онлайн-обучение и высокую тревожность.

Для М.Л. Предигер и Е.А. Пилгоиной [10] тревожность – фактор личностной дезадаптации, у Е.Савиной [8] тревожность это неоправданное беспокойство, Audin выделяет в тревожности когнитивный, эмоциональный и операциональный компоненты.

Как видим, проблема широко освещается в мировой литературе, но в рассматриваемом нами аспекте до сих пор не освещалась. Предшествующая литература стала методологической базой для разработки психолого-педагогической системы сопровождения школьников в условиях дистанционного образования.

На основе изучения зарубежного и казахстанского опыта были выявлены особенности проявления тревожности в условиях дистанционного обучения. В ходе теоретических разработок выдвинут рабочий термин «школьная изоляционная тревожность» и определена сущность данного явления.

Разработчиками проекта были выявлены десять маркеров школьной изоляционной тревожности, определены проявления каждого из маркеров. Также разработаны оптимальные методы снижения тревожности. К ним отнесены увеличение доли творческих заданий, индивидуализация в разработке учебных заданий, уровневый подход к оценке достижений учеников, персонализация, использование возможностей цифровых образовательных платформ для активизации работы в группах.

В рамках проекта проведен педагогический эксперимент. В ходе применения методики по выявлению маркеров тревожности и использованию методов по снижению их проявлений достигнуто снижение уровня тревожности в экспериментальных группах. По каждому из маркеров снижение обнаружено в диапазоне от 9 до 20%.

Одной из задач исследовательского проекта было выявить связь между тревожностью школьников и качеством обучения. В экспериментальных группах наблюдалась корреляционная

связь между снижением тревожности и повышением успеваемости более чем на 10% в экспериментальных группах по сравнению с контрольными.

Аналитические данные исследования подтверждают эффективность разработанной методики психолого-педагогического сопровождения процесса дистанционного обучения с целью снижения тревожности и подтверждают рабочую гипотезу проекта.

Результаты исследования позволяют сделать вывод о том, что тревожность школьников в процессе дистанционного обучения напрямую связана с качеством обучения. Таким образом, вовремя диагностируемая тревожность и эффективные меры по ее снижению позволят улучшить психоэмоциональный фон в школьном обучении и повысить качество обучения. Современная личностно-ориентированная парадигма образования требует обновления подходов к организации учебного процесса, мобильности педагогических решений вне зависимости от сложившихся в образовательном пространстве условий. Полученные результаты исследования являются вкладом в мировую науку, поскольку представляют собой простой и эффективный инструментарий по определению и снижению тревожности.

Заключение. Перспективы проведенного исследования заключаются в том, что в условиях нестабильной эпидемиологической ситуации они создают методологическую базу для осуществления обучения в дистанционном формате. В то же время интенсивная цифровизация образовательного процесса также диктует необходимость теоретического обоснования обучения с использованием информационно-коммуникационных средств. Выбранный аспект изучения процесса дистанционного обучения находится на стыке психологии и педагогики и определяет проблемные области, перспективные в плане углубленного изучения. Дальнейшие разработки в этой области могут быть выполнены в направлении сопоставления уровней тревожности, проявляющейся в сугубо очном, полностью дистанционном или смешанном форматах обучения, исследования изоляционной тревожности в разных возрастных группах, на разных образовательных ступенях. Все это будет способствовать расширению методологической базы организации образования на расстоянии.

В качестве рекомендаций можно предложить обратить внимание исследователей на возможности продолжения синтетического изучения процесса образовательного дистанционирования, то есть рассмотрения их на психолого-педагогической основе, поскольку педагогический процесс представляет собой взаимодействие субъектов, обладающих определёнными психологическими характеристиками, динамически реагирующими на педагогическое воздействие. Рассмотрение проблем, возникающих в ходе реализации дистанционного обучения на стыке психологии и педагогики позволяет реализовать принцип целостного рассмотрения педагогического процесса.

Список использованной литературы:

1. Тест на определение уровня тревожности SAS (Филлипс) [Электронный ресурс] – URL: <https://psyttests.org/psystate/phillipsF1.html>
2. Прихожан А.М. Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возрастная динамика [Текст]/А.М.Прихожан. – М.: МПСИ, 2000. – 304 с.
3. Шкала оценки уровня реактивной и личностной тревожности Ч.Д. Спилберга [Электронный ресурс] – URL: <https://nekrasovspb.ru/doc/18spilberg.pdf>
4. Солнцева А.А. Снижение уровня тревожности участников образовательного процесса в условиях дистанционного обучения [Электронный ресурс] – Код доступа: <https://nsportal.ru/shkola/distantionnoe-obuchenie/library/2020/11/17/snizhenie-urovnya-trevozhnosti-uchastnikov>
5. Степанов С.С. Популярная психологическая энциклопедия [Текст]/С.С.Степанов. – М.: ЭКСМО, 2015. – 672 с.
6. Кочубей Б.И, Новикова Е.С. Эмоциональная устойчивость школьника [Электронный ресурс] – URL: https://www.studmed.ru/kochubey-b-i-novikova-e-v-emocionalnaya-ustoychivost-shkolnika_257aec72551.html.
7. К.Р.Сидоров Тревожность как психологический феномен//Вестник Удмуртского университета. 2013. – вып. 2. – С. 42-45.
8. Савина Е.Н., Поляшова Н.В. Особенности тревожности детей старшего дошкольного возраста [Электронный ресурс] – URL: https://www.sgu.ru/sites/default/files/textdocsfiles/2015/03/05/polyashova_savina.pdf

9. Хорни К. Невротическая личность нашего времени. Пер. с англ. [Текст] /К.Хорни. – М.: Айрис-пресс, 2013. – 480 с.
10. Предигер М.Л., Пилюгина Е.А. Сущность понятия «школьная тревожность» применительно к младшим подросткам [Электронный ресурс] /М.Л.Предигер, Е.А.Пилюгина. – URL: https://elf.ucoz.net/KONF/IK_mart13/piljugina_e.a-tp-501.pdf.
11. Doug Valentine . Distance Learning: Promises, Problems, and Possibilities. – [Electronic resource] – URL: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.496.2781&rep=rep1&type=pdf>
12. Huseyn Uzunboyku Nazime Tuncay Anxiety and Resistance in Distance Learning // [Electronic resource] – https://www.researchgate.net/publication/296687386_Anxiety_and_Resistance_in_Distance_Learning
13. Соколов Г.А. Особенности психоэмоциональных состояний студента при дистанционной форме обучения//Современное образование. – 2014. – №1. – С.1-13. [Электронный ресурс] – http://alatk.ru/news/issledovanie_urovnja_trevozhnosti_studentov_na_distancionnom_obuchenii/2020-04-21-1347
14. И.В.Городецкая, Н.Ю.Коневалова, В.Г.Захаревич [Электронный ресурс] <https://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-situativnoy-i-lichnostnoy-trevozhnosti-studentov/viewer>
15. Сольнин Н.А., Лебедева Е.П. Психологические причины тревожности в подростковом возрасте. [Электронный ресурс] - <https://elibrary.ru/item.asp?id=27632214>
16. McGinnis, R. S., McGinnis, E. W., Hruschak, J., Lopez-Duran, N. L., Fitzgerald, K., Rosenblum, K. L., & Muzik, M. (2018, July) / Rapid anxiety and depression diagnosis in young children enabled by wearable sensors and machine learning. In 2018 40th Annual International Conference of the IEEE Engineering in Medicine and Biology Society (EMBC) (pp. 3983-3986). IEEE.
17. Ronald M Rapee Anxiety disorders in children and adolescent nature, development, treatment and prevention [Electronic resource] – URL: <https://iacapap.org/content/uploads/F.1-Anxiety-Disorders-2018-UPDATE.pdf>

References

1. Test na opredelenie urovnya trevozhnosti SAS (Filips) [E`lektronny`j resurs] – URL: <https://psyttests.org/psystate/phillipsF1.html>
2. Prikhozhan A.M. Trevozhnost` u detej i podrostkov: psikhologicheskaya priroda i vozrastnaya dinamika [Tekst]/A.M.Prikhozhan. – М.:МПСИ, 2000. – 304 с.
3. Shkala ocenki urovnya reaktivnoj i lichnostnoj trevozhnosti Ch.D. Spilbergera [E`lektronny`j resurs] – URL: <https://nekrasovspb.ru/doc/18spilberg.pdf>
4. Solnczeva A.A. Snizhenie urovnya trevozhnosti uchastnikov obrazovatel`nogo proczessa v usloviyakh distancionnogo obucheniya [E`lektronny`j resurs] – Kod dostupa: <https://nsportal.ru/shkola/distantsionnoe-obuchenie/library/2020/11/17/snizhenie-urovnja-trevozhnosti-uchastnikov>
5. Stepanov S.S. Populyarnaya psikhologicheskaya e`ncziklopediya [Tekst]/S.S.Stepanov. – М.: E`KSMO, 2015. – 672 с.
6. Kochubej B.I, Novikova E.S. E`mocional`naya ustojchivost` shkol`nika [E`lektronny`j resurs] – URL: https://www.studmed.ru/kochubey-b-i-novikova-e-v-emocionalnaya-ustoychivost-shkolnika_257aec72551.html.
7. K.R.Sidorov Trevozhnost` kak psikhologicheskij fenomen//Vestnik Udmurtskogo universiteta. 2013. – vy`p. 2. – S. 42-45.
8. Savina E.N., Polyashova N.V. Osobennosti trevozhnosti detej starshego doshkol`nogo vozrasta [E`lektronny`j resurs] – URL: https://www.sgu.ru/sites/default/files/textdocsfiles/2015/03/05/polyashova_savina.pdf
9. Khorni K. Nevroticheskaya lichnost` nashego vremeni. Per. s angl. [Tekst] /K.Khorni. – М.: Ajris-press, 2013. – 480 с.
10. Prediger M.L., Pilyugina E.A. Sushhnost` ponyatiya «shkol`naya trevozhnost`» primenitel`no k mladshim podrostkam [E`lektronny`j resurs] /M.L.Prediger, E.A.Pilyugina. – URL: https://elf.ucoz.net/KONF/IK_mart13/piljugina_e.a-tp-501.pdf.
11. Doug Valentine . Distance Learning: Promises, Problems, and Possibilities. – [Electronic resource] – URL: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.496.2781&rep=rep1&type=pdf>

12. Huseyn Uzunboyku Nazime Tuncay *Anxiety and Resistance in Distance Learning* // [Electronic resource]

https://www.researchgate.net/publication/296687386_Anxiety_and_Resistance_in_Distance_Learning

13. Sokolov G.A. *Osobennosti psikhoe`mocional`ny`kh sostoyanij studenta pri distancionnoj forme obucheniya* // *Sovremennoe obrazovanie*. – 2014. – #1. – S.1-13. [E`lektronny`j resurs] – http://alattk.ru/news/issledovanie_urovnja_trevozhnosti_studentov_na_distancionnom_obuchenii/2020-04-21-1347

14. I.V.Gorodeczkaya, N.Yu.Konevalova, V.G.Zakharevich [E`lektronny`j resurs] <https://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-situativnoy-i-lichnostnoy-trevozhnosti-studentov/viewer>

15. Soly`nin N.A., Lebedeva E.P. *Psikhologicheskie prichiny` trevozhnosti v podrostkovom vozraste*. [E`lektronny`j resurs] - <https://elibrary.ru/item.asp?id=27632214>

16. McGinnis, R. S., McGinnis, E. W., Hruschak, J., Lopez-Duran, N. L., Fitzgerald, K., Rosenblum, K. L., & Muzik, M. (2018, July) / *Rapid anxiety and depression diagnosis in young children enabled by wearable sensors and machine learning*. In *2018 40th Annual International Conference of the IEEE Engineering in Medicine and Biology Society (EMBC)* (pp. 3983-3986). IEEE.

17. Ronald M Rapee *Anxiety disorders in children and adolescent nature, development, treatment and prevention* [Electronic resource] – URL: <https://iacapap.org/content/uploads/F.1-Anxiety-Disorders-2018-UPDATE.pdf>

УДК 371.1

МРНТИ 14. 05. 25

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.21>

Книсарина М.М. ^{1*}, Сыздыкбаева А.Д. ², Жумалиева Г.С. ¹

¹Западно-Казахстанский медицинский университет имени Марата Оспанова
г. Актобе, Казахстан

²Казахский национальный педагогический университет имени Абая²
г. Алматы, Казахстан

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ СНИЖЕНИЯ УРОВНЯ ТРЕВОЖНОСТИ У СТАРШЕКЛАСНИКОВ В ПАНДЕМИЮ COVID-19

Аннотация

В данной статье представлены психолого-педагогические условия по снижению уровня тревожности старшеклассников общеобразовательных школ в условиях пандемии Covid-19. Анализ научно-теоретической литературы показал степень изученности проблем психологических нарушений детей, подростков и молодежи в целом в связи с психологическими переживаниями, связанных с ограничительными мерами карантина, изоляции, профилактических и защитных мер общественного здравоохранения.

Основной идеей научного проекта является определение психолого-педагогических условий по снижению уровня тревожности у старшеклассников, практическое следование которым позволит не только снизить их тревожность в связи с пандемией Covid-19, но и избежать других психологических нарушений и расстройств.

По результатам мета-анализа научной литературы в информационных базах Scopus, Google Scholar, PubMed было определено, что научный мир своевременно и результативно среагировал на появившиеся проблемы, связанные с адекватной реакцией людей на пандемию Covid-19, т.е. различные физиологические, психологические и поведенческие проявления тревожного состояния личности. Все научные доводы и практические рекомендации научных достижений ученых мира легли в основу психолого-педагогических условий по снижению уровня тревожного состояния у старшеклассников во время пандемии Covid-19.

Ключевые слова: частная тревожность, ситуативная тревожность, реактивная тревожность, пандемия Covid-19, карантин, изоляция, профилактические меры, психолого-педагогические условия, уровень тревожности старшеклассников.

М.М. Книсарина^{1*}, А.Д. Сыздықбаева², Г.С. Жұмалиева¹

¹Марат Оспанов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік медицина университеті КЕАҚ,
Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ.

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Қазақстан Республикасы, Алматы

COVID-19 ПАНДЕМИЯСЫНДАҒЫ ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МАЗАСЫЗДЫҒЫН ТӨМЕНДЕТУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада Covid-19 пандемиясы жағдайында жалпы білім беретін мектептердің жоғары сынып оқушыларының мазасыздық деңгейін төмендету бойынша психологиялық-педагогикалық шарттар ұсынылған. Ғылыми-теориялық әдебиеттерді талдау барысында, оқшаулау жағдайындағы карантин жариялау, қоғамдық денсаулық сақтаудың алдын-алу және қорғау шараларына байланысты психологиялық тәжірибелерге байланысты балалардың, жасөспірімдер мен жастардың психологиялық бұзылыстарының мәселелерін зерттеу дәрежесін көрсетті.

Зерттеудің басты идеясы - жоғары сынып оқушыларындағы мазасыздықты азайту үшін психологиялық-педагогикалық жағдайларды анықтау және практикалық қолдану олардың covid-19 пандемиясына байланысты алаңдаушылығын азайтып қана қоймай, басқа психологиялық бұзылулардың алдын алады.

Scopus, Google Scholar, PubMed ақпараттық базаларындағы ғылыми әдебиеттерді мета-талдау нәтижелері бойынша ғылым әлемі адамдардың Covid-19 пандемиясына барабар реакциясымен байланысты туындаған проблемаларға, яғни адамның мазасыздығының әртүрлі физиологиялық, психологиялық және мінез-құлық көріністеріне уақтылы және тиімді жауап бергені анықталды. Әлем ғалымдарының ғылыми жетістіктерінің барлық ғылыми дәлелдері мен практикалық ұсыныстары Covid-19 пандемиясы кезінде орта мектеп оқушыларының алаңдаушылығын төмендетудің психологиялық-педагогикалық жағдайларына негіз болды.

Түйін сөздер: жеке мазасыздық, ситуациялық мазасыздық, реактивті мазасыздық, Covid-19 пандемиясы, карантин, оқшаулау, алдын-алу шаралары, психологиялық-педагогикалық жағдайлар, орта мектеп оқушыларының мазасыздық деңгейі

М.М. Knissarina^{1*}, A.D. Syzdykbayeva², G.S. Zhumaliyeva¹

¹West Kazakhstan Marat Ospanov Medical University, Republic of Kazakhstan, Aktobe

²Abai Kazakh National Pedagogical University, Republic of Kazakhstan, Almaty

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR REDUCING THE LEVEL OF ANXIETY IN HIGH SCHOOL STUDENTS IN THE COVID-19 PANDEMIC

Abstract

This article presents psychological and pedagogical conditions for reducing the level of anxiety of high school students in secondary schools in the conditions of the Covid-19 pandemic. The analysis of scientific and theoretical literature has shown the degree of study of the problems of psychological disorders of children, adolescents and youth in general in connection with psychological experiences associated with restrictive measures of quarantine, isolation, preventive and protective measures of public health.

The main idea of the study is that the definition and practical application of psychological and pedagogical conditions for reducing the level of anxiety in high school students will not only reduce their anxiety in connection with the Covid-19 pandemic, but also avoid other psychological disorders and disorders.

According to the results of a meta-analysis of scientific literature in the information databases Scopus, Google Scholar, PubMed, it was determined that the scientific world reacted in a timely and effective manner to the problems associated with an adequate response of people to the Covid-19 pandemic, i.e.

various physiological, psychological and behavioral manifestations of an anxious state of the individual. All the scientific arguments and practical recommendations of scientific achievements of scientists of the world formed the basis of psychological and pedagogical conditions for reducing the level of anxiety in high school students during the Covid-19 pandemic.

Keywords: private anxiety, situational anxiety, reactive anxiety, Covid-19 pandemic, quarantine, isolation, preventive measures, psychological and pedagogical conditions, the level of anxiety of high school students.

Введение. Общеизвестно, что все общественные изменения в любой стране подразумевают различного рода ответную психологическую реакцию людей. Так, вспышка SARS-CoV-2/ Covid-19 и беспрецедентные меры по сдерживанию эпидемии, введенные правительствами многих стран мира (карантин, изоляция, социальное дистанцирование и т.п.) оказали сильное социальное и психологическое воздействие на людей, вызывая у них конфликтные эмоциональные состояния (стресс, депрессию, аффект). Поэтому сейчас в научном пространстве большую актуальность приобретает проблема нервно-психической тревожности молодой развивающейся личности (старшеклассников).

Выделяют различного уровня проявления тревожности на: физиологическом уровне, психологическом и деятельностном. Свое развитие данный феномен берет начало с 1927 года в трудах З.Фрейда, далее изучается в трудах R.V. Cattella (1961), Н.Д. Левитова (1967), Ч.Д. Спилбергера (1983), Л.И. Божовича (1995), А.М. Прихожана (2000) и других ученых.

Интенсивное возрастание тревоги выражается в понятиях «частная тревожность», «ситуативная тревожность», «реактивная тревожность». Это своего рода негативного характера эмоциональное состояние напряжения, страха, переживаний с повышенным уровнем активности нервной системы человека.

На генетическом уровне тревожность берет свое начало от общего эмоционального напряжения личности. Так, люди нейротического типа по Х. Айзенку будут обладать повышенным уровнем тревоги на основе когнитивной оценки ситуации даже вполне безопасных условиях. Как считает Р.Лихи, «тревожное состояние запускается на базе объемного стереотипа поведения (привычки тревожиться), который состоит из нескольких типов поведения, действующих заодно» [1].

А.В. Усольцев считает, что глубоко тревожная личность обладает своими правилами поведения – «выискивать опасности и угрозы; катастрофизировать свои прогнозы будущего; контролировать ситуации и события; прятать себя от тревоги, бороться с ней» [2]. Получается, что тревожность появляется не случайно, а человек сам себе дает установку на тревожность.

Достаточно серьезные психологические трудности (эмоциональные/аффективные расстройства, нарушения поведения) присущи развивающейся личности (детей, подростков), являющиеся основой изучения механизмов и особенностей его эмоциональных процессов и личностного развития.

Поэтому изучение процесса возникновения и профилактического предупреждения тревожного состояния у старшеклассников особенно важна в настоящее время, поскольку оно сопряжено не только с пандемией Covid-19, но и изменением социального статуса молодой личности.

Развитие личности в этом возрасте происходит вполне естественно благодаря индивидуально запрограммированному маршруту и ближайшему окружению. Поэтому нормальное и тревожное поведение старшеклассника зависит от его психовозрастных изменений в организме, но и внешних социальных явлений.

Согласимся, что доподростковые 4 кризиса и сам подростковый кризис в комплексе сопровождаются уже само по себе «тревожным фоном эмоционального восприятия» окружающей среды (Эриксон Э., 2000) [3]. Поэтому очень важно на этом возрастном этапе развития юной личности изучать причины и последствия его тревожного состояния, поскольку от своевременно предпринятых психолого-педагогических, медико-коррекционных мер со стороны педагогов, родителей и других специалистов, и просто неравнодушных людей зависит здоровое, счастливое будущее молодого поколения.

Целью данного исследования является определение психологических условий по снижению уровня тревожности у старшеклассников во время пандемии Covid-19.

Объектом является тревожность старшеклассников, а предметом исследования определение психолого-педагогических условий снижения уровня тревожности у старшеклассников.

В достижении поставленной цели мы решали следующие задачи:

- 1) мета-анализ проблемы тревожности в современных психолого-педагогических исследованиях;
- 2) определение основных психолого-педагогических условий снижения уровня тревожности у старшеклассников в условиях пандемии Covid-19.

Гипотеза: мы предполагаем, что разработка и применение психолого-педагогических условий по снижению уровня тревожности у старшеклассников позволит не только снизить их тревожность в связи с пандемией Covid-19, но и избежать других психологических нарушений и расстройств.

Учитывая, что успешное сдерживание коронавируса в большей степени зависит от приверженности населения к нефармацевтическим вмешательствам - non-pharmaceutical interventions (NPIs), крайне важно разгадать психологические факторы, которые влияют на реакцию людей на эти самые вмешательства. Необходимо понимание государственными органами управления основных факторов, влияющих на приверженность населения NPIs, для проведения эффективной политики и делать более качественные прогнозы в отношении реагирования населения с течением времени. Как предлагают ученые R. West, S. Michie, G.J. Rubin, R. Amlôt «лидеры политики должны тщательно разработать способ информирования о прогрессе пандемии и необходимости NPIs с учетом различных коммуникационных потребностей и субъективных представлений» [4]. Мы же считаем, что не только политические лидеры и врачи, но и социальные работники, педагоги, и просто равнодушные граждане должны предпринимать различные меры по охране и укреплению здоровья и жизни всех людей, тем более подрастающего поколения.

Материалы и методы. В настоящем исследовании были применены методы научного поиска материалов зарубежных исследований в информационных базах Scopus, Google Scholar, PubMed. Поиск статей проводился путем комбинирования возможных вариантов ключевого слова «тревожность», т.е. «тревожность в пандемию Covid-19», «тревожность детей и подростков», «страх заболевания Covid-19», с возможными вариациями жизнедеятельности человека во время мировой пандемии Covid-19. Областями поиска были заголовок, аннотация, тема и идентификаторы. Всего было найдено и просмотрено 87 научных публикаций. Этот набор статей был сочтен достаточным для целей нашего мета-анализа, а именно для обсуждения и разработки психолого-педагогических условий по снижению уровня тревожности старшеклассников школ. Обзор нашего поиска и отбора литературы позволил не только сделать глубокий анализ по изучаемой проблематике, но и выявить рекомендации ученых по психолого-педагогическому сопровождению специализированной работы по снижению уровня тревожности у старшеклассников.

Как известно, новый коронавирус ARS-CoV-2 привел к пандемии заболевания Covid-19, и большинство стран долгое время пытались сдержать распространение с помощью нефармацевтических вмешательств (NPIs): социальное дистанцирование, закрытие школ/предприятий, карантин и изоляция. Известно, что NPIs были результативны в других подобных чрезвычайных ситуациях и есть надежда, что сейчас они помогут нам, поскольку в «нынешнюю пандемию по всему миру ввели разные NPIs с разным уровнем эффективности» [5].

По мнению зарубежных исследователей, всем известные меры самоизоляции, карантина, социального дистанцирования нелегко даются обществу. В дополнение к этим мерам были приняты меры для повышения приверженности населения к профилактическому и защитному поведению от известного вируса: салфетки и маски для лица, санитайзеры для рук, дезинфекция предметов и поверхностей, физическое дистанцирование, недопущение прикосновения к глазам, носу или рту и т.п.

Общеизвестно, что одной из центральных эмоциональных реакций во время пандемии является страх. Человек, как и другие животные, обладает комплексом оборонительных систем для борьбы с экологическими угрозами. Негативные эмоции, возникающие в результате угрозы, могут быть заразными, и страх может сделать угрозы более неизбежными.

Мета-анализ показал, что нацеливание на страхи может быть полезно в некоторых ситуациях, но не в других: обращение к страху заставляет людей менять свое поведение, если они чувствуют себя способными справиться с угрозой, но приводит к защитным реакциям, когда они чувствуют себя беспомощными, чтобы действовать. Результаты показывают, что сильные призывы к страху

приводят к наибольшему изменению поведения только тогда, когда люди чувствуют эффективность, тогда как сильные призывы страха с сообщениями о низкой эффективности производят наибольшие уровни защитных реакций.

Анализ зарубежных источников (University of Sheffield, Yao H., Chen J.-H., Xu Y.-F., Qiu J, Shen B, Zhao M. et al.) показал повышение уровня тревоги и стресса у населения в связи с распространением Covid-19. Исследования следующих ученых Commodari E., La Rosa V.L., Sibley C.G., Greaves L.M., Satherley N., Dryhurst S., Schneider C.R., Kerr J. et al доказали прямую взаимосвязь тревожного состояния обучающейся молодежи от карантинных условий жизнедеятельности почти всех стран мира, обусловленных пандемией Covid-19 начиная с 2020 года.

Другие ученые Paz C., Mascialino G., Adana-Díaz L., Mazza M.G., Lorenzo R.D., Conte C. et al по результатам социологического опроса определили, что у пациентов с Covid-19 есть симптомы тревоги, включая посттравматическое стрессовое расстройство, депрессия, и бессонница.

Изучению различного рода стрессу детей, подростков, и их родителей, связанных с повышением их тревожного состояния, нарушением психологического здоровья, посвящено достаточно исследований (Patra S., Patro B.K., Demaria F., Vicari S., Kim S.J., Lee S., Han H., Cusinato M., Iannatone S., Spoto A., Romero E., López-Romero L., Marchetti D., Fontanesi L., Mazza C. et al).

Высокий уровень тревоги может также привести к негативным последствиям, таким как полная изоляция, навязчивое участие в защитном поведении и проблемы с психическим здоровьем. Как предлагают R. West, S. Michie, G.J. Rubin, R. Amlôt, политики, средства массовой информации и власти должны тщательно разработать способ передачи прогресса пандемии, научных данных и необходимости NPIs с учетом наших индивидуальных различий. Например, оптимистично настроенным людям необходимы более убедительные и обоснованные аргументы о существующей угрозе вируса Covid-19.

Лица с высокой предвзятостью к оптимизму меньше участвовали в поведенческих изменениях, тогда как люди с высоким уровнем тревожности и высокой воспринимаемой серьезностью больше участвовали в поведенческих изменениях. Получается, что лица с высокой предвзятостью к оптимизму и высоким уровнем тревожности были менее удовлетворены ответом их правительства. Так, «лица с низкой воспринимаемой серьезности и удовлетворенности правительством меньше всего участвовали в поведенческих изменениях, тогда как участники с высокой воспринимаемой серьезности и низким удовлетворении правительством участвовали больше всего в поведенческих изменениях» [6].

Тревожное состояние усугубляет также и периодически появляющиеся неуверенность и сомнения в своевременном полноценном и качественном медицинском обслуживании. Учеными Li W., Yang Y., Liu Z.H., Mamun M.A., Griffiths M.D., Montemurro N., Mo Y., Deng L., Zhang L., Lang Q. et al называются следующие основные факторы, способствующие развитию негативных эмоциональных состояний у населения: недостаток защитных средств; проблемы с адекватным лечением; отсутствие необходимых лекарственных препаратов в аптеках; профессиональное выгорание медицинского персонала в связи с жесткими условиями работы во время пандемии и т.п.

Поэтому, как показывают последние научные исследования ряда ученых S.Singh, D.Roy, K.Sinha, S.Parveen, G.Sharma, G.Joshi, A.Sharma, T.Sasser, E.Schoenfelder Gonzalez, A.V. Stoep, J.Okuyama, S.Seto, Y.Fukuda, S.Funakoshi, S.Amae, B.Bogin, C.Varea сейчас существует необходимость улучшения доступа детей и подростков к службам поддержки психического здоровья, направленным на обеспечение мер по развитию здоровых механизмов выживания во время текущего кризиса.

Результаты и обсуждения. Поскольку поведенческие науки стремятся понять психологические, биологические, социальные и экологические факторы, влияющие на поведение человека в этих чрезвычайных условиях, то и государственный сектор должен заниматься разработкой ряда вмешательств, помогающих достичь поставленных социальных, организационных или личных целей в борьбе с вирусом.

По заключению ученых, «меры изоляции и социального дистанцирования эффективны в борьбе с пандемией» [7], но, к сожалению, «они дорого обходятся людям в средствах к существованию, образованию и психическому здоровью, а также для мировой экономики» [8].

Интересным является тот факт, что «лица с высоким уровнем тревоги и те, кто считает ситуацию серьезной, больше занимаются защитными поведенческими изменениями», что доказывается недавним исследованием [9] и исследованиями предыдущих пандемий [10].

По мнению Brooks S.K., «приверженность изоляции и социальному дистанцированию сталкивается с серьезными практическими, мотивационными и социальными барьерами, а также ложится значительными издержками для людей и общества» [11].

Безусловно, требуется широкое и строгое соблюдение «индивидуального защитного поведения» (индивидуального поведения, направленного на защиту себя и других). Такое поведение также необходимо для защиты людей, которые должны подвергать себя риску заражения болезнью в ходе выполнения жизненно важных функций, которые они выполняют в обществе.

В числе общеизвестных рекомендаций физическое дистанцирование направлено на минимизацию риска прямой передачи вируса через вдыхаемые капли. Так вот расстояние, на котором, как считается, «люди подвергаются риску прямого вдыхания загрязненных капель в нормальных условиях» [12] равняется 2 метрам. Касательно защитных масок и респираторов, они могут выступать в качестве физического барьера для распространения капель, но их эффективность в снижении передачи вируса может быть компенсирована тем, что люди не используют их надлежащим образом (маски приспущены или же висят на ухе, на руках и т.п.) и определено, что данные «ограниченные доказательства, имеющиеся по состоянию на конец апреля 2020 года, не показали четкой пользы в общественных условиях» [13].

Ученые делают вывод, что «четкое информирование о риске может помочь в формировании точного восприятия риска, что, в свою очередь, будет способствовать выработке защитного поведения» [14]. Поэтому просвещение о благотворном влиянии такого поведения на других может улучшить взаимодействие, особенно тех, кто подвергается низкому предполагаемому личному риску. Возможно связь между защитным поведением и предполагаемой минимизацией личного риска более очевидна, чем связь со здоровьем других.

«Склонность к оптимизму», т.е. вера в то, что плохие вещи с меньшей вероятностью постигнут их, чем других, приводит к тому, что люди недооценивают свою вероятность заражения болезнью и, следовательно, игнорируют предупреждения общественного здравоохранения. Поэтому «коммуникационные стратегии должны находить баланс между преодолением предвзятости оптимизма, не вызывая чрезмерных чувств тревоги и страха» [15].

Также ряд исследований показал, что «стимулирование более адаптивного сознания о стрессе может увеличить положительные эмоции, уменьшить негативные симптомы здоровья и повысить физиологическое функционирование при остром стрессе» [16, 17]. Поэтому необходимы исследования для научного обоснования и экспериментального доказательства об эффективности принятия вышеупомянутых установок в помощи некоторым людям использовать стресс во время пандемии для их положительного роста.

Безусловно, необходимы срочные действия для смягчения потенциально разрушительных последствий Covid-19, действия, которые могут быть поддержаны поведенческими и социальными науками. В недавнем отчете Всемирная организация здравоохранения заявила, что «коммуникация в области здравоохранения имеет отношение практически ко всем аспектам здоровья и благополучия, включая профилактику заболеваний, укрепление здоровья и качество жизни» [18]. Следовательно, информационная среда вокруг пандемии подчеркивает важность эффективной научной коммуникации именно сейчас, поскольку «пандемия Covid-19 уже привела к росту теорий заговора, фейковых новостей и дезинформации» [19].

Обществу, тем более подрастающему молодому поколению очень трудно отличить научные доказательства и факты от менее надежных источников информации. Чтобы эффективно противостоять фейковым новостям о Covid-19 во всем мире, правительства и компании социальных сетей должны тщательно разрабатывать и тестировать вмешательства, что «включает в себя выявление методов лечения, которые эффективно уменьшают веру в дезинформацию, не подрывая при этом веру в точную информацию» [20].

Р.Лихи в своей книге в отдельном приложении «Диета и физические нагрузки» рассматривает диету, как основу здорового питания, и физические упражнения в качестве инструментов по преодолению

нию тревожного состояния. Даются следующие рекомендации в борьбе по снижению тревожности: «Любой дисбаланс в еде может привести к сбою системы, способствуя росту тревоги» [1, 327].

Преодоление тревожности с помощью физических упражнений нашло научно-практическое подтверждение, поскольку регулярность их выполнения улучшает динамику снижения тревожности. Как известно, спортивные тренировки сохраняют физическую форму личности, формируют стойкость характера, силу воли, повышают уверенность и решительность, и помогают избавиться от отрицательной энергии, обусловленной тревогой.

Заключение. Пандемия Covid-19 представляет собой масштабный глобальный кризис в области здравоохранения. Поскольку кризис требует крупномасштабных изменений в поведении и налагает значительное психологическое бремя на людей, идеи социальных и поведенческих наук могут быть использованы для того, чтобы помочь привести поведение человека в соответствие с рекомендациями эпидемиологов и экспертов в области общественного здравоохранения.

В то время как усилия по разработке фармацевтических вмешательств для лечения Covid-19 продолжаются, социальные и поведенческие науки могут предоставить ценную информацию для управления пандемией и ее последствиями. Актуальным является своевременно проводить научные исследования на различные темы, связанные с нынешней пандемией, чтобы помочь управленцам и общественности в управлении рисками и угрозами, в улучшении в научном плане межличностной коммуникации в оказании социальной и эмоциональной поддержки всем нуждающимся.

Так, например, ученые R.West, S.Michie, L.Atkins, P.Chadwick, F. Lorencatto определяют девять широких категорий вмешательств, которые могут быть включены в любую стратегию изменения поведения: «обучение, убеждение, стимулирование, принуждение, включение, развитие, ограничение, реструктуризация окружающей среды и моделирование» [21]. Поэтому и мы предлагаем использовать эти побуждающие вмешательства в качестве ведущей деятельности старшеклассников в целенаправленной работе по снижению уровня тревожности в связи с пандемией Covid-19.

Таким образом, психолого-педагогические условия по снижению уровня тревожности у старшеклассников заключаются в следующем:

1. Включать в повседневный образ жизнедеятельности старшеклассников соблюдение физического дистанцирования, как одно из важных средств минимизации риска прямой передачи вируса воздушно-капельным путем.

2. Убеждать старшеклассников соблюдать все меры защиты и профилактики по отношению к фомитовым путям передачи вируса.

3. Стимулировать у старшеклассников адаптивное сознание о стрессе с целью увеличения положительных эмоций, уменьшения негативных симптомов по их здоровью.

4. Развивать у старшеклассников здоровые пищевые привычки, как базовую основу здорового образа жизни.

5. Применять коммуникационные стратегии по преодолению предвзятости оптимизма, не вызывая чрезмерных чувств тревоги и страха; и повысить физиологическое функционирование при остром стрессе.

6. Обучать посредством правильного информирования о существующих всех рисках с целью выработки защитного поведения.

7. Моделировать у старшеклассников индивидуальный личностный план/программу регулярных физических тренировок с целью преодоления собственного тревожного состояния – встроить их в свою ежедневную рутину или же разработать специальную программу упражнений.

Ученые делают вывод, что своевременное правильное информирование граждан о всех рисках заражения вирусом Covid-19 сформирует у них адекватное восприятие риска и защитное поведение. Поэтому просвещение о благотворном влиянии такого поведения на других может улучшить взаимодействие, особенно тех, кто подвергается низкому предполагаемому личному риску. Возможно, связь между защитным поведением и предполагаемой минимизацией личного риска более очевидна, чем связь со здоровьем других. «индивидуального защитного поведения».

Данные перечень психолого-педагогический условий снижения уровня тревожного состояния у старшеклассников может быть продолжен, поскольку научные исследования интенсивно проводятся, появляются другие научные результаты, также в практическом и общественном

здравоохранении разрабатываются иные меры профилактики и борьбы с вирусом. Мы надеемся, что наше научно-практические выводы в виде мета-анализа и психолого-педагогических рекомендаций будут полезны и актуальны не только для нынешней ситуации, но и для будущих пандемий и кризисов в области общественного здравоохранения.

Информация о финансировании. Данное исследование выполнено по проекту на тему «Оценка уровня тревожности у старшеклассников общеобразовательных школ в условиях пандемии Covid-19» (№ ИРН АР09562200), финансируемого грантом Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан.

Список использованных источников

1. Лихи, Р. (2018). *Свобода от тревоги. Справься с тревогой, пока она не расправилась с тобой.* – СПб.: Пулпер. – 368 с.: ил. – (Серия «Сам себе психолог»).
2. Усольцев, А.В. (2019). *Самопомощь при панических атаках.* – Ростов-на-Дону. – Издание версии 1.3. <https://disk.yandex.kz/i/d92iSw7as1fLBA>
3. Эриксон, Э. (2000). *Детство и общество.* СПб.: ИТД «Летний сад». – 416 с. <https://booksee.org/book/627918>.
4. West, R., Michie, S., Rubin, G.J., Amlôt, R. (2020). *Applying principles of behaviour change to reduce SARS-CoV-2 transmission // Nature Human Behaviour.* – Volume 4. – Issue 5. – P 451-459. <https://doi.org/10.1038/s41562-020-0887-9>.
5. Hale, T., Webster, S., Petherick A., Phillips, T., Kira, K. Oxford (2020). *COVID-19 government response tracker. Blavatnik school of government. Data use policy: Creative commons attribution// CC BY standard.* <https://covidtracker.bsg.ox.ac.uk/>.
6. Fragkaki, I., Maciejewski, D.F., Weijman, E.L., Feltes, J., Cima, M. (2021). *Human responses to Covid-19: The role of optimism bias, perceived severity, and anxiety// Personality and Individual Differences.* – Volume 176. – Issue 5. – P. 110781. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.110781>.
7. Cowling, B.J., Ali, S.T., Tsang, T.K., Li, J.C.M., Fong, M.W. et al. (2020). *Impact assessment of non-pharmaceutical interventions against COVID-19 and influenza in Hong Kong: an observational study// Lancet Public Health.* Volume 5. – Issue 5. – P. e279-e288. [https://doi.org/10.1016/s2468-2667\(20\)30090-6](https://doi.org/10.1016/s2468-2667(20)30090-6).
8. Alegado, S. (2020). *Global Cost of Coronavirus May Reach \$4.1 Trillion, ADB Says // Bloomberg.* <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-04-03/global-cost-of-coronavirus-could-reach-4-1-trillion-adb-says>.
9. Dryhurst, S., Schneider, C.R., Kerr, J., Freeman, A.L.J., Recchia, G., van der Bles, A.M., Spiegelhalter, D., van der Linden, S. (2020). *Risk perceptions of COVID-19 around the world// Journal of Risk Research,* Volume 23. – Issue 7-8. – P. 994-1006. <https://doi.org/10.1080/13669877.2020.1758193>.
10. Bish, A., Michie, S. (2010). *Demographic and attitudinal determinants of protective behaviours during a pandemic: A review // British Journal of Health Psychology.* – Volume 15. – P. 797-824. <https://doi.org/10.1348/135910710X485826>.
11. Brooks, S.K., Webster, R.K., Smith, L.E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., Rubin, G.J. (2020). *The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence// Lancet.* – Volume 395. – P. 912–920. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(20\)30460-8](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(20)30460-8).
12. Service, R. (2020). *You may be able to spread coronavirus just by breathing, new report finds// Science.* – <https://www.sciencemag.org/news/2020/04/you-may-be-able-to-spread-coronavirus-just-breathing-new-report-finds#>.
13. Feng, S., Shen, C., Xia, N., Song, W., Fan, M., Cowling B.J. *Rational use of face masks in the COVID-19 pandemic// Lancet Respir. Med* – Volume 8. – Issue 5. – 2020. – P. 434-436. [https://doi.org/10.1016/s2213-2600\(20\)30134-x](https://doi.org/10.1016/s2213-2600(20)30134-x).
14. Wise, T., Zbozinek, T.D., Michelini, G., Hagan, C.C., Mobbs, D. (2020). *Changes in risk perception and self-reported protective behaviour during the first week of the COVID-19 pandemic in the United States// R. Soc. open sci.* – Volume 7. – Issue 9. – P. 200-742. <http://doi.org/10.1098/rsos.200742>.
15. Bavel, J.J.V., Baicker, K., Boggio, P.S. et al. (2020). *Using social and behavioural science to support COVID-19 pandemic response // Nat Hum Behav.* – Volume 4. – 2020. – P. 460–471. <https://doi.org/10.1038/s41562-020-0884-z>.

16. Crum, A.J., Akinola, M., Martin, Fath, S. (2017). *The role of stress mindset in shaping cognitive, emotional, and physiological responses to challenging and threatening stress* // *Anxiety Stress Coping*. Volume 30.– P. 379–395. <https://doi.org/10.1080/10615806.2016.1275585>.
17. Crum, A.J., Salovey, P., Achor, S. (2013). *Rethinking stress: the role of mindsets in determining the stress response* // *J. Pers. Soc. Psychol.*– Volume 104.– P. 716–733. <https://doi.org/10.1037/a0031201>.
18. Rimal, R.N., Lapinski, M.K. (2009). *Why health communication is important in public health*// *Bull. World Health Organ.*– Volume 87.– P. 247–247. <https://doi.org/10.2471/blt.08.056713>.
19. Ellis, E.G. (2020). *The coronavirus outbreak is a petri dish for conspiracy theories* // *Wired.*– <https://www.wired.com/story/coronavirus-conspiracy-theories/>.
20. Clayton, K. et al. (2019). *Real solutions for fake news? Measuring the effectiveness of general warnings and fact-check tags in reducing belief in false stories on social media*// *Polit. Behav.*– <https://doi.org/10.1007/s11109-019-09533-0>.
21. West, R., Michie, S., Atkins, L., Chadwick, P., Lorencatto, F. (2020). *Achieving Behaviour Change: A Guide for Local Government and Partners*// *Public Health England*. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/933328/UG_National_Guide_v04.00_1_1.pdf.

References:

1. Lihi, R. (2018). *Svoboda ot trevogi. Spravsya s trevogoi, poka ona ne raspravilas s toboi.* – SPb.: Piter. –368 s.: il. – (Seriya «Sam sebe psiholog»).
2. Usolsev, A.V. (2019). *Samopomo pri panicheskikh atakah.* – Rostov-na-Donu. – Izdanie versii 1.3. <https://disk.yandex.kz/i/d92tSw7as1fLBA>
3. Erikson, E. (2000). *Detstvo i obestvo.* SPb.: ITD «Letnii sad». – 416s. <https://booksee.org/book/627918>.
4. West, R., Michie, S., Rubin, G.J., Amlôt, R. (2020). *Applying principles of behaviour change to reduce SARS-CoV-2 transmission* // *Nature Human Behaviour.* – Volume 4. – Issue 5. – P 451-459. <https://doi.org/10.1038/s41562-020-0887-9>.
5. Hale, T., Webster, S., Petherick A., Phillips, T., Kira, K. Oxford (2020). *COVID-19 government response tracker. Blavatnik school of government. Data use policy: Creative commons attribution*// CC BY standard. <https://covidtracker.bsg.ox.ac.uk/>.
6. Fragkaki, I., Maciejewski, D.F., Weijman, E.L., Feltes, J., Cima, M. (2021). *Human responses to Covid-19: The role of optimism bias, perceived severity, and anxiety*// *Personality and Individual Differences.*– Volume 176. – Issue 5. – P. 110781. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.110781>.
7. Cowling, B.J., Ali, S.T., Tsang, T.K., Li, J.C.M., Fong, M.W. et al. (2020). *Impact assessment of non-pharmaceutical interventions against COVID-19 and influenza in Hong Kong: an observational study*// *Lancet Public Health.* Volume 5. – Issue 5.– P. e279-e288. [https://doi.org/10.1016/s2468-2667\(20\)30090-6](https://doi.org/10.1016/s2468-2667(20)30090-6).
8. Alegado, S. (2020). *Global Cost of Coronavirus May Reach \$4.1 Trillion, ADB Says* // *Bloomberg.* <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-04-03/global-cost-of-coronavirus-could-reach-4-1-trillion-adb-says>.
9. Dryhurst, S., Schneider, C.R., Kerr, J., Freeman, A.L.J., Recchia, G., van der Bles, A.M., Spiegelhalter, D., van der Linden, S. (2020). *Risk perceptions of COVID-19 around the world*// *Journal of Risk Research,* Volume 23. – Issue 7-8.– P. 994-1006. <https://doi.org/10.1080/13669877.2020.1758193>.
10. Bish, A., Michie, S. (2010). *Demographic and attitudinal determinants of protective behaviours during a pandemic: A review* // *British Journal of Health Psychology.*– Volume 15.– P. 797-824. <https://doi.org/10.1348/135910710X485826>.
11. Brooks, S.K., Webster, R.K., Smith, L.E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., Rubin, G.J. (2020). *The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence*// *Lancet.*– Volume 395.– P. 912–920. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(20\)30460-8](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(20)30460-8).
12. Service, R. (2020). *You may be able to spread coronavirus just by breathing, new report finds*// *Science.*– <https://www.sciencemag.org/news/2020/04/you-may-be-able-to-spread-coronavirus-just-breathing-new-report-finds#>.
13. Feng, S., Shen, C., Xia, N., Song, W., Fan, M., Cowling B.J. *Rational use of face masks in the COVID-19 pandemic*// *Lancet Respir. Med* – Volume 8. – Issue 5. –2020. – P. 434-436. [https://doi.org/10.1016/s2213-2600\(20\)30134-x](https://doi.org/10.1016/s2213-2600(20)30134-x).

14. Wise, T., Zbozinek, T.D., Michelini, G., Hagan, C.C., Mobbs, D. (2020). Changes in risk perception and self-reported protective behaviour during the first week of the COVID-19 pandemic in the United States // *R. Soc. open sci.* – Volume 7. – Issue 9. – P. 200-742. <http://doi.org/10.1098/rsos.200742>.
15. Bavel, J.J.V., Baicker, K., Boggio, P.S. et al. (2020). Using social and behavioural science to support COVID-19 pandemic response // *Nat Hum Behav.* – Volume 4. – 2020. – P. 460–471. <https://doi.org/10.1038/s41562-020-0884-z>.
16. Crum, A.J., Akinola, M., Martin, Fath, S. (2017). The role of stress mindset in shaping cognitive, emotional, and physiological responses to challenging and threatening stress // *Anxiety Stress Coping.* Volume 30. – P. 379–395. <https://doi.org/10.1080/10615806.2016.1275585>.
17. Crum, A.J., Salovey, P., Achor, S. (2013). Rethinking stress: the role of mindsets in determining the stress response // *J. Pers. Soc. Psychol.* – Volume 104. – P. 716–733. <https://doi.org/10.1037/a0031201>.
18. Rimal, R.N., Lapinski, M.K. (2009). Why health communication is important in public health // *Bull. World Health Organ.* – Volume 87. – P. 247–247. <https://doi.org/10.2471/blt.08.056713>.
19. Ellis, E.G. (2020). The coronavirus outbreak is a petri dish for conspiracy theories // *Wired.* <https://www.wired.com/story/coronavirus-conspiracy-theories/>.
20. Clayton, K. et al. (2019). Real solutions for fake news? Measuring the effectiveness of general warnings and fact-check tags in reducing belief in false stories on social media // *Polit. Behav.* – <https://doi.org/10.1007/s11109-019-09533-0>.
21. West, R., Michie, S., Atkins, L., Chadwick, P., Lorencatto, F. (2020). Achieving Behaviour Change: A Guide for Local Government and Partners // *Public Health England.* https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/933328/UF_National_Guide_v04.00_1_1.pdf.

УДК 373.1

МРНТИ 14.35.01

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.22>

Рыбальченко А.С.^{1*}, Абильдинова Г.М.¹

¹Евразийский Национальный университет имени Л.Н. Гумилева,
г. Нур-Султан, Казахстан

СОЗДАНИЕ ПРОГРАММНОЙ РАЗРАБОТКИ ДЛЯ РЕАЛИЗАЦИИ КОНТРОЛЯ ЗА УСПЕВАЕМОСТЬЮ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация

Освещено, что успеваемость школьников является сложным процессом, который происходит в рамках выполнения многих пунктов, рассмотренных в статье. Также, неуспеваемость учащихся может происходить не только из-за низкого интеллектуального развития школьников, но и по ряду других причин. В статье упоминается о наличии неуспеваемости учащихся из-за неправильного педагогического подхода, применения устаревших методов, низкого уровня взаимодействия с учениками самого педагога, неадекватного поведения. Определено, что современным школам не хватает разработанных программ, которые бы выявляли среднюю успеваемость учащихся, позволяли бы контролировать учебный процесс педагогам быстрее и продуктивнее. Разработана программа по определению среднего балла учащихся старшей школы, в ходе эксперимента она зарекомендовала себя, как актуальная и необходимая в учебном процессе. Определено, что данная программа поможет учителям перейти на электронный формат ведения отчётности, разгрузить рабочее время в пользу продуктивного обучения, нежели составления написанного отчёта от руки.

Ключевые слова: техническое оснащение; школа; программа; успеваемость; учащиеся; педагога; мониторинг; знания; оценки; учёт; отчётность.

А.С. Рыбальченко¹, Г.М. Абыльдинова¹

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҮЛГЕРІМІН БАҚЫЛАУДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ҮШІН БАҒДАРЛАМАЛЫҚ ӘЗІРЛЕМЕ ҚҰРУ

Аңдатпа

Мектеп оқушыларының іс-әрекеті мақалада талқыланған көптеген тармақтарды іске асыру шеңберінде пайда болатын күрделі процесс екендігі атап көрсетілген. Сондай-ақ, студенттердің үлгермеуі мектеп оқушыларының интеллектуалды дамуының төмендігінен ғана емес, сонымен қатар басқа да бірқатар себептерден туындауы мүмкін. Мақалада дұрыс емес педагогикалық тәсіл, ескірген әдістерді қолдану, мұғалімнің өзінің оқушыларымен өзара әрекеттесу деңгейінің төмендігі және орынсыз мінез-құлық салдарынан оқушылардың үлгермеушілігі туралы айтылады. Қазіргі мектептерде оқушылардың орташа үлгерімін ашатын, мұғалімдерге оқу үдерісін тезірек және өнімді басқаруға мүмкіндік беретін әзірленген бағдарламалар жеткіліксіз екендігі анықталды. Орта мектеп оқушыларының орташа балын анықтайтын бағдарлама жасалды, эксперимент барысында ол өзін оқу үдерісінде маңызды және қажет деп тапты. Бұл бағдарлама мұғалімдерге жазбаша есеп шығаруды емес, нәтижелі оқытудың пайдасына электронды есеп беру форматына ауысуға, жұмыс уақытын босатуға көмектесетіні анықталды.

Түйін сөздер: техникалық жабдықтар; мектеп; бағдарлама; оқу үлгерімі; студенттер; оқытушы; бақылау; білім; бағалау; есеп; есеп беру.

A.S. Rybalchenko¹, G.M. Abildinova¹

¹L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

CREATION OF A SOFTWARE DEVELOPMENT FOR THE IMPLEMENTATION OF MONITORING THE PROGRESS OF SCHOOLCHILDREN

Abstract

It is highlighted that the performance of schoolchildren is a complex process that occurs within the framework of the implementation of many of the points discussed in the article. Also, student failure can occur not only due to the low intellectual development of schoolchildren, but also for a number of other reasons. The article mentions the presence of student failure due to an incorrect pedagogical approach, the use of outdated methods, a low level of interaction with students of the teacher himself, and inappropriate behavior. It was determined that modern schools do not have enough developed programs that would reveal the average performance of students, would allow teachers to control the educational process faster and more productively. A program has been developed to determine the average score of high school students; during the experiment, it has established itself as relevant and necessary in the educational process. It was determined that this program will help teachers switch to an electronic reporting format, unload work time in favor of productive learning, rather than drawing up a written report by hand.

Keywords: technical equipment; school; program; academic performance; students; teacher; monitoring; knowledge; assessments; accounting; reporting.

Введение. В последнее время всё чаще возникают трудности в учебной деятельности у школьников. Обозначенным обусловлена необходимость повышения качества школьного образования, применения инновационных средств и методов обучения, переквалификации и обучения педагогов. Для осуществления последнего необходимо выявить сильные и слабые стороны каждого отдельного ученика, наглядно определить его успеваемость. Подобное можно сделать, отталкиваясь от выставленных ему оценок, рассматриваемых в зависимости от различных критериев: предмет, по которому была выставлена оценка, вид работы, форма сдачи, направление предмета и прочее.

Анализ должен происходить не только к концу отчётного периода, но так же в течение всего процесса обучения и в любой момент времени. Данная работа является кропотливой и трудоёмкой, учитывая количество учеников в школах на одного педагога. Стоит отметить, что не каждый педагог может провести такой анализ самостоятельно, не применяя современные технические программы. Однако не все школы оснащены такими разработками. Кроме этого, ими используется устаревшее оборудование, на котором невозможно установить современные аналитические программы.

Помимо вышеобозначенного автоматизированная школа не в полную силу использует все технические средства по поиску информации, контролю успеваемости школьников, создания комфортных условий работы педагогам. Базы данных, которые установлены на современных компьютерах, позволяют хранить, структурировать информацию и извлекать оптимальным для пользователя образом, позволяют сберечь значительные средства, а главное и время для получения необходимого материала, а также упрощают доступ и ведение, поскольку они основываются на комплексной обработке данных и централизации их хранения [1].

Цель исследования: создать программную разработку для помощи педагогам в контроле знаний учащихся и их успеваемости с целью дальнейшей визуализации и удобства анализа.

Задачи исследования: проанализировать показатели успеваемости современных школьников; определить аспекты поведения обучающегося, имеющего высокую успеваемость; выявить факторы, затрудняющие успеваемость школьников; разработать программный проект для мониторинга успеваемости обучающихся школ; определить преимущества инновационных технологий в обучении школьников; перечислить преимущества предлагаемого программного продукта; внедрить предлагаемую программу в процесс обучения.

Материал и методы исследования. В настоящем исследовании использовались следующие методы: изучение научной литературы по теме статьи, обобщение информации, анализ, разработка программного обеспечения, проведения экспериментального внедрения в систему обучения разработанной программы.

В современном учебном пространстве успеваемость понимается в качестве успешного освоения учебной программы, достижений в различных областях знаний, получения положительных оценок, осознанности полученной информации, применении на практике умений и полученных данных [2].

При проведении подсчётов оценок по каждому предмету успеваемость выражается в различных знаниях и областях, умении взаимодействовать с педагогами и сверстниками, применении собственного воображения, способностях учащихся, навыках коммуникации, знании правил поведения и культурных норм.

Успеваемость учащихся в школе возможно определить по следующим показателям:

- активность на уроках, заинтересованность в них;
- самостоятельное выполнение заданий, индивидуальный подход к их выполнению;
- высокий показатель знаний, оценок, интеллектуальное и творческое развитие;
- участие в различных олимпиадах, творческих конкурсах, дополнительных мероприятиях школы.

В целях достижения успешных результатов у детей с высокой успеваемостью должны формироваться личностные особенности, целеустремлённость, семейные ценности. Кроме вышеперечисленного важны поддержка родителей и социальная среда. В научной среде нет единого определения понятия рассматриваемого показателя успеваемости учащихся, что свидетельствует о разностороннем подходе к изучению данного типа детей, так как в данном случае важно учитывать психологические, умственные, социальные и физические задатки ребёнка. Поэтому важна работа педагогов различных уровней для того, чтобы успеваемость учащихся проявлялась в большей мере, и последние могли развивать свои врожденные способности.

Обозначенные способности охватывают два аспекта поведения ученика с высокой успеваемостью:

- инструментальный - описывает род занятия ученика;
- мотивационный - определяет уровень мотивации, целеустремлённости учащегося к какой-либо деятельности.

Инструментальный показатель ученика с высокой успеваемостью можно охарактеризовать ниже описанными положениями [3]:

1. Применение специфических стратегий деятельности.

Различные сферы занятий, в которых участвует ученик, определяет качественную сторону продуктивности трудовой деятельности. Следует отметить несколько признаков, которые определяют успешность занятий школьника, где каждый может иметь свою собственную специфическую составляющую:

- скорость и успех выполнения любых заданий;
- поиск новых способов выполнения заданий в конкретной ситуации;
- постановка целевых установок в сфере углубления знаний, в которой важным будет новаторский подход к заданной деятельности, которую выбирает сам школьник.

2. Формирование индивидуального стиля в какой-либо деятельности. Обозначенное проявляется в желании выполнять дела по своему плану, способу, определении уровня самодостаточности, регуляционной системы: всё это составляет уровень успеваемости. Кроме этого, применение индивидуальных методов определяется в сфере уникальности деятельности и способа её исполнения.

3. Определение высокого уровня и структуры знаний, способность выделять предметную область изучаемой деятельности, где можно проявить свои возможности, способности, а также умение мгновенно реагировать на возникающие задачи, проблемы, детали, переходить от одних задач к другим, интерпретировать по-своему задания. В таком ключе определяется способность школьников с высокой долей успеваемости видеть трудные и запутанные конструкции в простом и понятном виде, находить быстрый способ их решения.

4. Высокий уровень развития и обучаемости. Он проявляется как в скорости понимания преподаваемого материала, независимо от скорости подачи учебной нагрузки и темпа саморазвития, самообучения.

Для мотивационного способа развития успеваемости ученика характерны следующие составляющие:

1. Эмоциональный настрой школьника к определённым сторонам предметных занятий либо к определённым сторонам активной деятельности. Важен высокий уровень заинтересованности в чём-либо, погружение в определённую сферу деятельности или предметную область.

2. Высокие показатели потребности в обучении, которые определяют уровень любознательности и интеллектуального показателя.

3. Непринятие обычных способов исполнения задания, выполнение деятельности по-своему, поиск противоречий и обнаружение проблемных моментов.

4. Повышенный уровень предвзятости к своей работе, обучению, умение выявлять личные недостатки и адекватно к ним относиться.

Невыполнение всех описанных выше показателей является неуспеваемостью учащихся. Последние не могут запомнить большой объём материала, выполнить задания в нужный срок, отличаются рассеянностью внимания, неумением вступать в диалог с учителем. Неуспеваемость учащихся может быть также определена неправильным подбором методов обучения самим педагогом, его неумением донести до обучающихся в доступной форме учебный материал.

Неуспеваемость мешает детям развиваться, достигать высоких результатов, что сказывается на психологической стабильности, взаимоотношениях со сверстниками и педагогами [4].

Кроме того, неуспеваемость школьников может быть вызвана и личными отношениями между педагогом и учеником. Например, некоторые педагоги предвзято относятся к учащимся, специально занижая оценки последним, не выставляют баллы согласно знаниям, а используют педагогический авторитет в корыстных целях. В такой ситуации ученик фактически обречён на низкую успеваемость. Осложняется обозначенное положение постоянным присутствием конфликтов во взаимоотношениях между рассматриваемыми субъектами. Поэтому в таких случаях важно обращаться к администрации школы для оперативного решения конфликта либо использовать личную беседу с педагогом родителям с тем, чтобы на ученика не распространялась личная неприязнь педагога [5].

Среди факторов, влияющих на возникновение трудностей при обучении школьников следует также выделить: непрофессиональное обучение учителя, отсутствие педагогического мастерства, сложность изложения материала, степень логичности излагаемой информации, соблюдение различных принципов и методов обучения.

Таким образом, можно выделить основные внешние объективные причины возникновения учебной неуспеваемости школьников при изучении отдельных предметов - это объективная сложность дисциплины для изучения, недостатки в методике преподавания, организации учебной деятельности и обучающей среды.

Помимо рассмотренных причин появления трудностей в обучении немаловажную роль играют внутренние психологические факторы, среди которых необходимо выделить мотивационную сферу, познавательную сферу, индивидуальные особенности личности учащегося, а также начальный уровень знаний и умений [6].

Результаты и обсуждение исследования. Разработанный проект представляет программу автоматизации системы успеваемости учащихся средней школы.

В созданном программном продукте с целью облегчения работы учителей разработаны запросы, автоматически вычисляющие средний балл определенного периода обучения.

Предложенную программу предполагается применять ежедневно в ходе учебного процесса с тем, чтобы отражать текущие оценки школьников. Для полноты предоставляемых данных необходимо постоянно вносить корректировки оценочной деятельности учащихся.

Регулярное выставление текущих оценок в классный журнал программы является весьма трудоёмким процессом, который требует временных и трудовых затрат. Однако с помощью выставленных в системе баллов возможно произвести значительный системный эффект по повышению качества образования в школе и повысить успеваемость школьников.

Главными преимуществами компьютеризированного мониторинга текущей успеваемости и посещаемости можно назвать быструю обработку данных и принятия управленческих решений не только для администрации школы и классного руководителя, но и для учителя-предметника. При таком подходе не следует ожидать отчета или совещания, нет необходимости применять бумажные журналы с тем, чтобы выписывать оценки школьников. Следует выбрать конкретный автоматизированный отчёт и по нему исследовать результаты учебного процесса за определённый период.

Администрация образовательного учреждения может получать традиционные отчёты классных руководителей и учителей-предметников в конце учебного периода без личного участия педагогов в случае своевременного выставления оценок и пропусков. Для сдачи отчёта учителю нужно распечатать, расписаться и предоставить администрации. Удобство состоит в подаче отчетов в электронном виде и упрощении работы педагога. Таким образом последний сможет выделить больше времени на организацию учебного процесса.

Учитель-предметник и классный руководитель имеют возможность просмотра отчётов по своему предмету в классном порядке. В отличие от последних школьник имеет доступ только к отчету о собственной успеваемости и посещаемости, сравнивать их со средним по классу или параллели. Кроме вышеперечисленных субъектов, отчет могут контролировать родители обучающегося и видеть его успеваемость и посещаемости. Им также доступен сравнительный отчет успеваемости со средним показателем класса и параллели.

В настоящее время существует множество интересных примеров визуализации, некоторые из них разработаны уже давно, однако многие начали появляться совсем недавно. Последнее стало возможным благодаря инновационным технологиям. Сейчас существуют разработки, которые больше являются информационной базой, нежели практически реальной программой, которую можно применить в системе обучения.

По данным разработок авторов статьи возможно применять статистику и отчёты для улучшения работы педагогов и подведения итогов успеваемости. Например, статической картинкой в приложении к отчету или настраиваемым графиком в сервисе статистики с возможностью изменения параметров его отображения можно улучшить показатели выявления успеваемости.

Примеров подходов к самой типизации существует гораздо больше, но, по мнению авторов настоящего исследования, наиболее часто используемыми и востребованными инструментами

являются вышеобозначенные. Кроме того, зачастую возможно встретить комбинации сразу нескольких типов инфографики [7].

Анализ действующей системы обработки оценок успеваемости в школе показал, что мониторинг оценок в основном производится вручную. Установленные в школе компьютеры используются в основном для формирования отчетов педагогами. Оценки хранятся только в обычных журналах в бумажном виде, что затрудняет их обработку и хранение [8].

В школе постоянно растет количество учеников. Данное обстоятельство приводит к еще большему увеличению хранимой и обрабатываемой информации [9].

В этой связи требуется совершенствование системы учета успеваемости школьников путем внедрения автоматизированной системы успеваемости. Программное обеспечение предназначено для автоматизации работы классного руководителя или учителя-предметника и предусматривает компьютеризацию контрольно-учетных и информационно-поисковых видов деятельности (сбор, обработка, хранение, поиск и представление данных) [10].

Разрабатываемый программный продукт должен обеспечить создание информационной базы, содержащей выставленные ученикам оценки, с помощью которой можно будет сделать анализ успеваемости школьников.

Коммерческая версия программного продукта позволит:

- осуществлять более полный контроль и организацию учета успеваемости школьников;
- автоматизировать процесс выставления оценок;
- уменьшить временные затраты на анализ успеваемости;
- даст возможность длительного хранения информации об оценках для возможности более

полного анализа успеваемости учащихся;

- обеспечить пользователя системой помощью не только относительно предметной области, но и пользования программным продуктом;

- получать постоянные оповещения об успеваемости.

Разрабатываемая автоматизированная система должна будет реализовать следующие функции:

- обеспечение ввода оценок классным руководителем либо учителем-предметником;
- анализ введенной информации.

Созданный программный продукт может быть использован, в основном, классным руководителем или учителем-предметником. Заданные характеристики функционирования должны обеспечиваться при условиях, которые определяются конкретным носителем данных на котором хранится информация.

Для полноценного функционирования системы к информационному обеспечению предъявляются следующие требования:

- информационное обеспечение должно быть достаточным для поддержания всех автоматизируемых функций объекта;

- формы документов должны отвечать требованиям корпоративных стандартов организации (или унифицированной системы документации);

- структура документов и экранных форм должна соответствовать характеристикам терминалов на рабочих местах конечных пользователей.

Для полнофункциональной работы подсистем на рабочей станции должно быть установлено следующее программное обеспечение:

Основные функции системы. Автоматизированная система «Мониторинг учебных достижений школьников» в настоящий момент выполняет следующие функции:

- ввод оперативных данных о преподавателях и учащихся, которые содержатся в справочниках;
- поиск, просмотр, корректировка и удаление данных о выставленных оценках, коэффициентах и прочих данных для анализа, которые содержатся в документах;
- формирование отчетности.

В процессе работы была создана база данных. В последней содержится вся информация об учениках и выставленных им оценках. В таблице содержатся все введенные пользователем данные, посредством заполнения формы: дата выставления оценки, учитель, предмет, вид работы и т.д.

Программа разрабатывалась в среде 1С: Предприятие 8.3 на управляемых формах. В конфигураторе был прописан код, нарисованы формы, построены отчеты при помощи Схемы Компоновки Данных. Управляемые формы позволили повысить производительность системы, так как последние работают в приближенном режиме к клиент-серверным технологиям, и дали дальнейшее развитие программы на мобильных платформах. Важным аспектом взаимодействия с учениками, который может повлиять на их успеваемость является дальнейшая мобильность программы и ее использование со стороны родителей. В дальнейших перспективах программа должна полностью затронуть взаимосвязь учитель - ученик - родитель для более полного мониторинга, анализа учебного процесса и дальнейшего улучшения его во всех аспектах (Рисунок 1).

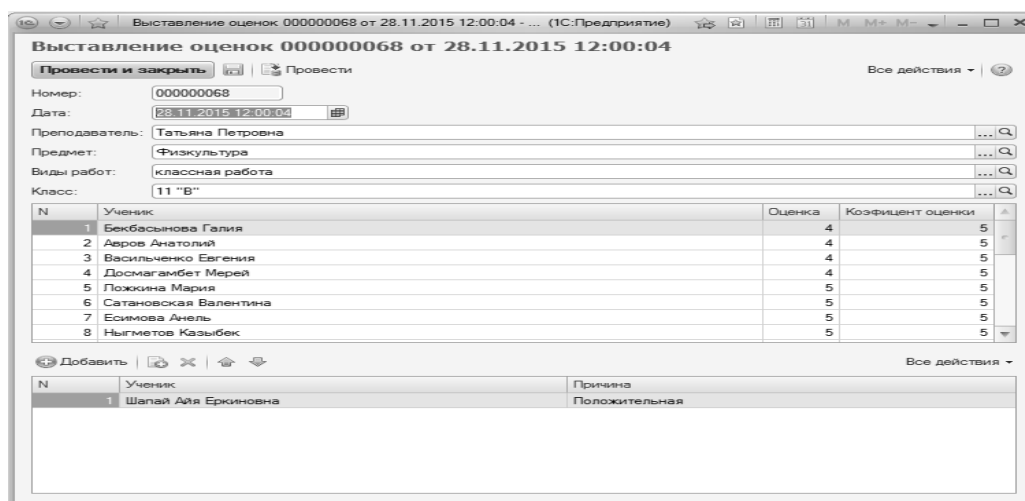

Рисунок 1. Документ "Выставление оценок"

После выставления оценок программа позволяет формировать отчёты для анализа введенных данных. Всего на данный момент в программе представлено 14 видов отчетов: График успеваемости, График успеваемости класса, График успеваемости сравнительный, График успеваемости (среднее), График успеваемости (среднее с коэф.), Журнал для печати, Отчет по пропускам, Оценки педагога, По количеству оценок, По направлению предмета, Работа педагога, Средняя оценка, Средняя оценка по коэф., Успеваемость по видам сдачи. Все отчеты были созданы при помощи системы компоновки данных, которая используется для сборки информации со всех регистров 1С: Предприятия. Это очень важный элемент платформы, использующий запросы и применяемый при разработке любой системы в этой среде.

Также это одна из самых сложных составляющих 1С: Предприятия, так как запросы требуют знаний всей системы, точнее всех движений, а, следовательно, регистров и регистраторов. В системе компоновки данных можно нарисовать макет вручную или же он будет создан программно. Кроме того, можно задать различные параметры, применяемые к запросу во время отбора. На первый взгляд интерфейс может показаться не самым удобным, но если знать систему компоновки данных, то будет очевидно, что это не так.

Представляется необходимым рассмотреть некоторые из отчетов:

График успеваемости (среднее), позволяет рассмотреть динамику изменения успеваемости отдельно взятого ученика с отбором по предмету. В каждой точке графика значение шкалы оценка формируется из среднеарифметического всех имеющихся оценок, выставленных до указанной даты. Обозначенный способ расчета был взят для показания динамики успеваемости учащихся. Все формулы были прописаны в системе компоновки данных при создании отчета. 1С:Предприятие позволяет формировать все необходимые отчеты и довольно гибко подходить к их настройке для удобства пользователя с тем, чтобы он мог сформировать их со всеми необходимыми отборами в несколько нажатий мыши.

Данный график, график успеваемости (среднее) изображен на Рисунке 2 с отбором по периоду, ученику и предмету. Подобные отборы может делать сам пользователь во время работы с программой.

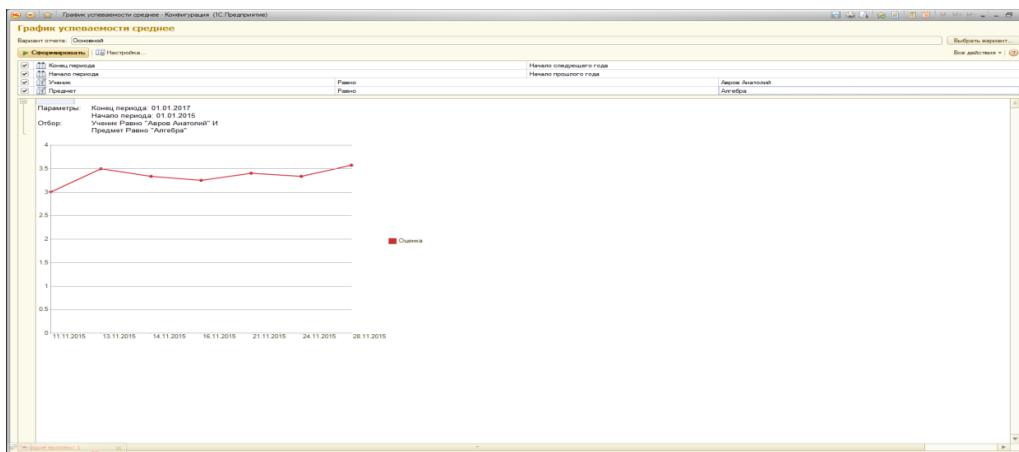

Рисунок 2. График успеваемости (среднее)

Отчет по направлению предмета, изображенный на Рисунке 3, позволяет понять к каким наукам более склонен ученик.

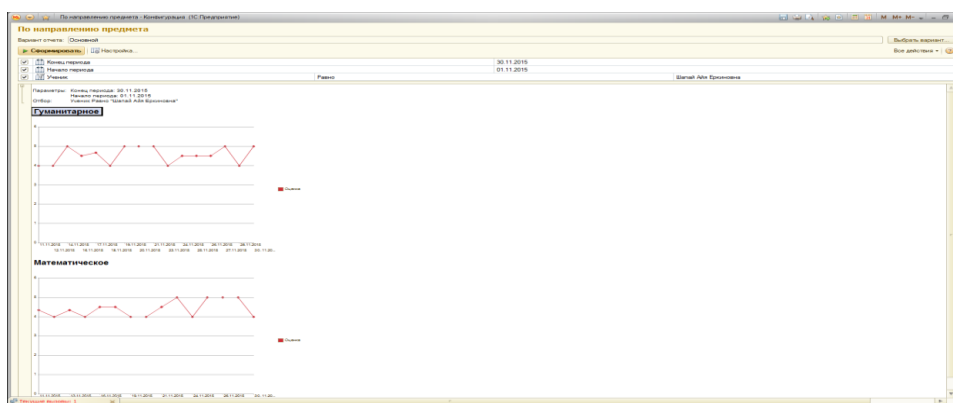

Рисунок 3. Отчет по направлению предмета

Отчет «Журнал для печати», изображенный на Рисунке 4, представляет собой таблицы оценок по ученикам, в строках указаны предметы, в колонках даты выставления оценок.

Предмет	Ученик: Аюров Анатолий																		
	11.11.2015	12.11.2015	13.11.2015	14.11.2015	15.11.2015	16.11.2015	17.11.2015	18.11.2015	19.11.2015	20.11.2015	21.11.2015	23.11.2015	24.11.2015	25.11.2015	26.11.2015	27.11.2015	28.11.2015	30.11.2015	07.12.2015
Алгебра																			
Английский язык																			
Биология																			
География	5																		
История																			
Информатика																			
История Казахстана	4	4	5	4	4														4
История мира																			
Казахская литература																			
Казахский язык																			
Математика																			
Русская литература																			
Русский язык	4	3																	4
Самостоятельные работы																			
Самостоятельные работы по математике																			
Технология																			
Физика	4	5	5																5
Физкультура																			
Ученик: Аубайрова Аяль																			
Предмет	11.11.2015	12.11.2015	13.11.2015	14.11.2015	15.11.2015	16.11.2015	17.11.2015	18.11.2015	19.11.2015	20.11.2015	21.11.2015	23.11.2015	24.11.2015	25.11.2015	26.11.2015	27.11.2015	28.11.2015	30.11.2015	07.12.2015
Алгебра																			
Английский язык																			
Биология																			
География	5																		
История																			
Информатика																			
История Казахстана	4	4	5	5	4	5	4	5	4	4	5	4	4	4					4
История мира																			
Казахская литература																			
Казахский язык																			
Математика																			
Русская литература																			
Русский язык	3	4																	5
Самостоятельные работы																			
Самостоятельные работы по математике																			
Технология																			
Физика	4	5	4																5
Физкультура																			
Ученик: Аубайрова Аяль																			

Рисунок 4. Журнал для печати

все имеют при себе смартфон с подключением к интернету. Это позволяет родителю в любой удобный момент времени просмотреть данные об успеваемости своего ребёнка.

На сегодняшний день автоматизация активно внедряется в школьную систему, но она пока не затрагивает сдачу отчетности учителей. После окончания четверти все педагоги готовят сводные ведомости для подачи в вышестоящие органы. С помощью использования данной программы обозначенную процедуру можно упростить практически до нажатия нескольких клавиш клавиатуры и отправки в необходимые инстанции. Такой подход предоставляет возможность учителям не тратить своё время на бумажную волокиту, которая занимает большое количество временных и человеческих ресурсов.

Данная программа должна помочь во всех аспектах учебного процесса, начиная с самой сути обучения: получения знаний школьниками, заканчивая всевозможными административными вопросами и связью ученик - учитель - родитель. Разработанная программа может дать сильный толчок в автоматизации учебного процесса.

Для проведения опытно-экспериментальной работы авторами статьи были взяты одиннадцатые классы школы. В выборку исследования вошли четыре класса, общее количество учеников - 85 человек.

Преподаватель по Информатике согласился воспользоваться программой для анализа данных и дальнейшего изменения учебного плана по ученикам, опираясь на данные по отчётам.

Период проведения эксперимента - вторая учебная четверть. В течение обозначенного времени преподаватель заносил данные по оценкам в программу, по 4 другим выбранным предметам данные заносились авторами самостоятельно для подтверждения эффективности программы.

Первые расчеты были взяты в середине четверти. В ходе этого времени были рассчитаны средние арифметические оценки с учетом и без учета коэффициентов по всей параллели. В Таблице 1 приведён результат, показывающий данные по 5 предметам, включая информатику.

Таблица 1 - Средние оценки за первую половину четверти

Наименование предмета	Средняя оценка параллели
Информатика	4,61
Алгебра	4,25
Казахский язык	4,37
География	4,54
Физика	4,11

После истечения обозначенного времени учитель информатики начал формировать отчетность в программе. Осуществив анализ всех отчетов, он откорректировал учебный план каждого класса, а также внёс корректировки для некоторых отдельных учеников.

Следующие расчеты были взяты в конце четверти. Они представлены в Таблице 2.

Таблицы 2 - Средние оценки в конце четверти

Наименование предмета	Средняя оценка параллели
Информатика	4,83
Алгебра	4,27
Казахский язык	4,41
География	4,49
Физика	4,13

После этого производился расчёт среднего изменения оценок у всех предметов с подобной динамикой, а также сравнение со средним изменением по информатике. Было взято максимальное

изменение в положительную сторону у одного из предметов, осуществлялся сравнительный анализ. В завершение эксперимента следует отметить, что оценки по предмету информатики, где использовалась программа, значительно выросли по сравнению со всеми остальными предметами.

Закключение. Определено, что успеваемость школьников зависит от многих факторов: собственного развития, усидчивости, а также от компетентности педагога, его умения заинтересовать учащихся, применять новейшие методы системы оценивания, проведения уроков и подачи учебного материала.

Успеваемость учащихся проявляется в оценочных показателях, в развитии способностей, умении принимать нестандартные решения, подходить к задачам творчески, взаимодействовать с педагогом и сверстниками, умении общаться, налаживать контакт.

Среди факторов, влияющих на возникновение трудностей при обучении школьников, следует выделить следующие: уровень педагогических навыков у учителя, доступность изложения материала, степень логичности излагаемой информации, соблюдение различных принципов и методов обучения, использование современных технологий ИКТ и пр.

Авторами статьи производилось исследование собственной разработанной программы, которая позволит вести подсчёт классным руководителям и учителям-предметникам системы оценок учащихся, выявлять средний балл, производить отчётность образовательной организации эффективнее и оперативнее.

Данная разработка предоставит возможность осуществить печатный вид отчетов, освободить от расчетов показателей по школе вручную, наглядно отразить успехи и проблемы в успеваемости и посещаемости, сделать комплексный анализ и сравнить показатели.

Автоматизированная система проста в эксплуатации, не требует специального обучения и позволяет эффективно решить проблему учета и анализа успеваемости в школе, освободив учителей-предметников и классных руководителей от трудоемкой работы, обеспечив хранение и анализ отчетов в электронном виде.

Список использованной литературы:

1. Давыдова Н.А., Боровская Е.В. Программирование: учебное пособие. – Москва: БИНОМ. Лаб. знаний, 2020. – 241 с.
2. Зубова Л.В. Неуспеваемость школьников. Проблемы и пути их решения [Электронный ресурс] // Обучение и воспитание: методика и практика. – 2015. – № 22. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/neuspevaemost-shkolnikov-problemy-i-puti-ih-resheniya> (дата обращения: 28.10.2021).
3. Иванова Н.В., Воробьёва Н.А. Взаимосвязь родительского участия в образовании детей и успеваемости младших школьников: анализ зарубежных психолого-педагогических исследований [Электронный ресурс] // Педагогика и просвещение. – 2019. – № 2. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/vzaimosvyaz-roditelskogo-uchastiya-v-obrazovanii-detey-i-uspevaemosti-mladshih-shkolnikov-analiz-zarubezhnyh-psihologo> (дата обращения: 30.10.2021).
4. Подгорнова С.Ю. Причины неуспеваемости младших школьников [Электронный ресурс] // Научный журнал. – 2017. – № 4 (17). – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/prichiny-neuspevaemosti-mladshih-shkolnikov> (дата обращения: 30.10.2021).
5. Вавилов Ю.П. Проблемы учебной неуспеваемости школьников [Электронный ресурс] // Ярославский педагогический вестник. – 2016. – № 2. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-uchebnoy-neuspevaemosti-shkolnikov> (дата обращения: 29.10.2021).
6. Гаджибалаева Э.Г. Причины неуспеваемости младших школьников [Электронный ресурс] // Academy. – 2020. – № 7 (58). – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/prichiny-neuspevaemosti-mladshih-shkolnikov-1>.
7. Ветров Ю. Визуализация данных. Наглядный и компактный способ отображения информации [Электронный ресурс] // Процесс. – Т. 2. – 12 марта 2009. – Режим доступа: <https://jvetrau.com/visualization-2> (дата обращения: 28.10.2021).
8. Карпова Е.Е. Воздействие цифровой среды на академическую успеваемость обучающихся в начальной школе [Электронный ресурс] // Мир науки. Педагогика и психология. – 2019. – № 1. –

Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/vozdeystvie-tsifrovoy-sredy-na-akademicheskuyu-uspevaemost-obuchayushchih-sya-v-nachalnoy-shkole> (дата обращения: 28.10.2021).

9. Тончева А.В. Причины неуспеваемости современных школьников // Вестник Чувашского университета. – 2012. – № 1. – С. 182-186.

10. School performance fact sheet Calendar Years 2017-2018 [Электронный ресурс] // University of the people. – Режим доступа: <https://www.uopeople.edu/wp-content/uploads/2019/12/SPFS-File-AY2018.pdf> (дата обращения: 30.10.2021).

References:

1. Davydova N.A., Borovskaya E.V. *Programmirovanie: uchebnoe posobie*. – Moskva: BINOM. Lab. znaniy, 2020. – 241 s.

2. Zubova L.V. *Neuspevaemost' shkol'nikov. Problemy i puti ih resheniya [Elektronnyj resurs] // Obuchenie i vospitanie: metodiki i praktika*. – 2015. – № 22. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/neuspevaemost-shkolnikov-problemy-i-puti-ih-resheniya> (дата обращения: 28.10.2021).

3. Ivanova N.V., Vorob'yova N.A. *Vzaimosvyaz' roditel'skogo uchastiya v obrazovanii detej i uspevaemosti mladshih shkol'nikov: analiz zarubezhnyh psihologo-pedagogicheskikh issledovanij [Elektronnyj resurs] // Pedagogika i prosveshchenie*. – 2019. – № 2. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/vzaimosvyaz-roditel'skogo-uchastiya-v-obrazovanii-detey-i-uspevaemosti-mladshih-shkolnikov-analiz-zarubezhnyh-psihologo> (дата обращения: 30.10.2021).

4. Podgornova S.YU. *Prichiny neuspevaemosti mladshih shkol'nikov [Elektronnyj resurs] // Nauchnyj zhurnal*. – 2017. – № 4 (17). – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/prichiny-neuspevaemosti-mladshih-shkolnikov> (дата обращения: 30.10.2021).

5. Vavilov YU.P. *Problemy uchebnoj neuspevaemosti shkol'nikov [Elektronnyj resurs] // YAroslavskij pedagogicheskij vestnik*. – 2016. – № 2. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-uchebnoj-neuspevaemosti-shkolnikov> (дата обращения: 29.10.2021).

6. Gadzhibalaeva E.G. *Prichiny neuspevaemosti mladshih shkol'nikov [Elektronnyj resurs] // Academy*. – 2020. – № 7 (58). – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/prichiny-neuspevaemosti-mladshih-shkolnikov-1>.

7. Vetrov YU. *Vizualizaciya dannyh. Naglyadnyj i kompaktnyj sposob otobrazheniya informacii [Elektronnyj resurs] // Process*. – Т. 2. – 12 марта 2009. – Режим доступа: <https://jvetrau.com/visualization-2> (дата обращения: 28.10.2021).

8. Karpova E.E. *Vozdeystvie cifrovoy sredy na akademicheskuyu uspevaemost' obuchayushchih-sya v nachal'noj shkole [Elektronnyj resurs] // Mir nauki. Pedagogika i psihologiya*. – 2019. – № 1. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/vozdeystvie-tsifrovoy-sredy-na-akademicheskuyu-uspevaemost-obuchayushchih-sya-v-nachalnoy-shkole> (дата обращения: 28.10.2021).

9. Toncheva A.V. *Prichiny neuspevaemosti sovremennyh shkol'nikov // Vestnik CHuvashskogo universiteta*. – 2012. – № 1. – С. 182-186.

10. School performance fact sheet Calendar Years 2017-2018 [Elektronnyj resurs] // University of the people. – Режим доступа: <https://www.uopeople.edu/wp-content/uploads/2019/12/SPFS-File-AY2018.pdf> (дата обращения: 30.10.2021).

ӘОЖ 372.881.1
МРНТИ 14.25.09

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.23>

Г.С. Ахметова^{1*}

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

ОРТА БІЛІМ БЕРУДЕ ГЕТЕРОГЕНДІ ТОПТАРДА АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА САРАЛАП ОҚЫТУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Аңдатпа

Аталмыш мақала орта білім беру деңгейіндегі гетерогенді топтарда шеттілдік білім беру арқылы ағылшын тілі сабағында саралап (дифференциалды) оқытуды қолданудың ерекшеліктері мен дифференциалды оқытуды ұйымдастыру мәселелерін зерттеуге арналған. Аталмыш зерттеу жұмыстың өзектілігі көп деңгейлі топтарда шет тілін оқыту үдерісін ұйымдастыруда көптеген практикалық сұрақтарды шешу қажеттілігімен және шеттілдік оқытудың тиімділігін арттыруда барлық оқушыларды сабаққа белсенді араластырып, оқушылардың белсенділігін арттыру үшін тиімді оқыту формалары мен әдіс-тәсілдерді зерттеудің қажеттілігімен сипатталады. Аталмыш мақаланың мақсаты көпдеңгейлі топтарда шеттілдік білімнің тиімділігін арттыру мақсатында дифференциалды оқытуды қолданудың ерекшеліктерін анықтау болып табылады. Аталмыш зерттеу жұмысында бақылау, педагогикалық эксперимент, саралау және дифференциациялау әдістері қолданылды. Ағылшын тілі сабағында өткізілген дифференциалды оқытуға арналған экспериментке жетінші сыныптың он алты оқушысы қатысты, ал он бес оқушы бақылау тобында болды. Зерттеу барысында ағылшын тілі сабақтарында деңгейлік дифференциация арқылы бірнеше міндет орындалады деген тұжырым расталды: біріншіден, әрбір оқушының білім деңгейі көтеріледі; екіншіден, барлық оқушыларға қолайлы жағдай жасалады; үшіншіден, оқушы мен мұғалімнің ынтымақтастығы нығаяды; төртіншіден әр түрлі қабілеттері мен деңгейлері бар оқушылардың сабаққа қатысуы мен уәждері арта түседі.

Түйін сөздер: саралап оқыту, көпдеңгейлі, бақылау топ, гетерогенді топ, бірнеше интеллект теориясы, эксперимент.

Ахметова Г.С.¹

¹Евразийский Национальный университет им. Л.Н. Гумилева
Нур-Султан, Казахстан

ОРГАНИЗАЦИЯ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ НА ЗАНЯТИЯХ ПО АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В ГЕТЕРОГЕННЫХ ГРУППАХ В СРЕДНЕМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация

Данная статья посвящена исследованию организации дифференцированного обучения и особенностей применения дифференцированного обучения на уроках английского языка через иноязычное образование в разнородных группах на уровне среднего образования. Актуальность данного исследования характеризуется необходимостью решения многих практических вопросов в организации процесса обучения иностранному языку в многоуровневых группах и необходимостью изучения эффективных форм обучения и методов для повышения активного участия всех учащихся на занятиях. Целью данной статьи является определение особенностей применения дифференцированного обучения с целью повышения эффективности иноязычного образования в многоуровневых группах. В данном исследовании использовались эмпирические методы исследования как методы наблюдения, педагогический эксперимент, методы анализа и дифференциации. В эксперименте по дифференцированному обучению, который проводился на уроке английского языка, приняли участие шестнадцать учеников седьмого класса, а пятнадцать детей находились под

наблюдением в контрольной группе. В ходе исследования была подтверждена гипотеза о том, что на уроках английского языка через уровневую дифференциацию выполняются несколько задач: во-первых, улучшается уровень подготовки каждого ученика; во-вторых, создаются благоприятные условия для всех учащихся; в-третьих, укрепляется сотрудничество ученика и учителя; в-четвертых, повышается мотивация учащихся с разными способностями и уровнями.

Ключевые слова: дифференцированное обучение, разноуровневый, контрольная группа, гетерогенная группа, теория множественного интеллекта, эксперимент.

G.S. Akhmetova¹

¹*L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan*

ORGANIZING DIFFERENTIATED LEARNING IN TEACHING ENGLISH IN HETEROGENEOUS GROUPS IN SECONDARY EDUCATION

Abstract

The present article is devoted to the study of how to organize differentiated learning and to identify the peculiarities of differentiated learning in EFL class in heterogeneous groups at a secondary school. The relevance of this research work is stipulated by the need to solve many practical issues in organizing teaching a foreign language in multi-level and heterogeneous groups and the need to study effective forms and methods of teaching to increase students' involvement and active participation and to improve the effectiveness of foreign language teaching. The purpose of this article is to determine the peculiarities of using differentiated learning and to improve the effectiveness of foreign language education in heterogeneous groups through differentiated learning. This study used methods of observation, pedagogical experiment, analysis, and differentiation. Sixteen seventh-grade students took part in this experiment focused to identify the effect of differentiated learning, and fifteen seventh-grade students were monitored in a control group. The study confirmed and verified the hypotheses that differentiated learning accomplishes several tasks: first, the level of knowledge of each student improves; second, favorable conditions are created for all students; third, student-teacher cooperation enhances; fourth, students' motivation and lesson involvement increases.

Keywords: differentiated learning, control group, heterogeneous group, multileveled, theory of multiple intelligence, experiment.

Кіріспе. Шет тілі мұғалімдерінің негізгі міндеттерінің бірі оқушылардың пәнді меңгеру деңгейіне және қабілеттеріне қарамастан әр оқушы үшін сабақты пайдалы және қызықты етіп өткізу болып табылады. Осыған байланысты оқыту үдерісінің тиімділігін арттыру мақсатында барлық оқушыларды сабаққа белсенді араластырып, оқушылардың белсенділігін арттыру үшін топтық әрекеттестік немесе басқа да тиімді оқыту формалары мен әдіс-тәсілдерді зерттеу мәселесі өзекті болып отыр. Көпдеңгейлі топтарда шет тілін оқыту әдістемесі теориясы саласындағы айтарлықтай ғылыми-әдістемелік жетістіктерге қарамастан, әлі де көпдеңгейлі топтарда шет тілін оқыту үдерісін ұйымдастыруда және тиімділігін арттыруда практикалық мәселелерге қатысты көптеген сұрақтар жетерлік.

Бүгінгі таңда әдіскерлер мен ұстаздар мектеп оқушыларын оқыту мен тәрбиелеудің жана, неғұрлым тиімді тәсілдерін, құралдары мен нысандарын тынымсыз іздестіруде. Қазіргі мектептерде білім беруде қолданылып жүрген технологиялардың көпшілігі әр оқушының жеке психологиялық дамуының ерекшеліктерін ескермейтін, талаптары бір, оқытылатын материал көлемі мен берілетін уақыт көлемі бірдей топтық оқыту әдісі айтарлықтай нәтиже бермей жатқанына куә болып жүрміз. Оқыту үдерісін тиімді жүргізу үшін мұғалімдерден әртүрлі технологияларды қолдануды талап етеді. Осындай технологиялардың бірі көп дифференциалды немесе деңгейлі (сараланған) оқыту болып табылады.

Аталмыш зерттеу жұмыстың өзектілігі көпдеңгейлі топтарда шет тілін оқыту үдерісін ұйымдастыруда көптеген практикалық сұрақтарды шешу қажеттілігімен және шеттілдік оқытудың тиімділігін арттыруда барлық оқушыларды сабаққа белсенді араластырып, оқушылардың белсенділігін арттыру үшін тиімді оқыту формалары мен әдіс-тәсілдерді зерттеудің қажеттілігімен

сипатталады. Шет тілі сабақтарында көптеген мұғалімдер оқу процесінің тиімділігін арттыру және қиындықтарды жеңу үшін саралап оқытуды қолданады. Сараланған тапсырмаларды сабақтың әртүрлі кезеңдерінде, яғни сөйлеу әрекетінің кез-келген түрін (оқу, сөйлеу, тыңдау, жазу) дамытуда немесе сөйлеудің грамматикалық және лексикалық аспектілерін оқытуда қолдануға болады.

Гетерогенді топ деп әртүрлі жынысты және жастағы және әртүрлі көзқарастар мен қызығушылығы бар, сонымен бірге, әртүрлі дайындық деңгейдегі адамдардан тұратын топты атаймыз. Дәстүрлі түрде дарынды студенттер, мүгедек студенттер, басқа елдерден көшіп келген оқушылар, әлеуметтік - психологиялық бейімделу деңгейі төмен балалар гетерогенді топтар ретінде қарастырылады. Сонымен қатар, шет тілі мұғалімдері шет тілін меңгерту мен оқыту барысында жиі көп деңгейлі топтарда жалпыеуропалық шкалаға сәйкес шет тілін А1-ден В2-ге дейін білетін студенттер арасында оқыту үдерісін ұйымдастыру мәселелеріне тап болады [1, 129 б.].

Мұғалім оқушылардың жеке оқу ерекшеліктерін, қызығушылықтарын, оқу деңгейлерін ескеріп және құрметтеп отырып оқытса, оқушылар оқу үдерісіне жақсы араласып қатысады. [2] Бүгінгі таңда мұғалімнің жұмысы барлық мектеп оқушыларын бір стратегия бойынша оқыту емес. Андерсоннің пікірінше дифференциалды оқытуда мұғалімге еш бір баланы назардан тыс қалдыр-майтын оқу атмосферасы құру мен мүмкіндіктермен қамтамасыз ету сияқты аса маңызды міндет жүктеледі [3, 50 б.].

Аталмыш зерттеу жұмысының нысаны ретінде ағылшын тілі сабағындағы дифференциалды оқыту ұйымдастырудың жолдары болып табылады. Зерттеудің пәні ретінде орта білім беру мекемелеріндегі дифференциалды оқытудың ерекшеліктері қарастырылып отыр. Аталмыш мақаланың мақсаты көпдеңгейлі топтарда шеттілдік білімнің тиімділігін арттыру мақсатында дифференциалды оқытудың рөлі мен ерекшеліктерін анықтау болып табылады. Зерттеу барысында ағылшын тілі сабақтарында деңгейлік дифференциалды оқыту арқылы бірнеше міндет орындалады деген тұжырыма айтылып отыр: біріншіден, әрбір оқушының білім деңгейі көтерілуі мүмкін; екіншіден, барлық оқушыларға қолайлы жағдай жасалады; үшіншіден, оқушы мен мұғалімнің ынтымақтастығы нығаяды; төртіншіден әр түрлі қабілеттері мен деңгейлері бар оқушылардың сабаққа қатысуы мен уәждері артуы мүмкін.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Аталмыш зерттеу жұмысында сандық зерттеу әдістері, бақылау, педагогикалық эксперимент, саралап оқыту әдістері және Гарднердің «бірнеше интеллект теориясы» қолданылды.

Ағылшын тілі сабағында дифференциалды оқытуды қолдану мәселесін шешу барысында көптеген мұғалімдер сан алуан қиындықтарға тап болады. Білім беру саласында «дифференциалды» немесе «сараланған оқыту» ұғымы туралы әртүрлі көзқарастар бар. Педагогикалық энциклопедиялық сөздікте дифференциалды оқыту осылай түсіндірілген: «Дифференциалды оқыту деп оқушылардың бейімділігі, қызығушылықтары мен қабілеттері ескерілетін оқу іс-әрекетін ұйымдастырудың бір түрі». Дифференциалды оқытуға тағы да басқа анықтамалар беріледі:

К.Селевконың пікірінше оқытуды саралау немесе дифференциалды оқыту дегеніміз:

1) әр түрлі топтар мен оқушылардың ерекшеліктерін есепке алып, әртүрлі мектептер, сыныптар үшін оқытудың алуан түрлі жағдайларын жасау [4, 2 б.].

2) біртекті топтарда оқытуды қамтамасыз ететін әдістемелік, психологиялық-педагогикалық және ұйымдастырушылық-басқарушылық іс-шаралар кешені.

Бірқатар педагогикалық жүйелерде дифференциалды оқыту оқу сапасының және оқыту жүйесінің ерекшелігі болып табылады. Технология (педагогикалық) деп дидактикалық мақсат пен міндеттерді жүзеге асыруға бағытталған сабақтағы мұғалімнің белгілі бір тәсілдердің, жолдардың жиынтығын атайды [5, 575 б.].

Томлинсонның пікірінше дифференциалды оқыту оқушылардың түрлі дайындық деңгейлерін, қызығушылықтарын пайдалану үшін оқыту көптеген нұсқалары ұсынады. Сараланған сыныпта біріншіден, мұғалім оқу бағдарламаларының мазмұнын оқып зерттеу мақсатында мектеп оқушыларына түрлі тәсілдерді қолданады, екіншіден, оқушылардың өздері түрлі қолайлы әрекеттер мен тапсырмаларды орындау арқылы белгілі бір ұғымдар мен ақпарат туралы білімді қалыптастырады, ал үшіншіден оқушылар танып, үйренген білімдерін әр түрлі жолдармен, әдістер арқылы көрсете алады [6, 4 б.].

Дифференциалды оқыту саласындағы көп зерттеулерге сәйкес, саралап оқыту деп «оқушылардың сынып қажеттіліктеріне байланысты қолданылатын оқыту әдістерінің жиынтығы. Дифференциация деп оқушылардың оқу стилін, қызығушылықтарын, білім деңгейін, әлеуметтену қажеттілігін және жайлылық аймағының айырмашылықтарын ескеретін сыныптағы және оқу үдерісіндегі оқу тәжірибелердің жиынтығы» [7,110 б.].

Сараланған оқыту кезінде мұғалімдер оқушылардың оқу қажеттіліктері мен күшті жақтарын дамытып, ал түсінбей қалған материалды меңгеруге көмектесетін іс-әрекеттер мен тапсырмаларды қолданады. Мұғалім студенттерді оқыту барысында неғұрлым әртүрлі көп жолдарды ұсыну арқылы оқытса, соғұрылым студенттердің материалды меңгеруге жеңіл жолын тауып, сабаққа қатысуы жақсара түседі [8, 7 б.].

Дифференциация латын тілінен аударғанда «difference» бүтіннің әртүрлі бөліктерге, формаларға, сатыларға бөлінуі, бөлінуді білдіреді. И.П. Подласый білім беру саласында «саралап оқыту – бұл балалардың мүмкіндіктері мен қажеттіліктерін барынша есепке алу» дейді. Саралап оқыту деп оқу материалының тереңдігі мен күрделілігіне қарай әр түрлі деңгейде меңгерілетін оқу процесін ұйымдастырудың педагогикалық технологиясы. Бұл технология әр оқушыға білім беру бағдарламасының жекелеген пәндері бойынша оқу материалын базалық деңгейден төмен емес, бірақ әр оқушының қабілеттері мен жеке ерекшеліктеріне байланысты әр түрлі деңгейде игеруге мүмкіндік береді.

Гарднердің «бірнеше интеллект теориясы» оқушылардың әр түрлі интеллектілерін ескеретін оқытуды жобалау барысында қолданылуы мүмкін [9]. Мысалы спорт тақырыбындағы блогты жобалау барысында мұғалім әр түрлі спорттық ойындар туралы оқуға арналған мәтіндерді ұсынуға болады. Көп интеллектілер теориясы негізінде жасалған саралау кезінде бір топ (кинестетиктер) ойынның түрін демонстрациялайды, келесі топ (визуалдар) бірлесіп осы ойын туралы плакат немесе постер жасауы мүмкін. Ал келесі топ (лингвистикалық-лингвистикалық топ) спорттық ойын туралы ауызша презентация дайындай алады.

Аталмыш зерттеу жұмысына Нұр-Сұлтан қаласында орналасқан мектеп-лицейінің 7 «А» сынып оқушылары қатысты. 7 «А» сыныбында шет тілін дифференциалды оқытуға қатысты эксперименттік оқыту жүргізу мақсатымен сыныптағы 31 оқушыны екі топшаға бөліп, Топ 1 және Топ 2 деп қарастырдық, Топ 1 эксперимент жүргізілді, ал Топ 2 бақылау топ ретінде қарастырылды. Эксперименталды оқуға 16 оқушы, ал бақылау топқа 15 оқушы қатысты. Зерттеу жүргізу барысында екі топта да А1 және А2 сияқты түрлі деңгейдегі оқушылар бар екендігі анықталды. Шеттілдік оқыту екі сыныпта да оқыту білім беру стандартына және оқу жоспарына сәйкес бірдей тақырыптағы оқыту жүргізілді, тек сабақ беру технологиясы ғана өзгеше жүргізілді. Дифференциалды оқытуды ағылшын тілі сабағында қолдану барысында 7-ші сыныптың эксперименталды топтың оқушылары арасында саралап оқушылардың оқу стильдеріне сәйкес төрт орталық (топ) құрылды. Он алты оқушы төрт оқушыдан төрт түрлі топтарға бөлініп оқылды. Сараланатын материал, яғни мазмұн ретінде “Shops and shopping” тақырыбы бойынша құрастырылған блок алынды. Оқу бағдарламасына сай құрастырылған сабақта оқушылардың оқу стильдеріне сәйкес аудиалды оқушылар музыка орталығында жұмыс жасады, кинестетик, тұлғаралық және науралистік интеллектке ие оқушылар фильм орталығында, логикалық-математикалық интеллектке ие оқушылар санау орталығында оқу мазмұнымен жұмыс жасады.

Зерттеу нәтижелері. Әрбір бала жоғары жүйке қызметінің әртүрлі ерекшеліктеріне, дамуына байланысты пайда болатын жеке ерекшеліктеріне ие. Бұл ерекшеліктер баланың сезіміне, оның қабылдауына, ойлауына, есте сақтауына, қызығушылықтарының, қабілеттерінің ерекшеліктеріне, сондай-ақ тұлғалық қасиетіне әсер етеді. Көпдеңгейлі оқыту оқушылардың танымдық қызығушылықтарын дамытып, қиындықтарды жеңуге және жақсы оқуға көмектеседі. Аталмыш қасиеттер оқушылардың өзін-өзін танып, дамытуға септігін тигізеді.

Шет тілі сабағындағы дифференциалды немесе сараланған оқыту оқушы тұлғасының жеке ерекшеліктері мен біліміндегі меңгерілмеген кемшіліктеріне негізделген. Оқытудың әртүрлі деңгейлік саралануы оқу процесінің әртүрлі кезеңдерінде кеңінен қолданылады: жаңа материалды зерттеу; сараланған үй жұмысы; сабақта меңгерілетін білімді есепке алу; өткен материалды меңгеруді, ағымдағы тексеру; өзіндік және бақылау жұмыстары; қателермен жұмысты ұйымдастыру; бекіту сабақтары. Мысалы: жаңа материалды таныстыру және дағдыларды дамыту кезеңінде әсіресе жаңа материалды меңгеруде қиналатын балалармен жұмыс жасау үшін мұқият дайындық қажет.

Алдымен фронтальды түсіндіру керек, ал одан кейін материалды міндетті түрде қайталау қажет. Жаңа материалды түсіндіру кезінде проблемалық сұрақтар қойылады, үлгерімі жоғары және үздік оқитын оқушылар проблемалық сұрақтарға жауап берсе, ал мотивациясы төмен балалар бұрын оқыған тақыыптар бойынша жалпы, белгілі сұрақтарға жауап беруге жағдай жасау керек. Мотивациясы жоғары балалар хабарламалар түрінде қосымша материал дайындай алады, жаңа материалдың кейбір сұрақтарын өздері дайындап, сыныптастарына бұл туралы өздері айтады немесе көрнекі құралдарды дайындайды (суреттер, кестелер, диаграммалар және т.б.). Шет тілі сабақтарында саралап оқыту негізінен оқушылардың дайындығына және сөйлеу дағдылары мен дағдыларының қалыптасу деңгейіне байланысты жеке тапсырмаларды таңдауға негізделген.

Ағылшын тілі сабағында саралап оқыту төмендегідей формалары қолданылады:

- бірдей тапсырмалардың әртүрлі нұсқаларын қолдану;
- қиындық дәрежесі әр түрлі тапсырмаларды қолдану;
- бір тапсырманы орындау барысында оқушыларға әртүрлі көмек көрсету;
- тапсырмаларды орындау үшін оқушыларға әр түрлі уақыты көлемін беру;
- бір тапсырманы орындау үшін әр түрлі деңгейде қайталау жасау;
- оқушыларға әр түрлі тіректер мен көмек құралдарын ұсыну;
- әр түрлі деңгейдегі мәтіндерді оқу;
- жеке карточкалар арқылы әр түрлі жаттығулар орындау.

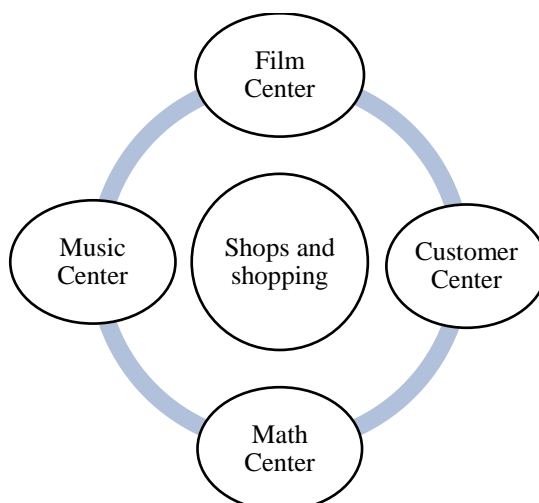
Ағылшын тілі сабақтарында жаңа лексикалық материалды таныстырғанда әртүрлі деңгейдегі тапсырмалары бар карточкалар жасауға болады:

- 1) қазақ тілінен ағылшын тіліне аударыңыз;
- 2) ағылшын тілінен қазақ тіліне аударыңыз;
- 3) сурет пен сөзді сәйкестендіріңіз;
- 4) суреттегі заттың атауын жазыңыз;
- 5) Суретті жаңа өтілген суреттер арқылы сипаттаңыз;
- 6) Сөзжұмбақты шешіңіз.

Томлинсонның пікірінше оқушылардың профильдері өз бетінше жұмыс істейтін, топтармен жұмыс істейтін, логикалық жүйелілікті қалайтын, конспект арқылы үйренетін, тыңдап түсіну арқылы ақпаратты қабылдайтын, демонстрациялау немесе видео ақпарат арқылы жұмыс істейтін, музыкалық интеллекттілер сияқты түрлі ауыспалы аспектілерді қамтиды. Мұғалімдер осы ауыспалыларды ескере отырып, оқушылардың ерекшеліктеріне қарай және оқу стильдеріне сай қолайлы оқу жағдайларын (кооперативті оқыту, жекелеп оқыту, жарыса оқыту, мазмұнды модификациялап оқыту) жасайды [6].

Сурет 1. Х.Гарднердің «Бірнеше интеллект теориясының» моделі.

Сурет 2 – “Shops and shopping” тақырыбы бойынша өткізілген ағылшын тілі сабағындағы дифференциалды оқуды қолданылған модель

2-ші суретте көрсетілген «Shop and shopping» тақырыбы (оқу мазмұны) бойынша құрастырылған оқу орталықтары, оқу мазмұны, оқушылардың оқу стильдері мен интеллектілеріне сай қалай саралауға болатынын көрсетеді. Оқу орталықтарының әрбіреуі оқушылардың түрлі материалдарға қол жеткізіп, оқу мазмұнын өздері көрсетулеріне мүмкіндік береді.

Music Center (Музыка орталығы): Listen to the audio and answer what kind of goods were purchased. Match the goods with the names of people who bought them.

Аудиалды оқушыларға арналған орталықта оқушыларға тыңдауға аудио материал беріліп, тыңдағаннан кейін тындап түсіну қабілеті тексеруге арналған тапсырмалар беріледі. Аудиода адамдар қандай тауарлар сатып алғанын айтып, қай адам қандай затты сатып алғанын жазу қажет.

Film Center (Фильм орталығы): Watch a short video “In the shop” and prepare a poster presenting what kind of good are sold in this shop.

Визуалдарға арналған оқу орталығында оқушыларға «Дүкенде» атты қысқа видеоны тамашалау ұсынылады, ал кейін өздерінің дүкені туралы постер құрастыруға тапсырма беріледі. Постерде оқушылар бұл қандай дүкен және онда қандай зат сатылатынын сипаттайды.

Math Center (Санау орталығы). Read the text about “Shopping day” and calculate and explain how much money the main character has spent that day. Create the price list for your own shop. Логикалық-математикалық интеллектісі дамыған оқушылар үшін «Дүкендегі күн» атты тақырыптағы мәтінді оқып, сол күні адамдар қанша ақша жұмсағанын баяндау керек, ал кейін оқушылар өздерінің дүкендеріне арналған бағалар тізімін құрастыру қажет.

Customer Center (Тұтынушылар орталығы). Read three dialogs about shopping “In the fitting room”, “Customer service department”, “Naughty customer” and identify what was the problem in each dialog. Make up Do’s and Don’t for shopping. Make up your own dialog taken place in the shopping center presenting successful communication.

Дүкендер мен сатып алуға қатысты үш диалогты оқыңыз «Киім ауыстыратын бөлмеде», «Тұтынушыларға қызмет көрсету бөлімі», «Даулы тұтынушы». Тауар сатып алуға барғанда істеуге болатын және болмайтын іс-әрекеттердің тізімін жасаңыз. Топпен біріге отырып тиімді және сәтті қарым-қатынас негізінде құрылған сауда үйінде болатын диалог құрастырыңыз.

Кесте 1. “Shops and shopping” тақырыбында дифференциалды оқыту бойынша жүргізілген эксперименталды оқытудан кейін жүргізілген төрт тілдік дағдыларды тексеруге құрастырылған бақылау жұмысының нәтижелері

Жалпы сұрақтар саны - 20 (100%)	Жалпы оқушылардың саны	85-100 ұпай (үздік)	60-84 ұпай (жақсы)	60 ұпайдан төмен (орташа)
Эксперименталды топтың білім көрсеткіштері	16 оқушы	9 оқушы	6 оқушы	1 оқушы
Бақылау тобының білім көрсеткіштері	15 оқушы	5 оқушы	4 оқушы	6 оқушы

Зерттеу барысында екі топ бірдей оқу бағдарламасы бойынша жоспарға сәйкес “Shops and shopping” юнитын екі апта уақыт бойы зерттеп оқыды. Қорытынды бақылау жұмысының сұрақтары төрт түрлі тілдік дағдыларды тексеруге арналып құрастырылған еді, яғни тыңдалым, сөйлеу, оқылым және жазылымға қатысты сұрақтарды қамтыды. Жалпы саны 20 сұрақты қамтыды. Зерттеудің соңында “Shops and shopping” тақырыбы бойынша екі топта да қорытынды бақылау жұмысы жүргізілді. Нәтижесінде дифференциалды оқыту қолданылған эксперименталды топтың “Shops and shopping” тақырып бойынша алған білім көрсеткіштері бақылау тобының білім көрсеткіштеріне қарағанда жоғары екендігі анықталды. 1-ші кестеден бақылау жұмысының қорытынды көрсеткіштерін көруге болады.

Саралап оқытуда өнім немесе нәтиже деп оқушылардың ақпаратты, яғни оқу мазмұнын түсінгенін көрсететін жолдарын атаймыз. Нәтижені саралау кезінде оқушылардың білімдері мен дағдыларын көрсетуге әр түрлі мүмкіндік беретін және құралдармен қамтамасыз ететін Блум Таксономиясы мен қатар Гарднердің көп интеллектілер теориясы қолданылуы мүмкін [8]. Осындай мүмкіндіктерге рөлдік ойындар, мультимедиялық презентациялар, пьесалар, өлеңдер, графикалық органайзерлер, плакаттар, зерттеу жұмыстары, эссе, жаңалық бағдарламалары, әр түрлі үй жұмыстары, видео, әңгімелер мен тестілер жатады.

Талқылаулар. Аталмыш зерттеу жұмыста көпдеңгейлі топтарда саралап оқытудың ағылшын тілін меңгеруге тиімді әсері бар екендігі анықталды. 1-кестеге сәйкес екі топтың нәтижелерін талдай келсек, эксперименталды топтағы оқушылардың басым бөлігі (16/15 оқушы) «үздік» және «жақсы» деген баға алған, тек бір ғана оқушы «орташа» деген баға алған, яғни білім көрсеткіші жоғары екендігін көреміз. Ал саралап оқыту қолданылмаған топта, яғни бақылау тобындағы оқушылар (15/9) «үздік» және «жақсы» деген баға алған және алты оқушы «орташа» деген баға алған. Осылайша, біз саралап оқыту қолданылған гетерогенді топтағы оқушылардың ағылшын тілінің білім деңгейлері жоғары екендігіне көз жеткізе аламыз. Екі топ та гетерогенді топ болғандықтан, саралау әдісі қолданылған топта оқушылар тілді үйренуде өздерінің ыңғайына және оқу стиліне қарай жасалған тапсырмалар орындау арқылы жоғары деңгейге қол жеткізе алды.

Дифференциалды оқыту оқушылардың бейімділігін анықтауға, қызығушылықтары мен қабілеттерін дамытуға оңтайлы жағдай жасауды мақсат ететін оқыту технологиясы екендігін растай алды. Бұл арада бағдарламалық материал міндетті (стандарттан) төмен емес әртүрлі жоспарланған деңгейлерде игеріледі және жеке оқыту әдістері кеңінен қолданылады [7, 109 б.]. Дифференциалды оқыту технологиясы оқу процесінің белгілі бір бөлігін қамтитын ұйымдастырушылық шешімдер, саралап оқыту құралдары мен әдістерінің жиынтығы. Дифференциалды оқыту оқушылардың түрлі қажеттіліктеріне сай оқу үдерісінің мазмұны, үдерісі және нәтижесі сияқты компоненттерде саралау мен түрлендіруді білдіреді.

Мазмұнға «қабылданатын ақпарат» бірліктері, яғни оқушы сабақта оқу нәтижесі ретінде біліп, танытын, түсінетін идеялар, ұғымдар, фактілер мен ақпарат жатады. Мазмұнды саралау кезінде көбінесе маңызды, оқушыға қатысты оқу компоненттері мен блоктарын оқушының қажеттілігі мен деңгейіне сай саралау керек. Мысалы: кейбір оқушылар негізгі ақпарат пен дағдыларды меңгеру үшін көп уақытты талап етеді, сонда мұғалім осындай оқушыларға тура нұсқаулықтар мен дәл, қысқа да нұсқа мысалдармен түсіндіру керек.

М.А. Мастропери дифференциалды оқытудың әсері туралы тағы бір зерттеу жаратылыстану ғылымдарын оқитын сегізінші сынып оқушылары арасында жүргізілді. Осы студенттердің қырық төртеуі оқуда қиындықтарға тап болды. Алдыңғы зерттеулердегідей, бақылау топтары дәстүрлі жаттығулар арқылы оқытылды, ал эксперименттік топтар бірлескен практикалық іс-әрекет арқылы жұмыс істеді, онда төменгі деңгейдегі студенттер сыныптастарының қолдауына ие болды. Материал, студенттер үшін пайдаланылатын деңгей (үш деңгей) бойынша сараланды. Осы сараланған материалдармен деңгей бойынша студенттер өздері жұмыс істейтін деңгейде жұмыс істей алады және егер қосымша талап етілсе, басқа деңгейлерде жаттығулар жасай алды. Осы зерттеудің нәтижелері сараланған білім алған студенттердің білім көрсеткіші арта түскенін көрсетті: Олардың оқуы деңгейлер бойынша және практикалық сабақтарды қолдана отырып, сараланған оқыту кезінде алынған тест нәтижелері дәстүрлі түрде оқытылған топтағы оқушылардың тест көрсеткіштерінен жоға болғанын көрсетті. Атап кеткен шетелдік авторлардың дифференциалды оқытуға қатысты зерттеу жұмыстарында шетелдік тіл үйрету мен үйрену реалитеттері ескерілген. Өкінішке орай, дифференциалды оқытуға қатысты қазақстандық зерттеулердің аздығы аталмыш зерттеу жұмысын жазуға себепші болып, көптеген орта білім берудегі дифференциалды оқытуға қатысты мәселелерді шешуге қатысты сұрақтарды зерттеуге түрткі болып отыр [10].

Саралап оқытуды қолдануға қатысты көптеген зерттеулер жүргізілді. Симкинс, Мастропери және Скругс сынды ғалымдар Атлант аясындағы орта мектепте зерттеу жүргізді. Зерттеуге үш мұғалім және алпыс бір бесінші сынып оқушысы ғылым сабағына қатысты. Ол зерттеуін денсаулығында кемшіліктері бар оқушылар арасында өткізді. Зерттеу бақылау тобы және эксперименталды топ негіздерінде жүргізілді. Бес жұма эксперименталды зерттеу уақыт аралығында бақылау тобында дәстүрлі сабақ үлгісі бойынша жүргізіліп ақпарат дәріс түрінде берілді, ал эксперименталды топта дифференциациялау арқылы көптеген стратегиялар қолданылды. Зерттеу нәтижелері бес аптадан кейін алынған тестілердің нәтижелері эксперименталды, яғни сараланған оқыту жүргізілген топтағы студенттердің білім көрсеткіштерінің жоғары болғанын дәлелдеді [10].

П.Алаванья және С.Фархади өздерінің сараланған оқытуға қатысты зерттеулері бірнеше интеллект теориясы мен оқушылардың оқу стилінің ерекшеліктеріне негізделіп жүргізілді. Зерттеу мақсаты көп-деңгейлі сыныптарда лексиканы оқытуда дифференциалды оқытудың әсерін анықтау болды. Бұл зерттеу Иран тіл институтында жүргізілді, зерттеуге 80 орта мектепте оқитын қыздар іріктелді. Бұл зерттеуде екі топта, яғни (бақылау және эксперименталды топтарда) эксперимент әдісі арқылы дифференциалды оқытудың тиімді әсері t – тест және ANOVA тест көмегімен анықталды [11].

Е.В. Лихачеваның пікірінше педагог бақылау және тестілеу (ойлау түрі, қабылдау арнасы, темперамент, түсіну деңгейі, мотивтер, құндылық бағдарлары, дүниетаным - саралау үшін негіз бола алады) арқылы оқушылардың шет тілін меңгеруінің психологиялық ерекшеліктері мен деңгейін зерттейді). Сонымен қатар мұғалім оқушыларды белгілі бір негіздер бойынша микро топтарға біріктіреді және педагог анықталған саралау негіздерін ескере отырып, сабақта ақпаратты баяндайды және онымен жұмысты ұйымдастырады [12, 174 б.]

Дидактикада оқу процесінде оқушылардың жеке ерекшеліктері ескерілсе, оқыту сараланған болып саналады. Оқушылардың жеке ерекшеліктерін есепке алуды оқушының жеке басының негізгі қасиеттерін есепке алу деп түсінуге болады. Осылайша, жеке тұлғаға бағытталған оқыту сараланған оқыту болып табылады. Жалпы қабілеттер бойынша саралау оқушылардың жалпы деңгейін, дамуын, психикалық дамудың жеке ерекшеліктерін, яғни есте сақтау, ойлау, танымдық белсенділікті ескеру негізінде жүзеге асады. Оқушылардың қалған жеке басының ерекшеліктері тиісті оқыту технологияларына байланысты сабақта ішкі саралауды ұйымдастыру кезінде ескеріледі. Жеке қабілеттерді саралау барысында студенттердің белгілі бір пәндерге қатысты қабілеттерін ескеріледі: кейбір студенттер гуманитарлық пәндерге, басқалары нақты ғылымдарға, кейбіреулері тарихи немесе биология сынды пәндерге бейімділігі мол [2]. Деңгейлеп оқытудың басқа әдістемелерден басты айырмашылығы, яғни көп деңгейлі оқыту деп оқу материалын әр түрлі деңгейде меңгеруді атаймыз. Бір оқу материалын терең және күрделі оқыту деңгейі А, Б, С топтарында түрлі болады.

Кейбір психологтардың пайымдауынша топтарды араларында мейірімділік қарым-қатынасы орныққан оқушылардан құрастыру керек, өйткені тек осы жағдайда кіші топта өзара түсіністік пен өзара көмектің психологиялық атмосферасы пайда болады, мазасыздық пен қорқыныш жойылып,

оқу әлеуетін іске асыру мүмкіндіктері ашылады [13, 195 б.]. Зерттеу жүргізілген топтағы оқушылардың арақатынасы жақсы болғандықтан, оқушыларды қызығушылықтары мен қабілеттеріне сәйкес топқа бөліп, топпен жұмыс жасағанда жоғары көрсеткіштерге ие болды. Оқушылар өз арасында бір-бірін тез түсініп, берілген тапсырмаларды шығармашылықтарын толық деңгейде қолданып көрсете алды.

Көпдеңгейлі оқыту жағдайында оқушылардың оқуға деген мотивациясын арттырудың басты шарттарының бірі – ол оқу процесін ұйымдастыруда сабақта алған білімдерін іс жүзінде қолдана алу мүмкіндігі. Жаңа педагогикалық технологиялардың бірі жобалар әдісі бұл мәселені шешу үшін ең қолайлы әдіс болып есептеледі. Жоба әдісінің негізінде оқушылардың танымдық дағдыларын, өз бетінше дағдыларын дамыту, ақпараттық кеңістікте өздерін бағдарлай білу дағдысын дамыту және сын тұрғысынан ойлау жатыр. Ол әрқашан оқушылардың өздігінен жұмыс жасау әрекетіне бейімделген және кез-келген мәселені шешуде түрлі әдістерді, құралдарды, әртүрлі ғылым салаларының білімдері, біліктері мен техникасын пайдалану арқылы жүзеге асырылады. Орындалған жобалардың нәтижелері әрқашан материалдық, яғни қандай да бір өнім түрінде (бейнефильм, альбом, компьютерлік газет және т.б.) рәсімделген.

Оқушылардың әр түрлі қызығушылықтарын қанағаттандыру үшін мұғалім блоктың негізгі идеяларын оқушылардың қызығушылығын тударатын, арттыратын және шабыттандыратын тақырыппен байланыстыра алады. Осы арқылы оқушы саралау барысында мазмұнды жақсы түсініп, оқу үдерісі барысында өзіне қолайлы құралдар, стратегиялар мен жолдарын тауып, нәтижесінде өзі менгерген мазмұнды қалаған жолын таңдай отырып демонстрациялайды.

Педагогикалық зерттеулерде дифференциация «ішкі» және «сыртқы» болып екіге бөлінеді. Ішкі саралау деп оқушылардың жеке ерекшеліктері сабақты ұйымдастыру жағдайында ескерілетін оқу процесін ұйымдастыруды атаймыз. Бұл жағдайда оқытуды саралау ұғымы оқытуды даралау (жеке тұлғаға бағытталған оқыту) ұғымына өте ұқсас. Сыртқы саралау кезінде әр түрлі деңгейдегі студенттер арнайы оқу топтарына біріктіріледі. Осылайша, ішкі дифференциация кезінде, яғни. сыныпта жеке тұлғаға бағытталған оқытуға негізінен педагогикалық технологиялар арқылы жүзеге асырылады. Мысалы, біріге оқыту және жобалар әдісі арқылы оқыту және осы технологияларда қарастыратын түрлі әдістер арқылы жүзеге асады. Сыртқы саралау кезінде студенттер кейбір жеке белгілері мен ерекшеліктеріне қарай түрлі оқу топтарына біріктіріледі. Саралау түрлеріне жүгінсек дидактикада саралау қабілеттерге (жалпы қабілеттерге, жеке қабілеттерге, қабілетсіздікке), мамандық пен қызығушылықтарға байланысты ерекшеленеді.

Көпдеңгейлі топтарды осындай түсінікке сүйене отырып бөлу, яғни бірдей дайындықпен және материалды менгеру қарқыны мен уәждену деңгейі бірдей оқушылар бір топта білім алса, жайлы сезінетін болады, ал деңгейлік саралау технологиялары, АКТ, жобалар әдісі, зерттеу әдісі, білімді бақылаудың сынақ жүйесі сынды жаңа педагогикалық технологиялар мұғалімнің сабақта саралау және даралау мәселесін шешетін жеке оқушылармен жұмыс жасауға уақытын үнемдеуге мүмкіндік береді және оқушылардың сабаққа белсенді араласпау мәселесін шешеді, өйткені мұғалім әр оқушымен жекелей жұмыс жасағанда еш оқуші өзін үлгермейтін оқушы ретінде сезінбейді, ал керісінше белсенділігі артып, басқа да сыныптастарымен бірдей дейгейде оқып жатқанын сезінеді. Сонымен қатар, оқу материалының кәсіби бағдарына, оқушылардың қызығушылықтары мен бейімділіктеріне байланысты менгеретін оқу материалының көлемі мен күрделілігін оқушылардың өздері анықтап, соны менгеруде жауапкершілігі артады және бұл оқуға деген уәждемесін арттырады деген болжам бар.

Оқу мазмұнын әртүрлі деңгейлі мәтіндермен қамтамасыз ету арқылы саралауға болады: қарапайым мәтіндерден бастап күрделі мәтіндерге дейін, аутентикалық шығармалар мен бейімделген кітапшаларды, электронды немесе басылып шығарылған мәтін түрлерін беру, музыка, фильм, шақыру түріндегі материалдарды беруге болады. Үдеріс ол оқушылардың өздері таңдаған ақпаратпен жұмыс жасау жолы, оқу жолы. Үдерісті өзгерту үшін мұғалім топтастырудың әртүрлі стратегияларын (қабілеттеріне сай, қызығушылық бойынша және оқу профильдері бойынша топтастыру арқылы) қолдануы мүмкін.

Оқу материалын оқушылардың білім деңгейі бойынша ғана емес, сонымен қатар тапсырма көлемі, қиындық деңгейі және шығармашылығына қарай ажыратуға болады. Деңгейлік саралау жеке

студенттермен де, топтармен де жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Дифференциалды оқыту бойынша жұмыс жасау әртүрлі сатыларды қамтыды:

- оқу бағдарламасын меңгермей үлгермей қалған оқушыларды анықтау;
- олардың олқылықтарын жою;
- үлгермеушілік себептерін жою;
- оқуға қызығушылықты және уәждемені қалыптастыру немесе қайта жандандыру;
- оқу міндеттері мен оқушы білімін бағалауды саралау (қиындық дәрежесі бойынша).
- Ішкі саралау сыныптың шартты бөлуді білдіреді:
- ақыл-ой даму деңгейі бойынша (оқушылардың оқудағы жетістік деңгейі);
- жеке-психологиялық типтер бойынша (ойлау түрі, мінез акцентуациясы, темперамент және т.б.).

Дифференциалды оқыту қазіргі заманғы мектептердің оқу үрдісінде әр түрлі пәндерді оқыту барысында қолданылып жүргеніне қарамастан, шет тілі сабақтарында әлі де жеткіліксіз деңгейде қолданылады. Көп себептер пәннің оқыту спецификасына тікелей байланысты, сабақтың басым бөлігі практикалық бөлімге арналады және көп жағдайда оқушылар ағылшын тілін өзіне қажетті емес және маңыздылығын екінші орынға қоюына байланысты. Осылайша, мұғалімге оқытудың тиімділігін арттырудың жаңа жолдарын іздеуге тура келеді.

Барлық балалар қабілеттері, оқу қарқыны, қызығушылықтары мен қажеттіліктері сияқты белгілеріне қарай әр түрлі екендігі белгілі. Сынып-сабақ жүйесі жағдайында мұғалім қабілеті жоғары үздік оқитын оқушыларға салмақ түсірмей, қабілеті төмен үлгермейтін оқушыға оқу бағдарламасын меңгеруге жағдай жасау мақсатында қолжетімді етіп, орташа қабілеті бар оқушыны нысанға алып, бағдарланады. Осы кезде саралап оқыту идеясының мәні зор, өйткені мұғалім оқушылардың жеке қабілеттер мен қажеттіліктерін ескеріп, оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың міндеттері, мазмұны мен тәсілдері нақтылау мен оқытуды түрлендіреді. Сонымен қатар, оқу көлемінің азаюына байланысты оқу үдерісіне дифференциалды оқытуды енгізу арқылы физиологтар оқушылардың жалпы денсаулығының жағдайы жақсаруына әсер етеді [14, 24].

Қорытынды. Ағылшын тілі сабақтарына қабілеттері әр түрлі балалар қатысады, сондықтан тапсырмаларды саралау және оқушылардың тапсырмаларды өз бетінше орындау шешуші рөл атқарады. Сараланған оқытудың негізгі идеясы барлық оқушылардың оқытылатын материалдың негізгі компонентін өз қарқынымен жылжи отырып меңгерту болып табылады. Оқушылардың оқу мақсаттары мен меңгеруге қажетті құзіреттері мен дағдыларын білу маңызды болып табылады. Бұл білім алу барысында материалды меңгеруде қиналатын оқушылармен және оқу материалын жоғары деңгейде меңгерген, пәнге деген қызығушылығы, бейімділігі, қабілет жоғары оқушылармен жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Бұл технология мұғалімге әр оқушының қабілеттерін білуге, ал оқушыға оқу процесінің толық қатысушысы болуға көмектеседі. Зерттеу барысында ағылшын тілі сабақтарында деңгейлік дифференциация арқылы бірнеше міндет орындалады деген тұжырым расталды: біріншіден, әрбір оқушының білім деңгейі көтеріледі; екіншіден, барлық оқушыларға қолайлы жағдай жасалады; үшіншіден, оқушы мен мұғалімнің ынтымақтастығы нығаяды; төртіншіден әр түрлі қабілеттері мен деңгейлері бар оқушылардың сабаққа қатысуы мен уәждері арта түседі. Дифференциалды оқыту қабілеті жоғары оқушылар оқу барысында оқу материалын терең, тез, ілгері, белсенді түрде оқуға мүмкіндік алады, ал қабілеті төмен немесе оқуда қиналатын оқушылар өздерінің білімдері басқа оқушылардан төмен екендігін сезінбейді, өйткені өз деңгейіндегі тапсырмаларды жақсылап тиісті деңгейде орындауға мүмкіндік алады. Оқытушының қабілеттері жоғары және үлгерімдері төмен оқушыларға бірдей уақыт бөле отырып, қажеттіліктеріне сәйкес оқу материалдарымен қамтамасыздандырып, оқу бағдарламасын меңгертеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Балашова И.В., Тихомирова Е.Л., Шадрова Е.В. Исследование потребностей гетерогенных групп обучающихся // Психолого-педагогический поиск. – 2014. – № 4 (32). – С. 129–141.
2. Gregory, G. & Chapman, C. *Differentiated instructional strategies: One size does not fit all.* Thousand Oaks, CA: Corwin Press, Inc, 2002.
3. Anderson, K. M. *Tips for teaching: Differentiating instruction to include all students. Preventing school failure, 2007, 49-54.*

4. Селевко Г.К. *Современные образовательные технологии*. М.: Народное образование, 1998.
5. Подласый, И.П. *Педагогика*. В 3 книгах. Кн. 2. Теория и технология обучения / И.П. Подласый. - 2-е изд., испр. – М.: Владос, 2007. – 575 с.
6. Tomlinson, C. (1995). *Differentiating instruction for advanced learners in the mixed-ability middle school classroom*. Reston, VA.: ERIC Clearinghouse on Handicapped and Gifted Children. (ERIC ED389141).
7. Aliakbari, M. "Impact of Differentiated Instruction Strategies and Traditional-Based Instruction on the Reading Comprehension of Iranian EFL Students". *RALS*, 5(1), 2014, pp.109-129.
8. Heacox, D. *Differentiating instruction in the regular classroom: how to reach and teach all learners*. Updated anniversary edition. Free Spirit Publishing, 2014, pp.7.
9. Gardner, H. *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*. New York: Basic Books, 1983.
10. Mastropieri M.A, Scruggs TE, Norland JJ, et al. *Differentiated Curriculum Enhancement in Inclusive Middle School Science: Effects on Classroom and High-Stakes Tests*. *The Journal of Special Education*. 2006;40(3):130-137. doi:[10.1177/00224669060400030101](https://doi.org/10.1177/00224669060400030101)
11. Alavinia, P., & Farhady, S. (2012). *Using differentiated instruction to teach vocabulary in mixed ability classes with a focus on multiple intelligences and learning styles*. *International Journal of Applied Science and Technology*, 2(4), 72–82. Retrieved from https://www.ijastnet.com/journals/Vol_2_No_4_April_2012/11.pdf
12. Лихачева Е.В. Дифференцированное обучение иностранному языку в условиях неоднородности учебных групп // *Вестник НГУ. Серия: история, филология*. Новосибирск, 2012. – С. 174-177. URI: <https://lib.nsu.ru/xmlui/handle/nsu/6470>.
13. Тусунбекова М.Ж. Проблемы организации индивидуально-дифференцированного подхода обучения английскому языку студентов неязыковых специальностей в теории и практике // *Молодой ученый*, 2009. № 3. – С. 195-201.
14. Антропова М.В., Манке Г.Г., Кузнецова Л.М., Бородкина Г.В. Дифференцированное обучение: педагогическая и физиолого-гигиеническая оценка // *Педагогика*. – 1992. № 9. – С.10.

References

1. Balashova I.V., Tikhomirova E.L., Shadrova E.V. *Issledovaniye potrebnostey geterogennykh grupp obuchayushchikhsya // Psikhologo-pedagogicheskiy poisk*. [Research of the needs of heterogeneous groups of students]. No. 4 (32). 2014 - p. 129-141[in Russian].
2. Gregory, G. & Chapman, C. (2002). *Differentiated instructional strategies: One size does not fit all*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press, Inc.
3. Anderson, K. M. *Tips for teaching: Differentiating instruction to include all students*. Preventing school failure, 2007, 49-54.
4. Selevko G.K. *Sovremennyye obrazovatel'nyye tekhnologii*. [Modern educational technologies]. М.: Public education, 1998 [in Russian].
5. Podlasy I. P. *Pedagogika*. [Pedagogy]. In 3 books. Book. 2. Theory and technology of teaching / I.P. Podlasy. - 2nd ed., Rev. ... – М.: Vlados, 2007. – 575 p.[in Russian].
6. Tomlinson, C. (1995). *Differentiating instruction for advanced learners in the mixed-ability middle school classroom*. Reston, VA.: ERIC Clearinghouse on Handicapped and Gifted Children. (ERIC ED389141).
7. Aliakbari M. "Impact of Differentiated Instruction Strategies and Traditional-Based Instruction on the Reading Comprehension of Iranian EFL Students". *RALS*, 5(1), 2014, pp.109-129.
8. Heacox, D. *Differentiating instruction in the regular classroom: how to reach and teach all learners*. Updated anniversary edition. Free Spirit Publishing, 2014, pp.7.
9. Gardner, H. (1983). *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*. New York: Basic Books
10. Mastropieri MA, Scruggs TE, Norland JJ, et al. *Differentiated Curriculum Enhancement in Inclusive Middle School Science: Effects on Classroom and High-Stakes Tests*. *The Journal of Special Education*. 2006;40(3):130-137. doi:[10.1177/00224669060400030101](https://doi.org/10.1177/00224669060400030101)
11. Alavinia, P., & Farhady, S. (2012). *Using differentiated instruction to teach vocabulary in mixed ability classes with a focus on multiple intelligences and learning styles*. *International Journal of Applied*

Science and Technology, 2(4), 72–82. Retrieved from https://www.ijastnet.com/journals/Vol_2_No_4_April_2012/11.pdf

12. Likhacheva E.V. *Differentsirovannoye obucheniye inostrannomu yazyku v usloviyakh neodnorodnosti uchebnykh grupp. [Differentiated teaching of a foreign language in the conditions of heterogeneity of educational groups]. Vestnik NSU. Series: history, philology. Novosibirsk, 2012, p. 174-177 [in Russian] URI: <https://lib.nsu.ru/xmlui/handle/nsu/6470>.*

13. Tusupbekova M.Zh. *Problemy organizatsii individual'no-differentsirovannogo podkhoda obucheniya angliyskomu yazyku studentov neyazykovykh spetsial'nostey v teorii i praktike. [Problems of organizing an individually differentiated approach to teaching English to students of non-linguistic specialties in theory and practice] // Young Scientist, No. 3. 2009. – P. 195-201. [in Russian].*

14. Antropova M.V., Manke G.G., Kuznetsova L.M., Borodkina G.V. *Differentsirovannoye obucheniye: pedagogicheskaya i fiziologo-gigiyenicheskaya otsenka // Pedagogika. [Differentiated learning: pedagogical and physiological and hygienic assessment]. 1992.-No. 9. p.10 [in Russian].*

МРНТИ 14.01.21

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.24>

Ш.Т. Жанысбекова^{1*}

¹І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ПРАГМАТИКАЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ТУРАЛЫ

Мақалада жоғары сынып оқушыларының прагматикалық құзыреттілігін қалыптастырудың маңызы қарастырылады. Оқыту процесінде коммуникациялық құзыреттіліктің құрамдас бөлігі ретінде саналы түрде прагматикалық құзыреттілікті қалыптастыру қажеттілігі қазіргі күнде кезек күттірмейтін мәселе екендігі баяндалады. Прагматикалық құзыреттілік ұғымын зерттеуші ғалымдардың көзқарастары талданып, оның дискурсивті құзыреттілік (мәлімдемелер құрастыру, оларды мәтінде біріктіру ережелері туралы білімі) және функционалдық құзыреттілік (әртүрлі коммуникативті функцияларды орындауға арналған мәлімдемелер қолдану іскерлігі), сонымен қатар сөйлеуді схемалық тұрғыда құрастыру құзыреттілігін қамтитындығы айтылады. Оқушылардың прагматикалық құзыреттілігін қалыптастырудың бір тәсілі ретінде сыныптан тыс бірлестіктерді, яғни тілдік ортаны құру ұсынылады. Тілдік ортада мотивациялық, мазмұндық, іс-әрекеттік компоненттер негізіндегі оқушылардың прагматикалық құзыреттілігінің қалыптасу динамикасының көрсеткіштері мен өлшемдері беріледі. Жүргізілген эксперимент жұмысының нәтижесі келтіріліп, ұсынылған сөз техникасын ұсыну іскерліктерінің тиімділігі баяндалады.

Түйін сөздер: прагматикалық құзыреттілік, оқыту үдерісі, коммуникациялық құзыреттілік, функционалдық құзыреттілік, дискурсивті құзыреттілік.

Жанысбекова Ш.Т.¹

¹НАО «Жетісуский университет имени Ильеса Жансугурова»

г. Талдықорған, Республика Казахстан

О ФОРМИРОВАНИИ ПРАГМАТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТАРШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация

В статье рассматриваются пути формирования прагматической компетентности старшеклассников. Утверждается, что необходимость осознанного развития прагматической компетенции как неотъемлемой части коммуникативной компетенции в процессе обучения является актуальной проблемой сегодняшнего дня. Проанализированы взгляды ученых, изучающих понятие прагмати-

ческой компетентности, как составляющий знание правил построения высказывания, их объединения в текст (компетенция дискурса), умение использовать высказывания для выполнения различных коммуникативных функций (функциональная компетенция), умение последовательно строить высказывание в соответствии со схемами взаимодействия (компетенция схематического построения речи). Один из способов развития прагматической компетентности учащихся старших классов – это создание внеклассных ассоциаций, то есть языковой среды. Приведены показатели и критерии динамики формирования прагматической компетентности обучающихся на основе мотивационного, содержательного, поведенческих компонентов. Представлены результаты эксперимента и описана эффективность предложенных методик.

Ключевые слова: прагматическая компетенция, процесс обучения, коммуникативная компетенция, функциональная компетенция, дискурсивная компетенция.

Zhanysbekova Sh.T.¹

¹Zhetysu University named after Zhansugurov, The Republic of Kazakhstan

APPROACHES TO FORMING THE PRAGMATIC COMPETENCE OF SENIOR SCHOOLS

Abstract

The article discusses the ways of forming the pragmatic competence of high school students. It is argued that the need for the conscious development of pragmatic competence as an integral part of communicative competence in the learning process is an urgent problem of today. The views of scientists studying the concept of pragmatic competence, as a component of knowledge of the rules for constructing an utterance, their combining into a text (competence of discourse), the ability to use utterances to perform various communicative functions (functional competence), the ability to consistently build an utterance in accordance with interaction schemes (competence of constructing speech). One of the ways to develop the pragmatic competence of high school students is to create extra-curricular associations, that is, the language environment. Indicators and criteria of the dynamics of the formation of pragmatic competence of students on the basis of motivational, content, behavioral components are given. The results of the experiment are presented and the effectiveness of the proposed methods is described.

Keywords: pragmatic competence, learning process, communicative competence, functional competence, discursive competence.

Кіріспе. Қазақстан Республикасында бірнеше тілді сауатты жоғары деңгейде меңгеру қажеттілігі мен оны практикалық тұрғыда меңгеру, біржағынан, бәсекеге қабілеттіліктің кепілі, екінші жағынан ақпаратпен жан-жақты хабардар болудың басты кілттерінің бірі болып табылады. Осыған сәйкес коммуникативтік құзыреттіліктің жоғары деңгейін қалыптастыру бірінші орынға шығады. Оның құрамдас бөліктерінің бірі және іргелі аспектісі прагматикалық құзыреттілік болып табылады. Энн Баррон «прагматикалық құзыреттілік ... белгілі бір дәрежеде тұлғаға әсер етуді жүзеге асыру үшін белгілі бір тілдегі лингвистикалық ресурстар туралы білу, сөйлеудің дәйекті аспектілерін білу және түпкілікті тілдің лингвистикалық ресурстарын тиісті контекстік пайдалану деп анықтама береді [1]. Олай болса, прагматикалық құзыреттілік белгілі бір мақсатқа жету үшін тілді тиімді пайдалану мүмкіндігін береді.

Қазіргі таңда оқыту үрдісінде прагматикалық құзыреттілікті қалыптастыру мүлде еленбейді, оның бірнеше себептерін табуға болады: 1) тілдің прагматикасы грамматикадан гөрі бұлыңғыр болып көрінеді; 2) прагматика өте «нәзік сала», осылайша оқытуда және қабылдауда қиындықтар туғызады [2]. Грамматика ережелерден тұрады. Сөйлеуші грамматикалық ережелерді сақтаса, сөйлеуді дұрыс құрастырады. Прагматикадағы жағдай біршама басқаша, өйткені прагматикада әртүрлі коммуникациялық жағдайларда әртүрлі қолданылатын принциптерді ұстану қажет, әйтпесе олар әртүрлі салаларда қолданылады және бір-біріне қайшы келуі мүмкін [3]. Осыған орай, оқушылардың прагматикалық құзыреттілігінің деңгейін жоғары сыныптарда дамыту бірінші орынға

шығады, өйткені кез келген оқушы білімді игеру барысында және басқалармен қарым-қатынас жасау барысында сөйлемді (дискурсты) ережелерге сай дұрыс құрылымдаумен қатар, мақсатқа бағытталған коммуникативтік қарым-қатынас үшін түрлі жағдайларда қолданылатын тілдік принциптерді пайдаланып, пікірлерді дәлелді жеткізе білуі маңызды болып табылады. Сондықтан, жоғары сынып оқушыларының прагматикалық құзыреттілігін қалыптастыру қажеттігін айқындау және оны қалыптастыру әдістерін ұсыну бүгінгі күндегі өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Зерттеудің маңыздылығы: оқушылардың прагматикалық құзыреттілігін қалыптастыру тәсілдерін зерттеу мәселесін шешу оқыту теориясының дамуына қосылған үлес болып табылады. Зерттеудің теориялық маңыздылығы жеке тұлғада қалыптасатын жетекші іс-әрекет әдістері негізінде прагматикалық құзыреттіліктің құрамын теориялық және әдістемелік тұрғыдан негіздеуде, мектеп оқушыларының прагматикалық құзыреттілігін қалыптастыру әдістерінің ұсынылуында, сондай-ақ практикалық маңыздылығы әзірленген материалдардың болашақта жалпы білім беретін мектептің оқыту процесінде пайдалану мүмкіндігінде болып табылады.

Зерттеу материалдары мен әдістері. «Прагматика» ұғымының өзі мен жеке тұлғаның прагматикалық құзыреттілігі туралы әртүрлі түсіндірмелер бар. Прагматика термині туралы кеңірек түсіндірмелерді талдасақ:

«Прагматика – тілді қолданатындарға байланысты зерттейтін ғылым» (Stalnaker 1972);

Прагматика – «контексттегі тіл туралы ғылым немесе басқаша түрде тілдің құбылыс ретіндегі контекстік туралы ғылым» (Паррет 1974,1980);

Прагматика – «сөйлеу жағдаяттарына қатысты мағынаны зерттейтін ғылым». (Leech 1983);

«Прагматика – тілдік формалар (объектілер) мен сол формаларды пайдаланушылар арасындағы қарым-қатынасты зерттейтін ғылым» (Yule 1996);

Прагматика – сөйлеушінің дітін орындату үшін тілдік формалардың ішіндегі сол тыңдап тұрған адамға қатысын таңдап алу процесі (Кенжеқанова Қ., 2015).

Енді, прагматикалық құзыреттілік ұғымына тоқталатын болсақ, ол прагматикалық тілдік құзыреттілік және коммуникативті прагматикалық құзыреттілік болып екіге бөлінеді [4]. Прагматикалық тілдік құзыреттілік грамматикалық құзыреттілікке негізделген. Ол айтылымның ситуациялық өзектілігін, әлеуметтік-мәдени контекстін, менталитетін, сөйлеушілердің жасын, білімі мен әлеуметтік жағдайын, сөйлеу конвенцияларының орындылығын ескере отырып, сөйлеу әрекеттерін барабар түсіндіруді қамтамасыз етеді. Коммуникативтік прагматикалық құзыреттілік – тілдік, пәндік, лингвистикалық, прагматикалық құзыреттіліктерді қамтитын бірнеше компоненттерден тұратын табиғи қарым-қатынас немесе арнайы ұйымдастырылған оқыту процесінде алынған тұлғаның ерекше сапасы. Прагматикалық құзыреттілік өзара әрекеттесу схемаларына сәйкесінше белгілі бір функционалдық мақсаттарға арналған тілдік құралдарды (іске асыру коммуникативтік қызметтері, сөйлеу әрекеттерінің генерациясы) қолдану қабілетін болжайды. Ол мыналарды қамтиды: 1) дискурсивті құзыреттілік (мәлімдемелер құрастыру, оларды мәтінде біріктіру ережелері туралы білімі); 2) функционалдық құзыреттілік (әртүрлі коммуникативті функцияларды орындауға арналған мәлімдемелер қолдану іскерлігі); 3) сөйлеуді схемалық тұрғыда құрастыру құзыреттілігі. Сонымен қатар тақырыпты, белгілі жаңа ақпаратты, қарым-қатынас стилі мен регистрін, әңгімелесушіге әсер етуді және т.б. ескере отырып, сөйлемдерді біртұтас мәтінге біріктіру қабілеті кіреді. Сондай-ақ, сөйлеу жағдаяттарына бейімделу дәрежесі, диалогты жүргізе білу, мәлімдеме тақырыбының дамуы, мәлімдеменің тұтастығы мен үйлесімділігі аспектілерін де қамтитындығын бақылауға болады [4].

Зерттеудің әдіснамалық негіздерін құзыреттілік, прагматикалық құзыреттіліктің әлеуметтік детерминизмі, тұлғаның прагматикалық құзыреттілігінің мәні туралы философиялық идеяларды білдіреді; *Зерттеудің әдістеріне* тоқталсақ, жүйелік, мәдени, аксиологиялық, контекстік және құзыреттілікке негізделген тәсілдерден құралды; зерттеу мәселесі бойынша әдебиеттерді зерделеу және талдау, ақыл-ой және логикалық әдістер қамтылады.

Талқылаулар мен нәтижелер. Прагматикалық құзыреттілікті дамытуды оқытудың мазмұнына қарай негіздеу отандық (А.Е. Саденова, А.А. Жайтапова және т.б. [5-6]), жақын шетелдік зерттеушілердің (Ю.Д. Апрусян, Н.Д. Арутюнова, Е.И. Беляева, Г.В. Колшанский, А.В. Падучева [7-8]) және алыс шетелдік зерттеушілердің де (С.Моиранд, D.H. Hymes, L.F. Bachman, A.S. Palmer [9-11]) назарынан тыс қалмаған. Прагматикалық құзыреттілікті қалыптастыру көрсеткіштері де бірнеше ғалымдардың (В.В. Бужинский, Л.В. Величкова, С.В. Павлов, Дж.Д. Браун, А.Д. Коэн және т.б. [12-14]) еңбектерінен көрініс тапқан.

Біріншіден, аталған зерттеушілер оқыту процесінде прагматикалық құзыреттілікті дамыту үшін жоғарыда аталған екі тәсілді де біріктіру қажет деген пікірде. Себебі, прагматикалық құзыреттілік мәдениетаралық диалогтың қазіргі заманғы жағдайында өзекті болып табылатыны сөзсіз, өйткені ол сөйлеуші мен тыңдаушыға мәлімдеменің ситуациялық өзектілігін, әлеуметтік-мәдени контекстті, менталитетті, жасты ескере отырып, сөйлеушілердің білімі мен әлеуметтік жағдайы, сөйлеу шартының өзектілігі мен орындылығы сөйлеу әрекеттерін барабар түсіндіруге көмектеседі.

Екіншіден, прагматикалық құзыреттілік деңгейінде, сапалы коммуникациялық қарым-қатынасты және ойды жеткілікті жеткізу үшін оның айтылуын, грамматикасы мен сөздік қорын білу жеткіліксіз, міндетті түрде тілдік қатынас ережелерін және мәлімдеменің көп деңгейлілігін ескеру міндетті. Қолданылатын сөздердің (сөздіктерде көрініс тапқан) тура және ауыспалы мағыналары мен сөздердің контекстік мағынасын, яғни сөйлеушінің осы сөздер арқылы айтқысы келетін мағыналарын ажырата білу керек. Егер прагматикалық құзыреттілік қалыптасуына мән берілмесе, онда оқушылар белгілі бір қарым-қатынас жағдайында қателіктер жіберуі мүмкін. Сөйлеушілерге немесе жазушыларға өз ойын дәл жеткізе алмау прагматикалық қателіктерге әкеледі. Тіл маманы Цянь Хэ Цзыжанның пікірінше, сөйлеу коммуникациясында дұрыс тілдік форма қолданылса да, бірақ коммуникативті жағдаятқа сәйкес келмейтін, әңгімелесушінің лингвистикалық мәдени әдетін бұзса, қандай да бір прагматикалық қателер болуы мүмкін деп есептейді [15]. Ғалымның тұжырымынан прагматикалық құзыреттіліктің төмен деңгейі коммуникацияның сәтсіздігіне әкелуі мүмкін. ХХІ ғасырда оқыту моделі оқушылардың прагматикалық құзыреттілігін ерекше дамыту тұрғысынан қайта құруды қажет етеді. Олай болса, прагматикалық құзыреттілікті дамыту үшін айтылымды, сөздердің мағынасын, сөйлем құру ережелерін есте сақтау жеткіліксіз, мәдениетаралық тиімді қарым-қатынасқа қол жеткізу үшін бұл формаларды қалай дұрыс пайдалану керектігін (қандай коммуникативті жағдайда) түсіну маңызды.

Үшіншіден, еңбектерді талқылау нәтижесінде тұлғаның прагматикалық құзыреттілігінің бір аспектісін құрайтын бірқатар іскерліктерді бөліп көрсетуге болады: 1) қарым-қатынастың мақсат-тары мен міндеттерін тұжырымдау; 2) қарым-қатынас мәнін талдау, талқылауды ұйымдастыру; 3) қарым-қатынасты басқару, оны реттеу; 4) коммуникативтік мақсаттарға жету үшін құралдарды пайдалану; 5) таңдалған стратегияны іске асыру үшін түрлі тактикалар мен тәсілдерді пайдалану; 6) әңгіме, іскерлік әңгіме, дау, пікірталас, пікірсайыс, диалог, дебат, жарыссөз, диспут, іскерлік кеңес, келіссөздер жүргізу; 7) дәлелдеу және негіздеу, дәйектеу, теріске шығару, баға беру; 8) басқа сөзбен жеткізу, тезис жасау, дефинициялау, қорытындылау, номинализация, вербализация, авторизация дағдыларын меңгеру; 9) ауызша ақпаратты жазбаша, таңбалы және сөздік ақпаратқа және керісінше ауыстыру; 10) іскерлік сөйлеудің негізгі жанрларын (іскерлік хат, факс хабарламасы, келісімшарт, телефон арқылы сөйлесу, іскерлік әңгімелесу, келіссөздер, кеңестер) меңгеру; 11) сөз техникасын меңгеру.

Аталған іскерліктерді басшылыққа ала отырып, жоғарыда келтірілген зерттеу жұмыстарды теориялық талдау негізінде мотивациялық, мазмұндық, іс-әрекеттік компоненттер негізіндегі оқушылардың прагматикалық құзыреттілігін қалыптастырудың көрсеткіштері мен өлшемдері анықталды (Кесте 1).

Кесте 1. Оқушылардың прагматикалық құзыреттілігін қалыптастыру көрсеткіштері мен өлшемдері

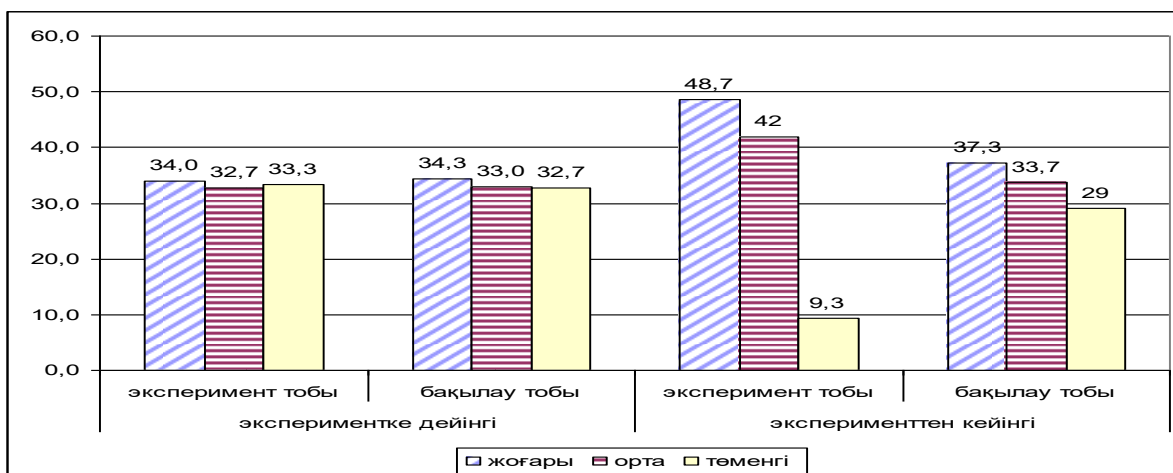
Компоненттер	Өлшемдері	Көрсеткіштері
Мотивациялық	мәтіндермен жұмыс істеу, диалог жүргізу	– мәтіндермен жұмыс жасауға, диалог жүргізуге, әдепті сөйлеуге қызығуы;

	және сөйлей білу тәсілдерін меңгеруге қатынасы	– мәтіндерді құрылымдауды, сапалы диалог жүргізуді, сөйлеуді түрлі іс-әрекетінде қолдануға қажеттілігі; – мәтіндермен жұмыс жасау, диалог жүргізу, әдепті сөйлеуді ұйымдастыруға түрткісі.
Мазмұндық	мәтіндермен жұмыс істеу, диалог жүргізу және сөйлей білу тәсілдері туралы теориялық білімдердің толықтығы	-дикурс туралы теориялық, әдістемелік және технологиялық түсінігі; – түрлі іс-әрекетінде мәтінді құрылымдауды қолдану тәсілдері туралы білімі; – адамның әлеуметтік деңгейін, жасы ерекшелігін ескеріп әңгімелесушіге әсер ете білуі;
Іс-әрекеттік	мәтіндермен жұмыс істеу, диалог жүргізу және сөйлей білу мүмкіндіктерін қолдану біліктілігі;	- мәтіндерді сапалы құрылымдап, жұмыс жасау біліктілігі; - диалог жүргізу біліктілігі; - адамның әлеуметтік деңгейін, жасы ерекшелігін ескеріп сөйлеу арқылы дикурс құрастыра білу біліктілігі.

Енді, оқушының прагматикалық құзіреттілігін қалыптастыруды қалай ұйымдастыру керек деген мәселе туындайды. Осы мақсатта №66 жалпы білім беретін мектепте эксперимент жұмыстары жүргізілді. Эксперименттік топқа 57 оқушы қатысты, 28 оқушы эксперименттік топқа, 29 оқушы бақылау тобында болды.

Мектептегі білім беру саласының айналасында біз аудиториялық (сыныптық) және мектептен тыс сабақтар арқылы әртүрлі деңгейде тәжірибелік оқыту жүйесін құрдық. Оқушылардың (сыныптан тыс) жұмысы, олардың жеке және топтық іс-әрекеті ұйымдастырылды. Сабақта қарқынды оқудың практикалық бағыттылығы негізінен оқушылар үшін өзекті болып табылатын жаттығу материалдарын таңдау, коммуникативті тәсіл, тілдік ортада прагматикалық құзыреттілікті дамытумен анықталады. Оқушылар қосымша оқуға арналған бірлестіктерге қатысуға шақырылады. Сонымен қатар, оқушылардың прагматикалық құзыреттілігін жетілдіруге мүмкіндік беретін сыныптан тыс түрлі іс-шараларды ұйымдастыру жоспарланды. Бұл оқушылардың прагматикалық құзыреттілігін жан-жақты дамыту үшін үлкен маңызға ие. Эксперимент нәтижесінде тыңдаушы-оқушының оқушы-белсенді сөйлеушіге айналуы керек. Осыған байланысты интерактивті әдістерді жүзеге асырудың ең оңтайлы түрі ынтымақтастық пен тұлғааралық қарым-қатынас дағдылары қалыптасатын шағын топтардағы жұмыс болып табылады.

Эксперимент тобындағы оқушылар сыныптан тыс шағын топтарға қатыстырылды және негізгі бөлімде қолданылған бірқатар іскерліктерге басымдылық берілді. Бақылау тобындағы оқушылардың сабақ барысындағы прагматикалық құзыреттілік деңгейі бақыланды. Бақылау нәтижесі 1-суретте берілді.

Сурет 1. Оқушылардың прагматикалық құзыреттілігін қалыптасу деңгейінің салыстырмалы көрсеткіші

Эксперимент нәтижесі оқушылардың прагматикалық құзыреттілігін қалыптастырудағы сыныптан тыс бірлестіктерінің жұмысының тиімділігін көрсетті. Бұл нәтижелер оқушылардың қарым-қатынастың мақсаттары мен міндеттерін тұжырымдауында, қарым-қатынас мәнін талдау, талқылауды ұйымдастыруында, қарым-қатынасты басқару, оны реттеуінде, коммуникативтік мақсаттарға жету үшін құралдарды пайдалануында, таңдалған стратегияны іске асыру үшін түрлі тактикалар мен тәсілдерді пайдалануында, әңгіме, іскерлік әңгіме, дау, пікірталас, пікірсайыс, диалог, дебат, жарыс-сөз, диспут, іскерлік кеңес, келіссөздер жүргізу барысында, дәлелдей білуінде, баға беруінде, басқа сөзбен жеткізу барысында, ауызша ақпаратты жазбаша, таңбалы және сөздік ақпаратқа және керісінше ауыстыру жағдайларына, іскерлік сөйлеудің негізгі жанрларын (іскерлік хат, факс хабарламасы, келісімшарт, телефон арқылы сөйлесу, іскерлік әңгімелесу, келіссөздер, кеңестер) меңгеру барысына бағытталған интерактивті тапсырмаларды орындау кезінде көрініс тапты. Мысалы, ауызша немесе жазба мәтін құрау барысында, бірінші кезекте осы прагматика ескерілді. Бір ғана *есікті жан* деген мәтінге қимылды орындату үшін оқушы неше түрлі форманы қолданды, оның біреуі үлкен кісіге арналған, біреуі жас балаға арналған, біреуі сол үлкен кісінің ішінде өзі еркелеп, өзімсінетін адамға арналған, біреуі жаңа көрген адамға арналған, біреуі мәртебесі өзінен жоғары адамға арналған, сөйтіп-сөйтіп кете береді. Оқушының прагматикалық құзыреттілік деңгейінің артқандығын ауызша сөйлеп тұрғанда немесе жазу барысындағы мәтінді құрылымдаудағы әр адамның әлеуметтік дәрежесіне, жасына т.б. жоғарыда аталған көрсеткіштерге байланысты сөз саптауынан байқалды. Сонымен қатар, пікірталастарға, келіссөздерге қатысу барысында: оқушыда өзінің берілмейтінін білдіру сәті, жағымсыз жағдайлардан сәтті шыға білуі; мәселенің қиындығына байланысты жасалу жобаларын және алдын ала бағдарламаларын жасай білуі; талқыланатын мәселені нақты білуінің маңыздылығын сезінуі; өзіне дискуссия, дау туғызады деген сұрақтардың, компромистік жоғары және төмен деңгейін анықтай білуіндегі мәтіндерді құрылымдауындағы артықшылықтар тіркелді.

Қорытынды. Қорыта келе, оқыту барысында оқушылардың прагматикалық құзыреттілігін қалыптастыру және одан әрі дамытуға мұғалімдердің назарын аудару қажет. Бұл оқушылардың қарым-қатынаста кездесетін мәселелерін шешудің бірден-бір жолы болып саналады.

Прагматикалық құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған сыныптан тыс жұмыстарды дамыту оқыту іс-әрекетін, оқушылардың арнайы білімдерін кеңейтеді, оқушылардың күрделі тілдік дағдыларын қалыптастырады, сонымен қатар оқушылардың гуманитарлық қабілеттерін арттырады. Оқушылардың прагматикалық құзыреттілігін қалыптастыруға бағытталған сыныптан тыс бірлестіктерді құру кезінде біз келесі принциптерге назар аударуымыз керектігін ескеру керек: 1) оқушылардың сабақта алған білімдерін сабақтан тыс жұмыстармен ұштастыру болғандықтан, сабақта алған білімін бос уақытында сөз техникасының практикалық қызметімен ұштастыру мақсатында сыныптан тыс бірлестіктерді құруы оқушыларда прагматикалық құзыреттілікті қалыптастырудың тиімді әдісі болып табылады; 2) бірлестіктердің қызметіне қызығушылық оқушылардың бірнеше тілді меңгеруге

деген күшті құштарлығын оятуы, оларды басқа сабақтарды да белсенді оқуға ынталандыруы мүмкін; 3) бірлестіктердің қызметіне басқа оқушыларды тартатын оқушыларды тәрбиелеу қажет. Сонымен қатар, әртүрлі типтегі бірлестіктер әлсіз оқушыларды қосуға назар аударуы керек, 4) оқытудың ережелері мен режимін белгілеу қажет. Әр жылдың соңында мектептегі барлық бірлестік оқушыларының прагматикалық құзыреттілік тұрғысынан тілдік нормаларды меңгеру деңгейі бағаланып, үлгермегендерімен жұмыс жасалуы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Balconi M. және Amenta S., «Прагматикадан нейропрагматикаға дейін», Springer, 2010.*
2. *Thomas, J. Meaning in interaction: An introduction to pragmatics / J. Thomas. – London: Longman, 1995. – 224 p*
3. *Leech, G. Principles of Pragmatics / G. Leech. – London; N.Y.: Longman, 1983. – 273 p.*
4. *Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). — М.: Издательство ИКАР. Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. 2009.*
4. *Саденова А.Е. Уровневое развитие диалогового дискурса при усвоении второго языка. Известия Вузов, 2009, № 7.*
5. *Жайтапова А.А., Картабаева А.А. Шетел тілін оқытудағы кәсіби бағытталған дискурсивті құзыреттілік. Оқу-әдістемелік құрал. – Алматы, 2021. – 248 б.*
6. *Кожухова, И.В. Интеррогативные косвенные речевые акты: реализация коммуникативной неимпозитивности (на материале английского и русского языков): монография. – Челябинск: РЕКПОЛ, 2012. – 144 с.*
7. *Арутюнова Н.Д., Беляева Е.И., Немного о прагматических ошибках вдохновения для преподавания иностранных языков. Переводиностранных языков, 2015(1).*
8. *Колшанский Г.В., А.В. Падучева. К проблеме соотношения семантики и прагматики: окказионализмы как прагма-семантические конверсивы.*
9. *Richards, J. C. The Language Teaching Matrix / J. C. Richards. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 185 p.*
10. *Barron A. Acquisition in Interlanguage Pragmatics / A. Barron. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing, 2001. – 358 pp.*
11. *Kasper G. Interlanguage Pragmatics / G. Kasper, R. Blum-Kulka. – Oxford : Oxford University Press, 1993. – 205 pp.*
12. *Павлова, С. В. Использование диалоговой концепции Бахтина для формирования иноязычной прагматической компетенции / С.В. Павлова // Электронный науч. журн. Курского государственного университета. – 2006. – № 2. – URL: <http://scientific-notes.ru/pdf/st13.pdf>.*
13. *Колтунова М.В. Конвенции как прагматический фактор диалогического общения. /Вопросы языкознания. 2004. -№6.*
14. *Bou-Franch, P. Teaching linguistic politeness: A methodological proposal. IRAL : international review of applied linguistics in language teaching / P. Bou-Franch, P. Garcés-Conejos. – Heidelberg: Julius Groos Verlag, 2003. – P. 1– 24.*
15. *Хэ Цзыжань. Общая характеристика прагматики. – Чанша: Изд-во образования В Хунань, 1998.*

References

1. *M. Balconi zhane S. Amenta (2010) «Pragmatikadan nejropragmatikağa dejin» ["From pragmatics to neuropragmatics"] Springer. (in Kazakh)*
2. *Thomas, J. Meaning in interaction: An introduction to pragmatics / J. Thomas. – London: Longman, 1995. – 224 p.*
3. *Leech, G. Principles of Pragmatics / G. Leech. – London; N. Y.: Longman, 1983. – 273 p.*
4. *Sadenova A.E. (2009) Urovnevoe razvitie dialogovogo diskursa pri usvoenii vtorogo jazyka. [Level-based development of dialogic discourse when learning a second language]. Izvestija Vuzov, № 7. (in Russian).*
5. *Zhajtapova A.A., Kartabaeva A.A. (2021) Shetel tilin oqytudagy kasibi bagyttalghan diskursivti*

quzyrettilik [Professionally oriented discursive competence in teaching a foreign language]. Oqu-adistemelik qural. Almaty. – 248 b. (in Kazakh)

6. Kozhuhova, I. V. (2012) *Interrogativnye kosvennye rechevye akty: realizacija kommunikativnoj neimpozitivnosti (na materiale anglijskogo i russkogo jazykov): monografija* [Interrogative indirect speech acts: the realization of communicative non-positivity (based on the material of English and Russian languages): monograph]. – Cheljabinsk: REKPOL, – 144 s. (in Russian)

7. N.D.Arutjunova, E.I. Beljaeva. (2015) *Nemnogo o pragmaticheskikh oshibkah vdohnovenija dlja prepodavaniya inostrannyh jazykov*[A little bit about the pragmatic mistakes of inspiration for teaching foreign languages]. *Perevod inostrannyh jazykov.* (in Russian)

8. G.V. Kolshanskij, A.A.V. Paducheva. *K probleme sootnosheniya semantiki i pragmatiki: okkazonalizmy kak pragma-semanticheskie konversivy* [On the problem of the correlation of semantics and pragmatics: occasionalisms as pragma-semantic converses]. (in Russian)

9. Richards, J. C. *The Language Teaching Matrix* / J. C. Richards. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 185 p.

10. Barron A. *Acquisition in Interlanguage Pragmatics* / A. Barron. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing, 2001. – 358 pp.

11. Kasper G. *Interlanguage Pragmatics* / G. Kasper, R. Blum-Kulka. – Oxford : Oxford University Press, 1993. – 205 pp.

12. Pavlova, S. V. (2006) *Ispol'zovanie dialogovoj koncepcii Bahtina dlja formirovaniya inojazychnoj pragmaticheskoy kompetencii* [The use of Bakhtin's dialogical concept for the formation of foreign-language pragmatic competence]. *Jelektronnyj nauch. zhurn. Kurskogo gosudarstvennogo universiteta.* – № 2. – URL: <http://scientific-notes.ru/pdf/st13.pdf>. (in Russian)

13. Koltunova M.V. (2004) *Konvencii kak pragmaticheskij faktor dialogicheskogo obshhenija*[Conventions as a pragmatic factor of dialogical communication]. *Voprosy jazykoznanija.* -№6. (in Russian)

14. Bou-Franch, P. *Teaching linguistic politeness :A methodological proposal.* *IRAL : international review of applied linguistics in language teaching* / P. Bou-Franch, P. Garcés-Conejos. – Heidelberg: Julius Groos Verlag, 2003. – P. 1– 24.

15. Hje Czyzhan' (1998) *Obshhaja harakteristika pragmatiki*[General characteristics of pragmatics]. – Chansha : *Izd-vo obrazovaniya V Hunan'*. (in Chinese)

МРНТИ 14.01.21

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.25>

Г.Н. Клычняязова^{1*}

¹Г.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті
Талдықорған қаласы, Қазақстан Республикасы

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Мақалада оқушылардың функционалды сауаттылығын қалыптастырудың факторы ретінде мәтінмен жұмыс істеу қарастырылады. Қазақстан оқушыларының PISA нәтижелері талданып, функционалдық сауаттылығын арттырудағы мәтінмен жұмыстың ролін арттырудың маңыздылығы келтіріледі. Жалпы, «Сауаттылық», «Функционалды сауаттылық» ұғымдарына берілген анықтама-ларға талдау жасалынған. Мәтінмен жұмыс арқылы функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда келесі бірнеше негізгі сауаттылық түрлеріне басымдылық беруіміз керектігі келтірілген. Олар біріншіден коммуникативтік сауаттылық, сөйлеу әрекетінің барлық түрлерінде еркін сөйлеуді болжау; басқа біреудің ауызша және жазбаша сөзін барабар түсіну қабілеті; өз ойларын ауызша және

өз бетімен жеткізу, екінші тұрғыдан ақпараттық сауаттылық – анықтамалықтар және оқулықтардан ақпараттарды іздеуге қабілетінің болуы, Интернеттен және білім беру электрондық ресурстардан, сондай-ақ әртүрлі басқа да ақпарат көздерінен ақпарат ала алу, ақпаратты өңдей білу және жүйелеуі, оны әртүрлі әдіс-тәсілдермен ұсынуы, үшінші тұрғыдан іс-әрекеттік сауаттылық – ұйымдастыру дағдылары мен қабілеттерінің көрінісі, атап айтқанда кез келген іс-әрекеттің мақсатын қою және ауызша ойын тұжырымдай білуі, жоспарлауы, сонымен қатар дер кезінде оны өзгерту, осы өзгерістерді ауызша дәлелдеуі, өзін-өзі бақылауды өзін-өзі бағалауды және өзін-өзі бағалауды жүзеге асыру болып табылады. Аталған іс-әрекеттерді мәтінмен жұмыс істеуге негізделген эссе жазу, кейс тапсырмаларды орындау, практикалық және жобалық тапсырмаларды орындау барысында басшылыққа алу ұсынылады. Сонымен қатар, эксперимент жүргізіліп, эксперимент нәтижесінде мәтінмен жұмыс оқушылардың функционалдық құзыреттілігін қалыптастыруға оң әсерін тигізетіндігі баяндалған.

Түйін сөздер: Сауаттылық, функционалдық сауаттылық, ақпараттық сауаттылық, іс-әрекеттік сауаттылық, коммуникативтік сауаттылық, эссе, кейс тапсырма, практикалық тапсырма, жобалық тапсырма.

Клычняязова Г.Н.¹

*¹НАО «Жетысуский университет имени Ильаса Жансугурова»
г. Талдықорган, Республика Казахстан*

РАБОТА С ТЕКСТОМ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Аннотация

В статье рассматривается работа с текстом как фактор формирования функциональной грамотности учащихся. Анализируются результаты PISA казахстанских учащихся и подчеркивается важность повышения роли текстовой работы в формировании функциональной грамотности. В целом анализируются определения понятий «Грамотность», «Функциональная грамотность». Утверждается, что при формировании функциональной грамотности через работу с текстом следует отдавать приоритет следующим нескольким основным видам грамотности. В свою очередь, это коммуникативная грамотность, предсказывающая беглость всех видов речевой деятельности; способность адекватно понимать устную и письменную речь собеседника; устное и самостоятельное выражение идей, во-вторых, информационная грамотность умение искать информацию в справочниках и учебниках, получать информацию из Интернета и электронных ресурсов с учебным контентом, а также из разных других источников, обрабатывать и систематизировать информацию и представлять ее по-разному; практическая грамотность – это проявление организационных навыков и способностей, в частности постановки цели и словесного формулирования действия, планирования и, при необходимости, изменения его, вербального подтверждения этих изменений, самоконтроля, самооценки и самооценки. Эти действия включают написание эссе на основе работы с текстом, тематических исследований, практических и проектных заданий.

А также был проведен эксперимент, в результате которого было установлено, что работа с текстом положительно влияет на формирование функциональной компетентности учащихся.

Ключевые слова: грамотность, функциональная грамотность, информационная грамотность, практическая грамотность, коммуникативная грамотность, эссе, тематическое задание, практическое задание, проектное задание.

Klychniiazova G.N.¹

¹Zhetysu University named after Zhansugurov, The Republic of Kazakhstan

WORKING WITH TEXT AS A FACTOR OF FORMING THE FUNCTIONAL LITERACY OF STUDENTS

Abstract

The article discusses working with text as a factor in the formation of students' functional literacy. The results of PISA of Kazakhstani students are analyzed and the importance of increasing the role of text work in the formation of functional literacy is emphasized. In general, the definitions of the concepts "Literacy", "Functional literacy" are analyzed. It is argued that in the formation of functional literacy through working with text, priority should be given to the following several main types of literacy. This is, first of all, communicative literacy, which predicts the fluency of all types of speech activity; the ability to adequately understand the spoken and written speech of the interlocutor; oral and independent expression of ideas, secondly, information literacy - the ability to search for information in textbooks and reference books, obtain information from the Internet and CDs with educational content, as well as from various other sources, process and organize information and present it in different ways; practical literacy is a manifestation of organizational skills and abilities, in particular, goal setting and verbal formulation of action, planning and, if necessary, changing it, verbal confirmation of these changes, self-control, self-esteem and self-esteem. These activities include writing essays based on word processing, case studies, practice and project assignments.

And also an experiment was carried out, as a result of which it was found that working with the text has a positive effect on the formation of the functional competence of students.

Key words: literacy, functional literacy, information literacy, practical literacy, communication literacy, essay, thematic assignment, practical assignment, project assignment.

Кіріспе. Қазіргі уақытта біздің елімізде әлемдік білім кеңістігіне енуге бағытталған жаңа білім беру жүйесін қалыптастыру және дамыту жұмыстары жүргізілуде. Бүгінгі таңда қоғамжәне ең алдымен мектеп алдында жаңа заман тұлғасындайындаубойынша орасан зор міндеттер тұр. Жастарды нарықтық жағдайда өмір сүруге дайындау қажет, сондықтан біздің түлектер белсенді, креативті, іскер, қоғамның алдымызға қойған мәселелерінің ең жақсысын, оңтайлы нұсқаларын таңдай алатын, одан да көп нәрсеге қызығушылық танытатын, көбірек тәуелсіз білім алуға қабілетті тұлғалар болуы керек. Бұл мәселелер қазіргі мектептің алдына маңыздыміндеттердің бірі ретінде – функционалдық сауатты адамдарды қалыптастыруды алға тартып отыр. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың жоғары деңгейі қоғам өміріне тиімді араласу, өзін-өзі дамытуға, өзін-өзі жетілдіруге, өзін-өзі жүзеге асыруға қабілеттілікті болжайды. Демек, қоғамға функционалдық сауатты, нәтиже үшін жұмыс істеуді білетін және белгілі бір әлеуметтік маңызы бар жетістіктерге қабілетті адам қажет.

Функционалдық сауаттылық мәселесін ғалымдар зерттеушілер жан-жақты қарастырғаны белгілі. Атап айтатын болсақ, білім берудегі философиялық көзқарас тұрғысынан Б.С. Гершунский, В.В. Мацкевич, С.А. Крупник [1]; үздіксіз білім беру аспектісінде С.А. Тангян, И.А. Колесникова; құзіреттілік тұрғысынан О.Е. Лебедев, А.В. Хуторской қарастырса [2], білім алушының тілдік функционалдық сауаттылығын тілдік мәдениетпен технологияменбайланысын Л.М. Перминова, О.Е. Лебедев зерттеген [3]. Сондай-ақ, отандық ғалымдар Н.Оразахынова, Г.М. Кенжебаева, А.К. Рауандина қазақ тілі сабақтарында оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру мәселесін қарастырған [4]. Аталған теориялық- әдіснамалық негіздер алға қойылып отырған келелі мәселенің бастау көздерін танытады, дегенмен бүгінгі таңда отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектерінде «функционалдық сауаттылық» ұғымын қолдануда бірізділіктің байқалмайтындығын атап көрсетеді.

Функционалдық сауаттылық ұғымын тереңірек зерттесек, зерттеушілердің барлығы дерлік 15 жастағы оқушылардың функционалдық сауаттылығы саласындағы PISA (Халықаралық студенттерді бағалау бағдарламасы) оқушылардың білім жетістіктерін бағалаудың халықаралық бағдарламасына Қазақстанның қатысуын көрсететін құжаттарда кездесетін анықтамаларды ұстанады. PISA зерттеуі туралы ақпаратты ЭЫДҰ веб-сайтынан табуға болады (Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы, www.pisa.oecd.org). Қазақстан PISA зерттеуіне 2018, 2015, 2012, 2009 жылдары қатысты. Біз мектеп оқушыларының нәтижелеріне егжей-тегжейлі тоқталмаймыз, олар әдебиетте жеткілікті түрде көрсетілген. Қазақстандағы PISA-2018 нәтижелері бойынша оқушылардың 36%-ы оқу дағдысының екінші деңгейіне жетті, салыстырмалы түрде ЭЫДҰ орташа көрсеткіші 77%-ды құрайды. Бұл деңгейде оқушылар орташа ұзындықтағы мәтіндегі негізгі ойды анықтай алады, анық, кейде қиын критерийлер негізінде ақпаратты таба алады, мәтіндер оларға нақты бағытталған кезде олардың мақсаты мен формасы туралы ой елегінен өткізе алады [6]. PISA нәтижелері көңіл көншітпейді, алайда алдымыздағы бақылауға дайындықты арттыруды қолға алу мәселесі тұр. Сонымен қатар,

бірқатар зерттеулер, функционалдық сауаттылыққа қатысты оқушылардың сөйлеу және жазу дағдыларының төменгі деңгейде екендігін көрсетеді, сондықтан қарым-қатынас саласындағы функционалдық сауаттылық ерекше алаңдаушылық тудырады. Функционалдық сауаттылық – бұл метапәндік ұғым, сондықтан әртүрлі пәндерді оқу барысында қалыптасады және көріну формалары әртүрлі. Функционалдық сауаттылықты оқытуда қалыптастыру сөйлеу әрекетінің барлық түрлерінде (оқу, жазу, тыңдау және сөйлеу) еркін сөйлеуді білдіреді. Ал, бұл іс-әрекеттерді мәтінмен жұмыспен байланыстыру арқылы оқушылардың функционалдығын қалыптастыруға назар аудару қажеттілігі мақаланың мақсаты мен өзектілігін білдіреді.

Зерттеудің маңыздылығы, функционалдық сауаттылық ұғымының теориялық талдануын зерттеу жұмыстарында қолдануға болатындығымен және практикалық ұсыныстардың жалпы білім беретін мектептің оқу процесіне ендіруге болатындығымен анықталады.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Функционалдық сауаттылық дегеніміз не? «Функционалдық сауаттылық» терминінің мағынасы жазу және оқу қабілетін сипаттайтын «сауаттылық» терминінен әлдеқайда кеңірек ұғым екендігі белгілі. Бұл туралы Б.С. Гершунский сауаттылықты қалыптастыру тек мектептің ғана емес, қоғамның да міндеті екенін айтады, сондай ақ жалпы алғанда, сауаттылық тек бастауыш оқу және санау дағдыларын меңгеру деген пікір ескірді деп есептейді [7]. Функционалдық сауаттылық ұғымының дүниеге келуі сауаттылықтың белгілі бір құрамдас бөліктерін меңгеру әлеуетін едәуір кеңейтті.

Функционалдық сауаттылық ұғымына берілген көптеген анықтамалар бар, олардың кейбірін талқылап қарастырайық:

- функционалдық сауаттылық – сыртқы ортамен адамның қарым-қатынасқа түсуі, оған тез бейімделуі және қызмет ету қабілеті [8];
- функционалдық сауаттылық – алған білімдерін өмірлік мәселелерді шешуге пайдалана білу [9];
- функционалдық сауаттылық – тұлғаларға тұлға ретінде өмір сүруге және жұмыс істеуге, өз әлеуетін дамытуға, негізделген және маңызды шешімдер қабылдауға және қоршаған орта жағдайында қоғамда тиімді қызмет жасауға жағдай жасайтын дағдылар мен қабілеттердің – когнитивті, эмоционалдық және мінез-құлық кешені [10].

Функционалдық сауаттылығы қалыптасқан тұлғаның басты белгілері: бұл белгілі бір қасиеттерге, негізгі құзыреттерге тән, адамдар арасында өмір сүре білетін өз бетінділігі мен дүниетанымы бар дербес тұлға [11].

Функционалдық сауаттылықтың құрамдас бөліктері:

- ережелерді, принциптерді, ақпаратты, білу; өмірдің әртүрлі саласындағы стандартты тапсырмаларды шешудің когнитивтік негізін құрайтын жалпы дағдылар мен түсініктерді меңгеру;
- өзгермелі әлемге бейімделу қабілеті; қарама-қайшылықтарды шешу, ақпараттармен жұмыс істеу; іскерлік хат алмасуды жүргізу; өмірде жеке қауіпсіздік ережелерін қолдану;
- бүгінгі әлемнің нормалары мен құндылықтарына бағдарлануға дайын болу; өмірлік қажеттілігін қанағаттандыру үшін өмірдегі өзгерістерді қабылдау; саналы түрде білімін жетілдіру екендігі бірқатар ғылыми жұмыстарда қарастырылады.

“Республиканың жалпы білім беретін мектептерінің мұғалімдері пәндік білім береді, бірақ оны нақты өмірлік жағдайларда қолдануға бағытталуы керек”[12]. Өзгермелі қоғам талаптарына сай қолданбалы білімге қойылатын талаптар артады, тұлғаның функционалдық сауаттылығы оның қоғам жағдайына бейімделу деңгейінің көрсеткіші деп айтуға болады. Н.Назарбаев: «Дамыған бәсекеге қабілетті мемлекет болу үшін біз жоғары білімді ұлт болуымыз керек. Қазіргі әлемде жай ғана жаппай сауаттылық жеткіліксіз екені айдан анық. Біздің азаматтарымыз ең озық жабдықта және ең заманауи өндірісте жұмыс істеу дағдыларын ұдайы меңгеруге дайын болуға тиіс. Сондай-ақ балаларымыздың, жалпы бүкіл өскелең ұрпақтың функционалдық сауаттылығына да үлкен көңіл бөлу қажет. Бұл біздің балаларымыздың қазіргі өмірге бейімделуі үшін өте маңызды.» деп бірнеше рет атап көрсеткен болатын [13].

А.А. Леонтьев өз еңбектерінің бірінде функционалдық сауаттылыққа мынадай анықтама берді: «Егер формальды сауаттылық – оқу техникасының дағдыларын меңгеру болса, функционалдық сауаттылық – адамның осы дағдыларды нақты мәтінді түсіну, іріктеу, түрлендіру арқылы еркін пайдалана білуі» [14]. А.А. Леонтьевтің пайымдауынша, функционалдық сауатсыздық проблемасы

педагогикалық мәселе емес, әлеуметтік мәселе. Мектептің басты міндеті – білім алушылардың оқу және түсіну қабілетін дамытып қана қоймай, өз бетінше мағыналы мәтіндер құра білуге үйрету деп білеміз.

Сонымен, біздің теориялық шолуымыз жағдайында мүлдем жаңа өзгермелі қоғам жағдайында өмір сүруге бейім тұлға қалыптастыруда функционалдық сауаттылық салдары ерекше маңызды болып табылатынын атаймыз. Ал бұл процесс педагогика және оқыту әдістемесі тұрғысынан кейбір мәселелерді қайта қарауды талап етті. Функционалдық сауаттылық ұғымының теориялық маңызын және оны қалыптастыру әдістерін айқындау барысында салыстыру және талдау әдістерін қолданылып, логикалық пайымдауға жол бере отырып, синтездік және жүйелік әдістер қолданылды.

Нәтижелер мен талқылаулар. Теориялық мәліметтерді зерделеу негізінде білім алушының құзыреттілігін дамытудың факторының бірі функционалдық сауаттылықтың белгілі бір деңгейінің болуы екені анықталды. Функционалдық сауаттылық (латынша. – бағыт) – адамның өзіне жүктелген немесе өз еркімен қабылданған функцияларды орындауға дайындық дәрежесі. Функционалдық сауаттылық лексикалық сауаттылық элементтері; адамның өзіне қатысты түрлі мемлекеттік актілерді түсінуі және оларды ұстануы; адамның қоғамдық өмір нормаларын және қауіпсіздік ережелерін, өзі қатысатын технологиялық процестердің талаптарын сақтауы; ақпараттық және компьютерлік сауаттылық ұғымдарынан тұрады. Функционалдық сауаттылықтың бұл бастапқы деңгейі жоғары деңгейге тән өркениетті қадамдар болып саналады. А.К. Рауандина пікірінше «функционалдық сауаттылық» ұғымына жүргізілген зерттеу жұмыстарында қазіргі уақытта отандық және жақын, алыс шетелдік ғалымдардың еңбектерінде «функционалдық сауаттылық» ұғымын пайдалануда бірізділік жоқ екенін көрсетті деп санайды [15].

Біздің пікірімізше, функционалды сауаттылықты қалыптастыру үшін, тек сабақта ғана емес, сабақтан тыс уақытта да арнайы білім беру ортасын құру қажет. Бұдан сыныптан тыс уақытта және сабақта шығармашылық атмосферасын құру, балаларды оқу материалдарына қызықтыру, олардың белгілі бір мәселені шешуде өздері түсінуіне, дұрыс шешімін табуға, жауабының дұрыстығын негіздеуге деген құштарлығын оятуды қалай жүзеге асыруға болады деген сұрақтар туындайды. Сондықтан оқыту үдерісінде проблемалық әдісті қолдану функционалдық сауаттылықты қалыптастыруға ықпал етеді, себебі кедергілерді жеңу – қозғалыс, дамудың тұрақты серігі болып саналады. Сабақта проблемалық тапсырмаларды пайдалану тұлғаның тапқырлық, ұтқырлық, стандартты емес кез келген ситуацияны шешуге қабілеттілік, проблемалық көзқарасты анықтай білу, психикалық ахуалға икемділік, коммуникативтік және ақпараттық мәдениет сияқты қасиеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Олай болса, функционалдық сауаттылық ұғымын сабақта және сыныптан тыс уақытта оқушылардың түрлі құзыреттіліктерін дамытуға ықпал ететін әдістемелік ұғым ретінде қарастырайық.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру процесінде келесі аталған бірнеше басты сауаттылық түрлеріне назар аударуымыз керек:

- коммуникативтік сауаттылық, сөйлеу әрекетінің барлық түрлерінде еркін сөйлеуді болжау; басқа біреудің ауызша және жазбаша сөзін барабар түсіну қабілеті; өз ойларын ауызша және өз бетінше жеткізу;

- ақпараттық сауаттылық – анықтамалықтар мен оқулықтардан ақпараттарды іздей білу, Интернеттен және түрлі электрондық ресурстарынан, сондай-ақ әртүрлі басқа ақпарат көздерден ақпаратты алу, өңдеу және жүйелеу, сонымен қатар оны әртүрлі тәсілдермен ұсыну;

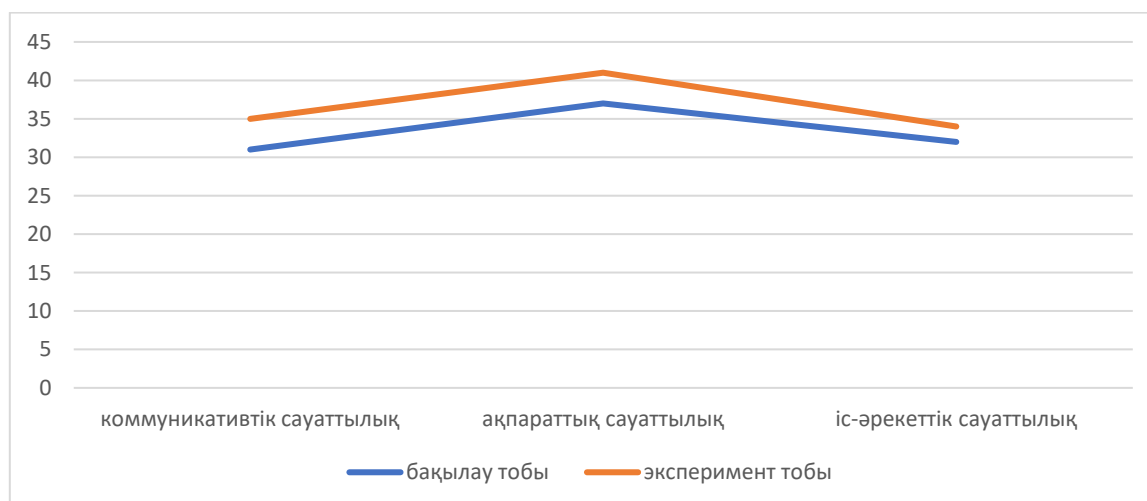
- іс-әрекеттік сауаттылық – қабілеттер мен ұйымдастырушылық дағдылар көрінісі, атап айтқанда маңызды іс-әрекеттің мақсатын қою және ойын ауызша тұжырымдау, жоспарлау және қажет жағдайда өзгеріске дайын болу, осы өзгерістерді ауызша дәлелдей білу, өзін-өзі бақылауды және бағалауды жүзеге асыру.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру, оқушылардың сөйлеу әрекетін жетілдіру тілдің құрылымы туралы және оны әртүрлі қарым-қатынас жағдайында қолдану ерекшеліктері туралы білімге негізделген. Оқыту процесі тілдік талдау, құбылыстар мен фактілерді жіктей білу дағдыларын қалыптастыруға ғана емес, сонымен қатар сөйлеу мәдениетін шынғауға, өмірлік маңызды дағдыларды қалыптастыруға бағытталған оқудың әртүрлі түрлерін қолдану, мәтіндерді өңдеу, ақпаратты іздеудің әртүрлі формалары және оны сөйлеу жағдаятына және әдеби тіл нормаларына және қарым-қатынастың этикалық нормаларына сәйкес берудің әртүрлі тәсілдеріне бағытталуы тиіс.

Мәтінмен жұмыс арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылықты қалыптастырудағы негізгі мақсат – қазіргі жағдайда мектеп бітірушілері мәтіндіменгеруі тиіс білімнің ең маңыздысы ретінде түсінуі; мәтін, мәтіннің жалпы мағынасын, автор позициясын түсіну; автор позициясы мен кейіпкер позициясын ажырату; мәтіннің логикалық құрылымын түсіну.

Біз бірінші кезекте ескеретін әдістемелік факторларға, оның ішінде оқу-тәрбие процесіндегі мәтіндерге мыналар жатады: мәтіндік материалды таңдау критерийлері; сабаққа мәтінді енгізу жағынан сәйкес келетін жұмыс түрлері; мәтінге сүйену мүмкіндіктерін пайдалана отырып сабақты ұйымдастыру. Мәтіндермен жұмыс арқылы функционалдық сауаттылықты қалыптастыру коммуникативті құзыреттілікпен бірге лингвистикалық және тілдік құзыреттілікті жетілдіруді меңзейді. Сондықтан тілдік құзыреттілік тіл жүйесі туралы білуді, тілге деген жағымды ахуалды дамытуды, орфографиялық, әрі пунктуациялық сауаттылықты дамытуды көздесе, ал лингвистикалық құзыреттілік тіл туралы дүниетанымын шынғауға, оның тарихын зерттеуге, тіл ғалымдарының ғылыми еңбектерін меңгеруге жағдай жасайды. Сонымен қатар қолданылатын тапсырма түрлері аталған іс-әрекеттерді жүзеге асыруға бағытталған болуы керек. Мұндай тапсырмаларға эссе жазу, кей тапсырмалар, практикалық және жобалық тапсырмаларды орындауды жатқызуға болады. Эссе білім алушылардың оқу іс-әрекетінің түрі ретінде - идеяларды, тұжырымдамаларды, ғылымның, өнердің басқа салаларынан ассоциативті бейнелерді, өз тәжірибесінен, қоғамдық практиканы қолдану кезінде білім алушылардың өз бетінше шығарма түріндегі ой толғауы [16]. Эссенің әр түрлі түрлері бар, олардың әрқайсысы белгілі бір мақсатқа ие. Мысалы, «Сипаттамалық» эссе, "Себеп-салдарлық" эссе, "Анықтайтын" эссе, «Салыстыру» эссе, Аргументтеу (қарсы дәлелді эссе), Әдеби талдау эсселерін ұсынуға болады. Мәтіннен проблеманы анықтауға және берілген проблемалық сұраққа мәтін жазуға бағытталған кейс тапсырма, оқушылардың мәтінмен жұмыстағы практикалық дағдыларын дамытуға және анықтауға арналған практикалық тапсырмалар және оқушылардың мәтінмен жұмыс барысындағы аналитикалық ойлауы мен зерттеушілік қабілетін дамытуға арналған жоба тапсырмалары да ұсынылады. Сонымен қатар тілдік құзыреттіліктің дамуымен мәтінмен жұмыс жасау барысында сөздер мен формаларды талдау, бір құбылысты екіншісімен салыстыру, диаграммалар мен кестелер құру, диаграммалар мен кестелер негізінде мәтін құру болуы мүмкін. Сөздікпен жұмыс жасау, мәдени ескерткіштерге сілтеме жасау, тіл туралы тұжырымдар жасау, әртүрлі тілдегі құбылыстарды салыстыру – мұның бәрі оқушылардың тілдік құзыреттілігін меңгеруге бағытталған тапсырмалар да ұсынылады.

Біз зерттеу жұмысымызды бірнеше мектептерде жүргізіп, оқушылардың мәтінмен жұмыс жасау деңгейін 8-сыныптан құралған бақылау және эксперимент топтарында тексердік. Мәтінмен жұмыс жасау деңгейлері, негізгі бөлімде көрсетілген қазақ тілі сабағындағы мәтінмен жұмыс барысындағы оқушылардың функционалдық құзыреттілігін анықтайтын келесі сауаттылық критерийлері бойынша анықталды: оқушылардың коммуникативтік сауаттылығы, ақпараттық сауаттылығы және іс-әрекет сауаттылық. Эксперимент нәтижесі бойынша оқушылардың мәтінмен жұмыс барысында функционалдық құзыреттілік деңгейінің динамикасы 1-суретте берілді.

1–сурет. Оқушылардың мәтінмен жұмыс барысында функционалдық құзыреттілік деңгейінің динамикасы

Эксперимент нәтижесінде эксперимент тобы оқушыларының эссе және кейс тапсырмаларды жоғары деңгейде орындап, сөйлеу әрекетінің барлық түрлерінде еркін сөйлей білуі; басқа біреудің ауызша және жазбаша сөзін барабар түсіну қабілеті артқандығы және өз ойларын ауызша және өз бетінше жеткізе алатындығынан коммуникативтік сауаттылық деңгейінің артқандығы, екіншіден, оқулықтар мен анықтамалықтардан ақпаратты іздей білуі және Интернеттен, сондай-ақ әртүрлі басқа электрондық ақпарат көздерінен ақпаратты ала білуі, ақпаратты өңдей білуі және жүйелеуі және оны әртүрлі тәсілдермен ұсына алатындығынан ақпараттық сауаттылық деңгейінің артқандығы, үшіншіден, мәтінмен жұмыс барысында ұйымдастырушылық дағдылары мен қабілеттерінің көрінісі, атап айтқанда мәтінмен жұмыста мәтіннің мақсатын қою және ауызша тұжырымдау, жоспарлау және қажет болған жағдайда оны өзгерту, осы өзгерістерді ауызша дәлелдеу, өзін-өзі бақылауды, өзін-өзі бағалауды және өзін-өзі бағалауды жүзеге асыра білуінен іс-әрекет сауаттылық деңгейінің артқандығы ерекшеленді.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру күрделі, көп қырлы, ұзақ процесс. Әртүрлі заманауи педагогикалық технологияларды шебер, сауатты ұштастыра отырып, сабақта күнделікті жүйелі жұмыс жүргізу арқылы ғана қалаған нәтижеге қол жеткізуге болады.

Қорытындылай келе, негізгі бөлімде ұсынылған, іздеу және аналитикалық ойлауға бағытталған тапсырмалар негізіндегі мәтіндермен жұмыс, оқушының функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға септігін тигізеді, егер мектеп мұғалімдері келесі оқыту әдістерін басшылыққа алынса:

- оқып-үйрену: тәжірибені пайдалана білу; өз білімдерінің байланысын ұйымдастырып, оны ретке келтіру; оқытудың өзіндік әдістерін ұйымдастыру; мәселелерді шеше білу; өз бетінше оқуға ынталандыру;

- іздеу: әртүрлі мәліметтер қорына сұраныс жасау; қоршаған орта туралы мәліметтерді білуге сұраныс; сарапшымен кеңесу; ақпарат алу; құжаттармен жұмыс істей білу және оларды жіктей білу;

- ойлау: өткен және қазіргі оқиғалар арасындағы байланысты ұйымдастыру; қоғамымыздың дамуына сын көзбен қарау; белгісіздік пен күрделілікке қарсы тұра білу; пікірталастарда өз позициясын ұстану және өз пікірін қалыптастыру; денсаулыққа, қоршаған ортаға байланысты әлеуметтік әдеттерді бағалау; өнер және әдебиет туындыларын бағалай білу;

- ынтымақтасу: ынтымақтаса және топта жұмыс істей білу; шешім қабылдау; келіспеушіліктер мен қақтығыстарды шешу; келіссөз жүргізе білу; келісім-шарттарды әзірлеу және орындау мүмкіндігі;

- іске кірісу: жобаға қатысу; жауапты болу; дәлелдеу; есептей білу және модельдеу құрылғыларын қолдаға білу;

- бейімделу: цифрлық білім беру технологияларын қолдана білу; қиындықтарға төзімділік таныту; жаңа шешімдерді таба білу.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Андреев, А.Л. Компетентностная парадигма в образовании: опыт философско-методологического анализа / А.Л. Андреев // Педагогика. – 2005. – № 4.

2. Хуторской А.В. Чем функциональная грамотность отличается от компетенции? // А.В. Хуторской. Персональный сайт – Хроника бытия; 11.03.2016 г. – <http://khutorskoy.ru/be/2016/0311/>

3. Русских Е.С., Лебедева О.В. Проблема формирования функциональной финансово-экономической грамотности студентов колледжа // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016. – Т. 28. – С. 265–267. – URL: <http://e-koncept.ru/2016/56537.htm>.

4. Оразахынова Н., Кенжебаева Г.М. «Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру жолдары» ғылыми мақаласы, 2012. – Б. 42-47.

5. Тихонов А. Монополия просвещенных // <https://kz.expert.ru/materials/analitika/1445-monopoliya-prosveshennih>; Круглова Д. Казахстан исчез с мировой карты уровня грамотности // <https://informburo.kz/stati/kazahstan-ischez-s-mirovoy-karty-urovnya-gramotnosti.html>

6. Почему казахстанские школьники провалили международный экзамен PISA?

<https://cabar.asia/ru/pochemu-kazahstanskije-shkolniki-provalili-mezhdunarodnyj-ekzamen-pisa>

7. Гершунский Б.С. *Философия образования*. – М.: МПСИ, Флинта, 1998. – 432 с.

8. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. *Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам)*.

9. *Словарь педагогического обихода*. Псков ПГПИ 2003. Лузина Л.М.

10. Вершловский С.Г., Матюшкина М.Д. *Функциональная грамотность выпускников школ // Социологические исследования*. - 2007. - №5. – С. 140-144.

11. Нарикбаева Л.М., Калиева С.И. *Подготовка будущего учителя к работе с одаренными детьми. Методическое пособие*. – Алматы: Изд-во АГУ им. Абая, 2001. – 45 с.

12. Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы, 2012 жылғы 14 желтоқсан.

13. Мемлекет басшысының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы, 2017 жылғы 12 сәуір.

14. Леонтьев А.А. *От психологии чтения к психологии обучения чтению // Материалы 5-й Международной научно-практической конференции (26–28 марта 2001 г.) : в 2 ч. – Ч. 1 / под ред. И.В. Усачевой*. – М., 2002.

15. А.Қ.Рауандина. *Қазақ тілін оқытуда оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру әдістемесі*. – Алматы, 2010.

16. Лебедев О.Е. *Компетентный подход в образовании // Школьные технологии*. – 2004 г. №5.

References

1. Tihonov A. *Monopolija prosveshennyh [Monopoly of the enlightened]*. https://kz.expert.ru/materials/analitika/1445_monopoliya_prosveshennih (In Russian)

2. Kruglova D. *Kazakhstan ischez s mirovoj karty urovnja gramotnosti [Kazakhstan has disappeared from the world literacy map]* <https://informburo.kz/stati/kazahstan-ischez-s-mirovoy-karty-urovnya-gramotnosti.html> (In Russian)

3. I. Altynsarina (2013) *Osobnosti formirovanija funkcional'noj gramotnosti uchashhihsja starshej shkoly po predmetam estestvenno-nauchnogo cikla [Features of the formation of functional literacy of high school students in the subjects of the natural science cycle]*. *Metodicheskoe posobie*. – Astana: Nacional'naja akademija obrazovanija im. I. Altynsarina, – 48 s. (In Russian)

4. <https://gpseducation.oecd.org/CountryProfile?primaryCountry=KAZ&treshold=10&topic=PI>

5. *Pochemu kazahstanskije shkol'niki provalili mezhhdunarodnyj jekzamen PISA? [Why did Kazakh schoolchildren fail the PISA international exam?]*. <https://cabar.asia/ru/pochemu-kazahstanskije-shkolniki-provalili-mezhdunarodnyj-ekzamen-pisa>. (In Russian)

6. Gershunskij B.S. (1998) *Filosofija obrazovanija [Philosophy of education]*. - M.: MPSI, Flinta, - 432s. (In Russian)

7. Azimov Je.G., Shhukin A.N. *Novyj slovar' metodicheskikh terminov i ponjatij (teorija i praktika obuchenija jazykam) [A new dictionary of methodological terms and concepts (theory and practice of language teaching)]* (In Russian)

8. Luzina L.M. (2003) *Slovar' pedagogicheskogo obihoda [Dictionary of pedagogical everyday life]*. Pskov PGPI.

9. Vershlovskij S.G., Matjushkina M.D. (2007) *Funkcional'naja gramotnost' vypusknikov shkol [Functional literacy of school graduates]*. *Sociologicheskie issledovanija*. - №5. – S. 140-144. (In Russian)

10. Narikbaeva L.M., Kalieva S.I. (2001) *Podgotovka budushhego uchitelja k rabote s odarennymi det'mi [Preparing a future teacher to work with gifted children]*. *Metodicheskoe posobie*. – Алматы: Изд-во АГУ им. Абая, – 45 с. (In Russian)

11. *Qazaqstan Respublikasynyn Prezidenti – Elbasy N.A.Nazarbaev (2012 zhylgy 14 zheltoksan) «Qazaqstan-2050» Strategijasy qalyptasqan memlekettiñ zhana sajası bagyty» atty Qazaqstan halqyna Zholdaıy [Address to the people of Kazakhstan" strategy" Kazakhstan-2050 "new political course of the established state"]* (in Kazakh)

12. Memleket basshysynym (2017 zhylgy 12 sauir) «Bolashaqqa bagdar: ruhani zhangyru» atty makalasy [Article of the head of state "looking to the future: modernization of public consciousness"]

13. Ermolenko V.A., Perchenok R.L., Chernoglazkin S.Ju. (1999) *Didakticheskie osnovy funkcional'noj gramotnosti v sovremennyh usloviyah: Posobie dlja rabotnikov sistemy obrazovaniya* [Tekst] [Didactic foundations of functional literacy in modern conditions: Manual for employees of the education system [Text]]. Rossijskaja akademija obrazovaniya, teorii obrazovaniya i pedagogiki. – M.: ITOР RAO. – 228 s. (In Russian)

14. Leont'ev A.A. (2002) *Ot psihologii chtenija k psihologii obuchenija chteniju* [From the psychology of reading to the psychology of learning to read]. *Materialy 5-j Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii (26–28 marta 2001 g.) : v 2 ch. — Ch. 1 / pod red. I.V. Usachevoj.* (In Russian)

15. Onushkin V.G., Ogarev V.I. (2006) *Problema gramotnosti v kontekste social'nyh peremen* [The problem of literacy in the context of social change]. *Chelovek i obrazovanie.* - nom.8,9. – S. 44-49. (In Russian)

16. Lebedev O.E. (2004) *Kompetentnostnyj podhod v obrazovanii* [Competence-based approach in education]. *Shkol'nye tehnologii.* №5. (In Russian)

ӘОЖ 372.853

МРНТИ 14.25.09

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.26>

Н.Ж. Жанатбекова¹, Ә.Б. Абдулаева^{1*}, И.Ж. Есенгабылов¹

¹"І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті" КЕ АҚ
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы

ФИЗИКА САБАҚТАРЫНДАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ІС-ӘРЕКЕТІ

Аңдатпа

Әлемдегі заманауи өзгерістер, қоғамның ақпараттануы, ғылым ролінің артуы қоғамдық өмірдің барлық салаларына жаңалықтар енгізеді. Сондықтан үздіксіз дербес білім алу мәселесі қазіргі кезде өзекті. Дербес білім алуға дайындық білімдерді толықтыру мен қолданудың әдіснамалық аппаратын меңгеру есебінен танымдық қабілеттерді дамыту арқылы жүзеге асады. Танымдық міндеттерді шешудің, сонымен қатар тұлғаның шығармашылық, коммуникативті және рефлексивті сапаларын дамытудың тиімді аппараты – ғылыми ізденістің ғасырлар бойы қалыптасқан әдіснамасы болып табылады. Осыған байланысты, оқушыларды қоршаған әлемді танудың жалпы және жеке әдістерін, ғылыми танымдық процестің логикасы мен кезеңдерін, жалпылай айтқанда тұтас зерттеушілік әрекетке баулу өте маңызды. Мақалада негізгі мектептің жоғарғы сынып оқушыларының физика бойынша зертханалық жұмысты орындаулары процесіндегі зерттеушілік іс-әрекетін ұйымдастыру ерекшеліктеріне байланысты мәселелер қарастырылған.

Зерттеу барысында негізгі мектептің білім беру үдерісіне қатысты нормативтік құжаттарға, зерттеушілік іс-әрекет мәселесіне байланысты ғылыми-әдістемелік әдебиеттерге талдау жасалынды. Жасалған зерттеулердің нәтижесінде ғылыми-зерттеушілік әдістің оқушылардың зерттеушілік білігін қалыптастырудағы ролі айқындалды. Физика бойынша зертханалық сабақтарындағы оқушылардың зерттеушілік іс-әрекетін ұйымдастыру моделі негізінде оқыту педагогикалық эксперимент барысында жүргізілді. Педагогикалық экспериментке Талдықорған қаласы мектеп-терінің 118 оқушысы қатысты. Бақылау және эксперименттік топтардағы оқыту тиімділігі көрсет-кіштерінің айырмашылығы «хи-квадрат» критерийімен бағаланды. Алынған нәтижелер ұсынылған модельдің оқушылардың зерттеушілік біліктерін қалыптастырудағы тиімділігін көрсетті.

Түйін сөздер: зерттеушілік іс-әрекет, зертханалық жұмыс, физика, зерттеушілік тәсіл, зерттеушілік біліктер, негізгі мектеп, эксперимент, дербестік.

Жанатбекова Н.Ж.¹, Абдулаева А.Б.^{1*}, Есенгабылов И.Ж.¹
¹НАО «Жетысуский университет имени Ильаса Жансугурова»
г. Талдыкорган, Республика Казахстан

ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОБУЧАЮЩИХСЯ НА УРОКАХ ФИЗИКИ

Аннотация

Современные изменения в мире, информатизация общества, повышение роли науки вносят новшества во все сферы общественной жизни. Поэтому проблема непрерывного самостоятельного образования актуальна в настоящее время. Подготовка к самостоятельному обучению осуществляется через развитие познавательных способностей за счет освоения методологического аппарата пополнения и применения знаний. Эффективным аппаратом решения познавательных задач, а также развития творческих, коммуникативных и рефлексивных качеств личности является вековая методология научного поиска. В связи с этим очень важно приобщить учащихся к общим и индивидуальным методам познания окружающего мира, логике и этапам научного познавательного процесса, в целом к целостной исследовательской деятельности. В статье рассмотрены вопросы, связанные с особенностями организации исследовательской деятельности старшеклассников основной школы в процессе выполнения лабораторных работ по физике.

В ходе исследования проведен анализ нормативно-правовых документов, касающихся образовательного процесса основной школы, научно-методической литературы по проблеме исследовательской деятельности. В результате проведенных исследований выявлена роль научно-исследовательского метода в формировании исследовательских умений учащихся. Обучение на основе модели организации исследовательской деятельности учащихся на лабораторных занятиях по физике проводилось в ходе педагогического эксперимента. В педагогическом эксперименте приняли участие 118 учащихся школ города Талдыкорган. Разница показателей эффективности обучения в контрольной и экспериментальной группах оценивалась по критерию «хи-квадрат». Полученные результаты показали эффективность предложенной модели в формировании исследовательских умений учащихся.

Ключевые слова: исследовательская деятельность, лабораторная работа, физика, исследовательский подход, исследовательские умения, основная школа, эксперимент, самостоятельность.

*N.Zhanatbekova¹, A.Abdulayeva^{1*}, I.Yesengabylov¹
«Zhetysu University named after I.Zhansugurov» NCJSC
Taldykorgan, Republic of Kazakhstan*

RESEARCH ACTIVITIES OF STUDENTS IN PHYSICS LESSONS

Abstract

Modern changes in the world, the informatization of society, the increasing role of science are making innovations in all spheres of public life. Therefore, the problem of continuous independent education is relevant at the present time. Preparation for independent learning is carried out through the development of cognitive abilities by mastering the methodological apparatus of replenishing and applying knowledge. The age-old methodology of scientific research is an effective tool for solving cognitive problems, as well as for developing creative, communicative and reflective qualities of a person. In this regard, it is very important to introduce students to general and individual methods of cognition of the surrounding world, logic and stages of the scientific cognitive process, in general, to holistic research activities. The article deals with the issues related to the peculiarities of the organization of research activities of high school students of the main school in the process of performing laboratory work in physics.

In the course of the study, the analysis of regulatory and legal documents related to the educational process of the primary school, scientific and methodological literature on the problem of research activity was carried out. As a result of the conducted research, the role of the research method in the formation of students' research skills is revealed. Training based on the model of organizing students' research activities

in laboratory classes in physics was conducted during a pedagogical experiment. 118 students of schools of Taldykorgan took part in the pedagogical experiment. The difference in learning efficiency indicators in the control and experimental groups was evaluated by the "chi-square" criterion. The obtained results showed the effectiveness of the proposed model in the formation of students' research skills.

Keywords: research activity, laboratory work, physics, research approach, research skills, secondary school, experiment, independence.

Кіріспе. Ғылым мен технологияның дамуы білім беру саласына үлкен ықпалын тигізеді. Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігінің бекіткен негізгі орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында «Білім алушылардың жобалау және зерттеу іс-әрекеті дағдыларын дамытуда жүйелілікті қамтамасыз ету білім беру ұйымдарында білім беру процесін ұйымдастырудың негізгі қағидаттарының бірі болып табылады» деп көрсетілген. Сонымен қатар, аталған құжатта "жаратылыстану" білім беру саласы бойынша оқытудан күтілетін нәтижелер білім алушылардың ғылыми-жаратылыстану эксперименті нәтижесінде алынған деректерді талдауын; гипотеза, дәлел және түсініктеме жасауға арналған ғылыми модельдерді және дәлелдемелерді, сонымен қатар эксперимент және зерттеулер жүргізу жоспарын жинақтауын; жасалған эксперименттің нәтижелерін, зертханалық жұмыстарды жүргізу кезіндегі тәуекелдерді бағалауын көздейді [1].

Физикалық эксперимент оқушыларды оқыту мен тәрбиелеуде маңызды рөл атқарады. Бүгінгі таңда оқушыларға нақты білімнің белгілі бір мөлшерін беріп қана қоймай, бұл білімді сенімдерге, әлемді танудың құралына айналдырып, оқушылардың ғылыми дүниетанымын қалыптастыру қажет. Қоршаған табиғатты зерттеу құралы болып табылатын физикалық эксперимент мектеп оқушыларын әлемнің материалдылығына, оның танымдылығына сендіреді. Сонымен қатар, эксперименттер балаларда ғылыми фактілерді алуға қатысу сезімін тудырады, олардың оқушының өз ойларының жемісі болуына ықпал етеді, эмоцияларына әсер етеді.

Зерттеушілік іс-әрекет түсінігі, зерттеушілік іс-әрекет негізінде оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру мәселелері психологиялық, философиялық және педагогикалық бағыттағы зерттеу жұмыстарында жан-жақты талданған.

Теориялық, қолданбалы және әлеуметтік-педагогикалық аспектілерде, біздің ойымызша, А.В. Леонтовичтің және оның әріптестерінің еңбектері ерекше маңызды. Бұл еңбектерде оқу-зерттеу іс-әрекеті тұжырымдамасы және көптеген ілеспе ұғымдар анықталған, оқушылардың оқу-зерттеу жұмыстарын ұйымдастырудың тақырыптары, мазмұны мен нысандары талданған, олардың орындалуын ұйымдастыру ерекшеліктері қарастырылған, оқушылардың экспедициялары мен ғылыми конференцияларын өткізу тәжірибесі көрсетілген [2].

Сонымен қатар, оқушылардың эксперименттік зерттеу біліктерін қалыптастыру мәселесіне байланысты еңбектер ерекше қызығушылық тудырады. Педагогикалық тәжірибеде зертханалық жұмыстарды орындау барысында оқушылардың эксперименттік зерттеу біліктерін қалыптастыру мәселесі кең талданып, мәселені шешу жолдары ұсынылған (Е.И. Африна, А.В. Усова, А.А. Бобров, Р.Р. Майер, Е.В. Оспенникова, В.Г. Разумовский және т.б.) [3-7].

Эксперименттік зерттеу біліктерін қалыптастырудың негізі - проблемалар мен проблемалық мәселелерді шешуде оқушылардың ізденіс шығармашылық қызметін ұйымдастыруға ықпал ететін оқыту тәсілі болуы керек. Оқытудың ғылыми-зерттеу тәсілі осы талаптарға сәйкес келеді. Ғылыми-зерттеу тәсілінің мәні оның функцияларына негізделеді:

- біріншіден, шығармашылық қызметтің ерекшеліктерін қалыптастыру;
- екіншіден, білімді шығармашылықпен игеруді ұйымдастыру, яғни белгілі білімді проблемалық мәселелерді шешу үшін қолдануға және осындай шешімнің нәтижесінде жаңа білімді алуға үйрету;
- үшіншіден, дербес зерттеу қызметі кезінде ғылыми таным әдістерін меңгеру;
- төртіншіден, қызығушылықты, шығармашылық қызметке қажеттілікті қалыптастыру [8].

Жасалған зерттеулердің нәтижесі ғылыми-зерттеушілік тәсілдің педагогикалық тәжірибеде кең қолданылмайтындығын көрсетті. Ғылыми-зерттеушілік тәсіл негізінен әртүрлі деңгейлі олимпиадаларға дайындауда, физика-математикалық бағыттағы сыныптармен жұмыс барысында қолданылады. Осыған байланысты физика бойынша зертханалық жұмыстарды орындау кезінде ғылыми-зерттеушілік тәсілді қолдану мәселесі өзекті болып табылады.

Зерттеу мақсаты: негізгі мектептің жоғары сыныптарында зертханалық жұмыстарды жүргізу кезінде оқытудың ғылыми-зерттеу тәсілін қолдану.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Зерттеу жұмысы 9-сынып оқушыларына физика бойынша зертханалық жұмыстарды жүргізу кезінде оқытудың ғылыми-зерттеу тәсілін қолдану әдістемесін іске асыру бойынша тәжірибелік-эксперименттік жұмысты сипаттауға және талдауға арналған. Осы жағдайда тәжірибелік-эксперименттік жұмыс зерттеу әдісі болып табылады, бұл модельді іске асыру, физика бойынша зертханалық жұмыстарды жүргізу кезінде оқытудың ғылыми-зерттеу тәсілін қолдану - негізгі мектептің жоғарғы сынып оқушыларының зерттеу біліктерінің қалыптасуын қамтамасыз етеді деген болжамды ғылыми негіздеуге, дәлелдеуге мүмкіндік берді. Педагогикалық эксперименттің мақсаттары, кезеңдерінің мазмұны, нәтижелері айқындалды. Тәжірибелік жұмыстың мақсаты - зерттеу болжамын тексеру болды. Оны жобалау мен жүргізудің конструктивті негізі ретінде 9 сыныптың физика бойынша зертханалық сабақтарындағы оқушылардың зерттеушілік іс-әрекетін ұйымдастырудың әзірленген моделі қабылданды.

Қойылған мақсатқа сәйкес келесі зерттеу әдістері қолданылды:

1. Зерттелінетін мәселенің өзектілігі мен теориялық негіздерін айқындау мақсатында нормативтік құжаттарға, ғылыми еңбектерге талдау жасау және жалпылау;
2. Бақылау;
3. Зерттеу кезінде алынған деректерді математикалық өңдеу.

Зерттеушілік тәсіл мәселелерімен Б.Е. Райков, Э.А. Красновский, Г.И. Щукина сияқты ғалымдар айналысқан [9, 10]. Б.Е. Райков зерттеушілік тәсілді оқушылардың дербес бақылаулары немесе тәжірибе кезіндегі алынған нақты фактылары негізіндегі ой қорытындыларымен байланыстырған.

Қазіргі білім беруде зерттеушілік тәсіл ретінде мұғалімнің оқушылардан дербес, шығармашылық шешімдерді талап ететін танымдық және практикалық міндеттерді қоюы арқылы жүзеге асатын ізденушілік, танымдық іс-әрекетті ұйымдастыруы түсініледі.

Профессор Zhang Xiankui «Physical Science Method Education» (Физикалық ғылыми әдісті оқыту) еңбегінде ғылыми-зерттеушілік тәсілді келесі екі түрге бөледі: дәстүрлі және дәстүрлі емес. Дәстүрлі тәсіл белгілі бір ережелер мен әрекеттерге негізделеді. Сонымен қатар, дәстүрлі тәсілді классикалық және заманауи ғылыми тәсіл жүйесі деп екіге жіктеуге болады. Заманауи ғылыми тәсіл жүйесі: классикалық бақылау әдісі, эксперименттік әдіс, логикалық себеп-салдарлық әдіс, математикалық әдіс, заманауи ақпараттық теория және т.б. Дәстүрлі емес тәсіл белгілі бір ережелер мен әрекеттер жүйесіне байланысты болмайды. Бұл тәсілді пайдалану көбінесе кездейсоқ және күтпеген жағдайларда болады [11]. Ғылыми тәсіл негізгі мектептің физиканы оқыту бағдарламасында негізінен келесі үш формада көрініс табады.

Біріншіден, ғылыми тәсіл негізінде физикалық түсініктер мен заңдылықтарды айқындау. Мысалы, тығыздық, қуат және қысым түсініктерін зерттеуде қатынастарды анықтау тәсілі қолданылады. Бұл тәсіл екі немесе одан да көп физикалық шамалардың қатынасы арқылы түсініктерді анықтаумен байланысты. Аталған тәсілді пайдаланудың кілт моменті – салыстыру үшін бірдей спецификалы екі физикалық шаманы таңдау болып табылады. Бұның мақсаты – оқушылардың белгілі бір түсініктің физикалық мағынасын есептеуіш формула негізінде түсінуі және зерттелінетін шамалар мен есептеуіш формуладағы шамалар арасындағы шынайы байланысты түсінуі.

Екіншіден, ғылыми тәсілді әртүрлі физикалық түсініктер арасындағы байланыс кезінде қолдану. Мысалы, ток күшін және эксперимент кезінде әсер етуші факторларды анықтағанда, әсер етуші факторлар жайлы дұрыс болжамдар жасау үшін аналогиялар әдісі қолданылады. Кейін бақыланушы айнмалы әдісі арқылы ток күші, кернеу мен кедергі арасындағы байланыс анықталады. Соңында, Ом заңының формуласы анализ, индукция және математикалық әдістер арқылы шығады.

Үшіншіден, ғылыми тәсілдің практикалық жағдайлардағы мәселелерді шешуде білімдерді пайдаланумен байланысы. Мысалы, дененің массасы мен тығыздығы белгілі болған жағдайда, дененің қандай заттан жасалғандығын анықтау қажеттілігі туындаса, тығыздықтың физикалық мағынасы жайлы білімдер қолданылады. Зат тығыздығының кестесіндегі мән мен белгілі мәнді салыстырып, сұрақтың жауабын анықтауға болады.

Түсінік, заңдылық, теориялар түріндегі физикалық білімдерді оқушылардың түсінуі мен мұға-

лімнің түсіндіру тиімділігін арттыруға бағытталған тәсіл ретіндегі мектептің физикалық экспериментінің сипаттамасын төмендегідей анықтауға болады.

Оқу эксперименті ғылыми танымда қолданылатын эксперименттен айтарлықтай ерекшеленеді. Оқу экспериментінің мақсаты – білімдер жүйесін меңгеру бойынша оқу-репродуктивті әрекет тиімділігін арттыру. Ғылыми экспериментте өлшеу нәтижелерінің объективтілігі, дәлдігі мен анықтығын (ықтималдық маңыздылығын) бақылау, қорытындылардың дәлелділігі, зерттеу тақырыбының мәнін ашуға назар аудару қамтамасыз етіледі. Оқу экспериментінде (демонстрациялық, фронтальды, зертханалық практикум) ғылымилықтың аталған критерийлері жоққа шығарылмаса да, тиісті көлемде қолданылмайды.

Демонстрациялық эксперимент көбінесе көрнекілік құралы ретінде қолданылады, онда иллюстрациялық функцияны толығымен жүзеге асыру өте маңызды. Сондықтан демонстрациялық экспериментте құбылыстың жақсы көрінуі мен экспрессивтілігі, сондай-ақ оның сенімді репродуктивтілігі мен қысқа мерзімділігін қамтамасыз ету қажет. Бұл эксперимент кезінде көп жағдайда зерттеудің үзіндісі ғана ұсынылады.

Фронтальды зертханалық жұмыстар жүргізілетін сабақтарда негізінен, оқушыларда құралдармен жұмыс жасаудың қарапайым практикалық біліктері қалыптасады. Эксперименталды әдіс жайлы білімдер, эксперименттік біліктер мен дағдылар зертханалық практикумдарда қалыптасуы қажет. Алайда, дәстүрлі оқытудағы зертханалық практикумдардың мазмұны бірінші кезекте пәндік білімдерді қалыптастыруға бағытталған. Сондықтан, ғылыми таным әдістері мен физиканы оқытуда қолданылатын танымдық әрекет әдістері арасындағы алшақтықтың бар екендігі анық. Аталған қарама-қайшылық оқушылардың оқу үдерісін ұйымдастыру барысында оқу зерттеушілік экспериментін, ақпараттық технология мүмкіндіктерін кеңінен пайдаланғанда жойылуы мүмкін.

Зерттеу нәтижелері мен оларды талқылау. Д.В. Кошелева зерттеушілік біліктерді дамыту тақырыбын зерттей келе, зертханалық практикалық сабақтар зерттеушілік біліктерді дамыту үшін ең қолайлы болып табылатындығын анықтаған. Себебі, зертханалық сабақтарда мұғалім зерттеу жағдайын жасай алады, оқушыларды зерттеу мәселесін дербес анықтауға жетелей алады [12]. Ал [13] зерттеу авторлары, физикалық эксперименттер негізінде білім алушылардың зерттеу біліктерін қалыптастыру процесіне әсер ететін факторларды зерттей келе, бұл шаралардың білім алушылардың зерттеу жұмысының белгілі-бір элементтерін меңгеруіне себін тигізетінін дәлелдеген.

Физиканың оқу мазмұнының құрылымында негіз, ядро және салдарын ерекшелеуге болады. Осы құрылымдағы сабақ мазмұнының орнына байланысты оқушылардың дербес зерттеушілік іс-әрекетінің дәрежесі және оқыту әдістері анықталады.

Теорияның ядросына қатысты мазмұнды оқытуда сабақтағы толыққанды зерттеушілік іс-әрекетті жүзеге асыру мүмкін емес. Бұл оқушыларда негіздің мазмұндық құрауышының болмайтындығымен түсіндіріледі. Алайда конструктивтік оқыту теориясы өкілдері заңдар түрінде жалпыланатын эмпирикалық байланыстар мен қатынастарды дербес анықтаудың индуктивтік кезеңін оқу процесінің логикасына сәйкес деп таниды [14]. Білім алушылардан физика заңдарын дербес анықтауын талап ету үшін көп уақыт және мұғалімнің егжей-тегжейлі нұсқауы қажет. Бұл кезеңде зерттеушілік іс-әрекет элементтері қосылған проблемалық, түсіндірмелі-иллюстративті тәсілдерді пайдаланған тиімді.

Теория негіздерін меңгергеннен кейін мұғалім оқушылардың дербестігінің жоғарғы дәрежесіне жетуіне мүмкіндік беретін оқыту әдістерін қолдана алады. Дұрыс анықталған оқыту мазмұны оны меңгерудегі оқушылардың дербестігінің дәрежесін анықтауға мүмкіндік береді. 1-суретте 9 сыныптың физика бойынша зертханалық сабақтарындағы оқушылардың зерттеушілік іс-әрекетін ұйымдастырудың моделі көрсетілген.

Зертханалық жұмыс тақырыбы	Оқу мақсаттары	Оқу экспериментінің кезеңдері	Мұғалімнің қатысуымен	Оқушының дербес әрекеті
№ 1 - зертханалық жұмыс. Теңудемелі қозғалыс кезіндегі дененің үдеуін анықтау	9.2.1.7 теңудемелі қозғалыс кезіндегі дененің үдеуін эксперименттік жолмен анықтау;	Эксперименттің мақсатын түсіну	+	
		Эксперимент негізі болатын гипотезаны құрастыру және негіздеу.	+	
		Эксперимент мақсатына жетуге қажетті шарттарды анықтау.	+	
		Экспериментті жоспарлау	+	
		Қондырғының сызбасын дайындау	+	
		Қондырғыны іске қосу	+	
	9.1.3.2 эксперименттің нәтижесіне әсер ететін факторларды талдау және экспериментті жүргізуді жақсарту жолдарын ұсыну;	Бақылау, өлшеу және өлшеу нәтижелерін жазып алумен қатар жүретін тәжірибелер орындау	+	
		Нәтиженің нақтылығына кері әсер ететін жағдайларды анықтау	+	
	9.2.1.8 теңудемелі қозғалыс кезіндегі орын ауыстырудың және жылдамдықтың уақытқа тәуелділік графиктерін тұрғызу және оларды түсіндіру	Эксперимент нәтижелерін талдау, қорытынды жасау	+	
		Өлшеу нәтижелерін математикалық өңдеу	+	
	Өлшеу қателігін бағалау	+		
№ 2 - зертханалық жұмыс. Горизонталь лақтырылған дененің қозғалысын зерделеу	9.2.1.10 теңайнымалы және бірқалыпты қозғалыстың кинематикалық теңдеулерін қолдана отырып, горизонталь лақтырылған дененің қозғалысын сипаттау;	Эксперименттің мақсатын түсіну		+
		Эксперимент негізі болатын гипотезаны құрастыру және негіздеу.		+
		Эксперимент мақсатына жетуге қажетті шарттарды анықтау	+	
		Экспериментті жоспарлау		+
		Нәтиженің нақтылығына кері әсер ететін жағдайларды анықтау.	+	
	9.2.1.11 горизонталь лақтырылған дененің қозғалыс жылдамдығын анықтау ;	Қондырғының сызбасын дайындау		+
		Қондырғыны іске қосу	+	
		Бақылау, өлшеу және өлшеу нәтижелерін жазып алумен қатар жүретін тәжірибелер орындау		+
	9.2.1.12 горизонталь лақтырылған дененің қозғалыс траекториясын сызу	Эксперимент нәтижелерін талдау, қорытынды жасау	+	
		Өлшеу нәтижелерін математикалық өңдеу		+
		Өлшеу қателігін бағалау		+

Сурет 1 - 9 сыныптың физика бойынша зертханалық сабақтарындағы оқушылардың зерттеушілік іс-әрекетін ұйымдастыру моделі

№ 3 - зертханалық жұмыс. Математикалық маятниктің көмегімен еркін түсу үдеуін анықтау	9.2.5.8 математикалық маятник периодының формуласынан еркін түсу үдеуін анықтау;	Эксперименттің мақсатын түсіну		+
		Эксперимент негізі болатын гипотезаны құрастыру және негіздеу		+
		Эксперимент мақсатына жетуге қажетті шарттарды анықтау.		+
		Экспериментті жоспарлау		+
		Нәтиженің нақтылығына кері әсер ететін жағдайларды анықтау.	+	
	9.2.5.9 период квадратының маятник ұзындығына тәуелділік графигін тұрғызу және талдау;	Қондырғының сызбасын дайындау		+
		Қондырғыны іске қосу	+	
		Бақылау, өлшеу және өлшеу нәтижелерін жазып алумен қатар жүретін тәжірибелер орындау		+
		Өлшеу нәтижелерін математикалық өңдеу		+
	9.1.3.1 алған нәтижені түсіндіру және қорытынды жасау	Өлшеу қателігін бағалау		+
Эксперимент нәтижелерін талдау, қорытынды жасау		+		
№ 4 - зертханалық жұмыс. Беттік толқындардың таралу жылдамдығын анықтау	9.2.5.14 су бетіндегі толқындардың таралу жылдамдығын эксперимент түрінде анықтау	Эксперименттің мақсатын түсіну		+
		Эксперимент негізі болатын гипотезаны құрастыру және негіздеу		+
		Эксперимент мақсатына жетуге қажетті шарттарды анықтау		+
		Нәтиженің нақтылығына кері әсер ететін жағдайларды анықтау		+
		Экспериментті жоспарлау		+
		Қондырғының сызбасын дайындау		+
		Қондырғыны іске қосу	+	
		Бақылау, өлшеу және өлшеу нәтижелерін жазып алумен қатар жүретін тәжірибелер орындау		+
		Өлшеу нәтижелерін математикалық өңдеу		+
		Өлшеу қателігін бағалау		+
		Эксперимент нәтижелерін талдау, қорытынды жасау		+

Сурет 1 (жалғасы) - 9 сыныптың физика бойынша зертханалық сабақтарындағы оқушылардың зерттеушілік іс-әрекетін ұйымдастыру моделі

Х.Банки мен Р.Белл зерттеушілік оқытудың (inquiry-based learning) 4 деңгейін ерекшеленген [15]:

- білім алушыларға зерттеу кезеңдерінің орындалуын, мәліметтерді жинақтау мен тіркеуге, сонымен қатар зерттелінетін материалды терең түсінуге оқыту (confirmation inquiry);

- мұғалім сұрақ қояды және зерттеу кезеңдерінің сұлбасын береді, білім алушылар өздері жинақтаған мәліметтерінің талдауы мен бағалауы негізінде алынған нәтижелердің түсіндірмесін ұсынады (structured inquiry);

- мұғалім зерттеу сұрағын қояды, білім алушылар зерттеу жоспарын құрастырады, соның негізінде зерттеу жүргізеді және зерттеу нәтижелерін хабарлап қорытынды жасайды (guided inquiry);

- білім алушылар дербес түрде зерттеу сұрақтарын құрастырады, зерттеу жоспарын әзірлейді, зерттеуді жүзеге асырып нәтижелерді талдайды, қорытынды жасайды (open inquiry) [16-17].

Ұсынылған модельдегі оқушылардың зерттеушілік іс-әрекетінің дербестігі дәрежесінің өсуі Х.Банки мен Р.Белл ұсынған деңгейлермен сәйкес келеді. Алайда айырмашылықтар да бар, техникалық қауіпсіздік ережелеріне сәйкес оқу экспериментінің «қондырғыны іске қосу» кезеңі барлық оқу мақсаттары үшін мұғалімнің қатысуымен жүзеге асырылуы тиіс.

Зерттеушілік тәсілге сәйкес зертханалық жұмысты жүргізгенде жұмыстың тақырыбы оқушыларға проблемалық міндет ретінде қойылуы қажет. Проблемалық міндеттерді шешуде бағыттылық немесе шешімге сәйкес әрекет ету өте маңызды. Осының нәтижесінде мәселенің шешімін бұрынғы тәжірибе мен ұсынылып отырған жағдайдың интеграциясы көмегімен табуға болады [18]. Біздің зерттеуіміздегі мәселені шешудегі бағыттылық ретінде зертханалық жұмысты рәсімдеуге қойылатын талаптар болды.

Оқушылар өздерінің эксперименталды әрекетінде келесі жалпыланған жоспарды ұстанады:

1. Эксперименттің мақсатын түсіну.

1.1. Міндеттермен танысу.

1.2. Міндеттерді шешудің мүмкін жолдарын ойластыру.

2. Эксперимент негізі болатын гипотезаны құрастыру және негіздеу.

3. Эксперимент мақсатына жетуге қажетті шарттарды анықтау.

4. Нәтиженің нақтылығына кері әсер ететін жағдайларды анықтау.

5. Экспериментті жоспарлау:

а) қандай бақылаулар жүргізу қажет;

б) қандай шамаларды өлшеу қажет;

в) тәжірибелерді жүргізу үшін қандай құралдарды таңдау қажет;

г) тәжірибелерді жүргізудің реті қандай;

д) эксперимент нәтижелері қандай формада жазылады.

6. Қондырғының сызбасын дайындау.

7. Қондырғыны іске қосу.

8. Бақылау, өлшеу және өлшеу нәтижелерін жазып алумен қатар жүретін тәжірибелер орындау.

9. Өлшеу нәтижелерін математикалық өңдеу.

10. Өлшеу қателігін бағалау.

11. Эксперимент нәтижелерін талдау, қорытынды жасау.

Аталған әрекеттер алгоритмі зертханалық жұмыстарды орындауға қойылатын талаптар түрінде қысқартылған:

1. Зертханалық жұмыс тақырыбын жазу.

2. Зертханалық жұмыс мақсатын жазу. Гипотеза құру және негіздеу.

3. Қажетті құрал-жабдықтардың тізімін жазу.

4. Жұмысты орындау барысын жазу.

5. Қондырғының сызбасын дайындау.

6. Зерттеу нәтижелерінің кестесін құрастыру және толтыру.

7. Қорытынды жасау.

Зертханалық жұмысты рәсімдеу бойынша осы талаптарды орындау оқушылардың эксперимент жүргізудегі тәуелсіздігін арттырады, зертханалық жұмыстарды саналы түрде орындауға әкеледі, бұл белгілі бір деңгейлерде зерттеушілік біліктерін қалыптастыруға ықпал етеді. Зерттеушілік біліктерді қалыптастыру үшін зертханалық жұмыс барысында оқушыларға осы зертханалық жұмысты орындау кезінде өздері шеше алатын қосымша проблемалық сұрақ қою ұсынылады.

9-сыныптың физика бойынша зертханалық сабақтарындағы оқушылардың зерттеушілік іс-әрекетін ұйымдастырудың ұсынылған моделі бойынша оқытудың оқушылардың зерттеушілік біліктерінің қалыптасуына әсерін зерттеу мақсатында педагогикалық эксперимент ұйымдастырылды.

Педагогикалық экспериментке Талдықорған қаласы мектептерінің жүз он сегіз 9-сынып оқушылары қатысты. Эксперименттік топ оқушылары 9-сыныптың физика бойынша зертханалық сабақтарындағы оқушылардың зерттеушілік іс-әрекетін ұйымдастырудың моделі негізінде білім алса, бақылау тобы дәстүрлі әдістемемен білім алды.

Салыстырмалы эксперимент барысында бақылау және эксперименттік топтардағы оқыту тиімділігі көрсеткіштері анықталып, аталған көрсеткіштердің айырмашылығы «хи-квадрат» критерийімен бағаланды [19].

Алынған нәтижелерге сәйкес айырмашылықтардың кездейсоқ болмағандығы жайлы статистикалық гипотезаны тексеру $\alpha=0.05$ мәнділік деңгейінде орындалды. Бақылау және эксперименттік топ оқушыларының зерттеушілік білігінің қалыптасу деңгейі салыстырылды. Өлшеулер атаулар шкаласымен жасалды.

Салыстырмалы эксперимент барысында тапсырманы орындау деңгейіне сәйкес зерттелетін біліктің төрт категориясы ерекшеленді. Т критерийі төмендегі формуламен есептелді:

$$T = \frac{1}{N \cdot M} \sum_{i=1}^c \frac{(N \cdot x_i + M \cdot y_j)^2}{x_i + y_j}$$

мұндағы,

N – эксперименттік сыныптағы оқушылар саны;

M – бақылау сыныбындағы оқушылар саны;

x_i – эксперименттік сыныптың i-категориядағы оқушылар саны;

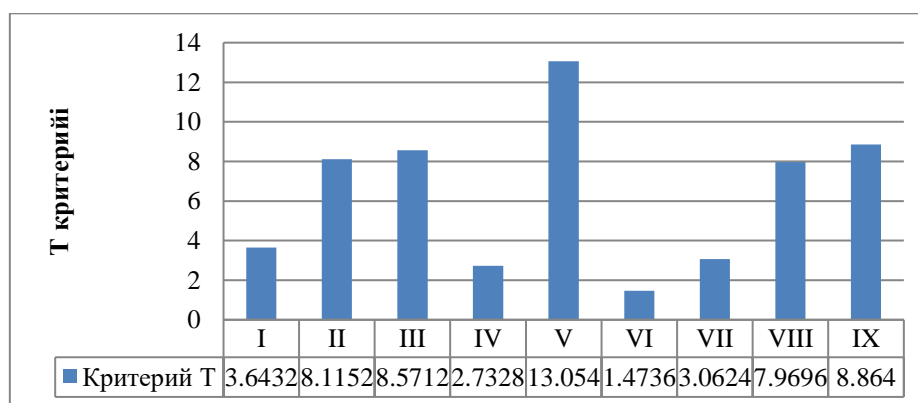
y_j – бақылау сыныбындағы j-категориядағы оқушылар саны, біздің жағдайда $i=1, 2, 3, 4$.

Зерттеудегі еркіндік дәрежесі – 3, критерийдің критикалық мәні $T=7,815$. Эксперименттік мәліметтерге сәйкес критерийдің мәні критикалық мәннен жоғары болса, бақылау және эксперименттік сыныптардың арасындағы анықталған айырмашылық кездейсоқ деп есептелетін нольдік гипотеза жоққа шығарылып, альтернативті гипотеза қабылданады.

Оқушылар зертханалық жұмыстарды орындауы барысында келесі біліктер тексерілді:

1. Эксперимент мақсатын анықтай алу.
2. Зерттеу мәселесін құрастыра алу.
3. Зерттеу гипотезасын анықтай алу.
4. Экспериментті жобалай алу.
5. Бір форматтағы мәліметтерді екіншісіне түрлендіре алу.
6. Заңдылықтарды таба алу.
7. Нақты мәліметтер негізінде қорытынды жасай алу.
8. Жинақталған мәліметтер мен тәжірибенің практикалық аспектілерін бағалай алу.
9. Мәліметтердің шынайылығын арттыру мақсатында зерттеуді өзгерту немесе кеңейту бойынша ұсыныс бере алу.

Эксперимент нәтижелері 2-суретте көрсетілген.

Сурет 2 – Педагогикалық эксперимент нәтижелері

Диаграммадағы нәтижелерге сәйкес, Т критерий мәні келесі біліктердің жағдайында критикалық мәннен жоғары болған: зерттеу мәселесін құрастыра алу, зерттеу гипотезасын анықтай алу, бір форматтағы мәліметтерді екіншісіне түрлендіре алу, мәліметтердің шынайылығын арттыру мақсатында зерттеуді өзгерту немесе кеңейту бойынша ұсыныс бере алу.

Қорытынды. Педагогикалық эксперимент барысында ұсынылған модельдің тиімділігі дәлелденді және зерттеушілік іс-әрекет негізінде физиканы оқытуды ұйымдастырудың оқушылардың шығармашылық, зерттеу қабілеттерін дамытудың негізі болып табылатындығы, олардың жеке қабілеттеріне қарамастан зерттеушілік білік деңгейін арттыруға ықпал ететіндігі анықталды.

Негізгі мектепте физиканы оқыту кезінде білім алушылардың зерттеу іс-әрекетін ұйымдастыру мәселесін шешу оқушылардың зерттеу тәсілін меңгерген кезінде мүмкін болады, себебі:

- оқытудағы зерттеу тәсілінің құрылымы арқылы проблемалық, зерттеу мәселесінің ерекшелігіне байланысты әртүрлі ғылыми әдістерді қолдануға болады;

- оқытудағы зерттеу тәсілі жеке тұлғаның эмоционалды-құндылық қасиеттерін анықтайды және оқушылар мен мұғалімнің шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруының негізі болып табылады.

Оқушылардың зерттеу іс-әрекетін ұйымдастыру - репродуктивті және продуктивті іс-әрекеттің өзара байланысы мен өзара тәуелділігін және әр түрлі оқыту әдістерін интеграциялау мүмкіндігін қамтамасыз етеді. Бұл барлық оқушылардың жеке қабілеттеріне қарамастан шығармашылық, ғылыми-зерттеу қызметіне қосылуына және олардың шығармашылық, зерттеу қабілеттерін дамытуда айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Оқушылардың білімдерді өзіндік меңгеруіне, фактыларды жинақтауына, тәжірибелерді жүргізуіне бағыттап зерттеушілік тәсілді қолданудың алғашқы кезеңдерінде, сабақтың негізгі мақсаты болып табылатын зертханалық тапсырманы өзіндік орындауға жеткізу қиындық тудырады. Сондықтан, оқушыларды тапсырмаларды өзіндік орындауға әрбір зерттеушілік білікті қалыптастырудағы мұғалімнің ролін айқындап кезең-кезеңімен үйрету қажет. Мұғалімнің көмектесу деңгейіне бір жағынан, оқу процесінің динамикасы, екінші жағынан оқушылардың шығармашылық белсенділігі байланысты.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. *Негізгі орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығымен бекітілген. [Электрондық ресурс]. - <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1800017669>*

2. *Леонтович А.В. Проектирование исследовательской деятельности учащихся //Москва. – 2003.*

3. *Африна Е.И. Основы естественнонаучных исследований //Физика в школе. – 2016. – №. S3. – С. 180-182.*

4. *Усова А., Бобров А.А. Формирование учебных умений и навыков учащихся на уроках физики. – 1988.*

5. *Майер Р.В., Майер Р.Р. Некоторые проблемы формирования у школьников простейших исследовательских умений в области математической деятельности (по материалам анкетного опроса) //Математический вестник педвузов и университетов Волго-Вятского региона. – 2011. – №. 13. – С. 343-350.*

6. *Оспенникова Е.В. Основы технологии развития исследовательской самостоятельности школьников. Эксперимент как вид учебного исследования. – 2002.*

7. *Разумовский В.Г. и др. Естественнонаучная грамотность и экспериментальные умения выпускников основной школы: некоторые результаты диагностики //Школьные технологии. – 2016. – №. 1.*

8. *Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения //М.: Педагогика. – 1981. – Т. 185. – С. 259.1.*

9. *Райков Б.Е., Ульяновский В.Ю., Ягодовский К.П. Исследовательский метод в педагогической работе [Текст]//– Гос. издат, 1927.*

10. *Ковалева Г.С. и др. Результаты международного сравнительного исследования PISA в России [Текст]//Вопросы образования. – 2004. – №. 1.*

11. *Zhang Q., Shao M., Wang X. Research on Effective Strategies of Scientific Methods in Junior High School Physics Teaching Based on the Concept of Three-Dimensional Objectives //2021 2nd International Conference on Mental Health and Humanities Education (ICMHE 2021) [Text]. – Atlantis Press, 2021. – С. 82-85.*

12. Кошелева Д. В. Развитие исследовательских умений на лабораторно-практических занятиях //Знание. Понимание. Умение. – 2010. – №. 4.
13. Suyarov K. T., Sangirova Z. B. Factors affecting the process of forming research skills in students //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 2.
14. Darling-Hammond L. Teacher learning that supports student learning [Text]//Teaching for intelligence. – 2008. – Т. 2. – №. 1. – С. 91-100.
15. Banchi H., Bell R. The many levels of inquiry //Science and children [Text]. – 2008. – Т. 46. – №. 2. – С. 26.
16. Khalaf B. K. Traditional and Inquiry-Based Learning Pedagogy: A Systematic Critical Review [Text]//International Journal of Instruction. – 2018. – Т. 11. – №. 4. – С. 545-564.
17. Al Mamun M. A., Lawrie G., Wright T. Instructional design of scaffolded online learning modules for self-directed and inquiry-based learning environments [Text]//Computers & Education. – 2020. – Т. 144. – С. 103695.
18. Милерян Е. А. Психология формирования общетрудовых политехнических умений [Текст]. – Педагогика, 1973.
19. Марченко И.А., Фесько К.А., Фалько Л.П. Критерий хи-квадрат Пирсона [Текст]. – 2019.

References:

1. State compulsory standard for basic secondary education. Appendix 3 to order No. 604 of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan of October 31, 2018. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1800017669>
2. Leontovich, A. V. (2003). *Proektirovanie issledovatel'skoi deyatel'nosti uchashihsya* [Designing students' research activities] [Text]. Moscow.
3. Afrina, E. I. (2016). *Osnovy estestvennonauchnykh issledovaniy* [Fundamentals of natural science research] [Text]. Physics at school, (S3), 180-182.
4. Usova, A., &Bobrov, A. A. (1988). *Formirovanie uchebnykh umeniy i navykov uchashihsya na urokah fiziki* [Formation of educational skills and abilities of students in physics lessons].
5. Mayer, R. V., &Mayer, R. R. (2011). *Nekotorye problemy formirovaniya u shkolnikov prosteishykh issledovatel'skikh umeniy v oblasti matematicheskoi deyatelnosti (po materialam anketnogo oprosa)* [Some problems of the formation of the simplest research skills in the field of mathematical activity among schoolchildren (based on the materials of a questionnaire survey)]. *Mathematical Bulletin of pedagogical universities and universities of the Volga-Vyatka region*, (13), 343-350.
6. Ospennikova, E.V. (2002). *Osnovy tehnologii razvitiya issledovatel'skoi samostoiyatelnosti shkolnikov. Eksperiment kak vid uchebnogo issledovaniya* [Fundamentals of technology for the development of research independence of schoolchildren. Experiment as a type of educational research].
7. Razumovskiy, V.G., Pentin, A. Iyu., Nikiforov, G.G., &Popova, G.M. (2016). *Estestvennonauchnaiya gramotnost i eksperimentalnye umeniya vypusknikov osnovnoi shkoly: nekotorye rezultaty diagnostiki* [Natural science literacy and experimental skills of primary school graduates: some diagnostic results]. *School technologies*, (1).
8. Lerner, I. Ya. (1981). *Didakticheskie osnovy metodov obucheniya* [Didactic bases of teaching methods][Text].M.: In *Pedagogy*185, 259-1.
9. Raikov, B.E., Uliyaninskii, V.Yu., &Yagodovskii, K.P. (1927). *Issledovatel'skii metod v pedagogicheskoi rabote* [The research method in pedagogical work][Text]. Gos. izdat.
10. Kovaleva, G.S., Krasnovskii, E.A., Krasnokutskaiya, L.P., &Krasniyanskaiya, K.A. (2004). *Rezultaty mezhdunarodnogo sravnitel'nogo issledovaniya PISA v Rossii*[Results of the international comparative study Pisa in Russia][Text]. *Voprosy obravovaniya*, (1).
11. Zhang, Q., Shao, M., & Wang, X. (2021, June). *Research on Effective Strategies of Scientific Methods in Junior High School Physics Teaching Based on the Concept of Three-Dimensional Objectives*[Text]. In *2021 2nd International Conference on Mental Health and Humanities Education (ICMHE 2021)*(pp. 82-85). Atlantis Press.
12. Kosheleva, D. B. (2010). *Razvitie issledovatel'skikh umeniy na laboratorno-prakticheskikh zanyatiyakh* [Development of research skills in laboratory and practical classes]. *Znanie. Ponimanie. Umenie*, (4).

13. Suyarov, K.T., & Sangirova, Z.B. (2021). Factors affecting the process of forming research skills in students. *Academic research in educational sciences*, 2(2).
14. Darling-Hammond, L. (2008). *Teacher learning that supports student learning*[Text]. *Teaching for intelligence*, 2(1), 91-100.
15. Banchi, H., & Bell, R. (2008). *The many levels of inquiry*[Text]. *Science and children*, 46(2), 26.
16. Khalaf, B.K. (2018). *Traditional and Inquiry-Based Learning Pedagogy: A Systematic Critical Review*[Text]. *International Journal of Instruction*, 11(4), 545-564.
17. Al Mamun, M.A., Lawrie, G., & Wright, T. (2020). *Instructional design of scaffolded online learning modules for self-directed and inquiry-based learning environments*[Text]. *Computers & Education*, 144, 103695.
18. Miliyarin, E.A. (1973). *Psichologiya formirovaniya obchetrudovykh politekhnicheskikh umenii. [Psychology of the formation of general labor polytechnic skills] [Text]. In Pedagogy.*
19. Marchenko, I.A., Fesko, K.A., & Falko, L. P. (2019). *Kriterii khi-kvadrat Pirsona. [Pearson's chi-square criterion]*[Text].

УДК 372

МРНТИ 14.25.01

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.27>

Б.Т. Махметова¹, М.А. Уразалиева^{2*}, Д.Б. Мырзаханова²

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

²Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

МУЗЫКАЛЫҚ КОМПЬЮТЕРЛІК БАҒДАРЛАМАЛАР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУ

Аңдатпа

Бұл мақаланың негізгі мақсаты-оқу құралы ретінде мультимедиялық технологияларды қолданумен байланысты. Осы мәселелердің жауабын зерттеу арқылы жалпы білім беретін мектептерде мультимедиялық технологияларды қолданумен байланысты зерттеу сұрақтары мен нақты мәселелерді біріктіру. Оқушылардың оқуға деген ынтасы олардың пәнге деген қызығушылығына және оқытушының көзқарасына байланысты болса да, технологияларды енгізу әрқашан әр модульге қатысты болуы керек. Осы кейс-стади нәтижелері басқада электронды оқыту және басқа білім беру мультимедиялық технологияларынан туындаған өзгерістерге жауап беруге көмектеседі.

Бұл, атап айтқанда, интегративті рөлді қарастырады, компьютерлік тілді оқыту ортасы қамтамасыз етеді. Әрбір компьютерлік технология тілдерді оқыту мен үйренуге әр түрлі біріктіргенімен, әр ортаның негізгі элементі ақпаратты тиімді таратуды, ресурстарды бөлуді, қарым-қатынасты, оқытуды және оқытуды қамтамасыз ететін жалпы компьютерлік инфрақұрылымды құру болып табылады. Осы орайда музыка пәні сабағында ақпараттық коммуникациялық технологияларды пайдалану арқылы оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту бағыты бүгінгі күні жалпы білім беретін оқу орындарының бірден-бір құралына айналып отыр.

Түйін сөздер: музыкалық компьютерлік технологиялар, рефлексия, бағдарламалар.

Махметова Б.Т.¹, Уразалиева М.А.², Мырзаханова Д.Б.²

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан

²Казахский национальный женский педагогический университет г. Алматы, Казахстан

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ СРЕДСТВАМИ МУЗЫКАЛЬНЫХ КОМПЬЮТЕРНЫХ ПРОГРАММ

Аннотация

Основная цель данной статьи связана с использованием мультимедийных технологий в качестве учебного пособия. Интеграция исследовательских вопросов и конкретных проблем, связанных с использованием мультимедийных технологий в общеобразовательных школах, путем изучения ответов на эти вопросы. Хотя мотивация учащихся к обучению зависит от их интереса к предмету и отношения преподавателя, внедрение технологий всегда должно касаться каждого модуля. Результаты этого кейс-стади помогут реагировать на изменения, вызванные другими технологиями электронного обучения и другими образовательными мультимедийными технологиями.

Это, в частности, предполагает интегративную роль, которую обеспечивает среда обучения компьютерному языку. В то время как каждая компьютерная технология по-разному интегрируется в изучение языков, ключевым элементом каждой среды является создание общей компьютерной инфраструктуры, которая обеспечивает эффективное распространение информации, распределение ресурсов, общение, обучение и обучение. В этой связи направление развития творческих способностей учащихся на уроках музыки с использованием информационно-коммуникационных технологий становится на сегодняшний день одним из инструментов в области образования.

Ключевые слова: музыкальные компьютерные технологии, рефлексия, программы.

Makhmetova B.T.¹, Urazalieva M.A.², Myrzakhanova D.B.²

¹ *Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan*

² *Kazakh National Women's Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan*

DEVELOPMENT OF CREATIVE ABILITIES OF STUDENTS BY MEANS OF MUSICAL COMPUTER PROGRAMS

Abstract

The main purpose of this article is related to the use of multimedia technologies as a teaching aid. Integration of research questions and specific problems related to the use of multimedia technologies in general education schools by studying the answers to these questions. Although the motivation of students to learn depends on their interest in the subject and the attitude of the teacher, the introduction of technology should always concern each module. The results of this case study will help to respond to changes caused by other e-learning technologies and other educational multimedia technologies.

This, in particular, assumes the integrative role that the computer language learning environment provides. While each computer technology is integrated into language learning in different ways, a key element of each environment is the creation of a common computer infrastructure that ensures the effective dissemination of information, resource allocation, communication, education and training. In this regard, the direction of developing the creative abilities of students in music lessons using information and communication technologies is becoming one of the tools in the field of education today.

Keywords: musical computer technologies, reflection, programs.

Кіріспе. Білім беру жүйесінде қазіргі уақытта жаһандану талаптарына сәйкес өзгерістер жүріп жатыр. Ғылыми-техникалық білімнің жаңаруына ақпараттардың ауқымдылығына, білім беру тәжірибесіне жаңа оқу пәндері мен оқыту әдістерінің, жеке тұлғаның сәйкесінше негізгі бағыттарын енгізуге тікелей байланысты болып отыр. Осындай бағыттар қатарына, қазіргі білім беру моделіндегі «адамның жалпы қабілеттілігі, кәсіби қызметі барысында меңгерген білімі мен дағдылары, сонымен қатар іс-әрекеттерді орындаудың жалпы тәсілдерін қолдануы» ретінде отандық және шетел ғалымдарының еңбектерінде қарастырылып жатқан, мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін жатқызамыз.

Қазіргі заман талабына сәйкес кәсіби маман ретінде қоғамның және өз мүдделерінің шешімдерін жүзеге асыра алатын мәдениетті, ізгілікті адамды даярлау үшін мол жауапкершіліктің үлесін көтеретін мұғалімнің әлеуметтік рөлі нығая түсті. Сол себептен де педагог-мамандардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі маңызды, әрі өзекті деп танылады. Сол себепті педагог-мамандардың алдына қойылатын талаптардың бірі - жаңашылдыққа құмар болуы тиіс.

Қазіргі уақытта музыкалық педагогика және білім беру жүйесін ақпараттандырудың, өнер педагогикасына білім алушылармен жұмыс істеудің инновациялық әдістерін, әдістері мен формаларын енгізудің маңызды кезеңінде. Музыкалық білім берудің әртүрлі деңгейлерінде ақпараттық-

коммуникациялық және мультимедиялық технологияларды енгізу саласындағы зерттеулер, компьютерлік білім беру бағдарламаларын құрумен В.М. Красильников, И.В. Заболоцкая, Т.В. Надолинская, С.П. Полозов, Г.П. Сергеева, Г.Р. Тараева және басқалар айналысады [1]. Ғалымдардың пікірінше, Музыка теориясы мен практикасына енгізу музыканы оқытудың тиімділігін арттыруға көмектеседі, алайда пәнді оқыту әдістемесін оқытудың ақпараттық-коммуникациялық және мультимедиялық технологияларымен сауатты үйлестіру проблемасы туындайды. Компьютер қысқа мерзім ішінде мәдениеттің жаңа қуатты қабатын құрды. Тек есептеу операцияларын жасауға арналған құралдан ол тез арада әмбебап зияткерлік құралға айналды. Компьютерлік технологиялар адам қызметінің барлық жаңа салаларына, соның ішінде музыкалық білімге тез еніп келеді.

Л.П. Робустова музыкалық компьютерлік бағдарламаларды оқу процесіне белсенді енгізудің ерекшеліктерін анықтап, оларды қолдану нәтижесі оқушылардың іс-әрекетінің дәстүрлі формалары мен әдістеріне қарағанда әлдеқайда тиімді болатындығын атап өтті. Тәжірибе көрсеткендей, балалар оқу материалын оңай үйренеді; тиімді және қызығушылықпен жұмыс істейді, осылайша мектеп оқушыларына арналған компьютерлік бағдарламаларды қолданудың орындылығын ғана емес, сонымен қатар олардың қажеттілігін де растайды [2].

Мақсаттары мен міндеттері бойынша компьютерлік оқыту бағдарламалары иллюстрациялық, кеңес беру, тренажер-бағдарламалар, оқытуды бақылау бағдарламалары, операциялық бағдарламалар болып бөлінеді. Олардың кейбіреулері білім мен дағдыларды шоғырландыруға арналған, басқалары жаңа ұғымдарды игеруге бағытталған. Оқушыларға ашылуларға, композиторларға немесе суретшілерге тікелей қатысуға мүмкіндік беретін оқу бағдарламалары бар. Ойын бағдарламалары оқу мотивациясын қалыптастыруға ықпал етеді, бастама мен шығармашылық ойлауды ынталандырады, бірлесіп әрекет ету, өз мүдделерін ортақ мақсаттарға бағындыру қабілетін дамытады. Г.М. Кожаспирова компьютерлік бағдарламаларды талдауда басшылыққа алынуы керек негізгі аспектілерді анықтады:

- психологиялық (осы бағдарламаның оқу мотивациясына, пәнге қызығушылығына әсері);
- педагогикалық (оқушылардың қоршаған әлем туралы дұрыс түсініктерін дамытуға ықпал ететін мектеп курсының жалпы бағыты);
- әдістемелік (оқу материалын жақсы меңгеру мүмкіндігі, материалды әдістемелік сауатты беру);
- ұйымдастырушылық (компьютерді және жаңа ақпараттық технологияларды қолдана отырып сабақтарды ұтымды жоспарлау) [3].

Материалдар мен зерттеу әдістері. Қарапайым жобалардан жобаларға негізделген оқытуға (Project Based Learning) көшу. Мұғалімдердің көпшілігі сапалы PBL-ге қатысты белгілі бір әдістер жиынтығын пайдаланбайды. Бұл әдістерге бағытталған мәселені әзірлеу, көптеген шешімдер қабылдауға мүмкіндік беретін сенімді, жақсы ойластырылған тиімділікті бағалау, көптеген шешімдерге жол беру, қауымдастық ресурстарын тарту және жобалар үшін тартымды, мағыналы тақырыптарды таңдау кіреді. PBL қазіргі уақытта сұранысқа жауап беретін жақсы әдіс және ол әр мұғалімнің репертуарының бөлігі болуы керек. Фактілерді емес, ұғымдарды үйрету. Оқушыларды жаттандылықтан бас тартып, өз бетінше шығармашылықпен жұмыс жасауға мүмкіндіктер береді. Білім алушыларға дұрыс бағдар беріп, ақпараттар арасында дұрыс комбинацияны қолдану керек.

Қазіргі мектептегі мұғалім-музыкант үшін дәстүрлі және автоматтандырылған оқыту формаларын байланыстыру маңызды. Оқытудағы педагогикалық шығармашылықтың кең мүмкіндіктері көптеген компьютерлік бағдарламалармен ұсынылған. Педагогикалық жағдайларда, балалар компьютерде жұмыс істеген кезде, ол балалардың оқу бағдарламасын кезең-кезеңімен игеруі үшін, тиісті қиындық деңгейіндегі жаттығулар үшін, кері байланысты қамтамасыз ету және қажетті ақпаратты беру үшін қолданылады. Компьютер баланы "бағдарламалайды" деген пікір бар, бірақ егер оқушылар компьютерді басқарады деп санасаңыз, онда оқушының өзі компьютерді "бағдарламалайды". Компьютерді қалай "ойлау" керектігін үйреткен кезде, балалар өздері ойлағандай зерттеуге қатысады. Мұндай зерттеудің тәжірибесі қызықты: ойлау баланы таным әдістерін зерттеушіге айналдырады, кез-келген ересек адам мұндай тәжірибеге ие бола бермейді [4].

Оқу бағдарламаларының типологиясы мен практикалық қолдану ерекшеліктерін ескере отырып үш деңгейден тұратын бағдарламаларды жіктеуге болады.

Бірінші деңгейде бағдарламалар жалпы жоспарда жіктеледі. Компьютерде оқу немесе оқу іс-әрекетінде қолданылатындығына байланысты бағдарламаларды екі негізгі сыныпқа бөлуге болады: оқыту және оқу бағдарламалары.

Екінші деңгейде бұл бағдарламалар оқу жұмысының белгілі бір формасына сәйкестігі болып табылады. Оқыту бағдарламаларына презентация, тренажер және тест, анықтамалық, шығармашылық және зерттеу бағдарламалары кіреді.

Үшінші деңгейде аталған түрлердің әрқайсысы бірнеше түрге бөлінеді. Мұнда бөлектеу критерийі пайда болатын оқу ортасының сипаты болып табылады. Презентация бағдарламаларына Нұсқаулық, гипермәтіндік, сюжеттік, модельдеу және демонстрациялық; жаттығу бағдарламалары – сызықтық, прогрессивті және ойын; тест бағдарламалары – адаптивті, блиц-сауалнама, бақылау, музыкалық диктант және викторина; анықтамалық бағдарламалар-мақаладан кейінгі, гипермәтіндік және рефераттық; шығармашылық бағдарламалар-музыкалық редактор және компьютерлік синтезатор; зерттеу бағдарламалары – статистикалық және модельдеу.

Презентация бағдарламасы оқу материалын ұсынуға арналған. Онымен жұмыс істеу тиімділігінің көрсеткіштері компьютер – оқушы ақпараттық ағынының сенімділігі және ықтимал ақпараттық шығындарды өтеу қабілеті болып табылады.

Тест бағдарламасы оқушының оқу іс-әрекетінің нәтижелерін бақылауға арналған. Мысалы, С.П. Полозовтың пікірінше, блиц-сауалнама бағдарламасы "қысқа сұрақ – қысқа жауап" қағидаты бойынша сауалнама жүргізуге арналған, ал музыкалық диктант бағдарламасы дәстүрлі оқытуда кеңінен таралған оқу жұмысының нысаны – музыкалық диктантты өткізуге арналған. Викторина бағдарламасы музыкалық шығармалардың нақты дыбысталуын білуді тексеруге арналған.

Анықтамалық бағдарлама қажетті оқу ақпаратын іздеуге және алуға арналған. Ақпараттық-іздеу жүйелерінің даму процесін компьютердің интеллектуализациясы және адамның ақыл-ой әрекетінің құрылымының күрделенуі деп сипаттауға болады.

Зерттеу бағдарламалары ғылыми зерттеулер жүргізуге арналған. Музыкалық белсенділікті зерттеу процесі күрделі, көп сатылы, егжей-тегжейлі талдауды қажет етеді. Компьютерге қатысты айта кету керек, технологияның пайда болуы оларды музыканы оқытуда қолдану шарттары мен жүйесінің дамуынан едәуір озып кетті. Мысалы, жоғары білім стандарттарының арнайы музыкалық пәндер блогын қарастыра отырып, ақпараттық технологияларды қолдану мамандарды даярлауды жоғары деңгейге көтере алатын перспективалы оқу пәндерін атап өткен жөн. Оқу процесінде компьютерлік технологияларды қолдану әр түрлі ақпаратты жылдам іздеу және қарапайым қабылдау арқылы оның қарқындылығын арттыруға мүмкіндік береді. Заманауи компьютерлік технологияларды қолдану ақпараттық тасымалдаушылардың көлемін айтарлықтай азайтуға мүмкіндік береді. Қазіргі заманғы цифрлық медианың ерекшелігі олардың практикалық болуында ғана емес, сонымен қатар олардың ұзақ мерзімділігінде де бар, бұл жазылған ақпаратты оның сапасын жоғалтпай сақтауға мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау. Көптеген компьютерлік бағдарламалар-энциклопедиялар осы пәндерді оқытуда педагогикалық шығармашылықтың кең мүмкіндіктерін ұсынады. Мысалы, "Musical Instruments" энциклопедиясында әртүрлі елдер мен халықтардың екі жүз музыкалық аспаптары туралы мәліметтер бар. Оқушы аспаптардың дыбысталуын, олардың қалай құрылғанын, неден жасалғанын ести алады, олардың жасалу тарихы туралы ақпарат ала алады. Мұнда сіз ұлы шеберлер туралы ақпарат ала аласыз, экспозицияның кез-келген құралының дыбысын тыңдай аласыз, бейнелерді көре аласыз. Аспаптар мен музыкалық ансамбльдер туралы деректер үш негізгі қағидат бойынша жіктелген: Алфавит бойынша, аспаптардың белгілі бір топқа тиесілігі бойынша, әртүрлі ансамбльдер бойынша, дайындау орындарының географиялық орналасуы бойынша.

Компьютерге қатысты айта кету керек, технологияның пайда болуы оларды музыканы оқытуда қолдану шарттары мен жүйесінің дамуынан едәуір озып кетті. Қазіргі заманғы бағдарламалық қамтамасыз ету компьютерлер үшін әмбебап құралы. Музыка біздің өміріміздің ажырамас бөлігі, сонымен қатар балалар мен ересектердің эстетикалық тәрбиесінің маңызды компоненттерінің бірі болып табылады. Ол бейнелі және дерексіз ойлауды, ырғақ сезімін дамытады, оқуға және жұмысқа көмектеседі, бос уақытты өткізу үшін қажет. Жалпы білім беретін мектепте музыка сабағында

компьютерді қолдану музыка сабағын қарапайым сабаққа ұқсамайды. Музыкалық бағдарламаларды қолдану компьютерді "кішкентай оркестрге" айналдырады.

Музыка мұғалімі компьютермен жұмыс істей отырып, әр түрлі музыкалық бағдарламалармен қолдана алады. Аудио ақпаратты редакциялауға арналған бағдарламалар (*Cool Edit, Sound Forges*) – түрлі музыкалық шығармалардың фрагменттерін секунд үлестеріне дейін дәлдікпен бір тұтасқа жинай алатын, дыбыс биіктігін өзгертпей, шығарманың қарқынын арттыра алатын, түрлі арнайы әсерлерді қоя алатын бағдарламалар. *Cool Edit* бағдарламасының көмегімен аудио файлды компакт-кассетадан, лазерлік дискіден немесе басқа дыбыс көзінен жазуға, дыбыс деңгейін азайтуға немесе арттыруға, ойнатудағы бөгде шуды жоюға, дыбысқа түрлі әсерлер (реверберация, вибрато, реверсивті дыбыс және т.б.) салуға болады.

Ноталарды теруге арналған бағдарламалар ("*Mozart*," "*Sibelius*") – мұғалім көп дауысты партитураны теріп қана қоймай, нюанстарды, динамиканы, штрихтарды, педальдарды (фортепианоға арналған) орналастыра алатын бағдарламалар.

Караоке файлдарын жасау және ойнату үшін бағдарламаларды бөлек атап өту керек. Оқушылар әндерді фонограмма астында орындай алады, ал компьютердің мониториянда әннің сөздері бар жүгіретін жол бар. Мұның бәрін оқушылардың өздері "*Kar Maker*" бағдарламасы мен "*Karaoke-Galaxi*" караоке-файл ойнатқышы арқылы жасай алады. "*Kar Maker*" - бұл кез-келген әннің сөздері мен музыкасын синхронды түрде біріктіріп, оны *bend-in-a-box* немесе *Sakewalk*-қа MIDI файлы ретінде жазуға болатын бағдарлама. Бұл бағдарламаны пайдалану сабақты қызықты да, танымдық етеді, өйткені оқушылар караоке файлдарын өздері жасайды.

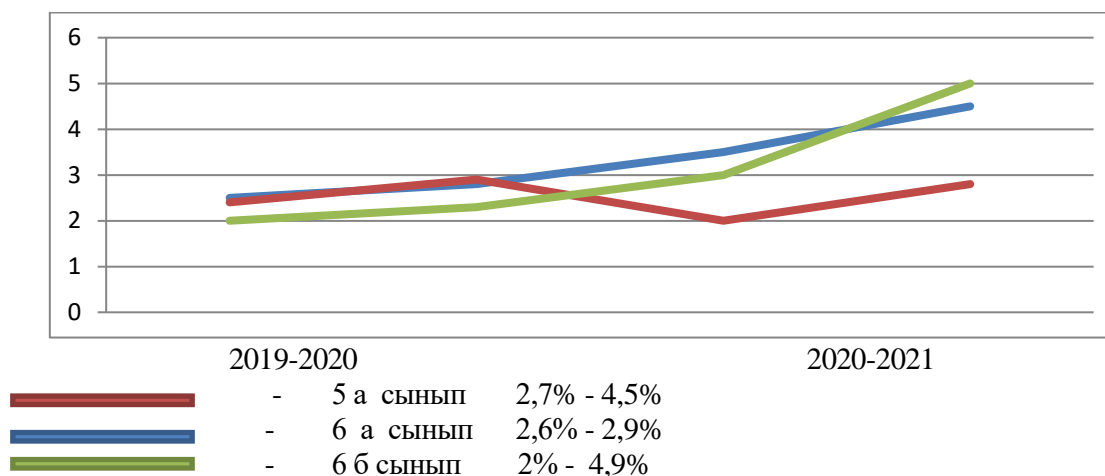
Музыкалық шығарманы құрудың маңызды кезеңдерінің бірі-аранжировка. Музыкалық редакторлардың көмегімен музыкант тоналдылықты таңдайды, әуенді, сүйемелдеуді, ырғақты сүйемелдеуді жазады, әр партия үшін тиісті *midі* құралын таңдайды, аспаптардың қарқынын, дыбыс деңгейін өңдейді.

Музыкалық бағдарламалар (редакторлар) музыканттың күнделікті жұмысына байланысты көптеген операцияларды жасауды жеңілдетеді, бұл шығармашылыққа көбірек уақыт қалдырады. Сондықтан дербес компьютер "кәсіпқойлар" арасында емес, "пайдаланушылар" арасында үлкен танымалдылыққа ие болуда, сондықтан бағдарламалық жасақтаманың саны мен әртүрлілігі тез өсуде. Композитор, аранжировщик, дирижер, музыкант тыңдаушыға музыканың әсерін күшейту үшін әдемі әуен жасай алады, әдемі үйлесімділікті таңдай алады, шығарманы орындау үшін үлкен оркестрді тарта алады, оның құрамындағы аспаптардың тембрлерін шығармашылықпен басқара алады, ансамбльдің үйлесімділігіне және әр аспапта партияның экспрессивтілігіне қол жеткізе алады.

Компьютерді және арнайы музыкалық бағдарламаларды-редакторларды қолдана отырып, бір адам қосымша техникалық мүмкіндіктері бар композитор, аранжировщик, дирижер, дыбыс операторы және тіпті бүкіл оркестр бола алады [6]. Ол тембрді нақты музыкалық аспаптарға тән екі - үш ондаған тембрден таңдай алмайды, бірақ жүздеген жасанды синтезделген, шынайы аспаптардың да, фантастикалық дыбыстарға да еліктей алады. Ол осы тембрлердің әрқайсысын өз қалауы бойынша өзгерте алады, егер бұл жеткіліксіз болса, онда ол құралды ерекше тембрмен синтездей алады. Дыбыстың барлық виртуалды көздерін акустикалық кеңістікке еркін орналастыруға болады, әр аспаптың бір бөлігінің дыбысының ең жоғары экспрессивтілігі мен ең жақсы айырмашылығына қол жеткізуге болады. Әрбір дыбыс көзін және әрбір жеке дыбыстық тербелісті өңдеуге, түрлі эффекттер жиынтығымен өңдеуге болады [7]. Демек, музыкалық және компьютерлік бағдарламалармен жұмыс істеудің нәтижесі тек музыка ғана емес, сонымен қатар дыбыстық кеңістік, жаңа музыкалық әлем болуы мүмкін. Кез-келген музыкалық редактордың көмегімен әуенді үйлестіріп, композициядан оркестрлік орындауға жеткізуге мүмкіндік бар. Аспаптардың тембрін таңдап, синтездеуге болады, бұл мектептегі музыкалық білім деңгейін едәуір арттыруға көмектеседі.

Оқу жылының 1-ші кезеңінде 2019-2020 аралығында оқушылардың музыкалық компьютерлік бағдарламалар арқылы түрлі музыкалық мысалдар, шағын музыкалық мысалдар орындап қана қоймай, сонымен өзінің тарапынан түрлі өңдеулер жасауға мүмкіндіктері тәжірибелік түрде бақыланды. 6 баллдық жүйемен бағалану барысында әрбір сынып оқушыларының біліктілігі, ырғақты сезінушілігі, интонация, аккордтық жүйе мен гармониялық үйлесімділікті орындау қабілеті анықталды. Оқу жылының 2-ші кезеңінде 2020-2021 аралығында музыкалық компьютерлік бағдарламалар

ды ажырата отырып, оларды өңдеп қолдануға шығармашылық қабілетінің артқаны байқалды. Жыл соңында оқушыларының шығармашылық қабілеті музыкалық компьютерлік бағдарламаларды меңгеруі мен оны қолдана алуы 5 а сыныпта 2,7%-4,5%, 6 а сыныпта 2,6%-2,9%, 6 б сынып 2%-4,9% көтерілгені байқалды.

Қорытындылай келсек, мультимедиялық технологиялардың пайда болуымен мектепте музыканы оқыту әдістемесі түбегейлі жаңа негізде дамуға мүмкіндік алды. Мультимедиялық технологиялар мектеп оқушыларына жалпы және қосымша музыкалық білім беру жүйесіне мықтап еніп, музыка мұғалімдеріне мультимедияны тек оқу құралы ретінде ғана емес, сонымен қатар оқу объектісі ретінде де пайдалануға мүмкіндік берді. Музыка сабағында мультимедиялық технологияларды (интерактивті тақта, презентациялар, электронды және сандық білім беру ресурстары және т.б.) қолдану музыкалық білім берудің барлық қолданыстағы әдістерін алмастыра алмайды, бірақ шығармашылыққа көптеген оқушыларды белсенді тарта алады. Музыка сабақтарында және сабақтан тыс уақытта мультимедиялық энциклопедияларды, электронды құралдар мен кітаптарды, музыкалық және компьютерлік бағдарламаларды қолданудың үлкен мүмкіндіктерін ашады, бұл оқушылардың музыкалық көкжиегін кеңейтуге көмектеседі, әр адамның интеллектуалды, эмоционалды және шығармашылық дамуына ықпал етеді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Афанасьева В.Г. *Адам, компьютер, Шығармашылық* // *Қазіргі педагогика*. 1991. № 5. – Б.20-24.
2. Исламов А.М. *Развитие музыкальных способностей детей в системе дополнительного образования на основе музыкально-компьютерных технологий*. «Наука и образование: новое время» No 1, 2017 ФГОУ ВО «БГПУ им. Акмуллы», г. Уфа, Республика Башкортостан.
3. Коджаспирова Г.М., Петров К.В. *Оқытудың техникалық құралдары және оларды қолдану әдістемесі*. – М.: Академия, 2001.
4. Красильников И.М. *Электронное музыкальное творчество в системе художественного образования*. – Дубна: Феникс+, 2007. – 496 с. 2. Тарасова К.В. *Онтогенез музыкальных способностей: (педагогическая наука – реформа школы) / Науч.-исслед. ин-т дошкольного воспитания Акад. пед. наук СССР*. – М.: Педагогика, 1988. – 176 с.
5. Мэтьюз М., Пирс Дж. *Компьютер музыкалық аспап рөлінде* // *Ғылым әлемінде*. 1987. № 4. – С. 72-80.
6. Петелин Р., Петелин Ю. *Аранжировка музыки на персональном компьютере*. СПб.: БХВ-Петербург, 2013.
7. Теплов Б.М. *Психология музыкальных способностей*. – М.: Издательство Академии педагогических наук, 1985. – 329.
8. Тарасова К.В. *Онтогенез музыкальных способностей: (педагогическая наука*
9. *– реформа школы) / Науч.-исслед. ин-т дошкольного воспитания Акад. пед. наук СССР*. – М.: Педагогика, 1988. – 176 с.

10. Beisenbayeva Zhaina. *Pedagogical basis of professional oriented technologies.*

11. *Talent Development & Excellence* Vol.12, No.3s, 2020, 3386-3392 ISSN 1869-0459 (print)/ISSN 1869-2885 (online) © 2020 International Research Association.

12. Meryana Zuhair Haddad, Yee Mei Heong. *Music and Education Efficiency: A Systematic Review. Journal of Talent Development and Excellence/ Vol. 12 No. 1 (2020): Issue 2020/1 4665 – 4680*

References

1. Afanasyeva V. G. *Adam, computer, Shygarmashylyk // Kazirgi pedagogy.* 1991. No. 5. B.20-24.2/

2. Islamov A.M. *Development of musical abilities of children in the system of additional education based on music and computer technologies. "Science and education: new time "No 1,2017 FGOU VO"Akmulla BSPU", Ufa, Republic of Bashkortostan.*

3. Kojaspirova G.M., Petrov K.V. *Okytudyn teknikalyk kuraldary zhane olardy koldanu adistemesi. – M.: Academy, 2001.*

4. Krasilnikov I.M. *Electronic musical creativity in the system of art education. -Dubna: Phoenix+, 2007. -496 p.2.Tarasova K.V. Ontogenesis of musical abilities: (pedagogical science -school reform) / Nauch.- research. institute of Preschool Education of the Academy. ped. Sciences of the USSR. – M.: Pedagogy, 1988. -176 p.*

5. Mathews M., Pierce J. *Computer muzykalyk aspap rlinde // Gylym aleminde.* 1987. No. 4. pp. 72-80.

6. Petelin R., Petelin Yu. *Arranging music on a personal computer. St. Petersburg: BHV-Petersburg, 2013.*

7. Teplov B.M. *Psychology of musical abilities. – M.: Publishing House of the Academy of Pedagogical Sciences, 1985. -329*

8. Tarasova K.V. *Ontogenesis of musical abilities: (pedagogical science -school reform) / Scientific.- research. institute of Preschool Education of the Academy. ped. Sciences of the USSR. – M.: Pedagogy, 1988. -176 p.*

9. Beisenbayeva Zhaina. *Pedagogical foundations of professionally oriented technologies. Talent Development and Excellence Volume 12, No. 3s, 2020, 3386-3392 ISSN 1869-0459 (print)/ISSN 1869-2885 (online) © International Research Association 2020.*

10. Meryana Zuhair Haddad, Yi Mei Hong. *The effectiveness of music and education: A systematic review. Journal of Talent Development and Excellence / Volume 12 No. 1 (2020): Issue 2020/14665 – 4680*

МРНТИ 14.27.09

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.28>

Шумейко Т.С. ^{1*}, Божевольная Н.В. ², Жарлыкасов Б.Ж. ²

¹Костанайский инженерно-экономический университет имени М.Дулатова
Костанай, Казахстан

²Костанайский региональный университет имени А.Байтурсынова
Костанай, Казахстан

ВОЗМОЖНОСТИ ПРОГРАММНЫХ СРЕДСТВ В РЕАЛИЗАЦИИ ДИСТАНЦИОННОЙ ТЕХНОЛОГИИ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ТЕХНИЧЕСКОГО ТВОРЧЕСТВА ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация

В статье обозначена актуальность развития технического творчества школьников как одного из необходимых условий успешного существования в современном технологическом мире, внедрения дистанционного обучения и трансформации системы подготовки будущих педагогов в сфере дополнительного технического образования. Авторы систематизировали инструментарий, использование которого позволяет обучать эффективно, интерактивно, максимально вовлекая школьников в процесс технического творчества. В представленной на основе анализа авторской классификации выделены системы дистанционного обучения; программы и сервисы для создания контента; сервисы для онлайн взаимодействия; профессиональные программы для развития технического творчества. Представлена краткая характеристика и сравнительный анализ систем дистанционного обучения, обоснованы критерии выбора системы дистанционного обучения организацией дополнительного образования,

доказана целесообразность сотрудничества организации дополнительного образования с вузом в использовании конкретной системы дистанционного обучения. Авторами выделено четыре группы программного обеспечения, позволяющего преподавателю содержательно наполнить свои курсы и визуализировать учебный материал: программы для создания видео, презентаций, инфографики и таймлайнов. Отмечена роль системы взаимодействия педагогов и обучающихся для достижения высоких результатов обучения школьников; представлены сервисы для онлайн взаимодействия. Подчеркнута значимость специализированного программного обеспечения для развития технического творчества школьников, например интегрированных сред разработки и программ для 3D печати. Материалы статьи направлены на оказание помощи субъектам образовательного процесса дополнительного образования в выборе системы дистанционного обучения и специализированного программного обеспечения для развития технического творчества школьников.

Ключевые слова: дополнительное образование, дистанционное обучение, техническое творчество, инструментарий дистанционного обучения, системы дистанционного обучения, онлайн взаимодействие.

T.C. Шумейко¹, Н.В. Божевольная², Б.Ж. Жарлыкасов²

*¹М.Дулатов атындағы Қостанай инженерлік-экономикалық университеті
Қостанай, Қазақстан*

² А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТЕХНИКАЛЫҚ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ДАМУҒА ҮШІН ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚИТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ІСКЕ АСЫРУДАҒЫ БАҒДАРЛАМАЛЫҚ ҚҰРАЛДАРДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада қазіргі технологиялық әлемде табысты өмір сүрудің, қашықтықтан оқытуды енгізудің және қосымша техникалық білім беру саласында болашақ педагогтарды даярлау жүйесін трансформациялаудың қажетті шарттарының бірі ретінде оқушылардың техникалық шығармашылығын дамытудың өзектілігі көрсетілген. Авторлар оқушыларды техникалық шығармашылық процесіне барынша қатыстыра отырып, тиімді, интерактивті түрде оқытуға мүмкіндік беретін құралдарды жүйеледі. Қашықтан оқыту жүйелері, контент құруға арналған бағдарламалар мен қызметтер, онлайн-өзара байланыс қызметтері, техникалық шығармашылықты дамытуға арналған кәсіби бағдарламалар автордың классификациясын талдау негізінде ұсынылған. Авторлар мұғалімге өз курстарын мазмұнды толтыруға және оқу материалын визуализациялауға мүмкіндік беретін бағдарламалық жасақтаманың төрт тобын анықтады: бейнелер, презентациялар, инфографика және таймлайн бағдарламалар. Оқушыларды оқытудың жоғары нәтижелеріне қол жеткізу үшін педагогтар мен білім алушылардың өзара байланыс жүйесінің ролі атап өтілді; онлайн өзара байланыс жасау үшін сервистер ұсынылды. Оқушылардың техникалық шығармашылығын дамыту үшін мамандандырылған бағдарламалық жасақтаманың маңыздылығы атап өтілді, мысалы, интеграцияланған даму ортасы және 3D басып шығару бағдарламалары. Мақала материалдары қосымша білім беру процесінің субъектілеріне қашықтықтан оқыту жүйесін және оқушылардың техникалық шығармашылығын дамыту үшін мамандандырылған бағдарламалық қамтамасыз етуді таңдауда көмек көрсетуге бағытталған.

Түйін сөздер: қосымша білім беру, қашықтықтан оқыту, техникалық шығармашылық, қашықтықтан оқыту құралдары, қашықтықтан оқыту жүйелері, онлайн өзара байланыс.

T.Shumeiko¹, N.Bozhevolnaya², B.Zharlykasov²

*¹Kostanay Engineering and Economic University named after M. Dulatov
Kostanay, Kazakhstan*

²Kostanay Regional University named after A. Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan

POSSIBILITIES OF THE SOFTWARE IN THE IMPLEMENTATION OF DISTANCE TECHNOLOGY FOR THE DEVELOPMENT OF TECHNICAL CREATIVITY

OF SCHOOLCHILDREN

Abstract

The article outlines the relevance of the development of technical creativity of schoolchildren as one of the necessary conditions for successful existence in the modern technological world, the introduction of distance learning and the transformation of the system of training future teachers in the field of supplementary technical education. The authors systematized the toolkit, the use of which allows teaching effectively, interactively, maximally involving schoolchildren in the process of technical creativity. Distance learning systems, programs and services for content creation, services for online interaction, professional programs for the development of technical creativity are highlighted in the author's classification presented on the basis of the analysis. A brief description and comparative analysis of distance learning systems are presented, the criteria for choosing a distance learning system by the organization of supplementary education are substantiated, the expediency of cooperation between the organization of supplementary education and a university in using a specific distance learning system is proved. The authors have identified four groups of software that allows the teacher to fill their courses with content and visualize educational material: programs for creating videos, presentations, infographics and timelines. The role of the system of interaction between teachers and schoolchildren for achieving high learning outcomes for school children is noted; services for online interaction are presented. The importance of specialized software for the development of technical creativity of schoolchildren, for example, integrated development environments and programs for 3D printing, is emphasized. The materials of the article are aimed at assisting the subjects of the educational process of supplementary education in choosing a distance learning system and specialized software for the development of technical creativity of schoolchildren.

Key words: supplementary education, distance learning, technical creativity, distance learning tools, distance learning systems, online interaction.

Введение. Развитие технического творчества школьников – одно из необходимых условий успешного существования в современном технологическом мире. Формирование инженерного мышления, графической грамотности, изучение технологии изготовления приборов и устройств в эпоху робототехники и цифровизации приобретает особую важность в сфере дополнительного образования. Задача развития цифровых и дистанционных образовательных технологий в последнее десятилетие неоднократно выдвигалась в ряде стратегических государственных и программных документов образования Республики Казахстан. В условиях четвертой промышленной революции в качестве приоритетной поставлена задача подготовки специалистов, «обученных информационным технологиям, работе с искусственным интеллектом и «большими данными» [1].

Исследованию проблемы использования дистанционных образовательных технологий в образовательном процессе посвящено значительное количество научных трудов. Так, использование дистанционных технологий в образовательном процессе высших и средних специальных учебных заведений рассмотрено в работах А.М. Бондарьковой, Г.А. Гареевой, А.В. Кармановского, В.Г. Маняхиной, Н.Е. Сурковой и др.; реализация дистанционных образовательных технологий в обучении иностранным языкам исследована Г.Р. Бикуловой, Н.В. Елашкиной, Е.А. Ефимкиной и др. Однако использование дистанционных образовательных технологий в развитии технического творчества детей не достаточно изучено. Среди работ, посвященных исследованию данной проблемы, отметим диссертацию Э.В. Самойленко «Развитие системы технического творчества в условиях дополнительного образования детей с использованием дистанционной формы обучения», выполненную в 2004 году. Вместе с тем, в связи с непрерывными и быстрыми изменениями в развитии дистанционных образовательных технологий (ДОТ), данная тема требует дальнейшего исследования с учетом современного состояния ДОТ.

Проблема развития технического творчества детей в дополнительном образовании также вызывает определенный интерес исследователей (А.В. Зайцева, С.К. Никулин, Н.Н. Ярцев и др.), но возможности использования дистанционных технологий в данном процессе не изучены в достаточной степени.

Ускоренное внедрение дистанционного обучения, начавшееся весной 2020 года в связи с пандемией коронавируса в мире, требует трансформации системы подготовки будущих педагогов в сфере дополнительного технического образования. В связи с этим нами был представлен научный проект «Формирование готовности будущих педагогов к развитию технического творчества школьников с использованием дистанционных образовательных технологий», принципиальное отличие которого от имеющихся в науке аналогов состоит в разработке системы, направленной на подготовку педагогов в высшей школе. Значимость этого проекта в современных условиях подтверждается потребностями экономики в квалифицированных инженерно-технических кадрах, обуславливающих необходимость развития технического творчества школьников с целью их дальнейшего вовлечения в развитие экономики, техники и наукоемких технологий. Использование ДОТ в развитии технического творчества школьников обусловлено новыми вызовами современности, определившими необходимость перехода на дистанционное и смешанное обучение в организациях образования всех видов и уровней.

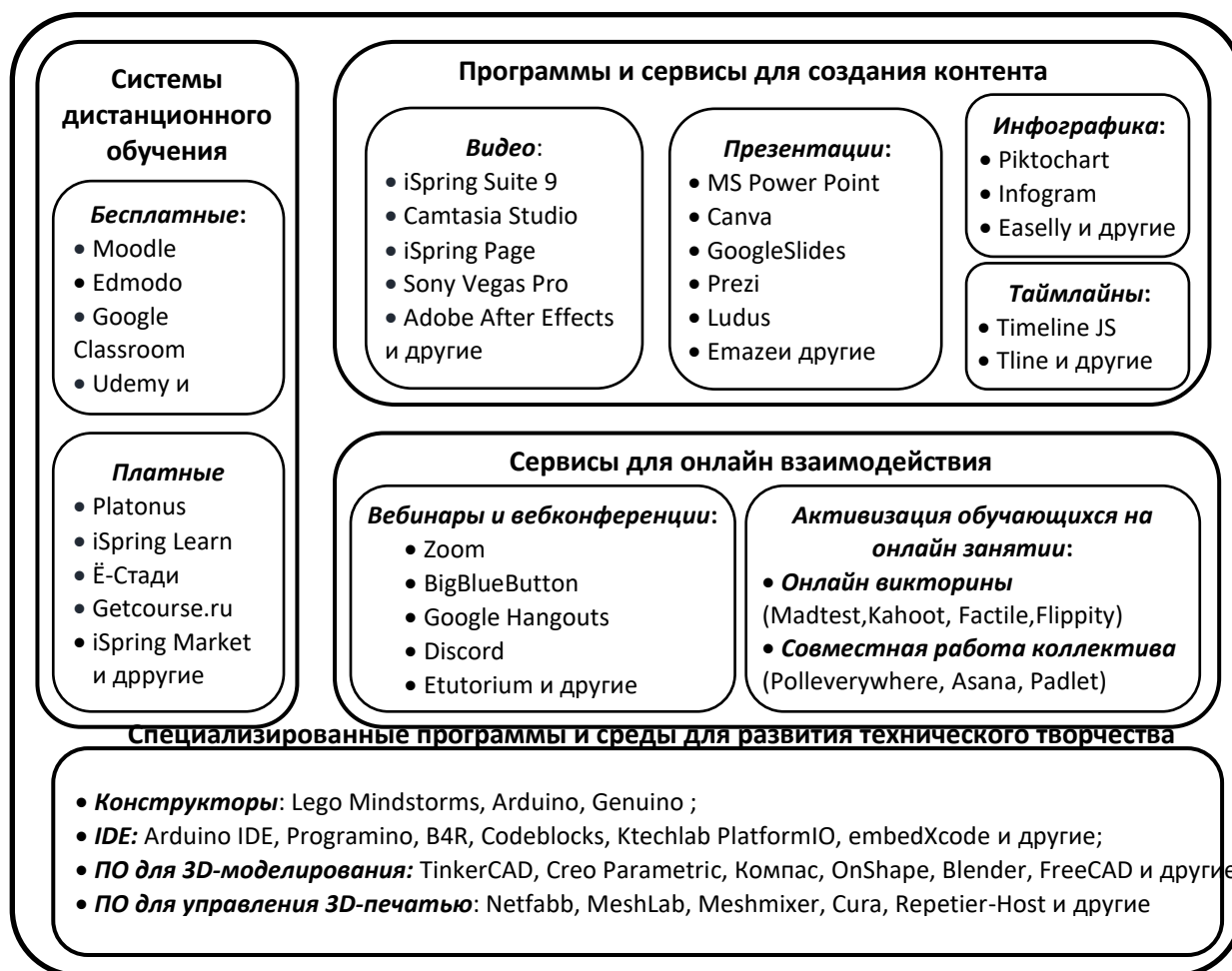
Одним из критериев готовности будущих педагогов к развитию технического творчества школьников с использованием дистанционных образовательных технологий является владение инструментарием дистанционного обучения, а именно набором необходимых программных средств для организации и осуществления дистанционного обучения. Поэтому в качестве одной из задач проекта выдвинут анализ возможностей существующих программных средств для организации дистанционного образования с целью развития технического творчества школьников. Описанию процесса и результата решения этой задачи посвящена данная статья.

Материалы и методы. В процессе исследования возможностей использования существующих программных средств для реализации дистанционных образовательных технологий с целью развития технического творчества школьников нами применялись преимущественно теоретические методы. *Теоретический анализ* позволил выявить программные средства, которые могут быть использованы при организации дистанционного обучения для развития технического творчества школьников в организациях дополнительного образования. С помощью данного метода установлено, что в настоящее время существует очень много программных решений и образовательного контента, предназначенного для организации дистанционного обучения. Это определило необходимость систематизации выявленных с использованием теоретического анализа современных программных средств. Таким образом, был использован *метод системного анализа*, позволивший на основе выделения общих признаков разработать авторскую классификацию программных средств, описанную в следующем разделе статьи. На основе *понятийно-терминологического анализа* определено понятийное поле проблемы, одной из составляющих которого явились термины, обозначающие названия однородных групп программных средств в предложенной классификации, а также достигнуто единство данных терминов с общепризнанными либо наиболее часто встречающимися в теории (исследование) и практике (реализации) дистанционных образовательных технологий. Вместе с тем, для формулирования выводов о возможностях применения определенных программных средств в развитии технического творчества школьников использованы также эмпирические методы, в частности, *исследование и обобщение передового педагогического опыта* по обозначенной проблеме.

Результаты исследования и дискуссия. Применяя метод системного анализа, в своей работе мы систематизировали инструментарий, использование которого позволяет не просто передавать знания удаленно, а обучать эффективно, интерактивно, максимально вовлекая школьников и повышая их заинтересованность. Эта систематизация не претендует на охват всех современных инструментов, но дает четкое представление чему нужно обучать будущих педагогов сферы дополнительного образования, направленной на развитие технического творчества школьников с использованием дистанционных технологий (рисунок 1): 1) системы дистанционного обучения; 2) программы и сервисы для создания контента: видео, презентаций, инфографики, таймлайнов и другие; 3) сервисы для онлайн взаимодействия; 4) профессиональные программы для развития технического творчества. В первую очередь, для организованного дистанционного обучения учреждение дополнительного образования должно определиться с выбором *системы дистанционного обучения*. Наличие комплексного решения с единым подходом к организации и управлению

позволяет эффективно управлять учебным процессом, удаленным обучением, контролировать получаемые знания и сохранять результаты обучения. Необходимый функционал любой системы дистанционного обучения включает: 1) управление обучением и организация взаимодействия между пользователями; 2) предоставление учебного контента; 3) проверку знаний и навыков; 4) анализ обучения и оценку результатов.

Рынок систем дистанционного обучения активно развивается во всем мире, расширяется их функционал, улучшается сервис. Как правило, современная система дистанционного обучения совмещает в себе систему управления обучением (Learning management system, LMS) и систему управления учебным контентом (Learning Content Management System, LCMS). При всём разнообразии систем дистанционного обучения их базовый функционал отличается незначительно. Поэтому, будущему педагогу необходимо получить навыки работы хотя бы с одной СДО, чтобы в своей профессиональной деятельности он легко мог переобучиться и освоить ту систему, которой пользуется образовательное учреждение.

Если вопрос внедрения системы дистанционного обучения для организации дополнительного образования является еще открытым, то, на наш взгляд, нужно придерживаться следующих критериев выбора: стоимость лицензии и технического обслуживания, разнообразие учебных и контролируемых элементов, удобство администрирования и использования, устойчивость работы при повышении активности пользователей, наличие встроенного редактора учебного контента, поддержка пакетов SCORM, мультимедийность, функционал для взаимодействия пользователей (в том числе интеграция с сервисами для видеоконференций) [2,3,4]. Также имеет значение кроссплатформенность СДО: в идеале система должна работать с несколькими аппаратными платформами и операционными системами, пользователи должны использовать стандартные

средства, без загрузки дополнительных модулей и программ. Ниже, в таблице 1, мы представили сравнение пяти систем дистанционного обучения по ряду критериев.

Таблица 1. Сравнение современных систем дистанционного обучения

СДО Критерий	Platonus	Etutorium	iSpring	Moodle	Google Classroom
Тип лицензии	Коммерческая	коммерческая (от 140 \$ в месяц за 100 пользователей)	коммерческая (115 \$ в месяц за 100 пользователей)	GNU	бесплатно до 200 учащихся
Технология доступа к СДО	Standalone	SaaS	SaaS, Standalone	Standalone, SaaS	SaaS
Языки интерфейса	казахский, русский, английский	русский	18 языков	более 100 языков	более 120 языков
Поддержка SCORM	SCORM учебник прикрепляется к кейсу	нет		поддерживает SCORM, AICC, IMS	нет
Интеграция с платформами видеоконференций / вебинаров	Нет	собственная вебинарная платформа	Zoom, Microsoft Teams	BigBlueButton, Webinar.ru, Open Meetings	
Организация доступа на учебные курсы	по записи администратора	по записи администратора	по записи администратора, доступна самостоятельная запись на курс	по записи администратора, преподавателя, доступна самостоятельная запись на курс	по ссылке автора
Мультимедийность	+	+	+	+	+
Взаимодействие пользователей	Общий форум и чат, отправка сообщений преподавателям	Общий форум	Чат и форум курса	Общий форум, форум и чат курса, блоги, обмен личными сообщениями	
Элементы для обучения	файл, веб-страница, ссылка	файл, веб-страница, ссылка, диалоговый тренажер, вебинар	файл, веб-страница, ссылка (расширенный набор инструментов в iSpringSuite)	файл, книга, страница, ссылка, вики, пояснение, глоссарий, видео конференции, интерактивная лекция	файлы, страницы
Элементы для контроля знаний	задание, тест	задание, тест, опросник	задание, тест	задание, тест, семинар, опрос, взаимное оценивание, HotPot	задания
Тестирование	5 типов тестовых заданий	5 типов тестовых заданий	только в iSpringSuite	более 20 типов тестовых заданий	только используя Google Forms

Журнал оценок	+	нет	+	+	+
Управление сроками выполнения заданий	+	+	+	+	+
Встроенные инструменты мотивации и геймификации	Нет	рейтинг участников, виртуальные награды	рейтинг участников, награды	рейтинг участников, награды	нет

Помимо выше перечисленных критериев, мы предлагаем обратить внимание еще на такой важный факт, как *наличие опыта использования СДО в вузе, с которым у организации дополнительного образования имеется двусторонний договор о сотрудничестве*. Почему этот фактор может оказаться решающим? Во-первых, далеко не каждая школа детского творчества в Казахстане может содержать штат сотрудников, которые будут осуществлять техническую поддержку и администрирование платформы. Помимо этого, при внедрении любой СДО требуется обучить преподавателей навыкам работы в системе, которые в большинстве вузов уже сформированы.

Ранее в своих работах мы отмечали, что активное применение систем дистанционного обучения и развитие электронного образования в вузах Казахстана было предопределено стратегическими документами [5,6,7]. В период пандемии Covid-19 запас знаний и опыта работы в виртуальной образовательной среде помог вузам в кратчайшие сроки перевести образовательный процесс на дистанционный формат и максимально возможно сохранить его насыщенность и качество. За время карантина вузы значительно шире стали использовать дидактические возможности своих СДО и повысили методические и информационно-коммуникационные навыки преподавателей. Поэтому, именно вузы могут стать надежной опорой и поддержкой для школ технического творчества (далее - ШТТ) в плане развития дистанционных технологий в дополнительном образовании. Поэтому данный критерий может являться определяющим в выборе системы дистанционного обучения для внедрения в школе технического творчества.

В том случае, когда ШТТ не имеет договора о сотрудничестве с региональным вузом и опирается только на свои ресурсы, на наш взгляд, определяющим фактором может стать баланс стоимости лицензии и функционала СДО. Также образовательному учреждению необходимо учитывать свое техническое обеспечение (наличие и мощность сервера) и возможности по техническому сопровождению системы.

По технологии доступа к образовательной платформе все системы дистанционного обучения можно разделить на две группы: коробочные (standalone) и облачные (SaaS - Software as a Service - программное обеспечение как услуга) сервисы. В большинстве организаций образования используются коробочные решения, когда система дистанционного обучения поставляется полностью в готовом варианте и её разворачивают на сервере университета. Поддержка и дальнейшее развитие ведётся штатными сотрудниками организации, либо заказывается платная техподдержка у сторонней организации. Использование облачных решений в последние годы набирает популярность. В этом случае разработка и поддержка программного обеспечения осуществляется поставщиком, а заказчик получает онлайн-доступ к готовому ПО. С одной стороны использование SaaS сервисов ограничивает образовательное учреждение в самостоятельном развитии и технической поддержке системы, но с другой, не нужно приобретать дополнительное оборудование: покупать серверы и содержать отдел разработки. Техподдержка и обновления системы осуществляется разработчиками, что уменьшает затраты на содержание штатных ИТ-специалистов

По условиям приобретения системы дистанционного обучения можно разделить на три группы: коммерческие, бесплатные и собственные разработки. Надежные **коммерческие** системы имеют закрытый исходный программный код, а это значит, что программисты образовательного учреждения не могут переписать систему или доработать ее самостоятельно. Также нужно учитывать высокую стоимость коммерческих продуктов, регулярную оплату лицензии и тарифов на количество пользователей. Известным примером коммерческой системы, используемой в Казахстане является автоматизированная информационная система (АИС) Platonus, разработанная еще в 2006.

Дистанционное обучение в системе Platonus реализовано как гибрид кейсовой и сетевой технологии обучения и имеет следующие компоненты и функции [8,9]: 1) подсистема сообщений и назначений заданий позволяет вести внутреннюю переписку и осуществлять контроль выполнения заданий; 2) просмотр и доступ к учебно-методическим материалам по дисциплинам; 3) подсистема разработки тестов и модуль тестирования в режиме on-line; 4) общевузовский форум и чат; 5) общевузовская электронная библиотека; 6) возможность блокирования доступа студентов и сотрудников (например, за неоплату или административное наказание). Надо признать, что функционал системы дистанционного обучения в АИС Platonus в большей мере ориентирован на вузы, имеет высокую стоимость обновления и технической поддержки и уступает возможностям универсальной открытой системы дистанционного обучения Moodle.

Еще одним примером коммерческого продукта является **система дистанционного обучения eTutorium**. Изначально, в 2008 году этот продукт был запущен как платформа для проведения вебинаров, но уже в 2018 году команда разработчиков создала комплексное решение – **LMS eTutorium** со встроенной вебинарной платформой, которая позволяет решать eLearning задачи для относительно небольшого количества обучающихся. Стоимость лицензии от 140 долларов (за 100 обучающихся) до 350 долларов (до 1000 обучающихся) в месяц. В отличие от системы Platonus, которая ориентирована на вузы, eTutorium может использоваться для более широкого круга аудитории – школьников, студентов, бизнеса. Школам технического творчества это решение может быть интересно тем, что система довольно проста в администрировании и имеет собственную встроенную платформу вебинаров. Конструктор курсов позволяет создавать диалоговые тренажеры, тесты и опросы, загружать учебные материалы в виде страниц, файлов и ссылок. За успешное выполнение заданий обучающийся получает баллы и может видеть свое место в рейтинговой таблице, настраивается автоматическая выдача наград как поощрение за достижения, что дает дополнительную мотивацию к действию [10].

Система дистанционного обучения **iSpring Online (iSpring Learn)**, разработанная в России, позволяет образовательному учреждению организовать дистанционное обучение в короткие сроки [11]. Несмотря на то, что изначально платформа была ориентирована на корпоративное обучение, она эффективно может использоваться организациями дополнительного образования, если не будет препятствием стоимость тарифа. Система разработана как облачное решение, поэтому ее не нужно устанавливать на сервер организации, имеется мобильное приложение. Есть и коробочное решение со своим тарифным планом. В систему можно загрузить неограниченное количество учебных материалов различных форматов: курсов, видеороликов, книг, презентаций. Полный контроль за успеваемостью обучающихся и наличие системы отчетов (по учащимся, по курсам, по мероприятиям) позволяют преподавателю отслеживать активность обучающихся и результаты выполнения заданий и тестов. Можно выстроить траекторию обучения и ограничить доступ к отдельным материалам, если учащийся не набрал необходимый балл на контрольном задании. Имеется система мотивации и поощрений учащихся – рейтинги и награды. Выполнена интеграция с платформой видеоконференций Zoom, система автоматически отправляет участникам напоминание о ближайшей онлайн-встрече и сообщает об изменении в расписании. Значительным преимуществом **iSpring Online** является наличие конструктора iSpring Suite, который позволяет быстро разрабатывать электронные курсы, тесты, видеолекции и тренажеры и публиковать их непосредственно в СДО. Основным недостатком системы дистанционного обучения **iSpring Learn** является ее тариф – 97 рублей в месяц на одного участника, минимальное количество пользователей – 50, а стоимость лицензии за использование конструктора курсов iSpring Suite составляет 27 000 рублей за одного автора в год (цены по состоянию на август 2021 года).

Бесплатные программные оболочки (Open Source) предоставляются с открытым исходным кодом. Множество модулей и плагинов, как правило, имеются в свободном доступе, что существенно экономит финансовые ресурсы и время на их разработку, что объясняет популярность использования Open Source в учебных заведениях. Как правило, все бесплатные системы дистанционного обучения поставляются по лицензии GNU General Public License (универсальная общественная лицензия или открытое лицензионное соглашение). Это лицензия на свободное программное обеспечение, по которой автор передаёт программное обеспечение в общественную собственность и предоставляет пользователю право копировать, модифицировать и распространять

программы, а также гарантировать, что и пользователи всех производных программ получают вышеперечисленные права. Известными и используемыми системами дистанционного обучения, распространяемыми по лицензии GNU, являются Moodle, Sakai, Atutor, OLAT, Dokeos и др.

В секторе высшего образования наиболее популярной системой, распространяемой по лицензии GNU является Moodle, которая используется в более чем 200 странах, с общим количеством зарегистрированных пользователей, превышающим 280 миллионов. Система имеет очень широкий функционал, является гибкой, надежной и масштабируемой. Она широко известна в мире, переведена на несколько десятков языков. **Преимущества Moodle** неоднократно отмечаются во многих источниках [3,4]: 1) мультимедийность и возможность публикации учебного контента различного формата – аудио, видео, текст, флэш и другие;

2) большой набор инструментов и наличие встроенного редактора, что позволяет создавать качественные учебные курсы; 3) широкие возможности для взаимодействия пользователей: вики, глоссарий, блоги, обмен личными сообщениями, форумы, чаты, семинары, рассылки новостей и уведомлений; 4) интеграция с платформами видеоконференций BigBlueButton, Webinar.ru, Open Meetings; 5) мощный аппарат тестирования (более 20 типов тестовых заданий); 6) гибкое управление учебным процессом: формирование глобальных групп на уровне системы и локальных групп на уровне учебного курса; 7) различные способы записи на учебные курсы: индивидуальная и групповая запись администратором системы, запись преподавателем, самостоятельная запись; 8) наличие системы управления ролями пользователей (администратор, создатель курса, учитель, ассистент, методист, студент, гость); 9) отслеживание прогресса учащихся посредством визуализации, журнал оценок.

Moodle распространяется в открытых исходных кодах, что дает возможность программистам создавать дополнительные полезные модули и сервисы, интегрировать с другими информационными системами. Сегодня Moodle переведена более чем на 100 языков и поддерживает свыше 1500 плагинов. Moodle можно масштабировать от нескольких студентов до миллионов пользователей, чтобы удовлетворить потребности как небольших классов, так и крупных организаций. Однако, принимая решение о выборе СДО надо понимать, что Moodle очень требовательна к серверу, потребляет много ресурсов, что может увеличить финансовые затраты и требует серьезного изучения не только для администрирования, но и для создания качественных учебных курсов.

Значительно более простым для внедрения и легким в использовании является интернет-сервис для онлайн-обучения *Google Classroom*. Он позволяет создавать курсы и проводить видеовстречи. В общем понимании Google Classroom нельзя назвать системой дистанционного обучения. Класс – это сервис в наборе инструментов Google Workspace for Education, среди которых также Google Диск, Документы, Таблицы и Презентации. Интеграция Класса с Google Workspace for Education позволяет преподавателям обмениваться информацией с учащимися, создавать курсы, публиковать текстовые лекции, презентации, опросы, назначать задания, комментировать и оставлять отзывы на работы учащихся, публиковать объявления в ленте курса организовывать работу с помощью календаря обучения. Для создания своего виртуального класса преподавателю нужно зарегистрировать аккаунт. Класс могут использовать учебные заведения, которые работают с Google Workspace for Education. Пользователи Класса должны быть старше 13 лет, а для отдельных стран ограничение на возраст еще выше. Если аудитория не превышает 200 пользователей в 30 учебных курсах, то использование будет бесплатным. При масштабировании обучения необходимо открывать платный аккаунт (стоимость от 3 долларов в год за одного ученика) [3,11]. К недостаткам этого сервиса относятся ограниченные возможности обучения: Google Classroom не поддерживает мировые стандарты электронных курсов SCORM, cmi5, Tin Can (xAPI). Поэтому невозможно создать курс с игровым обучением и интерактивное видео. Курсы в Google Classroom по своей структуре более приближены на электронные учебники с текстовыми лекциями, видеоуроками, презентациями, тестами и заданиями.

Третью группу составляют СДО, разработанные собственными силами образовательного учреждения. Главным преимуществом такого подхода в сравнении с готовыми решениями является то, что система реализована для обеспечения реальных процессов организации, не требует дополнительных мероприятий по изменению. Учитывая ограниченные штат сотрудников, фонд заработной платы и финансовые возможности привлекать разработчиков, этот подход вряд ли может быть использован в детских школах технического творчества.

Какую бы систему дистанционного обучения не использовала организация дополнительного образования для развития технического творчества детей в удаленном режиме, не стоит забывать, что дистанционное обучение это всего лишь способ формирования знаний и умений, а содержание образования остается неизменным. Поэтому, очень важно создавать качественный контент как по содержанию, так и по форме. Инструментов и сервисов для создания контента очень много. Выше, на рисунке 1, мы выделили четыре группы программного обеспечения, которое позволяет преподавателю содержательно наполнить свои курсы и визуализировать учебный материал: программы для создания видео, презентаций, инфографики и таймлайнов.

Большую роль для достижения высоких результатов обучения школьников играет система взаимодействия педагогов и обучающихся. Онлайн взаимодействие сегодня является неотъемлемой компонентой в применении дистанционной образовательной технологии. Какую платформу выбрать для видео конференций или вебинаров и как уйти от пассивного присутствия ученика перед экраном компьютера и вовлечь его, заинтересовать и мотивировать проявлять активность – для этого нужно изучить и использовать специализированные сервисы (рисунок 1).

Едва ли не ключевое значение в обучении будущих педагогов, играет изучение *специализированного программного обеспечения для развития технического творчества* школьников, например: интегрированные среды разработки и программы для 3D печати.

Интегрированные среды разработки (IDE). В настоящее время в школах технического творчества активно используются конструктор Lego Mindstorms, Arduino, Genuino и разные наборы для робототехники и электроники. Для работы с ними, а точнее для программирования микроконтроллеров, используют IDE (Integrated development environment). Основные элементы IDE: текстовый редактор, транслятор (компилятор и/или интерпретатор), средства автоматизации сборки, отладчик. Некоторые IDE поддерживают возможности быстрой разработки приложений (Rapid Application Development – RAD), что в свою очередь в дальнейшем позволяет создавать пользовательский интерфейс.

Программирование наборов Lego Mindstorms EV3 чаще всего осуществляется на программном обеспечении производителя. В программировании контроллеров более широкий спектр IDE, поэтому при их выборе рекомендуется обращать внимание на следующие параметры: 1) вид ПО Web-версия или Desktop-версия; в первом случае нет необходимости устанавливать приложение, вся работа ведется в окне браузера, во втором случае необходимо скачать и установить программу для дальнейшего использования;

2) платные или бесплатные IDE: в случае с платными версиями ПО, его нужно будет покупать не только школе, но обучающимся для самостоятельной работы дома; 3) язык программирования: наличие навыков работы с каким-то языком программирования упрощает работу с той IDE, которая поддерживает этот язык; 4) поддержка операционной системы: не каждая IDE поддерживает все ОС, соответственно даже если все другие параметры подходят для работы, но не поддерживается ОС рабочего компьютера, то программа не будет работать; 5) возможность моделирования схем позволяет собрать виртуально схему и проверить её работоспособность; 6) имитация запрограммированного микроконтроллера (ИЗМ) позволяет проверить программный код в действии, не загружая его на реальный микроконтроллер. В таблице 2 мы приводим сравнение различных IDE по вышеперечисленным параметрам.

Таблица 2. *Интегрированные среды разработки для программирования микроконтроллеров и электроники*

Название	Тип версии		Бесплатная	Язык программирования	Поддержка ОС			Модель схемы	ИЗМ
	Web	Desktop			Windows	Mac	Linux/Eclipse		
Arduino IDE	+	+	+	C / C++	+	+	+/+	-	-
Programino	-	+	-	C / C++	+	-	-	-	+
B4R	-	+	+	Basic	+	-	-	-	-
Codeblocks	-	+	+	C / C++	+	+	+	-	-
PlatformIO	-	+	+	C / C++	+	+	+/+	-	-
Ktechlab	-	+	+	C++	-	-	+	+	+
embedXcode	-	+	-	C / C++	-	+	-	-	-
Arduino Eclipse plugin	-	+	+	C / C++	+	+	+/+	-	-
UECIDE	-	+	+	C / C++	+	+	+	-	-
Visual Micro	-	+	+	C / C++	+	-	-	-	-
Zerynth	-	+	+	C / Python	+	+	+	-	-
LabsLand	+	-	-	C / C++/ Блоки	+	+	+/+	+	+

MicroCode Studio	-	+	+	Basic	+	-	-	-	-
codebender	+	-	+	C / C ++	+	+	+	-	-
Arduino Studio	-	+	+	C / C ++	+	+	+/+	-	-
MINIBLOQ	-	+	+	C / C ++/Блоки	+	-	-	+	+
TinkerCAD	+	-	+	C / C ++/Блоки	+	+	+/+	+	+

Опираясь на результаты проведенного анализа, учитывая все параметры, достоинства и недостатки IDE, мы пришли к выводу, что **наиболее удобными для обучения являются** Arduino IDE, PlatformIO, Codeblocks, TinkerCAD, Ktechlab.

Необходимым программным обеспечением являются **программы для 3D-печати**. Их актуальность обусловлена тем, что в ряде гимназий и лицеев открывают STEM лаборатории, где есть возможность работать с 3D принтером и тем самым освоить 3D-печать. Существует много разных программ в этой сфере со своими особенностями. Наиболее важные функции, выполняемые данным программным обеспечением: 1) моделирование: специализированное программное обеспечение, которое позволяет создавать 3D-модель; 2) редактирование: исправление явных недостатков модели в STL файле, которые необходимо устранить, так как дефекты моделей приводят к браку или сбоям при печати. STL (stereolithography) – формат файла, для хранения трёхмерных моделей объектов; 3) нарезка на слои слайсами: преобразование STL-файл в G-код, который является управляющим кодом для принтера и содержит команды для печати слоёв 3D-модели и последовательность их применения;

4) калибровка печати используется при первоначальной установке принтера и помогает откалибровать принтер, упрощает подбор параметров для оптимальной печати; 5) печать: непосредственная печать изделия, которую выполняет хост – программа для печати, она отвечает за передачу G-кода на принтер. Эти функции программного обеспечения позволяют воплотить цифровую 3D-модель в физический 3D-объект. На рисунке 2 схематично показано как происходит процесс взаимодействия программного обеспечения и 3D-принтера.

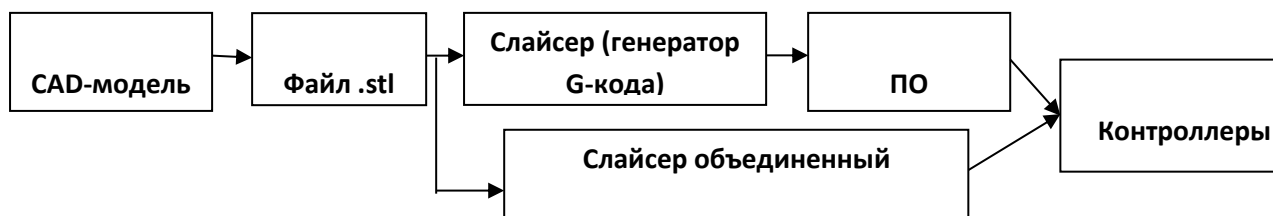

Рисунок 2. Схема процесса взаимодействия программного обеспечения (ПО) и 3D-принтера

Некоторые принтеры имеют встроенное программное обеспечение, печатающее модели с карты памяти. Также во многом функционал слайсера и хоста объединен в одной программе.

При выборе программного обеспечения для разработки 3D-моделей мы рекомендуем руководствоваться теми же параметрами, которые используются для выбора IDE или описаны выше. В таблице 3 приводится сравнение программного обеспечения для разработки 3D-моделей по предложенным параметрам.

Таблица 3. Сравнение программного обеспечения для разработки 3D-моделей

Название	Тип версии		Бесплатная	Функции	Поддержка ОС			Уровень необходимых знаний
	Web-	Desktop			Windows	Mac	Linux/Eclipse	
TinkerCAD	+	-	+	Дизайн	+	+	+/+	Начальный
Creo Parametric	-	+	Учебная версия	САПР	+	-	-	Профессионал
Компас	-	+	Учебная версия	САПР	+	-	-	Профессионал
OnShape	+	-	Учебная лицензия для студентов	Дизайн	+	+	+	Профессионал
Blender	-	+	+	Дизайн	+	+	+	Профессионал
FreeCAD	-	+	+	Дизайн	+	+	+	Средний
Fusion 360	-	+	+	Дизайн	+	+	-	Средний
SketchUp Free	+	-	+	Дизайн	+	+	+	Средний
Figuro	+	-	+	Дизайн	+	+	+	Средний
Vectary	+	-	Ограниченная версия	Дизайн	+	+	+	Средний
Sculptris	-	+	+	Дизайн	+	+	-	Начальный
3D Slash	+	-	+	Дизайн	+	+	+	Начальный
Autodesk 123D	-	+	Учебная версия	САПР	+	+	-	Профессионал
Autodesk 3dsMax	-	+	-	Дизайн	+	-	-	Профессионал

Из представленного в таблице ПО для разработки 3D-моделей выделяются TinkerCAD, SketchUp Free, FreeCAD – уровень необходимых знаний начальный и средний, плюс бесплатные версии ПО; так же можно отметить Blender, для которого необходимый уровень выше среднего, вместе с тем у данного ПО есть хорошее комьюнити, которое создало большое количество контента для самостоятельного обучения. В качестве САПР больше всего подходят Creo Parametric, Autodesk 123D.

При выборе программного обеспечения для управления 3D-печатью мы также рекомендуем руководствоваться параметрами, которые используются при выборе IDE и ПО для разработки 3D-моделей. В таблице 4 приводится сравнение ПО для управления 3D-печатью.

Таблица 4. Сравнение программного обеспечения для управления 3D-печатью

Название	Версия		Бесплатная	Функции	Поддержка ОС			Уровень
	Web	Desktop			Windows	Mac	Linux/Eclipse	
Netfabb	-	+	Бесплатно для студентов	Создание и восстановление STL, Слайсер	+	-	-	Профессионал
MeshLab	-	+	+	STL редактор, STL восстановление	+	+	+	Профессионал
Meshmixer	-	+	+	STL редактор, Создание и восстановление STL	+	+	-	Средний
Cura	-	+	+	Слайсер, Хост	+	+	+	Начальный
Repetier-Host	-	+	+	Слайсер, Хост	+	+	+	Средний
3D-Tool Free Viewer	-	+	+	STL анализирование	+	-	-	Средний
MakePrintable	+	-	+	STL редактор, Создание и восстановление STL	+	+	+	Средний

Из представленного программного управления наиболее предпочтительны 3D-печатью Cura, MeshLab, Meshmixer. Данное ПО поддерживает разные функции, куда входит редактирование, что даст возможность просмотра и редактирование моделей для печати в формате STL. Также поддерживаются слайсеры для преобразования STL-файлов в G-код и функцию хоста.

Выводы. Развитие технического творчества школьников с использованием дистанционных технологий это очень трудоемкий и ответственный процесс. Преподаватель должен знать и уметь работать с большим количеством программных продуктов, ориентироваться в различных программных средах и сервисах. Образовательному учреждению, в свою очередь, следует правильно выбрать комплекс необходимого оборудования и программного обеспечения, чтобы оптимально сочетать затраты на его приобретение и ожидаемые результаты. Представленный в нашей статье анализ и сделанные выводы направлены на оказание помощи субъектам образовательного процесса дополнительного образования в выборе системы дистанционного обучения как основной среды для реализации дистанционной технологии, а также специализированного программного обеспечения для развития технического творчества школьников.

Статья подготовлена в рамках исследования по проекту AP09261048 «Формирование готовности будущих педагогов к развитию технического творчества школьников с использованием дистанционных образовательных технологий» по договору № 186/36-21-23 на реализацию научных, научно-технических проектов по грантовому финансированию Министерства образования и науки Республики Казахстан от 15.04.2021 года.

Список использованной литературы:

1. Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции. –Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана. – Астана, 2018. https://www.akorda.kz/en/addresses/addresses_of_president/state-of-the-nation-address-by-the-president-of-the-republic-of-kazakhstan-nursultan-nazarbayev-january-10-2018 (дата обращения 15.09.2021)
2. Готская И.Б., Жучков В.М., Кораблев А.В. Аналитическая записка «Выбор системы дистанционного обучения» / Ресурс для специалистов образования РГПУ им. А.И Герцена - URL https://www.sites.google.com/site/varart78/home/lms_choice (дата обращения: 05.08.2021)
3. Золотухин С. 8 систем дистанционного обучения: какую выбрать школе, репетитору, тренеру? - URL <https://www.eduneo.ru/3-besplatnye-sistemy-distancionnogo-obucheniya-obzor/> (дата обращения 16.08.2021)
4. Официальный сайт поддержки Moodle. – URL https://docs.moodle.org/311/en/About_Moodle (дата обращения 10.08.2021)
5. Стратегический план развития Республики Казахстан до 2020 года, утвержденный Указом Президента Республики Казахстан от 1 февраля 2010 года № 922
6. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011 - 2020 годы, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 7 декабря 2010 года № 1118
7. Стратегический план развития Республики Казахстан до 2025 года, утвержденный Указом Президента Республики Казахстан от 15 февраля 2018 года № 636
8. Нигматова Д.Я., Самторова М.А. Автоматизированная информационная система Platonus и ее применение в образовательном процессе. – Бюллетень науки и практики / Bulletin of Science and Practice. – Научный электронный журнал Т.6 № 5, 2020. – URL <https://doi.org/10.33619/2414-2948/54/62> (дата обращения 16.08.2021)
9. Официальный сайт Platonus – URL <https://platonus.kz/> (дата обращения 30.08.2021)
10. Официальный сайт eTutorium – URL <https://etutorium.ru/lms#lms-vozmozhnosti> (дата обращения 30.08.2021)
11. Официальный сайт iSpring – URL <https://www.ispring.ru/ispring-learn> (дата обращения 30.08.2021)
12. Платформа для корпоративного обучения №1 в России. Google Classroom: обзор возможностей. – URL <https://www.ispring.ru/elearning-insights/platforma-onlain-obucheniya/google-classroom> (дата обращения 16.08.2021)

References:

1. *Novye vozmozhnosti razvitiya v usloviyah chetvertoi promyshlennoi revolutsii. – Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan N.A. Nazarbaeva narodu Kazakhstana. – Astana, 2018 [New Opportunities under the Fourth Industrial Revolution. State of the Nation Address by the President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev, 2018] https://www.akorda.kz/en/addresses/addresses_of_president/state-of-the-nation-address-by-the-president-of-the-republic-of-kazakhstan-nursultan-nazarbayev-january-10-2018 [in Russian].*
2. *Gotskaja I.B., Zhuchkov V.M. Korablev A.V. Analiticheskaja zapiska «Vybor sistemy distancionnogo obuchenija» / Resurs dlja specialistov obrazovanija RGPU im.A.I Gercena [Analytical note "Choosing a distance learning system" / Resource for education specialists of the A.I. Herzen RSPU] – URL https://www.sites.google.com/site/varart78/home/lms_choice (data obrashhenija: 05.08.2021) [in Russian].*
3. *Zolotuhin S. 8 sistem distancionnogo obuchenija: kakiju vybrat' shkole, repitoru, treneru? [8 distance learning systems: which one should a school, tutor, coach choose?] - URL <https://www.eduneo.ru/3-besplatnye-sistemy-distancionnogo-obucheniya-obzor/> (data obrashhenija 16.08.2021) [in Russian].*
4. *Oficial'nyj sajt podderzhki Moodle [Official Moodle support website] – URL https://docs.moodle.org/311/en/About_Moodle (data obrashhenija 10.08.2021) [in Russian].*
5. *Strategicheskij plan razvitija Respubliki Kazahstan do 2020 goda, utverzhdenyj Ukazom Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 1 fevralja 2010 goda № 922 [Strategic Development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2020, approved by Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated February 1, 2010 No. 922] [in Russian].*
6. *Gosudarstvennaja programma razvitija obrazovanija Respubliki Kazahstan na 2011 - 2020 gody, utverzhennaja Ukazom Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 7 dekabrja 2010 goda № 1118 [State Program for the Development of Education of the Republic of Kazakhstan for 2011-2020, approved by Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated December 7, 2010 No. 1118] [in Russian].*
7. *Strategicheskij plan razvitija Respubliki Kazahstan do 2025 goda, utverzhdenyj Ukazom Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 15 fevralja 2018 goda № 636 [Strategic Development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2025, approved by Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated February 15, 2018 No. 636] [in Russian].*
8. *Nigmatova D.Ja., Sattorova M.A. Avtomatizirovannaja informacionnaja sistema Platonus i ee primenenie v obrazovatel'nom processe. – B'ulleten' nauki i praktiki [Automated information system Platonus and its application in the educational process] / Bulletin of Science and Practice, - Nauchnyj jelektronnyj zhurnal T.6 №5, 2020. – URL <https://doi.org/10.33619/2414-2948/54/62> (data obrashhenija 16.08.2021) [in Russian].*
9. *Oficial'nyj sajt Platonus [Platonus official website] – URL <https://platonus.kz/> (data obrashhenija 30.08.2021) [in Russian].*
10. *Oficial'nyj sajt eTutorium [eTutorium official website] – URL <https://etutorium.ru/lms#lms-vozmozhnosti> (data obrashhenija 30.08.2021) [in Russian].*
11. *Oficial'nyj sajt iSpring [Official iSpring website] – URL <https://www.ispring.ru/ispring-learn> (data obrashhenija 30.08.2021) [in Russian].*
12. *Platforma dlja korporativnogo obuchenija №1 v Rossii. Google Classroom: obzor vozmozhnostej. [Platform for corporate training No. 1 in Russia. Google Classroom: overview of features] – URL <https://www.ispring.ru/elearning-insights/platforma-onlain-obucheniya/google-classroom> (data obrashhenija 16.08.2021) [in Russian].*

УДК 37.013.21
МРНТИ 14.25.05

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.29>

Орынбаева Л.К.^{1*}

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Республика Казахстан

ЭФФЕКТИВНЫЕ ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТНЫХ КАЧЕСТВ УЧАЩИХСЯ В УСЛОВИЯХ ИНФОРМАТИЗАЦИИ ВНЕУЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ШКОЛЫ

Аннотация

В статье раскрывается авторское видение путей повышения эффективности формирования и развития значимых качеств личности учащихся основной школы в рамках внеучебной деятельности, осуществляемой в условиях применения современных информационных и телекоммуникационных технологий. В рамках проводимого авторами исследования последовательно разработаны модель, принципы, условия, цели, методы и средства, необходимые для организации соответствующей внеучебной работы в школе. Эксперименты по оценке серии внеучебных мероприятий, относимых к кружковой деятельности и проведенных в условиях использования информационных технологий, проводились в течение учебного года с учащимися Школы-гимназии №1 им. А. Бокейханова и Школы-гимназии №49 имени Ы. Алтынсарина г. Тараз Жамбылской области. На основе описанной в статье серии экспериментов в качестве примера на практике подтверждена возможность более эффективного развития у школьников учебной мотивации, учебной самостоятельности и других качеств личности в условиях применения педагогических приемов, выработанных в ходе упомянутого исследования.

Ключевые слова: личностные качества, креативный, акмеологический подход, учебная деятельность, внеучебная деятельность, методика, информационные технологии, экспериментальная проверка.

Л.К. Орынбаева¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЖЕКЕ ТҮЛҒАЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІН МЕКТЕПТЕН ТЫС ІС-ӘРЕКЕТІН АҚПАРАТТАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа

Мақалада қазіргі заманғы ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды қолдану жағдайында жүзеге асырылатын сабақтан тыс іс-шаралар аясында негізгі мектеп оқушыларының жеке басының маңызды қасиеттерін қалыптастыру мен дамытудың тиімділігін арттыру жолдарын анықтау қажеттілігі авторлық көзқарас тұрғысынан айқындалады. Осы тұрғыда жүргізген зерттеу аясында мектепте оқудан тыс жұмысты ұйымдастыруға қажетті модель, принциптер, шарттар, мақсаттар, әдістер мен құралдар дәйекті түрде жасалынғаны ашылады. Үйірме қызметіне қатысты және ақпараттық технологияларды пайдалану жағдайында өткізілген оқудан тыс іс-шаралар сериясын бағалау бойынша эксперименттер оқу жылы бойы №1 мектеп-гимназия оқушыларымен өткізілді. Ә.Бокейханов және №49 Ы. Алтынсарин атындағы мектеп-гимназиясы. Алтынсарин қ. Жамбыл облысының Тараз қаласы. Мақалада сипатталған эксперименттер нәтижелеріне сүйене отырып, зерттеу барысында тәжірибеден өткен педагогикалық әдістерді қолдануда оқушылардың оқу мотивациясын және басқа да жеке қасиеттерін тиімді дамыту мүмкіндігі мен жолдары анықталады.

Түйін сөздер: тұлғалық қасиеттер, креативті, акмеологиялық тәсіл, оқу қызметі, оқудан тыс қызмет, әдістеме, ақпараттық технологиялар, эксперименттік тексеру.

Orynbayeva L.K.¹

¹Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Republic of Kazakhstan

EFFECTIVE WAYS OF FORMATION OF PERSONAL QUALITIES OF STUDENTS IN THE CONDITIONS OF INFORMATIZATION OF EXTRACURRICULAR ACTIVITIES OF THE SCHOOL

Abstract

The article emphasizes the need to identify ways to improve the effectiveness of the formation and development of significant personality traits of primary school students in the framework of extracurricular activities carried out in the context of the use of modern information and telecommunication technologies. Within the framework of the research conducted by the authors, the model, principles, conditions, goals, methods and means necessary for the organization of appropriate extracurricular work at school have been consistently developed. Experiments to evaluate a series of extracurricular activities related to circle activities and conducted under the conditions of the use of information technology were conducted during the school year with students of the A. Bokeikhanov Gymnasium No. 1 and Gymnasium No. 49 named after Y. Altynsarina, Taraz, Zhambyl region. On the basis of the series of experiments described in the article, as an example in practice, the possibility of more effective development of educational motivation, educational independence and other personality qualities in schoolchildren under the conditions of the use of pedagogical techniques developed during the mentioned study is confirmed.

Keywords: personal qualities, creativity, acmeological approach, educational activities, extracurricular activities, information technology, experimental verification.

Введение. На сегодняшний день оказывается неисследованной проблема влияния условий информатизации внеучебной деятельности учащихся основной школы на формирование у них значимых личностных качеств. Большинство научных исследований касается общих проблем воспитательной работы в основной школе, информатизации дополнительного образования, изучения форм и методов внеурочной работы, непосредственно связанных с обучением, но практически отсутствуют исследования по построению целостной системы организации внеучебной деятельности в основной школе, основанной на применении современных образовательных цифровых ресурсов и сервисов, оказывающей существенное влияние на воспитание школьников.

Подходы к развитию систем внеучебной работы со школьниками в сочетании с повышением эффективности дополнительного образования в школе заложены в научных трудах многих ученых. Большой вклад в этот процесс внесли исследования А.Г. Асмолова, В.А. Березиной, А.К. Бруднова, О.С. Газмана, В.А. Горского, Е.Б. Евладовой, А.Н. Кошербаевой, О.Е. Лебедева, М.Н. Поголяевой, С.А. Садыковой и др.

Про модернизацию системы образования и необходимость пересмотра подходов и приоритетов, характеризующих воспитание школьников, не раз говорилось в основополагающих государственных документах. В республиканской концепции модернизации среднего образования в числе целей воспитания учащихся школы выделены развитие у них таких качеств, как самостоятельность, инициативность и толерантность.

Существенное влияние на повышение эффективности личностного развития школьников в рамках внеучебной работы может оказать технологическая модернизация республиканской системы образования. Современные информационные, телекоммуникационные и другие технологии проникают во все виды образовательной деятельности, в том числе и затрагивают аспекты внеучебной работы со школьниками.

Проблема широкого применения цифровых технологий в сфере образования в последние десятилетия вызывает повышенный интерес в республиканской и зарубежной педагогической науке. Существенный вклад в решение проблемы использования различных средств информатизации в разных видах образовательной деятельности внесли казахстанские ученые, а также ученые из стран ближнего и дальнего зарубежья: Б.С. Ахметов, Н.К. Аширбаев, Т.О. Балыкбаев, М.А. Бектемесов,

Е.Ы. Бидайбеков, Б.Г. Бостанов, С.Г. Григорьев, В.В. Гриншкун, Г.О. Дуйсеева, С. Пейперт, А.Е. Сагимбаева, Н.Т. Сартаева, Е.Ж. Торебек, Р.И. Кадирбаева, Г. Клейман, О.А. Кривошеев, А.А. Кузнецов, Е.У. Медеуов, И.В. Роберт, С.С. Усенов, и другие.

На протяжении нескольких лет в республике действует государственная программа «Цифровой Казахстан», благодаря которой в школы проникает широкополосный высокоскоростной доступ в сеть Интернет, доступный каждому педагогу и школьнику, формируется информационная образовательная среда каждого учебного заведения, локальные и общереспубликанские коллекции цифровых образовательных ресурсов для всех видов общего, дополнительного и профессионального образования. Многие из таких ресурсов и мер касаются и внеучебной деятельности школьников.

Из анализа глобальных процессов цифровизации общества в республике и мире следует, что современные цифровые технологии и средства обучения, большая часть из которых является электронными ресурсами, публикуемыми в сети Интернет, могут быть эффективно использованы в рамках внеучебной работы в школе в рамках социализации учащихся. Подобные ресурсы могут быть классифицированы в зависимости от предназначения и целевой аудитории. Их системное и взаимосвязанное применение в ходе внеучебной работы со школьниками по аналогии с другими видами образовательной деятельности способно существенно влиять на эффективность процессов обучения и воспитания. Существенная доля образовательных цифровых ресурсов, в числе которых большое количество современных средств обучения и воспитания, разрабатываемых и внедряемых в Республике Казахстан, могут быть использованы для большей результативности при формировании личностных качеств в ходе внеучебной деятельности школьников.

Накопленный опыт информатизации казахстанских школ свидетельствует о многих факторах положительного влияния информатизации на формирование личностных качеств школьников. При этом под личностными качествами человека понимаются его психологические и иные характеристики, проявляющиеся через отношение к окружающему и к самому себе в поведении и деятельности личности.

На этом фоне существует необходимость градации форм внеучебной деятельности школьников, выявления особенностей, технологий и методов ее информатизации, разработки методики применения специально отобранных цифровых ресурсов и сервисов в такой деятельности, построения теоретических и практических основ формирования в этих условиях значимых личностных качеств учащихся основной школы.

Исследования вышеуказанных и других ученых показали, что применение цифровых средств и систем в школе способствует существенной активизации и повышению результативности учебной, познавательной, творческой и исследовательской деятельности школьников. В новых условиях у обучающихся проявляется инициатива и мотивация к приобретению знаний и формулированию собственных идей, стремлению к проведению собственных исследований в рамках учебной, познавательной и внеучебной деятельности, развитию умений уместного и оправданного применения средств информатизации в ходе персональной работы. Это дает отправную точку для обоснования целесообразности применения таких технологий для формирования личностных качеств школьников в процессе их внеучебной работы.

Материалы и методы. В ходе проведенного исследования были определены методы и педагогические принципы осуществления и условия организации внеучебной деятельности школьников, базирующейся на применении современных цифровых ресурсов и сервисов. Кроме того, были выявлены и систематизированы личностные качества школьников, развиваемые в рамках информатизированной внеучебной работы, а также способствующие этому организационные формы внеучебной деятельности в основной школе [1-3].

При подготовке экспериментальной части исследования классифицированы и собраны в систему цифровые ресурсы, применение которых возможно для информатизации внеучебной работы со учащимися основной школы.

Для практической организации внеучебной работы со школьниками разработано примерное содержание и формы организации комплекса соответствующих мероприятий для основной школы (кружков, встреч, конкурсов, дискуссий, вечеров, мастер-классов и других), включающее вопросы и направления для индивидуальных или совместных внеучебных творческих исследований,

учитывающее необходимость формирования качеств личности учащихся. Кроме того, предложены методы, задания и сценарии для проведения информатизированных внеучебных мероприятий, направленных на формирование личности и воспитание школьников. Для примера можно привести классный час «Семь граней великой степи», клуб по интересам «Разработка компьютерных игр», дискуссионный круглый стол «Суд над цифровыми технологиями», кружки компьютерного конструирования и 3D-моделирования, внеучебный тематический мастер-класс «3D-моделирование в домоводстве» и другие.

В качестве материалов в ходе исследования отобраны и систематизированы содержательные и инструментальные цифровые ресурсы на казахском, русском и английском языках для работы с компьютерной анимацией, цифровыми открытками, играми, лентами времени, буклетами, Интернет-сайтами. В этой связи достаточно отметить ресурсы iMekterp, Twig-Bilim, BilimLand, редактор 3D-моделей Scribble, конструктор LearningApps, игровой редактор Puzzle Maker, среда программирования Scratch и другие.

Методологию исследования составили философская трактовка всеобщей связи и взаимообусловленности, а также целостности явлений реального мира; положения о социальной, деятельностной и творческой сущности личности и ее многофакторном характере развития; принципы взаимосвязи теории и практики; фундаментальные основы развития образования, концептуальные основы реформирования республиканской образовательной системы, информатизации общества и образования. Методологическим ориентиром исследования выступали личностно ориентированный, гуманистический, креативный, акмеологический, культурологический, системный и технологический подходы.

Результаты и обсуждение. Опытное-экспериментальное подтверждение утверждений, касающихся эффективности применения цифровых технологий для формирования личностных качеств обучающихся в процессе их внеучебной деятельности, осуществлялась на базе школ Жамбылской области. Соответствующая часть исследования базировалась на положении о том, что целью деятельности любой школы является не только приобретение школьниками определенного набора знаний, умений и навыков, но и всестороннее развитие и воспитание личности, формирование потребности к интеллектуальному и другому труду, развитие целого спектра способностей и ценностей.

Для исследования отбирались школы, обладающие подтвержденным опытом реализации различных внеучебных мероприятий. В общей сложности, в опытной части исследования участвовало более 40 учителей и 240 учащихся 5-9 классов основной школы.

В частности, проведены внеучебные мероприятия в основной школе, в содержании которых было предусмотрено создание обучающимися электронных ресурсов, и последующее измерение степени влияния такой образовательной деятельности на персональное развитие школьников. Такой эксперимент проведен в соответствии со специально разработанными моделью, содержанием, методами и примерами внеучебных мероприятий.

В течение учебного года пятиклассникам Школы-гимназии №1 им. А.Бокейханова и Школы-гимназии №49 имени Ы.Алтынсарина отдела образования Акимата г. Тараз Жамбылской области Республики Казахстан предлагалась серия внеучебных мероприятий, относимых по своему характеру к кружковой деятельности. Творческая внеучебная работа школьников была посвящена применению различных компьютерных конструкторов для разработки собственных электронных ресурсов. Обучающиеся самостоятельно и коллективно отбирали соответствующие технологии и необходимое содержательное наполнение, создавая ресурсы как сквозной творческий проект. Тематика для разработки электронных ресурсов жестко не фиксировалась, но большинство ресурсов носило образовательный характер и рассматривалось педагогами и школьниками как средства для информатизации основной учебной деятельности, осуществляемой на уроках по разным дисциплинам.

Первая часть внеучебных встреч и самостоятельной работы учащихся основной школы была посвящена знакомству с этим цифровым инструментарием, изучению возможностей таких конструкторов и коллекций. На первом этапе обучающимися конструировались учебные фрагменты электронных ресурсов. Школьникам было предоставлено право выбора наиболее подходящего конструктора, а также формы и вида коллективной или индивидуальной внеучебной работы.

Вторая часть экспериментальной внеучебной работы была связана с непосредственным конструированием электронных ресурсов школьниками. Пятиклассникам были рекомендованы задания-направления по разработке электронных тестов, пазлов, ребусов, средств проведения викторин, опросов, анкетирования. Учащимся было предоставлено право самим выбирать тематическую привязку создаваемых средств информатизации обучения. В связи с этим описываемые внеучебные мероприятия по своему характеру не могут быть отнесены к учебному процессу по одной или нескольким конкретным дисциплинам.

В рамках эксперимента обучающиеся контрольной группы участвовали в традиционной для обеих школ кружковой и другой внеучебной деятельности, но эта деятельность не была связана с разработкой электронных ресурсов. Пятиклассники, составившие экспериментальную группу, участвовали в индивидуальных и коллективных сквозных проектах по конструированию электронных ресурсов с использованием предложенных подходов, средств и технологий. В начале учебного года и по его завершению проводился анализ нескольких личностных качеств школьников, изменение которых могло быть возможным в условиях использования разработанного подхода.

В частности, осуществлена сравнительная диагностика уровня развития учебной мотивации, рассматриваемой в качестве значимого личностного качества обучающихся. За основу анкеты для этой части исследования были взяты компоненты мотивационной анкеты Н.Г. Лускановой, которые были адаптированы под цели описываемого исследования [4]. Школьникам задавались вопросы о том, нравится ли обучение в школе, стоит ли отменить или уменьшить домашние задания, насколько часто обучающийся рассказывает о школе родителям, много ли у него друзей, нравятся ли одноклассники и учитель, а также несколько других вопросов. Разработанная анкета применялась при индивидуальном обследовании детей. Максимальные баллы за ответы пятиклассников на вопросы анкеты выставлялись за положительное отношении к школе и предпочтение ими учебной и внеучебной деятельности. Меньшим количеством баллов оценивались нейтральные ответы. Баллы не выставлялись в случае отрицательных ответов школьников.

В зависимости от суммы баллов при ответе одного школьника на вопросы анкеты определялся один из трех уровней развития данного личностного качества:

Высокий уровень – 24-36 баллов,

Средний уровень – 16-23 баллов,

Низкий уровень – 15 и менее баллов.

Высокий уровень характеризуется наличием у пятиклассника высоких познавательных мотивов, любознательности, стремления наиболее успешно выполнять все виды учебной и внеучебной работы. Такие учащиеся, как правило, четко следуют рекомендациям педагогов, ответственно и добросовестно относятся к поручениям и самообучению.

Средний уровень соответствует наличию у обучающихся положительного отношения к школе, но она привлекает их в большей степени внеучебными мероприятиями. Такие школьники ощущают себя в школе достаточно успешными, но стремятся посещать школу для коммуникации с друзьями и учителями. Для них свойственно развитие коммуникативных (возможно, лидерских) личностных качеств.

Низкий уровень характеризует мотивацию школьников, неохотно посещающих школу, занимающихся на уроках и внеурочных мероприятиях посторонними делами или играми. Как правило, они испытывают затруднения в рамках учебной и внеучебной работы. Такие обучающиеся редко рассказывают родителям о школе.

Повышение учебной мотивации и связанных с этим других личностных качеств школьников экспериментальной группы наглядно прослеживается на рисунках 1 и 2.

Рисунок 1 – Диаграммы (в %), демонстрирующие сравнимые уровни учебной мотивации учащихся контрольной и экспериментальной групп в начале эксперимента

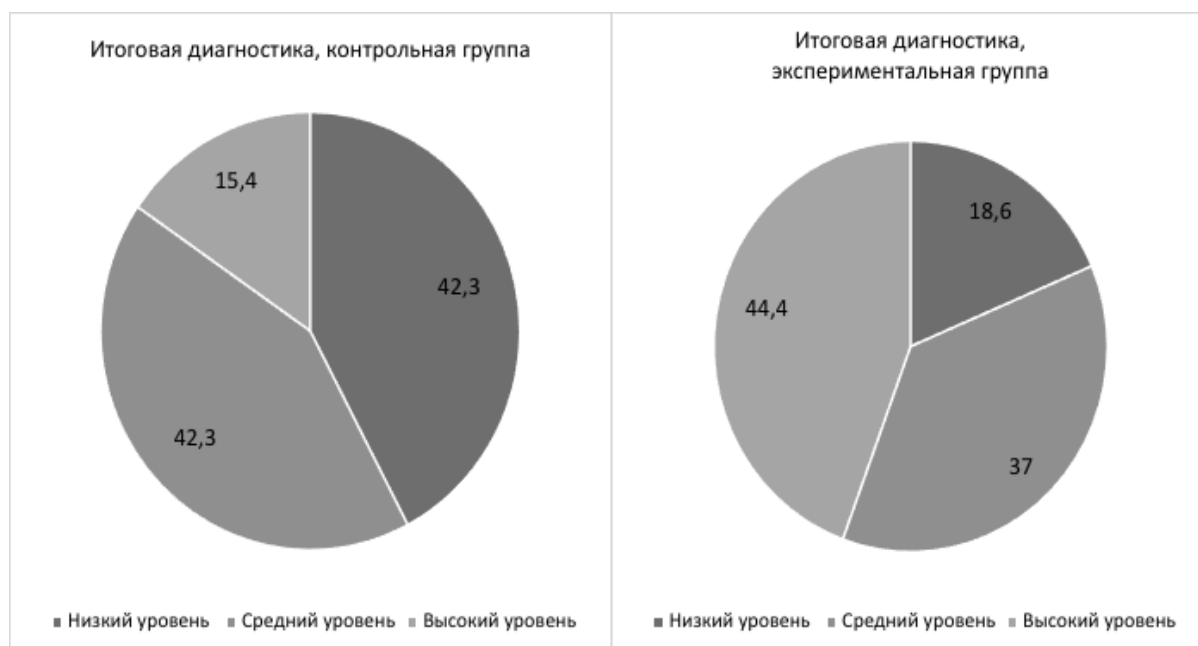

Рисунок 2 – Диаграммы (в %), демонстрирующие относительное увеличение учебной мотивации учащихся экспериментальной группы по окончании эксперимента

Аналогичный эксперимент проведен и для определения уровня самостоятельности (а также ответственности, организованности, собранности, познавательной активности) как еще одного значимого качества личности пятиклассников. За основу соответствующей анкеты были взяты (с доработкой) параметры учебной самостоятельности школьников, входящие в методику оценки, разработанную Н.В. Калининой [5, 6].

Вопросы этой анкеты были направлены на выяснение успеваемости в рамках основной и самостоятельной учебной работы, таких связанных с самостоятельностью качеств личности, как активность, организованность, ответственность. Анкета разрабатывалась, исходя из того, что самостоятельная деятельность учащихся основной школы, во-многом, обеспечивается наличием у них достаточного уровня познавательной мотивации и активности. При этом такая деятельность с позиции обучающегося представляется как вид познавательной деятельности, а с позиции педагога рассматривается как метод обучения, как средство вовлечения школьников в познание и как способ этой деятельности.

Как и в предыдущем случае обе группы пятиклассников не были значимо различимы на момент начала исследования и обладали схожим уровнем самостоятельности (значение χ^2 составило 0,53, что ниже критического значения). К концу учебного года группы различались существенно (значение χ^2 составило 6,52). При этом доля школьников, обладающих высоким уровнем самостоятельности, в контрольной группе осталась без изменений, но значимо увеличилась в экспериментальной группе, как это видно из рисунка 3.

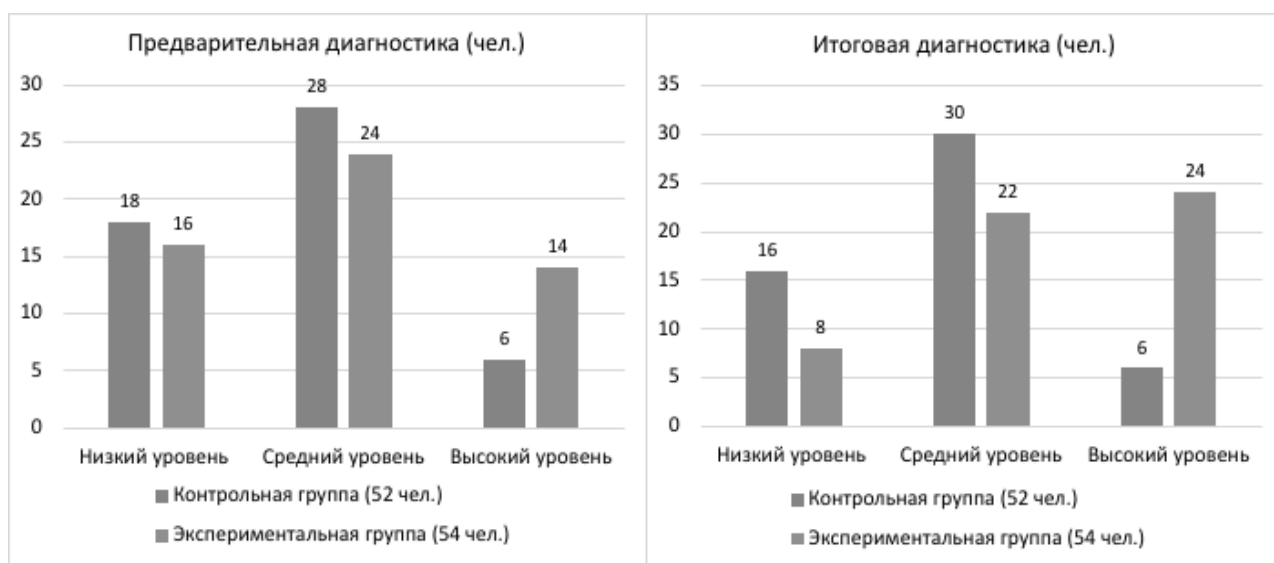

Рисунок 3 – Гистограммы, демонстрирующие относительное увеличение уровня самостоятельности учащихся экспериментальной группы

Это позволяет сделать вывод о положительном влиянии внеучебной разработки электронных ресурсов школьниками на развитие у них самостоятельности, ответственности, организованности, собранности и познавательной активности.

Соответствующее сравнение обеих групп школьников проводилось и по другим параметрам, характеризующим развитие у них разных значимых личностных качеств, влияние на которые могли оказать предлагаемые методические и технологические новации.

Заключение. В ходе проведенной исследовательской и экспериментальной деятельности показано, что формирование и развитие личностных качеств происходит под влиянием большого количества факторов. В то же время, результаты проведенного исследования с высокой долей вероятности свидетельствуют о том, что информатизация внеучебной работы со школьниками, в целом, и разработка ими электронных ресурсов в рамках такой деятельности, в частности, положительно сказываются на формировании и развитии многих качеств личности, в числе которых повышенная познавательная мотивация, самостоятельность в деятельности, способность находить и систематизировать информацию, ставить цели и планировать работу по их достижению, общаться и сотрудничать с другими людьми.

В целом, можно считать, что проведенная экспериментальная работа показала жизнеспособность предложенной модели, целей, содержания, методов и средств внеучебной работы со школьниками, а также подтвердила гипотезу исследования о том, что если внеучебную деятельность учащихся

основной школы осуществлять на основе модели и системы, базирующейся на использовании классификации и взаимосвязей форм такой деятельности, а также специфических свойствах и возможностях цифровых ресурсов, позволяющих индивидуализировать подходы к воспитанию, сочетать различные виды работы с досугом, то это будет способствовать развитию у школьников коммуникабельности, коммуникативности, самостоятельности, ответственности, умения и потребности учиться, а также других значимых личностных качеств.

Разработанные и описанные подходы, а также результаты, полученные экспериментальным путем, целесообразно использовать не только в рамках построения комплексной системы воспитания учащихся основной школы, методологического и технологического совершенствования внеучебной работы, но и для всесторонней интеграции всех видов учебной и внеучебной деятельности школьников, нацеленной на получение ими качественного образования, отвечающего современным социальным заказам казахстанского общества.

Список использованной литературы:

1 Орынбаева Л.К., Кошербаева А.Н., Гриншкун В.В., Бидайбеков Е.Ы., Кошербаева Г.Н., Бисенбаева Ж. Влияние внеучебной разработки электронных ресурсов на развитие личностных качеств школьников. // *Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment*, 2020, 8, / С. 777-783.

2 Орынбаева Л.К., Факторы информатизации внеучебной деятельности в школе, способствующие личностному развитию обучающихся. // ВЕСТНИК. / КазНПУ им Абая. Алматы – 2019 №2 (66). – С.261-265.

3 Орынбаева Л.К., Виды и особенности средств информатизации, применяемых для развития личностных качеств школьников во внеучебной деятельности. // ВЕСТНИК. / КазНПУ им Абая. Алматы – 2019 №3 (67). – С.218-224.

4 Лусканова Н.Г. Оценка школьной мотивации учащихся // *Школьный психолог.* – М., 2001. № 9. – С. 8-9.

5 Калинина Н.В., Прохорова С.Ю. Учебная самостоятельность школьника: диагностика и развитие : практическое пособие. – М.: АРКТИ, – 2008. – 77 с.

6 Лукьянова М.И., Калинина Н.В. Учебная деятельность школьников: сущность и возможности формирования. Методические рекомендации для учителей и школьных психологов. – Ульяновск: ИПК ПРО, 1998. – 64 с.

References:

1. Orynbaeva L.K., Kosherbayeva A.N., Grinshkun V.V., Bidaiibekov E.Y., Kosherbayeva G.N., Bisenbayeva Zh. The influence of extracurricular development of electronic resources on the development of personal qualities of schoolchildren. // *Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment*, 2020, 8, – pp. 777-783.

2. Orynbaeva L.K., Factors of informatization of extracurricular activities at school, contributing to the personal development of students. // *HERALD. / KazNPU named after Abai. Almaty - 2019 No. 2 (66) – pp.261-265.*

3. Orynbaeva L.K., Types and features of informatization tools used for the development of personal qualities of schoolchildren in extracurricular activities. // *HERALD. / KazNPU named after Abai. – Almaty, 2019 No.3 (67). – PP.218-224.*

4. Luskanova N.G. Assessment of school motivation of students // *School psychologist.* – M., 2001. № 9. – PP. 8-9.

5. Kalinina N.V., Prokhorova S.Yu. Student's academic independence: diagnostics and development : a practical guide. – М.: АРКТИ, 2008. – 77 p.

6. Lukyanova M.I., Kalinina N.V. Educational activity of schoolchildren: the essence and possibilities of formation. Methodological recommendations for teachers and school psychologists. / *Ulyanovsk: IPK PRO, 1998. – 64 p.*

ӘОЖ 37.015.3
МРНТИ 14.29.41

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.30>

Э.К. Ахметова^{1*}

¹М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті
Шымкент, Қазақстан

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМГЕ АТА-АНАЛАРДЫҢ ТИІМДІ ҚАТЫНАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Мақалада жалпы білім беретін мектептерде инклюзивті білім беру бағдарламаларын енгізуде оқушылардың ата-аналарының ерекше орны мен рөлі, олардың педагогикалық инновация ретінде мүмкіндігі шектеулі балаларға инклюзивті білім беруге қатынастары мәселесі қарастырылған. Қазіргі таңда отандық жалпы білім беру жүйесінде инклюзивті білім беруді дамытуға қажетті жағдайлар жасалғанымен, жаппай педагогикалық тәжірибеде оның әлі де әлсіз дамып отырғандығы атап көрсетілген. Мұның себептерінің бірі – ата-аналардың инклюзивті білім беруге деген көзқарастары мен қатынастары екендігі эмпирикалық деректер арқылы негізделген. Ата-аналардың белгілі бөлігінің инклюзивті білімге деген теріс немесе немқұрайлық қатынастары мектеп ұжымы мен педагогтардың инклюзивті білім беру бағдарламаларын енгізудегі ұмтылыстарының нәтижелі болуына кедергі болып отырғандығы атап көрсетілген. Инклюзивті білім беру мен отбасының мектеппен ынтымақтастық мәселесіне қатысты шетелдік, ресейлік және отандық ғалымдардың еңбектеріне талдау жасалған. Инклюзивті білім беру бағдарламаларын жүзеге асыратын мектеп ата-аналарының инклюзивті білімге көзқарасы мен қатынасы анықталып, талданған. Зерттеу нәтижелерін талдау барысында қазіргі таңдағы отбасының тәрбиелік рөлінің әлсіреуіне ықпал етуші факторлар анықталды. Инклюзивті білім беруге ата-аналардың оң көзқарасын қалыптастыру және инклюзивті білімді шынайы қолдауына қол жеткізудің педагогикалық шарттары айқындалды. Инклюзивті білім берудің мүмкіндігі шектеулі балалар үшін ғана емес, ойдағыдай қалыпты дамудағы оқушыларға, олар арқылы ата-аналарға берер пайдасы айқындалған. Ата-аналардың инклюзивті білімге деген тиімді қатынастарын қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық шарттары кешенді айқындалған және сипатталған.

Түйін сөздер: инклюзивті білім беру, мектеп пен отбасы, ата-ана, ынтымақтастық, ата-ана рөлі, бала тәрбиесі, инклюзивті білімге тиімді қатынас.

Ахметова Э.К. ¹

¹Южно-Казахстанский университет имени М.Ауезова, Шымкент, Казахстан

ФОРМИРОВАНИЕ ПОЗИТИВНОГО ОТНОШЕНИЯ РОДИТЕЛЕЙ К ИНКЛЮЗИВНОМУ ОБРАЗОВАНИЮ

В статье рассматривается особое место и роль родителей учащихся при внедрении инклюзивных образовательных программ в общеобразовательных школах, проблема их отношения к инклюзивному образованию детей с ограниченными возможностями здоровья как педагогической инновации. Несмотря на то, что в настоящее время в отечественной системе общего образования созданы необходимые условия для развития инклюзивного образования, в массовой педагогической практике отмечено, что оно все еще слабо развивается. Эмпирическими данными обосновано, что одной из причин является отношение родителей к инклюзивному образованию. Отмечается, что негативное или безразличное отношение определенной части родителей к инклюзивному образованию препятствует продуктивности стремлений коллектива школы и педагогов к внедрению инклюзивных образовательных программ. Проведен анализ трудов зарубежных, российских и отечественных ученых по вопросам инклюзивного образования и сотрудничества семьи со школой. Выявлен и проанализирован подход и отношение родителей к инклюзивному образованию. В ходе анализа результатов исследования выявлены факторы, способствующие ослаблению воспитательной

роли современной семьи. Определены педагогические условия формирования позитивного отношения родителей к инклюзивному образованию и достижения реальной поддержки инклюзивного образования. Раскрывается польза инклюзивного образования не только для детей с ограниченными возможностями, но и для других учащихся. Комплексно определены и описаны психолого-педагогические условия формирования позитивного отношения родителей к инклюзивному образованию.

Ключевые слова: инклюзивное образование, школа и семья, воспитание детей, сотрудничество, родительская роль, воспитание детей, позитивное отношение к инклюзивному образованию.

E.K. Akhmetova¹

¹M.Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

BUILDING A POSITIVE ATTITUDE OF PARENTS TO INCLUSIVE EDUCATION

The article examines the special place and role of parents of students in the implementation of inclusive educational programs in general education schools, the problem of their attitude to inclusive education of children with disabilities as a pedagogical innovation. Despite the fact that at present the necessary conditions for the development of inclusive education have been created in the domestic system of general education, it is noted in mass pedagogical practice that it is still poorly developed. Empirical evidence proves that one of the reasons is the attitude of parents to inclusive education. It is noted that the negative or indifferent attitude of a certain part of parents to inclusive education hinders the productivity of the aspirations of the school staff and teachers to implement inclusive educational programs. The analysis of the works of foreign, Russian and domestic scientists on the issues of inclusive education and cooperation of the family with the school is carried out. The author identifies and analyzes the approach and attitude of parents to inclusive education. The analysis of the research results revealed the factors contributing to the weakening of the educational role of the modern family. The pedagogical conditions for the formation of a positive attitude of parents to inclusive education and the achievement of real support for inclusive education are determined. The benefits of inclusive education are revealed not only for children with disabilities, but also for other students. The psychological and pedagogical conditions for the formation of a positive attitude of parents to inclusive education are comprehensively defined and described.

Keywords: inclusive education, school and family, parenting, cooperation, parental role, parenting, positive attitude to inclusive education.

Кіріспе. Қазіргі таңда инклюзивті білім беру жүйесінде отбасы мен мектеп арасындағы ынтымақтастық өте маңызды және өзекті бола түсуде. Отбасы бала үшін ең жақын әлеуметтік орта, ол оқыту мен тәрбие жұмысындағы мектептің одақтасы. Ал, инклюзивті білім беруді ұйымдастыруда бұл ынтымақтастықтың орны ерекше. Бүгінде инклюзивті білім беруді ұйымдастыруда мектеп пен отбасы ынтымақтастығының тиісті деңгейде жүзеге аспауы, балаға білім мен тәрбие беруде, әлеуметтенуіне, коммуникативтік қарым-қатынас құруда, өзін-өзі дамыту қабілеттерін ашуда мұғалім мен ата-аналардың бірлесе отырып, осы мақсатта толыққанды жұмыс жасамауы нәтижесінде, сонымен қатар мектеп пен отбасы арасындағы байланыста екі жақты жауапкершіліктің аса жоғары болмауы, елімізде инклюзивті білім беру үрдісінің даму деңгейінің төмен болуына себебін тигізуде. Осы мәселені шешуде мектептегі инклюзивті білім беруге ата-аналардың тиімді қатынасын қалыптастыру арқылы мектеп пен отбасының нәтижелі ынтымақтастығын ұйымдастыру - инклюзивті білім беруді дамытудың бірден-бір шешімі болар еді.

L.B. Schneider атап өткендей, отбасы бала тәрбиесінде оң және теріс факторлы әсер етуі мүмкін. Балаға өз отбасындағы жақындарынан артық қамқорлықты ешкім бере алмайды, олардан асқан жанашырлық танытпайды. Және бұл баланың жеке басына оң нәтиже береді. Сонымен бірге отбасы бала тәрбиесіне қалай оң әсер ете алса, дәл солай теріс әсер беруі де әбден мүмкін [1]. Бұл тұста автордың айтуынша отбасы тәрбиесінде отбасылық қарым-қатынас пен сыйластықтың жағымды үлгісінің қалыптасуы баланың дамуына оң әсерін тигізеді.

A. Adler ұсынған «Адлер моделі» тұжырымдамасына тоқталар болсақ – ол мақсатты бағытталған және ата-аналардың мінез-құлқын саналы түрде өзгертуді негіздейді. Олардың мінез-құлық, әрекеттері отбасы мүшелерін құрметтеудің маңызды қағидатымен анықталады. Сәйкесінше, ғалым-

ның теориясы бойынша, отбасындағы көңіл-күй, көзқарастар, құндылықтар және қарым-қатынас жеке дамудың негізгі факторы болып табылады деп қарастырады [2].

G.W. Holden ата-аналардың көзқарасы мен мінез-құлқы балаларының мінез-құлқына және кейінгі өміріне әсер етеді деген. Бұл теория бойынша инклюзивті білім беруді қолдамайтын ата-аналар өз балаларының көзқарасы мен мінез-құлқының қалыптасуына теріс әсер етуі мүмкін деген тұжырымды көрсетеді [3].

N.N. Savina өз еңбегінде мектеп көптеген жеке қасиеттерді қалыптастыратын және оқушылардың болашақ мықты азамат болып қалыптасуына, бастамашыл ұйымдастырушылар және құзыретті қызметкерлер ретінде дамуы үшін ең жауапты кезең болып табылады деді. Кез келген өзгерістер мектеп пен мұғалімнен жаңа, кең көлемді педагогикалық құзыреттер жиынтығын талап етеді деп санайды. Мұғалімдер өздерінің инновациялылығын дамытып, кәсіби міндеттерді инновациялық тәсілмен шешуге дайын болуы керек деген қорытынды жасады. [4]. Автордың пайымдауынша мектептегі мәселені жүйелі шешу мұғалімнің біліктілігі мен құзіреттілік деңгейіне байланысты. Яғни, ата-аналардың инклюзивті білім беруге оң көзқарасын қалыптастыруда инновациялық тәсілдерді пайдалануға мүмкіндік береді.

J. Сох айтуынша ата-аналар мен мұғалімдер арасындағы қарым-қатынасқа қалай баға берсеңіз де, бір факт анық: «ата-аналар мен мұғалімдердің сәтті ынтымақтастығының кілті - команда болу. Бұл ынтымақтастық баланың мектепте сәтті білім алуына көмектесетін ең күшті құрал болып табылады. Ата-аналар мен мұғалімдер осы ынтымақтастықтың құндылығын білетіндіктен, олар барлық оқушылардың жетістікке жету қабілетін қолдайтын орта құра алады» [5].

E.N. Patrikakou ата-аналар мен мұғалімдердің сыныптағы және одан тыс жерлердегі тығыз ынтымақтастығы балалар үшін бірқатар қысқа және ұзақ мерзімді артықшылықтарға ие. Зерттеулер көрсеткендей, ата-аналардың баланың мектептегі өміріне қатысуынан жақсы академиялық нәтижелер көруге болады деді [6].

D.R. Dimitrova инклюзивті білім беруде ата-ананың қолдауы мен қатысуы маңызды рөл атқарады. Яғни мүмкіндігі шектеулі балалардың және дені сау балалардың да ата-аналары екі жақты инклюзивті білім беруге оң көзқараспен қарайтын болса, бұл қарым-қатынас мүмкіндігі шектеулі балаларды қалыпты жағдайға қосуға үлкен әсер етеді деген болатын [7].

П.Ф. Каптерев мектеп және отбасылық тәрбиенің міндеттері жайында "Отбасылық тәрбие және мектепте оқыту бойынша энциклопедия» атты еңбегінде балаға отбасыда және мектепте білім беру және даму мәселелеріне көп көңіл бөлді. П.Ф. Каптерев пен Б.П. Ленскийдің еңбектерінде егер, ата-аналар балалардың дамуын бақылап және оны жазып отырса мектеп және педагогикалық ғылымға баға жетпес көмек көрсеткен болар еді деген ой тастаған болатын [8]. Өйткені, бала уақытының көп бөлігін отбасында өткізеді. Отбасыдағы қарым-қатынас құруы, қызығушылықтары, әр түрлі жағдайларда өзін өзі ұстауы, тапсырмаларды орындаудағы жауапкершілігі т.б. сол сияқты мектептен тыс уақыттағы іс-әрекеттеріне толыққанды мінездеме берілген жағдайда зерттеудің нәтижесі де жоғары деңгейде анықталып, қорытынды нақтырақ болары анық.

С.В. Алексинаның пайымдауынша, инклюзивті білім беру қоғамның толыққанды мүшесін қалыптастырудың өмірлік маңызды үдерісі. Инклюзивті білім беруді тек кедергілер ғана тежемейді, әсіресе, әлеуметтік сипаттағы мәселелер де (ата-аналардың білім беру жүйесіне сенбеушілігі, білім беру мекемелерінің басқарушы қызметкерлерінің жаңалықтарды енгізуге құлықсыздығы) баяулатады [9; 21].

Ата-аналар балаға сыныптастарымен және мұғаліммен қарым-қатынасты дамыту үшін еркіндік пен уақыт беру маңызды, бала ата-ана пікіріне тәуелді болмау қажет. Өз пікіріңіз бен пайымдауларыңызды өзіңізде қалдыруға тырысыңыз, әсіресе егер олар сіздің балаңызға оң әсер етпеуі мүмкін болса. Баланың өз ой-пікірінің қалыптасуына мүмкіндік беру керек.

Қ.Т. Атемова бүгінгі отбасы тәрбиесінің барысын екі жақты қырынан байқауға болады деді:

Біріншісі, отбасының мектеппен ынтымақтастықта әрекет етуге өте ынталы болып отырғандығы. Мұнда ата-аналар балаларының сапалы білім алып, жан-жақты дамуы үшін оларды таңдаулы мектептерге оқуға береді. Мектеп пен отбасының өзара ынтымақтастығы нәтижесінде ата-аналар тарапынан мектептің педагогикалық қызметіне әр түрлі көмектер көрсету, атап айтқанда, демеушілік жасау, тәрбие тәжірибелерімен бөлісу, кәсіби қызмет саласын кіріктіру және т.б. жүзеге асырылады.

Екіншіден, отбасының мектеппен ынтымақтастықты орнатуға немқұрайлықпен қарауы орын алуда. Бұл көрініс жағдайымен отбасындағы балалар тәрбиесіне көңілдің бөлінбеуі, тіпті, ата-аналардың жиналысқа келмеуі, мектеппен байланыс жасауға талпыныстың болмауы, бала тәрбиесіне қатысты аз оқитындығы және т.б. арқылы айқындалады» [10; 67].

Зерттеу материалдары мен әдістері. Отбасы тәрбиесіндегі сәтсіздіктер негізінен отбасы тәрбиесінің жетекшілері – ата-аналардың педагогикалық-психологиялық сауаттылығының жеткілікті дәрежеде болмауы себебінен екендігі педагогикалық теорияда және тәжірибеде толық дәлелденіп отыр.

Қазіргі таңдағы бала тәрбиесіндегі отбасының рөлінің артуына байланысты, әлем алдында тұрған міндеттердің бірі – отбасының балаға теріс әсерін мейлінше азайтып, оң әсер етуіне барынша қол жеткізу міндеті болып отыр.

Инклюзивті білім беру үрдісі білім жүйесіндегі жаңа бағыт болғандықтан мұғалім, ата-аналар және оқушылардың бұл жаңашылдықты қабылдауы әртүрлі болуы мүмкін.

Е.Рogers жаңашылдыққа, инновацияларға деген көзқарас пен қатынастарды анықтау классификациясы бойынша, инновация субъектілерін үш топқа бөліп қарастыруға болады деген: Бірінші топ - новаторлар, бұл топқа жаңашылдықты қабылдауға дайын, жаңалықтарға қызығушылық танытып, саналы түрде қабылдайтын және олар бейімделгіш, икемделгіш, білімін толықтыруға және өзін-өзі дамытуға дайын. Екінші топ - реализаторлар, яғни жүзеге асырушылардан құралады, бұлар бастапқыда ешкімге қосылмайды, позициялары анықталмаған, ақпараттары аз, инертті, нейтрал күйде болады. Біраз уақыттан кейін жаңашылдарға еруге бейім. Кейде тіпті олардан гөрі ықпалы күштірек болып, көшбасшылықты иеленеді. Үшінші топ - консерваторлар, бұл топ мүшелері дәстүрлі құндылықтарды дәріптейді, олар жаңалықтарды мүлде қабылдамайды немесе қиындықпен қабылдайды, жаңалықтардың қажетсіздігі мен тиімсіздігін дәлелдеуге тырысады, сондықтан, инновациялардың жүзеге асуына кедергі жасайтындардың қатарын құрайды [11].

Инклюзивті білім беру бағдарламаларын жүзеге асыратын мектеп ата-аналарының инклюзивті білімге көзқарасы мен қатынасын анықтап, Э.Роджерс классификациясы бойынша талдау жасау мақсатында мектеп оқушылары ата-аналарына эмпирикалық зерттеулер, сауалнама, әңгімелесу, сұхбат, бақылау жұмыстары жүргізілді. Сауалнама Шымкент қаласының білім басқармасының «М.Жұмабаев атындағы №39 жалпы орта білім беретін мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі базасында, инклюзивті білім беретін сынып оқушыларының ата-аналарымен өткізілді. Сауалнамаға барлығы 100 ата-ана қатысты. Сауалнамадағы нақты сұрақтарға ұсынылған жауап нұсқасынан бөлек, бірнеше сұрақтарға өз пікірлерін қалдыру ұсынылды. Сауалнама жабық түрде жүргізілді. Оның нәтижесінің қорытындысы сұхбаттасу барысында алынған жауаптармен толықтырылды.

Зерттеу нәтижелері және талдау. Инклюзивті білім беру бағдарламаларын жүзеге асыратын мектептегі оқушылардың ата-аналарының жалпы білім беретін мектепте мүмкіндігі шектеулі балалардың ойдағыдай қалыпты дамудағы құрдастарымен бірге оқуына деген көзқарасы өте маңызды. Сол себепті, ата-аналардан «Жалпы білім беретін мектепте мүмкіндігі шектеулі балаларға инклюзивті білім берілуін қолдайсыз ба?» деген сұраққа жауап алдық. Респонденттердің 24% мектепте инклюзивті білімді толық қолдайтынын білдірсе, 36% ата-аналар «жалпы, қолдаймын» деп жауап берді. 22% ата-аналар оған қарсы емес екенін білдіріп, ал 10% респонденттер «онша қолдамаймын» деген болса, ата-аналардың 8%-ы қарсымын» деген пікір білдіріп отыр (Сурет 1).

Сурет 1 – Ата-аналардың жалпы білім беретін мектепте мүмкіндігі шектеулі балаларға инклюзивті білім беруге көзқарасы (% есебінде).

Зерттеу нәтижесінен байқағанымыздай инклюзивті білім беретін сыныпта оқып жатқан балалардың ата-аналарының пікірлері бір жерден шықпағаны анық. Сауалнама нәтижелері бойынша, Э.Роджерстің классификациясына сәйкес, отбасылардың инновация ретінде инклюзивті білім беруге деген көзқарасына қарай бірнеше топтарға бөлуге болады.

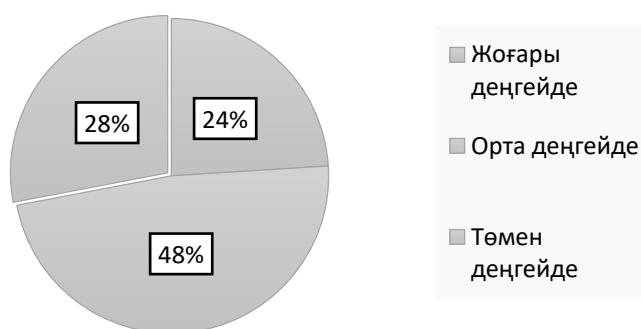
Көріп отырғанымыздай, инклюзивті білім беруді «толық қолдайтын» ата-аналарды, *бірінші топ - новаторларға* жатқызуға болады. Бұл көбіне инклюзивті сыныптағы мүмкіндігі шектеулі бала тәрбиелеп отырған отбасылар және инклюзивті білім беру үрдісінің философиясын саналы түрде қабылдап, мүмкіндігі шектеулі балалардың дамуы қалыпты құрдастарымен бірге білім алуына қолдау көрсетіп отырған отбасылар. Қазіргі таңда, өкінішке орай инклюзивті білім беруді толықтай қолдайтын ата-аналар саны аз. Оның себебі, көп жағдайда ата-аналар тарапынан болатын оқушылардың білім сапасы мен қауіпсіздігінің төмендеуі мүмкін деген үрейден туындап отыр.

«Жалпы қолдаймын» және «қарсы емеспін» деген пікір білдіруші ата-аналарды *екінші топ – реализаторларға* жатқызуға болады, яғни толық қолдаушыларға да, қарсы топқа да қосылмай, нейтрал позицияны таңдайтын отбасылар. Олар, инклюзивті білім берудің тиімді тұстарын да саралап, бірақ сонымен бірге теріс әсерінің болу мүмкіндігін де ескеріп отыр.

Кейбір ата-аналардың қарсылық пікір білдіруі де қалыпты жағдай деуге болады. Өйткені, жаңалықты тиімсіз деп, керісінше балалардың білім деңгейіне теріс әсер етуі мүмкін деген көзқарас ұстанушы ата-аналарды *үшінші топ – консерваторларға* жатқызуға болады. Яғни, «қолдамаймын», «қарсымын» деген ұстанымдағы отбасылар. Бұл ата-аналар инклюзивті білім жүйесінің бала тәрбиесіндегі жағымды әсерлері туралы мүлде хабарсыз, тек теріс жағынан қабылдап отырған ата-аналар тобы.

Егер мектеп ұжымы мен мұғалімдер тарапынан түсіндірме жұмыстары жүргізіліп, жаңа үрдістің жағымды тұстарын дәлелдей білсе, осы отбасыларға педагогикалық-психологиялық қолдау көрсетіп, олармен ынтымақтастықты арттыратын болса, оң көзқарас танытатын ата-аналардың саны артары анық. Мұнда консерваторлар реализаторлар тобына, ал реализаторлар новаторлар тобына қосылуы әбден мүмкін.

Ата-аналардың қазіргі мектептегі инклюзивті білім беруді ұйымдастыру деңгейін бағалау мақсатында қойылған «Қазір мектептегі инклюзивті білім беруді ұйымдастыруды қалай бағалар едіңіз? деген сұраққа ата-аналардың 24% «жоғары», 48% «орта», ал 28% «төмен деңгейде» деп жауап берді (Сурет 2).

Сурет 2 – Ата-аналардың қазіргі мектептегі инклюзивті білім беруді ұйымдастыруды бағалауы (% есебінде).

Сауалнама нәтижесі көрсетіп отырғандай ата-аналардың аз мөлшері ғана мектептегі инклюзивті білім беруге жоғары баға беруде. Олардың тең жартысы «орташа» деген баға берсе, 3/1 бөлігі төмен бағалауда. Сонымен бірге, сапалық зерттеу барысында да бүгінде мектептегі инклюзивті білім берудің жай күйі төмен екеніне көз жеткізілді. Яғни, кей жағдайда инклюзивті білім беру бағдарламасын

жүзеге асыратын мектептердің осы жүйені толыққанды жүргізудегі мақсат, міндеттері мен қағидаларының толыққанды орындалмауы орын алуда.

Инклюзивті білім беретін сыныптың ата-аналарынан сыныптағы баланың оқу-тәрбие үрдісіне қатынасын, сынып жетекшісімен байланыс алмасу жиілігін анықтау мақсатында ата-аналардан «Мектептегі балаңыздың оқу үлгерімі мен тәртібі жайлы қаншалықты жиі хабардар болып отырсыз? Сынып жетекшісімен байланысыңыз?» деген сұраққа жауап алдық. Ата-аналардың 36% күнделікті, 54% керек жағдайда, 10% байланысым жоқ деп жауап берді. Бұл сауалнамадан ата-аналардың басым бөлігі баланың мектептегі білім алуы мен тәртібі жайында мұғаліммен байланыс орнатып, сұрақтарына жауап алып, кері байланыс жүргізетінін байқап отырмыз. Бірақ 10% ата-аналардың мұғаліммен байланыс құрмауы, яғни мектепте білім алып жатқан баласының тәртібі мен үлгерімі жайында қызығушылық танытпауы, мұғаліммен байланыс құрмауы, өкінішті орай инклюзивті білім берудің дамуына кері ықпал етуі мүмкін. Осы топтағы ата-аналардың мектеппен ынтымақтастық құруға оң қатынасын қалыптастыру үшін тиісті шаралар қолдану қажеттілігі туындап отыр деуге болады.

Сауалнама барысында отбасы мүшелеріне «Мектептегі және сыныптағы іс-шараларға қатысасыз ба? (себебі...)» деген сұрақ қойылған болатын. Оның нәтижесінде 52% отбасы «Ия», 48% «Жоқ» деп жауап берді. Екі тарап та өз жауаптарының себептерін толықтырып өтті.

Мектепте өткізілген іс-шараларға тұрақты қатысып, мектеп пен отбасы ынтымақтастығын қолдап, оған жауапкершілікпен қарайтын отбасылар өз себептерін төмендегідей жауаптармен білдірді:

- мектеп пен отбасы ынтымақтастығы баланың жеке қалыптасуына оң әсер етеді;
- мектепте өткізілген әр бір іс-шара маңызды;
- мұғалімнің сұранысына жауапкершілікпен қараймын;
- мектептегі баланың білімі мен тәрбиесі оның болашағы үшін маңызды;
- мектеп пен отбасы байланысы баланың мінез-құлқының дұрыс қалыптасуының кепілі;
- баланың тұлға ретінде қалыптасуы бүгінгі мектеп қабырғасындағы белсенділігімен байланысты;
- мектеп пен отбасы бала тәрбиесіне жауапты ең негізгі әлеуметтік орта;
- мұғалім мен ата-аналардың қарым-қатынасы білім беруді дамытуға оң әсерін тигізеді т.б. осы сияқты пікірлерін қалдырған болатын.

Ал, мектептегі іс-шараларға қатыса алмайтын, мектеппен ынтымақтастық қарым-қатынас құруға мүмкіндігі болмаған ата-аналар басты мәселе уақыттың жетіспеуі деп көрсетті. Яғни, зерттеу нәтижесіне сүйенер болсақ, көптеген отбасылар мектеппен қарым-қатынас құруға маңыз бермейді. Немесе, мектеп тарапынан ата-аналардың уақыт мәселесіне байланысты келісілген ортақ шешімдер қабылданбайды. Сондықтан, мектеп ұжымы тарапынан оқушылардың отбасыларымен педагогикалық ынтымақтастықты дамытудың жаңа формаларын қарастыру міндеттері көзделеді. Ал, ата-аналар тарапынан бала тәрбиесіндегі мектеппен ынтымақтастыққа оң көзқарас таныту маңыздылығын түсініп, осы үрдісті қалыптастыруда мектептің одақтасы болып, бірлесіп жұмыс атқару көзделеді. Отбасы мен мектеп арасындағы тепе-теңдік оқушының білімі мен тәрбиесін қалыптастырады. Ата-аналардың рөлі тек отбасы тәрбиесімен ғана шектелмейді, сонымен қатар баланың мектептегі өмірінің де сәтті болуына ықпал етеді, сондықтан ата-анаға да мектеппен ынтымақтастық құруда үлкен жауапкершілік жүктеледі.

Зерттеу нәтижелерін талдау барысында қазіргі таңдағы отбасының тәрбиелік рөлінің әлсіреуіне ықпал етуші факторлар анықталды:

- *Ата-аналардың көп уақытын жұмысқа арнауы.* Бұл отбасындағы ата-аналар мектеппен тығыз ынтымақтастық құра алмайды және үйдегі отбасы тәрбиесіне де аз уақыт бөледі;
- *Тұрмыстық қиындықтары бар отбасылардың пайыздық көрсеткішінің жоғарылығы.* Бұндай отбасылар бала тәрбиесіне, оның психологиялық қалыптасуына үй жағдайындағы түрлі ұрыс-керіс, келіспеушіліктер т.б. қиындықтарға байланысты кері әсер етеді;
- *Ұлттық мәселе (дін, дәстүр) толық әлеуметтенуге керергі жасайды.* Ұлт мәселесі үлкендер арасында да, жастар арасында да әлеуметтену мәселесіне келгенде белгілі бір кедергілерге алып

келеді. Өз ұлтын жасырып қалу жас балалар арасында жиі кездеседі деуге болады, оның себебі қоғамда ұлтқа бөліну немесе шеттету мәселесінің орын алуынан болуы мүмкін.

– *Ата-аналардың білім деңгейі.* Балалардың білім алуы мен тәрбиесінде ата-аналардың білім деңгейі өз ықпалын тигізеді анық. Осы тұста олардың инклюзивті білім беруге көзқарасы, ата-аналардың осы жүйе туралы білімінің деңгейіне тәуелді болуы әбден мүмкін;

– *Отбасы құрамы (толық емес отбасылар, қайталанған некелер, апалы-сіңлілердің немесе ағалардың болмауы)* Әрбір отбасы өзіндік ерекшеліктерімен сипатталады. Ал, отбасыдағы әр бір тұлға бір-бірін тәрбиелеуде маңызды рөл атқарады. Отбасы мүшелерінің құрамы толық, не толық емес болуы да оң немесе теріс ықпал етуі мүмкін.

– *Бос уақытты тиімді ұйымдастырмау.* Отбасылық қарым-қатынастың дұрыс құрылмауы, ата-аналар мен балалардың бір-біріне уақыт бөлмеуі, отбасылық құндылықтардың сақталмауы, бала тәрбиесіндегі орны толмас қажеттіліктер болып саналады.

– *Балалық шақты компьютерлендіру;* Баланың уақытын тиімді пайдалануын ата-ана тарапынан бақылауда ұстау қажет. Бүгінде компьютерленген заманда осы тұсты қатал ескеру маңызды болып табылады.

– *Ата-аналардың бала тәрбиесіндегі өзіне сыни көзқарастың жеткіліксіздігі.* Ата-аналардың өз балаларының тәрбиесіне немқұрайлылық танытуы белең алуда. Олардың жауапкершілікті жете бағаламай, бәріне көз жұма қарап, балаларға шектен тыс еркіндік беруі орын алуда. Бұл тұста әрбір ата-ана өз ісін сырттан бақылап, кемшіліктерді дәл уақытында ескеріп, дұрыс жолға қоя білуі маңызды.

Отбасының бала тәрбиесіндегі беделін арттыруда мектеппен ынтымақтастық құруды дамытып, осы қателіктермен жұмыс жасау мәселені шешудің бірден бір тиімді жолы. Өйткені, инклюзивті білім беруде ата-ананың баламен және мектеппен өзара әрекеттесуі, отбасының бала тәрбиесіндегі рөлі ерекше қолға алынатын мәселе.

Зерттеу нәтижелері отандық жалпы білім беретін мектептер тәжірибесінде инклюзивті білім берудің жетістіктерімен қатар, олардың әлі де тек бірнеше мектептермен шектелуінің негізгі себептерінің бірі – ата-аналардың инклюзивті білім беруге деген көзқарасы аталмыш инновациялық бағыттың пайдасына қызмет етпей отырғандығын көрсетеді. Инклюзивті білім беруде елеулі ұйымдастырушылық-педагогикалық жұмыстар жүргізілгеніне күмән жоқ. Бірақ, ол әлі де кеңінен таралмай отыр. Егер ата-аналар тарапынан сәйкес қолдау таппайтын болса, инклюзивті білімді дамыту бойынша білім берудің жергілікті органдарының тапсырмалары, мектеп әкімшілігі мен педагогтар ұжымының ұмтылыстарынан күтілетін нәтижеге қол жеткізу мүмкіндігі тежеледі. Инклюзивті білім біздің мектептер үшін жаңалық деп есептейік. Бірақ, мектептің отбасымен жұмысының көптеген дәстүрлі бағыттарын жүзеге асырудағы проблемалар да аз емес. Дәл солай – инклюзивті білім беруді дамыту бағытындағы отбасы мен мектеп ынтымақтастығының талап деңгейінде болмауы анықталуда [12;13].

Қорытынды. *Инклюзивті білім беруге ата-аналардың оң көзқарасын қалыптастырып, олардың мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпы білім беретін мектепке әкеліп, қалыпты дамудағы балалармен бірге оқытуды толықтай қолдауына қалай қол жеткізу мүмкін?*

Осы сұрақ аясында озық педагогикалық тәжірибе иелері, мектеп басшылары, педагогтар және ата-аналармен сұхбаттар, ата-аналар жиналыстарын дөңгелек үстел түрінде өткізіп, олардың пікірлерін талдау, сараптамалық бағалау әдістерін қолдау негізінде **инклюзивті білім беруге ата-аналардың оң көзқарасын қалыптастыру және инклюзивті білімді шынайы қолдауына қол жеткізудің мынандай педагогикалық шарттарын анықтадық:**

1. *Инклюзивті білім берудің озық үлгілерін, тәжірибелерін ата-аналар жұртшылығы арасында кеңінен насихаттау.* Сыныптағы әрбір оқушының ата-анасы инклюзивті білім беру не, ол бізге қайдан келді, не үшін мектептер оған біртіндеп көшуде, артықшылықтары және проблемалары туралы жалпы, бірақ нақты педагогикалық деректер арқылы түсініктер алуы тиіс. Инклюзивті білім беруді ендіруде ата-аналардың оған әуелден оң қатынастарының болуына мейлінше қол жеткізуге тырысу қажет.

2. *Ата-аналар инклюзивті білімнің мүмкіндігі шектеулі балаларға да, кемістігі жоқ, ойдағыдай дамудағы оқушыларға да бірдей пайдалы екендігін пайымдаулары мен осыған шынайы сенулеріне қол жеткізу.* Мысалы, инклюзивті білім берудің мүмкіндігі шектеулі балаларға беретіні көп, ол

туралы педагогикалық әдебиеттерде жеткілікті жазылған [14;15]. Атап айтқанда, дене мүмкіндігі шектеулі бала «кіші қоғам» - сынып, мектеп оқушылар ұжымы құрамында қоғамдық маңызды тәжірибе жинақтайды, өзінің тұлғалық әлеуетін жүзеге асыруға, көрсетуге, танытуға мүмкіндік алады, өзіне беретін бағасы артады. Ал қалыпты балалар қамқорлық жасауға, мейрімділікке әдеттеледі. Бүгін мүмкіндігі шектеулі сыныптастарына мейрімділік білдірген бала, ертең тіпті – осы инклюзивті білімге теріс қатынас білдіріген, қартайған ата-анаға да үлкен қамқорлық танытатын жанашыр азамат боп өсіп жетілу мүмкіндігі артары анық. Мүмкіндігі шектеулі балалардың да құрдастарына берері аз болмас. Олардың ішінде аса дарынды, қабілетті балалар кездеседі. Олар басқа балаларға шынайы денсаулық бақыт екендігін, оның бағасын білуді, өмірдегі қиындықты жеңу, ерік-жігерлі болуға нағыз үлгі болады. Осылардың бәрін ата-аналар жақсы пайымдаулары керек.

3. *Ата-аналар инклюзивті білім беру тәжірибесіндегі оң өзгерістерді білуі, сезінуі тиіс.* Инклюзивті білім беруді ұйымдастырудағы жетістіктері ата-аналарға – өз балаларының адамгершілік келбетінің өзгеруі, оқуға деген ынтасы, ынтымақтастық сапаларының күшеюі, оқудағы жаңа жетістіктері арқылы жылдам жетіп барады. Сонымен қатар, сынып жетекшілері, мұғалімдер инклюзивті білім беруді педагогикалық мониторингтеу нәтижелерін ата-аналарға көрнекті және түсінікті түрде хабарлауы қажет.

4. *Инклюзивті білім беру бағдарламалары енгізілген сынып оқушылары ата-аналарының мектеппен өзара әрекеттестігі, серіктестігіне қол жеткізу.* Яғни, инклюзивті сынып оқушылары ата-аналарының пайдалы қарым-қатынастарын ынталандыру – сынып жетекшілерінің инклюзивті білімді дамытудағы ерекше бір миссиясы болуы керек.

5. *Сыныптағы инклюзивті-білімдік, ақпараттық-білім беру және тәрбиелеу ортасын қалыптастыру және ондағы ата-аналардың ерекше орны мен рөлін қамтамасыз ету.* Инклюзивті білім беру кеңістігінде оны дамытатын, жылжытатын барлық адамдық, техникалық, басқару, кадрлық, ақпараттық, эмоционалды-психологиялық ресурстар қолданылып, ата-аналардың да бұл кеңістікте табысты әрекетіне, өзара тиімді әрекеттесуіне психологиялық-педагогикалық жағдайлар жасау.

6. *Инклюзивті білім беруді дамытуда мектеп пен отбасы ынтымақтастығының жаңа инновациялық әдістері мен формаларын пайдалану.* Отбасы мүшелерін, ата-аналарды мектеппен байланыстыратын түрлі іс-шараларды ұйымдастыру. Отбасылық мерекелердің мектепте атап өтілуін, отбасылық конкурстар мен фестивальдар ұйымдастыруға көңіл бөлу.

7. *Ата-аналардың мектеппен байланысына кедергі туындататын мәселелерді ата-аналармен бірлесіп шешу.* Жұмысбасты ата-аналармен қарым-қатынас құруды ұйымдастыру.

Қорыта келе, инклюзивті білім беруді енгізудің бастапқы сатысында және оның барлық кезеңдеріне сыныптағы барлық ата-аналардың инклюзивті білім беру бағдарламаларын енгізуге позитивті қатынасын қалыптастыру, қолдау аса маңызды болып табылады. Ата-аналар әрқашанда инклюзивті білімді оң қабылдап, қолдайтындай деңгейде болуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. *Schneider L.B. (2006) Family Psychology / L.B. Schneider. – М., 2006. – 768 p.*
2. *Адлер А. (1998) Воспитание детей. Взаимодействие полов / Пер с англ, А. А. Валеева и Р.А. Валеевой. – Ростов н/Д, Изд-во «Феникс». – 448с.*
3. *Holden, G.W. (1995) Parental attitudes toward childrearing. In Handbook of parenting ed. M.H. Bornstein, 359–92. New Jersey: Lawrence Earlbaum Associates Publishers.*
4. *Savina N.N. (2019) Major factors of teachers' resistance to innovations. Ensaio: aval.pol públ.Educ. [online]. vol.27, n.104, pp.589-609. <http://dx.doi.org/10.1590/s0104-40362019002701807>*
5. *Cox, Janelle. "Parent-Teacher Collaboration Strategies That Work." TeachHub.com. Retrieved from <http://www.teachhub.com/parent-teacher-collaboration-strategies-work> on August 15, 2016.*
6. *Patrikakou, E.N. (2016) "The Power of Parent Involvement: Evidence, Ideas, and Tools for Student Success." Center on Innovation & Improvement. Retrieved from http://education.praguesummerschools.org/images/education/readings/2014/Patrikakou_Power_of_parent_involvement.pdf*

7. Dr. D.R. Dimitrova. (2014) PARENTS ATTITUDE: INCLUSIVE EDUCATION OF CHILDREN WITH DISABILITY / (IJCRSEE) *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education* Vol. 2, No.1
8. Кантерев, П.Ф. (1982) *Избранные педагогические сочинения [Текст] / П.Ф. Кантерев. – М.: Педагогика. – 237 с.*
9. Алехина С. (2016) *Инклюзивные процессы в образовании // Специальная педагогика. - №3. – С. 20-22.*
10. Әтемова Қ.Т. (2013) *Әлеуметік педагогика. – Алматы.*
11. Роджерс Е.М. (1965) *Диффузия инноваций. - Нью-Йорк. – 210 с.*
12. Никитина М. И. (2015) *Дифференцированное и инклюзивное обучение // Специальная педагогика. - №6. – С. 84-90.*
13. Вазлеев В.А. (2017) *Работа с семьей ребенка, включенного в инклюзивное образование // «Аспекты и тенденции педагогической науки»: Материалы III Междунар. науч. конф.- СПб.: Свое издательство.– С. 115-117.*
14. “Talking with Teachers.” (2016) PBS.org. Retrieved from <http://www.pbs.org/parents/education/going-to-school/parent-involvement/talking-with-teachers/>
15. Ways Parents Play a Role in the Education of Their Children. (2018) <https://www.edsys.in/parents-play-role-education-children/>

References:

1. Schneider L.B. (2006) *Family Psychology / L.B. Schneider. – М. – 768 p.*
2. Adler A. (1998) *Vospitanie detej. Vzaimodejstvie polov / Per s angl, A. A. Valeeva i R. A. Valeevoj. – Rostov n/D, Izd-vo «Feniks». – 448s.*
3. Holden, G.W. (1995) *Parental attitudes toward childrearing. In Handbook of parenting ed. M.H. Bornstein, 359–92. New Jersey: Lawrence Earlbaum Associates Publishers.*
4. Savina N.N. (2019) *Major factors of teachers’ resistance to innovations. Ensaio: aval.pol.públ.Educ. [online]. vol.27, n.104, pp.589-609. <http://dx.doi.org/10.1590/s0104-40362019002701807>*
5. Cox, Janelle. “Parent-Teacher Collaboration Strategies That Work.” TeachHub.com. Retrieved from <http://www.teachhub.com/parent-teacher-collaboration-strategies-work> on August 15, 2016.
6. Patrikakou, E.N. (2016) “The Power of Parent Involvement: Evidence, Ideas, and Tools for Student Success.” Center on Innovation & Improvement. Retrieved from http://education.praguesummerschools.org/images/education/readings/2014/Patrikakou_Power_of_parent_involvement.pdf
7. Dr. D.R. Dimitrova. (2014) *parents attitude: inclusive education of children with disability / (IJCRSEE) International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education* Vol. 2, No.1
8. Кapterев, П. Ф. (1982) *Izbrannye pedagogicheskie sochineniya [Tekst] / P.F. Kapterev. – М.: Pedagogika. – 237 s.*
9. Alekhina S. (2016) *Inklyuzivnye processy v obrazovanii // Special'naya pedagogika. - №3. – S.20-22.*
10. Әтемова Қ.Т. (2013) *Әлеуметік педагогика. – Алматы.*
11. Rodzhers E.M. (1965) *Diffuziya innovacij. - N'yu-Jork. – 210 s.*
12. Nikitina M. I. (2015) *Differencirovannoe i inklyuzivnoe obuchenie // Special'naya pedagogika.. - №6. - S. 84 - 90.*
13. Vazleev V.A. (2017) *Rabota s sem'ej rebenka, vklyuchennogo v inklyuzivnoe obrazovanie // «Aspekty i tendencii pedagogicheskoy nauki»: Materialy III Mezhdunar. nauch. konf.- SPb.: Svoe izdatel'stvo, – S. 115-117.*
14. “Talking with Teachers.” (2016) PBS.org. Retrieved from <http://www.pbs.org/parents/education/going-to-school/parent-involvement/talking-with-teachers/>
15. Ways Parents Play a Role in the Education of Their Children. (2018) <https://www.edsys.in/parents-play-role-education-children/>

**МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ, БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ,
АРНАЙЫ ЖӘНЕ ҚОСЫМША БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ**
**ПРОБЛЕМЫ ДОШКОЛЬНОГО И НАЧАЛЬНОГО,
СПЕЦИАЛЬНОГО И ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

УДК 371.8
МРНТИ 14.27.05

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.31>

Сыздықбаева А.Д.^{1*}, Сейдуалиева А.Н.¹

*¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Казахстан*

**ОЦЕНКА КАЧЕСТВА ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЕТЕЙ
В УСЛОВИЯХ ШКОЛЫ (ОПЫТ КАЗАХСТАНА)**

Аннотация

В статье рассматривается система дополнительного образования детей в Республике Казахстан. В исследовании дополнительное образование рассматривается как часть системы образования в условиях школы направленного на развитие творческих способностей детей, удовлетворение их индивидуальных и академических потребностей, а также организацию их свободного времени.

Цель: теоретическое обоснование дополнительного образования детей и разработка рекомендаций по механизмам его улучшения в условиях школы.

Результаты. В анкетировании участвовали 6 школ Алмалинского района города Алматы. Выборка составила n=54 учителя. Вид анкеты анонимная, открытая, включающая 8 основных вопросов. Анализ полученных данных подтверждает формальный характер реализации дополнительного образования в условиях школы.

Теоретическая значимость: Раскрыты научно-теоретические основы дополнительного образования детей. Рассмотрен генезис развития дополнительного образования в Казахстане. Определены лучшие практики развития дополнительного образования за рубежом, на примере Сингапур, Испании, Великобритании, США и Швеции. Представление актуальные статистические данные Республиканского учебно-методического центра дополнительного образования.

Практическая значимость: разработана авторская анкета «Оценка качества дополнительного образования» и представлены рекомендации по механизмам его улучшения в условиях школы.

Ключевые слова: дополнительное образование детей, внешкольное образование, внешкольная деятельность, внеурочная деятельность.

А.Д. Сыздықбаева ^{1*}, А.Н. Сейдуалиева ¹

*¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан*

**МЕКТЕП ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ҚОСЫМША БІЛІМ БЕРУ САПАСЫН
БАҒАЛАУ (ҚАЗАҚСТАН ТӘЖІРИБЕСІ)**

Аңдатпа

Мақалада Қазақстан Республикасындағы балаларға қосымша білім беру жүйесі туралы айтылады. Зерттеу барысында қосымша білім беру балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, олардың жеке және академиялық қажеттіліктерін қанағаттандыруға, сондай-ақ олардың бос уақытын ұйымдастыруға бағытталған өмір бойы білім беру жүйесінің бөлігі ретінде қарастырылады.

Мақсаты: балаларға қосымша білім беруді теориялық негіздеу және оны мектеп жағдайында жақсарту тетіктері бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Нәтижелер. Сауалнамаға Алматы қаласы Алмалы ауданының 15 мектебі қатысты. Іріктеме $n = 54$ мұғалімнен тұрды. Сауалнаманың формасы анонимді, ашық және 8 негізгі сұрақтан тұрады. Алынған деректерді талдау мектеп жағдайында қосымша білім беруді жүзеге асырудың формальды сипатын растайды.

Теориялық маңызы: балаларға қосымша білім берудің ғылыми-теориялық негіздері ашылды. Қазақстандағы қосымша білім берудің даму генезисі қарастырылған. Сингапур, Испания, Ұлыбритания, АҚШ және Швеция мысалында шетелде қосымша білім беруді дамытудың үздік тәжірибелері анықталды. Республикалық қосымша білім беру оқу-әдістемелік орталығының тиісті статистикалық мәліметтерін ұсыну.

Практикалық өзектілігі: «Қосымша білім беру сапасын бағалау» авторлық сауалнамасы жасалып, оны мектеп жағдайында жақсарту тетіктері бойынша ұсыныстар берілді.

Түйін сөздер: балаларға қосымша білім беру, сыныптан тыс тәрбие, сыныптан тыс жұмыстар, сыныптан тыс жұмыстар.

Syzdykbayeva A.D.^{1*}, Seydualieva A.N.¹

¹Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

ASSESSMENT OF THE QUALITY OF ADDITIONAL EDUCATION OF CHILDREN IN SCHOOL CONDITIONS (EXPERIENCE OF KAZAKHSTAN)

Abstract

The article discusses the system of additional education for children in the Republic of Kazakhstan. In the study, additional education is considered as part of the lifelong education system aimed at developing the creative abilities of children, meeting their individual and academic needs, as well as organizing their free time.

Purpose: theoretical substantiation of additional education for children and development of recommendations on the mechanisms for its improvement in school conditions.

Results. 15 schools of the Almalinsky district of the city of Almaty took part in the survey. The sample consisted of $n = 54$ teachers. The form of the questionnaire is anonymous, open, and includes 8 basic questions. Analysis of the data obtained confirms the formal nature of the implementation of additional education in school conditions.

Theoretical significance: The scientific and theoretical foundations of additional education for children are disclosed. The genesis of the development of additional education in Kazakhstan is considered. The best practices for the development of additional education abroad have been identified, using the example of Singapore, Spain, Great Britain, USA and Sweden. Presentation of relevant statistical data of the Republican educational and methodological center of additional education.

Practical significance: the author's questionnaire "Assessment of the quality of additional education" has been developed and recommendations on the mechanisms for its improvement in the school environment are presented.

Keywords: additional education of children, extracurricular education, extracurricular activities, extracurricular activities.

Введение. Дополнительное образование детей рассматривается как важнейшая составляющая образовательного пространства, сложившегося в современном обществе, где зарождаются и интенсивно протекают исключительно важные процессы становления нравственного и гражданского самосознания и самоопределения личности, ее духовной культуры, происходит процесс мотивации к познанию и творчеству [1].

Дополнительное образование детей выступает одной из сфер свободного времени, сферой педагогически целесообразной занятости детей в их свободное время, являясь персонифицированным образованием в свободное время ребенка, образованием за рамками основного и профессионального образования, позволяющее подрастающему поколению попробовать себя в

познании и творчестве, максимально раскрыть свой потенциал, самоопределиться предметно, социально, профессионально и самое важное – личностно [2-4].

В исследовании Н.Н. Максимовой «Финансирование социальных инвестиций в дополнительное образование детей» дополнительное образование детей связано с внешкольным образованием и воспитанием, которые были предметом исследований П.П. Блонского, В.П. Вахтерова, Л.С. Выготского, К.Н. Вентцеля, С.И. Гессена, П.Ф. Каптерева, Н.И. Кареева, П.Ф. Лесгафта, Е.Н. Медынского, М.М. Рубинштейна, С.С. Серополко, В.И. Чарнолуцкого, С.Т. Шацкого, П.Д. Юркевича и других [5, с.4].

Значительный вклад в развитие современного дополнительного образования детей внесли работы А.Г. Асмолова, В.А.Березина, А.К. Бруднова, Г.П. Будановой, Л.Н. Буйлова, О.С. Газмана, В.А. Горского, Е.Б. Евладовой, А.Я. Журкиной, М.Б. Коваль, Ю.С. Константинов, О.Е. Лебедева, Л.Г. Логиновой, А.Ф. Малышевского, Н.А. Морозовой, А.А. Остапца-Свешникова, В.И. Панова, В.И. Слободчикова, А.И. Щетинской, М.О. Чекова, А.Б. Фоминой, Е.А. Ямбурга и других [5, с.4].

Материалы и методы. Рассмотрим генезис развития дополнительного образования (таблица 1).

Таблица 1. Этапы развития внешкольных учреждений

Годы	Особенности периода
1918-1939	Создание основных видов государственных внешкольных учреждений: станций юных натуралистов, техников и туристов, детской художественной студии, дома и дворца пионеров, детской железной дороги, детской спортивной школы.
1939-1960	Разработка нормативно-правовой базы системы внешкольных учреждений.
1960-1984	Активный рост видов государственных внешкольных учреждений и началом поиска новых направлений развития.
1984-1992	Трансформация внешкольных учреждений в учреждения дополнительного образования.

Согласно данным Республиканского учебно-методического центра дополнительного образования, система дополнительного образования возникла в стране и явилась преемником внеклассной и внешкольной работы». Особый расцвет дополнительное образование в Казахстане было в 70 е годы. В республике имелось 250 дворцов и домов пионеров, 39 станций юных техников, 24 станции юннатов, 301 детско-юношеская спортшкола, 18 станций юных туристов, 151 детская музыкальная школа [6].

В 1992 году был введен новый термин и дано правовое обоснование для реформирования внешкольной работы и превращения ее в систему дополнительного образования. Как и на всем пост советском пространстве с 1992 по 2006 годы дополнительное образование было в упадке. Многие здания были разрушены, выкуплены, переконструированы в бизнес.

В Законе Республики Казахстан «Об образовании» статья 1, дополнительное образование определено как часть воспитания, обучения, осуществляемый с целью удовлетворения всесторонних потребностей обучающихся, воспитанников и специалистов. Также в статьях 5,6, 37, 47, 51, 52 затрагиваются вопросы регулирования дополнительного образования, а именно оплаты, подготовки кадров, организации внешкольных мероприятий и др. [7]. Специфичное нормативное регулирование осуществляется на основе ППРК от 17 мая 2013 года №499 «Об утверждении Типовых правил деятельности организаций образования, реализующих дополнительные образовательные программы для детей» [8].

Согласно данным Республиканского учебно-методического центра дополнительного образования [9] в Казахстане всего 3 050 770 школьников. Общий охват дополнительным образованием 2 364 966 (77,6%) (рисунок 1,2). Из них:

- внешкольные организации системы образования – 850, охват - 648 295 (21,3%) детей;
- кружковая деятельность при школах – 62 067, охват – 1 417 639 (46,5%) детей;
- внешкольные организации системы культуры и спорта – 437, охват – 299 032 (9,8%) детей.

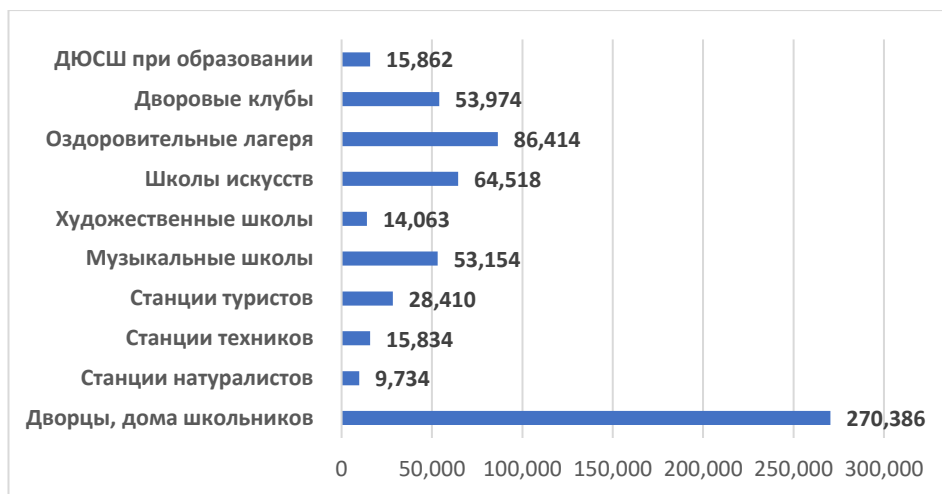

Рисунок 1- Виды внешкольных организаций

Согласно рисунку 1 больше всего детей охвачено дворцами, домами школьников - 8,9%. Также дети с удовольствием проводят свободное время, находясь в оздоровительных лагерях – 2,8%. Меньше всего обучающихся при станции натуралистов 0,3%, станции техников, ДЮСШ, художественных школах - 0,5%.

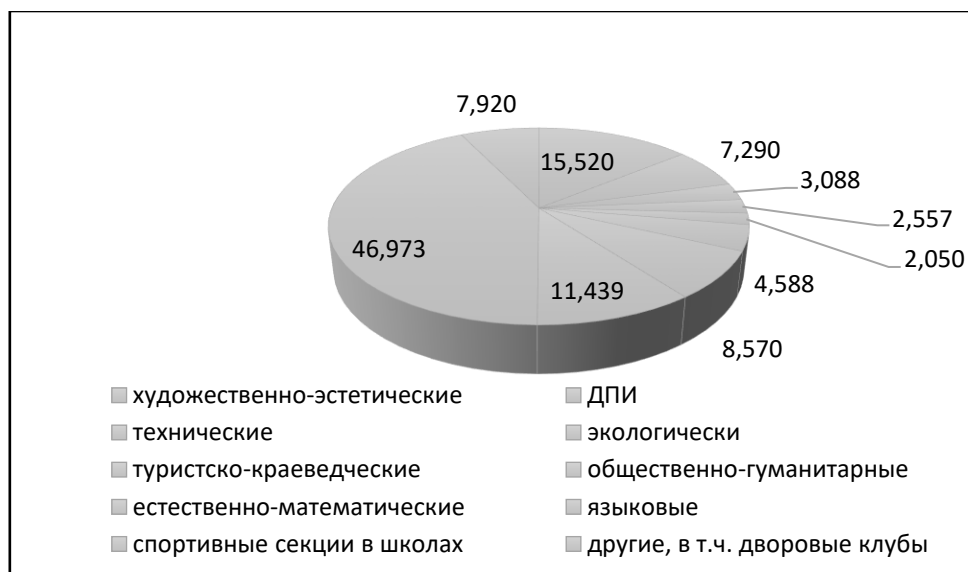

Рисунок 2 – Виды кружков в общеобразовательных школах

Виды кружков в общеобразовательных школах 62 067 (1 417 639 или 46,5 %).

Для построения эффективной системы дополнительного образования важно учитывать лучшие практики мирового опыта в данном вопросе. Рассмотрим их на примере стран Сингапур, Испания, Великобритания, США и Швеция (таблица 2).

Таблица 2 Развитие дополнительного образования за рубежом

Страна, понятие	Функции	Провайдер услуг	Участие
Сингапур Co-curricular education	Всестороннее развитие (лидерство, уверенность в себе), сопровождение академических успехов	ГОШ, ГКПО и колледжи	Обязательное, бесплатно (1 предмет), остальные по желанию, платно
Испания Educación «compensativa/compensatoria»	Компенсирующее образование (культура, страноведение, социальные нормы)	ПГОО, ГДКПО	Обязательное, бесплатное или условно-бесплатное обучение
США, Великобритания Extracurricular «activities», «supplementary education», «additional education», «afterschool education», «outdoor education»	Всестороннее развитие, повышение академических успехов	ЧКО, ГМШ	Необязательное, условно-бесплатная, платная в частных организациях
Швеция «Fritidshem», «Fritidsklubb»	Отдых, эмоциональная разгрузка ученика в группе продленного дня	МШДО, ГДКПО	Необязательное, платная, условно-бесплатная для социально уязвимых групп

Н.М. Жулябина в исследовании «Дополнительное образование детей за рубежом: понимание, политика, регулирование» анализирует, что «мировой опыт демонстрирует систему дополнительного образования как важнейшую составляющую образовательного пространства, организация которого на основе тщательно продуманных требований может позволить преодолеть кризис детства, обеспечив поддержку и развитие талантливых и одаренных детей. Только в Швеции дополнительное образование не связано с учебной деятельностью (кружки не должны быть связаны со школьными предметами), а направлено на организацию отдыха детей». В Испании дополнительное образование делится на образовательную и воспитательную. Образовательная часть включает в себя любую внеурочную деятельность, например: музыку, спорт, иностранные языки. Рекомендуются учителями для всестороннего развития отстающих учеников. Воспитательное направление заключается в обучении культуре, страноведению, социальным нормам, психологии общения. Такой вид занятий обязателен для определенных учеников, в частности, направлен на социально-культурную адаптацию иммигрантов, работу с проблемными детьми [10].

По форме собственности провайдера услуг дополнительного образования: государственное, частное и смешанное. Государственные организации наиболее медленно реагируют на изменения в запросе обучающихся, но одновременно с этим пользуются расположением родителей в большинстве стран. Частные используют более инновационные подходы к обучению, но менее привязаны к учебным планам, находятся в условиях более жесткой конкуренции, особенно в Швеции и Сингапуре. Смешанные (некоммерческие компании) реализуют разные формы государственно-частного партнерства. Часто это, осуществляющие обучение бесплатно или условно-бесплатно, наиболее распространены они в Великобритании и США [10].

Тематическое разнообразие дополнительного образования схоже с отечественным, но и имеются специфичные, к примеру, в Великобритании: дискуссионные клубы (риторика); обучение в кадетских корпусах (Combined Cadet Force); религиозные курсы. В Сингапуре: военно-патриотическое воспитание (Uniformed groups): кадетский корпус, детский Красный крест, Сингапурские скауты, корпус Гражданской защиты, военные и другие [10, с.17-18].

Однако, в современных условиях система дополнительного образования в Казахстане, организованная в условиях школы несовершенна, и имеет ряд сложностей, которые мы хотим определить через анкетирование педагогов школ.

Результаты и обсуждение. В анкетировании приняли участие более 6 школ Алмалинского района города Алматы (выборка n=54 учителя).

Вопросы анкетирования:

1. Что такое дополнительное образование?

94% учителей традиционно раскрывают понятие «дополнительное образование», как внеурочная деятельность, четко разделяя его от основного (урок). 6% опрошенных выделили дополнительно музыкальные, художественные, спортивные школы.

2. От чего зависит выбор направления дополнительного образования ваших детей?

Учителя понимают, что выбор направления дополнительного образования зависит от потребностей и интересов обучающихся. Однако, на практике, не происходит мониторинга потребностей и интересов обучающихся, тематика дополнительного образования, как факт принимается и утверждается на ежегодном августовском собрании в каждой школе. Чаще всего по традиции (данный факультатив ведется годами) либо связан с специализацией школы, к примеру, в лингвистической школе все факультативы и кружки связаны с языком.

3. Какие виды дополнительного образования есть в вашей школе?

Ответы педагогов: «Занимательная математика», «Веселый английский», «Краеведение», «Танцы», «Шахматы».

4. Какими нормативными документами вы руководствуетесь при реализации дополнительного образования?

На вопрос о нормативном правовом обеспечении системы дополнительного образования детей, многие учителя ответили Закон об образовании, некоторые указали Конвенцию о правах ребенка, однако, никто не назвал Типовые правила деятельности организаций дополнительного образования для детей (ППРК от 17 мая 2013 года №499); Типовые правила деятельности видов организаций дополнительного образования для детей (приказ МОН РК от 14.06.2013 года №228).

5. Как вы считаете для кого предназначено дополнительное образование?

Среди ответов выделим следующие: «да всех», «для детей с особыми образовательными потребностями», «для трудных детей», «одаренных детей».

6. Вы являетесь автором программы дополнительного образования?

Нет – 79%.

«Да, я автор программы дополнительного образования и веду этот факультатив много лет – 4%».

«Я веду кружковое занятие, но программа была разработана и утверждена - 17%».

7. Участвуют ли родители в выборе программ дополнительного образования?

Всего 2% выборки указали, что родители участвуют в выборе программ дополнительного образования.

8. С какими сложностями в реализации дополнительного образования вы сталкивались?

Многие педагоги отметили, что они не против выборности программ дополнительного образования. И одна из причин почему к нему не относятся также серьезно, как к основному связана с трудностью ее реализации, к примеру, «да робототехника вызывает сильный интерес у детей, однако, у нас отсутствует необходимое оборудование». «У нас нет компетентного педагога». «Мы не можем оформить правильно программу дополнительного образования». «Если честно, на занятии по дополнительному образованию каждый педагог занимается по какому-либо предмету, по которому его класс отстает». «Дополнительное образование формально» и другие.

Заключение. Дополнительное образование детей - один из социальных институтов детства, который создан и существует для детей, их обучения, воспитания и развития. Это социально востребованная сфера, в которой заказчиками и потребителями образовательных услуг выступают сами дети и их родители, а также общество и государство.

Согласно 47 статье п. 3. закона «Об Образовании»: обучающиеся и воспитанники имеют право на получение дополнительных образовательных услуг, знаний согласно своим склонностям и потребностям на платной основе [7]. Это одна из основных причин низкого уровня охвата детей дополни-

тельным образованием, поэтому разработка финансово-экономических механизмов поддержки права детей на участие в программах дополнительного образования остается ведущей. Необходимы государственные гарантии бесплатности и доступности дополнительного образования детей».

В исследовании Н. Fujiyama, Kamo, M. Schaferb элективные курсы дополнительного образования должны быть интегрированы с основным образованием [11]. Увеличение учебной нагрузки элективных курсов учебного плана ГОСО среднего образования заложит основы для полного целостного раскрытия потенциала личности детей. Дополнительное образование должно увеличивать вариативную составляющую общего среднего образования, помогать обучающимся в профессиональном самоопределении, способствуя реализации их знаний, полученных в базовом компоненте.

Потребности и интересы детей расширяются с каждым годом, нынешнее поколение отличается от тех же школьников пятилетней давности, они как никогда мобильны, необходима разработка новых программ дополнительного образования, особенно в области информации, робототехники и различных технологий. Это потребует качественного обеспечения материально-технической базы организаций образования.

Согласно приказу МОН РК от 14.06.2013 года №228 «Об утверждении Типовых правил деятельности видов организаций дополнительного образования для детей» [8] в музыкальной, художественной, школе искусств дополнительное образование осуществляется на основании утвержденных типовых учебных планов и образовательных программ. В условиях школы необходима самостоятельная разработка курсов. Поэтому безусловным условием является подготовка профессионально компетентных педагогических работников, готовых не только к реализации, но и конструированию программ дополнительного образования детей. Необходимо введение в Образовательные программы профессиональной подготовки учителей дисциплины «Архитектура дополнительного образования детей».

На основании результатов анкетирования мы убедились насколько низок уровень знаний педагогов о системе дополнительного образования. Поэтому необходимо активное подключение учителей к движению РКП «Республиканский учебно-методический центр дополнительного образования» Министерства образования и науки Республики Казахстан. Одним из самых сложных, открытых и нерешенных вопросов остается выработка измерителей и критериев оценки качества дополнительного образования, конкурентоспособности организаций образования для развития творческого потенциала подрастающего поколения.

Список использованной литературы

1. Голованов, В.П. (2006). Развитие полисферности дополнительного образования детей: диссертация ... доктора педагогических наук: 13.00.02 / Тамб. гос. ун-т им. Г.Р. Державина.- Тамбов.- 422 с.
2. Vorobyeva, E., Talalaeva, L., Pomazkova, N., Sokurenko, A., Samoilova, N. (2014). Age Dynamics of Verbal Creativity at Pupils of Multidisciplinary Institution of Additional Education *Procedia - Social and Behavioral Sciences, Volume 146, Pages 483-486* <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.08.159>.
3. Severova, T. (2015). Basic and Additional Fine and Graphic Arts Education in the Situation of the Bologna Process: Problems and Solutions *Procedia - Social and Behavioral Sciences, Volume 214, Pages 297-304* <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.11.649>.
4. Marjon Bruggink, Wim Meijer, Sui Lin Goeia, Hans M.Koot (2014). Teachers' perceptions of additional support needs of students in mainstream primary education *Learning and Individual Differences, Volume 30, Pages 163-169*, <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2013.11.005>.
5. Максимова, Н.Н. (2006). Финансирование социальных инвестиций в дополнительное образование детей автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук, Волгоград.
6. Дополнительное образование детей в Республике Казахстан: состояние и перспективы развития (методические рекомендации) - Республиканский учебно-методический центр дополнительного образования. – Астана, 2015 г. – 226 с.
7. Закон Республики Казахстан «Об образовании». – Астана, 2007.

8. Типовые правила деятельности организаций дополнительного образования для детей <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1300000499#z841>.

9. РГКП «Республиканский учебно-методический центр дополнительного образования» Министерства образования и науки Республики Казахстан <https://www.ziyatker.org/>.

10. Дополнительное образование детей за рубежом: понимание, политика, регулирование / Н.М. Жулябина; Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики», Институт образования. – М.: НИУ ВШЭ, 2017. – 40 с. (Современная аналитика образования. №9 (17)).

11. Hideki Fujiyama, Yoshinori Kamo, Mark Schaferb (2021). Peer effects of friend and extracurricular activity networks on students' academic performance *Social Science Research*, Volume 97, 102560, <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2021.102560>.

References:

1. Golovanov, V.P. (2006). *Razvitie polisfernosti dopolnitelnogo obrazovaniya detei: dissertasiya ... doktora pedagogicheskikh nauk: 13.00.02 / Tamb. gos. un-t im. G.R. Derjavina. – Tambov.– 422 s.*

2. Vorobyeva, E., Talalaeva, L., Pomazkova, N., Sokurenko, A., Samoilova, N. (2014). *Age Dynamics of Verbal Creativity at Pupils of Multidisciplinary Institution of Additional Education* *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Volume 146, Pages 483-486 <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.08.159>.

3. Severova, T. (2015). *Basic and Additional Fine and Graphic Arts Education in the Situation of the Bologna Process: Problems and Solutions* *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Volume 214, Pages 297-304 <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.11.649>.

4. Marjon Bruggink, Wim Meijer, Sui Lin Goeia, Hans M.Koot (2014). *Teachers' perceptions of additional support needs of students in mainstream primary education* *Learning and Individual Differences*, Volume 30, Pages 163-169, <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2013.11.005>.

5. Maksimova, N.N. (2006). *Finansirovanie sosialnyh investisii v dopolnitelnoe obrazovanie detei avtoreferat dissertasii na soiskanie uchenoi stepeni kandidata ekonomicheskikh nauk, Volgograd.*

6. *Dopolnitelnoe obrazovanie detei v Respublike Kazahstan: sostoyanie i perspektivy razvitiya (metodicheskie rekomendatsii) - Respublikanskii uchebno-metodicheskii sentr dopolnitelnogo obrazovaniya, – Astana, 2015 g., 226 s.*

7. *Zakon Respubliki Kazahstan «Ob obrazovanii».* – Astana, 2007.

8. Типовые правила деятельности организаций дополнительного образования для детей <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1300000499#z841>.

9. РГКП «Республиканский учебно-методический центр дополнительного образования» Министерства образования и науки Республики Казахстан <https://www.ziyatker.org/>.

10. *Dopolnitelnoe obrazovanie detei za rubejom: ponimanie, politika, regulirovanie / N.M. Julybina; Nasionalnyĭ issledovatel'skiĭ universitet «Vysshaya shkola ekonomiki», Institut obrazovaniya. – M.: NIU VSE, 2017. - 40 s. (Sovremennaya analitika obrazovaniya. №9 (17)).*

11. Hideki Fujiyama, Yoshinori Kamo, Mark Schaferb (2021). Peer effects of friend and extracurricular activity networks on students' academic performance *Social Science Research*, Volume 97, 102560, <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2021.102560>.

УДК 373.2
МРНТИ 14.23.09

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.32>

А.М. Жубандыкова^{1,*}, Ж.А. Амангелді¹

*¹ Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан*

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ЗИЯТЫН ЗАТТЫҚ-ДАМЫТУША ОРТА АРҚЫЛЫ ДАМЫТУ

Аңдатпа

Мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды зиятын дамытуда заттық дамытушы ортаның әсері жөнінде жазылған. Авторлар мектепке дейінгі жастан бастап балалардың эмоционалды зиятын дамытудың маңыздылығын көрсете отырып диагностикалау әдістерін ұсынған.

Эмоционалды зият-адамның өзінің және өзгелердің эмоциясын түсіне білуі және олардың эмоциялық күйіне бейімделуі. Қазір кезде икемді дағдыларды дамыту мәселелері көтерілуде. Сондықтан балалардың эмоциялық өзіндік сана, өзін-өзі реттеу, ынталандыру, эмпатия, тиімді тұлғааралық коммуникация, сын түсіну және басқаларға көрсете білу, өзін-өзі бақылау, өзін-өзі реттеу, басқалардың эмоциясын сезе білу, қарым-қатынасқа түсу дағдыларын дамытуға бағытталған шараларды білім берудің барлық деңгейлерінде жүзеге асыру қазіргі күннің қажеттілігі екенін көруге болады. Соңғы зерттеулерде ғалымдар EQ- эмоционалды зияты жақсы дамыған адамдардың 4 есе табысты болатындығына көз жеткізді. Көрсеткіштері: Денсаулық, Табыстылық, Байлық, Тәртіп. Батыс елдерінде оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес эмоционалды зиятты дамытуға бағытталған оқу бағдарламалары әзірленіп, мектеп тәжірибесіне енгізілуде.

Искер адамдар үшін эмоционалды зият бизнесті басқарудың жаңа құралына айналуға.

«Менеджмент дағдыларын дамыту» теориясында «soft skills» – «жұмсақ» дағдылар эмоционалды зиятпен байланысы көрсетілген. Көптеген нейропсихология мен когнитивті, әлеуметтік психология өкілдерінің зерттеулері, әлемге танымал табысты адамдардың ой-пікірлері, сондай-ақ көшбасшы кәсіпорындардың тәжірибелері эмоционалды зиятты басқара білу дағдысы табысқа жетелейтіндігін дәлелдейді.

Зерттеу барысында, біз балалардың эмоционалды зиятының компоненттерін дамыту, эмоцияларын көрсете білу және сәйкестендіру, баланың эмоционалды жағдайына және ересек адамдармен эмоционалды қарым-қатынас тәжірибесіне байланысты екендігін анықтадық.

Түйін сөздер: эмоционалды зият, диагностика, икемді дағдылар, әдістеме, дамыту

Жубандыкова А.М.¹, Амангелді Ж.А.¹

*¹ Казахский национальный женский педагогический университет
Алматы., Казахстан*

РАЗВИТИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ПОСРЕДСТВОМ ПРЕДМЕТНО-РАЗВИВАЮЩЕЙ СРЕДЫ

Аннотация

В статье рассматривается проблемы развития эмоционального интеллекта дошкольников посредством предметно-развивающей среды. Авторы предлагают методы диагностики, отражающие важность развития эмоционального интеллекта у детей дошкольного возраста.

Эмоциональный интеллект – это способность человека понимать свои эмоции и эмоции других людей и адаптироваться к их эмоциональному состоянию. В настоящее время возникают вопросы о развитии мягких навыков. Таким образом, можно видеть, что реализация мер на всех уровнях

образования, направленных на развитие у детей мягких навыков: эмоционального самосознания, саморегуляции, мотивации, эмпатии, эффективного межличностного общения, критического понимания и проявления другим, самоконтроля, саморегуляция, способность чувствовать эмоции других, сочувствие и общение - необходимость сегодняшнего дня. В недавних исследованиях ученые обнаружили, что люди с хорошо развитым EQ-эмоциональным интеллектом в 4 раза более успешны. Показатели: Здоровье, Успех, Богатство, Дисциплина. В западных странах разработаны и внедряются в школьную практику образовательные программы, направленные на развитие эмоционального интеллекта в соответствии с возрастными особенностями учащихся.

Для деловых людей эмоциональный интеллект становится новым инструментом управления бизнесом.

Теория «развития управленческих навыков» показывает взаимосвязь «soft skills» - «soft» навыков с эмоциональным интеллектом. Исследования многих представителей нейропсихологии и когнитивной, социальной психологии, мнения успешных людей с мировой репутацией, а также опыт ведущих компаний доказывают, что умение управлять эмоциональным интеллектом ведет к успеху.

В ходе исследования выяснилось, что развитие компонентов эмоционального интеллекта дошкольников, умения выражать и идентифицировать свои эмоции, зависит от эмоционального состояния ребенка и опыта эмоционального общения со взрослыми.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, диагностика, гибкие навыки, методика, развитие.

A.M. Zhubandykova¹, Z.A. Amangeldi¹

*¹ Kazakh national women's teacher training university
Almaty, Kazakhstan*

DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE OF PRESCHOOL CHILDREN THROUGH A SUBJECT-DEVELOPING ENVIRONMENT

Abstract

The article deals with the problems of developing the emotional intelligence of preschoolers through a subject-developing environment. The author offers diagnostic methods that reflect the importance of the development of emotional intelligence of children from school age.

Emotional intelligence is the ability of a person to understand their own and other people's emotions and adapt to their emotional state. Currently, questions are being raised about the development of inferior skills. Therefore, it can be seen that the implementation of measures at all levels of education aimed at developing children's skills of emotional self-awareness, self-regulation, motivation, empathy, effective interpersonal communication, critical understanding and manifestation to others, self-control, self-regulation, the ability to feel the emotions of others, empathy and communication, is a necessity of the current day. In recent studies, scientists have found that people with a well-developed EQ-emotional intelligence are 4 times more successful. Indicators: Health, Success, Wealth, Discipline. In Western countries, educational programs are developed and implemented in school practice, aimed at developing emotional intelligence in accordance with the age characteristics of students.

For business people, emotional intelligence is becoming a new business management tool.

The theory of "development of management skills" shows the relationship of "soft skills" – "soft" skills with emotional intelligence. The research of many representatives of neuropsychology and cognitive, social psychology, the opinions of successful people with a global reputation, as well as the experience of leading companies prove that the ability to manage emotional intelligence leads to success.

In the course of the study, we found that the development of components of emotional intelligence of preschoolers, the ability to express and identify their emotions, depends on the emotional state of the child and the experience of emotional communication with adults.

Keywords: emotional intelligence, diagnostics, flexible skills, methodology, development

Кіріспе. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында балалардың креативтілікті, коммуникативтілікті, сыни ойлауды және командада жұмыс істей білуді дамытуға бағытталған әлеуметтік-тұлғалық қасиеттерді қалыптастыру – деп көрсетілген [1, 5-б.].

Бүкіл әлемде білім жүйесі жаңа, заманауи модельдер мен құрылымдардың ізденісі үстінде. Жаңа білім парадигмасының интенсивті үдерістері жастарды өзгеріске толы тұрақсыз, көмескі және күрделі VUCA әлемінде өмір сүруге дайындау үшін барын салуда.

Елімізде де балалардың тұлғалық қалыптасуын танымдық емес негізгі дағдылыр мен жаһандық азаматтық құндылықтар арқылы күшейтуге аса мән беріліп отыр. Осыған сәйкес оқу бағдарламалары және инновациялық технологиялар заманауи жұмыс орнына қатысты білім мен дағдыларды қалыптастыруға бағытталған.

Қазіргі таңда бүкіләлемдік экономикалық форумда жарияланған он дағды (Давос, 2016) әлемдік трендке айналды. Соның ішінде эмоциялық зиятқа ерекше тоқталған жөн.

Батыс елдерінде оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес эмоциялық зиятты дамытуға бағытталған оқу бағдарламалары әзірленіп, мектеп тәжірибесіне енгізілген. Эмоциялық зияты жоғары адамдардың көшбасшылық қабілеті мен басқалармен тиімді қарым-қатынасқа түсу деңгейі жоғары болатынын көптеген зерттеулерде дәлелденген.

Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды зиятын дамытудың өзектілігі, бір жағынан қолайлы психологиялық ахуалға, екінші жағынан мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандартының талаптарына байланысты. Аталған нормативті құжатта мектепке дейінгі ұйым қызметінің мақсаты баланы әлеуметтік-коммуникативтік дамытудың қажеттілігін, оның ішінде "әлеуметтік және эмоционалды зиятын, жауакершілігін, құрдастарымен бірлескен іс-әрекетке дайын болудың" керектігі көрсетілген.

Эмоциялық зияттың шығу тарихына қысқаша тоқталсақ. Эмоция мен зияттың тұлға құрылымындағы орны туралы теориялық зерттеулерді қайта қарап, IQ-ге ұқсас EQ эмоционалды коэффициенті мен эмоциялық зият терминін алғаш енгізген израиль психологы Рувен Бар-Он [2, 25-б.]. Р.Бар-Он эмоциялық зият туралы түсіндірмесін «айналадағы қысым мен талаптарды табысты еңсеру қабілетіне ықпал ететін көптеген когнитивті емес қабілеттер мен дағдылар» ретінде ұсынды. Сондықтан бұл теория Р.Бар-Онның когнитивті емес эмоциялық интеллект теориясы деген атқа ие болды.

Эмоциялық зият терминін психология саласын енуіне үлес қосқан Дж.Мейер және П.Сэлоуей [3, 33-б.]. Олар эмоцияны көрсету және бағалау, эмоцияларды реттеу, эмоцияны іс-әрекетте және ойлау үдерісінде қолдану қабілеттерінің негізінде эмоциялық зияттың иерархиялық моделін құрастырған. Сонымен бірге эмоциялық зиятты өлшеу әдістемесінің бірінші нұсқасын (MEIS) әзірлеген.

Жалпы эмоциялық зиятты кеңінен қарастыру, насихаттау толқыны американдық психолог, ғылыми журналист Дэниел Гоулманның әлемге танымал ктабынан басталады. Ол «эмоциялық зият – өмірдің барлық салаларында табысты болудың негізгі кілті» деген тұжырымын әлемге жариялады. Оның 1998 жылы жазған «Көшбасшы неден басталады?» мақаласы (HBR-[harvard business review](http://harvardbusinessreview.com)) бүгінгі күнге дейін өзектілігін жоғалтқан жоқ.

Д.Гоулманның эмоциялық зият пен көшбасшылық жайлы зерттеулерінде қай сала, қандай мамандық болмасын EQ ақыл-ой мен эрудициядан бұрын адамдардың ерекшеліктерін бірден байқататын көрсеткіш екендігін дәлелдеген. Әсіресе көшбасшы үшін EQ-дің аса маңызды екендігін анықтаған [4, 45-б.].

Зерттеу материалдары және әдістері. Зерттеу жұмысымыздың барысында біз эмпирикалық деңгейдегі әдістерді бақылау, сипаттау, сауалнама, диагностикалау әдістерін пайдалану барысында заттық-дамытушы ортаның мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды интеллектісін дамытудағы маңыздылығын анықтадық.

Балалардың эмоционалды зиятын дамыту ерекшеліктерін зерттеген шетел ғалымдары Н.Oster (1988), Р.Екман (1978), Изард (1999), З.Матейчек, Й.Лангмейер (1984), И.А. Сикорский (1904), А.В. Запорожец (1960), Я.З.Неверович (1974, 1984), Е.А.Сергиенко (2009), Б.И. Изотова (1994, 2003), Е.О. Смирнова (2006), балалардың үлкендермен эмоционалды қарым-қатынас жасаудың маңыздылығына тоқталады.

Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды зиятын дамыту мәселелерін зерттеген Е.А. Сергиенко және И.Ветровадан кейін қазірге кезге дейін зерттеу жұмыстарының жоқтың қасы екендігін ескере отырып, мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды зиятының компоненттерін дамыту ерекшеліктері зерттеуді қажет ететіндігін анықтадық [5].

Дж.Мейер, П.Сэловея, Д.Крузо моделіне сәйкес эмоционалды зиятты өзінің және басқа адамдардың эмоцияларын дәл бағалауға, білдіруге, қолдануға, сонымен қатар тиімді реттеуге мүмкіндік беретін дағдылар жиынтығы ретінде түсінеміз.

Аталған дағдылар онтогенезде олардың дәйекті даму иерархиясына құрылған:

1. Эмоцияларды қабылдау, бағалау және білдіру немесе эмоцияларды сәйкестендіру.
2. Ойлау мен іс-әрекеттің тиімділігін арттыру үшін эмоцияларды қолдану.
3. Эмоцияларды түсіну және талдау.
4. Жеке өсу және тұлғааралық қатынастарды жақсарту үшін эмоцияларын саналы басқару [6, 66-б.]

Психолог-ғалымдардың жиырмасыншы ғасырдың аяғында болашақта білім саласында, диагностикада, психопатологияны түзетуде, қызметкерлерді жұмысқа қабылдауда, оқытуда және аттестациялауда интеллектіні өлшеу орнына тұлғаның эмоцияналдығын өлшеумен ауыстырылатындығы (Р.Бар-Он) және адамдардың табысты болуына EQ сенімді ықпал ететіні туралы болжамдары жаңа дәуірдің басында орындалуда.

Сондықтан балалардың эмоциялық өзіндік сана, өзін-өзі реттеу, ынталандыру, эмпатия, тиімді тұлғааралық коммуникация, сын түсіну және басқаларға көрсете білу, өзін-өзі бақылау, өзін-өзі реттеу, басқалардың эмоциясын сезе білу, эмпатия және қарым-қатынасқа түсу дағдыларын дамытуға бағытталған шараларды білім берудің барлық деңгейлерінде жүзеге асыру қазіргі күннің қажеттілігі екенін көруге болады. (Д.Гоулман моделі)

Эмоция – бала организмінің қоршаған ортасында болып жатқан өзгерістерге жауап беретін қысқа күйзеліске ұшырау түрі. Эмоцияның төрт түрі: қайғы, мұңаю, қорқыныш, ашу. Эмоцияны мимика, ым-шара арқылы білдіреді.

Мектепке дейінгі кезеңде балалардың дамуы мен зияткерлік дамуы тез қарқынды жүреді. Баланың мектепке дейінгі кезеңінде ақыл-ойы және эмоционалды интеллектісі дами бастайды.

Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды интеллектісін дамыту білім беру үдерісінде және іс-әрекеттерде дамиды. Балалардың эмоционалды интеллектісін дамытуға арнайы ойын әдістері пайдаланылды. Мысалы: «Не өзгерді?», «Артығын тап», «Суретін сал», «Алақанмен сурет саламыз» т.б. Сонымен қатар оқу қызметінде ертегітерапиясы әдісі қолданылды: «Дюймовочка», «Қар патшайымы» т.б. Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды көңіл-күйін көтеру мақсатында изотерапия әдісін пайдаландық. Сурет салу үшін карандаш, борлар, субояқтар қолданып «Көңіл-күй түсін суреттеу», «Эмоциялар сызықтарын сызу» т.б. тақырыптарда сурет салынды.

Мектеп жасына дейінгі балалардың көңіл-күйін көтеру мақсатында сюжеттік-рөлдік әдісі арқылы қуыршақ театрын дайындап, балаларды кейіпкерлердің рөлдерін сомдады. Мектеп жасына дейінгі балалар кейіпкерлердің эмоционалды көңіл-күйін дәл берумен қатар кейіпкердің ішкі сезімдерін білуге үйренеді.

Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды интеллектісі бірлескен іс-әрекеттер негізінде де жүзеге асырылады: ойын, сурет салу, мүсіндеу, жапсырмалау, құрастыру, т.б.

Мысалы сурет салудан «Монотопия», «Саусақпен сурет салу» әдістері арқылы сурет салғызып, балалар өз көңіл-күйлерін қолданған түстер арқылы білдіріп отырды.

Нәтижелері мен талқылау. Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды зиятын заттық-дамытуша орта арқылы дамытудың теориялық негіздерін талдай келе, қолданылған әдістемелердің тиімділігі зерттеу жұмысымыздың нәтижелерінен көрініс тапты.

Зерттеу жұмысымыз Алматы қаласы №90 балабақшада мектепалды даярлық тобында 50 баланың қатысуымен: 25 ұл бала, 25 қыз бала жүргізілді. Зерттеу жұмысы 3 кезеңде жүргізілді:

- 1) эмоционалды сәйкестендіру қабілетін бағалау;
- 2) балалардың эмоционалды жағдайын бағалау;
- 3) мектеп жасына дейінгі баланың эмоционалды тәжірибесін бағалау.

Біз мектепалды даярлық топ балаларын диагностикалау әдістемелерін: Е.И. Изотованың [7, 25-б.] «Эмоционалды сәйкестендіру», Р.Темпл, В.Дорки, Н.Амменаның («Мазаздықтан арылу

тестін», Е.В. Каучерованың «Жобалау әңгімелері» әдістерін пайдаландық. Әрбір баланы зерттеу 20-30 минутта жүргізілді. Бірінші кезеңде Е.И. Изотованың "Эмоционалды сәйкестендіру" әдістемесі бойынша балалардың эмоцияларын анықтаудың модальдік ерекшеліктерін және балалардың негізгі эмоцияларын көрсетудің мүмкіндіктерін зерттелді. Балаға әртүрлі өздеріне таныс модальдік эмоциялар пиктограммалары ұсынылды. Бұлар қуаныш, қайғы, ашу, қорқыныш, тыныштық, қызығушылық, ұят, жиіркеніштік, таңдану, жеккөрушілік. Келесі кезеңде балаларға сурет бойынша эмоцияларды суреттеу ұсынылды. Үшінші қадам – әр балаға өз эмоцияларын кезепен білдіру үшін тапсырма ұсынылды.

«Эмоционалды сәйкестендіру» әдістемесі бойынша зерттеу нәтижесі (1-кестеде) берілген: экспериментке қатысқан балалардың әртүрлі эмоция модальдығын ажырата білу дағдылары орташа және төменгі деңгейге сәйкес келді. Барлық тапсырмаларды өз бетінше орындаған эмоционалды сәйкестендірудің жоғары деңгейі бар балалардың саны - 0; 4-тен 8-ге дейін эмоцияны атаған және ересек адамның көмегін пайдаланған орташа деңгейдегі балалар саны - 84,2%; 4-тен аз эмоцияны атаған төмен деңгейдегі балалар саны-15,7%.

Балалар жағымсыз эмоцияларға қарағанда жағымды эмоцияларды жиі атады. Мектеп жасына дейінгі балалардың жағымды эмоцияларды тани білгендерінің саны: қуаныш (97,3%), қайғы (94,7%), ашу (78,9%), қорқыныш (63,1%), тыныштық (52,6%), таңдану (52,6%), жағымсыз эмоцияларды атай білген балалар саны ұят (36,8%), қызығушылық (31,5%), реніш (21,0%), жеккөрушілік (5,2%).

Лафренъенің зерттеуіне ұқсас зерттеулерде мектеп жасына дейінгі балалар бақытты адам эмоциясын ажырата алуды, сонымен қатар ең жаманы – қайғы мен одан да жаман – ашудың көріністерін анықтады. (Сергиенко бойынша). Балалардың өз эмоцияларын білдіру көрсеткіштерінен гөрі, басқа адамдардың эмоцияларын тану дағдыларының көреткіштері асып түседі. Зерттеуге қатысқан балалардың 47,3%-дан 100%-ға дейін өз эмоцияларын білдіре алады, эмоцияларды пиктограммалар бойынша атай алады-52,6%-дан 97,3%-ға дейін, эмоцияларды фотосуреттердегі бейнелерімен байланыстыра алады-42,1%-дан 89,4%-ға дейін.

1-Кесте. Балалардың қабылдау, бағалау және эмоцияарын білдіру дағдылары

№ п/п	Эмоциялары	Пиктограмма арқылы білу	Суретпен сәйкестендіру	Көрсете білу дағдысы
1	қуаныш	97,3 %	78,9 %	100 %
2	қайғы	94,7 %	89,4 %	94,7 %
3	ашу, ыза	78,9 %	84,2 %	89,4 %
4	қорқыныш	63,1 %	84,2 %	94,7 %
5	тыныштық	52,6 %	42,1 %	26,3 %
6	қызығушылық	31,5 %	31,5 %	47,3 %
7	Ұят	36,8 %	15,7 %	36,8 %
8	реніш	21,0 %	21,0 %	10,5 %
9	таңдану	52,6 %	26,3 %	47,3 %
10	Жеке көру	5,2 %	5,2 %	10,5 %

Екінші кезең. Р.Темпл, В.Дорки, Н.Амменаның «Мазасыздану тесті» әдістемесі бойынша баланың эмоционалды ахуалын бағалау [8, 52-б.].

Балаға өзінің әлеуметтік тәжірибесінен таныс жағдаяттарға байланысты сурет ұсынылып, суреттен қуаныш, қайғы кезіндегі адам эмоциясын қандай болатынын көрсету ұсынылады.

Баланың жағымсыз эмоцияларды таңдауы мазасыздық коэффициентінің көрсеткіші болып табылады.

«Мазасыздық тесті» әдістемесі бойынша алынған зерттеу нәтижелері (2-кестеде) көрсетілген: Мазасыздық деңгейі жоғары балалар саны – 42,1%, қалыпты (орташа) деңгей – 57,8%, балалардың мазасыздығының төмен деңгейі-0. Жағымсыз эмоция көрсеткендердің ең көп саны біз зерттеген балалар (1-топ) "агрессивті шабуылға дайын" (100%), "сөгіс алу барысында" (84,2%), "оқшаул кезінде кездеседі» (78,9%), "жалғыз ұйықтату барысында" (73,6%), "ойыншықтарды жинау" (73,6%) [9, 33 б.].

Жоғары мазасыздық деңгейдегі (3-топ) балалар «оқшаулау», "сөгіс алу", "елемеу" жағдайларында жағымсыз эмоцияларды, орташа мазасыздық жағдайындағы (2-топ) балаларымен салыстырғанда азырақ сезінеді: Мысалы, 2 – топта – балаларының 47,3%-ында "сөгіс", ал 3-топта - 36,8-де %. Белгілі болғандай, мазасыздықтың жоғары деңгейдегі балалар сөгіс есту, елемей сияқты жағдайларға бейімделген. Мазасыз балалар өздерінің құрдастарымен салыстырғанда жағымсыз эмоцияларды "балалармен ойнау", "бала және ана баласымен", "киндіру" жағдайларындағы мазасыздық деңгейі», "үлкен балалармен ойнау", "жуу", "ата-анасы бар бала", "жалғыз тамақтану" барысында жиі сезінеді: Мысалы, "жасы кіші балалармен ойнау» барысында 3-топта - 15,7%, ал 2 – топта-5,2% балалар. Бұл мазасыз балалардың мұндай жағдайларға бейімделмегендігін және кей жағдайда стресске түсетіндігін көрсетеді.

Үшінші кезең. Балабақшадағы балалардың жағымды және жағымсыз эмоционалды тәжірибесін бағалау әдістемесі "Жобалау әңгімелері" [10. 91 б.]

Балаға балабақшадағы әртүрлі жағдайлар туралы әңгімелер айтып, оны әрі қарай жалғастыруды ұсынды. "Жобалау әңгімелері" әдістемесінің нәтижесі (2-Кестеде) берілген: Балабақшадағы жағдайларға қатысы жоқ сипаттағы әңгімелер 52,6%-дан 84,2%-ға дейін, жағымсыз сипаты-5,2%-дан 31,5%-ға дейін, балалар әңгімелерінің жағымды сипаттағы әңгімелері - 5%-дан дейін, 2%-21% құрайды. Балабақшадағы балалар көптеген жағдайларда бейтарап эмоцияларды сезінетіні, ал аз дәрежеде-жағымсыз және жағымды эмоциялар сезінетіндері байқалды. (Балалардың жауаптарынан мысалдар келтіре кетсек: "бізді тәрбиеші шақырды", "біз салуымыз керек", "бізді сабаққа шақырды", "бізге не істеу керектігін айтты»).

Жағымсыз эмоция сипатындағы балалар әңгімелерінің ең көп саны келесі жағдайларға бала өз түскі асын жегісі келмегенде, 42,1% құрайды (балалардың жауаптары: "бізді ұрады", " бізді қайтадан отырғызады үстелге", "мен аш боламын", "олар бұрышқа қояды"). Жағдайларға қатысты жағымсыз сипаттағы әңгімелер мерекедегі қойылымдарға байланысты 31,5% құрайды (жауап мысалдары: "ұялшақ", "мен құладым", және "Біз жүгіреміз", "қорқамын"). Жағымды сипаттағы балалар әңгімелері 21,0% құрады. Бұл жағдайлар іс-әрекеттің аяқталуымен байланысты (балалардың жауаптарынан мысалдар: "мені мақтады", " тәрбиеші мақтады", "мен ойнауға барамын", "рақмет айтамын").

2-Кесте. Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды тәжірибесінен

№	жағдаяттар	Әңгімені жалғастыруды бағалау		
		жағымды	бейтарап	жағымсыз
1	Бала мереке барысында. Жаттауын жаттап, киімдерін киді	15,7	52,6	32,5
2	Бала құрдастарымен ойнайды. Оны тәрбиеші шақырды.	-	78,9	21,0
3	Бала таңғы асты ішуде. Ол тамаған жеп болды	21,0	73,8	5,2
4	Бала түскі аспен тамақтануда. Ары қарай жегісі келмейді	-	57,8	42,1
5	Бала бояумен үстел үстін бүлдіріп қойды	5,2	84,2	10,5

Қорытынды. Зерттеу нәтижесінде біз мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды зияты компоненттерін дамытудың ерекшеліктерін анықтадық:

1. Зерттеу бойынша мектеп жасына дейінгі балалар қуаныш, қайғы, ашу, қорқыныштан тану, тыныштық сияқты негізгі эмоцияларды атайды, жеккөрушілік, қызығушылық, ұят, реніш тәрізді эмоцияларды ажыратуда қиындыққа кездесті. Жағымды эмоцияны балалар жағымсыз эмоцияларға қарағанда атай және көрсете алды. Балалар басқа адамдардың эмоцияларын ажырата білуде үлкен қиындыққа тап болды.

2. Зерттелген балалардың 42% мазасыздықтың жоғары деңгейімен сипатталады. Мазасыз балалар өздігінен әрекет етуде және өзге балалармен қарым-қатынас жасау барысында жағымсыздық эмоциялық күй көрсетті. Зерттеу барысында баланың мазасыздығы неғұрлым жоғары болса, соғұрлым өзінің және басқа адамдардың эмоциясын түсіну қабілеті төмен дамитыны анықталды.

3. Балабақшадағы балалардың эмоционалды тәжірибесі бейтарап эмоцияларға толы, мектеп жасына дейінгі балалардың жағымсыз эмоционалды тәжірибесі олардың мерекелік іс-шаралар барысында және түскі асты жегісі келмейтін жағдайларда байқалды. Балабақшада жағымсыз эмоция көбнесе жоғары деңгейдегі мазасыздық танытатын балаларды кездеседі.

Зерттеу барысында, біз мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды зиятының компоненттерін дамыту, эмоцияларын көрсете білу және сәйкестендіру, баланың эмоционалды жағдайына және ересек адамдармен эмоционалды қарым-қатынас тәжірибесіне байланысты екендігін анықтадық.

Зерттеу жұмысымыздан алынған қорытынды мектепке дейінгі ұйымдардың педагогтары мен психологтары баланың эмоционалды зиятын дамыту бағдарламаларын құраструда, ата-аналармен педагогикалық ұжыммен жұмыс жасауды ұйымдастыруда пайдалануға ұсыныс береміз.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты // (ҚР БЖҒМ бұйрығымен 5 мамыр 2020 ж № 182) // <http://rc-dd.kz/>

2. Bar-On R. Emotional Intelligence Inventory (EQ-i): Technical Manual. Toronto, Canada: Multi-Health Systems, 1997// Bar-On R. Emotional Intelligence Inventory (EQ-i): Technical Manual. Toronto, Canada: Multi-Health Systems. 1997.-P. 75-76

3. Mayer J.D., Salovey P. Emotional intelligence. [Electronic resource.] 2005. Mode of access: http://www.unh.edu/emotional_intelligence

4. Дэниел Гоулман. Эмоциональный интеллект. Почему он может значить больше, чем IQ // 11-е издание, переработанное и дополненное. – Москва, «Манн, Иванов и Фербер», 2021-203 с.

5. Эмоциональный интеллект: русскоязычная адаптация теста Мэйера-Сэловея-Карузо (MSCEIT V2.0), 2009, № 6(8)

6. Mayer, J., Salovey P., Caruso D. Mayer-Salovey-Caruso Emotional Intelligence Test MSCEIT. User's Manual. Toronto, Canada: Multi-Health Systems. 2002. – P.44.

7. Изотова Б. И., Нукифорова Е. В. Эмоциональная сфера ребенка: Теория и практика. – М.: Академия, 2004. – 288 с.

8. Стимульный материал к тесту тревожности (Р.Тэмпл, В.Амен, М.Дорки) // <https://www.psyoffice.ru/3-0-stimulmat-8imj.htm>

9. Диагностика эмоционально-личностного развития дошкольников 3-7 лет /сост. - Н.Д.Денисов. Волгоград : Учитель, 2013. – 202 с. : ил., табл.; 20 см. - (ДОУ: федеральные государственные требования) (В помощь педагогу ДОУ)

10. Pleubay, S., Nurzhanova, G., Ybyshova, S., Kerimbekov, T., Ualikhanuly, A. The formation of intercultural communicative competence of future teachers in a trilingual educational environment International Journal of Emerging Technologies in Learning this link is disabled, 2020, 15(17), стр. 148-164

References:

1. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты // (ҚР БЖҒМ бұйрығымен 5 мамыр 2020 ж № 182) // <http://rc-dd.kz/>

2. Bar-On R. Emotional Intelligence Inventory (EQ-i): Technical Manual. Toronto, Canada: Multi-Health Systems, 1997// Bar-On R. Emotional Intelligence Inventory (EQ-i): Technical Manual. Toronto, Canada: Multi-Health Systems. 1997. – P. 75-76

3. Mayer J.D., Salovey P. Emotional intelligence. [Electronic resource.] 2005. Mode of access: http://www.unh.edu/emotional_intelligence

4. Deniel Gylman. *Emosionaldy intellekt. Nelikten bul IQ//11-shi basylymnan góri kóp nárseni bildirýi múmkin, qaita óndelgen jáne tolyqtyrylǵan - Máskeý, Mann, Ivanov jáne Ferber, 2021. – 203 B.*

5. *Emosionaldy intellekt: testtiń orys tilindegi beımdelýi//Мәуера-Сәловей-Карузо (MSCEIT V2.0), 2009, №6(8)*

6. Mayer, J., Salovey P., Caruso D. *Mayer-Salovey-Caruso Emotional Intelligence Test MSCEIT. User's Manual. Toronto, Canada: Multi-Health Systems, 2002. – 44 b.*

7. *Balanyń emosionaldy salasy: Teoria jáne praktika. – M.: Akademia, 2004. – 288 b.*

8. *Mazasyzdyq testine yntalandyryú materialy (R.Tammp, V.Amen, M.Dorki)/ <https://www.psyoffice.ru/3-0-stimulmat-8imj.htm>*

9. *3-7 jastaǵy mektep jasynda deingi balalarydyń emosionaldy-tulǵalyq damýyn diagnostikalayú /qurast. - N.D.Denisov. Volgograd: Muǵalim, 2013. – 202 b.: il., tabl.; 20 sm. - (Dow: federaldy memlekettik talaptar) (Dow muǵalimine kómektesý úshin)*

10. Pleubay, S., Nurzhanova, G., Ybyshova, S., Kerimbekov, T., Ualikhanuly, A. *The formation of intercultural communicative competence of future teachers in a trilingual educational environment International Journal of Emerging Technologies in Learning* [this link is disabled](#), 2020, 15(17), 148-164 b.

ӘОЖ 378.015.3

МРНТИ 14.39.09

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.33>

С.Х. Нишанбаева^{1*} Г.Т. Сәдуақас¹ Ж.А. Абылхаирова²

¹*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан*

²*Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті
Қызылорда қ., Қазақстан*

ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕГІ ҒЫЛЫМИ ТҮСІНІКТЕР АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Мақалада бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік мәдениетін қалыптастырудың кейбір мәселелері қарастырылады. Зерттеушілік мәдениеттің философиялық тұрғыдан арнайы тәсілдері (сезімдердің көмегімен жету, сезімдер жолымен жеткен бірінші білімнің көмегімен жету, зерттеу жолымен жету) баяндалады. Ал бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік мәдениетін қалыптастырудағы психологиялық аспектілері бірнеше топтарға жіктеліп ұсынылады. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық астарлары: жаңа түсініктерді саралау, мәдени қарым-қатынасты зерттеушілік ісіне бағыттау, зерттеушілік мүмкіндіктерді пайдалана алуы, қажетті позицияларды жасау, жаңа ақпаратты әр түрлі аспектіде ойша болжам жасай алуы тақырып таңдау, қажетті мазмұндық және ақпараттық сұрыптау деп түсіндіріледі. Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік мәдениетін қалыптастыру алгоритмі төрт қадам бойынша талданады.

Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік мәдениетін қалыптастыруды анықтау бойынша жаратылыстану пәніне сәйкестендірілген тест арқылы бағалау жұмыстары сипатталады. 4-сыныптарға арналған «STEM» дәптердің үлгісі ұсынылды.

Түйін сөздер: зерттеушілік мәдениет, зерттеушілік әрекет, жаңа түсініктерді саралау, мәдени қарым-қатынас, зерттеушілік мәдениет алгоритмі.

Нишанбаева С.Х.¹, Садуакас Г.Т.¹, Абилхаирова Ж.А.²

¹ Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан

² Кызылординский государственный университет имени Коркыт Ата
г. Кызылорда, Казахстан

ФОРМИРОВАНИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КУЛЬТУРЫ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ЧЕРЕЗ НАУЧНЫЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ

Аннотация

В статье рассматриваются некоторые вопросы формирования исследовательской культуры младших школьников. Излагаются специальные философские подходы к исследовательской культуре (достижение с помощью чувств, достижение с помощью первого знания, достигнутого путем чувств, достижение путем исследования). А психологические аспекты формирования исследовательской культуры младших школьников представлены в нескольких группах. В статье под педагогическими аспектами формирования исследовательской культуры младших школьников понимаются: анализ новых понятий, ориентация культурного общения на исследовательскую деятельность, умение использовать исследовательские возможности, выработать необходимые позиции, осмысленно прогнозировать новую информацию в различных аспектах, выбор темы, необходимый содержательный и информационный отбор. Алгоритм формирования исследовательской культуры младших школьников анализируется по четырем шагам.

Описывается оценочная работа по выявлению формирования исследовательской культуры младших школьников с помощью теста, адаптированного к естественнонаучному предмету. Представлен образец тетради «STEM» для 4 класса.

Ключевые слова: исследовательская культура, исследовательская деятельность, дифференциация новых понятий, культурное общение, алгоритм исследовательской культуры.

Nishanbayeva S.¹, Sadvakas G.T.¹, Abilkhairova Zh.A.²

¹ Abai Kazakh national pedagogical university, Almaty, Kazakhstan

² Korkyt Ata Kyzylorda State University, Kyzylorda town, Kazakhstan

FORMATION OF RESEARCH CULTURE OF YOUNGER SCHOOLCHILDREN THROUGH SCIENTIFIC IDEAS IN THE LEARNING PROCESS

Abstract

The article discusses some issues of the formation of the research culture of younger schoolchildren. Special philosophical approaches to the research culture are presented (achievement with the help of feelings, achievement with the help of the first knowledge achieved through feelings, achievement through research). And the psychological aspects of the formation of the research culture of younger schoolchildren are presented in several groups. In the article, the pedagogical aspects of the formation of the research culture of younger schoolchildren are understood as: the analysis of new concepts, the orientation of cultural communication to research activities, the ability to use research opportunities, develop the necessary positions, intelligently predict new information in various aspects, the choice of a topic, the necessary content and information selection. The algorithm for the formation of the research culture of younger schoolchildren is analyzed in four steps.

The evaluation work on the identification of the formation of the research culture of younger schoolchildren using a test adapted to a natural science subject is described. A sample of the "STEM" notebook for the 4th grade is presented.

Keywords: research culture, research activity, differentiation of new concepts, cultural communication, algorithm of research culture.

Кіріспе. Қазіргі білім мазмұнының тереңдігі балаларға әлемді жүйелі түрде зерттеуге, айналада болып жатқан құбылыстардың логикасын түсінуге, олардың өзара байланысын анықтауға және түсінуге, жаңа, ерекше және өте қызықты нәрселерді ашуға жағдай туғызады. Жаңа біліммен танысу, оның бірнеше қырларын сипаттау қызығушылық пен танымдық белсенділікті дамытады; өзі үшін қызықты тапсырманы анықтау қажеттілігі, оны шешудің тәсілдерін таңдау және алгоритмін құру,

нәтижелерді сыни бағалау мүмкіндігі – *ғылыми ойлау стилін* дамытады; ұжымдық іс-әрекет топтық жұмыс дағдысын дамытады. Мұның бәрі баланың дамуының түбегейлі жаңа, жоғары деңгейін қамтамасыз етеді және өмірлік жолын таңдауда, бейімін анықтауда кең мүмкіндіктер береді.

Осы орайда жоғары білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында: құзыреттілік – оқу процесінде алған білімді, шеберлік пен дағдыны кәсіби қызметте практикалық тұрғыда пайдалана білу қабілеті, - деп көрсетілген [1]. Бұл тұрғыда бастауыш сынып оқушыларындағы барлық пәндер білім мазмұнын меңгере отырып, *ғылыми-зерттеушілік білімге деген шығармашылық ізденістерге, ғылыми ізденіс алгоритмдерінің бастапқы элементтеріне* басымдық берілу қажеттігі алға шығарылады.

«Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы ұсынған Мұғалімдердің біліктілігін арттыру бағдарламасында: «Білім беру бағдарламаларын әзірлеу барысында оқушылардың бойында қалыптастыруға қажетті дағдылар», - айқындалған [2]. Бүгінгі таңда бастауыш білім сатысына қатысты ғылыми-зерттеу, сын тұрғысынан ойлау, білімді шығармашылық тұрғыда қолдана білу қабілеті, проблемаларды шешу қабілеті дағдыларын мектеп қабырғасында меңгерту қажет, - деп есептейміз.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және шыңдауға бағытталған сапалы білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау; жеке адамның шығармашылық, рухани және күш-қуат мүмкіндіктерін, даралықты дамыту үшін жағдай жасау арқылы ой-өрісін байыту, -деп атап көрсетіледі [3].

Жоғарыда көрсетілген нормативтік құжаттардағы міндеттер бізге, зерттеушілік мәдениетті бастауыш сыныптан бастап қалыптастыруда субъективті идеяларымызды жүзеге асыруға көмегін тигізеді.

Зерттеушілік мәдениетті қалыптастырудың өзіндік қатаң *алгоритмі* бар. Ғылыми ұғымдардың қалыптасуы және жұмыс істеуі бойынша олар ғылымға күнделікті өмірде, білім алу барысында жиі келеді (мысалы, жаратылыста ой, күш жұмсау, интеллект т.б.). Алайда, ғылыми тұрғыда негізгі түсініктер нақтыланған мағынаға ие болып, толықтырылып отырады.

Ғылымдағы ұғымдарды қалыптастыру ерікті үдеріс бола алмайтындығы және ол толыққанды ғылыми тұжырымдаманы алуға әкелетін *мақсатты әрекет* екендігін негізге алу қажеттігі бар. Олай дейтініміз, бастауыш білім беруде оқушы бойында ғылыми емес түсінікті қалыптастыру бар, сондай-ақ ғылыми тұжырымды қалыптастыру кезінде олар зерттелетін пәннің ең маңызды қасиеттерін, қатынастарын және логикалық байланыстарын түсінуге тырысады. Сондықтан осы немесе басқа тұжырымдаманы енгізу қаншалықты жемісті және пайдалы болатынын қандай да бір өлшемдер арқылы бағалауға болады. Басқаша айтқанда, ғылыми практика ғылыми ұғымдардың дұрыстығының өлшемі болып табылады. Ал бастауыш сыныптарда ғылыми практика күнделікті сабақтағы жаңа ұғымдардың әртүрлі қырларын зерттеуден басталады.

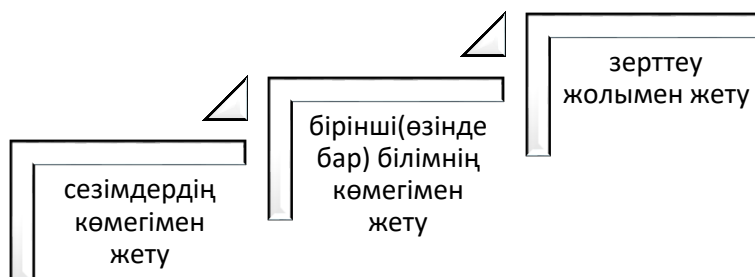
Бастауыш сынып оқушысында ғылыми ұғымдарды қалыптастыру – күрделі үдеріс. Себебі, бастауыш сыныптағы жаңа ұғымды, түсінікті зерттеу әрекеті *абстракция, идеализация, индуктивті жалпылау, ақыл-ой құрылысы, болжам жасау* және т.б. өзара байланысты логикалық және әдіснамалық процедураларға негізделген. Бұнда тек ұғымдардың реттелмеген жиынтығы ғана емес, сонымен бірге үйлесімді логикалық жүйені, тұжырымдамалық бірлікті білдіретіндігін айтуға болады.

Біз, бүгінгі ұсынып отырған мақаламызда бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік мәдениетін қалыптастырудың философиялық, психологиялық және педагогикалық аспектілерін теориялық тұрғыда талдап, оның әдіснамасын негіздеуде түзілетін «зерттеушілік мәдениет» түсінігінің құрылымын сипаттау, сондай-ақ бастауыш сынып оқушыларында жаратылыстану пәні бойынша зерттеушілік мәдениетінің қалыптасу жолдарын талдайтын боламыз.

Зерттеу әдістері мен материалдары. Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік мәдениетін қалыптастырудағы қажетті деп танылатын теориялық әдістер: жинақтау, салыстыру, контент-талдау, динамикалау, құрылымдау, зерттеулерге шолу жасау және т.б. ал, эмпирикалық әдістерге қалыптастыру экспериментін жүзеге асыру жолдарын талдау жатады.

Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік мәдениетін қалыптастырудың генезисі философиялық тұжырымдар арқылы дәлелін тапқан. Алайда бұл ретте ескере кететін жайт, бастауыш білім беруде зерттеушілік мәдениет алғашқы ұғымды ғылыми түсінуден негіз алады.

Аристотель өзінің философиялық тұжырымында зерттеушілік жолға жетудің үш тәсілі бар екендігін түсіндіреді: сезімдердің көмегімен жету, сезімдер жолымен жеткен бірінші білімнің көмегімен жету, зерттеу жолымен жету (1-суретте).

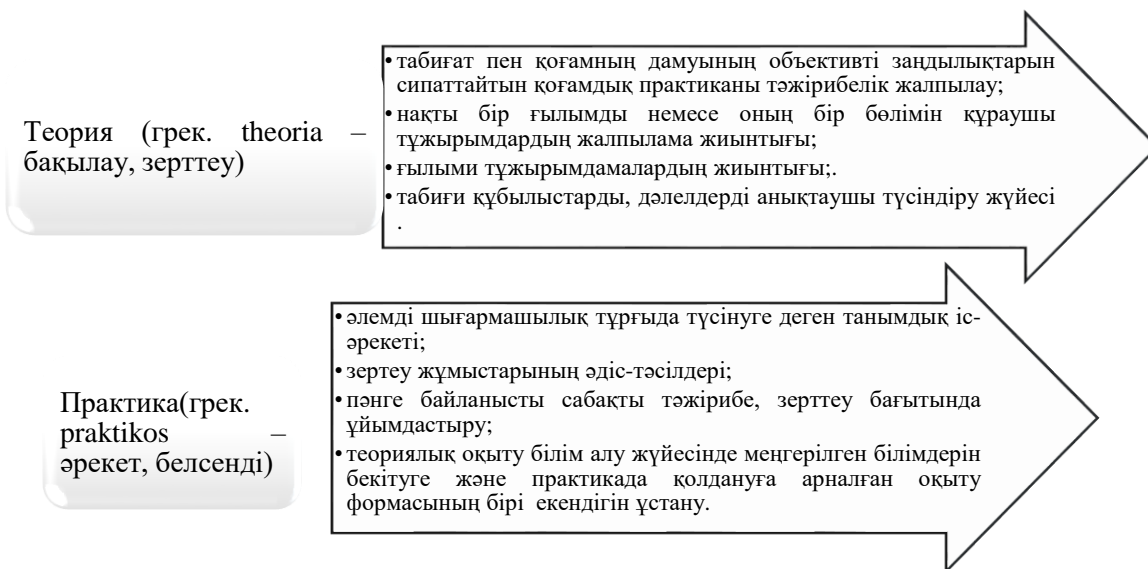

Сурет 1. Аристотель бойынша зерттеушіліктің үш тәсілі

Нақтырақ айтсақ, Аристотель бойынша зерттеулердің нәтижесінде алынған мәліметтерді білуді әуелі әлі зерттелмеген бірінші белгілі заттардан алынатындығы көрініс табады. Жаңа түсінік зерттелместен бұрын олар ізденуді қажет етеді және ол «қабылдау объектілері» арқылы келеді [4]. Философтың тұжырымдарынан зерттеудің үш тәсілі аса маңызды ой туғызады. Олай дейтініміз, бастауыш сыныпта зерттеушілік мәдениетті қалыптастырудың бірізді алгоритмі болуы қажеттігі бар танылады.

Ғұлама әл-Фараби тұлғадағы зерттеушілік әрекетті алғашқы білімдер арқылы мәлім болатынын басшылыққа алады. Ғұламаның пікірінше, белгілі нәрселер – алғышарттар, бұлардан соң тексеру, зерттеу, үйрену және оқу арқылы келетін ғылымдар қалыптасады деп көрсетіледі. Әл-Фарабидің еңбектеріндегі басты ерекшелік: адамның зерттеуі және оқу арқылы танып білуіндегі түсініктер алғашқыда белгісіз болады. Ал егер адам оны зерттеп, оған қол жеткізсе, олар көздеулі мақсатқа айналады, егер осылайша зерттеп оқығаннан кейін адамда сенім, көзқарас немесе білім қалыптасатын болса, онда бұлар қорытындыға айналады, - деп беріледі [5]. Демек бұдан шығатын тұжырым, адамның кез-келген жаңа түсініктің қыр-сырын зерттеуі оған сенім, мақсатқа жетуді көздейді.

Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік мәдениетін қалыптастыруда теория мен практика ауыстырымдылық қасиеттеріне ие болып отырады, алайда негізгі мәні өзгеріске ұшырамауы мүмкін. Оны біз, келесі 2-суретте байқаймыз.

Сурет 2. Зерттеушілік мәдениетті қалыптастырудағы теория мен практиканың сипаты

Сонымен, зерттеушілік мәдениетті қалыптастырудағы философиялық тұжырым: «*адамның сезіміне(қызығушылығына) еркіндік беріп, өзіндегі білім арқылы (теория мен практика байланысындағы) жаңаны тануда мақсатқа жету*» деп қорытындыланады.

Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік мәдениетін қалыптастыруда психологиялық аспектілерді бірнеше түрге топтастырамыз. Олар:

- бастауыш білім беруде оқушының зейіні тұрақсыз күйде, сондықтан алғашқыда қиял бейнелерінің бәрі затқа сүйенуді талап етеді, тек кейінірек қана сөзге сүйену арқылы зерттеушілік мәдениет қалыптасады [6];

- бастауыш сыныптағы оқушыларды *сыни зерттеулер* болуы ықтимал. Сыни зерттеулер арқылы бастауыш сынып оқушысының зерттеушілік мәдениетін қалыптастыру күнделікті пәндердегі білім мазмұнын қабылдау мен ойлаудың талдауынан тұрады [7];

- мұғалімнің көмегімен *қайта жаңғыртылатын зерттеулер* арқылы бастауыш сынып оқушысының зерттеушілік мәдениетін қалыптастыруға мүмкіндік бар және т.б. [8].

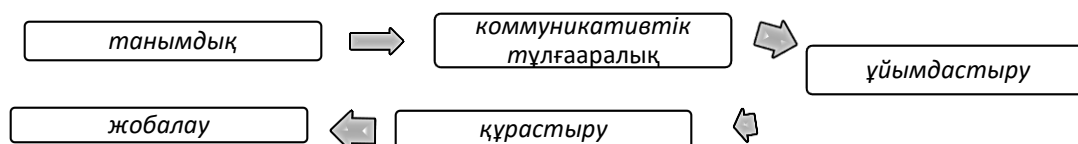
М.Мырзатаеваның зерттеулерінде бастауыш сынып оқушысының қиялының даму бағыттарын жас ерекшеліктеріне [9] қарай бөліп қарастыруға болады (1-кестеде).

Кесте 1 – Бастауыш сынып оқушысы қиялының даму бағыттары

р/с	Даму бағыттары	Жас кезеңдері
1	-алғашқы кезде қиял бейнелері шашыраңқы, айқын емес, бірақ біртіндеп, неғұрлым нақты айқындала бастайды;	1-сынып оқушысы (6-7 жас)
2	-қиял бейнелері белгілерінің, соның ішінде мәнді белгілерінің саны едәуір ұлғаяды;	2-сынып оқушысы(7-8 жас)
3	-қиял бейнелері жалпыланып, неғұрлым ашық бола бастайды; балалар әңгіменің желісін өзгертіп, шарттылықты ендіре алады;	3-сынып оқушысы (8-9 жас)
4	-өз білімдеріне сәйкес негізде неғұрлым дұрыс және толық бейнелендіру.	4-сынып оқушысы (9-10 жас)

Кестедегі бастауыш сынып оқушыларының қиялының дамуы, сынып жоғарылаған сайын балада көзқарастың шынайылығы артады. Мысалы, зерттеулерді жүргізуде алғашқыда аңызға сенсе, жас ұлғая нақыт ғылыми түсінікке көңіл аударады.

Зерттеушілік мәдениетті қалыптастыруда басты категорияларының бірі «зерттеушілік әрекет» болатыны белгілі. Осы тұрғыда С.С.Измуханбетованың іргелі зерттеу жұмысында оқушылардың зерттеушілік әрекеттерін ұйымдастыру жайында талданады. Ғалым бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік әрекетінің сатылық құрылымын ұсынады (3-суретте).

Сурет 3. Зерттеушілік әрекетінің сатылық құрылымы

Ғалым С.С. Измуханбетованың зерттеушілік әрекетті сатыларға құрылымдап беруіндегі бес түрлі әрекеттің әрқайсысының өзіндік функциялары бар. Оларға жеке тоқталып өтейік. Мұндағы *танымдық* – оқушының зерттеушілік әрекеттерін ұйымдастыруда **жаңа түсініктерді саралау**, ал *коммуникативтік тұлғааралық* ата-аналарды іске қосу, **мәдени қарым-қатынасты зерттеушілік ісіне бағыттау**, келесі *ұйымдастыру* сатысы бұл, сабақта және сабақтан тыс уақыттарда оқушылардың **зерттеушілік мүмкіндіктерді пайдалана алуы**, тағы бір сатысы *құрастыру* – қажетті **позицияларды жасау, жаңа ақпаратты әр түрлі аспектіде ойша болжам жасай алуы** т.б., соңғы сатысы *жобалау* – **тақырып таңдау, қажетті мазмұндық және ақпараттық сұрыптау** т.с.с. деп түсіндіріледі [10].

Қазіргі психологиялық-педагогикалық зерттеулерде зерттеу мәдениетінің келесі түсіндірмелері ұсынылады. И.В. Носаеваның айтуынша, *зерттеу мәдениеті* – бұл адамның маңызды мәселелерді ғылыми таным әдістерімен шешуге қабілеттілігін сипаттайтын *күрделі динамикалық білім* - деп көрсетілсе [11], Е.Д. Андрееваның айтуынша, зерттеу мәдениеті – бұл адамның дамуының белгілі бір кезеңінде игерген *ақпараттық шындықты игеру тәсілдерінің жиынтығы* [12].

И.Исаев зерттеу мәдениетін **әлемнің тұтас бейнесін, ғылыми танымның дағдыларын**, оның нәтижелеріне **құндылық қатынасын**, сонымен қатар оның өзін-өзі анықтауы мен **шығармашылық өзін-өзі дамытуын** қамтамасыз ететін білімнің бірлігімен сипатталатын жеке қасиет ретінде түсіндіреді [13].

Ш.Т. Таубаева бойынша зерттеу мәдениеті білім беруді дамытудың әр кезеңінде өзекті деп танылады, сондай-ақ «әлеуметтік қажеттіліктері мен тетіктерін» инновациялық дидактикалық қызметпен қамтамасыз ету, мәдени дәстүрді беру құралы болып табылады. Бір жүйелік тұтастық ретінде ол мәдени дәстүрдің де, мәдени субъектінің де рөлін алып жүреді, ол байқау мен таратудың аспектілерін қосымша көрсетеді. Прогрессивті педагогикалық тәжірибе мен *шығармашылықтан гөрі жалпы категория бола отырып*, зерттеу мәдениеті оларды өз көлемімен сіңіреді. Сонымен бірге *мұғалімнің зерттеу мәдениеті педагогикалық құндылықтар мен білім беру технологияларын дамыту, беру, құру үшін қажетті сана ретінде қарастырылады; педагогикалық фактілерді, құбылыстарды, процестерді, нәтижелерді түсінуге және қабылдауға, заңдар мен заңдылықтарды, теорияларды түсінуге, гипотезаны қалыптастыруға және осы негізде өзінің инновациялық дидактикалық іс-әрекет жүйесін қайта құруға мүмкіндік беретін мұғалімнің жеке басының кәсіби маңызды сапасы ретінде; дамып келе жатқан шындықпен өзара әрекеттесуде мақсатты түрде қалыптасатын қабілет ретінде*. Мұғалімнің ғылыми-зерттеу мәдениеті ғылым парадигмасы мен білім парадигмасына бағдарлануды қажет ететін ғалымның ғылыми-зерттеу жұмысының мәдениеті негізінде құрылады [14]. Автордың пікірінен байқап отырғанымыздай, бастауыш сынып оқушылары үлкен педагогикалық зерттеулерден гөрі жекелеген категорияларды түсіндіруден жинақталады, ал бұл ретте бастауыш сынып педагогы бала бойында ғылыми болжамды қалыптастыруға бағыттауы тиіс.

Н.В. Петрованың пікірінше, тұлғаның зерттеу мәдениеті – бұл зерттеу қызметіне **құндылық қатынасы, іздеу қызметіне қанықпаған қажеттілік, әдіснамалық, дүниетанымдық, жалпы пәндік,**

рефлексивті білім мен зерттеу дағдыларының жиынтығы, зерттеу қабілеттерінің жоғары әлеуетімен сипатталатын тұлғаның интегративті, динамикалық сапасы [15].

Талқыланған анықтамалардың әртүрлі психологиялық-педагогикалық тұжырымдарына сүйене отырып, біз бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік мәдениеті түсінігіне: «әдіснамалық, дүниетанымдық, жалпы пәндік, рефлексивті білім мен зерттеу дағдыларының жиынтығы, зерттеу қабілеттерінің жоғары әлеуеті, қазіргі заманғы оқушы моделінің жаңа сапасы» деп нақтылаулар береміз.

Зерттеушіліктің мазмұны және оны нақтылаудың көптеген мүмкіндіктері пайда болатындықтан, ғалымдар ғылыми ұғымдарды қалыптастыру мен қолданудың белгілі бір еркіндігін пайдаланады. Ғылыми ойлауды «мектеп логикасы» белгілеген көлем мен мазмұны дәл ұғымдармен дұрыс жұмыс жасау ретінде көрсетпеу керек. Ғылыми таным - бұл түйсігі мен батыл болжам жасауды ұсынуға негізделген шығармашылық қызмет ретінде танылуы тиіс [16].

Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік мәдениетін қалыптастыруда жаңа ұғым бойынша ғылыми түсінік беру басты әрекет. Ендеше жүйеленген әсері ғылымға енгізілген жаңа тұжырымдама бұған дейін тәуелсіз білім фрагменттерін «талғампаз» түрде жинақтап, әртүрлі салалардың біртұтас теорияға енуін қамтамасыз ете алатындығына әсер етеді. Баладағы ғылыми білімнің өсуі бастапқы ұғымдардың мазмұнын қайта қарастыруға, олардың қолданылу аясын қайта анықтауға әкеледі. Мұндай теориялық синтез әрқашан ғылымның үлкен жетістігі ретінде бастау алады.

Ғылыми жылжыту барысында ғылыми ұғымдар да өзгереді, өйткені тұжырымдама ғылым қол жеткізген білім мен идеялардың қазіргі деңгейіне сәйкес келеді. Нәтижесінде жаңа тұжырымдамаға көшу қажет болуы мүмкін. Сондықтан ғылымның динамикасы бір-бірін алмастыратын ұғымдардың траекториясын қамтиды.

Зерттеу нәтижелері. Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік мәдениетін қалыптастырудың әдіснамалық негіздері жоғарыда талданған бірқатар теориялық зерттеулердің мәнін өзара байланыстыруда басшылыққа келеді. Бұл тұста біз, *жүйелілік тұғыр, кешенді тұғыр, тұлғалық тұғыр, табиғилыққа сәйкестік тұғыры, антропологиялық тұғырларды* негізге алып, олардың атқаратын функцияларын реттеуді жөн санаймыз (2-кестеде).

Кесте 2 – Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік мәдениетін қалыптастырудың әдіснамалық мәні

Әдіснамалық тұғырлар	Негізгі идеялар	Тұғырлардың функциясы
Жүйелілік тұғыр	<i>Күрделі байланыстар.</i>	Зерттеуді объектінің тұтастығын ашуға, оның күрделі байланыстары мен өзара іс-қимылдарын анықтауға бағыттайды, олардың ішінде осы объект үшін ең маңыздысын бөліп көрсету керек, олар айтқандай, жүйені құрайтын байланыс (мысалы, оқу үдерісінің жүйелік құраушы компоненттері болуы мүмкін: мақсат қою, педагогикалық үдерістің субъектілері (мұғалім мен оқушы) және нәтиже).
Кешенді тұғыр	<i>Зерттеу факторларының әртүрлі салалар бойынша сипаты.</i>	Зерттеушіні құбылыстар тобын жиынтықта қарастыруға бағыттайды (мысалы, «мектептегі әлеуметтік тәрбие жүйесі» тақырыбын зерделеу кезінде балалардың мектептегі әлеуметтік тәрбиесінің тиімділігіне әсер ететін объективті және субъективті жағдайлар мен факторларды, азаматтық, адамгершілік, еңбек, экономикалық, физикалық және басқа да тәрбие түрлерінің өзара байланысын, мектептің, отбасының, қоғамның бала тәрбиесіне әсерінің бірлігі мен үйлестірілуі ескеріледі).
Тұлғалық тұғыр	<i>Баладағы зияткерлік пен рухани әлеует.</i>	Біріншіден, педагогикалық үдерісті құру мен жүзеге асыруда адамға мақсат, субъект, нәтиже және оның тиімділігінің басты өлшемі ретінде бағдарлауды білдіреді.

		Екіншіден, бұл тұғыр жеке тұлғаның бірегейлігін, оның зияткерлік және рухани әлеуетін ескеруді талап етеді. Үшіншіден, осы тұғыр аясында оқыту мен тәрбиелеуде табиғи бейімділіктің өзін-өзі дамытудың табиғи процесіне сүйенеді және оқушыға тәрбиелік өзара әрекеттесу субъектісі ретінде қарайды.
Табиғилыққа сәйкестік тұғыры	<i>Табиғат пен адамның үйлесімділігі.</i>	Табиғат пен адам дамуының жалпы заңдарына сәйкес оқу процесін ұйымдастыруды қамтамасыз етеді.
Антропологиялық тұғыр	<i>Адамның адам туралы зерттеуі</i>	Зерттеушінің адам туралы барлық ғылымдардың деректерін жүйелі түрде қолдануы және оларды оқу үдерісін құру мен жүзеге асыруда есепке алуы.

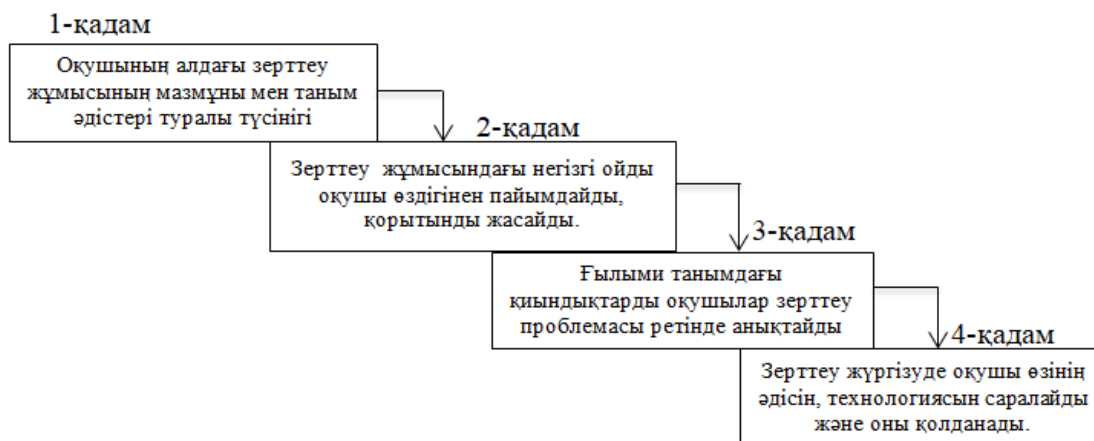
Зерттеу логикасын дайындау – күрделі де қиын іс. Зерттеу логикасын жасау дегеніміз – ғылыми ізденістің бағытын жасау, оны құру мен жобалаудың жалпы негіздерін анықтау. Сондықтан әр зерттеуде ғылыми ізденістің құрылымын анықтайтын логикалық схеманы алдын-ала анықтау қажет. Дегенмен, тәжірибе көрсетіп отырғанындай, бастауыш сыныптарда баланың зерттеушілік мәдениетін қалыптастыратын негізгі пәннің бірі – жаратылыстану пәні.

Бастауыш мектептегі «Жаратылыстану» пәні оқу бағдарламасының мақсаты – әлемнің қазіргі заманғы жаратылыстану ғылымы тұрғысынан бейнесі туралы білім негізін қалыптастыру және білім алушылардың зерттеу біліктері мен дағдыларын дамыту.

Оқу пәнінің бағдарламасы келесі міндеттерге жетуге бағытталған:

- зерттеу, ойлау, коммуникативтік дағдылары мен біліктерінің негізін қалыптастыру;
- техника мен технологияның дамуына елеулі ықпал еткен жаратылыстанудың маңызды идеяларымен, жетістіктерімен танысу;
- қоршаған әлемнің құбылыстарын түсіндіру үшін және әртүрлі ақпарат көздерінен алынған жаратылыстану-ғылымдық тұрғысынан маңызды және өмірлік маңызы бар мазмұнды ақпаратты қабылдау үшін алынған білімді қолдана білу біліктерін меңгеру;
- зияткерлік, шығармашылық қабілеттерін, сыни тұрғыдан ойлау қабілетін қарапайым зерттеулер, құбылыстарды талдау, жаратылыстану-ғылымдық ақпаратты қабылдау және түсіндіру барысында дамыту;
- табиғат заңдарын тану және жаратылыстану ғылымдарының жетістіктерін өркениеттің дамуы мен өмір сапасын жақсарту үшін пайдалану мүмкіндігіне сенімділікті тәрбиелеу;
- күнделікті өмірде тіршілік қауіпсіздігін қамтамасыз ету, заманауи технологияларды сауатты пайдалану, денсаулық пен қоршаған ортаны қорғау үшін жаратылыстану ғылымдары бойынша білімдерін қолдану дағдыларын қалыптастыру.

Талдаулар көрсетіп отырғанындай, бастауыш сыныптарда зерттеушілік мәдениетті қалыптастыру келесі құрылымдық жүйеде іске асады (4-суретте).

Сурет – 4. Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік мәдениетін қалыптастыру алгоритмі

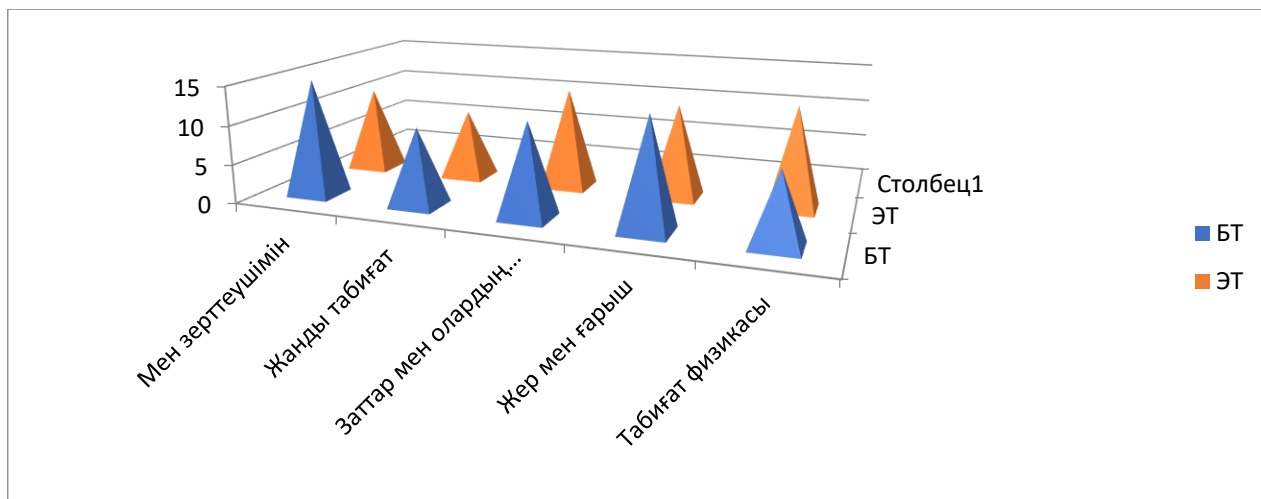
Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік мәдениетін қалыптастыру алгоритмі қажетті дербес деректерді – ғаламдық ақпараттар мен қарым-қатынас дағдыларын, жаһандық адамның интеллектуалды пікірталастарын және шешім қабылдауды, жалпы алғанда жаһандық ақпараттарды, коммуникациялық және технологиялық құзыреттілікті есептік ойлау сияқты белсенді қасиеттерді дамытуға көмектеседі. Бізге бастауыш білім тәжірибесі көрсетіп отырғанындай зерттеушілік мәдениетті қалыптастыруда заманауи дағдылардың маңызы жоғары.

Нәтижелерді талқылау. Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік мәдениетін қалыптастыру бойынша жаратылыстану пәнінен 4-сыныптарға арналған «STEM дәптері» жарық көрді, тәжірибеде қолданыс тапты. Осы тұрғыда Алматы облысы Іле ауданы Түймебаев ауыындағы №20 мектепте тәжірибелік-эксперименттік алаң құрылды. Тәжірибелік-эксперименттік алаңға барлығы 118 оқушы қатынасты. Олардың 60-ы бақылау тобында болса, эксперимент тобына -58 оқушы тартылды. Ең алдымен бастауыш сынып оқушыларының жаратылыстану пәні бойынша зерттеу бағытын анықтап алдық.

Кесте – 3. Анықтау эксперименті кезіндегі балалардың зерттеушілік бағытын бағалауға арналған тест нәтижелері

Оқушы жауап нұсқасы	Бақылау тобы -60 оқушы		Эксперимент тобы -58 оқушы	
	N	%	n	%
«Мен зерттеушімін»	15	25	11	18,9
«Жанды табиғат»	10	16,6	9	15,51
«Заттар және олардың қасиеттері»	12	20	13	22,4
«Жер мен ғарыш»	14	23,3	12	20,6
«Табиғат физикасы»	9	15	13	22,4
Барлығы	60	100	58	100

Біз кестеден көріп отырғанымыздай, «Мен зерттеушімін»: зерттеудің өз пайымдауы негізінде анықталған өзекті бағыты, зерттеу әдісін таңдау, бақылау мен эксперименттің артықшылығы мен кемшілігі, нәтижені білім алушы таңдауы бойынша көрсету болады.

Сурет 5. Анықтау эксперименті кезіндегі балалардың зерттеушілік бағытын бағалауға арналған тест нәтижелерінің көрсеткіштері

«Мен зерттеушімін» бөлімі бойынша БТ -15, бұл 25%-ды, ал «Жанды табиғат» бөлімінде 10 оқушы, бұл 16,6%-ды құрады. Ал «Заттар мен олардың қасиеттері» бөлімінде 12 оқушы қызығушылық танытты, бұл 20%-ды көрсетті.

Ең біріншіден, «Мен зерттеушімін» бөліміне қызығушылық жоғары көрсеткішті көрсетті. Енді біз, қалыптастырушы экспериментте бала үйренбейді және есте сақтамайды, бірақ ғылыми түсінік арқылы өз ойының барлық белсенділігінің ең үлкен шиеленісі арқылы пайда болады және дамиды. ғылыми тұжырымдамалардың дамуы сөзсіз стихиялық ұғымдардың жетілуінің белгілі деңгейіне сүйенеміз. Сондықтан «STEM» дәптерді құрастыруда әр бөлімнен бірнеше тақырыптарға сай негізгі жаңа түсініктерді іріктеп алдық. Сондай-ақ, ол біздің «STEM» дәптерде талданады.

Ендеше, «STEM» дәптердің мазмұнына талдау жасайық.

Ең алдымен, «Мен зерттеушімін» бөлімінен «Сейшель пальмасы» тақырыбын алып отырмыз. Мұнда бір мысалды келтіруді жөн көрдік.

«STEM» дәптері.

S – ғылым, ғылыми түсінік (science).

Негізінде салмағы мен көлемі жағынан үлкен жеміс Сейшель аралындарында өсетін пальманың жаңғағы екен. Оның диаметрі жарты метрге жетіп, 25 кг-ға дейін салмақ қосады. Бір пальма осындай отыз жемістен бере алады. Олардың қабығы өте қатты болады және баяу жетіледі.

Салмағы 13-18 кг болатын үлкен жеміс 7-10 жылға дейін піседі. Талшықты мезокарп (қалыңдығы 2,5 см-ден аспайды) құрамында үлкен 2 үлпекті дәні бар 2-қабатты «сүйекті» жабады. Кейбір жемістерде 2 немесе кейде 3 тұқым бар, салмағы 45 кг-нан асады. Жетілмеген тұқымдардың желе тәрізді эндоспермасы уақыт өте келе қатайды. Тұқымның өнуіне 1-1,5 жыл қажет. Жас өсімдік 3-4 жыл ішінде эндоспермнен қоректік заттар алады.

Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік мәдениетін қалыптастыруда балаларға әлемді жүйелі түрде зерттеуге, айналада болып жатқан құбылыстардың логикасын түсінуге, олардың өзара байланысын анықтауға және түсінуге, жаңа, ерекше және өте қызықты нәрселерді ашуға мүмкіндік беретін бірден бір құрал – STEM білім беру болып отыр. STEM – бастауыш сынып оқушысындағы қарым-қатынас дағдылары, құрғақ кітап тілін басқаша қарастыруға аса тиімді.

Қорытынды. Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік мәдениетін қалыптастыруға бастауыш сыныптарда оқытылатын пәндердің мазмұны бойынша, оқу-танымдық зерттеулерді ұйымдастыруға байланысты тапсырмаларды орындату іске асырылу керек. Оқушылардың топтық, жеке зерттеу тақырыптары бойынша жасаған зерттеу жұмыстары олардың зерттеушілік мәдениетін қалыптастыруға қажет деген тұжырым жасаймыз.

Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік мәдениетін қалыптастыруда оқу іс-әрекетінде белсенді ұйымдастыруда қажетті технологияларды, құралдарды мен әдістерін мұғалімнің көмегімен игеруі маңызды рөл атқарып, олардың деңгейінің арттыруына бағытталуы тиіс. Сондықтан да біз, мақаламызда келесідей ұсыныстарды береміз:

- бастауыш сынып оқушыларының барлық пәндер бойынша зерттеушілік мәдениетін қалыптастыруға бағытталған «STEM» дәптерінің үлгісін тәжірибеге енгізу;

- бастауыш сынып оқушыларының барлық пәндер бойынша зерттеушілік мәдениетін қалыптастыруға арнайы лабораториялардың жұмыс жоспарын жасақтау.

Эксперимент алаңы бойынша Алматы облысы Іле аудандық білім бөліміне, №20 орта мектеп ұжымына алғыс білдіреміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары. Жалпы бастауыш білім. – Алматы: РОНД, 2018. – 135 б.

2. Мұғалімдердің біліктілігін арттыру бағдарламасы. Қазақстан Республикасында орта білім мазмұнын жаңарту шеңберінде қазақ тілінде оқытатын мектептердегі бастауыш сынып пәндері

бойынша педагогика кадрларының біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы. «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015.

3. Білім туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі №319-III Заңы (Редакция 01.01.2016 жылы берілген өзгертулер мен толықтырулармен) ИС BestProfi © 22.04.2016.

4. Ғабитов Т. Философия. – Алматы: Раритет, 2006. – 400 б.

5. Әл-Фараби. Таңдамалы трактаттары. – Алматы: Арыс, 2009. – 656 б.

6. Тоқсанбаева Н.Қ. Танымдық іс-әрекетке кіріспе: Оқу құралы. – А., 2007. – 136 б.

7. Бапаева М.Қ. Тұлға психологиясы. – Алматы, 2010. – 192 б.

8. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание, Личность. – М.: Наука, 1997. – 325 с.

9. Мырзатаева М. Кіші мектеп оқушыларының психологиясы. – Алматы, 2008. – 111б.

10. Измуханбетова, С.С. Оқушылардың зерттеушілік әрекеттері арқылы коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары: пед.ғылым.канд. ... дис. – Атырау, 2010. – 142 б.

11. Развитие исследовательской деятельности учащихся: метод, сб. М.: Народное образование, 2001. – 272 с.

12. Разработка понятий современной психологии (2018) / отв. ред. А.Л. Журавлев, Е.А. Сергиенко. М.: Изд/во «Институт психологии РАН». 702 с.13 Сборник исследовательских работ Всероссийского конкурса юношеских исследовательских работ им. В.И. Вернадского / под ред. А.В. Леонтовича. М.: Народное образование, 2001. – 338 с.

13. Таубаева Ш.Т. Педагогиканың философиясы мен әдіснамасы. – Алматы, 2017. – 388 б.

14. Петрова Н.В. Методология образования. – М.: «Эвес», 2006. – 488 б.

15. The Evaluation of Primary School Teacher Role on Research Activities // International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education (IJCRSEE) Serbia. – 2020. - V.8. -No.3. – P. 29-38. Scopus (индекс хурша): ISSN: 2334-8496 / Akhatayeva U.B., Amirova A., Sydykova Z.E., Karabayeva K.U., Dauletaliyeva D.M., Bulshekbayeva A.I.

Reference:

1. Qazaqstan Respyblikasy jalpy orta bilim berýdiń memlekettik jalpyǵa mindetti standarttary. Jalpy bastay bilim-Almaty: ROND, 2018. – 135 b.

2. Muǵalimderdiń biliktiligini arttyrý baǵdarlamasy. Qazaqstan Respyblikasynda orta bilim mazmunyn jańartý sheńberinde qazaq tilinde oqytatyn mektepterdegi bastayysh synyp pánderi boıynsha pedagogika kadrlarynyń biliktiligini arttyrý kýrsynyń bilim berý baǵdarlamasy. "Nazarbaev Ziatkerlik mektepteri" DBBU Pedagogikalıq sheberlik ortalyǵy, 2015.

3. Bilim týraly Qazaqstan Respyblikasynyń 2007 jylǵy 27 shildedegi №319-III S Zańy (Redaksiya 01.01.2016 jly berilgen ózgerister men tolyqtyrýlarmen) IS BestProfi © 22.04.2016.

4. Ǵabitov T. Filosofia. – Almaty: Raritet, 2006. – 400b.

5. Ál-Farabi. Tańdamaly traktattary. – Almaty: Arys, 2009. – 656 b.

6. Toqsanbaeva N. Q. Tanymdyq is-áreketke kirýde: Oqy quraly. – A., 2007. – 136 b.

7. Bapaeva M. Q. Tulǵa psihologiasy. – Almaty, 2010. – 192 b.

8. Leontev A.N. Qyzmeti. Sana, Jeke Basyn Kýálandyratyn. – M.: Ǵylym, 1997. – 325 s.

9. Myrzataeva M. Kishi mektep oqyshylarynyń psihologiasy. – Almaty, 2008. – 111b.

10. Izmuhanbetova, S.S. Oqyshylardyń zertteý áreketteri arqyly kommýnikativtik quzyrettiligin qalyptastyrýdyń pedagogikalıq sharttary: ped. ǵylym.kand. ... dis. – Atyraý, 2010. – 142 b.

11. Oqyshylardyń zertteý qyzmetin damytý: ádis, s. M.: halyqtaq bilim berý, 2001. – 272 b.

12. Qazirgi psihologia uǵymdaryn damytý (2018) / отв. red. A. L. Jyравлев, E. A. Sergienko. – M.: "Resei Ǵylym akademiasynyń psihologia instituty" baspasy. 702 B.13 Búkilreseilik jasospirimder ǵylymi-zertteý jumystarynyń junaǵy. V. I. Vernadsku / red. a. v. Leontovich. M.: halyq bilimi, 2001. – 338

13. Taybaeva Sh.T. Pedagogikanyń filosofiasy men ádistemesi. – Almaty, 2017. – 388 b.

14. Petrova N. V. bilim berý ádistemesi. – M.: "Evves", 2006. – 488 b.

15. Zertteý qyzmetindegi bastayysh synyp muǵaliminiń rólin baǵalay / / ǵylym, tehnika jáne bilim salasyndaǵy tanyndyq zertteýlerdiń halyqaralyq jýrnaly (Ijcrsee), Serbia. – 2020. - V. 8. - № 3. – B.29-38. Skopýs (Hirsh indeksi): ISSN: 2334-8496 / Ahataeva ý. b., Amirova A., Sydykova z. e., Karabaeva K. Ý., Daýletaheva D. M., Býlshekbaeva A. I.

МРНТИ 14.25.07

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.34>

Б.Сайдахметов^{1*} С.А. Фейзулдаева² Б.Ж. Бекжанова³

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

²І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ., Қазақстан

³Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., Қазақстан

ЦИФРЛЫ РЕСУРСТАР АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН ДАМУ

Аңдатпа

Мақалада бастауыш сынып оқушыларының танымдық қабілеттерін цифрлық ресурстар арқылы дамыту мәселелері қарастырылады. Танымдық қабілеттердің генезисі философиялық тұрғыдан талданып, ақыл, зейін, ойлау, интуиция, дискурс т.б. категориялар арқылы көрініс табады. Психологиялық тұрғыдан (зейін, қабылдау, есте сақтау, ойлау, қиял) білімді қабылдау, игеру, өңдеу және беру үдерістерінен тұратын ақыл-ой әрекетінің ұтымды тәсілдерінің жүйесі ретінде баяндалады. Педагогикалық аспектілерде әр түрлі тапсырмаларды орындаудағы шығармашылық көріністер, ұмтылыстардағы интеллектуалды дамуы деп сипатталады. Танымдық қабілеттерді дамытудың құралы – цифрлы білім беру ресурстары деп танылды. Мақалада цифрлы білім берудің инструментарийлері бейнеленеді. Бастауыш сынып оқушыларының танымдық қабілет деңгейлерін анықтау бойынша Рудольф Амтхауердің «Қызығушылықтар мен қажеттіліктер тесті» жүргізілді. Нәтижелері өңделді. Қалыптастыру экспериментінде 2-сыныпқа арналған «Таным» бағдарламасының мазмұны талданады. Қалыптастырушы эксперименттің нәтижелерін қорытындылай келе, біз кіші мектеп жасындағы білімнің тәуелсіз дамуы қазіргі мектептің өзекті мәселелерінің бірі деген қорытындыға келдік. Оның өзектілігі оқытудың мазмұнына, оқушылардың өзін-өзі тәрбиелеу әдістерін қалыптастыру міндеттерін белгілеуге, олардың белсенді өмірлік ұстанымын қалыптастыруға байланысты. Барлық жұмыстың нәтижесінде жас оқушылардың танымдық қабілеттерін дамыту үшін сандық ресурстарды пайдалану бойынша жалпыланған тұжырымдар мен нұсқаулықтар беріледі.

Түйін сөздер: таным, танымдық қабілеттер, цифрлық контенттер, интуиция, интеллектуалды даму.

Сайдахметов Б.¹, Фейзулдаева С.А.², Бекжанова Ж.³

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Казахстан

²Жетысуский университет имени И.Жансугурова, г. Талдықорған, Казахстан

³Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, Казахстан

РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ЧЕРЕЗ ЦИФРОВЫЕ РЕСУРСЫ

Аннотация

В статье рассматриваются проблемы развития познавательных способностей младших школьников через цифровые ресурсы. Проведенный анализ с философской позиции генезиса познавательных способностей показывает, что познавательные способности человека выражаются через категории ума, внимания, мышления, интуиции, дискурса и др. С психологической точки

зрения излагается как система рациональных способов умственной деятельности (внимание, восприятие, память, мышление, воображение), состоящая из процессов восприятия, усвоения, обработки и передачи знаний. В педагогических аспектах творчество при выполнении различных задач характеризуется как проявление интеллектуального развития. Современным и актуальным средством развития познавательных способностей школьников признаны цифровые образовательные ресурсы. В статье отражены инструменты цифрового образования. Был проведен «тест интересов и потребностей» Рудольфа Амтхауера по определению уровней познавательных способностей младших школьников. Результаты были обработаны. В формирующем эксперименте анализируется содержание программы «Познание» для 2 класса. Обобщая результаты формирующего эксперимента, мы пришли к выводу, что самостоятельное развитие познания в младшем школьном возрасте одна из актуальных проблем современной школы. Ее актуальность обусловлена содержанием обучения, обозначением задач формирования у учащихся методов самообразования, формирования у них активной жизненной позиции. В результате всей работы даются обобщенные выводы и методические рекомендации по использованию цифровых ресурсов для развития познавательных способностей младших школьников.

Ключевые слова: познание, познавательные способности, цифровой контент, интуиция, интеллектуальное развитие.

Saidakhmetov B.¹, Feizuldayeva S.², Bekzhanova Zh.³

¹ *Kazakh national pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan*

² *Zhetysu university named after I. Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan*

³ *Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan*

DEVELOPMENT OF COGNITIVE ABILITIES OF YOUNGER SCHOOLCHILDREN THROUGH DIGITAL RESOURCES

Abstract

The article deals with the problems of developing cognitive abilities of younger schoolchildren through digital resources. The genesis of cognitive abilities is philosophically analyzed and expressed through the categories of mind, attention, thinking, intuition, discourse, etc. Psychologically (attention, perception, memory, thinking, imagination) is presented as a system of rational ways of mental activity, consisting of the processes of perception, assimilation, processing and transfer of knowledge. In pedagogical aspects, creativity in the performance of various tasks is characterized as manifestations, intellectual development in aspirations. Digital educational resources are recognized as a means of developing cognitive abilities. The article will reflect the tools of digital education. Rudolf Amthauer's "interests and needs test" was conducted to determine the levels of cognitive abilities of younger schoolchildren. The results have been processed. In the formative experiment, the content of the "Cognition" program for the 2nd grade is analyzed. Summarizing the results of the formative experiment, we came to the conclusion that the independent development of cognition in primary school age is one of the urgent problems of modern school. Its relevance is due to the content of training, the designation of the tasks of forming students' methods of self-education, the formation of their active life position. As a result of all the work, generalized conclusions and methodological recommendations on the use of digital resources for the development of cognitive abilities of younger schoolchildren are given.

Keywords: cognition, cognitive abilities, digital content, intuition, intellectual development.

Кіріспе. Бүгінде бастауыш сынып оқушыларының психологиялық ерекшеліктері, олардың табиғи қызығушылығы, жауаптылығы, жаңа нәрсені игеруге ерекше ықыласы, мұғалім берген барлық нәрсені қабылдауға дайын болуы танымдық белсенділікті дамытуға қолайлы жағдай жасайды. Қазіргі уақытта педагогикалық теория мен практикада оқушылардың зерттеу қызметі білімді шығармашылықта игеруге ықпал ететін оқытуды ұйымдастыру негізінде дамытуды көздейтін жеке тұлғаға бағытталған білім беру парадигмасын жүзеге асырудың бір құралы ретінде цифрлық білім беру ресурстары қарастырылады.

Бұлай деуге толықтай негіз бар: Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы; «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы; «Интеллектуалды ұлт -2020»; «Қазақстан Республикасының 2020-2025 жылдарға арналған білім және ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасы»; Елбасының жыл сайынғы Қазақстан халқына жолдаулары жүзеге асырылып, білім беру ісінде субъективті идеяларымыздың қолданысқа түсуіне толықтай мүмкіндік беріп отыр.

Осы маңызды құжаттардың ішінде, Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында: білім беру жүйесінің (11-бап) ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған сапалы білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау; жеке адамның шығармашылық, рухани және күш-қуат мүмкіндіктерін дамыту, даралықты дамыту үшін жағдай жасау арқылы ой-өрісін байыту» - деп міндеттерді шешудің тетіктерін табуы ұсынады [1]. Жоғарыда көрсетілген нормативтік құжаттардағы міндеттерді шешудің нәтижесі білім алушылардың танымдық қабілеттерін бүгінгі заман талабы бойынша дамытуды көздейді. Сөздің тұрасы, білім мазмұнын түсіндіруде цифрлық білімдегі негізгі инструментарийлердің қамтамасыздандырылуына жол ашады. Бұл әсіресе, бастауыш сыныптан бастап, білім мазмұнына терең ендірілетін болса, онда бастауыш сынып оқушыларының әртүрлі *пәндік білімде танымдық қабілеттері* іске қосылады, дамиды, өнімнің негізгі сипатын түсінеді.

Ендеше біз, бүгінгі ұсынып отырған мақаламызда соңғы жылдары білімдегі үдерістер өз қарқынымен әсер етіп, әлемдік «COVID-19» індетінің күшеюі білім саласын түбегейлі өзгерістерге ұшыратқандығын негізге аламыз. Осы ретте Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің «COVID-19 пандемиясы кезеңінде білім беру үдерісін ҚОТ-на көшіру кезінде білім сапасын қамтамасыз етудің қосымша шаралары туралы» № 135 бұйрығына сай цифрлық білімнің теориясы мен әдістемесін меңгеру міндеттеле келе, ақпараттық ортада білім алушыларға өздерінің білімдік түсініктерін тереңдетіп, ақпараттық білім ресурстарымен жұмыс жасау жолдарын және білімдік ақпаратты бір жүйеге түсіру заңдылықтарын, өзіндік даму траекториясына сай танымдық ағарту жұмыстарын жасақтау алға шығарылды [2].

Бастауыш сыныптарда шығармашылық тұлғаны қалыптастыру – білімді жаңғырту тұжырымдамасында жарияланған басты міндеттердің бірі. Оны жүзеге асыру баланың *танымдық қызығушылықтарын, қабілеттері мен мүмкіндіктерін* дамыту қажеттілігін талап етеді. Бұл ретте ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіптік шыңдауға бағытталған сапалы білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау өзекті болып отыр. Сондықтан мақалада *бастауыш сыныптарда цифрлық білім ресурстары, таным, танымдық қабілеттілікті дамыту* сынды бірқатар ғылыми түсініктердің бірнеше қырлары бойынша талдайтын боламыз.

Зерттеу әдістері мен материалдары. Бастауыш сынып оқушыларының танымдық қабілеттіліктерін цифрлық білім ресурстары арқылы дамыту педагогикалық бірнеше әдістер арқылы орындалады. Атап айтсақ, теориялық негіздеу бойынша: жалпылау (анализ, синтез), дедукция, индукция, контент-талдау, салыстыру, құрылымдау, модификациялау т.б.; ал эмпирикалық: диагностика, бақылау, сандық өңдеу т.б. қарастырылады.

Әдеттегідей, «таным» түсінігінің генезисі адамзат баласы пайда болғаннан бастап, философиялық зерттеулерде, психологиялық зерттеулерде және педагогика саласында бірнеше атрибуттармен өрнектеледі. Ең алдымен, «таным», «танымдық қабілет» түсініктерін философиялық тұрғыда талдауды жөн көреміз.

Ежелгі антикалық дәуірде философия дүниеге келді, философиямен **диалектикалық күш** пайда болды және **«терістеуді терістеу»** уәждемелік ой айналымға түсті. Сол заманда адамзат баласына қатысты Пифагор айтқандай «Дүниені сандар билейді» деген философиялық ойы енді «Дүниені таңбалар билейді», ал Галилейдің «Бәрі де өлшеулі болуы керек» деген тезисі енді «Бәрі де белгіленген болуы керек» деген бүгінгі цифрлық білім арқылы білім мазмұнын модельдеудің негізгі тезисіне айналды. Бұл философиялық тұрғыдан алғанда ескі мен жаңаның жалғасы мен қарама-қайшылығы деуге келеді, алайда өз кезегінде адамның танымының шарықтау шегін көрсетері анық [3].

Танымдық қабілеттер деңгейі – бұл **ақыл-ойға жүктеме, күшейтілген қажеттілігі бар иррационалды идеялар** деуге келеді. Бұл тұрғыда философ Аврелий Августиннің есімімен байланысты ортағасырлық **патристика** маңызды рөл атқарды. Философияның құрылуымен

(«сенудегі таным философиясы») және грек философиясы құндылықтарының құлдырауымен байланысты. Оның философиясының ұстанымы: «Мен тануға сенемін» болып табылады [4].

Артур Шопенгауэр – неміс философы, панволонтарист, философияны адам өміріне пайдалы ету үшін өзінің негізгі міндеті деп санады. Философтың негізгі тұжырымы: «...адам өмірінің ұтымдылығы идеясын және мәңгілік шындықтарды табу туралы талаптардың негізсіздігін сынға ала отырып, ол рационализмнің шектерін белгілейді, адамның логика арқылы күрделі терең құбылыстардың мәніне ене алмайтындығын мәлімдейді. Шопенгауэр адамның мәнін ақылмен емес, ерік-жігермен байланыстырады. Ал оның ойынша, **таным – ерік-жігердің сапасы** болады [4, 279 б.].

Фридрих Ницше – «Таным Донжуаны», өйткені оны ақиқатқа ие болу емес, ақиқатты іздеу, қудалау және игеру үдерісі алаңдатты. Ницше философияда шындыққа деген сүйіспеншілік емес, *ерік-жігерді* білуге шақырды. Ерік-жігерді адамның іс-әрекетін анықтайтын адам өмірінің инстинктивті жағы ретінде зерттей отырып, ол инстинкте философияның шабыттандыратын данышпандығын көреді. Байқап отырғанымыздай, Ницшенің пікірінше, философияның міндеті – *өзін-өзі тану*: философ әрдайым өзін-өзі танумен айналысуы керек, ол мезгіл-мезгіл өзін жоғалтып, содан кейін қайтадан табуы керек. Ницше философиясы – бұл өзінің шығармашылық үдерісінде өткен (Заратустра), содан кейін қазіргі (данышпан), содан кейін болашақта идеалды іздеген күшті адамға арналған әнұран [4, 375 б.].

Философияда танымды оқыту бізге бірнеше маңызды категорияларды белгілеп береді. Олар: **дискурс, ақыл, интуиция, ойлау т.б.** Аталмыш категориялардың танымға қатынасын талдап өтейік.

Дискурс – белгіліден белгісізге дейінгі қадамдар бойынша ұтымды қозғалыс. Ал, белгіліден белгісізге өту кезеңінде танымның пайда болуы, жүзеге асуы шартты.

Ақыл (диалектикалық ойлау) – **танымның ең жоғары деңгейі**, ол абстракциялардың шығармашылық жұмысымен және өз табиғатын саналы зерттеумен сипатталады (өзін-өзі көрсету). Ақыл-ойдың негізгі міндеті – әртүрлілікті біріктіру, қарама-қайшылықтарды синтездеу және зерттелген құбылыстардың негізгі себептері мен қозғаушы күштерін анықтау. Диалектика ақылының логикасы, білімнің қалыптасуы мен дамуы туралы ілім, ал таным олардың мазмұны мен формасының бірлігінде дамиды.

Интуиция – бұл дискурсивті шығарусыз жаңа білімнің қалауы. Баладағы жаңа білім дұрыс қабылдануы үшін танымның рөлі маңызды.

Ойлау – өзара байланысты абстракциялар арқылы шындықты бейнелеу тәсілдері, олардың ішінде бастапқы ұғымдар, пайымдаулар және тұжырымдар болады. Олардың негізінде танымның неғұрлым күрделі формалары – *болжамдар, теориялар, тәжірибелік дағды* құрылады.

Бастауыш сынып оқушыларындағы танымдық қабілеттерді дамытудың философиялық көрінісі «таңбалар билейді, сандар сөйлейді, ақыл-ой жүктемесі, таным-ерік-жігер сапасы, өзін-өзі тану т.б.» категорияларды сипаттайды. Мұндағы таңбалар, сандар сөйлейді деп тұспалдап отырғаны, бүгінгінің ресурстық білім беру мазмұнына саяды, ал ол өз кезегінде тұлғаның танымдық қабілеттерін дамытады. Ендеше біз, танымдық қаблетті дамытудағы негізгі құрал деп танитын цифрлы білім ресурстарының инструментарийлері жайлы түсіндіріп өтейік.

Цифрлық білім ресурстары – бұл жаңа ақпараттық технологиялар бойынша білім мазмұнындағы берілетін тапсырмаларды әзірлеу және пайдалану теориясы мен практикасына оқыту және тәрбиелеу мақсаттарын іске асыру құралы.

Өз кезегінде, білім беруде цифрлы ресурстарды дайындап енгізудің инструментарийлерін 1-суретте ұсынамыз.

Сурет 1. ЦББ-дің инструментарийлері

1-суреттен байқап отырғанымыздай, бастауыш сыныптарда оқу үдерісін ұйымдастыру ЦББ-ның инструментарийлеріне сүйенеді. Атап айтсақ:

- цифрлық ресурсты танымдық қабілеттілікті дамыту құралы ретінде пайдалану оқыту үдерісін жетілдіреді, оның сапасы мен тиімділігін арттырады;
- ЦББ ресурстары арқылы оқыту, өзін және шындықты тану құралы ретінде пайдаланылады;
- ЦББ ресурстарын пайдалану білім алушының шығармашылық даму құралы ретінде;
- ЦББ ресурстары пайдалану негізінде коммуникацияларды ұйымдастыру педагогикалық тәжірибені, әдістемелік және оқу әдебиетін беру, алу мақсатында қолданылады;
- ЦББ ресурстары бос уақытты ұйымдастыруға бағытталған;
- ЦББ ресурстары арқылы оқу үдерісін басқаруды күшейту және жетілдіру, қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар жүйесін пайдалану негізінде оқу үдерісі [5].

Талдай көрсетіп отырғанындай, бастауыш сыныптарда оқушылардың танымдық қабілеттілігін дамытудың цифрлық білім беру ресурстарымен байланыстылығы жоғары. Алайда, басымдық бастауыш сынып оқушысының қабылдау қабілеттілігіне байланысты болмақ. «Қабілет» ұғымы – психологиядағы ерекше категориялардың бірі.

Қабілеттер – тұлғаның жеке-психологиялық қасиеттері, олардың практикалық, ғылыми және оны жүзеге асырудың сәттілігін қамтамасыз ететін көркемдік қызмет.

«Танымдық қабілет» түсінігінің психологиялық аспектілеріне талдау жасауда, біз аталмыш ұғымның көпқырлылығын аңғардық

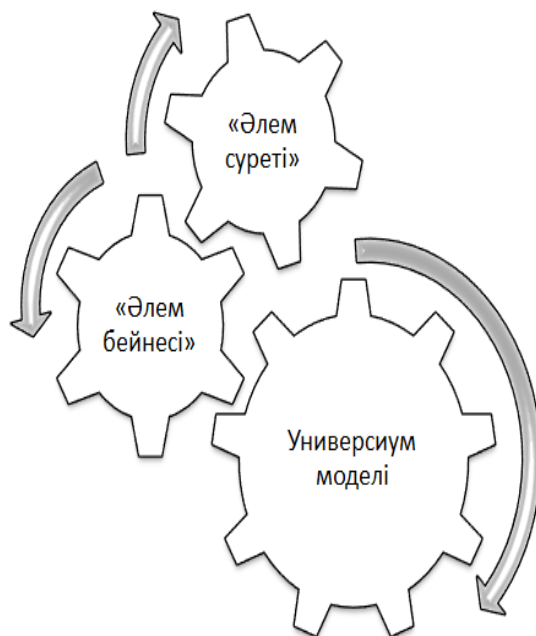
Танымдық қабілет – бұл балалардың негізгі қызметі, ол баланың интеллектуалды дамуы үшін үлкен маңызы бар оның айналасындағы әлем туралы білімін нақтылау. Танымдық белсенділік баланың белсенділігін, оның білімге деген құштарлығын қамтамасыз етеді.

Шынайы және қуанышты ілім тұлғаның ақыл-ой еңбегінің мәдениеті негізін құрайтын оның жақсы қалыптасқан танымдық қабілеттерінсіз (зейін, қабылдау, есте сақтау, ойлау, қиял) қабылдауы мүмкін емес – бұл, ең алдымен, білімді қабылдау, игеру, өңдеу және беру үдерістерінен тұратын ақыл-ой әрекетінің ұтымды тәсілдерінің жүйесі.

Танымдық қабілеттілікте бейне – бұл психологияның негізгі категориясы. Бейне категориясы кез-келген танымдық актілердің соңғы пунктiсi, әрi нәтижесi. Кең мағынада «бейне» деп қандай да бір (абстрактілі-логикалық) білімдік материалды бейнелеудің субъективтік формасы қарастырылады. Ал тар мағынада «бейне» сөзі бейнелеудің, графикалаудың, сенсорлық (түйсіну бейнесі, қабылдау, жүйелі бейне т.б.) немесе квазисенсорлық табиғаты бар (ес бейнесі, қиял, галлюцинация т.б.) сезімдік формасын білдіруде қолданылады. Тұлғаның таным үдерістері сферасының интегралдық конструкторы ретінде әлемнің тұтас бейнесі – «адамның әлем туралы түсінігінің көп деңгейлі жүйесі, басқалар туралы өзіне және өзінің іс-әрекетіне қатынасы» [6].

Кез-келген таным үдерісінің нәтижесінде жаңа элементтермен толыққан модификацияланған әлем бейнесі жасалады. «Әлем суреті», «әлем бейнесі», «универсиум моделі» түсініктері психо-

логияда бұрыннан кеңінен қолданылады. Бірақ, мұнда әлемнің суретіне қатысты жеке заттар мен құбылыстардың жиынтығы алынады. Мұндай интерпретациядағы әлем бейнесі біздің түсінуімізде пайда болып, тұлғаның таным үдерісінің толық интегралдық аймағы ретінде эволюциялық өзгеріске түсіп отырады [7].

Сурет 2. Таным үдерісінің элементтері

Осы уақытқа дейін таным психологиясы туралы көптеген зерттеулерде қабылдаған объектінің бейнесін құру үдерісін сипаттауда таным үдерісінің функционалдық құрылымының стимулдық парадигмасы қабылданады. Бұндағы адамдағы қоршаған актуалды бейне белсенді болмай, реактивті (рефлекторлық) сипатта болып, мынадай сәттерден құралады:

- тұлғаның ойлауына әсер ететін стимуляцияның сезімдік әсерінің түрлі модалдығына қарай іріктелуі және түзілуі;

- заттың тұтас бейнесінің түйсікке келуі есебінен алынып жинақталатын: бұл түйсікке сол заттың бұрын сезім органдарына өзекті әсермен қосылуы;

- сезімдік бейнені пайдалану (жалпылау, категоризациялау, абстракциялау т.б.) түрлі мәндік өңдеуден өтеді [8].

Бірқатар авторлардың жалпы ұстанымы бірыңғайлықты білдіреді.

Мәселен, Т.К. Улькина өзінің зерттеулерінде танымдық қабілеттерді келесідей қарастырған: «...баланың өзіне тән кіріктірілген негізгі қабілеттері келесі компоненттер: **интеллектуалды даму** деңгейі (ақыл-ой, мнемоникалық, перцептивті компонент); **баланың жалпы білім алу** деңгейі; **баланың бірегей іздеу қабілеті мен бейімділік** деңгейі шығармашылық міндеттерді табысты шешуге; жүйелі мінез-құлық ретінде белсенділік – танымдық қабілеттердің көрінісі, бұл көрініс баланың қызығушылығы [9]. Жалпы сипатталатын танымдық қабілеттер *ақыл-ой белсенділігі, ақыл-ой кернеуіне бейімділік, айқын экспрессивтіліктің айқын дәрежесі, оңай жұмыс істей білу логикалық операциялар-жүйелеу, жіктеу, жалпылау, әр түрлі тапсырмаларды орындаудағы шығармашылық көріністер, ұмтылыстар* үлкен орын алады.

Адамның танымдық қабілеті-бұл танымдық үдерістердің жақсы дамыған қасиеттері, сонымен қатар проблемалар мен міндеттерді сәтті шешу үдерісінде кездесетін және дамитын интеллект. Осы орайда Ш.Т. Таубаева өзінің еңбектерінде танымды интеллектуалдылықпен бірге қарастырады, бұл – тұлғаның интеллектуалды даму деңгейі, шығармашылық мүмкіндігі, елдің ресурстары, салаларындағы кешендік ерекшеліктер деген тұжырымға келеді. Автордың зерттеулерін екі аспектіде қарастыра-

мыз, яғни білімді меңгеруші адамның танымдық және қайта жасаушы қызметке бағытталатын жиынтығы; қоғамның мақсатқа жету жолдары арқылы жүйенің материалдық-техникалық формасы мен таңбалық жүйесі, мәдени білімі, әлеуметтік, техникалық, ғылыми жиынтығы деп қарастырылады [10].

А.К. Мыңбаеваның еңбектерінде адамның шығармашылық мүмкіндіктері танымдық және түрлендіргіш қызметке бағдарланғанын байқаймыз, сондай-ақ; қоғамның мақсаттарына қол жеткізу құралы болып табылатын материалдық-техникалық нысандар мен таңбалық жүйелерде мазмұндалған ғылыми, техникалық, әлеуметтік, мәдени білім жиынтығы ретінде деп көрсетеді. Бұл өз кезегінде танымның дамуындағы басты құралы цифрлы білім ресурстары екендігіне көңіл бөледі [11].

Сонымен, педагогика және психология шеңберінде: **«танымдық қабілеттер – интеллектуалдық және баланың танымдық қабілеттеріне негізделген сенсорлық және танымға тікелей қатысы бар және әлемнің қызығушылығы»**. Танымдық құрылымда ең алдымен оқушы қабілетті иеленеді, мысалы құрастыра білу бейнелерін көрсететін қасиеттері мен олардың жалпы құрылысы, бөлшектердің немесе негізгі заттардың белгілері мен жағдайлары болып саналады т.с.с.

Зерттеу нәтижелері. Көптеген ғалымдардың зерттеулері білім беру бағдарламаларында оқушылардың ақыл-ой мен танымдық іс-әрекеттің тиімді әдістерін игеруіне арнайы уақыт қажеттігін растады. Оқушының танымдық қабілеттерін дамытудың басым бағыттары логикалық ойлауды дамыту (қалыптастыру), білімді саналы қабылдауға және өнімді игеруге ықпал ететін шығармашылық ойлауды жетілдіру болып табылады.

Баланың жеке қызығушылығын дамытуға, оны мақсатты зерттеу қызметіне айналдыруға деген ұмтылысын дамыту қажеттілігі туралы идеяны айту керек, бұл өз кезегінде жеке тұлғаның тұрақты зерттеу позициясын қалыптастыруға әкеледі. Балаға танымдық стратегия жасалынған бастауыш сыныптан бастап зерттеу позициясын қалыптастыруға көмектесу керек, сонымен қатар әр түрлі іс-әрекеттегі танымдық белсенділік (мысалы, ойын, зерттеу, қарым-қатынас) ерікті және саналы түрде басқарылатын болады.

Біз, мақаламыздың мазмұнында И.Я. Лернердің «Танымдық тәуелсіздігі» атты «оқушылардың мақсатты шығармашылық ізденіс үдерісінде қалыптасқан ұмтылысы мен білім алу қабілеті» тұжырымын негізге аламыз. Бастауыш сынып оқушысының сабақта бейнелік (ЦББР) көріністері танымдық дербестігін дамытудың шешімі болып табылады. Бұл тұста оқушылардың танымдық міндеттердегі проблемасын шешуге, өз бетінше шешім беруге әкеледі, танымдық тапсырмалар «Танымдық тәуелсіздігінің» көрінісі ғана емес, сонымен бірге оны қалыптастырудың педагогикалық құралы [12].

Зерттеулер көрсетіп отырғанындай, бастауыш сынып оқушыларындағы танымның тәуелсіз дамуы мектептегі оқу-тәрбие жұмыстарының дұрыс жолға қойылуынан бастау алады.

Бастауыш сыныптағы пәндерді оқытуда цифрлық білім ресурстарын қолданудың маңызы жоғары. ЦББР өз инструментарийлеріне сай баланың таным құралы болады. Танымның тәуелсіз даму іс-әрекеті – балалардағы оқу іс-әрекетінің психологиялық негізі, яғни сол күнгі сабақтағы өткізілетін материалға қызығушылық тудырады.

Бастауыш мектептегі сабақтарда дайын үлгілерде орындалатын тапсырмалардың нақты салмағы едәуір. Мұғалімдер орындалатын тапсырмалар санына ерекше назар аударады, бұл оқушылардың ғылыми білім негіздерін саналы және берік игеруі және оқуға деген құштарлықты қалыптастыру мәселелерін шешіп қана қоймайды, сонымен қатар оқушылардың айтарлықтай жүктемелеріне әкеледі, тіпті тәуелсіз оқу іс-әрекетіндегі өнімді түрлерінің арқасында оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын ұзақ уақыт сақтауға болады. Біз, бастауыш сынып оқушыларының танымдық қабілеттерін дамытуды цифрлық ресурстар арқылы, оның ішінде «*Learningapps.org*» бағдарламасымен жұмыс жасауды ұсынар едік. Себебі, бүгінгі You Tobe желісіне жүктелген бастауыш білімге арналған цифрлық контенттердің басым бөлігі «*Learningapps.org*» бойынша құрасытырылып отыр. Бұл бағдарламаның тиімділігі:

- оқушының өз бетімен жұмысы;
- аз уақытта көп білім алып, уақытты үнемдеу;

- білім-білік дағдыларын тест тапсырмалары арқылы тексеру;
- шығармашылық жұмыстар жасау ;
- қашықтықтан білім алу мүмкіндігінің туындауы;
- қажетті ақпаратты жедел түрде алу мүмкіндігі;
- іс-әрекет, қимылды қажет ететін пәндер мен тапсырмаларды оқып үйрену;
- қарапайым көзбен көріп, қолмен ұстап сезіну немесе құлақ пен есту мүмкіндіктері болмайтын табиғаттың таңғажайып процестерімен, яғни танымдық қабілеттердің дамуы жағдайында әр түрлі тәжірибе нәтижелерін көріп, сезіну мүмкіндігі;
- оқушының ой-өрісін дүниетанымын кеңейтуге де ықпалы зор.

«*Learningapps.org*» бағдарламасымен дайындалған цифрлық контенттерді сабақта пайдалану оқушының көптеген жеке қасиеттерін, мысалы, жинақылық, шыдамдылық, ұқыптылық, байқау, шығармашылық, парасаттылық, тәуелсіздік танымдық, сөздері мен іс-әрекеттері үшін жауапкершілік, коммуникативтілік және т.б. оқыту мен тәрбиелеудің мотивациясын арттыруға (қалыптастыруға), танымдық қабілетінің жоғарылауында оң нәтиже беруде. Баланың танымдық қабілетін диагностикалауда мұғалімдер арқылы бастауыш сынып оқушыларының танымдық, мотивациялық, лидерлік, шығармашылық аймақтары бойынша сипатталып бағалауға құрылады.

Талқылау. Нәтижелерді өңдеу. Біз, тәжірибелік-эксперименттік жұмыстарды ұйымдастыруда тиімді әдістемелердің келесі бір түрі бойынша қысқаша тоқталып өтуді жөн санаймыз. Сондай-ақ бұл бастауыш сынып оқушыларының танымдық деңгейін анықтауға байланысты жүргізілді. Ең алдымен, баладағы білімді қабылдауы, зейін қоюы т.б. әрекеттердің барысын анықтау жолға қойылды.

Қазіргі уақытта кеңінен қолданылатын және балалардың интеллектуалдығын құрылымдауда ең танымал интеллектуалды тесттердің бірі - Рудольф Амтхауердің «**Қызығушылықтар мен қажеттіліктер тесті**». Ол 1953 жылы құрылған (соңғы редакциясы 1973 ж. жарыққа шықты). Тест кез-келген жастағы адамдардың қандай да бір бағыттарда интеллектуалды даму деңгейін анықтауға арналған.

Тест жақсы әдіснамалық көрсеткіштермен ерекшеленеді: тестілік коэффициент сенімділігі (интервал 1 жыл); паралельді формалар сенімділігінің коэффициенті – 0,95, тест бөлімдерінің сенімділігі коэффициенті («расщепление» әдісі бойынша) – 0,97; үлгерім байланысы бойынша анықталатын валидтілік – 0,46, интеллектуалды даму деңгейін эксперттік бағалау валидтілігі – 0,62. Тест, біріншіден, жалпы қабілеттіліктер деңгейін кәсіби психодиагностика мәселесімен байланысты диагностикалау тесті ретінде өңделді.

Тесті құру кезінде Р. Амтхауер біртұтас екі құрылымында арнайы құрылым болып табылатын ерік және эмоционалды сфера, танымдылыққа қатысымды қызығушылықтар және қажеттіліктерге негізделген тұжырымдамаға жүгінді. Р.Амтхауер тестке бірнеше компоненттерді диагностикалауға арналған тапсырмаларды енгізді.

Тест бірнеше бөлімнен тұрады. Олардың әрқайсысы интеллекттің түрлі қызметтерін анықтауға бағытталған. Ескерту: барлық бөлімдегі тест тапсырмалары тек педагогтің жетекшілігімен орындалуы тиіс. Тест бөлімдерінде берілетін тест тапсырмалары танымдық белсенділікті қалыптатсыруға тиісті деңгейлерді анықтау жолында қызмет атқарады. Бірақ біз, өзіміздің зерттеу мәселеміздің сәйкес келетін бөліміне тоқталдық.

Кесте 1 - Рудольф Амтхауердің «Қызығушылықтар мен қажеттіліктер тесті»

Тест бөлімінің атауы	Функциялары	Тапсырмалар саны	Орындау уақыты
«Логикалық іріктеу»	Баланы ойлауға, ассоциациялық зерттеуге жетелейді. Зерттеушінің міндеті – келтірілген заттардың бірімен сөйлемді	20	6 минут.

	аяқтау.		
«Жалпы белгілерді анықтау»	Вербальды түсініктерді абстракциялау қабілеттілігін зерттеу.	5 сөзден және 5 зат атауы беріледі, ал олардың 4-де белгілі мағыналық байланыс бар да, ал 1-еуі артық.	6 минут
«Аналогтар»	Комбинаторлы қабілеттіліктерді талдау	3 сөзден тұрады.	7 минут
«Классификация»	Ой-пікірін шығара алу қабілеттілігі. Зерттелуші 2 сөзді жалпы түсінікпен белгілеу керек.	16	8 минут
«Оқиғалар қатары»	Индуктивті ойлауды талдау, анықтауға арналған.	20 тапсырмадан сөйлемдер қатар заңдылығын тауып, оны жалғастыру қажет	10 минут
«Сөздерді есте сақтау»	Зейін аудару мен оны есте сақтау қабілетіне арналған тапсырмалар болып табылады.	Заттардың түрлі топтарына жататын сөздер қатарын тауып, ал кейін оперативті ес қасиетін пайдаланатын тапсырмаларды орындау қажет.	Есте сақтау уақыты - 3 мин. Орындау уақыты – 6 мин.

Барлық тапсырманы орындаудың таза уақыты – 80 мин. Әр дұрыс орындалған тапсырмалар үшін 1 балл қойылады. Субтест бойынша балдар суммасы – біріншілік субтесттік бағалау. Әр субтест бойынша біріншілік бағалау шкалды бағаға ауыстырылады. Осылай, танымдық қабілет құрылымын бөлек топ тапсырмаларын шешу профилі бойынша сипаттауға болады.

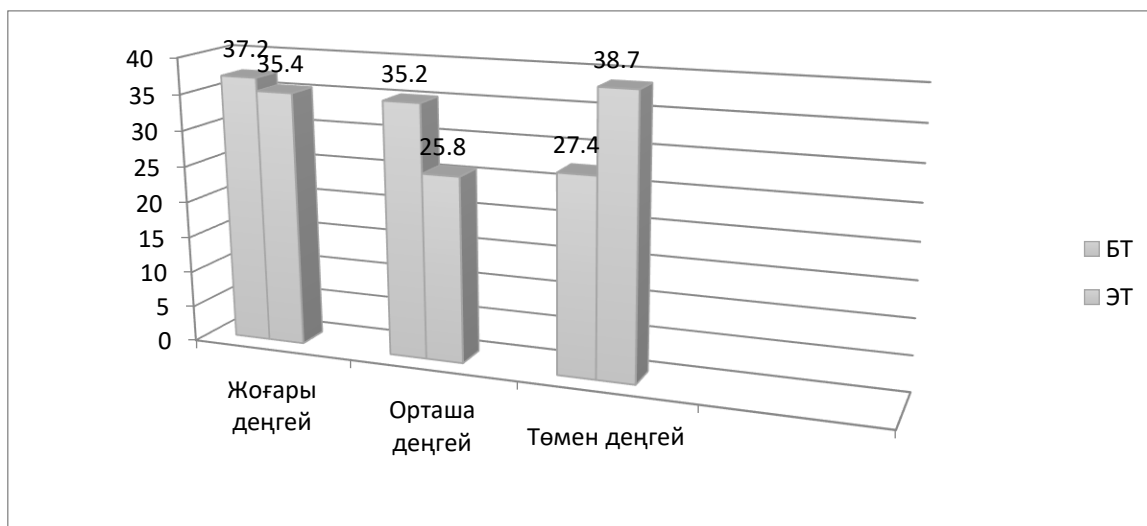
Тест ұйымдастыру респонденттердің нәтижелері арнайы кілтпен өңделеді және тесттің эксперименталды-психологиялық зерттеу жұмысынан алынған нәтижелері статистикалық өңдеуге салынады. Тест 9 тараудан тұратындықтан, 9 баған бойынша ұпайлардың жалпы саны шығарылады. Одан кейін зерттелінушілер бойынша мына формуламен арифметикалық орташасы алынады. Мұндағы, x – барлық балдардың жалпы саны N – респонденттер саны. Балалардың танымдық белсенділігінің қалыптасуы және мектептегі оқуға бейімделу және танымдық қабілеттілігінің психодиагностикасы, олардағы деңгейді анықтау мақсатында жүргізіледі. Диагностиканың алғашқы мәні балалардың оқуға дағдыларын және оның танымдық қабілеттерін анықтайды. Осылай, интеллектуалды қабілеттілік пен креативтіліктің арақатынасы жөнінде бірдей пікір жоқ. Бірақ бұл мәселе дарынды балалармен жұмыс жасаудың теориясы мен практикасында қызығушылық туғызып отырғаны күмәнсіз. Бұл әдістемені пайдалануда тәжірибелік жұмыстың ұзақтығы 2020-2021 оқу жылының қыркүйек-желтоқсан айлары аралығын қамтыды.

Анықтау эксперименті бойынша бастауыш сынып оқушыларының танымдық деңгейлерін анықтауда Р. Амтхауердің «Қызығушылықтар мен қажеттіліктер тестінің» нәтижелерін ұсынамыз.

Кесте 2 - Айқындау экспериментіндегі бақылау және эксперимент топтарында Р. Амтхауердің «Қызығушылықтар мен қажеттіліктер тестіндегі» Логикалық іріктеу(ассоциациялық зерттеу) бөлімінің нәтижелері

Шкалалар	Логикалық іріктеу(ассоциациялық зерттеу)					
	Жоғары деңгей		Орташа деңгей		Төмен деңгей	
	n	%	n	%	n	%
БТ(51)ЭД	19	37,2	18	35,2	14	27,4
ЭТ(62)ЭД	22	35,4	16	25,8	24	38,7

Сауалнама жүргізу шкалаларға сәйкес төрт көрсеткішті өлшеуге мүмкіндік туғызды. Айқындау экспериментіндегі Р.Амтхауердің «Қызығушылықтар мен қажеттіліктер тестіндегі» Логикалық іріктеу(ассоциациялық зерттеу) бөлімінің нәтижелері бойынша талдауларды жүргізуді жөн санаймыз. БТ-да 51 зерттелуші, ЭТ-да 62 зерттелуші қатынасты. «Логикалық іріктеу» – баланы ойлауға, ассоциациялық зерттеуге жетелейді дейтін болсақ, мұндағы БТ-да жоғары деңгей – 19, орташа деңгей – 18, төмен деңгей- 14 зерттелуші анықталса, пайыздық көрсеткішінде ЖД-37,2%, ОД-35,2%, ТД-27,4% құрап отыр. Ал енді эксперимент тобында ЖД-22, ОД-16, ТД-24 зерттелуші көрсетілсе, оның пайыздық көрсеткіші ЖД-35,4%, ОД-25,8%, ТД-38,7% құрайды.

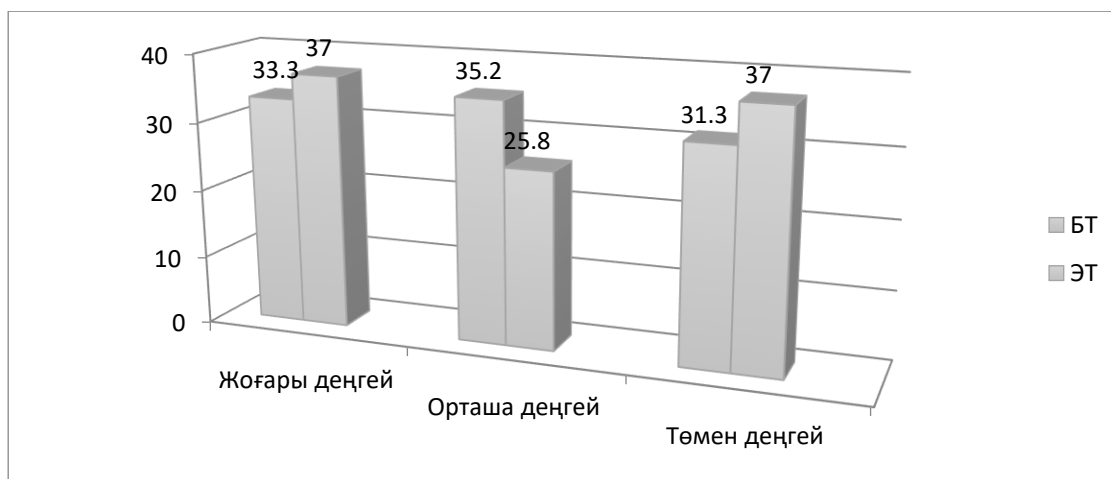

Сурет 3. Айқындау экспериментіндегі бақылау және эксперимент топтары бойынша Р.Амтхауердің «Қызығушылықтар мен қажеттіліктер тестіндегі» Логикалық іріктеу(ассоциациялық зерттеу) бөлімі нәтижелерінің диаграммасы

Кесте 3. – Айқындау экспериментіндегі бақылау және эксперимент топтары бойынша Р.Амтхауердің «Қызығушылықтар мен қажеттіліктер тестіндегі» Жалпы белгілерді анықтау (вербальды түсініктерді абстракциялау) бөлімінің нәтижелері

Шкалалар	Жалпы белгілерді анықтау(вербальды түсініктерді абстракциялау)					
	Жоғары деңгей		Орташа деңгей		Төмен деңгей	
	п	%	п	%	п	%
БТ(51)ЭД	17	33,3	18	35,2	16	31,3
ЭТ(62)ЭД	23	37,0	16	25,8	23	37,0

Айқындау экспериментіндегі Р.Амтхауердің «Қызығушылықтар мен қажеттіліктер тестіндегі» Жалпы белгілерді анықтау(вербальды түсініктерді абстракциялау) бөлімінің нәтижелері бойынша талдаулар жүргізілді. БТ-да 51 зерттелуші, ЭТ-да 62 зерттелуші қатынасты. «Жалпы белгілерді анықтау» – тану арқылы танымдық белсенділікті қалыптастыруда түсініктерді абстракциялау қабілеттілігін зерттеу. Мұндағы БТ-да жоғары деңгей – 17, орташа деңгей – 18, төмен деңгей – 16 зерттелуші, пайыздық көрсеткішінде ЖД-33,3 %, ОД-35,2%, ТД-31,3% құраса, эксперимент тобында ЖД-23, ОД-25,8, ТД-23 зерттелушіні көрсетсе, оның пайыздық көрсеткіші ЖД-37,0%, ОД-25,8%, ТД-37,0% құрайды.

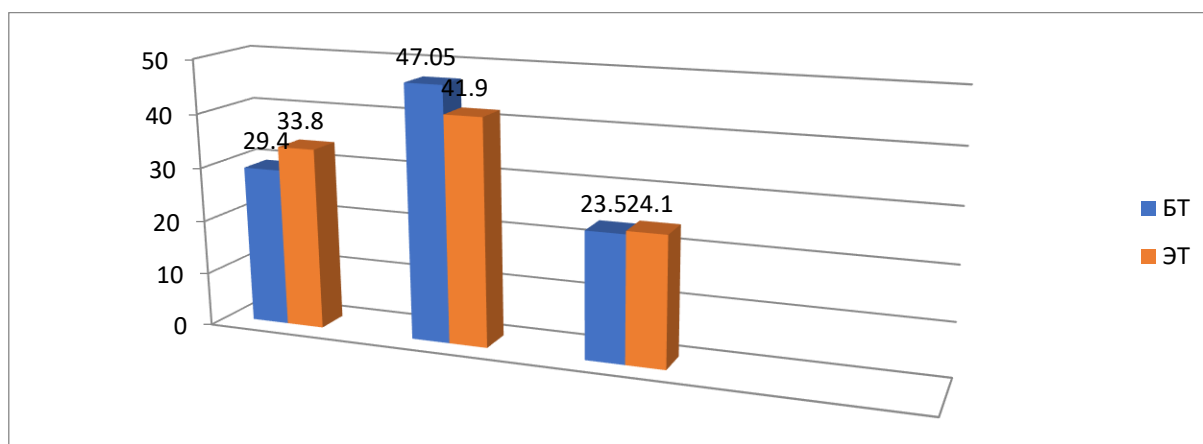

Сурет 4. Айқындау экспериментіндегі бақылау және эксперимент топтары бойынша Р.Амтхауердің «Қызығушылықтар мен қажеттіліктер тестіндегі» Жалпы белгілерді анықтау (вербальды түсініктерді абстракциялау) бөлімі нәтижелерінің диаграммасы

Кесте 4 – Айқындау экспериментіндегі бақылау және эксперимент топтары бойынша Р.Амтхауердің «Қызығушылықтар мен қажеттіліктер тестіндегі» Классификация (ой-пікірін шығара алу қабілеттілігі) бөлімінің нәтижелері

Шкалалар	Классификация (ой-пікірін шығара алу қабілеттілігі)					
	Жоғары деңгей		Орташа деңгей		Төмен деңгей	
	n	%	n	%	n	%
БТ(51)ЭД	15	29,4	24	47,05	12	23,5
ЭТ(62)ЭД	21	33,8	26	41,9	15	24,1

Айқындау экспериментіндегі Р.Амтхауердің «Қызығушылықтар мен қажеттіліктер тестіндегі» Классификация (ой-пікірін шығара алу қабілеттілігі) бөлімінің нәтижелері бойынша талдаулар жүргізілді. БТ-да 51 зерттелуші, ЭТ-да 62 зерттелуші қатынасты. Сауалнамадағы классификация – бұл баланың өз ой-пікірін шығара алу қабілеттілігін көрсетеді. Мұндағы БТ-да жоғары деңгей – 15, орташа деңгей – 24, төмен деңгей- 12 зерттелуші, пайыздық көрсеткішінде ЖД-29,4%, ОД-47,05%, ТД-23,5% құраса, эксперимент тобында ЖД-21, ОД-26, ТД-15 зерттелушіні көрсетсе, оның пайыздық көрсеткіші ЖД-33,8%, ОД-41,9%, ТД-24,1% құрайды.

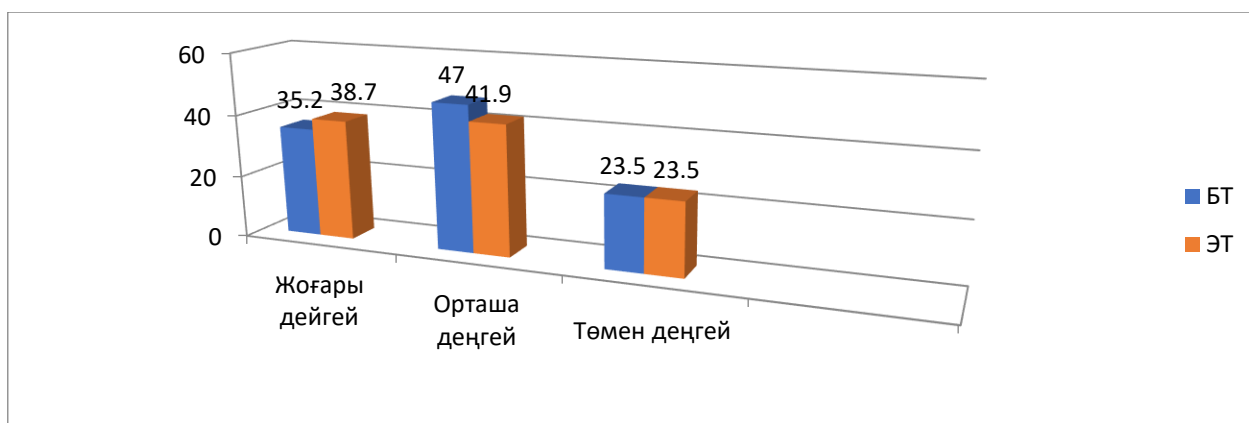

Сурет 5. Айқындау экспериментіндегі бақылау және эксперимент топтары бойынша Р.Амтхауердің «Қызығушылықтар мен қажеттіліктер тестіндегі» Классификация (ой-пікірін шығара алу қабілеттілігі) бөлімі нәтижелерінің диаграммасы

Кесте 5 – Айқындау экспериментіндегі бақылау және эксперимент топтары бойынша Р.Амтхауердің «Қызығушылықтар мен қажеттіліктер тестіндегі» «Аналогтар» (комбинаторлы қабілеттілік) бөлімінің нәтижелері

Шкалалар	Аналогтар (комбинаторлы қабілеттілік)					
	Жоғары деңгей		Орташа деңгей		Төмен деңгей	
	n	%	n	%	n	%
БТ(51)ЭД	18	35,2	24	47,0	12	23,5
ЭТ(62)ЭД	24	38,7	26	41,9	15	24,1

Айқындау экспериментіндегі Р.Амтхауердің «Қызығушылықтар мен қажеттіліктер тестіндегі» Аналогтар (комбинаторлы қабілеттілік) бөлімінде балалардың бірінші және екінші үзінділер арасында белгілі байланыс нәтижелері бойынша талдаулары келесідей нәтижелерді көрсетті. БТ-да 51 зерттелуші, ЭТ-да 62 зерттелуші қатынасты. Аналогтар (комбинаторлы қабілеттілік) бойынша БТ-да жоғары деңгей – 18, орташа деңгей – 24, төмен деңгей – 12 зерттелуші, пайыздық көрсеткішінде ЖД-35,2%, ОД-47,0%, ТД-23,5% құраса, эксперимент тобында ЖД-24, ОД-26, ТД-15 зерттелушіні көрсетсе, оның пайыздық көрсеткіші ЖД-38,7%, ОД-41,9%, ТД-24,1% құрайды.

Сурет 6. Айқындау экспериментіндегі бақылау және эксперименттік топтар бойынша Р.Амтхауердің «Қызығушылықтар мен қажеттіліктер тестіндегі» «Аналогтар» (комбинаторлы қабілеттілік) бөлімі нәтижелерінің диаграммасы

Айқындаушы эксперимент міндеттерін шешуді жүзеге асыру үшін бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігін қалыптастыру алдағы мақсат, міндеттерін, танымдық белсенділіктің мазмұны мен бағыттарын анықтап берді деуге болады.

Анықтау эксперименті арқылы келесідей тұжырымдар жасаймыз:

- оқушы үшін қызықты және мұғалімнің қызығушылық шеңберіне сәйкес келетін танымдық білімдерді таңдау;
- оқушының мәселенің мәнін жақсы білуі, оны шешудің барлық жолдарын меңгеруі,
- мұғалім мен оқушының өзара жауап беруі мен өзара көмек көрсетуінде білімнің мәнін ашу бойынша жұмыс барысын ұйымдастыру;
- әр түрлі (зияткерлік, коммуникативтік, шығармашылық) салаларда белгісіздерді бірлесіп іздеу арқылы өзін-өзі дамытуды (оқушы да, мұғалім де) өзара ықпалдастыру;
- мәселені ашу бірінші кезекте оқушыға жаңа нәрсені алып келеді, танымдық қабілеті дамиды.

Екінші кезең, қалыптастыру экспериментінде бізге бастауыш сынып оқушыларының танымдық қабілеттілігін дамытуға арналған «Таным» бағдарламасы өз тиімділігін көрсетті. Бағдарламаға қысқаша сипаттама беріп өтейік.

«Таным» бағдарламасы (2 сынып)

«Таным» курсына арналған жұмыс бағдарламасы бастауыш сынып оқушыларының танымдық қабілеттерін дамыту бағдарламасы негізінде бастауыш жалпы білім беру стандартының талаптарына сәйкес жасалды.

Бұл курстың бағдарламасы 6 жастан 10 жасқа дейінгі балаларға арналған интеллектуалды дамыту сабақтарының жүйесін ұсынады.

Курс аптасына 1 сабақтан, 2 сыныпта - оқу жылында 34 сабақтан тұрады. "РПС" курсының шартты атауы (танымдық қабілеттерін дамыту)

Бұл жұмыс бағдарламасының жаңалығы 2020-2021 оқу жылындағы жалпы бастауыш білім берудің мемлекеттік стандартына сәйкес құрастырылған. Сондай-ақ барлық сабақтар цифрлық контенттер арқылы дайындалып ұсынылды.

«Таным» бағдарламасының қолданысқа түсуі бізге бірнеше нәтижелерді береді. Олар:

- оқу курсы игерудің жеке, метапәндік және пәндік нәтижелеріне қол жеткізуге бағытталған оқушылардың іс-әрекетін ұйымдастыру түрлері орындалады;

- бағдарламаны іске асырудың негізіне құндылық бағдарлары мен тәрбиелік нәтижелер жүзеге асады;

- сабақты ұйымдастырудың құндылық бағдары жоспарланған нәтижелерге қол жеткізуде деңгейлік бағалауды қамтиды.

- сабақтың мазмұнын жоспарлау кезінде әр тақырып бойынша оқушылардың танымдық іс-әрекетінің түрлері анықталады.

Бұл бағдарламаның мақсаты: оқу сабақтарының жүйесі негізінде оқушылардың танымдық қабілеттерін дамыту.

Бағдарламаның негізгі міндеттері:

- ойлау іс-әрекетінің негізгі әдістерін қалыптастыру үрдісінде ойлауды дамыту: талдау, синтездеу, салыстыру, жалпылау, жіктеу, негізгі нәрсені ажырата білу, дәлелдеу және жоққа шығару, қарапайым қорытынды жасау;

- психикалық танымдық үрдістерін дамыту: есте сақтау, зейін, көру қабілеті, қиялдың әртүрлі түрлері;

- тіл мәдениетін дамыту және сөйлеу дағдыларын қалыптастыру: өз ойларыңызды нақты және нақты білдіру, ұғымдарға анықтама беру, қорытынды жасау, өз көзқарасыңызды дәлелді түрде дәлелдеу;

- шығармашылық ойлау дағдыларын қалыптастыру және стандартты емес міндеттерді шешу дағдыларын дамыту;

- оқушылардың танымдық белсенділігі мен өзіндік ойлау әрекетін дамыту;

- қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру және дамыту: ұжымда қарым-қатынас жасау және өзара әрекеттесу, жұпта, топта жұмыс істеу, басқалардың пікірін құрметтеу, өз жұмысы мен сыныптастарының қызметін объективті бағалау;

- алған білімдері мен біліктерін мектеп пәндерін оқу үрдісінде және практикалық қызметте қолдану дағдыларын қалыптастыру.

Осылайша, ұсынылған бағдарламаның негізгі міндеті нақты білім мен дағдыларды игеру емес, танымдық қабілеттер мен жалпы білім беру дағдыларын дамыту болып табылады.

Қалыптастыру экспериментін қорыта келгенде, бастауыш мектеп жасында танымды тәуелсіз дамыту қазіргі мектептің өзекті мәселелерінің бірі деп атауға болады. Оның өзектілігі оқытудың мазмұнына, оқушылардың өз бетінше білім алу әдістерін қалыптастыру, олардың белсенді өмірлік ұстанымын қалыптастыру міндеттерін белгілеуге байланысты.

Жоғарыдағы тәжірибелік-эксперименттік жұмыстар барысында бастауыш сынып оқушысындағы таным – бұл негізінен материалды идеалды рефлексиялық әрекет. Бұл тұста баланың қызығушылығы үлкен рөл атқарады. Ал қызығушылықты дамытуда біз, цифрлық білім контенттері арқылы мүмкіндік беруге болатындығын байқадық. Қызығушылық баланың жаңа, белгісіз нәрсені, белгісіз кеңістікті зерттеуге, жаңа сөздің мағынасын білуге деген ұмтылысымен сипатталады. Білімнің жаңалығы мен әртүрлілігі – баланың танымдық және интеллектуалдық дамуының шарттары бола алатындығын басшылыққа аламыз.

Қорытынды. Бізге зерттеулер көрсетіп отырғанындай, бастауыш сынып оқушыларының танымдық қабілеттіліктерін дамытуда ақпараттық ортаның рөлі жоғары. Олай деуге толықтай негіз бар. Біз, келесідей тұжырымдар жасаймыз:

- жаңа білім алу: оқулықты, өмірлік тәжірибеніңді және мұғалімнен алынған ақпаратты қолдана отырып, сұрақтарға жауап табу әрекеті;

- алынған ақпаратты қайта өңдеу: бүкіл сыныптың бірлескен жұмысының нәтижесінде қорытынды жасау;

- бастауыш сыныптарда алынған ақпаратты қайта өңдеу: мысалы, математика бойынша сандар, сандық өрнектер, теңдік, теңсіздік, жазық геометриялық фигуралар сияқты математикалық нысандарды салыстыру және топтастыру;

- ақпаратты бір формадан екінші формаға түрлендіру: қарапайым модельдер негізінде әңгімелер мен есептер құрастыру (пәндік, сызбалық, сызбалық суреттер, схемалар);

- қарапайым модельдер (пәндік, суреттер, сызбалық суреттер, схемалар) көмегімен мәселенің шешімін табу және тұжырымдау әрекеттері арқылы танымдық қабілеттіліктің дамуы жолға қойылады.

Осы іріктелген тұжырыдар барысында біз, келесідей әдістемелік ұсыныстарды береміз:

- бастауыш сыныптарға арналған барлық пәндерде берілетін білім мазмұнын толықтыра түсуде «Таным хрестоматиясы» дайындалып, тәжірибеге ендірілсе;

- бастауыш сыныптағы дербес пәндерді оқытуда цифрлық білім беру ресурстары жаппай дайындалып, тиімділігі артса.

Бастауыш сынып оқушыларының танымдық қабілеттіліктерін цифрлық білім беру арқылы дамытудағы тәжірибелік алаң жұмысын жүргізуде қолдау көрсеткен Алматы қаласы №33 орта мектеп ұжымына алғыс білідіреміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 28.06.2007 ж., №546 Қаулысы. – Астана: Ақорда, 2007 // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P070000546>. 19.02.2018.

2. Қашықтан білім беру технологиялар бойынша оқу процесін ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы (28.08.2020 № 374 қолданысқа енген өзгертулермен) (ҚР нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тізілімінде № 10768 болып тіркелген, 2015 жылғы 12 маусымда «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесінде жарияланған).

3. Пифагор. Золотой канон. Фигуры эзотерики / под. текста, ком., вступ. статья Л.Шапошникова; поэт. пер. И.Евсы. – М.: Эксмо, 2003. – 448 с.

4. Аверроэс. Опровержение опровержения / пер. под. ред. С.И. Еремеева. – М., 1999. – 345 с.

5. Fejzuldaeva S., Ybyraimzhanov K., Ishanov P., Mailybaeva G., Beisenbaeva A. Vocational training of future elementary school teacher by means realization of inter-subject continuity // Revista de Ciencias Humanas y Sociales Año. – Maracaibo; Venezuela, 2018. – Vol. 34, №85-2. – P. 479-516.

6. Құдайбергенова К.С.Құзырлылық білім сапасының критерийі: әдіснамасы және ғылыми-теориялық негізі. – Алматы, 2008. – 328 б.

7. Ирғебаева Н.М. Психология: оқулық. – Алматы, 2015. – 525 б.

8. Веракса А.Н. Формы знаковой и символической репрезентации в познавательной деятельности младших школьников // Культурно-историческая психология. 2009. № 1. С.103-111.

9. Улькина Т. К проблеме исследования проявлений и психологического содержания познавательных способностей у детей дошкольного и младшего школьного возраста / Т. Улькина // Психология. Сборник научных трудов НПУ имени М.П. Драгоманова. - Выпуск 11. - К.: НПУ имени М.П. Драгоманова, 2000. – С. 242-247.

10. Таубаева Ш.Т. Педагогиканың философиясы және әдіснамасы: оқулық. – Алматы: Қазақ университеті, 2016. – 360 б.

11. Мынбаева А.К., Тихомирова В.Т., Вишневская А.В. Развитие интеллектуальных способностей студентов университета как фактор повышения интеллектуального потенциала Казахстана. – Алматы: Қазақ университеті, 2015. – 190 с.

12. Лернер И. Я. Критерии уровней познавательной самостоятельности учащихся // Новые исследования в педагогических науках. – М.: Педагогика, 1971. № 4. – С. 35

Reference:

1. *Qazaqstan Respýblikasynyń " Bilim týraly " Zańy. 28.06.2007 j., №546 Qaylysy. – Astana: Aqorda, 2007 // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P070000546> . 19.02.2018.*
2. *Qashyqtan bilim berý tehnologicalary boıynsha oqý prosesin uymdastyryú Erejelerin bekity túraly (28.08.2020 № 374 goldanysqa engizilgen ózgeristerimen) (QR normativtik quqyqtıq aktilderdi memlekettik tilde № 10768 bolyp tirkelgen, 2015 jylgy 12 maýsymda "Adilet" aqparattyq-quqyqtıq júesinde jarıalangán).*
3. *Pıfagor. Altyn kanon. Ezoterika figýralary / astynda. mátin, kom., vstýp. L. Shaposhnikovtyń maqalasy; aqyn. per. I. Evsy. - M.: Eksmo, 2003. – 448 b.*
4. *Averroes. Teriske shyǵarý / per.astynda. red. S. I. Eremeeva. – M., 1999. – 345 b.*
5. *Fejzuldaeva S., Ybyraimzhanov K., Ishanov P., Mailybaeva G., Beisenbaeva A. Vocational training of future elementary school teacher by means realization of inter-subject continuity // Revista de Ciencias Humanas y Sociales Año. – Maracaibo; Venezuela, 2018. – Vol. 34, №85-2. - P. 479-516.*
6. *Qudaibergenova K.S. quqyqtıq bilim sapasynyń kriterui: ádistemesi jáne ǵylymi-teorialyq negizi. – Almaty, 2008.-328b.*
7. *Irgebaeva n. M. Psihologia: oqýlyq. - Almaty, 2015. - 525 b.*
8. *Veraksa a.n. bastaýysh synyp oqýshylarynyń tanymdyq is-áreketindegi simvoldyq jáne simvoldyq beineleý formalary // mádeni-tarihi psihologia. 2009. № 1.S. 103-111.*
9. *Ylkina t.mektepke deiingi jáne bastaýysh mektep jasyndaǵy balalardaǵy tanymdyq qabiletterdiń kórinisteri men psihologialyq mazmunyn zertteý problemasy / t. Ylkina // Psihologia. M. P. Dragomanov atyndaǵy ǵylymi eńbektter jınaǵy. - 11 shyǵarylym. – K.: M. P. Dragomanov atyndaǵy UPÝ, 2000. – B. 242 - 247;*
10. *Taybaeva Sh.T. Pedagogikanyń filosofiasy jáne ádistemesi: oqýlyq. – Almaty: Qazaq ýniversiteti, 2016. – 360 b.*
11. *Myńbaeva A.K., Tihomirova v. t., Vishnevskaya a. v. Qazaqstannyń ziatkerlik áleyetin arttyryú faktory retinde ýniversitet stýdentteriniń ziatkerlik qabiletterin damytyú. – Almaty: Qazaq ýniversiteti, 2015. – 190 b.*
12. *Lerner i. Ia. oqýshylardyń tanymdyq Táýelsizdik deńgeiiniń kriteruleri / / pedagogikalıyq ǵylymdardaǵy jańa zertteýler. – M.: Pedagogika, 1971. № 4. – 35*

УДК 376.33

МРНТИ 14.29.27

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.35>

М.Э.Усенова^{1*} Н.Б. Жиенбаева¹

¹ Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті Алматы қ. Қазақстан

ЕСТУ ҚАБІЛЕТІ ЗАҚЫМДАЛҒАН БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК БЕЛСЕНДІЛІГІ МЕН СӨЙЛЕУ ДЕҢГЕЙІНІҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫН ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЗЕРТТЕУ

Аңдатпа

Бұл мақалада әлеуметтік белсенділіктің есту қабілеті зақымдалған бастауыш сынып оқушыларының ақыл-ой және сөйлеу даму деңгейімен өзара байланысы туралы айтылған. Сонымен қатар, нашар еститін бастауыш мектеп оқушыларының тілдік даму мәселелерін ғылыми-теориялық және практикалық әртүрлі жағдайда зерттеу бойынша материал ұсынылған. Сондай-ақ, есту қабілеті бұзылған бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік белсенділігін дамыту және сөйлеу тілін дамыту проблемасы қазіргі заманғы бастауыш мектептің күрделі міндеті болып табылатынына баса назар аударылады. Автор естімейтін балалардың әлеуметтік белсенділігін қамтамасыз ету үшін педагогтардың отбасымен тығыз байланысы қажет екендігін көрсетеді. Ата-аналар тәрбие-білім беру

үдерісіне белсенді қатысулары қажет. Бұл мәселені шешу арнайы білім беру жүйесін дамыту үшін өте өзекті болып табылатындығы жайында баяндалады.

Түйін сөздер: әлеуметтік белсенділік, есту қабілетінің зақымдалуы, әлеуметтендіру, қазіргі заманғы білім беру.

Усенова М.Э.¹ Жиенбаева Н.Б.¹

¹Казахский Национальный Педагогический Университет им Абая, г Алматы, Казахстан

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ИЗУЧЕНИЕ ВЗАИМОСВЯЗИ СОЦИАЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ И УРОВНЯ РЕЧЕВОГО РАЗВИТИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С НАРУШЕНИЕМ СЛУХА

Аннотация

В данной статье говорится о взаимосвязи социальной активности с уровнем умственного и речевого развития младших школьников с нарушениями слуха. Кроме того содержится материал по научно-теоретическому и практическому исследованию проблемы речевого развития слабослышащих младших школьников в разных условиях обучения. Также делается акцент на том, что проблема развития социальной активности и развития речи младших школьников с нарушенным слухом определена сложнейшей задачей современной начальной школы. Автор указывает на то, что для обеспечения социальной активности неслышащих детей необходима тесная взаимосвязь педагогов с семьей. Родители активно вовлекаются в воспитательно-образовательный процесс. Решение данной проблемы представлено чрезвычайно актуальной для развития системы специального образования.

Ключевые слова: социальная активность, нарушение слуха, социализация, современное образование.

M.E. Ussenova¹ N.B. Zhiyenbayeva¹

¹Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

EXPERIMENTAL STUDY OF THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL ACTIVITY AND THE LEVEL OF SPEECH DEVELOPMENT OF YOUNGER SCHOOLCHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENT

Abstract

This article discusses the relationship of social activity with the level of mental and speech development of primary school students with hearing impairments. In addition, material on scientific, theoretical and practical research of the problem of speech development of hearing impaired primary schoolchildren in different learning conditions is contained. The emphasis is also placed on the fact that the problem of the development of social activity and the development of speech of younger students with impaired hearing is determined by the most difficult task of modern elementary school. The author points out that in order to ensure the social activity of inaudible children, a close relationship between teachers and family is necessary. Parents are actively involved in the educational process. The solution to this problem is extremely relevant for the development of the special education system.

Key words: social activity, hearing impairment, socialization, modern education.

Кіріспе. Қазіргі заманғы отандық білім берудің маңызды мақсаты және қоғам мен мемлекеттің басым міндеттерінің бірі Қазақстан Республикасының әлеуметтік белсенді, бастамашыл және әлеуметтік жауапты азаматын қалыптастыру және дамыту болып табылады. Қоғам дамуының және білім берудің қазіргі кезеңінде көптеген ғалымдардың назарын аударатын Орталық ғылыми-практикалық проблемалардың бірі (Л.С. Выготский, А.Г. Зикеев, С.А. Зыков, М.Л. Никитина, Р.М. Боскис, Л.П. Назарова, Т.В. Розанова, в. Вейс және т.б.) есту қабілеті бұзылған балалардың сөйлеу дамуының проблемасы болып табылады. Жоғарыда аталған ғалымдардың ғылыми зерттеу-

лерінде есту қабілеті бұзылған балалардың үйлесімді психофизикалық және жеке дамуы, олардың мектепте сәтті оқуы және қоғамда одан әрі әлеуметтенуі үшін сөйлеу әрекетін жандандырудың рөлінің орасан зор екендігін айтуымызға болады. Бүкіл әлемде, әлеуметтік ортаға ену, әлеуметтік байланыстар орнату, әртүрлі әлеуметтік топтар мен қоғамның құндылықтарын тұтастай қабылдау, әлеуметтік қатынастар жүйесін белсенді түрде көбейту арқылы жүреді [1]. Жеке тұлғаның әлеуметтік белсенділігі-бұл әлеуметтік тәжірибені игерудің және оны әлеуметтік қатынастармен таныстыру процесінде адамның өмір бойы дамуы мен өзін-өзі жүзеге асыру процесі болып табылады. Әлеуметтік белсенділікті дамыту кезеңінде адам қоғамдағы өмірге қажетті қасиеттерге ие болады, сонымен қатар белгілі бір құндылықтар мен мінез-құлық формаларын өз бойына сіңіреді. Тұрақты пікірге сәйкес, көптеген жылдар бойы есту қабілеті зақымдалған балалар өздерінің ерекше әлеуметтік-мәдени айырмашылықтары бар және өмірді ұйымдастырудың ерекше жағдаяттарын қажет ететін автономды әлеуметтік топ ретінде қарастырылады. Есту қабілеті зақымдалған балалардың көпшілігі, жасына қарамастан, негізінен жабық білім беру мекемелерінде білім алады. Түзету мектебінің маңызды әлеуметтік функцияларының бірі Даму мүмкіндіктері шектеулі балалардың әлеуметтік бейімделуі болып табылады. Әлеуметтік бейімделу дегеніміз-мүмкіндігі шектеулі оқушылардың қоршаған ортада қабылданған құндылықтарды сонымен қатар мінез-құлық ережелерімен қоса нормаларын білу және қабылдау және мақсатты әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзету қолдау процесінде еңбек дайындығы арқылы әлеуметтік орта жағдайларына белсенді бейімделуін айтуымызға болады. Оқыту мен тәрбиелеудің түзету бағыты оқу процесін ұйымдастырудың өзіндік ерекшелігін қарастырады: оқытудың нақты принциптерін жүзеге асыру, жұмыстың ерекше таңдалған мазмұны болып табылады.

Материялар мен әдістер. Эмпирикалық әдіс-тәсілдер: тікелей және жанама бақылау жүргізу, сұхбаттасу, сауалнама алу. Оқу-бағдарламалық құжаттарды зерттеу, оқулықтарды және арнайы мектептердің тәжірибесін талдау әдістерін пайдалана отырып есту қабілеті зақымдалған балалардың әлеуметтік белсенділігін дамытуға мүмкіндік аламыз.

Нәтижелер мен талдаулар. Кез-келген ғылыми-зерттеу жұмысы педагогикалық ақпараттың теориялық көздерін зерттеуге және талдауға негізделген. Әлеуметтік белсенділікті эксперименттік зерттеу әдістерінің дизайны тақырыптың мәнін анықтап, оның қасиеттері мен заңдылықтарын зерттей отырып жүзеге асырылды. Әлеуметтік белсенділікті тиімді диагностикалау үшін кешенді әдіс ұсынылады, оның ішінде қызмет нәтижелерін талдау және қызметке көзқарас, сауалнама, эксперимент, бақылау. Балалардың бастамасы мен орындаушылық параметрлерін белгілеуге негізделген ұзақ мерзімді байқау оның сапалық ерекшеліктерін бағалауға мүмкіндік береді. Мұғалімдердің сауалнамасы мұғалімдер жүргізген балалардың көптеген бақылауларының тәжірибесін жинақтауға, жалпы балалар белсенділігінің түрлерін бөлуге мүмкіндік береді. Сондықтан біз мұғалімдердің сауалнамасын есту қабілеті нашар бастауыш мектеп жасындағы балалардың әлеуметтік белсенділігін диагностикалаудың негізгі әдісі ретінде бөлдік.

Проективтік әдістерді неғұрлым сенімді параллель қолданылады. Балалармен ұзақ уақыт жұмыс істейтін мұғалімдер балалардың белсенділігінің көріністерін байқай алады, олар белсенділік көрінісінің өзіндік ерекшеліктері туралы ақпарат жинайды. Сондықтан, сауалнамаларды қолдана отырып, олардың идеяларын жүйелеуге және белгілі бір баланың белсенділігі туралы әртүрлі ақпарат алуға болады. Белсенділік саласындағы мұғалімдердің тәжірибесін жүйелеу үшін біз әр түрлі іс-әрекеттегі белсенділік көріністерін сипаттайтын балалардың сипаттамаларын қамтитын сауалнама парағын жасадық. Әр қызмет түрі үшін: ойын, жұмыс, оқу және қарым-қатынас үшін бес сипаттама ұсынылды. Сауалнаманы толтырмас бұрын нұсқаулық берілді: "төменде балалардың кейбір сипаттамалары келтірілген. Көрсетілген сипаттамаларға ең қолайлы сынып оқушыларын атаңыз. Сипаттамалар төрт Қызмет түріне беріледі және келесідей белгіленеді: ойын, еңбек, оқыту, байланыс. Әрбір қызмет түрі үшін оқушыларды олардың белсенділігінің көрінісі түріне қарай бес топқа бөлу қарастырылған. Сипаттамалардың мысалы:"Олар ойынға енжар, бастамайды, кез-келген ойын рөлдеріне келіседі, көшбасшыларға сөзсіз бағынады, сонымен бірге олар ұжымдық ойындарды ұнатпайды, жалғыз ойнағанды жөн көреді, ойын барысында олар сөйлеу әрекеттерін жасамайды және эмоциялар білдірмейді". Балалардың тегі жазылады және әрбір қызмет түрі бойынша белсенділік түрі белгіленеді:

1-бастамашыл және атқарушы балалар;

- 2-бастамашылдығы басым балалар;
- 3-орындаушылық басымдылығы бар балалар;
- 4-әлеуметтік импульсивті балалар;
- 5 - әлеуметтік пассивті балалар.

Сауалнаманың сенімділігін анықтау мақсатында оқу жарты жылдығының төрттен бір бөлігінен кейін сол мұғалімдерден келесі қасиеттер бойынша бағалауды сұрады: бастамашылық, орындаушылық, сана және тәуелсіздік. Болжам бойынша: егер сауалнама объективті болса, онда балалардың бастамашылығы мен еңбекқорлығын жеке қасиеттер ретінде бағалайтын мұғалімдер әлеуметтік белсенді балаларда оларды әлеуметтік импульсивті балалардан жоғары бағалауы керек. Мұндай тексеру әр түрлі қызмет түрлері бойынша типтерді бағалаумен салыстырылды. Оқушылардың белсенділік көріністерін бақылау. Сауалнамалар арқылы алынған мәліметтер балалардың белсенділік көріністерін бақылаумен айтарлықтай толықтырылуы мүмкін. Бұл немесе басқа баланың белсенділігі түріне қатысты күмән туындаған жағдайларда байқау өте маңызды. Бақылау әр түрлі қызмет түрлерінде бірнеше рет жүргізіледі. Нәтижесінде белсенділік пен реактивтіліктің әртүрлі типтері бар пәндер ерекшеленеді. Топты бақылаудан басқа, жеке балалардың іс-әрекетінің көріністерін байқау маңызды. Сондай-ақ, бастамашылық пен еңбекқорлықты көрсететін әртүрлі іс-шараларды таңдау керек. Бақылау ойын, Еңбек, оқу іс-әрекеті мен қарым-қатынастың ұжымдық және жеке формаларында да жүргізілуі мүмкін. Өйткені бақылау жүргізіледі бір бала болса, онда қолайлы алғышарттар тиянақты белгілеу ең барысы қызметін, сондай-ақ сыналушының мінез-құлық. Бақылау нәтижелері бойынша баланың іс-әрекетінің көріністері туралы қорытынды жасалады: белгілі бір іс-әрекетте, сондай-ақ тұтастай алғанда жеке қасиеттері бойынша. Мұғалімдер сауалнамасы мен бақылаулар арқылы алынған мәліметтерді нақтылау үшін баланың іс-әрекетін орындағаннан кейін балалармен сөйлескен жөн. Бастауыш мектеп жасындағы балалардың бастамашылдығы мен орындаушылық динамикасы зерттелді. Салыстыру үшін аталған параметрлерді зерттеу 1-сынып (18 бала), 2-сынып (22), 3-сынып (24), 4-сынып (20) балаларына жүргізілді. Барлығы тексерілді бастауыш мектеп жасындағы балалар. Бұдан басқа, ұлдар мен қыздарда бастамашылдық пен орындаушылықты дамыту бойынша салыстырмалы деректер алынды. Психологиялық – әлеуметтік әдістер кешені негізінде және математикалық өңдеу арқылы белсенділік пен реактивтіліктің 5 түрін бөліп алыдық.

- 1 тип – бастама мен орындаушылық қабілеті бар балалар;
- 2 тип – бастамашылдығы басым балалар;
- 3 тип – орындаушылық басымдылығы бар балалар;
- 4 түрі – әлеуметтік импульсивті балалар;
- 5 түрі-әлеуметтік пассивті балалар.

Есту қабілеті зақымдалған бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік белсенділігін дамыту үшін сауалнама және бақылау әдістерін қолдану арқылы балалардың ойлау деңгейін зерттеп қарастырдық. Сонымен қатар Е.Г. Речицкаяның әдісімен анықталды "Жолды тап": балаларға тармақталған жолдары мен үйлері бар" тазартқыштар "бейнеленген дәптерлер, сондай-ақ үйлердің біріне апаратын жолды шартты түрде көрсететін" үлгі хаттар " берілді. Хаттар балалардың жасына сәйкес "тазарту" астында орналастырылды; хаттардың мазмұны әр түрлі сөйлеу құрылымдарымен сипатталған. Балалар хаттарды пайдаланып, үйлерді тауып, оларды кесіп тастауы керек. Әрбір дұрыс шешілген тапсырма үшін белгілі бір балл алынды. Есту қабілеті зақымдалған бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік белсенділігін анықтау үшін жеке дамудың маңызды көрсеткіші-баланың талаптар мен ережелерге бағыну, өз бетінше әрекет ету қабілетін дамыту қажет екендігін ескере отырып, оқушыларға Д.Б. Элькониннің "графикалық диктант" әдістемесі бойынша диагноз қойдық. Балаларға нұсқаулық берілді: "енді біз өрнек саламыз. Олар әдемі және ұқыпты болуы керек. Ол үшін мұқият тыңдаңыз, мен қанша ұяшыққа және қай бағытта сызық салу керектігін айтамын". Сурет салудың бірінші сериясы – сынақ, екінші және үшінші – бақылау. Әр үлгі үшін олар екі баға алады: біреуі диктантты орындау үшін, екіншісі суретті тәуелсіз жалғастыру үшін.

Зерттеу жұмыстары әлеуметтік белсенділікті дамытудың ғылыми – практикалық стратегиясын жасауға мүмкіндік берді, ол келесідей:

- «бастамашыл» оқушылар мінез-құлықтың бастамашыл түрлерін көрсету қабілетін сақтай отырып, орындаушылықты дамыту үшін жағдай жасауы керек;

- әлеуметтік импульсивті балаларда белсенділіктің бұл түрін бастамашылдыққа, содан кейін орындаушылыққа аудару керек;

- әлеуметтік пассивтермен жұмыс жасауда кері байланыс болуы керек: мұнда пассивтіліктен орындаушылыққа көшу керек, содан кейін ғана бастаманы дамыту үшін жағдай жасауға көшу керек. Естімейтін балалардың сөйлеу дамуын қалыптастыру жүйесі жеке тұлғаның толыққанды дамуының маңызды факторларының бірі болып табылады, ол кәсіби білім алу үшін оқу орнын таңдауды неғұрлым еркін жүзеге асыру мүмкіндігіне әсер етеді, сәтті жұмысқа, мансапқа және әлеуметтік бейімделуге ықпал етеді. Есту қабілеті зақымдалған балалар қоғамға құрдастарына қарағанда кеш бейімделеді. Есту қабілеті зақымдалған бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтендіру процесінде теориялық заңдылықтарды анықтаумен айналысқан М.Мид, С.Т Шатский, Н.Ф Голованова, А.С. Макаренко, П.П Блонский айналысты [2]. Әлеуметтену процесінде адам өзіне тиесілі қоғамның мүшесі ретінде қалыптасады. Әлеуметтенудің негізгі мәселесі-есту қабілеті зақымдалған балалардың жеке басының қалыпты түрде қалыптасуынан ауытқуды ескеруіміз керек. Сонымен өатар эмоционалды-еріктік салада, әлеуметтік өзара әрекеттесудің бұзылуымен бірге өз-өзіне күмәнданудың да өзін-өзі ұйымдастыру мен мақсаттылықтың төмендеуінде көруімізге болады, бұл "жеке күштің" айтарлықтай әлсіреуіне әкеледі [3]. Әлеуметтік даму-бұл баланың өмір сүру, ойнау, ересектермен және құрдастарымен қарым-қатынас жасау керек қоғамның құндылықтарын, дәстүрлерін, мәдениетін игеру процесі. Ол басқалардың қасында өмір сүруді үйренеді, олардың мүдделерін, қоғамдағы мінез-құлық ережелері мен нормаларын ескере отырып, яғни әлеуметтік сауатты болады. А.В. Петровский әлеуметтік белсенділікті адамның белсенді өмірлік ұстанымы ретінде анықтайды, ол оның идеялық қағидаттылығымен, өз көзқарастарын қорғаудағы реттілігімен, сөз мен істің бірлігімен көрінеді [4]. И.Ф. Харламов оқушының әлеуметтік белсенділігінің дамуын оған мақсатты ықпал ету процесінің деңгейін анықтайды, оның нәтижесінде қоғамда өмір сүруге қажетті әлеуметтік тәжірибені және қоғам қабылдайтын құндылықтар жүйесіне белсенді қарым-қатынасты меңгеру орын алады, тиісті мінез-құлықта және іс-әрекеттерде көрінетін нақты жақтарға қарым-қатынастың тұрақты жүйесі қалыптасады. Әлеуметтік белсенділіктің соңғы анықтамасы бүгінгі күннің талаптарына сәйкес келетін неғұрлым толық болып табылады [5]. В.С. Мухина, әлеуметтік белсенділікті өзінің дүниетанымына сәйкес, өзінің құндылықтық бағдарына сәйкес адам өмірінің негіздерін өзгерту немесе қолдау қажеттілігі ретінде қарастырады [6]. Андромонова И.М. адам үшін маңызды, оның қажеттіліктерін қанағаттандыруға, оның басым таңдауын, өзінің жеке тұлғасын дамытуға қабілетті заттарды, объектілерді, құбылыстарды құндылық деп түсінеді [7]. Осылайша әлеуметтік белсенділік ұғымы туралы бірнеше анықтамалар келтіріп өткен. Есту қабілеті зақымдалған бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік белсенділігін дамыту үшін ойын түрлерін қолдану арқылы да көптеген жетістіктерге жетуге мүмкүндігіміз бар.

Қорытынды. Есту қабілеті зақымдалған бастауыш сынып оқушыларының ақыл-ой және сөйлеу даму деңгейімен әлеуметтік белсенділікті дамыту үшін көптеген балаларды қоғамға біріктіруді қолға алуымыз қажет. Біз әлеуметтік белсенділікті дамыту арқылы белгілі бір құндылықтарды және де қабылданған мінез-құлық нормаларын меңгере алады. Бізді қоршаған ортада әлеуметтік белсенділікті дамыту есту қабілеті зақымдалған балаларда өмір сүру үшін қажет деп есептеуімізге болады. Мүмкіндігі шектеулі бастауыш сынып оқушыларын табысты әлеуметтендірудің шарттарының бірнеше түрі бар солардың бірі оларды дербес өмірге дайындау, "ересек өмірге" кіру кезінде оларға қолдау көрсету және көмек көрсету болып табылады, ол үшін ең алдымен балалардың әлеуметтік бейімделуі үшін отбасында және білім беру мекемелерінде педагогикалық жағдай жасау қажет деп есептейміз. Ата-аналары есту қабілеті зақымдалған балаларының бойында адамгершілік, басқа адамдарға көмектесуге дайын болумен қатар басқаларға мұқият болу сияқты қасиеттерге бағыттап тәрбиелеуі керек деп есептейміз. Жалпы қорытындылай келе есту қабілеті зақымдалған бастауыш сынып оқушыларының ақыл-ой және сөйлеу белсенділігі мен әлеуметтік белсенділігінің деңгейі бір бірімен тығыз байланысты екендігін сонымен қатар есту қабілеті зақымдалған балаларда жас ерекшелігіне және қоршаған ортасына қарай өзгерістердің болатындығын естен шығармауымыз керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. <https://nsportal.ru> > vuz > osobnosti-lichnosti-detey-s-narusheniem-slukha.

2. Зыкова, Т.С. Социально-бытовая ориентировка в специальных (коррекционных) образовательных учреждениях I-II вида: пособие для учителя / Т.С. Зыкова, Э.Н. Хотеева. – М.: ВЛАДОС, 2003. – 200 с.
3. Зыкова М.А. Активизация речевого общения глухих школьников младших классов в совместной деятельности // Автор, дисс. канд. пед. наук. – М., 2000. – 16 с.
4. Чичкова Т.И. Социализация детей с нарушением слуха в современном обществе // Молодой ученый. - 2016. – №26 - С.705-708. URL <https://moluch.ru/archive/130/36053>
5. . Петровский А.В. Психология / Петровский А.В., Ярошевский М.Г. – М.: Академия, 2002. – 312 б.
6. Мухина В.С. Возрастная психология. Феноменология развития / Мухина В.С. – М.: Академия, 2009. – 313 б.
7. Колотий С.В. Гражданственность как воспитательная ценность школьников в современных условиях / Колотий С.В. – Воронеж: «СГА», 2008. – 124 б.

Koldanylgan adebietter tizimi:

1. <https://nsportal.ru> "vuz" osobennosti-lichnosti-detey-s-narusheniem-slukha.
2. Zykova, T. S. *Socialis et domus intentionem in speciali (correctional) educational instituta, in I-II type: magister scriptor manibus* / T. S. Zykova, E. N. Khoteeva. – Moscow: VLADOS, 2003. – 200 p.
3. Zykova M. A. *Activation sermonis communicatio aures primaria schola alumni in iuncturam operationes*, // Auctor, diss. cand. ped. scientiarum'. - M., 2000. -16 p.
4. Chichkova T. I. *Agitur de filiis auditu incom in hodierna societas*, // Young scientist. - 2016. – №. 26. – p.705-708. Url <http://moluch.ru/archive/130/36053>
5. . Petrovsky A.V. *Psychologia* / Petrovsky A.V., Yaroshevsky M.G. – M.: Academia, 2002. – 312 b.
6. Mukhina V. S. *Aetate psychologia. Phenomenology progressionis* / Mukhina V.S. – M.: Academia, 2009. – 313 b.
7. Kolotiy S. V. *Ciuitatem ut donec pretium scholárum in hodiernis condicionibus*, / Kolotiy S.V. – Voronezh: "SGA", 2008. – 124 b.

БІЗДІҢ АВТОРЛАР

Жампеисова Қорлан Қабыкеновна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының докторы, профессор

Жанадилова Қарашаш Базарқызы - Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті 6D010200 – Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандығының 3-курс докторанты

Досжанов Баянали Амантаевич - педагогика ғылымдарының кандидаты, «Информатика және ақпараттық коммуникациялық технологиялар» кафедрасының қауымдастырылған профессоры, жаратылыстану институты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университет

Альменаева Райхан Умирзаковна - докторант, жаратылыстану институты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университет

Жарменова Ботагоз Куанышевна - докторант, жаратылыстану институты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университет

Төлегенұлы Нұржан – Нийде Өмер Халисдемир университеті «Басқару және ұйымдастыру» кафедрасының докторанты

Әлқожаева Нұрсұлу Сейткеримовна - педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университет

Қыяқбаева Ұлбосын Қозыбаевна – педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университет

Маликова Гүлсара Қайыржанқызы – докторант Торайғыров университет

Жуматаева Енгилка – педагогика ғылымдарының докторы, профессор

Мовкебаева Зульфия Ахметвалиевна – Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының докторы, профессор

Ахметова Асем Еркеновна – Павлодар педагогикалық университеті, докторант

Джусубалиева Дина Муфтаховна- педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ

Досаева Айсулу Сырлыбаевна – магистр, Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университет

Тлеубай Сандугаш Тлеубаевна - Phd философия докторы, аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университет

Бегалиева Сауле Баязовна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының докторы, профессор

Шмакова Елена Сергеевна - аға оқытушы, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университет

Акрамова Әлия Смағұлқызы - педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Бай Цинсинь –магистрант, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Кариев Адлет Дюсебаевич - педагогика ғылымдарының кандидаты, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университет

Абдиганбарова Ұлжаркын Муслимовна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының докторы, профессор

Берикханова Айман Еженхановна - педагогика ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің профессоры

Стамбекова Асель Серкебаевна – педагогика ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің ассоц.профессорының м.а.

Қыдырбаева Гулназ- Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті, Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі мамандығының 2-курс докторанты

Астамбаева Жупат Қанәпияқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы

Жұмабаева Әзия Елеупанқызы – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университет

Жунусбекова Азиза – PhD доктор, аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университет

Джарасова Гүлжан Сагидуллақызы – Павлодар педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты

Сейтханова Айнұр Құсбекқызы - PhD, Павлодар педагогикалық университет

Тоқжігітова Айнұр Нұрболатқызы - докторант, Павлодар педагогикалық университет

Сейсенбекова Перизат Бекболатқызы – Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің докторанты

Азимбаева Жанат Амантаевна - Қарағанды техникалық университеті орыс тілі және мәдениеті кафедрасының аға оқытушысы, Омбы мемлекеттік педагогикалық университетінің педагогика кафедрасының ізденушісі

Мальгаждарова Татьяна Геннадьевна - ҚР ҰҚК Шекара қызметі академиясы, педагогика ғылымдарының докторы, қауымдық профессор

Құсайынов Асқарбек Қабыкенұлы – п.ф.д., профессор, академик, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, ПФА Басқарма Төрағасы

Хавайдарова Мехриниса Марсовна – ф.ғ.к., аға оқытушы, Абай атындағы ҚазҰПУ

Қоңырова Жұлдыз Бақтыбайқызы – жаратылыстану ғылымдар магистрі, Педагогикалық Ғылымдар Академиясы

Книсарина Малика Максатовна - (PhD) философия докторы, "Марат Оспанов атындағы Батыс Қазақстан медицина университеті" КеАҚ, қоғамдық-гуманитарлық пәндер кафедрасының доценті

Сыздықбаева Айгуль Джуманазаровна - философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университет

Жұмалиева Гүлмира Сайынқызы - педагогика және психология магистрі, "Марат Оспанов атындағы Батыс Қазақстан медицина университеті" КеАҚ, қоғамдық-гуманитарлық пәндер кафедрасының аға оқытушысы

Рыбальченко Андрей Сергеевич – информатика кафедрасының докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университет

Абильдинова Гульмира Маратовна – Информатика кафедрасының доцент міндетін атқарушы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университет

Ахметова Гульнара Сагынбаевна – Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, педагогика ғылымдарының магистрі, 8D01719 «Шет тілі: екі шет тілі» мамандығының докторанты

Жанысбекова Шайзат Тұрақбайқызы - І. Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің 1 курс докторанты

Клычнязова Гульнар Нурғалиевна - І. Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің 1 курс докторанты

Жанатбекова Назым Жанатбекқызы - «І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті» КЕАҚ, п.ғ.к., қауымдастырылған профессор м.а.

Абдулаева Әйгерім Бекмұханбетқызы - «І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті» КЕАҚ, «8D01502-Физика» білім беру бағдарламасы докторанты

Есенгабылов Ильяс Жансеркенович - «І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті» КЕАҚ, п.ғ.к., қауымдастырылған профессор м.а.

Махметова Балайна Теменовна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор.

Уразалиева Мөлдір Аббасовна – Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор м.а.

Мырзаханова Диана Бақытжанқызы - Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, музыка кафедрасының 2 курс магистранты

Шумейко Татьяна Степановна – М. Дулатов атындағы Қостанай инженерлік-экономикалық университеті, педагогикалық ғылымдар кандидаты, қауымдастырылған профессор

Божевольная Наталья Витальевна – А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, жаратылыстану ғылымдарының магистрі

Жарлыкасов Бахтияр Жумалыевич – А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, жаратылыстану ғылымдарының магистрі

Орынбаева Лаура Каныбековна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика және психология магистрі, аға оқытушы

Ахметова Эльмира - «Педагогика және психология» мамандығының PhD докторанты, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университет

Сейдуалиева Арай Нуралиевна - докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университет

Жубандыков.а Акгул Мурзалиевна – Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор м.а.

Амангелді Жарқынай Амангелдіқызы - Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің 2 курс магистранты

Нишанбаева Сайяра Хамракуловна -Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің 2 курс магистранты

Садуакас Гүлбану Тимирязқызы -Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті п.ғ.к., қауымдастырылған профессор

Абилхаирова Жанар Аитбайқызы - Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті п.ғ.к., қауымдастырылған профессор м.а.

Сейдахметов Бауыржан Сейтбекович - п.ғ.к., аға оқытушы Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университет

Фейзулдаева Салтанат - PhD доктор, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің аға оқытушысы

Бекжанова Бахытжамал Жорабекқызы – Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, аға оқытушы, философия (PhD) докторы

Усенова Малика Эрмухамматовна - Казахский национальный педагогический университет имени Абая, PhD докторант

Жиенбаева Надежда Бейсеновна - Казахский национальный педагогический университет имени Абая, доктор психологических наук, профессор

НАШИ АВТОРЫ

Жампеисова Корлан Кабыкеновна – Казахский национальный педагогический университет им. Абая, доктор педагогических наук, профессор

Жанадилова Карашаш Базаровна - Казахский национальный педагогический университет имени Абая Докторант 3-курса специальности 6D010200-Педагогика и методика начального образования

Досжанов Байнали Амантаевич - кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор кафедры «Информатика и ИКТ», институт естествознания, Кызылординский университет имени Коркыт Ата

Альменаева Райхан Умирзаковна - докторант, институт естествознания, Кызылординский университет имени Коркыт Ата

Жарменова Ботагоз Куанышевна - докторант, институт естествознания, Кызылординский университет имени Коркыт Ата

Толегенулы Нуржан – докторант кафедры «Управление и организация» университета Нийде Омер Халисдемира

Алгожаева Нурсулу Сейткеримовна - кандидат педагогических, доцент, Казахский национальный университет им. аль-Фараби

Кыякбаева Улбосын Козыбаевна – кандидат педагогических, профессор КазНПУ им. Абая

Маликова Гульсара Кайыржанкызы – докторант Торайгыров университет

Жуматаева Енгилка - доктор педагогических наук, профессор

Мовкебаева Зульфия Ахметвалиевна – доктор педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Ахметова Асем Еркеновна – Павлодарский педагогический университет, докторант

Джусубалиева Дина Муфтаховна – доктор педагогических наук, профессор кафедры послевузовского образования, Казахского университета международных отношений и мировых языков им. Абылай хана

Досаева Айсулу Сырлыбаевна – магистр, Казахский Национальный Педагогический Университет имени Абая

Тлеубай Сандугаш Тлеубаевна – доктор философии (PhD), старший преподаватель, Казахский Национальный Педагогический Университет имени Абая

Бегалиева Сауле Баязовна – доктор педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Шмакова Елена Сергеевна - старший преподаватель, Таразский региональный университет имени М.Х.Дулати

Акрамова Алия Смагуловна – кандидат педагогических наук, доцент, КазНУ им.Аль-Фараби

Бай Цинсинь – магистрант, КазНУ им.Аль-Фараби

Кариев Адлет Дюсебаевич - кандидат педагогических наук, Казахский женский педагогический университет

Абдигапбарова Улжаркын Муслимовна – доктор педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Берикханова Айман Еженхановна – кандидат педагогических наук, профессор Казахского национального педагогического университета имени Абая

Стамбекова Асель Серкебаевна – кандидат педагогических наук, и.о. асоц.профессора Казахского национального педагогического университета имени Абая

Кыдырбаева Гулназ - Докторант 2-курса, специальность «Педагогика и методика начального образования», Казахский Национальный Педагогический Университет имени Абая

Астамбаева Жупат Канапьяновна – магистр педагогических наук, старший преподаватель, Казахский педагогический университет имени Абая

Жумабаева Азия Елеупановна – доктор педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Жунусбекова Азиза – доктор PhD, старший преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Джарасова Гульжан Сагидуллаевна – кандидат педагогических наук, доцент, Павлодарский педагогический университет

Сейтханова Айнур Кусбековна - PhD, Павлодарский педагогический университет

Токжигитова Айнур Нурболатовна - докторант, Павлодарский педагогический университет

Сейсенбекова Перизат Бекболатовна - докторант Казахского Национального университета имени аль-Фараби

Азимбаева Жанат Амантаевна – старший преподаватель кафедры русского языка и культуры НАО «Карагандинский технический университет», соискатель кафедры педагогики Омского государственного педагогического университета

Мальгаждарова Татьяна Геннадьевна - Академия пограничной службы КНБ РК, доктор педагогических наук, ассоциированный профессор

Кусаинов Аскарбек Кабыкенович – д.п.н., профессор, академик, КазНУ им аль-Фараби, Председатель Правления АПН

Хавайдарова Мехриниса Марсовна – к.ф.н., старший преподаватель, КазНПУ им Абая

Конырова Жулдыз Бактыбаевна – магистр естественных наук, Академия Педагогических Наук

Книсарина Малика Максатовна - доктор философии (PhD), доцент кафедры общественно-гуманитарных дисциплин, НАО «Западно-Казахстанский медицинский университет имени Марата Оспанова»

Сыздыкбаева Айгуль Джуманазаровна - доктор философии (PhD), ассоциированный профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Жумалиева Гульмира Саиновна - магистр педагогики и психологии, старший преподаватель кафедры общественно-гуманитарных дисциплин, НАО «Западно-Казахстанский медицинский университет имени Марата Оспанова»

Рыбальченко Андрей Сергеевич – докторант кафедры Информатики, Евразийский Национальный Университет имени Л.Н. Гумилева

Абильдинова Гульмира Маратовна – исполняющий обязанности доцента кафедры Информатики, Евразийский Национальный Университет имени Л.Н. Гумилева

Ахметова Гульнара Сагынбаевна – Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, магистр педагогических наук, докторант специальности 8D01719 «Иностранный язык: два иностранных языка»

Жанысбекова Шайзат Туракбаевна - Докторант 1 курса Жетысуского университета имени И. Жансугурова

Клычниязова Гульнар Нургалиевна – докторант 1 курса Жетысуского университета имени И. Жансугурова

Жанатбекова Назым Жанатбеккызы - НАО «Жетысуский университет имени И.Жансугурова», к.п.н., и.о. асоц.профессора

Абдулаева Айгерим Бекмуханбеткызы - НАО «Жетысуский университет имени И.Жансугурова», докторант образовательной программы «8D01502-Физика»

Есенгабылов Ильяс Жансеркенович - НАО «Жетысуский университет имени И.Жансугурова», к.п.н., и.о. асоц.профессора

Махметова Балайна Теменовна – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, кандидат педагогических наук, профессор

Уразалиева Молдир Аббасовна – Казахский национальный женский педагогический университет, кандидат педагогических наук, и.о.профессора

Мырзаханова Диана Бахытжановна - Казахский национальный женский педагогический университет, магистрант 2 курса кафедры музыка

Шумейко Татьяна Степановна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Костанайский инженерно-экономический университет им. М. Дулатова

Божевольная Наталья Витальевна – магистр естественных наук, Костанайский региональный университет имени А.Байтурсынова

Жарлыкасов Бахтияр Жумалыевич – магистр естественных наук, Костанайский региональный университет имени А.Байтурсынова

Орынбаева Лаура Каныбековна – магистр педагогики и психологии, старший преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Ахметова Эльмира - PhD докторант педагогики и психологий, Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова

Сейдуалиева Арай Нуралиевна - докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Жубандыкова Ақгул Мурзалиевна – к.п.н., и.о.профессора, Казахский национальный женский педагогический университет

Амангелді Жарқынай Амангелдіқызы – магистрант 2 курса, Казахский национальный женский педагогический университет

Нишанбаева Сайяра Хамракуловна - Магистрант 2 курса Казахского национального педагогического университета имени Абая

Садуакас Гүлбану Тимирязевна - Казахский национальный педагогический университет имени Абая ассоц.профессор, к.п.н.

Абилхайрова Жанар Аитбаевна - Кызылординский государственный университет имени Коркыт Ата, к.п.н., и.о. ассоциированного профессора

Сейдахметов Бауыржан Сейтбекович – к.п.н., старший преподаватель Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Фейзулдаева Салтанат - Доктор PhD, старший преподаватель Жетысуского университета имени И. Жансугурова

Бекжанова Бахытжамал Жорабековна – Кызылординский университет имени Коркыт Ата, старший преподаватель, PhD

Усенова Малика Эрмухамматовна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, PhD докторант

Жиенбаева Надежда Бейсеновна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, психология ғылымдарының докторы, профессор

OUR AUTHORS

Zhampeissova Korlan – Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Doctor of pedagogical science, professor

Janadilova Karashash - Kazakh national pedagogical University named after Abai 3 th year doctoral student of the specialty 6D010200-Pedagogic and method of primary education

Doszhanov Bayanali - candidate of pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department “Informatics and ICT”, Institute of Natural Sciences, Korkyt Ata Kyzylorda University

Almenayeva Raikhan - PhD Student, Institute of Natural Sciences, Korkyt Ata Kyzylorda University

Zharmenova Botagoz - doctoral student, Institute of Natural Sciences, Kyzylorda University named after Korkyt Ata

Nurzhan Tulegenuly – doctoral student of the Department of «Management and organization» of Niide Omer Halisdemir University

Algozhaeva Nursulu - Candidate of pedagogical Sciences, Professor, Al-Farabi Kazakh National University

Kiyakbaeva Ulbosyn – Candidate of pedagogical Sciences, Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University

Malikova Gulsara - PhD student Toraighyrov University

Zhumatayeva Yengilika - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Movkebayeva Zulfiya - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University

Akhmetova Assem – Pavlodar Pedagogical University, doctoral student

Dzhussubaliyeva Dina - Doctor of Pedagogical sciences, Professor, Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages

Dossayeva Aisulu – master, Abay Kazakh National Pedagogical University

Tleubai Sandugash Tleubaevna - Doctor of philosophy, senior teacher, Abai Kazakh National Pedagogical University

Begaliyeva Saule – Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai

Shmakova Elena - senior lecturer, Taraz Regional University named after M.H. Dulati

Akramova Aliya - Ph.D., Associate Professor, Al-Farabi KazNU

Bai Qingxin - master student of Al-Farabi KazNU

Kariev Adlet- Kazakh national women pedagogical university

Abdigapbarova Ulzharkyn – Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai

Berikkhanova Aiman – Candidate of Pedagogical Sciences, professor of Kazakh National Pedagogical University named after Abai

Stambekova Assel – Candidate of Pedagogical Sciences, acting Associate Professor of Kazakh National Pedagogical University named after Abai

Kydyrbayeva Gulnaz - PhD student of specialty Pedagogy and methods of primary education, Kazakh National Pedagogical University named after Abai

Astambayeva Zhupat– Abai Kazakh national pedagogical university, master of pedagogical science, senior lecture

Zhumabayeva Aziya – doctor of pedagogical sciences, professor, Abai Kazakh national pedagogical university

Zhunusbekova Aziza – PhD, senior lecturer, Abai Kazakh national pedagogical university

Jarassova Gulzhan – Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, Pavlodar Pedagogical University

Seitkhanova Ainur - PhD, Pavlodar Pedagogical University

Tokzhigitova Ainur - doctoral student, Pavlodar Pedagogical University

Seisenbekova Perizat - doctoral student of Al-Farabi Kazakh National university

Azimbayeva Zhanat - Senior Teacher of Department of Russian Language and Culture, Karaganda Technical University, applicant at the Department of Pedagogy of Omsk State Pedagogical University

Malgazhdarova Tatiana Gennadievna - Academy of Border Service of the National Security Committee of the Republic of Kazakhstan, Doctor of pedagogical sciences, Associate Professor

Kussainov Askarbek – doctor of pedagogical sciences, professor, academician, KazNU named after al-Farabi

Khavaidarova Mekhrinisa – candidate of philological sciences, senior lecturer, KazNPU named after Abai

Konyrova Zhuldyz – master of natural sciences, Academy Pedagogical Sciences

Knissarina Malika - Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the Department of Social and Humanitarian Disciplines, NCJSC "West Kazakhstan Marat Ospanov Medical University"

Syzdykbayeva Aigul - Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University

Zhumalieva Gulmira - Master of Pedagogy and Psychology, Senior Lecturer of the Department of Social and Humanitarian Disciplines, NCJSC "West Kazakhstan Marat Ospanov Medical University"

Rybalchenko Andrey – doctoral student of the Department of Informatics, L.N. Gumilyov Eurasian National University

Abildinova Gulmira – Acting Associate Professor of the Department of Informatics, L.N. Gumilyov Eurasian National University

Akhmetova Gulnara – M.Sc. in Education. PhD candidate, Specialty: 8D01719 “Foreign language: two foreign languages”, L.N.Gumilyov Eurasian National University

Zhanysbekova Shaizat - Doctoral student of the 1st year of Zhetysu University named after Zhansugurov

Klychniazova Gulnar - I. Zhansugir atyndagy Zhetisu University

Zhanatbekova Nazym - «Zhetysu University named after I. Zhansugurov» NCJSC, Candidate of Pedagogical Sciences, acting associate professor

Abdulayeva Aigerim - «Zhetysu University named after I.Zhansugurov» NCJSC, doctoral student of the EP «8D01502-Physics»

Yesengabylov Ilyas - «Zhetysu University named after I. Zhansugurov» NCJSC, Candidate of Pedagogical Sciences, acting associate professor

Makhmetova Balaina - Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Candidate of Pedagogical Sciences, Professor

Urazaliyeva Moldir - Kazakh National Women's Pedagogical University, Candidate of Pedagogical Sciences, Acting Professor

Myrzakhanova Diana - Kazakh National Women's Pedagogical University, 2nd year master's student of the Department of Music

Shumeiko Tatyana – Candidate of pedagogical sciences, Associate professor, Kostanay Engineering and Economic University named after M. Dulatov

Bozhevolnaya Natalya – master of natural sciences, Kostanay Regional University named after A. Baitursynov

Zharlykassov Bakhtiyar– master of natural sciences, Kostanay Regional University named after A. Baitursynov

Orynbayeva Laura – Master of Pedagogy and Psychology, Senior Lecturer, Kazakh National Pedagogical University named after Abai

Akhmetova Elmira– PhD student, M. Auezov South Kazakhstan University

Seydualieva Arai - doctoral student, Abai Kazakh National Pedagogical University

Zhubandykova Akgul - can.didate of Pedagogical Sciences, acting professor, Kazakh national women's teacher training university

Amangeldi Zharkynay - 2nd year master's student, Kazakh national women's teacher training university

Nishanbayeva Saiyara - Second year master student of Abai Kazakh national pedagogical university

Saduakas Gulbanu - Kazakh national pedagogical University named after Abai associate professor, candidate of sciences

Abilkhairova Zhanar - Korkyt Ata Kyzylorda State University associate professor, candidate of sciences

Seidakhmetov Baurzhan - candidate of Pedagogical Sciences, senior lecturer of Kazakh national pedagogical University named after Abai

Feizuldayeva Saltanat - Doctor PhD, senior lecturer of Zhetysu university named after I. Zhansugurov

Bekzhanova Bakhytzhama – Korkyt Ata Kyzylorda University, senior lecturer, PhD

Ussenova Malika -Abai Kazakh National pedagogical university, PhD student

Zhiyenbaeva Nadejda -Abai Kazakh National pedagogical university, doctor of psychology Sciences, Professor

Редакция журнала и коллектив отдела дисциплин педагогического цикла по университету (кафедра педагогики) поздравляет с юбилеем доктора педагогических наук, профессора Хан Наталью Николаевну!

Казахский национальный педагогический университет имени Абая по праву гордится яркими страницами истории вуза, именами тех, кто стоял у истоков, вносил и вносит свой вклад в развитие казахстанской педагогической науки. Самой высокой оценки заслуживает многолетняя плодотворная деятельность Хан Натальи Николаевны, способствующая сохранению и преумножению научного и образовательного потенциала Республики Казахстан.

Профессор Хан Н.Н. достойно продолжает научные идеи и традиции заложенные предшествующими выдающимися учеными кафедры педагогики в области развития педагогической науки и образования. *Ею* подготовлено 5 кандидатов и 1 доктор педагогических наук, 1 доктор PhD, более 10 магистров, в настоящее время продолжает руководить научными исследованиями соискателей на ученую степень доктора PhD. С 2000 по 2020 годы она участвовала в разработке Концепций непрерывного и высшего педагогического образования РК (2005г.), рамочного проекта «Профессиональный стандарт учителя Республики Казахстан» (2011 г.), Концепции развития дополнительного образования детей в Республике Казахстан (2011 г.), Концепции воспитания студентов в вузе (2008, 2013, 2014 г.), Концепции национального воспитания студенческой молодежи РК (проект, 2008г., 2015 г. КазНПУ им.Абая), Концепции формирования интеллектуального потенциала нации в системе непрерывного образования РК (проект, 2012г., КазНПУ им.Абая), Типового комплексного плана по усилению воспитательного компонента процесса обучения во всех организациях образования (2012г.), Концепции «Қазақ елі» - проект нового времени» (проект, 2013г. КазНПУ им.Абая), Концепции реализации национальной идеи «Мәңгілік Ел в высших учебных заведениях Казахстана» (2015 г.), Концептуальных основ системной модернизации педагогического образования Республики Казахстан (2015 г.), Концепции модернизации педагогического образования Республики Казахстан (2020г.).

Доктор педагогических наук, профессор Хан Наталья Николаевна профессионал, который сочетает в себе качества, присущие лучшим педагогам современного независимого Казахстана: огромную самоотдачу, широту мышления, творческий подход к решению сложных задач, целеустремленность и принципиальность, постоянное личностное и профессиональное самосовершенствование, умение всегда довести начатое дело до конца. Это педагог с высокоразвитыми метапрофессиональными качествами! Она являлась председателем (2006-2009 г.), членом диссертационного совета Д 14.05.01 в КазНПУ им.Абая, а также членом экспертного совета ВАК РК (2001-2003гг.), с 2009-2010 гг. - член ЭС ККСОН МОН РК, была членом государственной аттестационной комиссии в 2003-2005 г. С 2004 г. - член редакционной коллегии нашего журнала «Вестник. Серия «Педагогические науки», с 2009 г. - научно-методического журнала «Педагогика и Психология» в КазНПУ им.Абая.

Широта научного диапазона, активный творческий труд ученого нашли отражение в опубликованных свыше 120 научных работ профессора, в числе которых 3 учебника, 9 учебных и учебно-методических пособий, 2 монографии, научные статьи, опубликованные в рецензируемых журналах Казахстана, разных изданиях зарубежных стран (России, Украины, Франции, Вьетнама, Чехии, Германии и др.), статьи с ненулевым импакт-фактором, входящие в базу данных Скопус (10), Индекс Хирша-2. Наталья Николаевна - соавтор экспериментальных учебников и типовых учебных программ по дисциплинам педагогического цикла.

Мы выражаем Наталье Николаевне наше глубокое уважение за талант учёного и дар блестящего преподавателя высшей школы, которые она успешно сочетает в себе. Чем бы, Наталья Николаевна, не занималась: будь то педагогическая деятельность или общественная работа, или семья - она отдаёт себя целиком! Наталья Николаевна счастливая мама и бабушка!

За многолетний добросовестный труд в области подготовки специалистов для системы образования Республики Казахстан она награждена нагрудными знаками «Почетный работник образования Республики Казахстан» (2010 г.), «За заслуги в развитии науки Республики Казахстан» (2011 г.), а также нагрудными знаками «Ұздік ұстаз» (2011 г.), «Құрметті қызметкер» (2014 г.) КазНПУ им.Абая.

Профессор Хан Наталья Николаевна является образцом преданности педагогической науке и профессии, мудрости и терпения, чуткого отношения к коллегам, студентам, магистрантам и докторантам!

Желаем Наталье Николаевне сил, бодрости и вдохновенья для *покорения новых научных вершин!* Пусть каждый новый день будет наполнен счастливыми моментами и благодарными улыбками студентов, магистрантов, докторантов! *Здоровья, счастья, долголетия Вам и Вашим близким!*